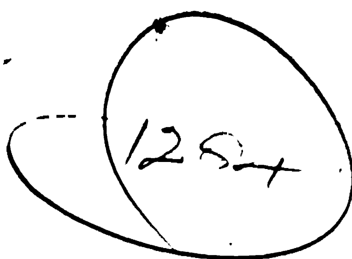
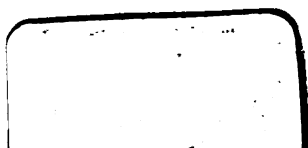

MENGELWERK,

VOOR

1853.

2

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN BETREKKELIJK.

TWEEDE STUK.

VOOR

1853.

MENGELWERK.

TE AMSTERDAM, BIJ
J. STEMVERS EN P. ELLERMAN.
1853.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

De *Societeits-Eilanden.* Naar F. GERSTÄCKER. . . . Bl. 1

Een dag tegenover een Leeuw. . . . . » 18

Zij deugde niet! Naar het *Deensch* van ANDERSEN. . » 31

SAÜL'S dood. Door ESTELLA HERTZVELD. . . . . . . » 38

Een woord voor ongelukkigen. Door C. G. WITHUYS. . » 47

De *Societeits-Eilanden.* Naar F. GERSTÄCKER. (*Vervolg van bl.* 18.) . . . . » 49

Keizer KAREL V in het Klooster. . . . . » 68

De Weduwe van *Stavoren.* Eene volksoverlevering. Door C. G. WITHUYS. . . . . » 80

De onbekende. . . . . » 84

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

De *Societeits-Eilanden.* Naar F. GERSTÄCKER. . . . Bl. 1

Een dag tegenover een Leeuw. . . . . » 18

Zij deugde niet! Naar het *Deensch* van ANDERSEN. . » 31

SAÜL's dood. Door ESTELLA HERTZVELD. . . . . . . » 38

Een woord voor ongelukkigen. Door C. G. WITHUYS. . » 47

De *Societeits-Eilanden.* Naar F. GERSTÄCKER. (*Vervolg van bl.* 18.) . . . . » 49

Keizer KAREL V in het Klooster. . . . . » 68

De Weduwe van *Stavoren.* Eene volksoverlevering. Door C. G. WITHUYS. . . . . » 80

De onbekende. . . . . » 84

INHOUD.

ROMEO en JULIA. Eene Verhandeling door Mr. JAC. VAN GIGCH. . . . . Bl. 93

Het eerste Regtsgeding over de Drukpers. . . . . . . » 110

FORTUNA. Uit het *Engelsch*. . . . . » 125

De *Societeits-Eilanden*. Naar F. GERSTÄCKER. (*Vervolg en slot van bl.* 68.) . . . . » 141

Een dag te *Gretna-Green*. Naar C. DICKENS. . . . . . » 163

KARAGÖS. Uit de Aanteekeningen van een *Russisch* Officier. . . . . » 173

Drie Maanden op *Decima*. Uit de Aanteekeningen van een *Nederlandsch* Koopvaardij-Kapitein. . . . . . . » 185

Zendbrief aan mijne Medebroeders in het Gilde van het Flerecijn. Door E. W. VAN DAM VAN ISSELT. . . . . » 199

Montenegro en zijn tegenwoordige Beheerscher. . . . » 207

Uitboezeming. Door G. H. J. ELLIOT BOSWEL. . . . . » 221

Moederliefde. Door MARIA HERTZVELD. . . . . . . » 223

D. RZ. KAMPHUYZEN. Door V. . . . . » 229

DUNCAN CAMPBELL. Eene bijdrage tot de geschiedenis van wonderbare droomen. . . . . » 254

De magt der Geboden. Door A. v. W. en C. G. W. . » 267

Bewijs voor de echtheid van het Nieuwe Testament. . » 271

Een Natuurkundige Les. . . . . » 271

INHOUD.

Het gevoelen van BILDERDIJK over de maatregelen van KAREL V en FILIPS II ter onderdrukking van de godsdienstige en burgerlijke vrijheden der *Nederlanders*, en over de pogingen van deze om hunne voorregten te handhaven, aan de uitspraken der geschiedenis getoetst. Door G. VROLYK, Predikant te *Schoondijke*. Bl. 273

KAREL V, in het Klooster. Door W. en W. . . . » 311

Mosaïk. » 313

Drie Maanden op *Decima*. Uit het Dagboek van een *Nederlandsch* Koopvaardij-Kapitein. (*Vervolg van bladz.* 199.) . . . . » 317

Ieder zorge voor zich, en God voor ons allen! Naar het *Engelsch* van Mrs H. BEECHER STOWE, Schrijfster van *Uncle Tom's Cabin*. . . . . » 328

DANTE te *Parijs*. . . . . » 349

Nog een blik op LIEVEN JANSSEN KAARSEMAKER. Door N. E. ERNST VETTEN, Predikant te *Serooskerke*, in *Walcheren*. . . . . » 361

Schetsen uit *Nederlandsch-Indië*. . . . . » 377

De Bruigom van *Barna*. . . . . » 389

Bladvulling. . . . . » 404

De *Israëliten*. Redevoeringen van wijlen Dr. G. H. VAN SENDEN. I. De Wetgeving. . . . . » 405

Iets over de Constitutie van *Arragon*. . . . . . . » 423

ROSE TAMISIER. . . . . » 425

INHOUD.

Zonderlinge Volksfeesten in *Frankrijk*. Bl.428

Een *Admiraal Liefken*. . . . . » 437

Mosaïk. » 444

Twee Gebeden; uit het *Fransch* van AUGUSTE CLAVAREAU. Door V. W. en W. . . . . » 446

De Zwarte Mensch. Vrij naar BURMEISTER, door Dr. L. H. VERWEY. . . . . » 449

Schetsen uit *Nederlandsch-Indië*. (*Vervolg van bladz.* 389.). » 465

Een Jagt-avontuur van HENDRIK IV. . . . . » 476

Allerlei, uit den vreemde en van nabij. Medegedeeld door C. G. WITHUYS. . . . . » 491

Geschied- en oordeelkundige beschouwing der gevoelens van de oude volken aangaande het zamenstel des Heelals, en in het bijzonder van de Kosmische stelsels der *Griekscke* Wijsgeeren en Sterrekundigen. Medegedeeld door J. A. BAKKER, te *Rotterdam*. . . » 493

Bijdrage tot eene geschiedenis van de Liefhebberij-Tooneelen. . . . . » 516

Allerlei, uit den vreemde en van nabij. Medegedeeld door C. G. WITHUYS. . . . . » 535

Geschied- en oordeelkundige beschouwing der gevoelens van de oude volken aangaande het zamenstel des Heelals, en in het bijzonder van de Kosmische stelsels der *Grieksche* Wijsgeeren en Sterrekundigen. Medegedeeld door J. A. BAKKER, te *Rotterdam*. (*Vervolg van bl.* 516.). . . . . » 537

INHOUD.

Drie Maanden op *Decima*. Uit het Dagboek van een *Nederlandsch* Koopvaardij-Kapitein. (*Vervolg van bl.* 327.). Bl.564

Het Cijferschrift. Naar eene anecdote. Door W. . . » 576

Bladvullingen. . . . . » 584

Geschied- en oordeelkundige beschouwing der gevoelens van de oude volken aangaande het zamenstel des Heelals, en in het bijzonder van de Kosmische stelsels der *Grieksche* Wijsgeeren en Sterrekundigen. Medegedeeld door J. A. BAKKER, te *Rotterdam*. (*Vervolg en slot van bl.* 563.). . . . . » 585

Schetsen uit *Nederlandsch-Indië*. (*Vervolg van bl.* 476.). » 608

GIBBON en VOLTAIRE. . . . . » 621

Goed en kwaad; uit levens van Kunstenaren. . . . » 629

De *Israëliten*. Redevoeringen, van wijlen Dr. G. H. VAN SENDEN. II. De drie Koningen. . . . . » 633

RICHARD LEEUWENHART en SALADIJN. Volgens de *Syrische* Chronijk van BARHEBRAEUS, uit het oorspronkelijke vertaald door Dr. D. BURGER, JR. . . . . . . » 655

Een Bezoek bij den Pascha van *Smyrna*, in Herfstmaand 1853. Uit den brief van een *Nederlandsch* Zee-Officier ter reede aldaar. . . . . » 663

Twee Schepen. . . . . » 666

De Vrijbuiter, in 1573. Door C. G. WITHUYS. . . . » 672

INHOUD.

De *Israëliten*. Redevoeringen, van wijlen Dr. G. H. VAN SENDEN. III. Het Rijk *Israël*. . . . . Bl. 677

Vriendschap. . . . . » 697

Chinesche Zeden. . . . . » 700

Bij het einde van 1853. Door L. VAN DEN BROEK. . » 702

MENGELWERK.

DE SOCIETEITS-EILANDEN.

NAAR

F. GERSTÄCKER.

MAIAÖ.

Het eiland dat voor ons lag was op de *Engelsche* zeekaart als *Charles Saunders Isle* vermeld, op omstreeks 151° W. L. en 17° Z. B. Dat was alles wat wij er van wisten. Het eerste land dat wij in 't gezigt gekregen hadden was een lange, niet bijzonder hooge heuvel geweest; ter regter- en ter linkerzijde van dezen kwam echter, naarmate wij meer naderden, laag land te voorschijn, met kokospalmen en ander boomgewas bedekt. Eerst toen wij zeer nabij gekomen waren zagen wij het buitenste koraalrif, hetwelk, even als bij alle andere eilanden in de *Zuidzee*, het eigenlijke land in een ruimen kring op dikwerf grooten afstand omringt, en steeds eene hevige branding veroorzaakt. Doorgaans vindt men daarin slechts naauwe openingen, door welke men uit zee het land kan bereiken, en groote schepen vinden er slechts zeldzaam een geschikten ankergrond.

Reeds konden wij met het bloote oog de palmen aan de kust duidelijk onderscheiden, maar nog altijd was er geen enkele kano te zien, hoewel deze anders dikwijls de schepen tien en meer *Engelsche* mijlen ver in zee te gemoet komen. Eerst toen wij digt bij de branding waren, langs welke wij in onze sloep heenvoeren om eenen doortogt te zoeken, kwamen twee kanoos met inboorlingen te voorschijn, terwijl een weinig verder te gelijker tijd twee andere opdaagden, die nu op het rif eene kleine vlag plaatsten om ons de doorvaart aan te wijzen.

Toen de eersten zagen dat wij niet bij hen zochten te komen en niet eens op hunne wenken acht sloegen, trokken zij hunne kano met groote handigheid door de branding en

spanden al hunne krachten in om ons in te halen. Het waren stevig gebouwde jonge lieden, lichtbruin van tint, in katoenen hemden, met een doek om het hoofd, en een tweeden als gordel om het midden; en hun vriendelijk *Joranna! Joranna boy!* klonk ons reeds van verre in de ooren.

Wij stopten onze vaart om ze af te wachten; het duurde ook niet lang of zij lagen naast ons, en een van hen, die een weinig gebroken *Engelsch* sprak, scheen zich met buitengemeene zelfvoldoening van de schroomelijk geradbraakte vreemde woorden te bedienen.

De eerste bootsman van onzen walvischjager, die lange jaren in den *Stillen Oceaan* rondgezwalkt had, en de *Nieuw-Zeelandsche* en *Sandwich*-talen sprak, trachtte met behulp van deze een eenigzins meer verstaanbaar gesprek aan te knooden; maar de dialecten verschilden te veel van elkander, en zoo waren wij wel genoodzaakt den wildeman, die het *Engelsch* zoo gruwelijk mishandelde, weder als onderhandelaar te gebruiken.

— *Plenty fruit here?* — vroeg hem de stuurman.

— *Good morni morni.* — was het vriendelijke antwoord.

— *Plenty fruit?* — riep de stuurman ten tweedenmale.

De *Indiaan* stak een vinger omhoog, en zeide: „*Aita-one mile!*"

— Loop naar den drommel! — bromde de zeerob — Kokosnoten?

— *Eh! Eh!* — riep nu de *Indiaan*, blijde dat hij het begrepen had — *heeri*, *heeri*, *too much*, *too much*.

— *Te veel?* he! — lachte de stuurman — en bananen?

— *Eh*, *eh! meja*, *meja* — *too much*, *too much!*

— En oranjeappelen?

— *Eh*, *eh* — *anani*, *anani* — *too much*, *too much*.

— En broodvruchten?

Het antwoord was hetzelfde; de menschen hadden hier, naar het berigt van dezen knaap, *te veel* (*too much*) van alle vruchten; en daar hij ons nu ten aanzien der vervulling van al onze behoeften meende te hebben gerust gesteld, wenkte hij ons, dat wij hem door den ingang van het rif moesten volgen. Dat deden wij dan ook, en weldra rustte de kiel onzer sloep op het grove witte koraalzand van *Maiao*, zoo als de *Indianen* het eiland noemden.

En zoo was dan mijn wensch, mijn vurige, jaren lang gekoesterde wensch vervuld: boven mij spreidden zich de prachtige met vruchten beladene kroonen der kokospalmen uit; onder mij brandde het heete koraalzand; rondom mij heen stonden de oranjekleurige nieuwsgierige eilanders, en babbelden vrolijk en luidruchtig in hunne wonderlijke taal, en ik had eindelijk voet aan wal gezet in het land dat — sedert ik als kind *Robinson Crusoë* gelezen, neen — verslonden had — steeds voor mij zoo veel aanlokkelijks had behouden, dat ik mijn verlangen om het te bezoeken wel een tijd lang kon onderdrukken maar nooit geheel meester worden.

En zouden zich nu de droomen mijner verbeelding verwezenlijken? Een stil en heimelijk voorgevoel had mij steeds toegefluisterd: »Wanneer gij eenmaal de palmen-eilanden der *Zuidzee* bereikt, dan wordt ge er door onzigtbare ketenen vastgehouden, en al scheurt ge u ook weder los, ge zult en moet er telkens wederkeeren!" — Was ik in staat, hier, afgesneden van alle gemeenschap met de beschaafde wereld, zelfs wanneer ik de mijnen allen bij mij had, gelukkig te zijn? Kon de heerlijke rijke natuur mij volledige vergoeding aanbieden voor al wat ik daarvoor moest opöfferen?

Lieve lezer! die gedachte kwam bij mij op, toen ik het eerst het land betrad; maar ik kan niet zeggen dat ik er mij bijzonder in verdiepte. Zien wilde ik; zien en genieten; en in dat opzigt had ik tot hiertoe zoo veel reden van tevredenheid over mijn lot gehad, dat ik besloot met vertrouwen het verdere af te wachten en mij geheel aan de leiding van het toeval over te laten.

Met dat manmoedig voornemen pakte ik den naast bij mij staanden verschrikt omkijkenden *Indiaan* zonder complimenten bij zijn regtervleugel, schudde en drukte die met de meeste hartelijkheid, en bragt den goeden man door de vlugheid waarmede ik den groet *Joranna*, *Joranna boy!* uitgalmde, in geen geringe verbazing. Van alle kanten kwamen thans in den omtrek gelegerde *Indianen* naar ons toe, en hunne verwelkoming was in de daad zoo vriendelijk als wij maar wenschen konden.

Van den *Engelsch* sprekenden *Maiaoaan* hadden wij inmiddels ook vernomen, dat een blanke zich op dit eiland bevond; en terwijl de stuurman met de eilanders over de levering van

De wetten op dit kleine afgelegen eiland waren volgens mijn blanken gastheer voortreffelijk. Sterke dranken mogten onder geenerlei voorwendsel ingevoerd worden. Des avonds moest een ieder in zijne woning blijven. Diefstal behoorde tot de zeldzaamheden, en het zedelijk gedrag der blanken was uitstekend. — »*Apropos*" — viel hij zich zelf in de rede — »heeft uw schip ook sterke dranken aan boord?"

— Ja, rhum in kelders.

— Zoo; dan kan ik er misschien wel een kelder van hier krijgen?

— Ja, maar als de invoer verboden is....?

— o, Wij smokkelen het onder uwe bagage binnen.

— Maar, als dat bekend wordt, dan brengt het mij bij uwe in dit opzigt zoo het schijnt zeer verstandige *Indianen* in een slechten reuk.

— Kom, kom; ik ben voor u borg gebleven en zal dit ook wel in 't effen breijen.

Ik moest wel toegeven, maar besloot in allen gevalle mij met de zaak niet te bemoeijen, en nog minder iets van den op die wijze aan wal gesmokkelden rhum te drinken.

Ondertusschen waren de manschappen van de sloep insgelijks nader gekomen. De stuurman kocht wat hij van vruchten noodig had, en wij keerden gezamenlijk naar het strand terug, waar de sloep nog met mijn bagage lag.

De Onderkoning gaf den wensch te kennen om aan boord te gaan en het schip zelf in oogenschouw te nemen, en daar de sloep toch nog terugkeeren moest om meer vruchten en hout te halen, zoo nam de stuurman hem mede. Mijn *Schot* maakte zich insgelijks deze gelegenheid ten nutte om, zoo hij zeide, eene kleine hartversterking te gaan nemen, en verzekerde mij een zoo zonderling gestel te hebben, dat hij nooit wist wanneer 't hem eigenlijk het best smaakte — namelijk wanneer hij moest ophouden te drinken — en dat hij daardoor wel eens wat raar in 't hoofd werd; maar dronken werd hij nooit.

Ik zelf bleef natuurlijk aan wal, want ik had van het leven aan boord mijn bekomst, en verlangde hartelijk weder eens eenigen tijd vasten grond onder de voeten te hebben.

Natuurlijk maakte ik mij den tijd nu ook ten nutte, om van al het nieuwe, waarin ik mij zoo onverwachts verplaatst vond, zoo veel mogelijk te zien; en juist op dezen dag vond ik de

beste gelegenheid om de bewoners van het eiland zelve te leeren kennen. Gedurende onze audientie was namelijk een kleine schoener van de reize naar een der naburige eilanden teruggekomen, en de vrouwen en kinderen waren toegesneld om hunne na eene vrij lange afwezigheid wedergekeerde mannen en vaders te verwelkomen. De wijze waarop dit geschiedde was vreemd, maar hartelijk, en had iets zeer treffends.

Er hadden zich vijf of zes onderscheiden groepen gevormd; in het midden van elke stond de teruggekeerde echtgenoot stijf en onbewegelijk, en hield met den eenen arm zijne vrouw omvat, die zich aan zijne borst vlijde, en aan hare tranen — vreugdetranen — den vrijen loop liet. De man wilde hardvochtig en onverschillig schijnen, maar zijne gelaatstrekken verrieden zijne innerlijke ontroering.

Éène groep zal ik nooit vergeten. Zij bestond uit een jong rijzig man, zijne vrouw en kind. De vrouw had haar hoofd onder zijnen mantel verborgen en drukte hem aan haren boezem, terwijl een zacht snikken en het beven van haar geheele ligchaam van hare aandoening getuigden. De man ondersteunde haar met den linkerarm, terwijl hare regterhand in de zijne rustte. Aan zijne voeten zat het knaapje, dat reeds allerlei vergeefsche pogingen gedaan had om vaders aandacht tot zich te trekken, maar nu, gelegener tijd afwachtend, op den grond zat; vaders voet, opdat hij niet ontsnappen zou, tusschen zijn kleine beentjes geklemd hield, met het kopje aan vaders been leunde, en ondertusschen met groote kalmte een chinaasappel orberde.

Hier vond ik gelegenheid, de kleederdragt der inboorlingen naauwkeuriger gade te slaan, die zich in vele opzigten van die der *Sandwich-eilanders* op *Honolulu* onderscheidde. Dáár droegen al de vrouwen een langen wijden katoenen rok, die van de schouders (zonder gordel) tot op de voeten nederhing; hier zag ik den rok slechts bij enkele. Daarentegen droegen alle een lendendoek — meest van katoen — dien zij eenvoudig om de heupen wonden en aan den eenen kant door het insteken van een slip bevestigden; daarenboven een tweeden doek dien zij op den eenen schouder of vóór op de borst vastknoopten, en die het bovenlijf ten deele bedekte. Schoenen droegen zoo min mannen als vrouwen, en de kinderen tot den ouderdom van vijf of zes jaren liepen geheel naakt. Vrouwen

en mannen versieren zich niet, zoo als andere *Indianen*, met de zoo lelijke glaskralen, maar met de bloemen en geurige kruiden van hunne eilanden, en men ontmoet slechts zelden een meisje zonder krans op het hoofd, dien zij met veel smaak weten te vlechten. Het lange zwarte hoofdhair zalven zij met welriekende olie. Maar wat haar bovenal eene ongemeene bekoorlijkheid geeft is haar groote zindelijkheid.

In den ligchaamsbouw der vrouwen heb ik eene bijzonderheid opgemerkt, die uit een anatomisch oogpunt merkwaardig is. Zij zijn namelijk, wat de breedte der schouders betreft, geheel eveneens gebouwd als de mannen, en daar de kleederdragt, ten minste op *Maiao*, voor de beide geslachten nagenoeg dezelfde was, zoo kon ik, wanneer er op eenigen afstand twee voor mij uit gingen, nooit onderscheiden of het mannen of vrouwen waren. Zij hebben zonder uitzondering breede schouders en smalle heupen.

Ditmaal was ik met mijne bagage het punt, waarop al hunne aandacht gevestigd was. Vooral trok een panthervel met zijn scherpe klaauwen, dat boven op mijnen koffer gebonden was, hunne oogen tot zich. Van zulk een dier schenen zij zich geen denkbeeld te kunnen vormen. Eene flesch met slangen en hagedissen op spiritus, die reeds de verbazing der *Sandwich-eilanders* in zoo hooge mate gaande gemaakt had, maakte hier nog veel grooteren indruk. De vrouwen en meisjes konden slechts door de herhaalde verzekering dat er geen het minste gevaar bij was, bewogen worden om zich in de nabijheid der gealcoholiseerde monsters te wagen; en bij de minste beweging van de flesch stoven zij naar alle kanten uiteen.

Daarop volgde mijne guitaar. 't Spreekt van zelf dat ik er op spelen moest, en weldra had zich een digte kring van toehoorders rondom mij gelegerd. Maar de muzijk scheen niet aan hunne verwachting te beantwoorden: de zachte, suizende toonen van het instrument vielen niet in hunnen smaak, hoewel zij zich over de nieuwheid en zonderlingen vorm van het instrument zelf schenen te vermaken. Één ding echter merkte ik met vreugde bij hen op, daar het mij een sprekend bewijs opleverde, dat zij voor *volmaakte* beschaving vatbaar zijn. Deze ruwe onbeschaafde *Indianen* der *Zuidzee* gedroegen zich, terwijl ik hun *Duitsche* en *Schotsche* melodiën voordroeg, volstrekt niet anders, dan men onder gelijke omstandigheden van een

gezelschap der *haute volée* in *Europa* zou verwacht hebben. Eerst bestormden zij mij met verzoeken om te spelen, en zoodra ik begonnen had, spraken zij onophoudelijk onder elkander, tot dat ik eindigde, en nu, ofschoon ik overtuigd was dat naauwlijks de helft naar eenen toon geluisterd had, wedijverden zij met elkander om mij op allerlei wijze hunnen bijval te kennen te geven.

Na de muzijk was mijne jagttasch aan de beurt, die van een hertenvel gemaakt was; de goede menschen konden maar volstrekt niet begrijpen, welk beest de grondstof voor dit vreemdsoortig meubel geleverd had. Even verbaasd stonden zij over mijn *Californischen* boog met pijlen, welke laatste in een koker van vossenhuid staken. Nu moest mijn verrekijker bewonderd worden, dien ik aan een koord over den schouder had gehangen. Het scheelde weinig of zij hadden mij het binnenste buiten gekeerd, om nog maar meer zeldzaamheden te vinden. Tabak en snuisterijën die ik onder hen verdeelde, maakten ons nog dikker vrienden, en een paar eerwaardige matronen, elk van tusschen de 200 en 300 pond, wilden mij een bijzonder bewijs van belangstelling geven, en begonnen mij in de geheimen hunner taal in te wijden. Daarbij kreeg ik kokosmelk te drinken en broodvrucht te eten, en werd zelfs op raauwe visch en zout-water genoodigd, eene eer, waarvoor ik echter met bescheidenheid bedankte. Met één woord, ik bevond mij onder deze lieden regt op mijn gemák.

De avond viel, en Zijne Majesteit met mijnen *Schot* was nog niet weder van boord teruggekeerd; daar ik overigens met dezen laatsten reeds had afgesproken, dat ik mijne bagage naar zijn huis zou laten brengen, en daartoe reeds aan eenige lieden last had gegeven, zoo pakten dezen thans mijne goederen op, schikten alles zóó, dat zij 't twee aan twee aan eenen stok tusschen zich dragen konden, en trokken er mede af.

Langs den oever van het kleine meir, op het witte zand waarvan eene ontelbare menigte landkrabben eene avondwandeling deed, en bij onze nadering met dreigend opgeheven scharen ter zijde af naar het ondiepe water waggelde, snelden wij voorwaarts, en bereikten nog even vóór dat het geheel donker was geworden het kleine kokosboschje, door hetwelk wij nog te naauwer nood den weg konden onderscheiden. In het huis brandde reeds licht — een halve kokosnoot met eene

pit in kokos-olie, die een vrij helderen schijn verspreidde — en de bewoners lagen op matten rondom een klein vuur, dat alleen aangestoken scheen om door zijnen rook de ons omringende zwermen van muskieten te verdrijven.

Natuurlijk werden mijne fraaijigheden hier nog eens, van voren af, aan eene monstering onderworpen, maar daar wij allen vrij vermoeid schenen maakte de vrouw des huizes aanstalten om naar bed te gaan; en ook ik hing mijne hangmat — terwijl de inboorlingen met verbazing toeschouwden — aan twee der boomstammen waarop het dak rustte, wierp er mijne dekens in, vlijde mij daartusschen, en was weldra, in spijt van alle muskieten, in zachte rust gedompeld.

Zoo gemakkelijk zou ik er echter niet af komen. Het was zoo wat tien of elf ure, toen nieuwe troepen aanrukten en ik door zulke massaas van deze gevleugelde kwelgeesten aan alle deelen van mijn ligchaam aangetast werd, dat ik eindelijk wel wakker worden moest, en nu viel aan geen inslapen meer te denken. Ik bragt den geheelen nacht al vechtende met dien vijand door en viel eerst tegen den morgen weder in eene onrustige sluimering; doch ook die zou ik niet lang genieten.

Ik droomde — maar de drommel weet wát ik droomde! Door dat gonzende en stekende gedierte gepijnigd zal niemand een gezonden verstandigen droom kunnen uitdroomen; het prikkelt de phantasie zóó, dat zij als een hollend paard, door dik en dun, voortrent. Eensklaps voelde ik mij op den schouder slaan, en deed de oogen open. Door de doorluchtige wanden der hut schemerde het morgenlicht, en voor mijne hangmat stond de *Schot*, op het hoogste toppunt van dronkaards zaligheid. Hij had zijne volle lading; maar zeker dagteekende dit reeds van gisteren.

Met mijn slapen was 't gedaan; het geheele gezin kwam op de been, en ik vernam nu in weinig woorden de gevolgen van zijn bezoek aan boord van den walvischvaarder.

Hij had van daar, als of die aan *mij* toebehoorde, een kist rhum medegebragt, en er zoo trouw bij gewaakt, dat van de twaalf flesschen, sedert den vorigen avond, reeds een goed aantal was geledigd. Nu vroeg hij mij, half onverstaanbaar, te willen zorgen, dat hij over een uur werd wakker gemaakt, omdat hij aangenomen had aan het schip eenige vamen brand-

hout te leveren. Toen strekte hij zich uit op eene kist, en lag in weinig oogenblikken te snorken.

Na verloop van een paar uren oordeelde ik, dat hij ten minste een gedeelte van zijnen roes kon hebben uitgeslapen, en zocht hem wakker te krijgen, maar te vergeefs; zijne vrouw schudde hem heen en weder; toen zijn zwager; toen ik weder; maar hij verroerde zich niet, en wij lieten hem eindelijk liggen. Na verloop van eenigen tijd echter zat de vrouw voor het vuur en stak eene zorgvuldig gerolde sigaar aan, toen de *Schot* eensklaps van zelf opsprong, en haar met een paar onzachte oorvegen verraste.

Ik stond aan den ingang der hut, en zweeg; maar de overige huisgenooten gedroegen zich óók als stille aanschouwers, en daaruit moest ik dus afleiden, dat zij niets buitengewoons hadden gezien. De *Schot* kwam daarop buiten, en verzekerde mij zich bij uitstek wèl te gevoelen, en dat er, als hij zijn roes uitgeslapen had, geen zachtzinniger mensch was dan hij. Ik zag den dronkaard scherp aan, en herinnerde hem zijne belofte omtrent het hout voor het schip.

— Ja — zeide hij — gij hebt gelijk; ik zal er voor zorgen. — Maar hij ging niet, en tegen twaalf ure kwam er een bode van het strand met de tijding, dat de sloepen er waren geweest, en verscheiden uren gewacht hadden, maar toen naar het schip waren terug gekeerd, hetwelk daarop zeil gemaakt en zee gekozen had.

Mijn gastheer troostte zich voor deze teleurstelling bij het overschot van den rhum, en ik nam mijn geweer op om naar het strand te gaan. Nu wilde hij mij vergezellen, ook omdat hij dien avond bij het huis des Onderkonings een verhoor moest ondergaan. Onlangs was hij, na zonsondergang, door een konstabel ver van zijne woning gezien, en moest zich daarover voor eene jury verantwoorden. Dit verhoor was natuurlijk voor mij te nieuw om 't niet bij te wonen, en wij wandelden dus te zamen naar het Koninklijk verblijf, te meer omdat ik Zijner *Maiaösche* Hoogheid een klein geschenk wilde aanbieden.

Dat geschenk was een gouden ring die, zonder groote waarde te hebben, nog al wat vertoonde; doch de *Schot*, aan wien ik mijn voornemen te kennen gaf, zeide mij dat de Onderkoning op zulk eenen ring geen prijs zou stellen; ik moest dien liever

aan *hem* geven; hij zou dan aan den Onderkoning andere dingen bezorgen, die beter voor hem geschikt waren. Ik meende in dit belanglooze voorstel niet te moeten treden, en stak bij de audientie zelf den ring aan den Koninklijken vinger. Zijne Hoogheid bewonderde hem uitermate, maar gaf hem terug, en zeide, dat, als ik hem iets geven wilde, »klinkende munt" hem aangenamer zou zijn. De *Schot*, die dit antwoord vertolkte, nam den ring aan en stak dien nu aan zijn eigen vinger.

Ik bood daarop Zijne Hoogheid twee dollars aan, nam mijnen gastheer den ring weder af en overhandigde dien nogmaals aan den Koning; maar tot mijne verbazing trok de *Schot* hem dien nu zelf van den vinger en stak hem bij zich, terwijl hij mij droog weg verklaarde dat de ring nu zijn eigendom was; dat volgens het gebruik op dit eiland, indien iemand iets had, hetwelk een zijner vrienden behaagde, deze het zich eenvoudig toeëigende, zonder dat de eerste eigenaar ooit eenige bedenking daartegen maakte. De waarheid van dat gezegde werd mij later meermalen bevestigd; en het goedaardig karakter der inboorlingen heeft wel geen sterker bewijs noodig, dan dat zij aan den vriend zoo gewillig overlaten wat dezen aanstaat. Overigens toonde de *Schot*, dat hij zich in dit gebruik, ten minste wat het active betreft, zeer goed wist te schikken.

Ik bragt nog een paar uren door bij mijne vrienden aan het strand, die mij weder met groote hartelijkheid ontvingen. Om hen te vermaken schoot ik eenige zeevogels in de vlugt. Hunne verbazing was groot, daar ik 't geluk had met drie schoten drie eenden te doen tuimelen. Van zoo iets hadden zij volstrekt geen begrip.

Tegen den avond keerde ik naar 't verblijf des Onderkonings terug, en vond er reeds een groot aantal inboorlingen verzameld, om de aangekondigde teregtzitting bij te wonen. Binnen de omheining traden allengskens de leden der vierschaar bijeen, terwijl daarbuiten de vrouwen en meisjes druk zaten te praten, en de kinderen op het blinkende zand worstelden of krijgertje speelden.

Zeven mannen, die de Jury of regtbank uitmaakten, en naast welke de Onderkoning met den rug tegen zijn huis leunend op eene uitgespreide mat plaats nam, zaten of lagen mede op matten, en studeerden voor den aanvang van het verhoor in

een klein boekje, hetwelk in hunne taal de wetten van *Hoeaheine* en *Maiao* bevat.

De wijze van procederen verschilde merkelijk van die in andere landen. De leden der Jury waren te gelijk ook de getuigen en de advocaten, die voor en tegen spraken, en de konstabel, die den *Schot* had aangeklaagd, moest zijne zaak zelf verdedigen. Een der gezworenen stond op, droeg het geval kort en, naar 't scheen, ook zeer eenvoudig voor; de konstabel, een jonge man in een wit hemd, met een bontgekleurden doek om de lendenen, een zijden doekje om den hals en twee groote witte bloemen in de ooren, staafde daarop zijne aanklagt, en de *Schot* moest zich nu verantwoorden of verdedigen. Hij deed dit met veel gemak, daar hij de taal volkomen meester was, en de gronden die hij aanvoerde waren, zoo als hij mij later zeide: dat de wet alleen aan dezulken verbood des avonds uit te gaan, die onder verdenking lagen van onëerlijkheid. Toen sprak de konstabel weder met eene levendigheid, voor welke ik de bedaarde *Indianen* nog niet vatbaar had gerekend; maar de arme drommel was tegen den magtigen blanke, die veel vrienden onder de gezworenen had, niet opgewassen. Drie van dezen voerden na elkander het woord, één tégen, maar twee met grooten ijver vóór den aangeklaagde; en daarop volgde de uitspraak. De konstabel kreeg ongelijk, werd veroordeeld in de kosten, die een dollar bedroegen, en ontving bovendien een scherpe berisping. Dit laatste zeide mij de *Schot*. Den dollar en het benepen gezigt van den konstabel zag ik zelf.

Overigens was de *Schot* hiermede nog niet vrij; want gelijktijdig werd hem aangezegd, dat hij over eenige dagen andermaal teregt moest staan wegens zijne dronkenschap van den vorigen avond, en hoewel hij mij verzekerde, dat hij in regtszaken hun te slim was, twijfel ik toch of hij er ook toen zoo glansrijk is afgekomen.

Op den volgenden dag, een zaturdag, besloot ik een togtje over het eiland te doen. Achter het huis van den *Schot* verhief zich een digt begroeide, omtrent 1000 voet hooge berg; het hoogste punt van eene reeks van heuvels, die het eiland doorsnijdt. Met het beklimmen van dien berg wilde ik beginnen.

Bij zijne woning had mijn gastheer een tuin aangelegd; en

hier, waar de natuur van zelf alles voortbrengt wat de mensch tot zijne voeding behoeft, was slechts een geringe aanleg noodig geweest om bovendien ook nog te telen wat als overdaad beschouwd zou kunnen worden, indien niet ook hier de behoeften in sommige gedeelten van het jaar eenige voorzorg eischten. De broodvrucht namelijk, het voornaamste voedsel der inboorlingen, is niet het geheele jaar door, maar jaarlijks twee maal, telkens vier maanden lang rijp, en laat dus tusschenruimten van twee maanden onverzorgd. Nu groeit er wel zulk een menigte van andere eetbare vruchten, dat men gedurende het tijdsverloop tusschen de beide broodvrucht-saizoenen voor geen gebrek heeft te vreezen; maar al de surrogaten van de broodvrucht, zoo als tarro, yams en pataten of zoete aardappelen, moeten geteeld worden. De *Zuidzee-eilanders* schuwen intusschen den arbeid, en als hun tuinbouw een weinig méér moeite kostte, zouden zij er welligt niets aan doen; maar nu er zoo weinig toe noodig is, getroosten zij 't zich een paar uren te werken om een genoegzamen voorraad van die gewassen, en bovendien water- en suiker-meloenen enz. te kunnen inoogsten. Kokosnoten, chinaas-appelen, ananassen, bananen, taggo-tappoos groeijen er van zelf, en al het struikgewas op de eilanden bestaat uit den zoogenaamden guiave-appel, die gedurende het grootste gedeelte des jaars vruchten levert. Een groot voordeel en een gevolg van het gezonde klimaat dezer eilanden is voorts, dat men van al deze vruchten gebruiken kan zoo veel als men wil, zonder nadeelige uitwerkselen er van te ondervinden.

De *Schot* had zijnen tuin zeer net ingerigt, en naast eene reeks van bedden met yamswortel en pataten, ook watermeloenen en pompoenen, jonge broodboomen, kokospalmen en bananen geplant, om van al die producten een goeden voorraad te hebben.

Na dien aanleg te hebben beschouwd klom ik bij vrij hevige hitte door de digte guiave-struiken omhoog, en had van den bergtop een heerlijk gezigt over het geheele eiland met zijn spiegelglad binnenmeir, de met palmboomen overdekte koraalbanken, de schuimende branding die het geheel als met een witten gordel omgaf, en de onmetelijke zee, uit welke in het Oosten de spitse bergtoppen van *Otaheite* opdoemden.

Gaarne ware ik dáár eenige uren gebleven; maar de mus-

kieten hadden zelfs op deze hoogte hunne wachtposten, en naauwlijks aangekomen werd ik reeds door dat lastige gedierte van alle kanten zoo hevig aangevallen, dat er aan behoorlijk uitrusten niet te denken was. Na eene korte poos nam ik dan ook het besluit, om naar de andere zijde des bergs af te klimmen, en stond daar welhaast in een volslagen bosch van broodboomen, afgewisseld met bananen, citroen- en oranje-boomen en papaios. De kokospalm tiert niet op heuvelachtigen grond, maar komt het best op het lage strand voort.

Toen ik de vlakte bereikt had bevond ik mij in het vruchtbaarste en best bebouwde gedeelte des eilands. Het suikerriet schoot hier welig op, en hier en daar zag ik bij de hutten lange bedden ananasplanten. Een goed onderhouden weg liep langs de heuvelenrij, en dien volgend kwam ik in een groot dorp, dat met eenige vrij aanzienlijke huizen prijkte. Hier stond ook de kerk, een ruim en luchtig gebouw, met banken en een eenigzins verheven lezenaar, waarop een bijbel in de taal van *Otaheite* lag. Vóór de kerk was een kleine houten stellage opgerigt, waarin de klok hing.

Langzaam voortwandelend was ik niet weinig verwonderd, eene menigte fraai uitgedoste vrouwen en meisjes te ontmoeten, van welke eenigen bijbels onder den arm droegen; kort daarop hoorde ik ook de klok luiden. Naar mijnen almanak was het intusschen eerst zaturdag, en daar de bevolking hier geheel uit Christenen en niet uit Joden bestaat, moesten we noodwendig een van beiden in de war zijn. De *Schot* gaf mij later de oplossing van dit raadsel. De zendelingen, hier het eerst aangekomen, hadden de reize gedaan om *de Kaap de Goede Hoop*, en dus den 180sten graad Oosterlengte van *Greenwich* gepasseerd zijnde, eenen dag gewonnen; maar onbekend met de scheepvaart en tijdrekenkunde wisten zij dat niet en hielden zich aan hunne in *Engeland* begonnen tijdrekening, en schreven dus zaturdag waar zij zondag hadden moeten schrijven. Toen later hunne dwaling bleek, wilden zij die niet herstellen, tot dat de *Franschen* eindelijk op *Otaheite* kwamen en ten minsten dáár en op het naburige *Imeo* den juisten tijd invoerden. De overige eilanden hebben de oude tijdrekening nog steeds behouden.

Zondag den 26sten vernam ik dat drie inboorlingen dien avond in eene boot naar *Otaheite* zouden vertrekken; en daar ik niet

wist wanneer zich weder zulk eene gelegenheid zou opdoen, besloot ik van deze dadelijk gebruik te maken, en eerst *Imeo* en dan *Otaheite* te bezoeken. De wind, hier doorgaans oostelijk, woei nu uit het Westen, en wij mogten dus hopen *Otaheite* binnen vier-en-twintig uren te bereiken. De *Indianen* hadden overigens nog veel te doen, daar zij varkens, hoenders en vruchten voor *Papeite*, de hoofdstad van *Otaheite*, wilden medenemen; en ik maakte mij de nog overige uren ten nutte, om zoo véél mogelijk van *Maiao* te zien.

Hier en daar waren mij eenige op stellages geplaatste en met eene bruine massa gevulde kanoos in het oog gevallen; en ik vernam nu, dat zij gevuld waren met pitten van kokosnoten, om uit deze laatsten olie te winnen, die er door de zon wordt uitgetrokken. Deze olie is een voornaam handelsartikel der eilanden; de wijze van hare bereiding is zeer eenvoudig, en alleen het fijnwrijven der noten veroorzaakt eenige moeite.

De verdere nijverheid der eilanders bestaat hoofdzakelijk in het vlechten van matten, die zij uit een riet, dat veel naar het suikerriet gelijkt, met groote bekwaamheid vervaardigen. De stof is zacht en veerkrachtig, en de matten bieden dus een koel en zeer aangenaam leger aan.

Vroeger moesten de inboorlingen ook de stoffen voor hunne kleedingstukken vervaardigen. Tegenwoordig gebruiken zij daartoe meestal de uit *Europa* ingevoerde katoenen lijnwaden; doch zij kunnen de zoogenaamde *tappa* nog niet geheel ontberen, en deze verdient derhalve eene korte beschrijving.

De stof waaruit zij de *tappa* vervaardigen is de inwendige bast van onderscheiden boomsoorten, inzonderheid van den broodboom. De bereiding er van is zeer eigenaardig. De bast wordt tot eene soort van deeg gekneed, en dan op de breedte en dikte die men verlangt met vierkante houten beukers uitgeklopt. De kanten van die beukers zijn in de lengte geribt: de eene kant grof; de tweede iets meer fijn; de derde nog fijner, en de vierde zeer fijn. Met den groven kant beginnende en met den fijnsten eindigende beukt men het deeg uit elkander, en de indrukselen van het gegroefde hout blijven in de stof. Het is merkwaardig te zien hoe dun en fijn zij deze taaije massa weten uit te drijven, en zelfs de natte bewerking oefent er geen nadeeligen invloed op uit, want weder droog

zijnde, is de stof ook weder even zacht als te voren en daarbij uiterst duurzaam. Zij geven er verschillende kleuren aan, en ik heb stukken *tappa* gezien, even zoo helder wit als het fijnste linnen.

Van de vezels der kokosnoten maken zij touwen en netten. Voortreffelijke vischhaken vervaardigen zij uit dikke stukjes parelmoer, van een goeden vinger breed en vier of vijf duim lang. Aan eene sterke lijn snel door het water getrokken, waarin zij glinsteren en flikkeren, houden de dolfijn en de bouita ze voor vliegende visschen, en zoo dienen zij voor haak en aas te gelijk. Grootere visschen vangen de eilanders meestal met een drietands-harpoen. Zij staan daartoe met ongeloofiijk veel geduld en volharding, half naakt en in de brandende zon, uren lang op de koraalbanken tusschen de branding en het strand, of varen in hunne kleine kanoos langzaam heen en weder, loerende op hunnen buit.

Deze kanoos zijn, even als die der *Sandwich-eilanders*, smal en aan den eenen kant met eenen gewigt-balk, omstreeks vier voet van het vaartuig zóó bevestigd, dat hij het omslaan belet. Die *outriggers*, zoo als zij in de *Engelsche* scheepstaal heeten, geven aan de kanoos wel eene grootere vastheid op het water, maar benadeelen de snelheid en maken het besturen van het vaartuig moeijelijker. Wat men in sommige reisbeschrijvingen van net gewerkte en sierlijk gebeeldhouwde kanoos en roeispanen der *Zuidzee-eilanders* leest, kan waarheid zijn, maar is op die van de bewoners der *Sandwich-* of *Gezelschaps-eilanden* niet van toepassing; want hunne kanoos zijn tamelijk ruw uit boomstammen gehouwen, en hunne roeispanen zijn zoo eenvoudig als men ze uit ruw gezaagde planken vervaardigen kan. Mogelijk hebben ze in vroegeren tijd er veel zorg aan besteed, maar thans geschiedt dit niet meer; en nergens heb ik er ook maar een zweem van beeldhouwwerk aan gezien.

Bijzonder handig zijn zij in het bouwen van hunne geheel naar het klimaat berekende woningen. Op regelmatige afstanden slaan zij palen in den grond, waarop de daksparren geplaatst worden. Tusschen die palen komen, telkens met eene tusschenruimte van 1 of 2 duimen, bamboesstokken te staan die de muren vormen, terwijl eindelijk het dak met de opzettelijk bereide lange en taaije bladen der *Palma Christi* stevig gedekt wordt. Zulk een dak is tegen de hevigste regens be-

stand en duurt vier of vijf jaren. Inwendig zijn de huizen, die er uitzien als of de eerste wind de beste ze zou wegblazen, even eenvoudig ingerigt. Een half dozijn matten op den grond; een paar lage uit hard hout gesneden stoelen; een paar kisten, meestal van die soort welke de matrozen gebruiken; een paar kalabassen, om er kokosolie en kokosmelk in te bewaren; eenige halve kokosnoten tot drinkvaten — ziedaar het geheele *ameublement*. Aan het dak hangt misschien nog een roeispaan, een harpoen, en een net; maar dat is dan ook alles.

Merkwaardig is het overigens dat de bewoners dezer eilanden, toen de eerste *Europeanen* bij hen verschenen, niet alleen de kunst van het netten-breijen reeds verstonden, maar daarbij ook dezelfde steken en dezelfde instrumenten bezigden als wij.

Doch op een aantal zulke kleinigheden kom ik later nog wel terug; thans is het tijd dat ik mij voor de reis naar *Otaheite* gereed maak.

EEN DAG TEGENOVER EEN LEEUW.

Vóór eenige jaren in de *Kaapstad* wonende, ging ik vriendschappelijk om met eenige ondernemende kooplieden, die een voordeeligen maar gevaarlijken handel ten noorden van de *Oranje-rivier* drijven. Somtijds zijn ze twee jaren, soms nog langer afwezig; trekkende met hunne wagens en gevolg zoo lang van de eene stam naar de andere, tot zij alle hunne koopwaren kwijt zijn, en keeren eerst dan naar *Grahams-town* of *Kaapstad* terug, met vee, struisveêren, huiden, ivoor en andere kostbare waren, die hun vier of vijf kapitalen winst opbrengen. De meesten van hen bepalen hunne togten tot de Westerkustlanden tusschen de *Oranje-rivier* en de *Portugesche* bezittingen van *Benguela*.

Een der stoutsten en gelukkigsten van deze kooplieden was zekere Heer HUTTON, een *Britsch* Kolonist, die door zijne togten onder de *Namaquaas* en de *Dammaraas* eenig vermogen had gewonnen en nu den handel vaarwel wilde zeggen. Hij was mij beschreven als een hoogst bekwaam man, een onverschrokken jager, en een der schranderste onderzoekers van *Zuid-Afrika*. Toen ik zoo gelukkig was geweest hem eene kleine dienst te bewijzen, gaf hij omtrent hetzelve mij al de

inlichtingen die ik verlangde. De dienst was, dat ik door mijne voorspraak de loslating bewerkte van een zijner knechts, een *Namaqua*, die wegens eene vechtpartij in hechtenis zat.

Dit jonge mensch was een ware *Hottentot*. Hij had bij een schraal ligchaam, de zwartachtig bruine huid, de diep liggende oogen, den kleinen neus, de dikke uitstekende oogbeenderen, en de grove haren die dit ras kenmerken. Gewoonlijk was hij stil en zelfs somber, maar als hij sterken drank had gebruikt sloeg hij van 't eene uiterste tot het andere over: dan werd hij niet alleen opgewonden en drok, maar twistziek en dadelijk gereed om te vechten. Dat wikkelde hem niet zelden in moeijelijkheden met de looze en ondeugende *Negers* in de stad, die er pleizier in vonden hem te plagen, gelijk de schooljongens in de steden den kinkel plagen die van het land komt. Nu had hij een vinnig gevecht gehad met een reusachtigen *Neger* uit *Mozambique;* de politie was er op aangekomen en had hem deerlijk gehavend meêgenomen en gevangen gezet. Zijn meester, die niet veel meer dan de knecht van de stedelijke wetten en gewoonten wist, vroeg mij om raad en verzocht mijne voorspraak tot vrijlating van zijn knecht, die ik dadelijk verkreeg; zoo dat APOLLO, dus was zijn naam, na eenige uren slapens achter de traliën, nuchter en bekwaam, hoewel niet onbeschadigd, bij zijn meester terugkwam.

Die groote belangstelling van den Heer HUTTON had mij verwonderd. Vanwaar de bijzondere genegenheid voor dien jongen wilde, daar APOLLO niets aangenaams in zijn voorkomen of manieren bezat? — Hij scheen zijn meester wel lief te hebben, doch zijn inborst was niet bekoorlijker dan zijn gelaat, en zijn verstand was ongemeen beperkt. Maar ik had vernomen, dat de Heer HUTTON, in weerwil van zijn koopmansgeest en drift voor de jagt, braaf en gevoelig was, en vermoedde dus dat APOLLO hem door diens ouders was toevertrouwd, onder plegtige belofte van hun dit dierbare pand in goeden staat weder te huis te brengen, en dat zijne bezorgdheid dus voortkwam uit de achtingwaardige begeerte om zijn woord te houden.

Denzelfden avond kwam hij mij voor mijne hulp bedanken, en in den loop van 't gesprek merkte ik aan, dat zijn *Namaqua* zeker een uitmuntende dienstboô moest wezen, daar hij zoo veel genegenheid voor hem had.

— Het is mijn pligt — antwoordde hij — voor hem te zorgen; want hij heeft mij eens 't leven gered.

— Dat verwondert mij! — riep ik uit.

— Het is toch zoo. — hernam HUTTON — Omtrent tien jaren geleden vond ik APOLLO, op den Noordelijken oever van de *Oranje-rivier*. Hij was toen, naar gissing, een knaap van omstreeks twaalf jaren, en lag daar met zware koortsen, onder een afdak van takken en graszoden. De *Hottentotten* hebben de gewoonte hunne zieken en de oude lieden, die den stam niet kunnen volgen, op die wijze aan hun lot over te laten. Deze afschuwelijke gewoonte, de minst zedelijke hunner gebruiken, heeft hen misschien te streng doen beoordeelen, daar zij overigens niet zoo kwaad en slecht zijn als sommige reizigers wel beweren. — Ik deed den armen jongen in een mijner wagens leggen en gaf hem geneesmiddelen; zoodat hij na weinig dagen weêr frisch en gezond was. Hij heette THUETKUE; maar die naam was mij te barbaarsch, en ik noemde hem APOLLO. Sedert heeft hij mij overal vergezeld, en op zijne wijze veel gehechtheid betoond. Evenwel is hij een ware wilde gebleven en niemand anders kan hem regeren. Hij volgt mijne bevelen zoo lang hij er aan denkt, dat is gedurende vier-en-twintig uren; zelden dient zijn geheugen hem langer. Ook kan ik, met den besten wil, geen lid van een matigheids-genootschap, of van een vredes-congres uit hem maken; want zoo dikwijls hij 't kan bedrinkt hij zich en vecht dan bij de minste plagerij als een tijger; doch overigens is hij een brave, trouwe jongen en mijn beste helper op de jagt.

Maar wilt gij hooren hoe APOLLO mij 't leven redde? — Luister dan.

Ik was met twee wagens en een dozijn mannen op reis naar *Dammara*. Twee mijner bedienden waren *Negers* van de kust van *Mozambique*, de andere *Hottentotten* en *Namaquaas*, die ik onder weg had aangenomen. De meesten hunner vond ik bij den zendelingspost *Schmeler*, aan de *Oranje-rivier*. De twee *Negers* hadden aan de *Kaap* eenige beschaving opgedaan, en verstonden hunne dienst vrij wel; maar de overigen konden mij weinig helpen dan in het vervoer der wagens. Nu en dan zond ik hen op de jagt, en de landstreek kenden zij goed: in dat opzigt waren zij mij van groote dienst; doch ik moest hen in 't oog houden. Van nature waren zij buitengemeen

lafhartig, en ofschoon zij met vuurwapenen wisten om te gaan, kon ik hen nooit bewegen om een buffel of neushoren te schieten; aan 't afwachten van een leeuw was dus geheel niet te denken. Ik heb twee of drie wilde buffels gedood, zonder door iemand te worden bijgestaan dan door APOLLO, die trouw aan mijne zijde bleef, hoewel zijne tanden klapperden als de vijand naderde.

Eens sloeg ik mijn kamp op bij een water waar de dieren des nachts kwamen drinken. Wij konden hun spoor langs den geheelen oever zien. Die plek was den *Namaquaas* bekend, en zij baden mij om ons kamp op eenigen afstand te verleggen, wijl er vele leeuwen in deze streken waren en wij anders waarschijnlijk eenigen van onze trekdieren zouden verliezen, en ook zelven konden aangevallen worden. Het is merkwaardig dat de leeuw als hij menschenvleesch heeft geproefd, dit boven alle andere vleeschen verkiest, en elk dier versmaadt wanneer hij een mensch kan magtig worden. Ik wilde noch mijne lieden noch mijne ossen wagen, en trok dus een paar mijlen verder, in een klein dal. Wij ontstaken een groot vuur om de wilde dieren verwijderd te houden, en lieten onze runderen weiden op 't hier en daar staande gras. Intusschen wenschte ik vurig een kogel op een leeuw af te zenden, want in drie jaren had ik er geen geveld; maar half en half vreesde ik toch ook voor die gevaarlijke uitspanning, bij welke sterke zenuwen en groote koelbloedigheid gevorderd worden, niet meer berekend te wezen. Ik vroeg mijne lieden, of zij in den nacht een kansje tegen de leeuwen met mij durfden wagen, en APOLLO met drie anderen stemden er in toe. Den overigen, die bij de wagens bleven, beval ik aan, om het vuur goed brandend te houden en op te passen dat de ossen niet te ver gingen. Bij het ondergaan der zon bereikten wij de waterplaats, en groeven met houweelen en spaden, omtrent honderd schreden van het water af, een kuil van drie of vier voet diep, en hoogden 't uitgedolven zand rondom den rand des kuils, om ons te beter te kunnen verschuilen. In een uur was dat werk gedaan, en de leeuwen nu wachtende, plaatsten wij ons in de diepte. Doch te vergeefs. Wel kwamen er eenige dieren onder ons schot; maar de koning der wildernissen verscheen niet. Ik zag springbokken, gemsen, kaapsche ezels, couaggaas, en anderen, doch wilde geen kruid verspillen, daar wij geen

vleesch noodig hadden. Één geweerschot ware ook misschien genoeg om zelfs de leeuwen te verschrikken en van de drinkplaats te verwijderen. Nogtans wonnen wij er niets bij, met ons stil te houden. Toen de dag aankwam verlieten wij de hinderlaag stijf, koud, slecht geluimd en zeer slaperig. Wij hadden geen leeuw gezien, hoewel hun gebrul in de verte dikwijls geklonken had. Onze wagens en ossen hadden hen gelokt, want wij vernamen later dat zij den geheelen nacht er om heen hadden gezworven. De achtergeblevenen waren zeer angstig geweest, maar hadden het vuur goed aangehouden, en de schrik had de ossen zoo digt mogelijk bij 't vuur doen blijven, welks schitterende gloed de leeuwen op een afstand hield.

Ik dacht er niet meer aan om een dezer trotsche dieren te vellen, maar wilde, naar jagersstijl, toch niet in het kamp terugkeeren zonder eenig wild mede te brengen. Wij maakten derhalven een omweg, en naauwelijks hadden wij eenige schreden gedaan of eene kleine kudde springbokken rende ons te gemoet en voorbij, vliegend en springend van schrik. Zonder nadenken schoot ik mijne twee ladingen den hoop na, en trof den grootsten. Mijne manschappen vuurden insgelijks. Maar naauwelijks had ik mijn geweer afgezet of daar kwam een buitengemeen groote leeuw uit de struiken te voorschijn en ons bedaard te gemoet. Hij was geene honderd passen meer van ons af, en wij hadden dus geen tijd om weder te laden. Maar neen, wij waren verlamd, en ik-zelf dermate, dat ik volstrekt onbewegelijk en onzeker wát te doen bleef staan. Spoedig begreep ik, dat een van ons verloren was, of dat er maar één middel bestond om, misschien, allen te redden. Als de inboorlingen met hunne sagaaijen en messen op een leeuw afgaan, plaatsen zij zich, zoo ras het dier nabij is, digt bij elkander op de hurken. Is het dier moedig, dan kiest 't een hunner uit en valt op zijn prooi, zoodat de ongelukkige somtijds bij den eersten aangreep reeds een lijk wordt; doch dikwerf ook komt hij er met eenige diepe wonden af. De anderen springen dan op en werpen zich allen te gelijk op het dier; eenigen grijpen 't bij den staart en houden dien opgeheven, waardoor hij belet wordt zich om te wenden; de overigen doorsteken 't met hunne sagaaijen en messen tot het valt. Zoo gebeurt 't meer dan eens dat niemand hunner

omkomt. Doch ook de leeuw kan de overwinning behalen, en dan boeten wel twee of drie mannen hunne stoutheid met het leven, terwijl de vlugt alleen de anderen redt. Ik wilde dezelfde wijze van krijgvoeren beproeven. Als wij ons nederhurkten en het dier een onverschrokken gelaat toonden, zou 't misschien bevreesd worden, en ons tijd laten om weder te laden. »Gaat zitten! zitten!" — riep ik; doch een snelle blik in de rondte deed mij zien, dat allen op 't eerste gezigt van den leeuw waren gevlugt.

APOLLO was mede gevlugt, in de meening, zoo als hij mij later zeide, dat ook ik zou vlugten. Daar hij niet durfde omzien, ontdekte de goede jongen zijne dwaling niet voordat hij de wagens bereikt had.

Ik bleef dus alleen tegenover den leeuw. Het was mij nu niet meer mogelijk te ontvlieden: niet óvervlug ter been moest ik zijn prooi worden eer ik vijf-en-twintig schreden kon afleggen. Ongelukkig was niet alleen mijn geweer ongeladen, maar onder het graven van den kuil had ik ook mijn hartsvanger, die mij in 't werken hinderde, aan APOLLO gegeven. Ik was dus volstrekt ongewapend, en mij onvermijdelijk verloren achtende riep ik uit: »o Mijn God! erbarm U over mijne arme vrouw en kinderen!" Zóó wachtte ik in onbeschrijfelijken angst dat de leeuw zich op mij zou werpen. — Maar hij scheen geen haast te hebben, bleef op den afstand van een twaalftal voeten staan, en ging als een hond op zijn achterste zitten, terwijl hij mij stijf aanzag. Ik moest eindelijk ook gaan zitten en staarde hem insgelijks aan, met al de geestkracht die mij nog was overgebleven. Op school had ik wel eens gelezen, dat de dieren den vasten blik van den mensch niet kunnen weêrstaan, en hoewel ik bij ervaring de juistheid van deze stelling nooit had bewezen gezien, besloot ik toch te beproeven of dit reddingmiddel mij zoude baten. Maar het deed geene uitwerking. Van tijd tot tijd zag de leeuw regts of links, of kneep zijne oogen eens digt, maar dat was alles. Eindelijk vleide hij zich geheel neder, met de pooten uitgestrekt en den kop op den grond, even als eene kat, die op eene muis loert.. Tusschenbeiden likte hij zijn bek af. Waarschijnlijk had hij juist een goeden maaltijd gebruikt, en ik giste nu dat hij pas eenig dier, misschien een springbok, verslonden en dus geen honger meer had, en mij bewaren wilde tot

de eetlust zou wederkomen. De leeuwen beminnen 't versche vleesch, en zoo wachtte de sluwert tot zijne spijsverteering zou geëindigd zijn, om dan mij aan te tasten. — »Welk een geval voor een Christen!" — zouden de *Kaapsche* boeren zeggen.

Gij kunt begrijpen, dat ik mij in een hartverscheurenden toestand bevond. In de reis van een zendeling heb ik eens gelezen, dat een *Hottentot* gedurende een ganschen dag op dezelfde wijze door een leeuw is bewaakt, maar dat de man van vermoeijenis en inspanning in slaap viel, en bij zijn ontwaken 't verschrikkelijke dier niet meer zag. Op zulk een geluk durfde ik niet hopen.

— Die historie is mij bekend — zeide ik — de redding van dien *Hottentot* behoort tot de wonderen.

— Naar zijn ligchaamsbouw en gewoonten — hernam HUTTON — is de leeuw niet anders dan een groote kat. Zijne grootmoedigheid en edele gevoelens, waarvan men spreekt, zijn praatjes. Alleen als de leeuw verzadigd is en dan een prooi ontmoet, gaat hij dien voorbij zonder hem te deeren. Hij verscheurt niet óm te verscheuren; maar dat is evenzoo met de kat. Eene verzadigde kat speelt met de muis; niet uit wreedheid, maar om haar te bewaren tot zij weêr honger krijgt. Dit doet ook somwijlen de leeuw den mensch, vooral wanneer hij — dus zeggen de inboorlingen — eens menschenvleesch heeft geproefd. Zij beweren dat hij dan wacht tot het voorwerp van zijn lust is ingesluimerd, waarna hij bij de eerste beweging van 't ontwaken zich er op werpt. In het zonderling geval van den *Hottentot* is de leeuw waarschijnlijk door een hem verschrikkend voorwerp, onder het slapen des mans verjaagd. Ik voor mij twijfelde er niet aan dat het dier den oogenblik afwachtte, waarin ik door afmatting zou neêrvallen. Ik blijf leven — dacht ik — zoo lang mijne oogen open blijven, maar als de slaap mij vermeestert, ontwaak ik tusschen de kaken van den leeuw. —

't Verhaal deed mij onwillekeurig rillen, en een ontsnappende kreet drukte mijn afgrijzen uit.

— Verontrust u niet over mijn lot. — sprak de Heer HUTTON glimlagchend — Gij ziet mij levend en gezond voor u staan. Ik wilde u maar doen begrijpen in welk een toestand ik mij bevond, alvorens te verhalen hoe ik er aan ontkwam. De

wijze waarop ik den nacht had doorgebragt, deed mij een sterken honger en groote neiging tot slapen gevoelen. Gelukkig had ik eerst in den morgenstond mijn waterflesch leêg gedronken, zoodat ten minste geen dorst mij kwelde; anders ware ik misschien bezweken. De zon kwam, als altijd in deze streken, schitterend op, en werkte dadelijk met hare gloeijende stralen en verhitte ook het zand; tusschen die dubbele hitte was 't of mijne huid brandde. Ik had een vilten breedgeranden hoed met struisvederen op; deze beveiligde mijn hoofd tegen de regtstreeksche zonnestralen, en echter scheen de gloed mij nooit zoo verstikkend geweest te zijn als thans. De oorzaak er van was misschien, dat ik niet gegeten of geslapen had. Evenwel behield ik mijne tegenwoordigheid van geest, en loerde op eene gelegenheid om te ontsnappen. Mijne manschappen hadden wel 't besluit kunnen nemen om mij te gaan verlossen, maar ik wist, helaas! hoe lafhartig zij waren; ik wist, dat zij niet digter dan tot op een goeden afstand zouden durven naderen, of deden zij 't, dan was het waarschijnlijk dat de leeuw op mij zou toespringen en aán alle onzekerheid een einde maken.

— Maar waarom niet beproefd uw geweer te laden?

— Dat deed ik, doch bij de eerste beweging tilde mijn bewaker den kop op en begon te brommen, alsof hij wilde zeggen: »dat niet, vriendje! als gij u beweegt, dan!..." Ware ik voortgegaan, dan had hij mij zeker aangevallen eer ik 't kruid op de pan had kunnen doen. De leeuw was verschrikkelijk groot, de grootste dien ik ooit gezien heb; met lange grijzende manen en zeer vurige listige oogen. Gij kunt u niet verbeelden hoe loos de oude leeuwen zijn. De mijne scheen zeer goed te weten dat mijn geweer een wapen was, en hij wist zeker ook dat mijne lieden in de nabijheid waren, want hij wierp van tijd tot tijd een onderzoekenden blik naar den kant mijner wagens. Ik voelde 't hart in mij bonsen en een stroom van zweet vloeide langs mijne kaken af.

— Niet zonder reden! — riep ik uit. — En bleef de leeuw den ganschen dag door stil?

— Volstrekt niet — hernam de Heer HUTTON — zijne aanhoudende bewegingen hielden mij in gestadigen angst. Eene kudde *Kaapsche* ezels naderde, maar zoodra zij den leeuw bemerkten keerden zij om en vloden. De leeuw rees op,

maakte eene halve wending en staarde de vlugtelingen begeerig na. Daar de leeuwen bijzonder veel van het vleesch der zebraas houden, hoopte ik, dat hij hen na zou rennen; maar hij koos 't zekere boven 't onzekere, keerde zich om, ging weêr liggen, gromde vreeselijk en zag mij wilder dan vroeger aan, als wilde hij nu zeggen: »Gij ziet, maatje! dat gij mij een zebra kost; ik heb dan ook geen plan om u te laten ontsnappen!" — Ik verwenschte hem duizend malen in mijn hart; maar uit vrees voor erger, zorgde ik tevens geen geluid te geven.

Een onverwacht gerucht deed zich van de andere zijde hooren. De leeuw zag weêr naar den kant van het kamp, zoo als hij reeds meermalen had gedaan, maar rees nu op, brulde toornig en toonde zijne tanden, ten bewijze, dat hij iets onbehaaglijks vernam. Later hoorde ik, dat mijne lieden op aansporen van APOLLO, van top tot teen gewapend, een nabijliggenden heuvel hadden beklommen. Van daar hadden zij met hun scherp gezigt den leeuw gezien; maar zoo ras ook hij naar den kant des heuvels had opgezien, waren zij half zinneloos van schrik, naar de wagens teruggevloden. Na eenige oogenblikken ging de leeuw weêr liggen, strekte de pooten uit, geeuwde, knipte met de oogleden en scheen vermoeid van zijne wacht; doch hij had vastelijk besloten met mij te soupéren; anders had hij dadelijk mijne rekening kunnen afsluiten. — Tegen het vallen van den avond klonk in de verte een gebrul. Dat scheen hem niet aangenaam. Aan 't geluid meende ik eene leeuwin te herkennen, en begreep dat zij haren gemaal welligt zocht. Deze stond op, ging weêr liggen, en herhaalde dat meermalen; soms met woestheid heen en weder stappende, en langs den grond snuffelende, alsof hij verward en besluiteloos ware wát te doen; maar hij zweeg en de kreeten der leeuwin verflaauwden meer en meer. Dit oogenblik was mij, van al dien tijd, het pijnigendst; want als de leeuw zijn wijfje geantwoord, als hij haar geroepen had, zou zij, waarschijnlijk hongerig, zich terstond op het versche avondmaal hebben geworpen, dat haar gemaal zoolang voor zich-zelven had gespaard. Naar alle waarschijnlijk had de oude vraat hetzelfde vermoeden, en oordeelde hij 't daarom beter zich maar stil te houden.

Eindelijk viel de nacht, de sterren stonden helder, maar

de maan scheen niet. Ik zag de voorwerpen zelfs op een kleinen afstand slechts twijfelachtig, en onderscheidde in het oosten nog alleen de hoofdlijn der heuvelen, en de stil liggende leeuw scheen mij een vormlooze klomp. Evenwel nam ik duidelijk waar, dat hij niet sliep en op elk mijner bewegingen lette. Als hij tusschenbeiden de oogen naar mij opsloeg, was het of twee gloeijende koolen mij tegenschitterden. Slechts éééne hoop op redding bleef mij nog over: mij onbeweeglijk stil houdende zou ik hem misschien afmatten; ten minste geen reden geven om mij te bespringen, terwijl eene toevallige oorzaak, eene onvërwachte omstandigheid, hem naar elders kon lokken, gelijk 't bij den *Hottentot* was gebeurd. Om echter met dien laatsten kans mijn voordeel te doen, moest ik wakker blijven, dat onbeschrijflijk moeijelijk viel. Ik bezweek van matheid en was gedurig op het punt van in te sluimeren, daar ik in zes-en-dertig uren niet geslapen en in bijkans twintig uren geen voedsel genoten had, terwijl vreeselijke gemoedsangst mij had gefolterd. De lucht was zoo frisch, en de verkwikkende koelte, na een brandend heeten dag, maakte de neiging tot rust schier onweêrstaanbaar. Eene diepe stilte heerschte bovendien rondom mij. Ik moest geweldige inspanningen doen om mijne oogleden open te houden; van tijd tot tijd zonk mijn hoofd en hief ik 't weder op, sidderend bij de gedachte, dat de leeuw welligt op het punt was mij aan te grijpen. De toestand was verschrikkelijk! Nog heden denk ik er niet aan zonder te rillen. Ik was als een ter dood veroordeelde, die, door akelige droomen gekweld, telkens ontwaakt, om zich te herinneren dat hij den volgenden dag moet sterven. Ook geloof ik niet, dat ik 't zoo den geheelen nacht zou hebben kunnen uithouden. Het ging menschelijke krachten te boven.

De Heer HUTTON zweeg eene poos, en ik zag 't hem aan, dat martelende herinneringen hem pijnigden; maar weldra herstelde hij zich en vervolgde:

— Twee of drie uren na het vallen van den avond, hoorde ik dieren naar de waterplaats gaan; sommigen gingen mij op korten afstand voorbij, doch ik kon er geen zien; de leeuw daarentegen zag ze volkomen, en bewoog den kop een weinig als zij hem digt voorbijsnelden. De hoop dat hij mij zou

verlaten om zich op een hunner te werpen, ontzonk mij weldra. Plotseling rees hij op, staarde mij aan, en brulde. »Het oogenblik is gekomen!" dacht ik. Hij bleef staan, maar brulde nog sterker; mij, naar 't scheen, altijd aanziende. Ik maakte mij tot den strijd gereed:, in de linkerhand had ik mijn geweer, in de regter mijn zakdoek. Mijn plan was, hem den kolf dwars in den muil te duwen en te smoren, door mijn zakdoek in zijn' keel te stooten. De zaak was niet gemakkelijk; maar 't was mijn laatste kans, en ik wilde niet sterven zonder het uiterste te beproeven. Eigenlijk had ik geene hoop meer; mijn eenige doel was, zoo lang mogelijk te worstelen met een monster, dat *mij* zoo lang had gemarteld, dat ik verafschuwde, en dat ik alle mogelijk kwaad wilde doen. Maar ook dit was nog een valsch alarm. Na eenige minuten werd hij weder kalm, en zette zich neêr; doch ging niet, gelijk vroeger, liggen, maar stak zijn kop naar mij uit, als de kat die oplettend eenig voorwerp beschouwt. Eindelijk toch strekte hij zich nogmaals op den grond uit, alsof al wat hem ontrust had geweken was; maar welhaast sprong hij weder op en brulde vreeselijker dan ooit. Ik vermoedde dat een ander dier van zijne soort achter mij naderde, en dat mijn bewaker geen lust had mij met dien ongenoodigden gast te deelen. Bedroog ik mij niet, dan moest mijn lot nu spoedig worden beslist. Ook kwam de gedachte bij mij op, of mijne manschappen misschien beproeven wilden, om, onder bescherming van den nacht, mij te verlossen. Zouden zij er den moed toe hebben? — De slaap was geheel van mij geweken. De leeuw, altijd tegen mij over, gromde gestadig en liep als radeloos heen en weder. Eindelijk rekte hij zich uit en scheen zich voor te bereiden tot het doen van den sprong; mijne ure sloeg!

In dat oogenblik hoorde ik eensklaps een gegil achter mij, zoo akelig dat mijne haren te bergen rezen, en een groote vlam verlichtte plotseling de mij omgevende voorwerpen. Bij dat gegil of geschreeuw vloog eene gedaante, welks hoofd en schouderen in vlammen schenen te staan, tusschen mij en den leeuw. Het dier slaakte een angstkreet die den omtrek deed daveren en verdween met groote sprongen in de duisternis. Ook ik was maar opgesprongen herkende in 't wezen dat zoo ter goeder

ure verschenen was, mijn APOLLO. De vlam boven zijn hoofd lichtte niet meer, maar met elke hand zwaaide hij nog brandende houten, terwijl hij sprong en gilde als een krankzinnige. Hij zag er inderdaad uit als een booze geest, ofschoon hij mijn reddende engel was. De brave jongen was zelf zoo angstig, dat hij naauwelijks kon spreken. Hijgend riep hij: »Laad uw geweer! Laad uw geweer! De leeuw komt terug! Laad uw geweer!"

Dat was een goede raad en ik volgde dien zoo snel mogelijk; want van den grond opgesprongen, was ik zoo stijf dat ik mij te naauwernood bewegen kon. Maar welras hernam het bloed zijn loop, en toen ik mijn geweer had geladen gingen wij haastig op weg naar het kamp. APOLLO liep voor mij uit, met een braadpan op zijn hoofd en een brandend hout in zijne regterhand, nog steeds als een waanzinnige springende en gillende, om de wilde dieren op een afstand te houden. Eindelijk bereikten wij onze legerplaats. Na mijn honger gestild te hebben, vroeg ik wat er in mijn afzijn was gebeurd, en hoe mijn redder 't had aangelegd om mij te ontzetten? De trouwe knaap had den ganschen dag getracht, mijne lieden tot eene poging te bewegen om mij te redden. Des morgens hadden zij, zooals ik verhaald heb, die poging willen doen, maar de moed was hun ontzonken, en tegen den avond besloot APOLLO geheel alleen te handelen. Hij deed daartoe in een groote braadpan eene laag buskruid, niet te droog en niet te nat om langzaam te branden; daarboven plaatste hij eene laag stroo, en strooide er droog buskruid over, en bevestigde boven op de pan een bos droog hout en struiken. Met die pan en eenige houten ging hij in den nacht op weg. Halverwege genaderd ging hij niet meer, maar kroop langzaam en voorzigtig tot op honderd passen van de plek waar ik gevangen zat. Toen had het wilde dier zich opgerigt en gebruld. »Dat verschrikkelijk gebrul," zeide APOLLO, »deed mij 't bloed in de aderen stollen, en bijna weêr terugkeeren." — Toen de leeuw weêr rustig was geworden, kroop hij op nieuws vooruit, bij elke beweging slechts een paar voet naderende, en na elke beweging hield hij zich weder een oogenblik stil. Eindelijk zich digt genoeg bij 't ondier achtende, stak hij met een chemischen zwavelstok den brand in het stroo, dat dadelijk

in vlam stond, en ook 't bos hout en struiken in vlam zette, terwijl de vonken van 't half natte kruid als een vuurregen op en neder vlogen. Onder die toebereidselen had de leeuw, in onrust en woede, zich in postuur gesteld om den sprong te doen; maar APOLLO liet er hem den tijd niet toe: met den vlammenden, vonkenregenenden pot op het hoofd en met brandende houten in de hand, snelde hij aan en deed den koning der wildernis, die nooit iets dergelijks had aanschouwd, waarschijnlijk óók met opgerezen manen zijn behoud in de vlugt zoeken. Gij zult nu wel begrijpen waarom ik aan dezen knaap zoo gehecht ben. Hij deed, buiten twijfel, véél méér om *mijn* leven te redden, dan hij voor zijn eigen leven zou hebben gedaan. —

Ik erkende dat hij zich inderdaad voorbeeldig had gedragen, en al het goede verdiende dat de Heer HUTTON hem bewees. — Van den leeuw — zeide ik — hebt ge zeker niets meer vernomen?

— Integendeel — hernam de Heer HUTTON — ik had eene rekening met hem te vereffenen, wegens de ontzettende wijze waarop hij mij had gemarteld, en het scheen ook niet raadzaam hem te laten rondzwerven, als dit kon worden belet. Ik was er zeker van dat hij den omtrek niet zou verlaten, zoolang mijne ossen in de nabijheid bleven, en wetende dat twee andere kooplieden, JOHNSON en LEROUX, mij op een paar dagreizens volgden, wachtte ik tot deze waren aangekomen. Toen deden wij te zamen een togt, met al ons volk en met al onze honden. Twee dagen tergden wij het dier, zonder 't uit zijn hol te kunnen krijgen. Maar ten laatsten verscheen hij, en JOHNSON die 't digst bij was, doodde hem met één enkel schot: de kogel was achter den regter schouder ingedrongen en door de linkerzijde uitgekomen. Ik gaf hem vijf pond Sterling voor de huid, die ik naderhand heb laten opzetten, tot een andenken aan den dag tegenover hem doorgebragt, en aan den volgenden waarop ik gered werd. Den eersten beschouw ik als de verschrikkelijkste, den tweeden als de gelukkigste van mijn leven.

Naar het Fransch.

ZIJ DEUGDE NIET!

Naar het Deensch van ANDERSEN (*).

De Burgemeester van**** stond aan het open venster: hij had een glimmenden nieuwen rok en een fijn overhemd met manchetten aan, en een diamanten speld in den jabot; daarbij was hij buitengemeen glad geschoren — eigen werk! — maar had zich toch een klein sneedje gegeven, waarop een reepje *Engelsche* pleister lag.

— Hoor eens hier, kleine maat! — riep hij.

Het was de zoon der arme waschvrouw, die juist het huis voorbijging en eerbiedig zijn pet afnam; de klep daarvan was midden doorgebroken, want de pet was er op ingerigt om opgerold en in den zak gestoken te worden. In zijn armoedig en gelapt maar kraakzindelijk pakje, met zware klompen aan de voeten, bleef het jongske voor den Burgemeester staan, zoo eerbiedig, alsof hij voor den Koning-zelven stond.

— Gij zijt een brave jongen — zeide de Burgemeester — een beleefde knaap. Moeder is zeker aan de vaart weêr bezig met de wasch te spoelen, en wacht op het fleschje dat ge daar in uw zak hebt. Dat is een leelijke gewoonte van uwe moeder! Hoe veel hebt ge daar wel?

— Voor twee centen, Mijnheer! een half maatje. — antwoordde de jongen verschrikt en met half luide stem.

— En van morgen hebt ge haar *óók* zooveel gebragt? — ging de man voort.

— Neen, dat was gisteren. — zeide de knaap.

— Twee halven maken *één* heele! — Zij deugt niet. 't Is naar met dat slag van menschen! Zeg aan uwe moeder dat zij zich moest schamen, en pas maar op dat gij niet ook een

---

(*) Een oogenblik hebben wij geaarzeld over de mededeeling van dit kleine verhaal. In het oog van den oppervlakkigen lezer toch zou 't den schijn op ons kunnen laden, alsof wij de afschaffings- of matigheidsgenootschappen wilden tegenwerken, en dat zij verre; want wij zijn geene tegenstanders van de afschaffing. Maar aan den anderen kant keuren wij, ook in dezen, onchristelijke, liefdelooze oordeelvellingen af. Ten slotte hebben wij gemeend, onzen lezers het genoegen niet te moeten onthouden, van met dit nieuwe juweeltje uit de pen van den zoo te regt vereerden *Deenschen* Dichter kennis te maken.

DE RED.

dronkaard wordt; maar daar zal zij wel voor zorgen! Arm kind! Maak nu maar dat ge weg komt.

En de jongen ging verder; den pet vergat hij van schrik weêr op te zetten, en de wind speelde met het blonde haar, dat de lange lokken omhoog vlogen. Hij sloeg de steeg in naar de vaart, waar zijne moeder in een tobbe aan den kant zat, en het zware linnengoed beukte, en wiesch, en daarna in de vaart spoelde. Er ging een harde stroom, want de poldersluizen waren opengezet; een laken dreef met den stroom mede, en toen zij daarnaar greep, gleed de tobbe af, waardoor zij zelve bijna in het water geraakte.

— Daar was ik haast weg geweest! — riep zij uit — Goed dat ge komt, want ik heb iets noodig om mijne krachten wat op te wekken. 't Is hier zoo guur en 't water is zoo koud, en ik ben al van zes ure af aan 't werk. Hebt ge wat medegebragt?

De knaap haalde een fleschje voor den dag, en de moeder zette het aan den mond en nam een teugje.

— Dat doet mij goed! — sprak ze — Dat verwarmt mij! Dat doet mij omtrent zoo goed als warm eten, en is zoo duur niet! Wilt gij óók een drupje, mijn arme jongen! Ge ziet zoo bleek en bibbert zoo met uw dunne pakje in den herfstwind, en ik heb niets om u warmer te kleeden. Och, wat is het water koud! Als ik maar niet ziek word!

En zij stond op uit de tobbe en trad op den wal, waar haar kind stond, en het koude water droop van de stroomat, die zij zich omgebonden had, en van haren rok en van hare kousen.

— Ik werk en zwoeg, dat ik bijna niet meer kan; — sprak ze, zijne wangen streelende en den pet op zijn blonden krullebol regt zettende — maar ik doe 't gaarne, als ik u maar braaf en eerlijk groot mag brengen, mijn beste jongen!

Terwijl zij zoo sprak kwam er eene vrouw nader, wat ouder dan zij maar even armoedig, en aan het eene been kreupel, en aan het eene oog blind. Zij droeg een groote valsche haarkrul, die het blinde oog moest bedekken; maar de krul hing er altijd naast en deed daardoor het gebrek nog meer uitkomen. 't Was eene vriendin van de waschvrouw: »kreupele MARTHA" noemden haar de buren.

— Arme sloof! — riep MARTHA — wat moet ge hard

werken en in 't koude water zitten! Ge hebt waarlijk wel iets verwarmends noodig, en dan schreeuwen de kwade tongen nog over de paar druppelen, die ge dáárom soms neemt!

En 't duurde niet lang of de waschvrouw wist, van woord tot woord, wat de burgemeester zoo even gezegd had; want MARTHA had alles gehoord, en had zich geërgerd, dat hij zóó tegen het kind over zijn eigen moeder gesproken had; en dat nog wel op een dag, waarop hij een groot *diner* gaf, met fijne en met sterke wijnen, portwijn en madera, en likeur toe!

— Of er dan eens iemand te véél krijgt, dat is geen schande! — sprak zij — Dat zijn menschen die deugen! Maar gij, gij deugt niet!

— Zoo? Heeft de burgemeester zoo met ù gesproken, mijn kind? — vroeg de waschvrouw, en hare lippen beefden. — Gij hebt eene moeder, die niet deugt!? Misschien heeft hij geen ongelijk; maar moest hij dat aan mijn kind zeggen! — O, dat huis! 't Is het eerste leed niet, dat mij dáár wordt aangedaan!

— Ge hebt er immers gediend, toen de ouders van den burgemeester nog leefden en het huis bewoonden? — Dat is al lange jaren geleden! Sedert dien tijd is er menig schepel zout gegeten, en dat kan wel dorst geven! — zeide MARTHA met een glimlach. — De burgemeester geeft van middag een groot feest. De gasten hadden eigenlijk afgezegd moeten worden, maar 't was te laat en al 't eten was gereed. Ik heb 't van den knecht gehoord. Daar straks is een brief gekomen, met het berigt dat zijn jongste broeder te *K***** gestorven is.

— Gestorven? — riep de waschvrouw uit, en werd doodsbleek.

— Ja, zeker. — hernam MARTHA — Trekt gij u dat zóó aan? Maar ge kent hem waarschijnlijk, uit den tijd toen ge daar in huis gediend hebt?

— Is hij waaarlijk dood! Hij was zoo goed en zoo braaf! Er komen zeker niet vele bij onzen Lieven Heer die beter zijn dan hij was! — En tranen rolden haar, toen zij dit zeide, over de wangen. — O, mijn God! alles draait om mij heen! — Zou de koude mij bevangen hebben? — Ik voel mij niet wel! — En zij moest zich aan MARTHA vasthouden.

— Mijn hemel! Ge zult toch niet flaauw vallen! — sprak deze. — Herstel u, het zal wel weêr voorbijgaan! — Maar

neen, ge zijt inderdaad ziek! Het zal maar best wezen, dat ik u naar huis breng.

— Maar mijn waschgoed!

— Daar zal ik wel voor zorgen. Kom, geef mij een arm! Uw jongen kan hier blijven en oppassen tot dat ik wederkom; dan zal *ik* het overschot wel wasschen. 't Is maar een kleinigheid!

En de waschvrouw waggelde op hare beenen.

— Ik heb te lang in 't koude water gestaan! — zuchtte zij. — Sedert gisteren middag heb ik eten noch drinken gezien! Ik heb de koorts! O, Heere JEZUS! help mij, dat ik naar huis kom! — Och, mijn arm kind! — En zij weende.

Ook het jongske weende; en weldra zat hij alleen aan de vaart bij de natte wasch. De twee vrouwen gingen langzaam naar huis; de waschvrouw sleepte zich met moeite voort, het steegje door, den hoek om, de straat in, tot bij het huis van den burgemeester; maar verder kon zij het niet brengen. Juist voor de deur zeeg zij op de straat neder. Er schoten eenige menschen toe, en de kreupele MARTHA liep het huis in om hulp te vragen. De burgemeester en zijne gasten kwamen aan de vensters.

— Dat is de waschvrouw — zeide hij — die heeft wat te veel gedronken: zij deugt niet! 't Is jammer van den knappen jongen dien zij heeft! Ik hoû waarlijk veel van den jongen; maar de moeder deugt niet!

De waschvrouw kwam weder wat bij en werd naar hare armoedige woning en te bed gebragt. De goede MARTHA kookte wat bier en brood voor haar, en dacht dat dit de beste medecijn zou wezen. Daarop ging zij naar de vaart aan de wasch, en spoelde die slecht, maar meende het goed, en zwoegde toen met de zware waschmande naar huis.

Des avonds zat zij in het armoedige kamertje bij de waschvrouw. De keukenmeid van den burgemeester had haar gebakken aardappelen en een stuk vleesch voor de zieke gegeven; daaraan smulden MARTHA en de kleine jongen; de zieke kon niet eten, maar vergenoegde zich met den lekkeren geur. Die was óók voedzaam, zeide zij.

En het jongske ging daarop te bed, in hetzelfde bed waarin de moeder lag; maar hij had zijne plaats dwars aan het voeteneind, en dekte zich toe met een oud stuk vloertapijt met blaauwe en roode strepen.

Met de waschvrouw ging het een weinig beter. Het warme bier-en-brood had haar versterkt en de geur van het vleesch had haar goed gedaan.

— Heb dank, trouwe ziel! — zeide zij tegen MARTHA — Maar nu wil ik u ook alles vertellen, als het kind slaapt! Ik geloof hij is al in de rust. Hoe lief en vroom ziet hij er uit, zoo als hij daar met zijne gesloten oogen ligt! Hij weet niet hoe het met zijne moeder gesteld is; God geve dat hij het nimmer hoore! — Ik diende bij de ouders van onzen burgemeester. Nu trof het juist zoo, dat de jongste zoon, de student, met de vacantie thuis kwam; ik was toen een jonge, wilde deerne, maar eerlijk en deugdzaam, dat mag ik voor Gods aangezigt getuigen! De student was vrolijk en opgeruimd, en daarbij zoo goed en braaf — beter mensch is er nooit geweest. Hij was de zoon van den huize en ik maar dienstbaar, maar toch hadden wij elkander lief, in eer en deugd! Een kus is immers geen zonde, als men elkander regt lief heeft! En hij zeide het aan zijne moeder; die was voor hem als onze Lieve Heer hier op aarde. En zij was zoo verstandig, zoo zacht, zoo liefderijk! — Hij vertrok, en zijn gouden ring stak hij mij aan den vinger; en toen hij wèl weg was, riep zijne moeder mij bij zich. Ernstig en toch zoo zachtmoedig sprak zij met mij — het was als of God zelf sprak — en maakte mij opmerkzaam op den grooten afstand tusschen hem en mij in verstand en beschaving.

— Nu — sprak zij — let hij alleen op uwe schoonheid; maar de schoonheid is vergankelijk! Gij zijt niet opgevoed als hij; gij past niet bij elkander in beschaving van geest en verstand, en dat is juist het ongeluk! Ik heb achting voor den arme; — vervolgde zij, — bij God zal hij welligt een hoogeren rang innemen dan menig rijkaard; maar hier op aarde moet men zorgen in geen verkeerd spoor te geraken, als de wagen vooruit zal gaan, want anders slaat hij om, en dat zou uw beider lot zijn! Ik weet dat een braaf man, ERIK de wagenmaker, u ten huwelijk gevraagd heeft; hij is weeûwenaar, heeft geen kinderen en een goed bestaan; bedenk u daar eens op!

— Elk woord dat zij sprak deed mij zeer tot in de ziel; maar de vrouw had gelijk, en dat drukte mij zwaar op het hart. — Ik kuste hare hand, en weende bittere tranen, en

3*

weende nog meer toen ik op mijne kamer kwam en mij op mijn bed wierp. Het was een vreeselijke nacht die nu volgde: God alleen weet, hoe ik toen geleden en gestreden heb. Den volgenden Zondag ging ik aan het Nachtmaal, en bad om licht en wijsheid. Was het eene beschikking van de Voorzienigheid?... Juist toen ik uit de kerk trad, kwam ik ERIK tegen. En nu bleef er geen twijfel bij mij over: wij pasten geheel voor elkander in stand en opvoeding, en hij was een welgesteld man. Ik trad dan ook naar hem toe, nam zijne hand, en vroeg: »ERIK, hebt ge nog zin in mij?" — »Ja" — antwoordde hij — »nu en altoos!" — »En wilt gij eene vrouw hebben die u vereert maar nog niet lief heeft; hoewel de liefde misschien later kan komen?" — »Die zal komen!" — zeide hij, en daarop gaven wij elkander de hand. Ik ging naar huis bij mijne meesteres. Den gouden ring, dien haar zoon mij gegeven had, droeg ik op mijn hart; want ik kon hem niet over dag, maar alleen des avonds als ik naar bed ging aan mijnen vinger steken. Ik kuste den ring dat mijne lippen aan het bloeden raakten, en toen gaf ik hem aan mijne meesteres, en zeide haar dat ik den wagenmaker het jawoord gegeven had. Zij omhelsde mij, en kuste mij; *zij* zeide niet dat ik *niet deugde;* maar toen was ik misschien ook beter; toen was ik ten minste nog niet zoo door aardsche tegenspoeden bezocht. Met allerheiligen hielden wij bruiloft, en het eerste jaar ging alles goed; mijn man had een knecht, en gij, MARTHA, waart als meid bij ons.

— O, gij waart eene lieve, goede huismoeder! — zeide MARTHA — Nooit vergeet ik, hoe goed gij en uw man voor ons geweest zijt!

— Ja, dat waren goede jaren, toen gij bij ons waart! Kinderen hadden wij nog niet. Den student zag ik nooit! — Ja, toch, ik heb hem ééns gezien, maar hij zag mij niet. Hij was hier om zijne moeder te begraven. Ik zag hem aan het graf staan: hij was bleek en diep bedroefd; maar — dat was om zijne moeder! — Later, toen zijn vader stierf, was hij in vreemde landen en is nooit weder hier geweest. Hij is niet getrouwd, dat weet ik; — hij werd, geloof ik, advokaat! — Mij heeft hij vergeten, en al had hij mij weêrgezien, hij zou mij toch zeker niet herkend hebben, zoo ellendig als ik er nu uitzie. En dat is toch ook maar goed!

En nu sprak zij van de zware dagen der beproeving, en vertelde hoe ramp op ramp haar overvallen had. Zij hadden vijfhonderd guldens overgegaârd, en die op intrest uitgeleend; maar de schuldenaar had hen bedrogen, en bankroet gemaakt, zoodat het geld verloren was. »Omstreeks dien tijd" — vervolgde zij — »bragt ik mijn lieven jongen, die daar slaapt, ter wereld. Mijn man kreeg een zware, langdurige ziekte; negen maanden lang kon hij geen hand verroeren; wij raakten geheel ten achteren; leenden en borgden; alles wat wij hadden smolt weg, en eindelijk verloor ik ook mijn braven man. Ik heb gewerkt, gezwoegd en geslaafd, voor mijn kind; niets was mij te zwaar, doch ik mogt het niet beter hebben; het was Gods wil! Maar. Hij zal mij ook wel tot zich nemen en mijn kind niet verlaten!"

En zij sluimerde in.

Tegen den morgen gevoelde zij zich beter en sterk genoeg, zoo zij meende, om aan het werk te gaan. Maar zij was naauwlijks weder in de natte tobbe aan den kouden waterkant gestapt, toen zij begon te beven en weder flaauw werd. Krampachtig greep zij met de hand in de lucht, deed een stap achteruit en viel bewusteloos neder. Haar hoofd lag op den droogen wal, maar hare voeten hingen in de vaart; hare klompen, met stroo gevuld, dreven op het water; zoo vond haar MARTHA, toen zij haar eene warme kom koffij wilde brengen.

Door den burgemeester was intusschen eene boodschap aan haar huis gezonden, dat zij terstond bij hem komen moest, omdat hij haar iets te zeggen had. Het was te laat! De meester werd gehaald om haar te laten; — vergeefs: de waschvrouw was dood.

— Zij heeft zich dood gedronken. — zeide de burgemeester.

In den brief, die het berigt van het overlijden zijns broeders gebragt had, was ook de inhoud van het testament opgegeven. Aan de weduwe van den wagenmaker, die in vroeger jaren bij zijne ouders had gediend, had de Advokaat een legaat van duizend gulden vermaakt, dat, naar bevind van zaken, in eens of bij gedeelten aan haar of haar kind uitbetaald moest worden.

— Mijn broeder heeft eens eene vrijerij met dat mensch gehad. — zeide de burgemeester. — 't Is gelukkig dat zij dood is: haar jongen krijgt nu de geheele som, en ik zal hem bij brave menschen in huis doen; er kan een knap ambachtsman

van hem groeijen. — En op deze laatste woorden schonk de hemel zijnen zegen.

De burgemeester liet den knaap bij zich komen, beloofde voor hem te zullen zorgen, en voegde er nog bij: hoe gelukkig het voor hem was, dat zijne moeder was gestorven; want „zij deugde niet!"

Maar de moeder werd naar het kerkhof gebragt en in den armen-hoek begraven. MARTHA strooide zand op het graf en plantte een kleinen rozenstruik er op. Het jongske stond naast haar.

— Mijn goede, lieve moeder! — snikte hij, en de tranen biggelden over zijne bleeke wangen — Is het dan toch waar, MARTHA? — Deugde zij niet?

— Ja, zij deugde wel! — zeide de oude dienstmaagd en zag ten hemel. — Ik weet het sedert lange jaren en nog beter sedert dezen laatsten nacht. Laat de menschen vrij zeggen: „Zij deugde niet!" Ik zeg u: zij deugde; en God in den hemel zegt dat ook.

SAÜL'S DOOD (*).

DOOR

ESTELLA HERTZVELD.

Weêr straalt met ongekenden luister,
  De starrenwacht aan 's hemels trans;
  Verblindt het oog door haren glans,
En dunt het floers van 't nachtlijk duister;
  Weêr rijst de liefelijke maan,
  En prijkt aan onbewolkte baan.

(*) Deze heldenzang is eene proeve van de studiën eener Dichteresse van *vijftien jaren*. Zoo veel stoutheid en gloed zou men uit zulk eene jeugdige en teedere pen niet verwachten. Wij hebben dit gedicht met onderscheiding ontvangen, en, behoudens enkele onbeduidende verbeteringen van den stijl, 't allezins waardig gekeurd om te worden gedrukt. Onzen lezers zal 't gewis evenzeer een genoegen zijn, door middel van deze proeve, met de jeugdige ESTELLA kennis te maken. — Volgens de *Hebreeuwsche* uitspraak noemt zij den Koning SA-UL, doch 't meer gebruikelijke SAUL klinkt van zelve nagenoeg alsof er SAUWEL stond, en men kan dus, 't verkiezende, ook de gewone uitspraak behouden. DE RED.

Het is een zee van gloed en stralen,
  Een stroom van louter tintlend vuur;
  Het heerlijkst schouwspel dat natuur
Op 't somber aardrijk neêr doet dalen;
  Dat vuurwerk aan den hemelboog,
  Trekt geest en zinnen naar omhoog.

In SAÜL's ziel alleen is 't donker.
  Wat grootsch tafreel natuur hem biedt,
  't Verheven schoon herkent hij niet;
Hem streelt geen lieflijk stargeflonker;
  't Gevoel van ongeneesbre smart,
  Schept schaduwbeelden in zijn hart.

Is hij dat? Hij, nog kort te voren
  Der Philistijnen angst en schrik?
  Verduisterd is zijn aadlaarsblik,
Gewoon in 't diepst van 't hart te boren;
  Ontmoedigd buigt hij 't matte hoofd;
  Zijn gansche zielskracht is verdoofd.

Wie kan zijn doffe smart doorgronden?
  Slechts wanhoop teekent elk gebaar.
  Hoe is hem 't hart zoo bang en naar?
Wat kon die heldenziel dus wonden?
  Hoor! — zucht op zucht ontvliedt zijn borst;
  Hij roept: »Wee mij, rampzalig Vorst!

»Neen, niets meer kan mijn leed verzachten!
  »Ik wend mij vruchtloos tot den Heer;
  »Ik buig voor Zijn altaren neêr,
»Hij sluit Zijn ooren voor mijn klagten;
  »Hij keert Zijn aanschijn van mij af!...
  »En SAMUEL zonk reeds in 't graf!

»De Ziener dood!... wat kan mij baten!...
  »Gord ik ten strijd het slagzwaard aan;
  »'k Heb hém niet, om mij bij te staan
»Als mij de zege wil verlaten!
  »Geen teeken daalt er meer van God!....
  »Dat, SAÜL, spelt u 't vreeslijkst lot!

»Maar, 'k wil in 't boek des noodlots blikken!
»Wát mij moog dreigen in 't verschiet, —
»'k Wil weten, wát de toekomst biedt!
»Geen lijfsgevaren doen mij schrikken!
»Als splijt een afgrond aan mijn voet,
»Geen schrikbeeld dat mij beven doet!

»Welaan — ik zal den dood bezweren! —
»De rust der schimmen zij verstoord!...
»De levensgeest zal op mijn woord
»In 't zielloos ligchaam wederkeeren!
»'k Zal 't noodlot kennen, dat mij beidt!...
»'k Wil licht, in deze onzekerheid!

»Maar — ik, mij tot die daad verlagen!...
»Bedekt zij 't hoofd mij niet met schand?
»Moet eener tooveresse hand
»De toekomst voor mijn blik doen dagen?...
»'k Bezwijk; ik sidder waar ik sta! —
»Zwijg, stem van eer en deugd! — Ik ga!"

Wie ijlt daar zoo haastig
Door 't sluimerend veld;
Terwijl hij gedurig
Zijn schreden versnelt?

Hij vliegt over de aarde;
Gewiekt is zijn voet;
Geen grasscheutje buigt er
Wanneer hij 't ontmoet.

Ontvlugt hij 't geweten?
Wat heeft hij misdaan?
Vervolgt hem een vijand?
Drijft wanhoop hem aan?

Zie, de adem des nachtwinds
Gaat over zijn hoofd,
En heeft het van deksel
En tooisel beroofd.

De grijzende lokken,
Omfladdren 't gelaat,
En distels en doornen,
Verscheuren 't gewaad. —

Toch spoedt hij, en vliegt hij.
Het doel van zijn togt,
Daagt op voor zijn blikken;
Dat doel, zoo gezocht.

't Is Israëls Koning
In Endors vallei;
In doodsangst ontvlood hij
Der dapperen rij.

En zonder te staren
Op 't wonderental,
Omhoog aan de transen,
Omlaag in het dal,

Versnelt hij zijn schreden.
Eer de uchtenstond keert,
Bereikt hij de vrouwe,
Die geesten bezweert.

»U zoek ik. — dus spreekt hij: —
»'k Wil schatten u biên,
»Doet gij, op uw stemme,
»Mij SAMUEL zien."

»»Wis hoort gij,"" is 't antwoord:
»»Tot Israël niet.
»»Weet, dat ons de Koning
»»Het toovren verbiedt.

»»Mijn zustren verdreef hij;
»»Ik ben hem ontgaan!....
»»Of zijt ge een verrader?
»»Bespiedt gij mijn daân?

»Hoe kunt ge dat wanen?....
»Wat vreest gij, o vrouw!
»Mijn woord is mij heilig,
»Onkrenkbaar mijn trouw.

»Geen haar zal m' u deeren, —
»Beweeg maar uw staf,
»En doe naar mijn wenschen:
»Ontsluit mij het graf!"

Nu spreekt zij de taal der bezweringen uit.
Hoe heesch is haar stem, en hoe schor haar geluid;
Hoe woest is de blik, dien zij slaat in het rond;
Hoe wringt zij de handen, hoe stuiptrekt haar mond!
't Is of haar de haren te bergen gaan rijzen;
Haar lippen besterven: — 't geheel doet hém ijzen.

De tooverklank heeft reeds zijn werking volbragt;
De sterren verzwinden in duisteren nacht;
Maar de afgrond barst open, met wolken van schuim,
En wit schiet de bliksem door 't eindeloos ruim;
De donder, op vleuglen des stormwinds gedragen,
Rolt vreeslijk; zijn raatlen doet de aarde vertsagen.

Daar loeijen de orkanen in ijslijken kamp,
En vuur braakt het aardrijk, en vlammen en damp;
Voel hoe het getimmert', gezengd en geblaakt,
Geschud en geschokt, op zijn grondvesten kraakt;
Een nevel komt op uit den gloeijenden oven,
En SAMUEL rijst in dien dampkring naar boven.

De nevel verdwijnt voor een schijnsel van licht
Dat rondom hem gloort, en de duisternis zwicht.
Nu toont hij zich; doch als de vrouw hem ontwaart,
Buigt zij zich voor SAÜL, valt bevend ter aard
»»En jammert vol schrik:"" waartoe kwaamt ge in mijn woning?
»»Gij hebt mij misleid; ik herken u, mijn Koning!""

»Spreek," zegt hij, »wie daar voor mijne oogen verrijst?""
Zij antwoord: »»aanschouw hem: zijn kruin is vergrijsd,

»»Zijn houding is edel, het voorhoofd zoo hoog;
»»Men siddert voor d' ernst die er spreekt in zijn oog;
»»Maar weemoed is ook uit die blikken te lezen."" —
»'t Kan niemand," roept SAÜL: »dan SAMUEL wezen!"

»»Ja 'k ben het,"" zegt deze. »»Wat stoort gij mijn rust?
»»Verlaten van God, van uw misslag bewust,
»»Ver van in Zijn straffe Zijn liefde te zien,
»»Een rouwhebbend hart Hem tot offer te biên,
»»In ootmoed verzonken u tot Hem te keeren —
»»Komt gij, door bezwering, uw gruuwlen vermeêren!

»»Maar God is regtvaardig, Zijn toorn is ontbrand;
»»Uw staf is gebroken, verloren uw Land.
»»Veracht vrij Zijn woord! Hij is grooter dan gij:
»»Verneem het en sidder: uw einde is nabij;
»»Eer weder het zonlicht verdwijnt van de kimmen,
»»Daalt gij, met uw zonen, in 't rijk van de schimmen.""

Dus sprekend verdwijnt hij, in wolken gehuld.
Zijn taal heeft den Koning met doodschrik vervuld:
Getroffen, verpletterd zinkt SAÜL ter neêr,
Zijn blikken verstijven, hij antwoord niet meer;
Verbijsterd, verlamd, heeft hij 't vloekwoord vernomen,
En 't duizelend brein kampt met angstige droomen.

»Ha!" roept hij, »wat grijnst daar in 't nachtelijk graauw?
»De nachtgeest omvat mij, verstikt me in zijn klaauw!
»Wat sist daar en schuifelt met vlammenden blik?
»Ontzettende slang! gij vervult mij met schrik!
»'k Zie graven zich oopnen, zie troonen verzinken,
»En duivelen gereed mij in keetnen te klinken!"

Maar eindlijk bedaart weêr
'tGeschokte gevoel;
Zijn brein is genezen
Van 't martlend gewoel.

Hij keert, en zijn knechten
Verplegen hem trouw;

Hij ademt weêr leven,
  Schoon 't hart is vol rouw.

Hij buigt zich ootmoedig,
  En bidt tot den Heer:
»Ach, schenk me Uw genade,
  »En zielerust weêr!"

Nu ként hij zijn noodlot;
  Toch spoedt hij zich voort,
En rust zich ten strijde,
  Eer 't morgenlicht gloort.

Daar trekt hij voort, de sterke held,
Zijn legermagt vooruitgesneld.
Hij kent des vijands woest geweld:
Hem wacht een bloedig oorlogsveld;
  Dat kan hem niet vertsagen.
Den krijgsroem van zijn vaderland,
Deed hij zoo menigmaal gestand;
Het slagzwaard bliksemt in zijn hand,
En 't hart is van begeerte ontbrand,
  Om weêr den kamp te wagen.

Des Konings oudste is hem ter zij'.
En blijft zijn vader trouw nabij.
Wien volgt, ontvlamd van moed en blij',
De bloem van Isrels ruiterij,
  De keur der jongelingen?
't Is JONATHAN, de dappre Vorst.
Het stalen harnas dekt zijn borst;
Hij voelt den last niet, dien hij torscht:
Ook in zijn harte gloeit de dorst,
  Naar heldenëer te dingen.

Hoor, de oorlogskreet weêrgalmt alom! —
Een oogenblik staan allen stom;
Dan wérpen zij zich op den drom,
Waar 's vijands aantal 't hoogste klom,
  In 't digtste van de scharen.

Door zwaard en lans, met houw en stoot,
Verslaan zij wat hun d' aanval bood;
Een stroom van bloed kleurt de aarde rood;
Rondom hen zijn verdelging, dood,
  En duizenden gevaren.

Al staat de vijand ergens pal,
Zijn magt verzwakt en neigt ten val.
Een juichtoon klinkt door berg en dal;
De faam verkondigt overal,
  Dat Isrel zal verwinnen.
»Triomf! geweken is 't gevaar!"
Juicht SAÜL, juicht de krijgrenschaar.
Maar hoe? Hij schrikt? — De geest is dáár...
En staart hem aan met streng gebaar! —
  Misleiden hem zijn zinnen?!...

't Is SAMUËL. »»Toch zijt gij mijn:
»»Nog heden zult ge bij mij zijn!" " —
Zegt hij — »»uw voorspoed is een schijn:
»»De zege blijft den Philistijn;
  »»Vergeefs is al uw pogen!" " —
't Gezigt verdwijnt. o Schrikbre stond!
Als vastgenageld aan den grond
Staat SAÜL, raadloos staart hij rond;
Nog dreunt de vloek uit 's Zieners mond,
  Wat zou hij nu vermogen?

Zijn leger, dat geen weêrstand biedt
Zoo ras 't den Koning weiflen ziet,
Wordt overwonnen, valt of vliedt.
Hij blijft alleen: een wanklend riet,
  Niet magtig tot verweeren. —
Hij, tegen elk gevaar gehard,
Staat daar verplet, verlamd, verward.
En ziet hij rond... o wreede smart!...
Hij voelt het lijden van zijn hart,
  Bij elken blik vermeêren!

Zijn lievelingen zijn niet meer;
Zij vielen op het bed van eer.
Als in bedwelming zinkt hij neêr.
En keert hij tot het leven weêr,
't Is tot verdubbeld lijden. —
Geen lichtstraal blinkt er van omhoog,
Waar 't wolkenheer de zon omtoog!
Hij ziet den vijand, spant een boog...
De pijl valt, die de pees ontvloog!...
Hij heeft geen kracht tot strijden!

Maar, eindlijk, wat hem siddren doet,
Herleeft zijn fiere heldenmoed;
Verwonnen, is hem 't sterven zoet:
»o Aarde! ontvang mijn afscheidsgroet!
»Geen vijand zal mij dooden!
»Daal neêr, gevallen Koning! daal!...
Zoo spreekt hij voor de laatste maal,
En stort zich in zijn eigen staal;
Zijn bloed gudst over 't blank metaal,
En... 't leven is ontvloden.

Rampzalig Israël! het zonlicht heeft geschenen
Op uwer helden graf;
De star van uw geluk is voor uw oog verdwenen;
Verbroken is uw staf!

Doch laat den Philistijn uw klaaggezang niet hooren!
Zijn dartelende jeugd
Moet nimmer uw geschrei, uw zielesmart bekooren!
Uw lijden is zijn vreugd!

Gilboa's bergtop! moog de dauw u nooit besproeijen;
Blijf immer woest en naar;
Moog nimmer welig graan in uwe dalen groeijen;
Want helden vielen daar!

Hun wapenrustingen, door heldenmoed geheiligd,
Ontvingt gij in uw schoot! —

Wat vijand was voor 't schot van JONATHAN beveiligd!
Zijn pijl bragt wonde of dood.

Ook SAÜLS zwaard deed vaak den stoutsten vijand wijken;
Het dorstte naar diens bloed!
Slechts de aadlaar kon in snelte, o helden! u gelijken;
De leeuw slechts u in moed!

Klaagt, dochtren Israëls! betreurt hen die u tooiden
Met purper en juweel;
Met zilver en met goud uw pronkgewaad bestrooiden! —
Hun krijgsbuit was uw deel!

En gij, o JONATHAN, door vriendschap mij verbonden!
Mijn liefde scheidt geen graf!
Blik, dierbare! in mijn ziel, verscheurd door duizend wonden,
Die mij uw sterven gaf! —

Laat, Israël! hun roem, nog lang bij u weêrschallen!
Wat wissling 't lot u biedt,
Gedenk hen, Israël! — Uw helden zijn gevallen,
Vergeet hun daden niet!

Zoo weeklaagt, treurt en weent de Koninklijke Zanger,
Met diep bewogen stem.
En 't neêrgebogen volk weêrhoudt zijn smart niet langer,
Maar weeklaagt luid met hem.

's Hage, December 1852.

EEN WOORD VOOR ONGELUKKIGEN.

Eenige weken geleden deelde de Heer RENAUD, Directeur van de Liedertafel *Caecilia* te *'s Gravenhage*, mij mede, dat de Liedertafel een Concert zou geven ten voordeele van de ongelukkigen zonder wedergade te *Hellevoetsluis*, en verzocht mij om een paar Coupletten. Ik schreef toen het volgende Zangstukje. De compositie en de voordragt der muzijk waren schoon, en maakten indruk. Dit zal misschien de reden zijn, waarom zoo velen aan deze poëtische kleinigheid méér waarde hechten, dan ik

er ooit aan zou durven toekennen. Hoe 't zij, door het af te staan tot bladvulling in dit Tijdschrift voldoe ik aan menig verzoek. Mogt het dezen of genen nog helpen opwekken om de milde hand aan die ongelukkige weduwen en weezen te reiken, dat zou een groote zegen van God zijn, op mijn gebrekkig werk.

's Gravenhage, 20 December 1852. C. G. WITHUYS.

RAMP EN BEDE.

Allegro Con fuoco.

Hoor dat loeijen! Zie dat branden!
Almagt! breidel d' oceaan!
Red die schepen! Doe hen landen! —
God, zij stooten! God, zij stranden!
Wie kan redden! — Zij vergaan!

Recitatief.

Daar steken ze af! — De redders! — Welk gevaar! —
Behoed hen, God! — O, dat hen God bewaar! —
't Zijn broeders, zonen, vaders! — Aan het strand
Beeft ál wat leeft, en bidt, en vouwt de hand!...
De wind barst uit; de branding brult!... De zee
Verslindt de boot, en sleept de redders meê!

Cantabile.

In den diepen schoot der baren
Vonden zij te vroeg den dood!
Weeûwen, weezen staan en staren! —
Wie vergoedt hun wat zij waren!?
O, wie geeft hun troost en brood!?

Allegro.

Reik uw giften! Stort uw gaven! —
Wie zijn brood heeft, deel hun meê!
Zie de weezen aan dier braven!
Breng uw giften, schenk uw gaven
Aan die offers van de zee!

MENGELWERK.

DE SOCIETEITS-EILANDEN.

NAAR

F. GERSTÄCKER.

VAN MAIAÖ NAAR OTAHEITE.

Maiaö ligt omstreeks 70 *Engelsche* mijlen van *Otaheite*, onder den wind, en de vaart derwaarts is uit dien hoofde zelfs voor een goed in den wind zeilend vaartuig vrij langdurig, terwijl kleine booten altijd een bij tusschenpozen waaijenden weste-wind moeten afwachten, om naar *Otaheite* te kunnen overvaren. Daar nu zulk een wind, die zelden lang aanhoudt, reeds sedert een paar dagen gewaaid had, zoo werd het hoog tijd dat wij aan ons vertrek dachten, als wij niet aan het gevaar wilden blootstaan van tegenwind te ontmoeten, in welk geval de *Indianen* gewoonlijk eenvoudig omkeeren en betere gelegenheid afwachten. Dit zou mij zeer ongelegen gekomen zijn, en daarom vernam ik met vreugde, dat de hoenders alle opgevangen en in de korven gesloten, de varkens gebonden en in de boot gebragt en de vruchten geplukt waren, en dat wij tegen den avond zouden kunnen afvaren.

Mijn *Schot* had mij inmiddels herhaaldelijk verzekerd, en ook in mijne tegenwoordigheid aan de *Indianen* medegedeeld, dat hij voor de mij verleende kortstondige huisvesting volstrekt niets verlangde, maar dat, als ik hem toch iets vereeren wilde, hij het geheel aan mijne beleefdheid overliet. Ik schonk hem dus een mijner beide jagtgeweren, dat ik op mijne verdere reis niet noodig had, met eenig kruid en lood, en hij toonde zich zeer verheugd daarover. Zijne vrouw had reeds vroeger eenige kleine geschenken voor haar toilet van mij ontvangen, en uit dankbaarheid liet zij nu als reisproviand een klein varken voor mij braden. Daarvan werd echter reeds des morgens bij ons afscheidsmaal de helft gebruikt; wij pakten dus de andere helft in een dier kleine mandjes die de inboorlingen

zoo net uit kokosbladen weten te vlechten, en wandelden toen, het overbrengen van mijne bagage aan eenige *Indianen* overlatend, langzaam naar het strand.

Het was niet ver van zonsondergang toen ons vaartuig — een gewone walvischsloep — dat op eene andere plaats geladen was, naderde en aanlegde om mij op te nemen. Een partij kokosnoten, die onzen geheelen voorraad van water inhielden, werd er nog in geworpen; onze overige proviand — gebakken broodvruchten — was reeds aan boord; het zeil werd opgehaald, en na een hartelijk afscheid van de inboorlingen, wachtten wij het gunstig oogenblik af, waarop de branding in de smalle doorvaart door het rif niet te sterk was, en gleden toen met onze sloep tusschen de regts en links bruischende golven, zacht naar de opene zee.

De wind was flaauw, maar gunstig; de oudste geheel getatoeëerde *Indiaan* zat aan het roer; de beide anderen schikten de lading beter in orde, en zoodra dit geschied was, zocht een van hen een stuk droog hout op, sneed er een langen spaander af, en begon de beide stukken tegen elkander te wrijven om vuur te maken. Binnen vijf minuten bragt hij dit tot stand, rolde daarop eene sigaar uit eenige tabaksbladen, stak ze aan, deed een paar trekken, en overhandigde ze vervolgens aan de anderen. Dit is hun gewone manier van rooken.

Wij maakten overigens slechts weinig vaart, en tegen den stroom op was het niet waarschijnlijk dat wij veel zouden vorderen; met dat al kwamen wij toch iets vooruit; ik zocht dus mijne provisie op; soupeerde smakelijk aan een stuk gebraad met broodvrucht, waarbij ik de melk van eene kokosnoot dronk; zocht vervolgens een gemakkelijke ligplaats, en was weldra, onder den prachtig fonkelenden starrenhemel, zacht ingeslapen.

Omstreeks twee ure werd ik wakker en vond dat het geheele gezelschap in diepe rust was; de oudste en een der jongere *Indianen* lagen voor in de sloep; de derde zat slapend aan het roer, dat hij losgelaten had, terwijl het zeil langs den mast hing, en wij, in het gunstigste geval, nog op dezelfde plaats lagen, maar zeker niets gevorderd waren.

Ik zond dus den slapenden stuurman, die daarmede wonderwel in zijn schik was, insgelijks naar voren; ging aan het

roer zitten; vond, na eene poos turens aan den half met wolken bedekten hemel, uit, waar het Oosten was — een kompas hadden wij niet — en rigtte den koers daarheen. De lucht betrok intusschen meer en meer, de wind werd sterker, en naauwlijks was een uur verloopen, of de sloep vloog met eene zes mijls vaart door het water, dat aan den boeg hoog omhoog spatte. In het Zuiden hing een zware lucht, en wij hadden zoo het scheen eene stevige bui te wachten, ik besloot evenwel zoo lang mogelijk onder zeil te blijven. Mijne *Indianen* sliepen door als marmotten.

Nu liep ook de wind om en begon uit het Oost-Zuid-Oosten te waaijen. Ik kon dus geen koers meer houden. Desniettegenstaande hield ik de sloep bij den wind, want wij wonnen toch altijd iets, en voor omslaan behoefden wij ook niet te vreezen, want onze mast was zoo slecht, dat hij door een plotselingen rukwind, die anders misschien gevaarlijk voor ons had kunnen worden, zeker terstond gebroken zou zijn. Eerst toen de wind al sterker en sterker opstak, hield ik het voor geraden, toch een paar reven in het zeil te steken, en riep daarom den *Indiaan* die het digtst bij mij lag. Maar hoe ik ook riep en schreeuwde, ik kon geen hunner wakker krijgen; een ander middel had ik niet, want ik durfde het roer niet loslaten; ik haalde dus met de eene hand mijn mes uit den zak, opende het met de tanden, en hield het gereed om in geval van nood de schoot terstond te kunnen doorsnijden. Zoo snelden wij op goed geluk voort.

Lang zou dit echter niet duren; de lucht was nu van alle kanten met zwarte wolken bezet; de wind was allengs tot een storm geworden, de sloep schoot door de golven, en ik verwonderde mij reeds dat de krakende mast nog niet gebroken was, toen eensklaps eene golf den ouden *Indiaan*, die vóór in de plegt lag, overstelpte. Naauwlijks zat hij overeind, of er kwam een tweede, die hem geheel deed ontwaken. In één oogenblik was hij nu op de been, gaf aan zijn beide kameraden eenige schoppen om ze wakker te maken, en liet met bevende handen het zeil vallen. De twee anderen wreven zich verschrikt de oogen, en schenen volstrekt niet te weten, waar zij eigenlijk waren. Daarbij had de vrees hen zoodanig bevangen, dat zij het zeil niet eens reven, maar geheel geen zeil voeren wilden. Daardoor geraakten wij echter in veel

grooter gevaar; ik bewoog dus na eenigen tijd den ouden *Indiaan* weder aan het roer te gaan zitten, ging naar voren, haalde het zeil weder op met een paar reven er in, en weldra hernamen wij onze vaart. Welken koers wij stuurden was niet te onderkennen; de hemel was digt betrokken, en een kompas hadden wij, als ik reeds zeide, niet bij ons. Woei de wind nog van denzelfden kant als vroeger, dan gingen wij naar het Oosten, doch dit was slechts eene gissing. Na verloop van een uur begon de lucht een weinig te breken en kort daarop kon ik het Zuiderkruis ontdekken. O wee! dat lag bijna achter ons, en wij stevenden dus meer noordwaarts dan oostelijk. Mijne *Indianen* schenen zich overigens niet in het minst daaraan te bekreunen; en tegen den morgen, toen de wind bijna geheel ging liggen en de zee kalmer werd, wikkelde ik mij in mijnen deken, om nog een paar uren te slapen.

Toen de zon opging lagen de steile bergruggen van *Imeo* in het verre verschiet aan onze stuurboordzijde, wij wendden dus over den anderen boeg, om zoo mogelijk dat eiland te bereiken en in allen gevalle niet verder naar het Noorden af te drijven.

Mijn ontbijt was even eenvoudig als mijn souper — een weinig in zeewater gedoopte broodvrucht, een stukje varkensvleesch, een kokosnoot en een paar chinaas-appelen. Daarna strekte ik mij gemakkelijk op mijn deken uit om wat te lezen. De zon brandde wel vrij hevig; maar de flaauwe koelte maakte de hitte toch dragelijk, en mij spiegelend aan het prijzenswaardige geduld mijner *Indianen*, bereidde ik mij voor om nog eenen dag langer onder weg te blijven. Tegen den avond, hoopte ik, zouden wij wel weder een gunstigen wind krijgen, die ons aan land zou brengen.

Dat was Maandag den 27sten Januarij (1851), en den ganschen dag behielden wij denzelfden oostelijken wind, met welken wij heen en weder kruisten, maar het land schijnbaar geen hairbreed naderden. De *Indianen* bragten hunnen tijd door met rooken, en dronken de kokosnoten leêg, waarvan wij geenszins een zoo grooten voorraad hadden, zonder er aan te denken wat wij beginnen zouden als die voorraad uitgeput was eer wij het land bereikt hadden. Wel volgde ik voor mij hen daarin niet na, doch dit baatte mij weinig, want weldra bespeurde ik dat zij tusschen hunne eigene en mijne provisie niet veel onderscheid maakten.

De dag verstreek langzaam, en toen de zon onder ging werd de wind sterker, maar niet gunstiger; hij woei vlak uit het Oosten, waar wij heen wilden, en niet zonder grond vreesde ik dat wij den ganschen nacht weder te vergeefs zouden kruisen. Het sturen liet ik aan de *Indianen* over en legde mij geduldig ter ruste.

Naar den stand der sterren te rekenen zal het omstreeks middernacht geweest zijn toen ik ontwaakte, en nog een tijd lang half droomend bleef liggen; de wind blies met eene verkwikkende koelte over de zacht golvende zee, en de sterren flonkerden vriendelijk aan den helderen hemel; het eentoonig geklots der golven tegen den boeg onzer sloep was uitermate geschikt om mijne mijmeringen te begunstigen, en ik weet niet hoe lang ik zou zijn blijven liggen, indien niet eensklaps de oude *Indiaan* eene roeispaan opgevat en daarmede als razend in het water geslagen en geplast had, terwijl tevens een zonderling snuivend geluid in de nabijheid verried dat er iets buitengewoons gaande was.

Ik vloog overeind en ontdekte weldra de reden van deze onaangename stoornis. Het was eene school bruinvisschen, die regt op ons aanzwommen en geen dertig pas meer van ons verwijderd waren. De andere *Indianen* waren insgelijks wakker geworden, en sloegen met roeispanen zoo hard zij maar konden op het boord der sloep en in het water. Indedaad zou onze toestand allerbedenkelijkst geweest zijn, als een dezer vijftien à twintig voet lange logge gedierten met zijn dikken kop tegen ons vaartuig gezwommen ware, want het bestond slechts uit dunne planken, en behalve kokosschalen hadden wij geen vat hoegenaamd om, ingeval van een lek, het water te kunnen uithozen. Het geraas, dat de *Indianen* maakten, deed intusschen de gewenschte uitwerking: de troep deelde zich in tweeën en zwom regts en links van ons voorbij; slechts één scheen ons wat meer van nabij te willen opnemen. Zijn zwarte kop dook geen vijf voet van de plaats waar ik zat uit het water, en juist wilde ik met een langen staak naar hem slaan, toen hij weder verdween, onder onzen kiel henen zwom, en eerst twintig of dertig passen verder andermaal te voorschijn kwam. Het gevaar was voorbij.

Door dit avontuur natuurlijk geheel wakker geworden, keek ik nu ook eens naar onzen koers, waaraan ik bij mijn eerste

ontwaken niet gedacht had, en bevond tot mijn groote verbazing, dat wij vlak Noordwest stevenden. Ik riep den ouden *Indiaan* toe dat hij wenden moest en wees naar het Oosten, waar *Otaheite* lag; doch hij schudde met het hoofd, en gaf mij door teekenen te verstaan dat alles in orde was en ik maar weder moest gaan slapen. Daar had ik echter geen vrede meê, en wel begrijpende dat ik mijne welsprekendheid hier te vergeefs verspillen zou, maakte ik bedaard het zeil los, legde het over, nam de schoot mede naar achteren, en drong den *Indiaan* van het roer weg. Met de bewonderenswaardige, aan deze eilanders eigene kalmte en onderworpenheid liet hij zich dit zonder verdere tegenspraak welgevallen, maakte mij plaats, ging op mijn deken liggen en sliep in, zonder zich verder om den koers der sloep te bekreunen, dien ik nu naar het Zuid-oosten rigtte.

De aanbrekende morgen bewees dat ik gelijk had gehad, want de zuidelijkste punt van *Otaheite* lag bij zonsopgang regt vóór ons. Maar nu ging ook de wind liggen, en het flaauwe koeltje, dat zich na een uur van volstrekte windstilte verhief, was ons zoo vlak tegen, dat er aan geen zeilen meer te denken was, te minder daar wij ook den stroom tegen hadden. Wat ik lang gevreesd had, gebeurde nu dan ook: wij moesten, om niet geheel terug te drijven, de riemen opvatten, en nu bleek het dat wij, waarop ik bij ons vertrek geen acht geslagen had, niet eens behoorlijke, voor eene walvischsloep geschikte, riemen aan boord hadden. De drie korte dingen die onder eene bank lagen, waren niet meer dan kano-roeispanen! Maar wat zouden wij doen? Wij moesten in den eigenlijken zin roeijen met de riemen die wij hadden, en hoe ongaarne de *Indianen* de armen ook uitstaken, zoo begrepen zij toch zelve, dat er geen ander middel was om voorwaarts te komen, want wij dreven nu reeds blijkbaar achteruit. Op een spoedigen gunstigen wind hopend togen wij dus aan het werk; maar mijne reisgenooten legden daarbij eene groote voorzigtigheid aan den dag, en droegen wel zorg, dat zij zich geen zeer deden en geen blaren in de handen kregen. Wij vorderden slechts zeer langzaam.

De zon klom intusschen al hooger en hooger; het flaauwe koeltje dat ons tot hiertoe verfrischt had, verdween geheel en al; de hitte werd elk oogenblik drukkender, en reeds ten 9 ure

dronken wij onze laatste kokosnoot uit, zonder daarmede onzen dorst te kunnen lesschen. Het land was nog ver verwijderd en eerst omstreeks den middag konden wij bespeuren dat wij iets gewonnen hadden. De zon stond toen loodregt boven ons en schoot verzengende stralen, die in mijnen nek en op mijne handen groote blaren brandden. Wij roeiden intusschen onafgebroken voort. Een paar oranje-appelen, waarvan wij nog eene mand aan boord hadden, waren het eenige dat aan ons verdord gehemelte nog een weinig lafenis bood.

Tegen den avond werd de hitte letterlijk onverdragelijk; nog altijd rimpelde geen zuchtje de spiegelgladde oppervlakte der zee. Zwijgend en mismoedig roeiden wij door. De zon ging onder, maar ditmaal bragt de avond geen wind mede, als gisteren. Wij moesten dus doorzwoegen; echter waren wij nu toch zoo digt bij het land gekomen, dat wij in den door sterrenschijn verlichten nacht de donkere bergruggen aanhoudend voor ons zagen, en daarin ten minste dien troost vonden, dat wij geen verkeerden koers konden houden.

Den ganschen nacht roeiden wij alzoo voort; de *Indianen* werden zoo moede, dat zij tusschenbeiden slapend de riemen in het water lieten vallen en wij terug moesten om ze op te visschen; geen wonder dus dat zij niet veel bijdroegen om onze vaart te versnellen. Maar wij hadden geene andere keus, en ik weet mij niet te herinneren dat ooit een nacht mij zoo oneindig lang is voorgekomen als deze.

Eindelijk, eindelijk verscheen de morgenstar, het Zuiderkruis stond regt aan den hemel, in het Oosten daagde de morgen, en, als of dit ook een nieuw leven aan de natuur gaf, stak een ligte koelte op, die sterker en sterker werd en ons, nadat het zeil opgehaald was, gelukkig ons doel deed naderen. Naauwlijks waren wij weder onder zeil, of mijne *Indianen* vielen door vermoeidheid van hunne bank in eenen diepen slaap — en het was hun waarlijk niet kwalijk te nemen; want 24 uren onafgebroken te roeijen was vooral voor deze aan geene groote krachtsinspanning gewone menschen geen kleinigheid; ik zelf was dood moê. Maar de frissche morgenwind gaf mij als nieuwe krachten; ik wiesch handen en gezigt met het koele zeewater, en stuurde met nieuwen moed op het eiland aan, dat nu niet meer al te ver voor ons lag. Wij konden

reeds het lage met palmen begroeide land zien — een onfeilbaar teeken dat wij naderden.

Ongelukkigerwijs hield de wind niet lang genoeg aan, dat wij het koraalrif konden bereiken, en ik moest mijne *Indianen* weêr wakker maken om voor het laatst de riemen op te vatten. Met roepen was dit echter niet mogelijk; — ik moest ze een voor een wakker schudden. Nadat zij vuur gemaakt hadden, 't geen gedurende den nacht tot mijn groote ergernis meer dan tien malen gebeurd was, rookten zij eerst zeer bedaard eene sigaar, en namen toen de riemen weder ter hand, met een gezigt waarop duidelijk te lezen stond: »Als het dan zoo wezen moet!...." Maar zij behoefden nu niet lang meer te werken: omstreeks 9 ure bereikten wij het rif en vonden weldra eene smalle opening, die ons den doortogt vergunde. Voor ons lag eene verrukkelijke door hooge palmen overschaduwde baai; aan den oever stonden hier en daar verspreid enkele hutten; eenige kanoos gleden over den helderen waterspiegel; op den achtergrond sloten hemelhooge tot aan den uitersten top bewassen bergen het uitzigt, en met de schuimende branding ter linker- en ter regterzijde van ons, leverde het geheel een treffend panorama op. Het genot daarvan werd mij echter verbitterd door den brandenden dorst, die mij nog meer naar sappige vruchten aan de boomen, dan naar de schoonheid van het landschap deed uitzien.

Digt aan het land genaderd zijnde kregen wij weder een windje; zacht gleden wij langs den met palmen bedekten oever henen, boven ons ruischten en golfden de sierlijke kroonen der prachtige boomen; uit het donkere groen der guiave-struiken en cipressen verhieven zich de breedbladerige stammen der bananen, en tusschen lieflijke oranjeboschjes lagen de nette woningen der eilanders verborgen. Was dat niet de droom mijner kindsheid, die zich hier in den heerlijken glans van een zonnigen morgen verwezenlijkte? Vergeten was honger en dorst, vergeten alle doorgestane vermoeijenis en gevaar; met volle teugen ledigde ik den beker des genots, dat mij hier geboden werd.

Plotseling voeren wij om eene kleine landtong; ter linkerzijde opende zich eene diepe koele vallei, door welke een bruisende beek over rotsklompen en heldere keisteenen ons te gemoet

stroomde. Wij stevenden de kleine baai die daardoor gevormd werd, binnen, en lagen terstond daarna digt voor een lang houten gebouw van buitengewonen vorm, dat, zoo als mijn oude *Indiaan* mij beduidde, door eenen zendeling bewoond werd.

Nu echter mijne aandacht weder door iets stoffelijks afgeleid werd, was mijne eerste gedachte »*water!*" Ik sprong dus, nog eer wij den wal bereikt hadden, eenvoudig over boord in het water dat mij naauwlijks tot aan de knieën ging, boog mij neder en laafde mij met haastige teugen in den koelen zoeten stroom. Mijn tweede gedachte was de zendeling; in elk geval, dacht ik, moet dat een *Engelschman* wezen, met wien ik toch weder eens een ordelijk gesprek voeren, van wien ik iets naders omtrent het eiland hooren kan. Voor het huis zat eene schare *Indiaansche* vrouwen en meisjes, en onder de veranda van het gebouw een in broek en hemd gekleede inlander, die hier eene soort van overheid scheen te zijn. Eenen blanke kon ik nergens ontdekken, en ik wendde mij dus tot dien waardigen overheidspersoon, den eenigen onder allen, van wien ik onderstelde dat hij een klein weinig *Engelsch* zou verstaan. Daarin had ik mij ook niet vergist; zijn *goe morni*, dat ik vrijelijk in *good morning* vertaalde, bewees het, en hij reikte mij, toen ik de veranda betrad, vriendelijk de hand en bood mij eenen stoel aan.

Ik moet hier aanmerken dat zoowel deze eilanders als de daar levende blanken, iederen *Europeaan* die er op eigen gelegenheid aankomt, ondanks al zijne verzekeringen van het tegendeel, voor eenen zeeman houden, die gelukkig van een walvischvanger ontsnapt is; en de eenige beleefdheid die zij hem nu en dan bewijzen bestaat daarin dat zij hem vragen, of hij een gemeen matroos of wel een bootsman geweest is. Wat men ook daartegen moge inbrengen is volmaakt nutteloos en heeft geen ander gevolg dan een half onderdrukten glimlach.

Zoo vroeg mij dan ook deze brave man, terwijl hij vriendelijk met zijn linker-oog pinkte: »*Wad ship?*" waarop ik hem, daar ik met de zoo even vermelde bijzonderheid nog niet bekend was, antwoordde: »*No ship, no saylor.*"

— *No?* — zeide hij, terwijl hij grijnzend een mond opende, die van het eene oor tot het andere reikte, wendde zich tot de vrouwen, sprak eenige woorden in zijne eigen taal en

schudde daarbij deftig het hoofd, terwijl de vrouwelijke schare in een luid gelach uitbarstte. Ik moest eindelijk zelf medelagchen, en dat moedigde ze natuurlijk nog meer aan. In langen tijd had ik geen zoo vrolijk gezelschap gezien.

Eindelijk vroeg ik naar den zendeling; nu zette de man een hoog ernstig gezigt, zwaaide een paar malen met de regter- en linkerhand in de lucht rond, verhaalde mij in een half barbaarsch *Engelsch* iets dat ik niet kon tegenspreken, omdat ik het niet verstond, en wees met den vinger naar een paar op de tafel liggende boeken, waarin ik bijbels meende te herkennen.

— Maar waar is dan de missionaris? — vroeg ik hem nog eens.

— *Me mitonary.* — zeide de kleine man, en wees met zelfbehagen op de plaats, waar onder het bonte katoenen hemd zijne maag zat.

Hier vond ik dus geen *Engelschman.* Dat was een lelijke streep door mijne rekening. Aan den anderen kant van het eiland moest er een wonen, — zooveel begreep ik uit eenige woorden en gebaren — maar om dien op te zoeken ontbrak het mij thans aan tijd, en ik moest mij dus vergenoegen met hetgeen ik van den zonderlingen inlandschen zendeling te weten kon krijgen. Die man was intusschen zoo kwaad niet. Weldra bragt hij — gedurig in gevaar om over een aantal kleine naakte jongens, die hem voor de voeten liepen, te struikelen — gebakken broodvruchten, gebraden varkensvleesch en bananen en zoete aardappelen te voorschijn, haalde twee borden en een in geel papier gerold pakje, waarin twee paar messen en vorken zaten, voor den dag, sprak een kort gebed, ging op zijnen stoel zitten en noodigde mij uit om zijn voorbeeld te volgen.

Ik ben nooit bijzonder bloô, maar heden gevoelde ik minder lust dan ooit om mij lang te laten noodigen, en het duurde niet lang of wij beiden beijverden ons om het zeerst, om de spijzen bijna even spoedig te doen verdwijnen als zij opgedragen waren.

Na den eten deed evenwel mijn vermoeid ligchaam zijn regt gelden: ik ging naar buiten onder een digten schaduwrijken bananenboom, schoof mij een fragment van een oude kano, dat juist daar lag, onder het hoofd, en was binnen twee minuten zacht ingeslapen.

Laat in den namiddag deed eene echt tropische regenbui mij ontwaken en joeg mij in huis; zij hield overigens niet lang aan, en de wolken trokken weder aan de toppen van het hooge gebergte te zamen, waar zij bleven hangen.

Wij wilden dien avond nog een paar uren roeijen, om den nacht verderop bij bekenden van mijne *Indianen* door te brengen, en het was dus vóór alles noodig, dat wij een nieuwen voorraad kokosnoten en andere vruchten opdeden. Ik vroeg mijn kleinen zendeling of hij mij wat vruchten wilde afstaan, en hij was daartoe terstond bereid. Vooraf echter riep hij mij nog eenmaal in huis en vroeg mij zacht: »of ik niet een kleinen *dam* wilde nemen?"

— *Dam?* — Wat is dat? — vroeg ik.

— *Dam!* — antwoordde hij nog eens, en wel op een toon, als wilde hij zeggen: wat drommel, weet ge dan niet wat *dam* is? Daarbij maakte hij eene beweging met de hand naar den mond, den duim naar beneden en de pink omhoog draaijend.

— O zoo! *Dram!* — riep ik, en hij knikte vergenoegd van ja! Ik maakte hem echter duidelijk dat ik geen rhum dronk, gelijk ik mij inderdaad sedert eenige maanden van alle sterke dranken gespeend en mij daar veel beter bij bevonden had. In het eerst scheen hij verbaasd — een matroos die voor een oorlam bedankte! — want voor eenen matroos hield hij mij natuurlijk nog altijd; maar eindelijk toonde hij zich voldaan en zeide: »*bery goe*" — ik drink ze ook niet, alleen voor vreemdelingen als zij hier komen, houd ik de flesch er op na. Daarop trok hij zijne schoenen uit, (die hij eigenlijk alleen scheen te dragen omdat het hem misschien deftiger voorkwam, maar die hem bitter in den weg waren, daar hij ze onder het gaan elk oogenblik van zijne voeten verloor) en ging met mij, na aan mijne *Indianen* de bananen te hebben aangewezen van welke zij kokosnoten konden plukken, naar zijnen achter het huis gelegen vrij uitgestrekten tuin, waarin eenige oranjeboomen moesten staan, wier vruchten rijper waren, dan nabij het huis.

Wij plukten eene goede mand vol, en de *Indianen* hadden inmiddels een twintigtal kokosnoten van de boomen gehaald, die zij in de sloep bragten. Ik vroeg den kleinen zendeling nu, wat ik hem schuldig was?

— Schuldig? — Ja, dat wist hij waarlijk niet; vruchten

verkochten zij hier nooit, maar hij zou het aan zijne vrouw vragen; die zou het wel weten. Hij riep ze, en met haar kwam de geheele rondom het huis spelende kinderschare, en al wat nog verder van mannen of vrouwen in de buurt was, binnen. Er werd een familie-raad gehouden, en ik stond met mijne mand chinaas-appelen in het midden van den kring, als een op heeter daad betrapte appeldief, over wiens straf geraadpleegd werd. De uitslag der uiterst levendige beraadslaging was, dat de zendeling eensklaps voor mij trad, vreeselijk met het hoofd begon te schudden, en mij daarop mededeelde, »dat zijne vrouw voor de vruchten volstrekt niets hebben wilde." Dat was nu wel zeer beleefd van de goede menschen; maar ik begreep toch, dat zij het niet kwalijk zouden nemen, als ik hun in weerwil van die weigering iets betaalde; ik stak dus aan het vrouwtje vriendelijk mijne hand toe en drukte een halven dollar in de hare; dien nam zij met genoegen aan en gaf mij nog eens de andere hand; daarop gaf de missionaris mij de zijne, toen de eene kleine jongen, toen de andere, toen de kleine meisjes, toen de geheele familie en eindelijk de geheele buurt. Mijne *Indianen* wreven intusschen nog eenmaal vuur om eene sigaar te rooken.

Ik pakte eindelijk mijne mand met appelen op en de zendeling trok zijne schoenen aan, om mij tot aan de sloep te vergezellen; toen hij daarna naar zijn huis terug zou keeren, trok hij ze eerst weder uit. Onze proviand was aan boord en wij hadden verder niets te bezorgen; wij staken dus verfrischt en welgemoed weder van wal en voeren, door een gunstig windje voortgestuwd, digt langs het land naar eene verderop gelegene eenigzins meer bevolkte plaats.

Aan het strand was intusschen alles vol leven en beweging. Hier en daar stonden enkele woningen, en de jeugdige bevolking derzelve was op het strand en stoeide en schreeuwde en sprong en klauterde. Aan eenige schuins over het water hellende kokospalmen waren lange touwen bevestigd, aan het uiteinde waarvan kleine naakte knapen hingen, die zich, zoo ver het touw toeliet, naar buiten in de lucht slingerden, en bij het terugzwaaijen een paar maal rakelings langs den stam heen vlogen. Zij verlieten zich daarbij op hunne voeten om eene gevaarlijke botsing te vermijden, en juichten en schreeuwden van pret als zij ver buiten over de groene zee hingen,

waar het breken van het touw hen onvermijdelijk op het naauwlijks met twee voet water bedekte koraalrif te pletteren zou hebben doen vallen. De kleinen schenen echter geen gevaar te kennen en de ouders zaten er bedaard bij, en wisten hunne kinderen bij deze woeste en halsbrekende spelen even veilig als wij de onzen, wanneer wij ze in een door de kindermeid getrokken zacht gestoffeerd kinderwagentje uit rijden zenden.

Het werd reeds donker toen wij eindelijk onze landingsplaats bereikten. Hier vond ik eenen *Indiaan* die een weinig *Engelsch* sprak (hij had vroeger eenigen tijd aan boord van een walvischvanger gevaren) en bijzonder vriendelijk tegen mij was. Hij waarschuwde mij, dat ik hier zeer voorzigtig zijn moest, omdat de *Franschen*, die ook *Imeo* in bezit genomen hadden, »weggeloopen matrozen weder uitleverden."

— Maar ik ben geen matroos! — riep ik, eene laatste poging doende om mij te legitimeren; ik kan mij aan dat denkbeeld niet gewennen.

— Nu, dat raakt mij verder niet. — lachte de *Indiaan.*

Ik vroeg hem nu of er blanken op het eiland waren; hij antwoordde: »ja, *Franschen* en een die *Engelsch* spreekt." Ik besloot deze lieden nog den eigen avond op te zoeken. Maar de *Indiaan* raadde mij dit af, omdat het reeds te laat was, en de *Franschen* het misschien liever niet zouden zien.

Liever niet zien? Dat mogt de drommel! Als twee of drie blanken op zulk een eiland tusschen louter *Indianen* zitten, dan moet het hun even aangenaam wezen een anderen blanke te ontmoeten, als het mij zal verheugen hen te vinden. Ik besloot hen in allen gevalle op te zoeken, want het gezelschap dat ik sedert eenige dagen genoten had, begon ik hartelijk moede te worden. De *Indiaan* was ook zeer bereid om mij het huis aan te wijzen, en daar vond ik niet alleen de blanken, maar eene menigte *Indianen*, die in bonte groepen stonden, zaten of lagen.

Een lange forsche kerel, blijkbaar een *Franschman*, zat in een leuningstoel, en een ander, met een onmiskenbaar *Engelsch* gezigt, stond te midden van een koor van groote en kleine *Indiaansche* kinderen, en liet ze zingen.

De *Engelschman* vroeg mij, toen ik binnentrad, vrij droog, wat ik zocht; en ik antwoordde hem, dat ik zoo even op het

eiland aangekomen was, een tijd lang geheel onder *Indianen* geleefd en hier gehoord had, dat eenige blanken aanwezig waren, en nu niets anders zocht dan hunne kennis te maken.

— *Wát* wil hij? — zeide nu de *Franschman*, die van het tot hiertoe in het *Engelsch* gevoerde gesprek niets verstaan en het met ongeduld aangehoord scheen te hebben.

— Ik weet het niet. — antwoordde de *Engelschman* in het *Fransch*. — Hij is pas hier aangekomen, en zal waarschijnlijk eene plaats zoeken waar hij van nacht slapen kan.

— En waarom komt hij dan juist *hier?* — vroeg de *Franschman* zeer beleefd.

— Och, mijne Heeren! verspilt uwen tijd niet met gissingen, wat ik u bidden mag. — viel ik den spreker in de rede, die niet verwacht scheen te hebben, dat ik *Fransch* verstond en sprak, en mij nu vrij zuinig aanzag. — Ik ben alleen hier gekomen om te zien wat soort van blanken hier woonden, en heb mijn doel reeds bereikt. Goeden avond! — En daarmede keerde ik mij om, en ging met mijnen *Indiaan*, die aan de deur gewacht had, weder heen.

Nu eerst viel mij in, dat men mij ook hier voor een weggeloopen matroos moest gehouden hebben, en ik besloot mij van nu af niet langer tegen mijn noodlot aan te kanten.

De *Franschman* was, zoo als ik van den *Indiaan* hoorde, de Gouverneur van het eiland, en de *Engelschman*, de zoon van eenen zendeling en hier geboren, zijn tolk.

— En houdt hij zich altijd zoo met de opvoeding der kinderen bezig? — vroeg ik.

— Ja, — zeide de *Indiaan* glimlagchend — vooral met de groote. — Hij scheen mijne vraag niet regt verstaan te hebben.

Dezen nacht sliep ik zeer aangenaam voor het huis van den *Indiaan* in mijne hangmat tusschen twee kokospalmen, en zelfs de muskieten waren hier, waarschijnlijk om den frisschen zeewind, op verre na zoo lastig niet als op *Maiaö*.

In het huis woonden te zamen twee familiën, dat is twee eerst onlangs getrouwde paren. Twee matten maakten het geheele huisraad uit. De beide familiën waren mijn *Indiaan* die *Engelsch* sprak, met zijne vrouw, een jonge dame van 30 à 32 jaren en met een leelijk bijzonder rood gezigt; maar die hem het huis met den daarbij behoorenden grond ten huwelijk gebragt had, gelijk hij mij, naar het mij voorkwam eenigzins

te zijner verontschuldiging, verhaalde. Het andere paar was een jongere *Indiaan* met een allerliefst beminnelijk vrouwtje van 15 of 16 jaren. Deze jonge vrouw was het bekoorlijkste beeld eener *Indiane* dat men zich voorstellen kan, en daarbij zoo stil, zedig en bescheiden in hare manieren, dat menige onzer *Europesche* schoonen zich haar ten voorbeeld hadden kunnen nemen.

Na zonsopgang wandelde mijn gastheer aan het strand op en neder en scheen zich bitter te vervelen; ik verzocht hem dus mij in de omstreken een weinig rond te leiden, waartoe hij zich gaarne bereid betoonde. Een kleine beek stroomde hier van het gebergte door een breed en vruchtbaar dal, waarin een groot aantal kleine zorgvuldig omheinde hoeven lagen, met de zindelijke woningen in het midden, die allen door digte brood- of oranjeboomen overschaduwd werden. De aan deze eilanden eigene prachtige groote bloemen, die echter, zoo ik meen, oorspronkelijk van de *Kaap* naar herwaarts verplant zijn, groeiden hier aan de oevers der beek, die zich bruisend over blinkende keisteenen eenen weg baande, terwijl hier en daar digt geboomte het kabbelend water voor de heete stralen der zon beschermde.

Eensklaps hoorden wij den luiden klank van vrolijke, lagchende en zingende stemmen, en kwamen een oogenblik later op eene plaatse, waar niet ver van een huis in de schaduw van het geboomte een troep jonge lieden, meisjes en kinderen aan den oever der beek zat en ontbijt hield. Zij lachten en schertsten met elkander, maakten grappen, deden met levendige gebaren allerlei verhalen, en doopten daarbij, voorwaar geen weelderig maal, hunne geroosterde nog warme broodvrucht in het koele water. Toen ik bij hen ging zitten, boden zij mij terstond van alle kanten een stuk broodvrucht aan; wel was dit met de vingers afgebroken en werd met de vingers toegereikt, maar zij zagen er allen zoo frisch en zindelijk uit, en hunne oogen blonken mij daarbij zoo helder en vriendelijk tegen, dat ik het eenvoudige maal niet tegen het prachtigste *déjeuner* van de geheele oude wereld verruild zou hebben, en dat zou ik ook nu nog niet doen, waar ik de keus heb tusschen eenvoudige kost met een hartelijk onthaal, en een rijk bezetten disch met stijve manieren en vervelende *étiquette*.

Op onzen terugweg ontwaarde ik tot mijne bevreemding sporen van paardehoeven in het zand; toen ik den *Indiaan* daarop opmerkzaam maakte, schudde hij het hoofd en zeide: »*no good*" — dan wees hij naar de broodboomen, aan een groot gedeelte van welke de bast afgeknabbeld was, en verzekerde mij, dat de paarden een geschenk uitmaakten, dat zij met de *Franschen* hadden gekregen, en, als het van hen afhing, gaarne met de *Franschen* zelve zoo spoedig mogelijk weder zouden willen missen. Ter loops moet ik hier aanmerken dat deze *Indianen* de *Franschen* in bijzijn van *Franschen* of *Europeanen: Faranis;* maar onder elkander *Oui-ouis* noemden. Aan zijn huis teruggekeerd, ging hij naar een hoek van zijnen tuin, waar een kleine verhevenheid boven den grond uitstak, legde er zijne hand even op, en zeide dat *ons* ontbijt nu ook wel gereed zou wezen.

Weldra vernam ik wat hij daarmede bedoelde. Met eene soort van houten schop nam hij de bovenste aarde van het heuveltje weg, tot dat eene laag rookende gele bladeren te voorschijn kwam. Deze ligtte hij voorzigtig op, en daaronder lag — het zag er inderdaad delicaat uit — een sneeuwwit blank maar volmaakt gaar gestoofd speenvarken, omringd met een sierlijken krans van een dozijn half doorgesneden broodvruchten. Steenen, die nog heet waren, vormden de onderlaag van dit geregt, waren ook tusschen de broodvruchten en zelfs binnen in het varkentje geschikt, en werden er nu eerst uitgenomen, nadat de vrouwen inmiddels met versch geplukte bladeren de tafel op het gras gedekt hadden. De hoofdschotel werd op deze bladeren geplaatst, de broodvruchten er naast, kokosnoten lagen er reeds, in kokosschalen stond een mengsel van notenmelk en zout water, en zóó lag daar nu voor ons een ontbijt aangerigt, zoo rijk als de *Indianen* het zich maar zelden gunnen; want ofschoon zij overvloed van varkens hebben komt het niet dagelijks voor dat zij er een slagten, en wanneer dit geschiedt, is het slechts voor éénen maaltijd, want alle geburen, dan die in de nabijheid zijn, komen er aan deel nemen.

Nu had ik dien morgen wel reeds eenmaal ontbeten, maar het beestje verspreidde een zoo aangenamen geur, de kokosnoten en de heldere groene bladen zagen er zoo aanlokkelijk uit, dat ik nog eens mede aanzat, en, de omstandighe-

den in aanmerking genomen, mij gansch niet onbetuigd liet.

Eigenlijk hadden wij heden naar het vlak tegenover ons liggende *Otaheite* willen overvaren; maar een vrij sterke wind woei juist van dien kant, en daar de *Indianen* even weinig als ik zelf lust hadden om zich nog eens in de brandende zon af te tobben, terwijl wij door een langer verblijf alhier niet veel verzuimden, zoo besloten wij nog dezen dag op *Imeo* te blijven, in de hoop dat de wind morgen zou gaan liggen of gunstiger worden. Maar wij wilden toch nog een paar mijlen verder langs de kust opvaren, omdat de varkens die wij in de sloep hadden, (en die in weerwil van mijne gedurige waarschuwingen op de geheele reis noch water noch voeder gehad hadden, zoodat zij dan nu ook van dorst niet meer vreten konden) daar beter gelegenheid konden vinden om weder een weinig bij te komen. Met de hoenders was het niet veel beter gesteld, hoewel ik deze tusschenbeiden met wat broodvrucht gevoêrd had. Tegen den middag wilden wij van hier vertrekken.

Inmiddels, juist toen ik mij weder voor eene wandeling gereed maakte, scheen de geheele buurt hier bijeen te komen; inzonderheid zag ik de meeste meisjes verschijnen, die ik van morgen aan de beek bij haar ontbijt gevonden had. Mijn *Engelsch*-sprekende *Indiaan* verklaarde mij weldra het raadsel; hij had hun van mijn instrument, van de ingemaakte slangen en hagedissen, van de glaskralen en het panthervel en den boog en de pijlen verhaald, want de *Indianen* van *Maiaö* schenen hem naauwkeurig van het een en ander onderrigt te hebben, en het geheele gezelschap had nu, naar het scheen, besloten niet af te laten, voordat zij alles gezien hadden wat er te zien was.

Weigeren zou mij niet gebaat hebben, en ik kwam mij zelven weldra voor als de man met het stokje in een beestenspel of rarekiek, die aan eene schaar van kijkgrage en hoogst verbaasde boeren de wonderen van vreemde landen uitlegt. De slangen en hagedissen vonden overigens den meesten bijval, en daarna het panthervel.

Bij het uitpakken mijner fraaijigheden was ook een snoer zeer sierlijke langwerpige glaskralen op den grond gevallen. Het jonge vrouwtje, dat mede het huis bewoonde, raapte ze op, bekeek ze, gaf ze mij terug en fluisterde daarop haren

man iets in. Deze kwam terstond bij mij en vroeg of ik hem de kralen verkoopen wilde? Ik antwoordde, dat ik ze niet verkocht, maar ze als gedachtenis aan zijne vrouw vereeren zou. Hij lachte vriendelijk en gaf ze haar terstond over; het lieve wijfje werd daarbij nog verlegener dan vroeger, zij nam evenwel de kralen aan, en nooit zal ik het hartelijke „*Joranna!*" vergeten, waarmede zij mij dankend de hand gaf.

Natuurlijk moest ik nu ook iets spelen, en de vreemde toonen van het instrument waren ten minste iets nieuws voor hen. Overigens zoude ik nog dien eigen avond ondervinden, welke soort van muzijk zij het liefst hoorden.

Na verloop van omstreeks een uur scheepten wij ons in, voeren een eind weegs langs de kust, en legden weder aan bij een ander huis, waarachter vijf of zes grootere plantages lagen; en terwijl de *Indianen* zich met het ontschepen en bergen hunner levende lading bezig hielden, wandelde ik tusschen de woningen door landwaarts in, om de omstreek een weinig op te nemen.

Ook hier stroomde eene beek in zee, waaraan digte guiavestruiken met heerlijke kokospalmen afwisselden. Tusschen het geboomte door opende zich hier en daar een vergezigt in het binnenland, en daar vormde de voornaamste, zeker zesduizend voet hooge top van het gebergte den achtergrond. Deze tot aan de kruin digt begroeide bergen zijn rijkelijk van wilde geiten en varkens voorzien, en vroeger stond aan een ieder de jagt vrij; maar thans heeft de *Fransche* regering die arme dieren in hare bescherming genomen en ze voor haar eigendom verklaard. De *Indianen* eten, zonderling genoeg, het vleesch der geiten even weinig als dat der runderen; ook melk drinken zij niet; varkensvleesch en gevogelte, benevens visch, zijn hunne eenige spijzen uit het dierenrijk.

Eerst tegen den avond keerde ik naar de huizen, waarbij onze sloep lag, terug, en vond voor een derzelve een jongen *Franschman*, die mede tot het gevolg van den Gouverneur behoorde en zich hier, naar hij mij verzekerde, hartelijk verveelde. Wij drentelden, te zamen pratend, langs het strand eene poos heen en weder. Toen wij ten tweedenmale terugkwamen, zag ik een waardigen ouden heer, met een strooboed, een hemd en een lendendoek, op een stok naar ons toe waggelen, en, naar het mij in de verte voorkwam, droeg hij

een paar echte, donkerbruin gelooide en ongemeen wijde ruiters-stevels, die hem tot bijna aan de heupen reikten; maar zoodra ik nader kwam ontdekte ik mijne dwaling, en zag hier een der akeligste exemplaren van de *elephantiasis*, die ik tot dus ver op deze eilanden ontmoet had. De beide beenen en voeten waren vreeselijk opgezwollen, en daarbij, inzonderheid het bovengedeelte der voeten, met blaauw-roode wratachtige uitwassen bedekt. Ik had medelijden met den man, maar kon hem niet zonder walging aanzien. Hij zelf scheen zich intusschen daaronder zeer wèl te bevinden, groette vriendelijk en schertste met de lieden die hem tegenkwamen. Op *Imeo* heb ik overigens de meeste lijders aan deze ziekte gezien, en ik geloof niet dat eenig *Indiaan* boven de veertig jaren er geheel vrij van was.

Intusschen begon het donker te worden, en plotseling hoorden wij, niet ver van ons verwijderd, het geroffel van trommen.

— Liggen er soldaten op dit eiland? — vroeg ik den *Franschman*.

— O neen! — antwoordde hij — dat zijn de trommen voor den nationalen dans der *Indianen;* als ge dien nog niet gezien hebt, dan is het de moeite waard, dat wij er heen gaan.

Wij keerden dus terug, en kwamen weldra op de dansplaats aan. Wat ik hier zag, zal ik niet ligt vergeten. Op eene opene ruimte, onder eenige broodboomen, stonden vijf *Indianen* met trommen, drie aan den eenen en twee aan den anderen kant, tegenover elkander, op een afstand van vijf of zes passen, en sloegen bij tusschenpozen naar eene geheel eigenaardige maat op hunne instrumenten. In het rond waren eene menigte vrouwen, meisjes en kinderen op het gras gelegerd, terwijl de mannen pratend en lagchend tusschen de groepen rondwandelden. Telkens als de trommen hunnen marsch begonnen sprongen een paar meisjes als uitgelaten op, en voerden hetzij alleen, hetzij te zamen, den nationalen dans uit. Nog nooit heb ik iets zoo woests, zoo onbetamelijks gezien, als dezen *cancan*, waarvan de voorname vorm daarin scheen te bestaan, dat de danseressen hare kniën met groote snelheid tegen- en dan weder uit elkander bewogen, terwijl zij het ligchaam op allerlei wijzen verdraaiden. Het vrouwelijk geslacht speelde daarbij de hoofdrol, want slechts zeldzaam, en dan ook maar voor korten tijd, voegde zich een der

jonge mannen er bij; maar als dit geschiedde, dan waren de meisjes zoo mogelijk nog losbandiger in hare bewegingen. Zelfs de kinderen namen aan den dans deel. De jonge *Franschman* verzekerde mij, dat het heden nog vrij ordentelijk toeging.

Ik wenschte wel dat ik een schilder ware, dan bragt ik het tooneel van dezen avond op het doek. Op den achtergrond, waarboven zich de zwarte reusachtige bergtoppen verhieven, het witte, lage, door palmen overschaduwde huis; dáárvoor een hooge broodboom, aan een van welks uitstekende takken eene lamp of eene soort van lantaarn hing, het eenige licht, dat de daaronder joelende menigte bescheen. Aan beide zijden van de lantaarn waren de trommelslagers geplaatst, digt om hen heen lagen en stonden bonte groepen van *Indianen*, en in het midden sprongen en juichten, als Bacchanten, eenige meisjes, met losse in den wind fladderende hairen en van vreugde en dartelheid fonkelende oogen.

De dans hield tot bij middernacht aan, en ik lag reeds lang in mijne hangmat te schommelen, toen nog altijd het eentoonig geroffel der trommen mij in de ooren klonk.

(*'t Vervolg hierna.*)

KEIZER KAREL V IN HET KLOOSTER.

Over het laatste tijdperk van het aan groote gebeurtenissen en wisselvalligheden zoo rijke leven van KAREL *den Vijfde* zijn door de geschiedschrijvers vele en niet onbelangrijke dwalingen verspreid. Wat wij op de schoolbanken en in de akademische gehoorzalen omtrent zijn verblijf in het klooster der Hieronymiten te *Juste* geleerd hebben, wat wij dienaangaande in de meest bekende historische leer- en leesboeken opgeteekend vinden, berust grootendeels op dwalingen of verkeerde voorstellingen. Het zou daarom niet onbelangrijk wezen, den oorsprong van deze met de waarheid strijdige verhalen na te sporen; de aanleiding te onderzoeken, waaruit zij zijn ontstaan, en de wegen na te gaan, langs welke zij langzamerhand onvoorwaardelijk geloof gevonden hebben. Even verdienstelijk is het intusschen, en op zich zelf ook reeds zeer leerrijk en onderhoudend, tegenover die sprookjes de zuivere

historische waarheid op te sporen en te doen uitkomen, en die taak is thans door een *Engelsch* Schrijver waardiglijk vervuld in een onlangs verschenen werk (*), waaruit wij aan onze lezers het een en ander willen mededeelen.

De Schrijver, die door zijn voor eenige jaren uitgegeven *Jaarboeken der Spaansche Kunstenaars* met roem bekend is geworden, voelde zijne belangstelling voor het thans behandelde onderwerp door zijne reizen op het *Spaansche* schiereiland opgewekt. Toen hij in den zomer van 1849 het klooster *Juste* — het ontleent dien naam van eene kleine rivier, en wordt dus ten onregte bij de geschiedschrijvers St. JUSTE genoemd — bezocht, kwam het denkbeeld bij hem op, om de herinneringen, aan welke het zijne vermaardheid te danken heeft, uit de meest geloofwaardige bronnen bijeen te verzamelen. Al ras bleek hem, bij het onderzoeken der authentieke gedrukte werken, inzonderheid uit de geschiedenis der Hieronymiten-Orde van *Siguença*, en uit de historische werken over KAREL V van SANDOVAL, van VERA Y FIGUERRA en van RIBADENEIRA, een overgroot verschil tusschen de berigten van dezen en de tot dus ver algemeen op goed geloof aangenomen verhalen. Naauwlijks had hij zijne ontdekkingen ten deze in een *Engelsch* wetenschappelijk maandwerk bekend gemaakt, of zijne aandacht werd gevestigd op een handschrift van den kanunnik Don TOMAS GONZALEZ, hetwelk in 1844 voor 4000 Francs aan het archief van het *Fransche* Ministerie van Buitenlandsche Zaken verkocht was geworden. Dit handschrift, waarvan den Heer STIRLING, onder zekere beperkende voorwaarden, vergund werd gebruik te maken, behelst als inleiding eene verhandeling over des Keizers afstand van den troon en de in meerdere of mindere mate daarmede in verband staande politieke omstandigheden, terwijl de hoofdinhoud bestaat uit de door GONZALEZ in het archief van *Simancas* gevonden briefwisseling tusschen de hoven van *Valladolid* en *Brussel* aan den éénen, en den Keizer en de hem te *Juste* omringende personen aan den anderen kant. Deze bescheiden, waarvan de bekendmaking den Heer STIRLING niet toegestaan werd, zijn in het bedoelde handschrift door den aanvullenden tekst van een doorloopend ver-

(*) *The Cloister-Life of the Emperor* CHARLES *the Fifth.* By WILLIAM STIRLING, *Author of „Annal of the Artists of Spain"*; *London* 1852.

haal aaneengeschakeld en als tot een geheel zamengeweven, en een aanhangsel bevat nog een aantal ten deele reeds vroeger door den druk bekend geworden oirkonden. Een en ander heeft den Heer STIRLING ten grondslag voor het door hem uitgegeven werk gestrekt.

Omtrent het tijdstip, waarop het denkbeeld om zich later in het stille kloosterleven af te zonderen, bij den Keizer ontstaan is, en omtrent de aanleiding welke de kiem tot zulk een besluit bij hem gelegd heeft, ontbreekt het ten eenenmale aan stellige berigten. Volgens het gewone verhaal zou reeds in de dagen, toen de wereld zich nog in den glans der schitterendste verwachtingen aan hem vertoonde, op eenen rid door het dal van *Plasencia*, de bekoorlijke ligging van het klooster en de genoegelijke rust van het leven der kloosterlingen eenen indruk op hem gemaakt hebben, die nooit weder kon uitgewischt worden. Stellig zeker is het, dat KAREL reeds lang vóór den dood zijner gemalin zich met het denkbeeld gemeenzaam had gemaakt, om zijne laatste levensdagen in kloosterlijke afzondering te slijten. Wat meer is: de Keizer en de Keizerin beiden gaven zich somtijds, in uren van stille afzondering, over aan zonderlinge droomen van eene toekomstige scheiding; beiden wilden in de cel eens kloosters hun leven besluiten: Keizer KAREL wilde monnik, de Keizerin ISABELLA wilde non worden. Na den dood der Keizerin (1538) zien wij hem een korten tijd in het klooster *La Sisla* bij *Toledo* in volstrekte eenzaamheid geheel voor zijne smart leven. Van dien tijd af was het niet te wachten, dat hij het vroeger opgevatte voornemen geheel zou laten varen, en in dien zin liet hij zich bij wijlen jegens zijne vertrouwelingen uit. Van zijn tweeden *Afrikaanschen* veldtogt teruggekeerd, bragt hij twee dagen in het Hieronymiten-klooster *Mejarado* bij *Olmedo* door; hij nam er deel aan de boetedoeningen der monniken, zat met hen aan in het *refectorium*, en men zag hem in ernstige gesprekken met hen verdiept in de eerwaardige cypressenlanen van den kloostertuin wandelen.

In Julij 1546 was reeds de *Venetiaansche* gezant achter het geheim van 's Keizers voornemen gekomen; maar destijds werd de uitvoering er van nog eenmaal vertraagd door de gebeurtenissen, die den vroeg grijs geworden Monarch het eigenlijke toppunt van zijn geluk deden bereiken: de winterveldtogt van

dat jaar en de slag bij *Mühlberg* (24 April 1547) deed de beide Rijksvorsten, die hem met het grootste gevaar bedreigd hadden, in zijne magt vallen, en verhief zijn gezag in *Duitschland* schijnbaar boven alle aanranding.

En toch heeft hij te midden van die tijden van voorspoed, den 13den Julij 1550, de eerste aanwijzing van gelden onderteekend voor den aanbouw van die woning bij het klooster *Juste*, welke hem eenmaal tot wijkplaats zou dienen. Denzelfden dag deed hij ten behoeve van zijnen zoon FILIPS afstand van de uit *Engeland* ontvangen verzekering, dat de Koningin MARIA niet ongenegen was eene echtverbindtenis met hem te sluiten, en zeide daarbij: »Al waren de bezittingen der *Engelsche* kroon nog uitgebreider dan zij zijn, zij zouden mij in mijn voornemen — een voornemen van geheel anderen aard — niet doen wankelen."

Niet lang daarna ondervond de grootste Monarch van *Europa* het wisselvallige van den voorspoed. In het jaar 1552 zag hij zijne vijanden aan alle kanten zegevieren en ontging zelfs ter naauwer nood het gevaar van in hunne handen te vallen. In den geliefkoosden wensch, om de *Duitsche* Keizerkroon op het hoofd van zijnen zoon FILIPS te kunnen zetten, was hij herhaaldelijk te leur gesteld geworden. Uit het bewustzijn dat zijne magt was geknakt en hij niet meer tegen zijne weêrpartijders opgewassen, ontsproot de diepe mismoedigheid en neêrslagtigheid, in welke hij het *Duitsche* Rijk met der daad zoo goed als opgaf, en zich aan de handelingen van den Rijksdag te *Augsburg* onttrok. In 1554 gaf hij aan zijnen zoon FILIPS de kroon van *Napels* over; den 25sten October 1555 de *Bourgondische* Staten, en den 1sten 1556 de *Spaansche* Monarchie in haar geheelen omvang. Maar het scheen als of hij in het eerst van de streken, waaraan de schoonste herinneringen zijner jeugd zich vasthechtten, niet scheiden kon; niet voor het najaar verliet hij *Vlaanderen* om zich naar *Spanje* in te schepen. Na eene moeijelijke reis bereikte de Keizer den 12den November het nabij 't klooster *Juste* gelegen dorp *Xarandilla*, waar hij voorloopig zijn verblijf vestigde, tot dat hij op den 3den Februarij 1557 de voor hem in gereedheid gebragte woning kon betrekken.

»Aan de buitenste kloosterpoort" — dus verhaalt de Schrijver — »wachtte de Prior den Keizerlijken gast af, die bij

zijne aankomst (tusschen 5 en 6 ure na den middag) uit zijnen draagzetel op een stoel geplaatst en tot aan den ingang der kerk gedragen werd. Dáár ontving de geheele broederschap der monniken hem in statigen optogt, en hief onder begeleiding van het orgel het *Te Deum* aan. Het outer en de zijvleugels der kerk waren met waskaarsen schitterend verlicht, de muren en pilaren met prachtige stoffen rijk versierd. De Keizer werd midden door de eerwaardige vergadering tot aan het outer gedragen; dáár knielde hij neder om God voor den gelukkigen afloop zijner reis te danken, en nam verder deel aan de avond-dienst ter gelegenheid van het feest van St. BLASIUS. Daarna trad de Prior op en verwelkomde den Keizer met eene aanspraak, waarin hij hem, tot groote ergernis der hovelingen, met den titel van »Uwe Paterniteit" begroette, tot dat een monnik, die meer tegenwoordigheid van geest bezat en iets meer van de *étiquette* wist, hem influisterde, dat »Uwe Majesteit" de voegzame titel was. Vervolgens stelde de redenaar aan den nieuwen broeder zijne monniken voor; ieder van dezen kustte hem de hand en ontving zijne vaderlijke omhelzing. Terwijl dit geschiedde stond het gevolg, hetwelk den Keizer tot aan het doel zijner reis vergezeld had doch hem nu verlaten zou, in eenen kring in het rond; allen gaven door tranen en smartelijke kreten blijken van hunne droefenis; men hoorde ze nog tot laat in den avond buiten het klooster. De Keizer nam daarna, door den Prior geleid, het geheele klooster in oogenschouw, en begaf zich eindelijk ter avondmaaltijd naar zijne nieuwe woning, waar hij voortaan de rust en stilte genieten wilde, die zoo langen tijd het voorwerp zijner wenschen geweest was.

Het woonhuis des Keizers, hetwelk aan de zuidzijde vlak tegen het kerkgebouw opgetrokken was, bestond uit twee verdiepingen, beiden van galerijen voorzien. In elke verdieping waren vier kamers; een gang liep in de rigting van het westen naar het oosten door het huis, en scheidde de noordwaarts aan de kerkzijde gelegen vertrekken, van de beide op het zuiden gelegene, die, op zich zelve reeds vrolijk en licht, daarenboven nog een heerlijk uitzigt hadden over den zorgvuldig aangelegden en onderhouden kloostertuin en verder over de *Vera* of het dal van *Plasencia*. De noordelijke vertrekken daarentegen, die hun licht alleen van op den gang uitkomende

vensters ontvingen, maakten een somberen indruk. De Keizer bewoonde de bovenste verdieping. Het noord-oostelijke vertrek, waar men door een in den kerkmuur uitgehouwen venster het gezigt op het hoog-altaar had, koos hij voor slaapkamer; het bed was *zóó* geplaatst, dat de Keizer daarop liggende in de kerk zien en aan de godsdienstoefening deel nemen kon. De zuidelijke kamers dienden hem voor woon-, studeer- en audientie-vertrekken.

De bedienden des Keizers hielden hun verblijf deels in afzonderlijke woningen naast het klooster, deels in een naburig dorpje, *Quacos* geheeten. Zijne geheele hofhouding bestond uit omstreeks zestig personen, en dat zijn huis geenszins op kloosterlijk-armoedigen voet ingerigt was, blijkt uit een als bijlage tot het werk van den Heer STIRLING medegedeeld uittreksel van den inventaris zijns boedels. Zijne bedgordijnen waren wel is waar slechts van zwart laken, maar tevens had hij uit *Vlaanderen* een aanzienlijken, voor zijne tegenwoordige woning veel te grooten voorraad van prachtige behangselstoffen medegebragt, waarop beelden, landschappen en bloemen afgebeeld waren. Het aantal kussens en veeren-bedden, en de voorraad van linnengoed was mede overdadig groot. In zijne audientie-kamer waren de stoelen met zwart fluweel bekleed; hij-zelf plagt meest in eenen stoel op rollen of in een wijden leuningstoel met zes kussens en een voetbankje te zitten. Zijn goud- en zilverwerk bedroeg meer dan dertienduizend oncen; al het vaatwerk dat hij gebruikte, zelfs zijn waschbekken enz. was van massief zilver; een aantal derzelve waren meesterstukken der beroemdste kunstenaars van zijnen tijd. Alleen in zijne kleeding had hij ten allen tijde eene groote zucht tot eenvoudigheid en zelfs eenige overhelling tot overmatige zuinigheid aan den dag gelegd, en het was te wachten dat zijn kloosterleven daarin geene verandering te weeg zou brengen. Zijne kostbaarheden en juweelen vormden eene zonderlinge verzameling, meer bont en schitterend, dan van groote waarde; zij droeg de blijken van zijne liefhebberij voor ringen, armbanden en medailles, voor knoopen, gelijk ze aan de hoeden gedragen werden, voor crucifixen van goud en zilver, voor horologiën, en voor brillen, van welke laatste er 17 in zijne nalatenschap gevonden werden. Ook reliquiën, talismans en andere kostbare voor-

werpen, waaraan geheime genezende of behoedende krachten toegeschreven werden, ontbraken niet; onder anderen, een stuk van het Kruis des Zaligmakers, een bezoar-steen tegen de pest en andere ziekten, gouden ringen tegen kramp en flerecijn enz. De muren zijner woning waren met een aantal voortreffelijke schilderijen, afbeeldingen van heiligen en vorsten of andere beroemde tijdgenooten voorstellende, alsmede historie-stukken, versierd. Eene kleine bibliotheek bevatte buiten de gebedenboeken, die ten deele met prachtige miniatuur-teekeningen prijkten, ook eenige werken van ongewijden inhoud, b. v. eene *Italiaansche* vertaling van CAESAR, en AVILA's geschiedenis van den *Smalkaldenschen* oorlog, eenige kaarten en een paar werken over sterrekunde. Zelfs zijne liefhebberij voor muzijk en uiterlijke welsprekendheid bleef in het klooster niet zonder voedsel; de orde der Hieronymiten, die geene gelegenheid verzuimde, om den Keizerlijken gast het verblijf te *Juste* aangenaam te maken, stelde drie door welsprekendheid uitmuntende priesters voor de kerkedienst in het klooster aldaar aan, en versterkte het koor met 14 of 15 uit de verschillende kloosters der orde uitgelezen monniken, die zich hetzij door hunne schoone stemmen, hetzij door bedrevenheid in de behandeling van muzijk-instrumenten onderscheidden. Het verhaal wil, dat men den Keizer uit zijne slaapkamer dikwijls met het kerkgezang hoorde instemmen. De uitvoering der muzijkwerken, die hij meerendeels zeer goed kende, volgde hij met zulk eene oplettendheid, dat hij niet alleen elken verkeerden toon in het koorgezang opmerkte, maar dikwijls ook den zanger aanwees, die zich daaraan schuldig gemaakt had, of hem bij name toeriep om hem meerder opmerkzaamheid aan te bevelen.

De dagelijksche levenswijze des Keizers wordt in het werk van den Heer STIRLING aldus beschreven.

»Elken morgen verscheen REGLA (een Hieronymiet, dien KAREL reeds gedurende zijn verblijf te *Xarandilla* als biechtvader aangenomen had) aan het bed des Keizers, om te vragen hoe hij den nacht had doorgebragt en om het morgengebed met hem te verrigten; — dan stond KAREL op, liet zich door zijnen kamerdienaar aankleeden, en begaf zich, als zijne gezondheid het toeliet, naar beneden in de kerk, om de

misse te hooren. Van hier ging hij, naar zijne onveranderlijke gewoonte — die, zoo men wil, in *Italië* tot de spreekwijze *dalla messa alla mensa* aanleiding zou gegeven hebben — omstreeks het middag-uur aan tafel. Deze nam veel tijd weg; hij at meer dan smakelijk, en hoewel zijne handen door de jicht geheel krom getrokken waren en hij niet dan met de grootste moeite vleesch en gevogelte kon voorsnijden, wilde hij dit toch nooit aan een ander overlaten. Even zoo kostte het kaauwen der spijzen, daar hij bijna alle tanden verloren had, hem veel inspanning. Zijn geneesheer moest gedurende den maaltijd altoos tegenwoordig zijn, en had daardoor ten minste gelegenheid om de oorzaken der ongesteldheden, die hij later bestrijden moest, te leeren kennen. Onder het eten sprak de Keizer met den geneesheer over wetenschappelijke onderwerpen, bij voorkeur tot de natuurlijke geschiedenis betrekking hebbende. Wanneer daarbij verschil van gevoelen bleek te bestaan, dan werd Pater REGLA geroepen, om PLINIUS te raadplegen en naar diens uitspraak te beslissen. Na den maaltijd las Pater REGLA uit een der meest geliefkoosde Schrijvers van den Keizer, b. v. uit AUGUSTINUS, HIERONYMUS of den H. BERNARDUS, een hoofdstuk voor, waaruit dan weder de stof voor een gesprek ontleend werd. Daarop werd een uur aan de middagrust gewijd. Ten drie ure vereenigden de monniken zich gemeenlijk om eene predikatie of de uitlegging eener Bijbelplaats aan te hooren, welke laatste meestal uit den brief aan de *Romeinen* gekozen werd, dien de Keizer bijzonder in waarde hield. Deze predikatiën of Bijbelverklaringen woonde KAREL altijd bij, en als somtijds ongesteldheid of bezigheden hem beletten mogten daarbij tegenwoordig te zijn, dan liet hij zich telkens bij den Prior deswege verontschuldigen, en moest zijn biechtvader hem naauwkeurig verslag doen van hetgeen behandeld was. De verdere namiddaguren werden aan het geven van audientiën of aan het afdoen van zaken met den Secretaris besteed. Zoo naderde de tijd van de Vesper-godsdienst, waarop de avondmaaltijd volgde, die in uitgebreidheid voor het middagmaal niet onderdeed. Hij bestond niet zelden uit ingelegde zalm en andere moeijelijk te verteren geregten, waarvan het gezigt alleen 's Keizers getrouwen kamerheer QUIXADA met schrik vervulde."

Onderscheiden geschiedschrijvers hebben aangemerkt, dat de

Keizer gedurende zijn gansche verblijf te *Juste* vele blijken van berouw over het nederleggen zijner regering gegeven zou hebben, en dat, zoo lang hij leefde, zijn zoon FILIPS onophoudelijk door de vrees gepijnigd werd, dat hij op zijn besluit terugkomen en op nieuw de teugels van het bewind opvatten mogt; doch deze voorstelling is geheel onjuist en mist allen grond. Uit de gevonden overblijfselen der te *Juste* door KAREL gevoerde briefwisseling blijkt vooreerst, dat zijn staatkundige invloed in *Spanje* en in de overige landen, waarover hij eenmaal den schepter gezwaaid had, — *Duitschland* alleen uitgezonderd — door zijne afzondering in geenen deele afgenomen was; voorts bezit men, wat *Spanje* betreft, brieven van FILIPS en van de Prinses-Regentes JOHANNA, waarin hetzij regtstreeks aan hem-zelven het verzoek gerigt is om de regering weder te aanvaarden, hetzij zijdelings de meest vertrouwden zijner volgelingen aangespoord worden, om hem tot het nemen van zoodanig besluit door alle middelen te bewegen. Eenige malen zien wij ook geruchten van de wederverschijning des ouden Keizers nu eens op den *Spaanschen* troon, dan weder aan het hoofd van een leger tegen *Frankrijk* of tegen de *Turken*, algemeen in omloop gebragt. Maar zij bleken steeds ongegrond te zijn geweest. Wel verkeerde de naar rust hakende Monarch door zijne onafgebroken deelneming aan den voortgang der politieke gebeurtenissen voortdurend in opgewondenheid en spanning; — zoo als hij dan ook bij de mare van behaalde voordeelen b. v. van de overwinningen van *St. Quentin* en *Grevelingen*, aan zijne vreugde en geestdrift den vrijen teugel viert, en bij ondergane verliezen, b. v. na de overgave van *Calais*, *Thionville* en de verwoesting van het eiland *Minorca* door de *Turken*, of bij mislukte ondernemingen, zijne neêrslagtigheid niet verbergt en bittere klagten aanheft; — wel kon hij blijkbaar in zijne eenzaamheid de zoo vurig verlangde kalmte van ziel niet vinden; maar zooveel blijkt toch uit alle bewaard gebleven bescheiden, dat elke gedachte aan het verlaten des kloosters en aan het weder optreden op het groote politieke schouwtooneel ten allen tijde verre van hem verwijderd is gebleven.

Hieruit blijkt voorts hoe zeer men dwaalt, als men zich het verblijf van KAREL te *Juste* voorstelt als het eentoonig leven van een boetedoenden monnik, die de wereld voor goed vaarwel heeft gezegd; het waren veeleer dagen van aanhou-

dende onrust en innige deelneming aan den loop der wereldgebeurtenissen. Terwijl hij zich aan strenge en zelfs smartelijke boetedoeningen onderwierp — na zijnen dood vond men in zijn slaapvertrek eene bloedige geesselroede — kon hij toch aan de zucht om zich met raadgevingen, herinneringen en formele depêches in de regeringsaangelegenheden te mengen, even weinig weêrstand bieden, als aan zijne overhelling tot de genietingen der tafel; hoewel hij zeer wel wist, dat dit laatste in lijnregten strijd was met de vrome voornemens, waarmede hij het klooster betreden had. Het is inderdaad opmerkelijk, hoe dikwijls en met welken nadruk van zijne onmatigheid in dit opzigt (»*edacitas damnosa*") gewaagd wordt. Een verder bewijs, hoe weinig hij de wereld afgestorven was, vindt men in de onmiskenbare blijken van den invloed, dien hij trachtte uit te oefenen op de Schrijvers, welke zich met de historie van zijnen tijd bezig hielden, met name op SEPULVEDA; KAREL legt daarbij eene angstvallige zorg voor zijnen naam in de geschiedenis aan den dag, ondenkbaar bij iemand wiens geest alleen op hooger belangen gerigt is.

Een ander geheel onjuist en mede zeer algemeen verspreid verhaal uit het kloosterleven des Keizers stelt hem voor, als onder velerlei vergeefsche pogingen om twee uurwerken in regelmatigen en gelijken gang te houden, innig berouw betoonende over zijnen ijver in den strijd tegen de afwijkingen van de Katholijk-Kerkelijke eenheid. Wij ontwaren veeleer in geen ander opzigt een zoo treffend verschil tusschen het vroegere en het klooster-leven van KAREL V, dan juist daarin, dat zijn voorheen ten minste zeer onderdrukte en door de politieke omstandigheden getemperde afkeer van het Protestantismus, thans voor fanatieke onverdraagzaamheid en bepaalden vervolgingsijver plaats maakte. In zak en assche doet hij boete voor zijne vroegere verdraagzaamheid in zaken van godsdienst; hij betuigt uitdrukkelijk smartelijk naberouw te gevoelen, dat hij LUTHER niet tot den brandstapel gedoemd heeft; bij elke gelegenheid vermaant hij de Prinses-Regentes van *Spanje* en zijnen zoon FILIPS tot pligmatige en meêdoogenlooze gestrengheid tegen de Protestanten, en belijdt aan zijnen biechtvader, dat, zoo iets hem in het besluit om de wereld vaarwel te zeggen konde doen wankelen, het zijn vurig verlangen zou wezen, om aan den strijd tegen de ketters te kunnen deel nemen. En toen

hem eenmaal berigt werd, dat twee zijner voormalige biechtvaders zich aan de misdaad van kettersche gevoelens schuldig hadden gemaakt, zag men hem aan bittere smart ten prooi, en klaagde hij, dat nimmer iets hem zoo diep gegriefd had.

Wat eindelijk het bekende verhaal betreft, dat de Keizer weinige dagen *vóór* zijnen dood zijne eigene uitvaart plegtig had doen vieren, en dat hij bij die gelegenheid in zijne doodkist rondgedragen, en, na met de aanwezigen gebeden en gezongen te hebben, daaruit eerst nadat allen vertrokken waren en hem alleen in de kerk achtergelaten hadden, weder opgestaan zoude zijn, en dat de diepe indruk, dien deze plegtigheid op hem gemaakt had, zijnen dood zou verhaast hebben.— ook dit blijkt, zoo niet geheel onwaar, dan toch zeer onjuist voorgesteld te zijn. De bovenvermelde Kanunnik GONZALEZ verklaart dit verhaal ten eenenmale voor een sprookje; SIGUENÇA daarentegen, met wiens gevoelen de Heer STIRLING zich vereenigt, ontkent niet de waarheid van het feit zelf, maar wel die van de bijzonderheden waarmede het versierd geworden is. Volgens hem heeft de Keizer wel, met toestemming van zijnen biechtvader en in de overtuiging dat zulks voor het heil zijner ziele bevorderlijk zou wezen, nog bij zijn leven voor zich-zelven eene soortgelijke lijkplegtigheid doen vieren, als hij kort te voren voor zijnen vader en zijne moeder verordend had. Deze lijkdienst, die den 27sten of 28sten Augustus 1558 plaats had, woonde hij-zelf bij, niet als een *lijk*, maar als een der toeschouwers, gelijk hij dan ook, even als de overigen, eene waskaars in de hand hield, die hij op zeker punt der plegtigheid aan den dientstdoenden priester overgaf, ten teeken dat hij zijne ziel in de hoede des Almagtigen aanbeval. Maar men vindt bij den *Spaanschen* geschiedschrijver geen enkel woord om het verhaal te regtvaardigen, dat de Keizer in een doodskleed de processie gevolgd zou zijn, of in zijne doodkist een lijk voorgesteld zou hebben, of in de kerk achtergelaten zou zijn, nadat de plegtigheid afgeloopen was. Ook de bewering dat deze den Keizer eene doodelijke ziekte zou berokkend hebben, strookt niet met het berigt van SIGUENÇA dat hij zich na dezelve veel beter bevonden had dan vroeger, terwijl uit eenen bewaard gebleven brief van zijnen lijfarts blijkt, dat deze eene ongesteldheid, waardoor de Keizer den 30sten Augustus werd aangetast, daaraan toeschreef, dat hij te

lang in de zon gezeten had, hetgeen voor de juistheid der opgave van SIGUENÇA pleit.

Aan het einde van het werk des *Engelschen* Schrijvers vinden wij nog eenige mededeelingen aangaande de latere geschiedenis van het klooster *Juste* tot op den jongsten tijd. De Heer STIRLING vond het in 1849 als eene ruïne, waaraan naauwlijks een spoor van den vroegeren glans te ontdekken was. Het was met de tuinen en landerijen aan eenen landbouwer in pacht afgestaan, die als wegwijzer in deze overblijfselen van voormalige grootheid diende, en daardoor zijne inkomsten trachtte te vermeerderen. De gelijksvloers gelegen vertrekken van het oude paleis, de woning van KAREL V namelijk, werden door hem tot bergplaats voor brandstoffen gebruikt; in de bovenverdieping, de woon- en slaapkamer des Keizers, waren tuin- en veldvruchten op hoopen gelegd. De tuin was eene ware woestenij. In een der kelders, waarvan de sleutel niet te vinden was, stond, gelijk de bewoners verzekerden, de uit planken van notenboomhout getimmerde doodkist, waarin het lijk van KAREL V zestien jaren gerust heeft, totdat het in 1574 naar het Escuriaal gebragt werd, om dáár eerst in de nieuw gebouwde kerk van St. LAURENTIUS, en tachtig jaren later, onder FILIPS IV, in het Pantheon te worden bijgezet.

Tweemaal is het deksel der kist, die het stoffelijk overschot van KAREL V tot heden toe bevat, weder geopend geworden. Voor de eerste reis toen zijn achterkleinzoon FILIPS IV aan de begeerte toegaf, het gelaat van zijnen grooten voorganger te aanschouwen. Ten tweedenmale toen de *Engelschman* BECKFORD in het jaar 1780 als een bijzonder gunstbewijs daarom verzocht had, om zich van de gelijkenis der door TITIAAN vervaardigde afbeelding des Keizers te vergewissen. En ook toen nog waren, bij helderen fakkelschijn, het bleeke voorhoofd en de ingevallen wangen, de scherpe arendsneus, de echt *Bourgondische* lippen, en de zwaarmoedige uitdrukking van het gelaat, volmaakt kennelijk en geheel overeenstemmend met het portrait van den *Venetiaanschen* schilder. Men zag het ligchaam, zoo als het was toen de getrouwe QUIXEDA den Keizer de oogen had toegedrukt, en in het lijnwaad dat hem omgaf vond men nog eenige groene takjes thijm, die ruim twee eeuwen te voren in de bosschen van *Juste* geplukt waren.

DE WEDUWE VAN STAVOREN. (*)

(*Eene volksoverlevering.*)

DOOR

C. G. WITHUYS.

Wie hoorde nooit van 't rijk Stavoren;...
Een havenstad
Waar 's werelds rijkdom zijn trezoren
Geledigd had? —
De handel tastte er schuur en boorden
Vol kostbaarheên,
En voerde uit alle wereldoorden
Er schatten heen.

De vreemden stonden opgetogen
Van Stavrens pracht.
Men zag er 't smijdig goud gebogen
Om sloep en jagt;
Een grendelring van goud gedreven
Schier huis aan huis,
En op de spits der kerk geheven
Een gouden kruis.

(*) Deze overlevering van het in zee werpen eener lading graan bij *Stavoren*, vond ik in de *Aurora* van dit jaar door mijn hooggeachten vriend den Heer H. J. SCHIMMEL regt dichterlijk behandeld, maar aan een ander toegeschreven, en tot een anderen tijd gebragt, dan mij, inderdaad bij overlevering, in mijne jeugd zijn genoemd. Ik herinnerde mij toen ook, dat geval — zoo als 't uit den mond van een oud zeeman tot mij gekomen is, en, o. a., in KOKS *Vaderlandsch Woordenboek* in de beschrijving van *Stavoren*, *doch slechts ten deele*, vermeld staat — vele jaren geleden, op *mijne* wijze bezongen te hebben, en was zoo gelukkig dat vergeten stukje terug te vinden. Daar het nu goed is zulke volksoverleveringen in heur geheel te houden, en de aandacht er tegenwoordig meer bijzonder op gevestigd is door den nuttigen *Navorscher*, acht ik 't niet ongepast dat dichtstukje wat meer bekend te maken. Ik heb 't daartoe nog eens herzien en bied het bij dezen aan; te meer omdat ik de *épisode* van het weggeworpen en teruggekomen edelgesteente niet in KOKS *Woordenboek* vind aangeteekend. Ik kan echter verzekeren dat zij niet van mijne eigene vinding is, maar bij de overlevering behoort, zoo als ik die onder zeelieden in mijne kindschheid te *Amsterdam* hoorde verhalen. W.

Daar woonde een weeuw, in 't wreede harte
Vol hovaardij;
Zij ging der armen nood en smarte
Met smaad voorbij.
Die trotsche, als onder geld begraven,
Riep, blind van waan,
Een harer schippers van de haven,
En sprak hem aan:

»Uw trouw en oordeel dien mij beide.
»Vertrek deez' nacht
»Naar Dantzig, en waar 't luk u leide,
»Tot rijke vracht.
»'k Verlang het kostbaarste aller waren.
»Kies met beleid:
»Geen vracht moet déze ooit evenaren
»In kostbaarheid."

De schipper had na weinig weken,
Gekeerd uit zee,
De volle zeilen weêr gestreken
Op Stavrens ree.
Toen vroeg zij: »Hebt ge keur van kanten
»En pelterij,
»En goudsmeêwerk, en diamanten? —
»Wat brengt ge mij?"

Hij sprak: »»Geen keur van eedle steenen
»»Peltrij of kant. —
»»'k Trad door de welige akkers henen
»»Van 't graanrijk land;
»»De nieuwe boekweit groeide en bloeide
»»Met bloemen nog,
»»De rijpe en rijke tarwe stoeide
»»Met gele rog.

»»Het rijzig land droeg in die kleuren
»»Een regenboog.
»»In wolken dampten zoete geuren
»»Tot God omhoog:

»»Hier, sneed de zicht de buigende aren;
»»Dáár, bond de jeugd
»»Ze in schoven, of liep halmen gaâren
»»En zong van vreugd.

»»Toen nam gevoel voor 't Alvermogen
»»Mijn boezem in.
»»Ik loofde luid, met vochtige oogen,
»»Gods menschenmin:
»»Alvader! — sprak ik — Bron van leven,
»»Zoo goed als groot!
»»Het kostbaarste aan den mensch gegeven
»»Is 't graan; is 't brood!

»»Het brood, dat prinsen voedt en slaven,
»»Nut eindloos meer
»»Dan paarlen, goud- en zilverstaven;
»»Uw brood zij de eer! —
»»Dies kocht ik, eedle Vrouw! sieraden
»»Noch kunstwerk aan;
»«Maar 't kostbaarst dat ik ooit mogt laden:
»»Juweel van graan." "

Dat woord was naauwlijks uitgesproken
Of 't wijf barstte uit
En schreeuwde, in felle woede ontstoken,
Met heesch geluid:
»Hebt gij zóó treflijk u gekweten!?
»Gij, vrome knecht!
»Draag dan die lading op 't geweten;
»Ze is mij te slecht!

»Aan bakboordzij werd ze ingenomen?
»Op, mannen! spoed!
»Werpt haar van stuurboord in de stroomen!
»Dáár ligt zij goed!" —
En pas liet dit bevel zich hooren
Of 't volk was reê;
Van stuurboord zonk de lading koren
In 't diep der zee.

De schipper woonde, in 't hart bewogen,
Dien gruwel bij,
Hij sloeg op haar zijn vochtige oogen
Met medelij':
»o Vrouw! gij durft u stout verheffen
»Op uwe magt;
»Maar vrees! — De honger kan hem treffen
»Die 't brood veracht!"

Daar wierp zij in den schoot van 't water
Een kostbren steen
Het koren na, met woest geschater
En dartle reên:
»Zoo wis 't juweel niet weêr zal keeren,
»Dat ik versmeet,
»Zoo wis kan mij geen honger deeren,
»o Dwaas profeet!"

Maar op de markt, na weinig dagen,
Kocht zij een visch,
Zoo schoon als ooit hare oogen zagen,
Voor eigen disch.
En toen die visch werd opgesneden
Door 's visschers hand
Daar vond hij haar juweel, beneden
In 't ingewand. —

De snoode zag haar rijkdom mindren
Door slag op slag;
Zij schooide rond, ten spot der kindren,
Op d' ouden dag.
En Stavren toont, wát kwaads zij stichtte
Een bank ontstond
Op 't waatrig korenbed, en digtte
Zijn havenmond.

Men ziet, van 't graan in zee bedolven,
Dáár halmen staan;
Die spreken, wenkend uit de golven,
Den zeeman aan:

»Veracht ons nimmer! — Jong van dagen
»Of rijk of groot! —
»God kan den spotter niet verdragen
»Van 't lieve brood."

DE ONBEKENDE.

Ik had reeds een jaar te *A*........ gewoond zonder dat ik een brief van mijn vriend w.... had ontvangen, toen ik er een van hem kreeg, waarvan 't noodig is een fragment mede te deelen, tot regt verstand van mijn verhaal. Hij schreef mij, onder anderen:

— »Ontevreden met alles, ontevreden dat ik niet beminnen kan, en twijfelende of ik ooit bemind zou worden, heb ik mij laten uithuwelijken door mijn oom. Ik heb, zoo als de burgermenschen zeggen, een goed huwelijk gedaan. Mijne vrouw spreidde al de uitmuntende bekwaamheden ten toon, waarin jongejufvrouwen op eene kostschool onderwezen worden. Zij heeft altijd de prijzen behaald. Zij borduurt als eene toovergodes; maakt kunstbloemen van papier als een ware Meimaand, en legt confituren in als een feniks. Mijne tante werd heesch door te herhalen dat dit een *goed* vrouwtje, eene *goede* huishoudster was. Dat kon zijn bekoorlijkheid hebben, maar ik was niet geschikt, om 't prozaïsche, burgerlijke leven op zijne regte waarde te schatten. Confituren, of niet, ik lachte er mede. — Begeerig naar eigen haard, had ik de dochter van den koning der *Esquimaux* getrouwd, mits zij weinig verstand had, en niet schoon ware; opdat zij geen reden gave tot jaloezij, en ook weinig sprak. Dat mijne vrouw-zelve de geheele huishouding, zelfs in keuken en kelder, zou kunnen beheeren, eene hoedanigheid door mijne tante zoo opgehemeld, kon mijn hart niet bewegen: want voor dat alles zijn immers de meiden en jufvrouwen van gezelschap. Of zou men die uitgevonden en bestemd hebben om des zomers japonnen met slepen te dragen, en des winters op warme stoven te zitten.

Één ding vooral behaagde mij in de jongejuffer met welke ik verloofd werd; 't was, dat zij in poëzij en letteren totaal vreemd was. Van VONDEL of VAN EFFEN wist ze juist zoo veel als de ongedoopte RADBOUD, of Graaf DIRK I. Mijn eigen naam was haar niet beter bekend, — en als ik, in plaats van een naam, eenvoudig een nommer had gehad om mij van anderen te onderscheiden, 't zou haar 't zelfde zijn geweest. — Overigens heeft men de zaak met zoo veel haast in orde gebragt, en zijn wij zoo spoedig getrouwd, dat niemand, buiten de naaste bloedverwanten, zich met onze huwelijkszaken heeft kunnen bemoeijen.

Misschien begrijpt gij niet waarom ik, ook voor mijne jonge echtgenoote, verzwegen heb, dat ik de pen voer, en dat de twee lettergrepen van mijn naam daar eenige bekendheid aan hebben te danken! Maar ik weet zelf niet regt waarom ik 't gedaan heb. Dit alleen weet ik, dat ik 't allerlastigst en on-

aangenaamst zou vinden, als eene vrouw, die altijd nabij of nevens mij is, zich met mijne studiën bemoeide, naar mijne plannen vroeg, mijne gedachten vooruitliep of raadde, en mij vervolgde met gesprekken over letterkunde of kritiek. Ik heb gezelschap genoeg aan de Muze die ik mij-zelven schep; maar die ik kan doen verdwijnen als ik 't verkies, en wil er geene tot vrouw hebben, die in Jamben spreekt van haar toilet, en in trippelvoeten van hare smarten over mijne afgetrokkenheid. — Intusschen kan ik maar niet gissen, wat mijn vrouwtje wel denkt van de vele uren, die ik in mijne werkkamer doorbreng, waar zij nog geen voet in gezet heeft. Ik zou dat gaarne eens weten!.... Welke zijn hare gedachten, indien er geboren worden, achter het blanke voorhoofd, overschaduwd met eene weelde van goudkleurig haar, dat als een Niagara van lokken langs hare schouderen neêrgolft. Somwijlen zie ik haar vorschend aan, en tracht door te dringen tot de diepste diepte van hare zachte blaauwe oogen, die mij onpeilbaar schijnen als de diepte der zee. Ik lees er niets in. Haar geheele uiterlijk is kalm en lijdzaam. Ik heb haar nog nimmer eene bijzondere gedachte, een wensch, een vermoeden, eene hoop, eene versmading of dergelijke hooren uiten. In één woord, mijne tante heeft volkomen gelijk gehad: zij is eene *goede* huishoudster. Onze soepen zijn uitmuntend, en de thee die zij schenkt is heerlijk. Hare moeder heeft 't haar gezegd, dat ik *zonderling* en *origineel* ben. Zij houdt 't er blijkbaar voor, dat zulk een *origineel* een man is, die zich dikwijls opsluit; die afgetrokken is in het gezelschap van gasten; die weinig zorg aan zijn toilet besteedt; die zijne vrouw geene komplimenten maakt; en door een wellevenden maar koelen omgang de tooneelen van aandoenlijke zaligheid logenstraft, welke de jonge dames op de kostscholen elkander voorspiegelen. Zij denkt zeker, dat ik in mijn letterkundig laboratorium, onmogelijke proeven doe, om uit koper goud, of uit de peren van oude glazen kronen juweelen te maken, en er alles doe, wat dwaas is. Maar ik wil wel, dat mijn lieve huishoudstertje zoo denke, als zij maar stil is, en mij met vrede en in rust late voortgaan. Bovendien moet ik ook zeggen, dat ik hare moeder, en mijn oom vóór 't huwelijk omtrent mijne wijze van leven en doen heb ingelicht, en dat mijne wederhelft er in heeft berust, en dus het regt ook niet heeft om zich daarover te beklagen. — Zij heeft een middelmatig verstand, niet veel oordeel, en de uitslag der pogingen die ik heb aangewend, om het vermogen van hare denkbeelden te leeren kennen is niet gelukkig geweest. Ik ben er zeker van: als zij ten laatste eens hoort, dat ik een schrijver van eenigen naam ben, zal zij er niet aan denken om naar mijne werken te vragen; veel minder nog verlangen om die te lezen; maar eenvoudig gelooven, dat ik de schrijver ben van de *Handleiding om kanarievogels op te voeden*, of van *Aaltje de zuinige keukenmeid*.

Gij vraagt misschien: of mijne vrouw eene schoonheid is? Ik weet 't waarlijk zelf niet regt, en zou 't eenen schilder moeten vragen. Haar portret dat voor mij hangt, is 't portret

van eene schoonheid van den eersten rang; maar in het leven!... Met een vuriger ziel, een levendiger geest; met meer hartstogtelijkheid, zou zij misschien betooverend zijn; maar zij is nu als eene keurig bewerkte albasten vaas, waarin het licht ontbreekt. Blank is mijn wijfje als het witste, waar men in poëzij eene schoone bij vergelijken kan: de lelie, de melk, het marmer, de sneeuw. De *Pavetta indica*, waar Doctor RUMPHIUS in zijne *Hortus Malabaricus* van spreekt, is niet fraaijer met doorschijnend hemelsblaauw geaderd dan haar teeder vel; maar 't geheel is koud als een winter in *Siberië*. — Te zeggen wat haar inwendig bezig houdt, wie zou 't vermogen: 't zullen misschien bespiegelingen zijn tot uitvinding van eene nieuwe wijze om komkommers in te leggen, of van een nieuw recept voor eene faizanten-pastij. Gij begrijpt dat ik geen lust heb mijn tijd te verbeuzelen aan 't zoeken van een wondermiddel, om de gedachten en gevoelens in zulk een onverschillig hoofd en koud hart te ontraadselen. Wat er in beiden verborgen is, zal wel niet veel anders wezen, dan 't geen op ons dagelijksch notaboekje staat aangeduid; als mijne wederhelft, na 't opgeteld en afgesloten te hebben, mij de gewone vijftig gulden komt vragen voor de kleine huishoudelijke uitgaven der week.

Hoe 't ook zij, mijne jeugdige gade is eene ware dochter van *Harpocrates* wat de stilte betreft. En dat is heerlijk. Ik zou mij nooit met eene geleerde vrouw hebben kunnen verdragen; nooit met eene vraag-al, *bas-bleu*, *déclamatrice*, dweepster met poëzij, en altijd zwevende in droomerijen vol rozenverwen, nardusgeur en vlindervlerken. Mijne gade is schoon genoeg om mij alom te vergezellen, zonder kwaad te doen aan mijne réputatie, dat ik eenigen smaak heb. — Te huis zien wij elkander niet, dan aan tafel. In 't kort, zij is gelukkig binnen de grenzen waarin het plantenleven voortkruipt, en dat is mij voldoende.

In weerwil echter van hare onbeduidendheid, hare rozenlippen zonder glimlach, hare blikken zonder vuur, en het onbezielde albast van hare gedaante, moet gij niet gelooven, dat ik haar niet inwendig bemin. Integendeel gevoel ik zeer wel, dat de rust van mijn leven zou zijn verwoest, als ik ooit reden mogt hebben te twijfelen aan de onverdeeldheid van hare genegenheid.

Wij wonen op het landgoed *Rust-oord* van mijn oom, in volstrekte afzondering van de wereld. Mijne vrouw — dit vergat ik nog te zeggen — zit van des morgens tot des avonds voor de piano, en ik, gedwongen dat aan te hooren, ben op het punt de *Anna Bolèna*, daar ik den vorigen winter meê dweepte, naar St. FELTEN te wenschen. — Overigens belet 't mij niet veel te werken. Tegen den winter denk ik een paar nieuwe boekdeelen in het licht te zenden.

Als gij mij schrijft, zet dan vooral toch niet op 't adres het gewone »Zeer geleerde Heer" en »letterkundige" waarmede men ons opschikt. — Schrijf eenvoudig: aan den Heer MAURITS W..... De brief zal even goed te regt komen.

Adio-vale!

Die brief verwonderde mij zeer. W.... was een geniaal jong mensch, die aan de Hoogeschool de »vendrig" was geweest bij alle studentengrappen, maar toch zijn tijd niet verloren had, en, de letterkundige loopbaan ingetreden, al dadelijk eene mate van gunstige bekendheid had verkregen, die hem eene schitterende toekomst beloofde. Ik begreep niet hoe 't mogelijk ware dat hij zich had laten uithuwelijken, en dat zijne verstandige familie hem had uitgehuwelijkt aan eene vrouw zonder vernuft, zonder verstand, en van welke niet anders gezegd kon worden, dan dat zij eene goede huishoudster was. Vooruitzigt op groote rijkdommen alleen, kon mij zulk een geval mogelijk doen schijnen; maar 't geen mij als dwaas en zelfs min of meer onzedelijk in de verbindtenis voorkwam, werd zelfs niet geheel opgelost, door die vermoede geldspeculatie; want w.... was zelf bemiddeld, en had eene toekomst voor zich, die hem van zelf in staat stelde bij ruime inkomsten, eer en aanzien te verwerven. Op vijf-en-twintig-jarigen leeftijd zulk een huwelijk aan te gaan, was, dacht mij, eene onberadenheid die de aangenaamsten zijner uitzigten moest doen vervallen. — Ik wist wel, dat er oogenblikken zijn, waarin de zucht naar een huiselijk leven, de behoefte aan een eigen gezin zich onweerstaanbaar doet gevoelen, en dat de eerste dragelijke vrouw die men in zulke oogenblikken ontmoet, dikwerf voor de echtgenoote ons door den Hemel bestemd wordt aangezien; maar de stand dien w.... in de wereld bekleedde, zijne fortuin en zijne werkzaamheid beveiligden hem tegen zulk eene krisis, die meestal veroorzaakt wordt door gebrek aan werk, door gemis van verstrooijing, door ledigheid en verveling, zoo niet door stoffelijke moeijelijkheden van bestaan.

Na eenige dagen beantwoordde ik den zonderlingen brief. Zonder over zijn huwelijk, of 't huwelijk in het algemeen uit te weiden, gaf ik hem mijne hoop en verwachting te kennen, dat de soort van afzondering in welke hij zich begeven had, ons eenige vruchten méér zou opleveren van wetenschap en vernuft, en eindigde met eenige algemeene, maar voor zijne jeugdige gade vereerende gezegden; daar ik, bij toeval of uit instinkt, aangaande Mw w.... betere gedachten koesterde, dan de brief op zich-zelve geschikt was op te wekken.

Ik weet niet of ik de eenige ben die zulk een indruk gevoel; maar een brief heeft voor mij, gelijk iedere menschelijke gedaante, een eigen gelaat, dat mij voorkomt de gelijkende afbeelding te zijn van den man, die hem geschreven heeft. Toen ik dien van w.... gelezen had, was 't mij alsof ik hem voor mij zag staan met een vervallen, verbleekt, door ik weet niet welke kwaal of ziekte misvormd gezigt, in plaats van het frisch en levenslustig voorkomen dat hem doorgaans bij de eerste ontmoeting alle harten deed winnen, en ik wel eens in stilte hem benijd had. Eerst dacht ik, dat w.... den draak met mij stak, en evenmin gehuwd was als de Paus, en mij dien langen brief had gezonden eenvoudig om een lang antwoord uit te lokken, en, zoo doende, mij in mijn goed geloof te doen medewerken aan een Roman tegen het huwelijk. —

Maar ik moest wel in goeden ernst aan de zaak gelooven, toen zij ook van andere kanten bevestigd werd. Doch ook de correspondentie-zelve werd voortgezet. Ik kreeg brief op brief, en eindelijk onverwacht het berigt, dat hij voornemens was met zijne gade en hare moeder eenige dagen bij mij te komen doorbrengen. De eene verbazing verdrong bij mij de andere.

Ik ontving het drietal met ál de hartelijkheid van een beproefden vriend. Zijn voorkomen was geheel anders dan ik 't naar den staat zijner gedachten, uitgedrukt in zijne zonderlinge brieven, verwachtte. Hij was nog altijd dezelfde, gezond, blozend, opgeruimd en vol geest. Zijne gade was een schoon bleekachtig, zacht en kalm wezen, geheel zoo als ik mij haar had voorgesteld, ten deele ook naar de brieven van w.... De jonge vrouw was vermoeid van den togt en bleef te huis. Ik geleidde mijn vriend naar den schouwburg, en was verheugd hem alleen te spreken, in de hoop van te zullen hooren, dat de overeenstemming der beide echtelingen zoo volmaakt mogt zijn geworden, als ik 't hun toewenschte.

W.... sprak mij minder over zijne vrouw, dan ik gehoopt had, maar deelde mij mede dat hij, sinds een paar maanden, met eene Dame te *A........* eene drokke briefwisseling voerde. Die briefwisseling scheen zijne verbeelding ten uiterste te hebben opgewonden. Hetgeen hij mij mededeelde kwam op het volgende neder.

Hij had een brief ontvangen, geschreven door eene vrouw, in een hoogst beschaafden, zoo sierlijken als kieschen stijl, zonder naamteekening, maar met aanduiding van een adres voor het antwoord; waarom de schrijfster hem, als eene bijzondere gunst verzocht. Daar werd hem opheldering in gevraagd aangaande een nog al diepzinnig en gevoelig punt in een zijner laatste romans, dat de Schrijfster een weinig duister of niet genoeg uitgewerkt had gevonden. Zij beschuldigde hem ook van onbillijkheid jegens de vrouw, en beklaagde zich over het ongunstig oordeel, dat hij in het algemeen scheen te vellen over eene sekse, die zwak en zonder verdediging is. Evenwel eindigde zij, onder geestige teregtwijzingen, met eene groote mate van sympathie te openbaren voor zijn talent als Dichter, en voor zijne diepzinnigheid als denker.

W.... had dadelijk geantwoord, als Schrijver, en als man naar de wereld: — dat wil zeggen, met geest, en met hoffelijkheid; maar op zijne beurt had ook hij eenige vragen gedaan; daar hij gaarne wilde weten, of de onbekende schoon ware. — Zij had hem daarop gemeld, nog jong te zijn, en te zedig om de echo te wezen van de dagelijksche komplimenten, die strekken moeten om te bewijzen dat men schoon is. Na het wisselen echter van nog eenige brieven volgde er eene meer duidelijke bekentenis, door den romanesken w.... met geestdrift afgevraagd. Aan het slot van een schrijven sprak de onbekende met vrijmoedigheid van de overeenstemming hunner smaken, gedachten, en karakters; maar zij voegde er nevens gehuwd te zijn, en vroeg hem of hij óók gehuwd ware. Dit beantwoordde hij, natuurlijk, met: ja. Daarop werden er van

beide zijden steeds nieuwe vragen en antwoorden gewisseld, over den echtgenoot der eene, en de gade des anderen. — W.... kwam zoo ver, dat hij in een zeer hartstogtelijken brief bekende geene liefde voor zijne vrouw te koesteren, omdat zij niet in staat was hem te begrijpen, en eindigde met den uitroep: Ach! waart gij het geweest, aan wie ik mijn lot en mijn leven verbond. Maar hij vroeg te vergeefs naar de gevoelens der onbekende omtrent haren gemaal: al zijn onderzoek deswege werd met stilzwijgen voorbijgegaan. Levendig geprikkeld door het vreemde van zulk eene schriftelijke betrekking verloor zich w.... met zijne vurige verbeelding in een doolhof van gissingen; want naar de brieven te oordeelen was de Schrijfster eene *autrice* van den eersten rang, en toch kende hij geen enkel werk uit vrouwelijke pen verdienstelijk genoeg om aan haar te worden toegeschreven. Hij beminde deze onbekende vrouw niet; maar hij bewonderde haar, en had de hoogste achting voor het oorspronkelijke van hare denkbeelden.

Het aardigste was, dat mijn opgetogen vriend naar *A*........ was gekomen, om de oplossing van het raadsel te verhaasten. Hij meende zeker te zijn van het voorwerp van zijne bewondering te zullen uitvinden, door de salons, de wandelplaatsen, de schouwburgen, en de Concerten te bezoeken, en overal elders te gaan, waar gezelschappen van deftigen stand bijeenkomen. Ik getrooste mij hem alom te vergezellen; maar alle nasporingen bleven ijdel. W.... verzekerde mij, dat zij blaauwe oogen, blond haar, eene blozende kleur, en kleine handen en voeten moest hebben, en dat hare geliefkoosde kleuren rood en zwart moesten zijn. Wij zagen dagelijks een aantal dames, die in alle opzigten aan dit bekoorlijk signalement voldeden; doch de nieuwsgierigheid van mijn onvermoeiden vriend bleef niet te min dag aan dag onvoldaan.

— Maar uwe vrouw! — zeide ik meermalen — zult gij haar altijd te huis laten? Doet zij u nooit eenig verwijt over hare verlatenheid?

— Nooit. — sprak hij — Mijne vrouw vermaakt zich uitmuntend. Uw huis is aangenaam gelegen, en zij speelt piano, of breidt koralen beurzen, of schrijft naar *Rust-oord*, hoe de stad haar bevalt, en wat er zoo dagelijks voorbij de vensters gaat.

— En hebt gij nog nooit gelezen wat en hoe uwe vrouw schrijft? Misschien zou ook háár stijl u wel kunnen behagen.

— Dat is nog niet te pas gekomen. Wij zijn nog niet van elkander af geweest, en hebben dus nooit briefwisseling gehouden. Maar ik verlang ook niet te onderzoeken, of mijne wederhelft de woordvoeging verstaat, en ben volstrekt niet nieuwsgierig naar de indrukken van uwe huishouding op haren huishoudelijken geest.

Hoe vele wandelingen w.... ook maakte; onder hoe vele *rose* en zwarte hoeden hij eenen blik wierp; hoe vele gelaatstrekken hij met behulp van zijn *lorgnet* en tooneelkijker zocht te ontleeden, hij ontdekte niets. Maar in plaats van hem te ontmoedigen, vuurde de teleurstelling hem meer en meer aan, en ik vroeg mij-zelven af, wat zijne gade wel van hem moest den-

ken; terwijl ik, niet zonder eenige verontwaardiging, over de verlatenheid nadacht, in welke zij zich dagelijks bevond. Immers op die wijze moest het verblijf te *A*........ haar spoedig verveeld en met berouw vervuld hebben, dat zij het aangename *Rust-oord* verlaten had. Of het moest inderdaad waarheid zijn, dat zij geene ziel had om iets te begeeren, of te bejammeren. Intusschen bleef zij dezelfde, en ging rustig voort met niets te zijn, en bewees zelfs haren zonderlingen man de eere niet, van ook maar zijdelings in zijne gangen en rusteloosheid eenige belangstelling te toonen. Mw w.... werd mij nog grooter raadsel, dan haar man-zelf.

W.... deed de brieven aan zijn adres van het landgoed overzenden; want de briefwisseling met de onbekende duurde nog immer voort. Hij had haar eenen strik gespannen, door zijn reisje naar de stad voor haar geheim te houden, en alles aangewend om iets te vernemen aangaande haar toilet, en de plaatsen die zij bij voorkeur bezocht, en haar gezelschap, en hare gewoonten. Daar ontving hij nu een brief, waarin de anders zoo geheimzinnige schrijfster eenige kenteekenen opgaf, die zij wel wist, dat hem toch niet konden baten. Hij-zelf begreep dat; doch deze nieuwe teleurstelling voerde wel niet zijne bewondering, maar zijne ongeduldige nieuwsgierigheid ten top; terwijl Mw w.... mij nog rustiger, nog koeler, nog stiller voorkwam dan ooit, zoodat ik-zelf haar begon te houden voor eene puikroos zonder doornen, die 't oog verrukte door hare schoonheid; maar aan welke de Natuur de geuren onthouden had, die hare zusteren zoo lieflijk en overvloedig rondom zich verspreiden.

II.

Eindelijk had mijn zonderlinge vriend een gelukkigen inval gehad, die in de gevolgen hem werkelijk deed vernemen, wie de geheimzinnige, geleerde en poëtische briefschrijfster was.

Hij had haar verzocht om een lokje haar; evenwel die bede slechts uitgedrukt in een couplet, opdat het gevoel 't welk haar ingaf niet iets anders mogte kunnen schijnen, dan zuivere kunstenaars-sympathie.

Ik weet niet waarom, maar w.... hield hardnekkig vol, te veronderstellen dat de haren van zijne onbekende blond waren; en hij ontving inderdaad eenen brief met een zeer blonde lok. — De Dame, die waarschijnlijk in poëzij niet ten achteren wilde blijven, had er insgelijks een couplet bijgevoegd, en vroeg op hare beurt aan w.... om in den volgenden brief haar wederkeerig een lokje van zijn haar te zenden.

Nu dacht w...., en niet zonder reden, dat hij eindelijk een middel bezat, om zijne onbekende uit te vinden, die hem geheel betooverd had door haar couplet.

Bij den vermaardsten juwelier der hoofdstad kocht hij een grooten ring, om daarin een gedeelte van het haar der onbekende te dragen, maar ook eene prachtige speld, groot als een ei, en omzet met turkoisen en diamanten. Het midden des

kleinoods was een langwerpig medaillon met eene prachtige veer van haar, aan zijne slapen, de zetels van zijne oneindige volharding ontroofd. Bij die kostbare speld voegde hij een brief voor de Dame, haar smeekende om iets te verzinnen, ten einde die dagelijks ter zijner gedachtenis te kunnen dragen. — Noem eene nicht, eene vriendin van de kostschool, die u dit *souvenir* toezend; maar, in 's Hemels naam! draag haar op uwe borst, zoo als gij mij beloofd hebt in uwe goddelijke verzen.

— Nu moeten wij eenige dagen wachten, — sprak w.... — Wij moeten geduld hebben tot mijn geschenk de reis naar de hoofdstad kan hebben gedaan. Daarna hebben wij in de salons, in de schouwburgen, op de concerten, op de wandelingen slechts naar de borst van elke blonde, schoone te zien: — mijn diamanten speld zal het onfeilbare teeken zijn, om de uitmuntende Schrijfster, begaafde Dichteres, en beminnelijke vrouw te herkennen!....

— Maar zijt gij zeker, dat de Dame uw kleinood dragen zal? — vroeg ik eenigzins twijfelachtig.

— Of zij het dragen zal! — riep hij uit. — Wat zou haar dit beletten? — Ik heb het kostbaarste gekozen, om zeker te zijn, dat het niet verborgen zou blijven in eene lade met ringen en paarlen. Gij kent de vrouwen nog niet. Ook mijne onbekende zal ijdelheid genoeg bezitten om er mede te pronken. De speld is fraai genoeg, zelfs voor eene prinses. En zoude het haar dan zoo moeijelijk zijn, eene bloedverwante of vriendin te noemen als de zendster van dit geschenk? Neen, gij kent de vrouwen nog niet; gij zijt nog een scholier in de liefde!....

— Wij zullen zien! Alles wel berekend, moeten wij vijf dagen wachten, eer wij kunnen hoopen, de speld hier op eene vrouwelijke borst te zien schitteren. — Hoe zou ik lagchen, als uwe onbekende eens de leelijkheid in persoon ware; dat ik meer en meer vermoed!

W.... hoorde niet meer; hij zeide, dat zijn leven stil stond, gedurende die vijf vervelende dagen. Intusschen dwaalde hij onafgebroken door de stad.

De avond van den zesden dag was die van het wekelijksch concert in de aanzienlijkste buiten-societeit. Ik geleidde w.... met zijne gade en hare moeder er henen. Deze laatste gebruikte de voorzorg, eene cachemiren sjaal voor zich en eene tweede voor M^r^ w.... mede te nemen. De schoone, maar frissche herfstavonden maakten die voorzorg noodig. Daar het weer ongemeen fraai was, verkozen de Dames te voet te gaan.

W.... ging eenige passen voor ons uit, gedachteloos met zijn rotting spelende, en de planten en struiken op zijn weg er mede afslaande. Ik bood der oude Dame mijnen arm; aan hare zijde ging de jeugdige vrouw: de goede huishoudster.

De weg was vol wandelaars en rijtuigen. Nu en dan gingen ons familiën voorbij, die zich, met meer spoed dan wij, naar het concert begaven. W.... keerde telkens op zijne schreden terug, en wierp een onderzoekenden blik op elke

voorbijgaande of rijdende familie; maar wij kwamen in de societeit aan, zonder dat hij 't gezochte had kunnen ontdekken. Daar was het concert, en vervolgens ook de avond verrukkelijk. De lucht was frisch, en de bloemrijke tuin vol liefelijke geuren. De ondergaande zon scheen prachtig op het reeds geel wordend loof. De toiletten der Dames wedijverden in frischheid en smaak met de ontloken dahlias; — wij bevonden ons in eene atmospheer van gevoel en harmonie.

Maar eindelijk werd het tijd om weder te scheiden. Het orkest voerde eene finale uit, als de zwanenzang van dezen heerlijken avond. — Daarna rees alles op, de lakeijen riepen de rijtuigen op, het gezelschap werd kleiner en kleiner, en eindelijk stond ik met mijne Dames bijkans alleen.

W...., dien wij den ganschen avond niet hadden gezien, naderde ons op dat oogenblik. Zijn gelaat droeg alle teekenen van teleurstelling en ongeduld. Hij voegde mij eenige onverstaanbare woorden toe, en sprak toen met gemaakte opgeruimdheid tot zijne moeder en gade, die beiden afgetrokken schenen te zijn. Mw w.... had reeds gedurende het geheele concert sprakeloos gezeten; hoe veel moeite ik ook had aangewend om van tijd tot tijd een gesprek aan te knoopen.

— Arme w....! — had ik eindelijk gedacht, — hij is inderdaad met deze goede huishoudster diep te beklagen.

Nu kwam de knecht naar ons toe, en hing eene der sjaals over de schouders van Mw w...., die haar zorgvuldig over elkander sloeg en er eene buitengewoon groote speld aan stak.

W.... was nog altijd bezig met elke Dame, tot de laatste toe, met de blikken op te nemen, en had dus geene oogen voor hetgeen naast hem gebeurde.

Nu legde de moeder van Mw w.... vertrouwelijk haren arm op den zijnen, en vroeg hem, minzaam lagchende:

— Kent gij nu nog de Dame niet, die gij sedert zoo vele dagen gezocht hebt, mijn zoon? —

— Wordt het niet tijd, dat ik vergoeding erlange voor uwe koelheid, mijn dierbare AUGUST? — voegde Mw w.... er, tot mijne verbazing, glimlagchend bij.

— En welke boete zult gij nu doen, voor de miskenning van eene talentvolle gade, die door haren Heer gemaal nog niet is opgemerkt in de tien volle maanden van haren echt? — vervolgde de moeder lagchende.

Bij deze vragen vestigde de jonge vrouw hare schoone oogen op die van haren verwonderden, sprakeloozen echtgenoot; haar geheele gelaat was bezield, en hare beminlijke trekken waren vol uitdrukking: — het licht in de albasten vaas was ontstoken!

— W.... beschouwde haar met aandoening en verwondering, en — toen hij haar beschouwde — hemel! — daar zag hij op háre borst die gezochte speld met turkoizen en diamanten: — de onbekende uitmuntende Schrijfster, en begaafde Dichteres, was niemand anders dan de goede huishoudster, zijne eigen beminlijke en beminde gade.

Van dat oogenblik af was het geluk der echtelingen, tot mijne vreugde, volmaakt.

MENGELWERK.

ROMEO EN JULIA. (*)

EENE VERHANDELING

DOOR

Mr. *JAC. VAN GIGCH.*

Meermalen heb ik mij de vraag voorgesteld, wat het toch wel was, dat eene overgroote menigte van menschen naar den schouwburg trok, hen daar in gespannen aandacht verzameld hield, en niet zelden aan het oog van den fijngevoeligen een traan van aandoening en medelijden met den held of de heldin van het stuk ontlokte. Er zijn toch inderdaad oogenblikken, dat wij de werkelijkheid vergetende, ons medegesleept gevoelen door hetgeen de kunst ons voor oogen brengt en waarheid meenen te zien in de voorstelling, die — wil zij goed zijn — een getrouwe afspiegeling — doch altijd slechts een beeld der waarheid — zijn moet. En geen andere reden heb ik voor dat verschijnsel kunnen vinden, dan de sympathie van den eenen mensch voor den anderen. Op het tooneel ontwikkelt zich het zieleleven des menschen in de naauwkeurigste navolging: op het tooneel slaan wij een diepen blik in het menschelijk hart, welks gestadige veranderingen en bewegingen wij aanschouwen. Derhalve zijn het schouwspel van het menschelijke leven en de navolging van onze gevoelens en karakters, de hoofdoorzaak en de voornaamste bron van het genoegen, dat wij bij het zien van een *goed* drama ondervinden.

(*) Wie over dit treurspel van SHAKESPEARE iets nieuws zoekt in deze verhandeling, zal zich te leur gesteld vinden. Er is ook in den laatsten tijd zooveel goeds over geschreven, dat het genoegzaam schijnen kon de reeds bestaande, verspreide denkbeelden tot *één* geheel te vereenigen. Veel dienst heeft mij de *Shakespeare* van GERVINUS bewezen. Ook de *Cours de littérature dramatique* van ST. MARC GIRARDIN raadpleegde ik op enkele punten met vrucht. Voor het overige was ik binnen de grenzen eener mondelinge voordragt beperkt, wier (misschien eenige) verdienste is, dat zij het *à propos* heeft.

Wanneer wij het nieuwere — het romantische drama — van naderbij bezien, dan bespeuren wij al spoedig, dat de zamenstellende elementen geheel andere zijn, dan die welke zich in het klassieke drama vertoonen. Bij de *Grieksche* treurspeldichters treedt de liefde geheel op den achtergrond, terwijl zij het voornaamste bestanddeel van óns drama uitmaakt. AESCHYLUS kende zelfs de liefde niet als een onderwerp zijner scheppingen, en in een der blijspelen van ARISTOPHANES beroemt die vorst der oude treurspeldichters er zich op: *nooit de liefde eener vrouw te hebben bezongen.* (*) Liefde was in de schatting der Ouden een gevoel, het drama en de dichtkunst onwaardig. Zij kennen haar dan óok niet als hartstogt: bij hen is zij een spel van het blinde noodlot, en wanneer wij in de *Antigone* van SOPHOCLES naar de zangen luisteren van het choor, zullen wij alras ontwaren, hoe daar de magt der liefde, als een noodlottige kracht, met een zekeren angst, wordt voorgesteld: »Liefde, onverwinnelijke liefde, gij overheert de mag»tigen en rust op de donzen wangen der jeugdige maagd; gij »heerscht op de zeeën en in de hutten der herders: niemand, »noch van de onsterfelijke goden, noch van de brooze men»schen, ontkomt uwe schichten. Den waanzin ten prooi is »hij, dien gij beheerscht. Gij zaait tweedragt in het huisge»zin: alles buigt voor de aanlokselen eener jeugdige maagd.... »VENUS, de onoverwinnelijke godin, drijft een wreed spel »met ons."

Vergunt mij, deze enkele opmerking op den voorgrond te stellen, zonder in een onderzoek te treden, dat ter dezer plaatse onmogelijk zoude zijn, naar de redenen van het verschil in aanleg en in onderwerp van het oude en nieuwe drama. Die enkele aanmerking diende slechts om de keuze te regtvaardigen van het onderwerp, waarvoor ik in dit uur uwe vereerende aandacht wenschte in te roepen. Ik wilde u in groote trekken een drama schetsen, dat in de laatste tijden voor de volmaakte voorstelling der menschelijke liefde gehouden is, en als zoodanig als vertegenwoordiger van het nieuwe drama kan worden aangemerkt: een drama, te merkwaardiger, omdat het dagteekent van den tijd, toen het Romantisch treurspel in *Europa* begon op te komen, ik bedoel de *Romeo en Julia* van SHAKESPEARE.

(*) ARISTOPH. in *Ranis.*

Het is moeijelijk in de stukken van SHAKESPEARE schoonheden in den vorm aan te wijzen: wie ze versplintert, vernietigt ze tevens: en wie niet van zelf, als onbewust, van die bekoorlijkheden getroffen wordt, bij dezen zal eene breedvoerige opheldering weinig of niets baten. Overal is die dichter zoo vreemd: over zijne créatiën ligt iets buitengewoons, iets eigenaardigs en vooral is in dit stuk iets zoo geheel bijzonders, dat het verstand als onwillekeurig zich opgewekt voelt om de toestanden te analyséren en zich rekenschap te geven van alles, al verdwijnt daardoor ook de dichterlijke betoovering, die over dit treurspel voornamelijk schijnt te zijn heengegleden. SHAKESPEARE, op de grenzen van het romantische tijdperk, in de middeleeuwen voorbereid, maar niet ontwikkeld, had een gansch nieuwe opvatting en geheel hem eigenaardige rigting. Hij versmaadde wel niet geheel de modellen der oudheid: maar deze leverden hem in den regel slechts de stoffaadje (als ik mij zoo mag uitdrukken) zijner stukken. Vorm en hoofdinhoud waren nieuw bij hem: frisch en jeugdig traden zijne créatiën uit zijn scheppend hoofd te voorschijn, nieuw als de denkbeelden van een herschapen wereld, die eenmaal trotsch op hem zou zijn. Bij hem stroomde een onophoudelijke bron van gedachten, en in dien geweldigen stroom werd alles medegesleept, zelfs het zwakkere en onbeproefde, dat geen tegenstand bood. Hij teekende hartstogten — maar zij waren dikwijls slechts aan *zijn* persoon verbonden, zij waren *juist* voor den toestand, waarin zijn persoon was geplaatst. Zijne helden leefden niet in de geheele wereld: zijne beelden gaven dikwijls niet den regel, maar de uitzondering terug. Hoe vaak heeft men zich niet gepijnigd om SHAKESPEARES model te vinden! Men begreep niet, dat de dichter een ideaal had gevonden in zijn grootsche verbeelding, en dat voor hem eene andere stem had gefluisterd, die voor de ingewijden alleen hoorbaar is. Men zocht te vergeefs naar het concrete — men wilde zijne personen zien met de oogen, hen aanroeren met de handen. Maar voor wien de stem des harten en de kracht der verbeelding zweeg, voor hem was SHAKESPEARE gesloten en wel voor altijd. Vandaar dat hij zoo dikwijls miskend werd, omdat men hem niet begreep: want SHAKESPEARE is de dichter voor den denker, zoo als MOLIÈRE die voor het volk

is. Welligt zal in den loop mijner rede deze opmerking bewaarheid worden.

Wanneer wij, terugkeerende tot onze stoffe, het onderwerp van *Romeo en Julia* beschouwen, dan zullen wij zien, dat SHAKESPEARE de eerste was, die het inkleedde in den dramatischen vorm, maar dat hij een reeds lang te voren bestaande vertelling, naar zijn genie en zijne inspiratie veranderd en gewijzigd, heeft gebruikt.

De vinding van het onderwerp van *Romeo en Julia* wordt in het algemeen toegeschreven aan LUIGI DI PORTO, die in 1535 eene novelle dichtte: *la Giulietta* genaamd. DI PORTO schijnt echter reeds een verhaal van MASSUCCIO, dat van 1470 dagteekent, bij zijn novelle tot grondslag te hebben gelegd. Hetzelfde onderwerp werd in eenen anderen vorm behandeld door BANDELLO, aan wien de *Engelsche* dichter ARTHUR BROOKE de stof ontleende voor eene dichterlijke vertelling: *Romeus and Juliet* getiteld, welke in 1562 voor het eerst verscheen en in 1587 herdrukt werd. Het was eenè navolging van de *Italiaansche* novellen in berijmde Alexandrijnen, opgesmukt en overladen, en overvloeijende van redekunstige figuren, tegenstellingen, als anderzins. Maar BROOKE heeft tevens — naar het oordeel van een der nieuwste schrijvers over SHAKESPEARE — die stoffe van de oppervlakkige redeneerkunst der zuidelijke volken, overgebragt tot de diepte van het gevoel van het noorden, en haar het karakter der *Italiaansche* bevalligheid ontrukkende, in het *Germaansche* gemoed vol van de woelingen der hartstogten overgestort.

Ziedaar dan de onmiddellijke bron, waaraan SHAKESPEARE zijn treurspel schijnt ontleend te hebben. De geschiedenis is het verhaal van de twee uiterste, de twee verst verwijderde hartstogten — haat en liefde, en te midden van al de woelingen, van al de verschrikkingen, die uit het kooken dier vreeselijke en tegen elkander inwerkende neigingen en begeerten en driften ontstaan, treedt een bejaarde priester op, wien ouderdom, ingetogenheid en rijpe ondervinding voor de jeugdige opwellingen en opbruischingen des gemoeds onvatbaar maken. Hij is het juiste midden, en even als het choor in de treurspelen der *Grieken* de geleidende gedachte aangeeft, die zich door het stuk heen beweegt, zoo ook toont u broeder

LORENZO de zuivere denkbeelden des dichters, die hem bij het scheppen van dit meesterstuk bezielden.

Het onderwerp nu van het treurspel is op verschillende wijzen, in verschillende vormen voorgesteld en verhaald. Wie kent niet de vijandschap dier beide *Veronesche* familiën, MONTECCHI en CAPULETTI, een vijandschap, onverzoenbaar, onuitwischbaar, die zich voortplantte, niet alleen op de afstammelingen dier beide stamhuizen, maar zelfs op hunne dienaren en onderhoorigen; die dagelijks bloed deed stroomen in de straten van *Verona*, wanneer men elkander ontmoette, en die door de strengste bevelen en de afdoendste maatregelen niet kon beteugeld worden. ROMEO is de zoon van MONTECCHI: een jong, gevoelvol edelman, met de edelste beginselen doordrongen en van de reinste gevoelens bezield. ROMEO is ongelukkig en somber; want hij bemint eene jonge *Veronesche* schoone, maar zonder hoop, zonder weder bemind te worden. Vandaar dat hij de eenzaamheid zoekt, zijne vrienden ontvlugt, zich zelfs van zijne ouders verwijderd houdt. Om deze te bevredigen neemt BENVOLIO, zijn neef en vriend op zich, hem te onderhouden over de oorzaak zijner smart. Weldra ontdekt hij, dat de koelheid van ROSALINDE jegens ROMEO de reden van diens zwaarmoedigheid is. »Arme ROMEO!" — zoo zegt hij — »vergelijk eens de schoone, die gij aanbidt om hare schoonheid met anderen en gij zult zien, hoe er zijn, die verreweg boven haar in bevalligheid en bekoorlijkheid uitmunten."— En tot het bewerkstelligen van die vergelijking zal weldra de gelegenheid geboren worden. Hun gemeenschappelijke vijand CAPULETTI zal een gemaskerd bal geven, en door hunne maskers beveiligd en onkenbaar zullen zij, ROMEO en zijn neef, zich te midden der genoodigden begeven. »Bij dat feest der CAPULETTI's" — zegt BENVOLIO — »treft gij de schoone ROSALINDE aan, die gij zoo bemint, met al de bewonderde schoonheden van *Verona:* ga er heen en vergelijk met onbevooroordeeld oog haar gelaat met een, dat ik u toonen zal, en zij die gij thans een zwaan waant zal een raaf worden."

Aan dit zonderlinge plan wordt gevolg gegeven. ROMEO begeeft zich naar het feest der CAPULETTI's. Van dat oogenblik ontwikkelt zich de *intrigue* van het drama: hier is het begin van opregte, hemelsche liefde en van folterend zielelijden.

Eene vijftienjarige maagd vertoont zich in de zaal en is eenige schreden van hem verwijderd. Reeds bij haar aanblik is hij in gepeins verzonken. »Een schoonheid te volmaakt voor de aarde" — roept hij in geestdrift uit — »een sneeuwwitte duive te midden eener ravenvlugt. Nog nimmer vóór dezen avond zag ik zulk eene schoonheid!" — Hij wil haar spreken, hare hand drukken, die kussen!....

Hij nadert haar en vat hare hand. In geestige beeldspraak beschrijft hij het geluk daarop een kus te mogen drukken. Bevredigd en aandachtig luistert de maagd en antwoordt met geestige waardigheid. Aan het gevoel van schoonheid in beiden paart zich onmiddellijk de diepe indruk hunner reinheid en onverdorvenheid: een zedelijke indruk die wij bij eene eerste ontmoeting met menschen dikwijls het best en het zekerst ontvangen. Een schoon en zielvol jongeling tegenover eene bekoorlijke maagd, die zijne geestige woorden gretig opvangt, rein van hart, vrij van haat.... Is het wonder dat JULIA hare oude min roept en na haar eenige onverschillige personen te hebben aangewezen, haar vraagt: »wie de jongman is, die zich van haar zoo even verwijderd had?" — En het koele antwoord luidt (want ROMEO was op het bal herkend): »zijn naam is ROMEO: hij is een MONTECCHI, de eenige zoon van uwen grootsten vijand!" — Helaas, de dochter der CAPULETTI's beminde met een eerste liefde den zoon des vijands van haar stamhuis: en ROMEO beminde *haar*, de dochter van den man, door zijnen vader en al de zijnen gehaat en gevloekt.

Met echt zuidelijke geestdrift dwaalt ROMEO nog in vervoering in de tuinen van het paleis der CAPULETTI's om. Daar verschijnt plotseling JULIA op het balkon van haar slaapvertrek en zucht te midden van de nachtelijke stilte, die haar omringt. Zij weet niet dat ROMEO in hare nabijheid is, haar bespiedt, haar beluistert: »O ROMEO! ROMEO!" — fluistert zij — »waarom heet gij ROMEO? Verloochen uw vader en uw naam: of, als gij dat niet wilt, zweer mij dan liefde, en ik zal niet langer eene CAPULETTI zijn. ROMEO, verwerp uw naam: en in plaats van dien naam ontvangt gij mij!" — En ROMEO antwoordt haar: »Ik houd u bij uw woord: noem mij slechts liefde en ik ben herboren: van dit oogenblik af aan ben ik ROMEO niet meer!" — Haar geheim is ontdekt. Gelukkige en diep rampzalige gelieven uw hart ontgloeide in edele gevoe-

lens te midden van onbluschbaren haat! Hoe kunt gij hopen eens te zamen gelukkig te zijn?

Een huwelijk in het geheim: broeder LORENZO, een priester, vriend van beiden, zal hen voor leven en dood vereenigen. Zijne enge cel hoort hunne heilige geloften, hunne eeden van onverbreekbare liefde en huwelijkstrouw.

Zoo zijn zij dan voor een oogenblik gelukkig. Ach, weldra zal die heldere zon verduisterd worden, de wolken zich dikker en dikker zamenpakken, totdat eindelijk het bliksemvuur zal nederschieten, dat met zijn schok alles neêrstort en verplettert. Bij eene ontmoeting in de straten van *Verona* heeft een bloedig treffen plaats tusschen de twee vijandelijke huizen. ROMEO's vriend MERCUTIO wordt door den woedenden en onverzoenlijken TEBALDO neêrgeveld, die daarna op ROMEO aanvalt. TEBALDO sneuvelt, door ROMEO doodelijk getroffen. De vorst zelf snelt toe en velt over ROMEO — het vreeselijkste vonnis, dat hem treffen konde, een vonnis, dat hem van JULIA scheidt — het vonnis der verbanning.

Slechts nog één enkelen, spoedig vervlogenen nacht mogen de beide echtgenooten heimelijk het geluk van elkanders bijzijn smaken. Weldra breekt de dag aan, en hoewel JULIA beweert dat zij slechts de zoete minnezangen van de nachtegaal hoort, zoo is het echter reeds de stem van den leeuwerik, die den ontwakenden dag begroet. »Vaarwel, vaarwel, nog één kus en ik ga." Met deze woorden ontrukt zich ROMEO aan de armen zijner gade en JULIA roept hem na: »Zijt gij vertrokken? mijn geliefde, mijn heer, mijn vriend! ik moet van u hooren, iederen dag in het uur: want in een minuut zijn thans voor mij vele dagen: o, zoo rekenende zal ik ver in jaren gevorderd zijn, eer ik mijn ROMEO terugbekom."

Nog naauwelijks is ROMEO vertrokken of JULIA's moeder betreedt haar vertrek. De jeugdige en schoone PARIS heeft haar hand gevraagd en binnen weinige dagen *moet* zij hem huwen: zoo luidt het bevel harer ouders. Te vergeefs verzet zij zich tegen dien wil, die haar aan den afgrond brengt. De oude CAPULETTI is buiten zich-zelven van toorn als hij hare weigering verneemt. Als zij PARIS niet huwt, verstoot hij haar, al moest zij van gebrek in de straten van *Verona* omkomen.

Er is nog slechts één hoop: broeder LORENZO, die haar ge-

heim kent, en hare opregte liefde voor ROMEO. Zij begeeft zich naar zijn cel en eindelijk vreezende voor een zelfmoord, waarmede JULIA hem bedreigt, vindt hij een middel, dat haar aan het dreigende gevaar ontrukt. »Zorg" — zegt hij — »dat gij morgen nacht alleen slaapt, laat niet uwe min met u in uw vertrek te ruste gaan: als gij te bed zijt, neemt gij dit fleschje en drinkt het vocht, daarin bevat: door al uwe aderen zal de koude loopen, die iederen levensgeest zal aantasten: uw pols zal ophouden te slaan: geen warmte, geen ademhaling zal aantoonen, dat gij leeft. — Als de bruidegom u zal wachten, zult gij dood zijn. Daarna (zoo als de gewoonte in ons land is) zult gij in uw pronkgewaad op een onoverdekte baar naar dien ouden grafkelder gedragen worden, waar al de CAPULETTI's begraven liggen. In dien tusschentijd zal ik ROMEO van al het voorgevallene onderrigten: hij en ik zullen uw ontwaken afwachten en in dienzelfden nacht zal ROMEO u medevoeren naar *Mantua*."....

Ziedaar LORENZO's raad, dien JULIA zal volvoeren. JULIA tegenover den dood, levend in den grafkelder harer vaderen. Als het oogenblik genaakt, waarin zij het bedwelmende vocht zal drinken, siddert zij voor de gevaren en de verschrikkingen, die haar wachten: zij denkt met angst aan die sombere gewelven, die haar zullen ontvangen: aan die plaatsen vol dooden en geesten: hare verbeelding houdt zich bezig met al die verschijningen en gezigten, die haar in dit verblijf van schrik kunnen verontrusten, als zij ontwaakt vóór den tijd, dat ROMEO haar komt bevrijden; zij beschrijft den waanzin, die zich welligt van haar zal meester maken en hoe zij in hun graf de beenderen harer voorvaderen zou ontwijden! Zonderlinge gedachten bij eene jeugdige vrouw, als JULIA. Al het diepe en onbekende in het denkbeeld van den dood, al het onbestemde der vreezen, die er zich aan hechten, hetgeen er vreeselijks en welligt wel terugstootends is in zijn karakteristieke trekken, dat alles schijnt een zekere bekoorlijkheid en aantrekkelijkheid gehad te hebben voor den *Engelschen* treurspeldichter, zoo zelfs, dat JULIA's liefde voor ROMEO, de hoop op het wederzien, al de zachte en liefelijke gevoelens in één woord, geheel op den achtergrond worden teruggedrongen. Hoe geheel anders is dat bij LUIGI DI PORTO, in het verhaal dat in het Zuiden ontstond. Als JULIA aan broeder

LORENZO vergift vraagt, wanhopend wegens de verbanning van ROMEO, dan roept de bejaarde priester uit: »Ik zal u geen vergift geven, mijn kind: het zou een te groot ongeluk zijn, als een zoo jeugdig en zoo schoon wezen, als gij zijt, zou sterven." Ziedaar de karakteristiek van het Zuiden: die eerbied voor het leven en dat gevoel voor de schoonheid, — en dat nog wel bij een grijsaard! Als LORENZO aan JULIA voorstelt haar een slaapdrank te geven en haar op die wijze te doen overbrengen in de grafkelders van hare familie vraagt hij haar: »Zult gij niet bang zijn, als gij digt bij het lijk van uwen neef TEBALDO zult geplaatst worden, die daar eerst kortelings begraven is?" — »O" — antwoordt JULIA — »als ik de hel moest doorgaan om ROMEO terug te vinden, zou ik niet aarzelen." — Ziedaar *Italiaansche* gelieven, die alleen aan hunne liefde denken, die alleen vreezen elkander niet weder te zullen zien, en volstrekt niet beangst zijn voor spoken, die zich uit hunne graven zullen oprigten. Dat is het groote verschil, dat is de ontzaggelijke invloed, dien het klimaat op de poëzij van SHAKESPEARE heeft uitgeoefend.

Vóór dat de brief van broeder LORENZO ROMEO bereikt heeft, verneemt deze reeds te *Mantua* den dood zijner JULIA. Hij wil sterven — sterven bij het lijk zijner geliefde. Hij zal vergift koopen, en het is met een zeker genoegen, met een zekeren wellust, dat hij verwijlt bij dien apotheker die uit armoede doodelijke middelen verkoopt, bij dien winkel, waar alles naar misdaad en tooverij zweemt, en eindelijk bij dat vergift, dat een mensch kan dooden, al had hij ook de kracht van twintig. Sombere gedachten, zoo overeenkomende met de nationale karaktertrekken, in SHAKESPEARES créatiën overgedrukt.

Met dat vergift begeeft zich ROMEO naar *Verona*, naar den grafkelder der CAPULETTI's, waar het ligchaam van JULIA bij de lijken harer gestorvene voorvaderen ligt. Bij haar graf vindt hij den jeugdigen PARIS, die gehoopt had haar echtgenoot te zullen zijn. PARIS herkent ROMEO: wil hem vatten: zij vechten, en PARIS valt. Het snelwerkend vergift heeft ROMEO reeds op het vermeende lijk zijner beminde doen nederzijgen, als JULIA ontwaakt. Zij ziet — ROMEO zielloos aan hare voeten: zij kust zijne lippen, waaraan nog eenige druppelen van het doodelijke vocht hangen. Zij ziet zijn zwaard — één

snelle gedachte — één oogenblik en JULIA zinkt doodelijk getroffen naast haren ROMEO neder.

Het is in dit tooneel wederom opmerkelijk, hoe gaarne des dichters gedachten stilstaan bij den dood, hoe dat denkbeeld hem zelfs schijnt op te wekken en te bezielen. Het is ROMEO als of hij zich wèl gevoelt, daar in den somberen grafkelder der CAPULETTI's: hij is er hartstogtelijker, verliefder, om zoo te zeggen, niet alleen omdat hij voor de laatste maal de schoonheid van JULIA aanschouwt, maar omdat die kille hem omringende lijkgesteenten op de verbeeldingskracht werken van dien minnaar, zoo als SHAKESPEARES geest hem heeft voortgebragt. Hij spreekt zelfs zonder weerzin van die wormen, die JULIA's ligchaam zullen verteeren. Zie, toen hij haar verliet bij de eerste morgenschemering, bij de eerste zangen van den leeuwerik: toen de dageraad hun afscheid zoo vol teedere liefde hoorde: toen had ROMEO nog zulke gloeijende woorden en beelden niet als hier in hare laatste rustplaats: en de natuur, die lagchend en getooid ontwaakte na een liefdevollen nacht, sprak minder tot zijn hart, dan de aanblik van het graf. »O mijn geliefde!" — roept hij uit — »o mijn echtgenoot! de dood, die de honig van uw adem wegnam, heeft nog geen vermogen gehad op uwe schoonheid: zij schittert nog op uwe roode lippen, op uw rozenwangen, in al uwe trekken. De dood heeft u nog niet geheel overwonnen."

Hoe geheel afwijkende is dat alles van de scheppingen der oudheid: het is een geheel nieuwe poëzij, waarin de invloed van het klimaat, maar vooral de invloed der veranderde begrippen van godsdienst zich ten duidelijkste vertoonen.

Zoo heeft dan — zoo als broeder LORENZO zich uitdrukt — een hoogere magt de plannen der redding omvergeworpen. En die hoogere magt is hier de vreeselijke hartstogt van ROMEO: hier toont zich de waarheid van hetgeen SHAKESPEARE in den *Hamlet* zegt: dat de liefde, meer dan eenige andere hartstogt, die ons kwelt, woest van nature zich-zelve vernietigt en tot vertwijfelde besluiten voert. Hier in dit stuk behoeven wij ons niet te beklagen over de slagen van een blind noodlot; wij behoeven niet te jammeren over eene willekeurige straf, even als of de dood dier beide gelieven eene door SHAKESPEARE begane nuttelooze wreedheid ware; maar die bruischende natuur, in de magt van een enkel gevoel, dat eerst zalig, daarna diep

ongelukkig maakt, die natuur vernielt en vernietigt zich-zelve, oefent jegens zich-zelve geregtigheid uit. De dichter kon hen niet laten leven, die zich-zelve in het verderf stortten. Er zijn bearbeidingen van het treurspel, waar het minnend paar blijft leven, (zoo als GERVINUS zegt) tot groote vreugde van het publiek, dat den diepen zin des dichters niet begreep. Van een anderen kant is het een onnatuurlijke wreedheid om, zoo als dit in sommige bewerkingen geschied is, JULIA te doen ontwaken terwijl ROMEO nog ademt. Te regt merkt SCHLEGEL op, dat de zwakkere vrouw, in geluk en ongeluk aan het lot des mans verbonden, wel verdient, om in den drang van het noodlot, als bijna bewusteloos sneller te sterven, en dat het haar te regt bespaard wordt te vernemen, hoe nabij de redding was. Hier was een opeenstapeling van rampen, zóó groot, dat de rust in de ziel des toeschouwers te eerder hersteld moest worden. En daarom wordt de haat dier beide stamhuizen MONTECCHI en CAPULETTI op het graf der vereenigde gelieven uitgebluscht, en keert de vrede terug tusschen hen en in de stad hunner inwoning.

Onder de werken van SHAKESPEARE zijn er zeker weinige, die zoo voor het tooneel en de opvoering geschikt zijn als *Romeo en Julia*. Maar welk ongelukkig lot heeft dit meesterstuk getroffen! In 1749 trad de beroemde GARRICK te *Londen* als ROMEO op: maar de *Romeo en Julia*, die hij speelde, was een flaauwe, verminkte schets van het treurspel, zoo als SHAKESPEARE het geschreven had. GARRICK had zich tegen die creatie van SHAKESPEARE vergrepen — zoo als DUCIS in *Frankrijk*, SCHRÖDER in *Duitschland* en zelfs GOETHE, zich daaraan schuldig maakten. De liefde van ROMEO voor ROSALINDE, waarmede het treurspel aanvangt, was weggelaten, de hoogpoëtische lyrische plaatsen waren door andere op tooneeleffect berekend, vervangen en eindelijk ontwaakte in zijne bewerking JULIA, terwijl ROMEO nog leeft, en werd zij (zoo als GERVINUS zich uitdrukt) door een lange reeks van schrale tooneelphrases gefolterd.

Wij kennen SHAKESPEARE, als wij hem uit vertalingen hebben leeren kennen — grootendeels alleen uit zeer slechte (*). Vandaar

(*) Natuurlijk maakt o. a. de meesterlijke vertaling van *Macbeth* en *Othello* door den Heer MOULIJN daarop eene uitzondering.

dat het een gelukkige en verdienstelijke gedachte was van onzen met roem bekenden Dichter VAN LENNEP, de *Romeo en Julia* getrouw naar het *Engelsch* van SHAKESPEARE in onze moedertaal over te brengen. Die bewerking, voor het tooneel berekend, en die ook weldra ten tooneele zal gebragt worden, mist voornamelijk alleen de grove en onkiesche uitdrukkingen, aan den tijd van SHAKESPEARE eigen, doch ongeschikt en stuitend in onze dagen. Maar zij behield zelfs den vorm, welken SHAKESPEARE heeft gekozen, en dat deze dichtvormen niet willekeurig zijn en dus onverschillig door andere kunnen vervangen worden, ga ik thans nog kortelijk aantoonen.

Waar de dichter ons de liefde van ROMEO en JULIA voorstelt worstelende met hindernissen en gevaren door vreemde en van buiten inwerkende krachten aangebragt, blijft de handeling altijd in den dramatischen vorm. Doch hoe geheel anders als hij de minnenden voorstelt, gelukkig in hunne wederzijdsche liefde, in den Idyllischen vrede eener vereeniging, die hen zalig maakt. Dáár betreedt hij het grondgebied der Lyrische poëzij; dáár spreken gevoelens en gedachten alléén; dáár wordt niet gehandeld, even als in het drama. De liefdeverklaring van ROMEO op het bal, de alleenspraak van JULIA vóór den bruidsnacht en het afscheid dier beiden als die nacht vervlogen is, zijn voorbeelden van Lyrischen versbouw. En hierin bestaat de voortreffelijke kunst van SHAKESPEARE, dat hij aan die tooneelen — of wilt gij liever — aan die zangen, zulk een aantrekkelijkheid, zulk eene bekoorlijkheid wist te geven, dat de lezer, telkens onwillekeurig tot die stukken terugkeert.

In het tooneel, waar ROMEO op het bal zijne liefde aan JULIA verklaart heerscht de geest, de zachtheid, al de zuidelijke liefelijkheid van PETRARCA. SHAKESPEARE heeft die wel niet in de grenzen van een gewoon *sonnet* beperkt, maar de versbouw, de toon en de behandeling wijzen ons op dat dichtsoort, waarin PETRARCA de heiligste gevoelens des harten uitstortte, en dat van zijne ongelukkige liefde voor LAURA af, aan de reinste gevoelens van een minnend hart geheiligd bleef.

Het is mij vergund geworden, M. H.! de vertaling van den Heer VAN LENNEP, waarvan ik zoo even sprak, in te zien, en eenige stukken daaruit mede te deelen. Ik kies daartoe twee voorbeelden van Lyrischen dichtsoort; waarvan het gesprek der gelieven op het bal het eerste is.

ROMEO.

Werd dit heiligdom, volschoone! door mijn grove hand ontwijd,
'k Wil die overtreding boeten, zoodat elk mij straks benijdt.
Blozend buigen zich mijn lippen, dat zij op uw handjen flus
't Ruwe van dien druk verzachten, door een vromen Pelgrimskus.

JULIA.

Goede Pelgrim! Wat bestraft gij al te nederig uw hand?
Zie! de heil'gen hebben handen, die te drukken is geen schand.
Ieder vrome beêvaartganger toont zijn diepen eerbied dus:
Hand in handpalm was, naar 'k hoorde, steeds des vromen Pelgrimskus.

ROMEO.

Heil'gen hebben immers lippen? Pelgrims mede, naar ik meen.

JULIA.

Zeker, Pelgrims hebben lippen, die zij oop'nen tot gebeên.

ROMEO.

O! vergun dan aan de lippen, dat zij 't werk der handen doen,
Lieve Heil'ge! en sta den wensch toe, dien 't geloovig hart durft voên.

JULIA.

Heil'gen blijven onbeweeglijk, staan ze ook al een bede toe.

ROMEO.

O wil u dan niet bewegen, als ik dus mijn bede doe.
(*Hij kust haar.*)
Zie, zoo heb ik door mijn lippen op uw mond mijn schuld voldaan.

JULIA.

Maar nu kleeft die schuld, zou 'k vreezen, in 't vervolg mijn lippen aan.

ROMEO.

Gij, met mijne schuld belast zijn? 'k duldde 't nimmer: geef veeleer,
Geef, eer dit u kwelling baarde, dierbre, geef mijn schuld mij weêr.

De alleenspraak van JULIA vóór den bruidsnacht, M. H.! is van Lyrischen aard, echter geheel afwijkende van het *sonnet*.

Het is een voortreffelijke opmerking van een nieuweren uitlegger van SHAKESPEARE, dat wanneer de Jambische voetmaat van dit tooneel door berijmde coupletten of strophen vervangen ware — het in niets van de *hymenaeën* of huwelijkszangen zou verschillen. En hoe fijn gevoeld is dit alles! Reeds in de oudheid gold het als een droevig en onheilspellend voorteeken, wanneer de rei van getooide gezellinnen de schoone bruid niet geleidde, onder het zingen van bruiloftsliederen en huwelijkszangen. Helaas! de vreeselijke vijandschap van hare ouders en die haars echtgenoots berooft haar van den krans, waarmede haar speelnooten haar zouden versierd hebben, en den huwelijkszang, die anders zoo vrolijk weergalmde, moest zij thans *alleen* zingen voor zich-zelve. Sombere en droefgeestige voorbeduiding! Akelige voorspelling voor de toekomst! Over de geheele plaats ligt een melancholische bevalligheid, die den toeschouwer, den denkenden toeschouwer, reeds ten deele inwijdt in de geheimenissen der rampen, die de thans zoo gelukkige jongelieden zullen treffen.

In het tooneel van de nachtelijke bijeenkomst van ROMEO en JULIA zoeken de *Italiaansche* novellen-schrijvers, die de geschiedenis van ROMEO en JULIA het eerst verteld hebben, de gelegenheid om hen lange gesprekken te doen voeren. Maar SHAKESPEARE die nimmer de kieschheid verloochent dáár, waar het echt dramatische toestanden geldt, en die zich alleen een dikwijls te ruwe scherts veroorlooft in de voorstellingen van het gewone, dagelijksche leven, SHAKESPEARE heeft een diepen sluijer over dat tooneel geworpen, en bij hem hooren wij als in de verte een echo van zaligheid, en zien wij slechts het gevaar, waarin het minnend paar verkeert, voor oogen. Ten tijde van SHAKESPEARE was er eene soort van Lyrische poëzij in *Engeland* in zwang, welke *dagliederen* genaamd werd. Deze schijnen aan de *troubadours* hun ontstaan te danken te hebben en waren allen van denzelfden inhoud. Twee minnenden, die des nachts eene geheime bijeenkomst hebben, stellen een wachter aan, die hen waarschuwt als de dag aanbreekt, waarna zij ongaarne scheidende of onderling of met den wachter twisten of het licht door de zon of de maan wordt te weeg gebragt; of het liefelijk gekweel der vogels, dat hen wekt, het gezang van den leeuwerik of van de nachtegaal is. Den inhoud

dezer *dagliederen* heeft SHAKESPEARE in dit tooneel op den voet gevolgd, en hoogstwaarschijnlijk zal wel zijne schepping de overige dagliederen verre overtroffen hebben.

Hoort de schoone vertaling van VAN LENNEP:

JULIA.

Mijn lief! gij wilt reeds van mij gaan?
Nog breekt in lang de dag niet aan:
't Is duister wat men ziet.
Dat lied, dat u in de ooren drong,
Het was de nachtegaal, die 't zong,
Het was de leeuwrik niet.
Geloof me! in gindschen moerbeiboom,
Daar zingt hij t' elkemaal:
Geloof mij, liefste! en heb geen schroom,
Het was de nachtegaal.

ROMEO.

Geen nachtegaal slaat zulk geluid;
Alleen de leeuwrik bracht het uit,
De blijde dagheraut.
En zie, mijn lief! aan 's Hemels trans
Verbleekt alreê der sterren glans:
De morgenscheemring graauwt.
Zie, hoe die hooge bergtop daar
Zich kleurt met rozerood.
'k Moet heengaan, dat ik 't lijf bewaar:
Vertoef ik, 't is de dood.

JULIA.

Wat meent ge? Zou die vale schijn
Het licht reeds van den morgen zijn?
Een luchtverheevling is 't
Wier flikk'ring u, door 't somber dal,
Naar Mantua geleiden zal,
Zoodat ge uw pad niet mist.
Neen, neen! nog breekt de dag niet aan,
Nog praalt der sterren rij.
't Is, liefste! nog geen tijd van gaan:
Blijf nog een poos bij mij.

ROMEO.

Welaan! geen dood, die mij versaagt.
'k Wil zweeren, zoo het u behaagt,
Dat licht, dat ginter blinkt,
Is 't maanlicht in zijn stillen praal:
'k Wil zweeren, dat de nachtegaal
En niet de leeuwrik zingt.
Ik vrees geen dood bij Julia;
'k Verlang niet heen te gaan.
Kom druk mij aan uw hart, mijn gaê!
Nog breekt de dag niet aan.

JULIA.

Gewis, mijn lief! de dag breekt door,
En 't is de leeuwrik, dien ik hoor.
Gij moet, gij moet van hier.
O! toef niet langer, dierbre gaê!
En dat de Hemel in genaê
Uw bangen tocht bestier!
Ga! 't wordt al lichter meer en meer,
Ga spoedig, ga met God!

ROMEO.

Hoe lichter aan de hemelsfeer,
Hoe duisterder ons lot.

Zoo heeft dan dit treurspel — zegt GERVINUS — dat door zijne handeling altijd als het model aller minnedichten gegolden heeft, de drie hoofdsoorten der Erotisch-Lyrische poëzij in zich opgenomen. Het waarste en diepste gevoel der liefde vindt gij in dit treurspel van SHAKESPEARE; en het is niet te denken dat ooit een minnend paar een rijkere geschiedenis van zijn eigen hart zal kunnen te boek stellen: maar zoo waar als *dit* is, zoo zeker is het ook dat de dichter zijne gedachten in die vormen gegoten heeft, welke de menschelijke geest voor dat soort van dichtkunst, reeds lang te voren had in wezen geroepen. Hij wilde liever niet *oorspronkelijk* zijn, dan zich hier vergrijpen tegen den vorm: hij heeft liever de uitdrukkingen en dichtsoorten ontleend, die in den loop der

eeuwen ontstaan en beschaafd waren, en waarin juist den toets hunner echtheid en duurzaamheid gelegen is; zoodat men de minnezangen en liefdedichten van alle tijden, in vormen, beelden en uitdrukkingen, in dit treurspel aan de liefde gewijd, terugvindt.

Ik heb dan getracht, M. H.! u dit meesterstuk van SHAKESPEARE te schetsen. Het is eene volmaakte geschiedenis der liefde: het geeft u een zaligend gevoel terug en het opbruischen der hartstogten: het toont u den loffelijk reinen sprank der Godheid, door de bekrompenheid der aarde tot een vernielend en verterend vuur hervormd, want — zegt ROMEO:

Wat is liefde? Een dichte nevel, uit de zuchten saamgesteld,
Die aan 't fijngevoelend harte van den minnaar zijn ontweld.
Mag zij wedermin ontmoeten, dan verkeert ze in glanzend licht,
Schittrend uit des minnaars oogen, als een heldre bliksemschicht.
Moet zij koelheid ondervinden, dan verkeert zij in een vloed,
Door de zilte weedomstranen van bedrogen hoop gevoed.
Wat nog verder, wat is liefde? 't is een zoete slavernij,
't Is een doodwond, die men koestert, 't is een stille razernij.

Ziedaar de uitspraak van SHAKESPEARE-zelven: zij is de beste uitlegging van zijn werk en zijne bedoelingen. Mogten mijne pogingen uw aandacht niet gansch onwaardig geweest zijn — mogten mijne woorden u hebben opgewekt, deze creatie van SHAKESPEARE van meer nabij te beschouwen — mogt de proeve van de nieuwe en schoone bewerking, die ik u heb medegedeeld, de lust bij u doen geboren worden, kennis te maken met het geheel, dan zou ik het doel, dat ik mij met deze rede heb voorgesteld, volkomen bereikt hebben. En zoudt gij mij vragen, M. G. H.! wat nuts ik meende, dat deze kennismaking met *Romeo* en *Julia* stichten konde, ik zoude u ten slotte antwoorden met het denkbeeld van broeder LORENZO:

Het buskruid, als 't de vlam ontmoet, verteert
In die omhelzing — en hoe zoeter smaak
De honig biedt, hoe meer zij walging baart.
Slechts hij mint duurzaam, die bemint met maat,
Niet enkel hij, die al te langzaam gaat,
Ook die te spoedig voortholt, komt te laat.

's Hage, Januarij 1853.

HET EERSTE REGTSGEDING OVER DE DRUKPERS. (*)

De werken op alle punten van *Parijs* tot verfraaijing der stad ondernomen, doen allerlei soorten van oudheden: overblijfsels van gedenkteekenen; gedenkpenningen; opschriften; gebouwen, ja zelfs vergeten straten te voorschijn komen. Een der belangrijkste ontdekkingen is onlangs gedaan bij het sloopen van een aantal huizen tegenover het hôtel *Cluny*, in de straat *des Mathurins-Saint-Jacques.* Daar, in een doolhof van vuile en vergane woningen, die slechts staande bleven door hun verband met het geheel, vond men eerst de kapel van het klooster *des Mathurins*, met vensters in den echten kruisbogenstijl, en vervolgens een overblijfsel van de oude straat *Coupe-Gueule*, in een van wier huizen een der merkwaardigste voorvallen van de vijftiende eeuw heeft plaats gehad. In dat huis werden namelijk het eerst gedrukte boeken verkocht, en daar ontstond ook het eerste proces over de drukpers.

In 1440 leefde te *Mentz* een man, genaamd JEHAN ZUM-JUNGEN-ABEN. (†) Van zijn vader, een goudsmid, had die man een vrij aanzienlijk vermogen geërfd, (§) en hij paarde aan

(*) Dit verhaal is naar het *Fransch* van H. RAISON; doch om goede redenen aanmerkelijk verkort, en in den tekst ook verduidelijkt wat de uitvindingen van SCHEFFER betreft. Daar het eene korte geschiedenis behelst van de uitvinding en verbetering der boekdrukkunst, zoo als men die buiten *Nederland* doorgaans voorstelt, hebben wij gemeend dat zulk eene vertaling den lezer welkom zoude zijn, vermits hij er uit ziet hoe men buiten 's Lands over de zaak denkt. Uit een der aanteekeningen van den Schrijver blijkt, dat hij onzen KOSTER als eersten uitvinder dier kunst erkent. Met de jaren der gebeurtenissen echter is hij in de war geweest; doch wij hebben 't niet noodig geacht dit overal aan te wijzen. Hier en daar teekenden wij in eene Noot aan, wat KOSTERS eer vorderde. Wie méér verlangen te weten, zij 't lezen der bekroonde Verhandeling van J. KONING aanbevolen.

DE RED.

(†) Men vindt in notariële contracten te *Straatsburg* in 1441 en 1442 gesloten, dat GUTTENBERG ook nog was genaamd GÄNSEFLEISCH VON SULGELOCH. Van zijne drie namen is bij het nageslacht slechts de eerste in aandenken gebleven.

DE SCHRIJVER.

(§) Er is hier al dadelijk stof tot verschillende aanmerkingen. KOSTER is volgens KONING reeds in 1439 gestorven, en had toen reeds tien verschil-

een helder verstand, veel geduld en eene groote mate van vlijt. Deze JEHAN ZUM-JUNGEN-ABEN, dien wij gemeenzamer kennen onder den naam van GUTTENBERG, zijn moedersnaam, kwam op den inval, om middelen te zoeken tot het vermenigvuldigen van bekende wetenschappelijke boeken, en alzoo de verspreiding van licht te bevorderen. Dat was het gedachtebeeld van eene omwenteling van onberekenbare gevolgen; want, boeken waren toen zoo zeldzaam, dat men over den koop en verkoop van elk eenigzins belangrijk werk evenzeer onderhandelde als over dien van landerijen of huizen. (*) Na lang zoeken en vele kostbare proefnemingen gelukte het GUTTENBERG de bladzijden van een boek verheven op hout te graveren, en eene soort van inkt uit te vinden, om het gegraveerde op vochtig gemaakt parkement af te drukken. Nu kon hij elk boek, bladzijde voor bladzijde, graveren en drukken, maar nu waren ook zijne middelen uitgeput. Om zijne proeven te kunnen voortzetten, had hij zich reeds de grootste ontberingen getroost, maar nu was hij de armoede nabij. En dit was niet het eenige ongeluk dat hem trof; want te gelijker tijd vernam hij, dat een burger van *Haarlem* dezelfde gedachte had opgevat en uitgevoerd, en dat het werk *Speculum humanae salvationis*, op dezelfde wijze gedrukt, aan LAURENS COSTER grooten roem en belangrijke voordeelen beloofde. (†) Ont-

---

lende stukken of werken niet alleen gedrukt, maar gedrukt met vier soorten van gegoten beweegbare letters. — De váder van GUTTENBERG schijnt ook niet goudsmid geweest te zijn; maar zijn latere deelgenoot FAUST was goudsmid. — Eindelijk vinden wij den naam ZUM-JUNGEN-ABEN alleen bij *dézen* Schrijver. DE RED.

(*) In een Contract in 1332 ten overstaan van twee Notarissen te *Parijs* gesloten, erkent GEOFFROY SAINT-LÉGER, *clerc-libraire*, te hebben verkocht en overgedragen, een werk getiteld: *Speculum historiale in consuetudines Parisienses*, in vier deelen, aan den Heer GÉRARD DE MONTAGU, Advokaat bij het Parlement, voor de somma van veertig *livres parisis* (meer dan tegenwoordig 600 francs). DE SCHRIJVER.

(†) Het *Speculum humanae salvationis* is ontegenzeggelijk van 1439, 40 of 41, dat wil zeggen van het tijdvak-zelf, waarin GUTTENBERG te *Straatsburg* was om te trachten er deelnemers te zoeken, „ten einde" — zoo luidt het contract, dat hij aanging en dat nog heden bestaat — „verschillende kunsten en merkwaardige geheimen in werking te brengen, die aan het wonderbare grenzen." — LAURENS KOSTER, de burger van *Haarlem*, vervulde

moedigd wendde GUTTENBERG zich tot een zijner medeburgers, FAUST genaamd, een man van uitgebreide kennis, die zijn moed weder opwekte en zijn deelgenoot werd.

Zij drukten toen eerst een Alphabet, en eene *Latijnsche* Spraakkunst, wier verschijning de letterkundige wereld in *Duitschland* verbaasde, daar men zich niet begrijpen kon waar het heirleger van overschrijvers zich ophield, dat zoo veel werks deed. Maar die eerste voortbrengselen waren zeer onvolmaakt, en bovendien ging het graveren zóó langzaam toe, dat hetgeen van een werk verkocht werd niet veel meer dan de gemaakte kosten dekte.

GUTTENBERG en FAUST kwamen toen op het denkbeeld om de gegraveerde letters van de houten platen te verdeelen, en ze op die wijze los en beweegbaar te maken. Maar de houten letters, alzoo afgescheiden, voegden zich slecht weder te zamen, en bedierven schielijk. De vennooten werden daar hopeloos over en stonden op het punt om hunne onderneming op te geven.

FAUST had op dat tijdstip een leerling, genaamd SCHEFFER; een jong mensch met eene levendige verbeeldingskracht, en een vurig hart, die innige liefde had opgevat voor BERTHA, (†) de dochter zijns meesters. Arm en ouderloos, had hij weinig kans, ooit de schoonzoon van FAUST te worden; maar in tijdelijke middelen stonden zij nu tamelijk gelijk, en dit schraagde zijn moed en deed hem alles voor mogelijk houden.

SCHEFFER, hoewel niet ingewijd in de geheimen der deelgenooten, wist evenwel waaraan hij zich te houden had. Eenige gesprekken door hem afgeluisterd, hadden hem op den weg

---

met betrekking tot het uitvinden der drukkunst, de rol van CHRISTOPHORUS COLUMBUS, zijn tijdgenoot. Een ander droeg de eer weg. Zijn AMERICUS VESPUCIUS was GUTTENBERG, door het genie van SCHEFFER. (*)

DE SCHRIJVER.

(*) De Schrijver erkent alzoo, dat de eer der uitvinding van de boekdrukkunst aan LOURENS JANSZ. KOSTER behoort; maar hij dwaalt in de veronderstelling dat het genoemde werk te *Haarlem* zou zijn gedrukt met houten platen. KONING heeft in zijne Prijsverhandeling overtuigend bewezen, dat dit werk niet met houten platen, maar met beweegbare gegoten letters is gedrukt. Zie onze éérste aanteekening.

DE RED.

(†) Bij J. KONING heet zij CHRISTINA. Verh., bl. 247.

gebragt: ook was hij in de geheime werkplaats doorgedrongen, waar GUTTENBERG en FAUST zich met elkander opsloten om te werken, of over hunne misrekeningen te klagen. Hij had dus alles wat hij noodig had, en aangevuurd door zijne liefde voor BERTHA, gelukte nu hem alleen de uitvinding, naar welke de twee burgers van *Mentz* reeds vijf jaren vruchteloos hadden gezocht.

Intusschen leende FAUST, die, even als GUTTENBERG, van dag tot dag tot dag armer werd, genegen ooren aan een huwelijksvoorstel voor zijne dochter. Hij zeide tot BERTHA, dat zijn huis, van stonde af, geopend zou zijn voor den zoon van den Schepen OLBERGEN, en voegde er tevens bij, dat zij dien jongeling moest beschouwen als haar aanstaanden echtgenoot.

De eerste zorg van BERTHA, nadat zij hare tranen had afgedroogd, was, SCHEFFER van het gevaar kennis te geven, dat hunne liefde bedreigde.

— BERTHA! — riep hij uit, hare handen in de zijnen sluitende — wees niet mismoedig, maar hoop; want ik heb welligt een schat gevonden! Nog maar eenige dagen van onderzoek en arbeid, en eene gansche wereld, eene onbegrensde toekomst van roem en geluk zal zich voor onze liefde openen.

Van toen af sliep SCHEFFER elken nacht maar twee uren, veranderde zijne kamer in eene volslagen werkplaats, verkocht huisraad, linnen, ál wat het zijne was, om staal, koper, lood en tin aan te koopen, en werkte met een ijver, die met elken nacht scheen grooter te worden. Zijn ijzeren wil deed hem den slaap en alle zwakheden der natuur overwinnen, en eindelijk ook alle moeijelijkheden der wetenschap te boven komen. Een blik, een woord van BERTHA was daarenboven genoeg, om hem zijne afmatting te doen vergeten, en zijn ijver weêr te doen herleven in volle kracht.

Liefde! gij hebt *Troje* doen verloren gaan; maar tot vergoeding daarvoor hebt gij de boekdrukkunst aan de wereld geschonken, en zij heeft geene reden meer om zich te beklagen; want die kunst heeft oneindig meer helden en halve goden voortgebragt, dan er zijn omgekomen bij het beleg der stad van den ouden PRIAMUS!

Op eenen ochtend dat SCHEFFER zich naar de werkplaats had begeven, om eenige gereedschappen te halen, trokken de stemmen van GUTTENBERG en FAUST zijne aandacht.

— Onze ondergang is niet te ontwijken! — zeide FAUST.

— Ik hoop — antwoordde GUTTENBERG — dat gij uwen ondergang niet aan *mij* zult wijten?

— Het ongeluk maakt ons onregtvaardig — hernam FAUST — maar mijne genegenheid voor u is sterker dan de kwade fortuin. Ook heb ik maar ééne dochter, en zij zal in mijne armoede niet behoeven te deelen. Onze rijke Schepen OLBERGEN dringt op de voltrekking aan van hare verbindtenis met zijnen zoon, hoewel hij weet dat mijne BERTHA geen huwelijksgoed meer bezit. Ik zal zorgen, dat die echt binnen weinig dagen tot stand kome.

Meer wilde SCHEFFER niet hooren; hij vloog naar zijne kamer, en pakte eene menigte kleine stukjes staal, koper, lood en tin bijeen, en met dat pak keerde hij naar de sprekers terug, en trad stoutmoedig binnen.

— Meester! — sprak hij, zijn pak aan de voeten van FAUST leggende — Ziedaar het huwelijksgoed van BERTHA, uwe beminde dochter! Ik heb haar lief, en zij mij evenzeer: onderzoek nu of de ontdekking die ik u doe, mij regt geeft om hare hand te vragen.

FAUST dacht, in het eerste oogenblik, dat zijn leerling krankzinnig was geworden, en wilde hem de deur wijzen, toen GUTTENBERG, die zich gebogen had om de stukjes metaal van naderbij te bezien, zich met oogen schitterend van vreugde weêr ophief, en met eene van aandoening bevende stem uitriep:

— Wij zijn gered! De boekdrukkunst is gevonden! (*)

(*) Het gieten van beweegbare letters, ziedaar de drukkunst! De geëtste platen der *Chinezen*, die voorgeven reeds sedert vijfduizend jaren het middel te bezitten om het schrift voort te brengen, de proeven door LAURENS KOSTER te *Haarlem* en de vroegere door LADISLASS KRETTLY te *Breda* in 1370 genomen; zelfs de veel schoonere van GUTTENBERG en FAUST, waren de drukkunst nog niet. Aan SCHEFFER behoort de eer van die wonderbare ontdekking, en evenwel — o noodlottige en al te gewone verblindheid! — wordt aan GUTTENBERG alleen de eer der uitvinding toegekend. (†) DE SCHR.

(†) De *Fransche* Schrijver toont hier alweder niet op de hoogte der zaak te zijn. De beweegbare letters waren reeds te *Haarlem* gevonden; maar de stempels, matrijzen en gietvormen lieten zoo veel te wenschen over, dat er niets volmaakts te leveren was, zoo lang die niet waren verbeterd. Ook GUTTENBERG en FAUST drukten

— Wat zegt gij!? — riep FAUST.

— Zie zelf! — hernam GUTTENBERG.

FAUST was op zijne beurt verbaasd; vooral toen SCHEFFER hem zeide, hoe hij, door 't bestuderen van hunne vruchtelooze proeven, er toe gekomen was om de letters op staal te graveren, en die stempels *in* koperen matrijzen te slaan, en den gietvorm zoo te veranderen, dat er nu geene andere dan gave letters uit verkregen wierden, geschikt om tot woorden naast elkander gezet, en daarna weder vaneen genomen, en op nieuw tot allerlei andere woorden, volzinnen, bladzijden, ja geheele boekwerken vereenigd te worden, waarvan men honderden exemplaren kon blijven drukken, eer de nu ook hardere letters zouden versleten zijn. (*)

— Vriend! — zeide FAUST eensklaps — van heden af zijt gij onze deelgenoot, en binnen weinige dagen ook mijn schoonzoon.

Aldus gebeurde het ook, en het drietal ging nu met zoo veel ijver aan het werk, dat, een jaar later, reeds een groot aantal exemplaren van een *Latijnschen* Bijbel zoo fraai waren afgedrukt en gekleurd, dat zij de vergelijking met de schoonste handschriften van dien tijd konden doorstaan. (†)

Weinig tijds daarna kwam SCHEFFER met eenige kisten van die bijbels naar *Parijs*, toenmaals de stad alwaar hij kon hopen er vele exemplaren tegen goede prijzen van te zullen plaatsen; vestigde zich in het *Quartier latin*, in dat huis op den hoek van de straten *des Mathurins* en *Coupe-Gueule*, tegenover het hôtel van *Cluny*, nabij de straat *des Trois-Maillets*,

---

met zulke onvolmaakte letters. Nu vond SCHEFFER alle die verbeteringen. De kunst heeft aan hem de stalen stempels, de koperen matrijzen, den volmaakten gietvorm en betere letterspecie te danken. DE RED.

(*) KONING laat aan de verbeteringen door SCHEFFER uitgevonden, allen regt wedervaren; hij vereenigt zich met het gezegde van LAMBINET: „*Gloire à* SCHEFFER, *à qui nous devons tout le mécanisme et toutes les merveilles de l'art!*" Verh., bl. 251. DE RED.

(†) Dit moet volgens KONING zijn geweest *in* of vóór 1455; vermits het uitmuntend fraai gedrukte Psalmboek van 1457 is. Aan den druk van dit laatste schijnt GUTTENBERG te zijn vreemd geweest; vermits in 1455 zijn proces met FAUST is gevoerd, dat hij verloor, en ten gevolge waarvan hij ophield deelgenoot te zijn. In het volgende jaar rigtte GUTTENBERG eene eigene drukkerij op. DE RED.

die drok bezocht werd door afschrijvers en boekverkoopers. Onder de laatsten bevond zich ook JACQUES REMBOLD, de opvolger van JEHAN DE COURTILLIER, een der vier beëedigde boekverkoopers van de Universiteit. Tot dien eerlijken handelaar wendde zich SCHEFFER.

— Zou het waarheid zijn — vroeg hij, na over onverschillige zaken te hebben gesproken — dat inderdaad Zijne Majesteit, Koning LODEWIJK XI niet rijk genoeg is om alle de boeken te koopen die hem aanstaan?

— Dat is de waarheid — antwoordde REMBOLD — want, nog zeer onlangs, toen Zijne Majesteit zich het werk van den beroemden geneesheer RHASES wilde doen voorlezen, kon hij 't van de Faculteit niet anders te leen krijgen, dan tegen een zoo aanzienlijk pand, dat de Koning, bij zijn voorhanden geld, nog een gedeelte van zijn zilverwerk moest voegen om den waarborg vol te maken.

— Als dat zoo is — hernam SCHEFFER — dan zal hier wel gelegenheid zijn, om voor dit exemplaar een billijken prijs te bekomen.

Dus sprekende ontblootte hij een exemplaar van den gedrukten bijbel en bood het ter bezigtiging aan.

De boekverkooper onderzocht het, en oordeelde, dat het een afschrift was zeer onberispelijk van uitvoering.

— Als gij 't aan mij verkoopen wilt — voegde hij er bij — dan geef ik er u vijftienhonderd kroonen voor.

De koop werd dadelijk tot groote voldoening van REMBOLD gesloten, en het geld betaald.

— Zoo gij afschrijver zijt, Mijnheer, en dit uw werk is — hernam de boekverkooper — dan wensch ik van u te vernemen, of gij voor denzelfden prijs nog zulk een bijbel wilt leveren.

— Zelfs tien, en méér, indien het werk u zoo goed bevalt.

— Maar dat zou eene onderneming van eene eeuw zijn.

— Bepaal slechts den tijd, Mijnheer!

— Dat is te veel gezegd, meester!

— Toch niet: ik spreek in goeden ernst.

— Hoe zoudt gij tien zulke exemplaren kunnen leveren in één jaar, bij voorbeeld?

— Ik zal beter doen en ze u morgen leveren, op het uur dat gij bepalen zult.

De boekverkooper begon te gelooven, dat de aanbieder niet wel bij 't hoofd was.

— Waarom zegt gij niet liever terstond! — vroeg hij met minachting.

— Sta mij dan toe dat ik ze ga halen! — antwoordde SCHEFFER, die tevens eene schrede deed naar de deur.

REMBOLD hield hem tegen.

— Zijt gij dan de Satan in eigen persoon, of eèn zijner trawanten?

— Ik ben niets anders dan een vlug werkman en een goed Christen.

— Dus kunt gij waarlijk mij terstond tien bijbels bezorgen, gelijk aan dezen?

— Terstond.

— Dan — hernam REMBOLD, zich voor het hoofd slaande — moet gij een der drie mannen zijn van welke men zegt, dat zij eene kunst hebben uitgevonden om de exemplaren van een boek tot in het oneindige te vermenigvuldigen!

SCHEFFER hield zich verwonderd en deed alsof hij 't gezegde niet begreep.

— Zoek 't maar niet te ontkennen — hernam REMBOLD — uw vreemde uitspraak heeft u verraden. Maar dewijl gij gevonden hebt, wat ik te vergeefs heb gezocht, stel ik u voor om in opregtheid met mij te handelen, en gij zult u daar wèl bij bevinden. Niemand buiten mij heeft hier nog van die ontdekking gehoord, en ik-zelf weet er ook niet van dan door mijn geleerden vriend GRÉGOIRE TYPHERNE, die in *Duitschland* reist. Neem mij in uwe vennootschap op met 50,000 livres, die ik dadelijk wil storten, en wij zullen spoedig alle vier fortuin en roem verwerven. Wijst gij daarentegen mijn aanbod af, dan zeg ik wat ik weet, en niemand zal uwe boeken, door tooverij gemaakt, meer aanzien.

SCHEFFER zocht tijd te winnen. Hij erkende, in *Duitschland* twee deelgenooten te hebben; maar zeide alleen belast te zijn met den verkoop der boeken, en geen deel te hebben aan hunne bewerking. Derhalve zou hij aan zijne vennooten schrijven en hun het voorstel mededeelen.

— Welnu — hernam REMBOLD — schrijf dan, maar zonder uitstel; want de kansen van den handel kunnen verkeeren.

Na dit gesprek begon REMBOLD tegen hooge prijzen de bijbels te plaatsen, aan het Hof, bij het Parlement, bij de Universiteit, de Regtbank, de voorname burgers, en zelfs bij de monniken, wier trage maar winstgevende nijverheid door de boekdrukkunst werd omvergeworpen. Binnen zes weken tijds was het grootste gedeelte der bijbels verkocht, en SCHEFFER in het bezit van méér dan 60,000 livres.

De winkels der boekverkoopers van de Universiteit waren, voor een gedeelte van de *Parijsche* jongelingschap, vereenigingsplaatsen tot verpoozing en uitspanning, waar men zich bezig hield met geleerde gesprekken en vernuftige scherts, die de studiën veraangenaamden en voltooiden.

SCHEFFER bragt de avonden in den winkel van REMBOLD door, en ontmoette daar steeds een jong advocaat, met wien hij spoedig bevriend werd. OFFROY DE SILOGUE was bij REMBOLD zeer gezien, om de aangenaamheid en bondigheid zijner redenen, en de uitgebreidheid van zijne kennis; maar 't geen hem niet minder gewigt bijzette was dit, dat hij een neef was van den geestelijken regter, *Monseigneur* de Bisschop van *Parijs*. De geestelijke regter werd in die dagen zeer ontzien, en ieder, op welken trap van geleerdheid, vermogen of rang hij stond, was verheugd, als hij 't geluk had in zijne gunst te deelen, of eene voorspraak bij hem te hebben.

OFFROY DE SILOGUE woonde in de straat *de l'Orberie* (nu *de la Barillerie*); maar hoe ver hij woonde van den winkel van REMBOLD, niets weêrhield hem dien elken avond te komen bezoeken, want de jeugdige BRIGITTA, de dochter van REMBOLD, had zulk een zachten glimlach, zulke parelwitte tanden, en zulk een teederen gevoelvollen blik!

De boekverkooper, altijd verdiept in de zorg van zijn beroep, sloeg weinig acht op zijne dochter, wier vernuft, bevalligheid en schoonheid hij naauwelijks opmerkte. Hij had echter geene andere kinderen, en was weduwenaar. Doch het vaderschap is voor een echt koopman een cijfer, dat hij afschrijft op winst en verlies; en als hij koopman in geleerde werken en bovendien zelf een geleerde is, daalt dat cijfer tot nul. REMBOLD sloeg dus weinig acht op BRIGITTA; maar het ingetogen karakter, 't gezonde verstand, de aangeboren wijsheid van het jeugdige meisje waren borgen genoeg voor de zuiverheid en ingetogenheid van haar gedrag.

BRIGITTA had OFFROY DE SILOGUE wel degelijk onderscheiden; maar de komst van SCHEFFER, toen in zijn dertigste jaar, die aan de *Germaansche* bleekheid eene zachte spraak, kwijnende oogen, en het gevoelvolle van *Duitschlands* bevoorregte zonen paarde, matigde eenigzins de genegenheid van het jonge meisje voor den advokaat. De *Fransche* vrouwen in het algemeen beminnen bovenal het onverwachtte, en eene onbegrensde deelneming in alles wat lijdend of nieuw is, brengt er haar als van zelve toe om den vreemdeling te onderscheiden, onverschillig of hij reiziger of balling zij.

Voeg bij deze vooringenomenheid van BRIGITTA de zuchten die SCHEFFER slaakte, wanneer hij aan zijne dierbare BERTHA, aan zijne geliefde stad *Mentz*, aan zijne beminde drukpersen dacht, en gij begrijpt van zelf, dat hij, zonder 't te willen of te bespeuren, het meêdoogende meisje meer en meer hare gevoelens en wenschen op hem deed overdragen.

Intusschen wachtte REMBOLD met het grootste ongeduld op het antwoord der deelgenooten; doch weken gingen voorbij, maar het antwoord kwam niet. De reden er van was zeer eenvoudig: daar SCHEFFER, bevreesd dat zijne deelgenooten hem gebrek aan voorzigtigheid zouden verwijten, hun niets van het voorstel des boekverkoopers had gemeld, en voornemens was stil te vertrekken, zoodra hij 't laatste exemplaar van zijnen voorraad bijbels zou hebben verkocht.

REMBOLD bleef echter niet lang een speelbal van zijne handelwijze; hij vermoedde haar, en begreep dat SCHEFFER even goed het geheim kende als zijne deelgenooten, en den spot met hem dreef.

— Die schelm! — riep hij uit, toen hij eens zijn vermoeden aan zijne dochter mededeelde — Ik weet niet wat mij weêrhoudt om hem bij *Monseigneur* den hoofdregter aan te klagen, als beoefenaar van tooverij en zwarte kunst.

— Lieve vader! — antwoordde BRIGITTA — hoe zou 't God vertoornen, wanneer gij eene aanklagte deed, waarvan gij overtuigd zijt dat zij valsch is!

— Is het dan eene misdaad, hem te straffen die mij bedriegt? Het is zeker, dat SCHEFFER het geheim kent, even goed als zijne deelgenooten. Alleen door er aan te denken raakt mijn hoofd in vuur! — Doch wat aarzel ik nog langer, het is duidelijk, dat de trouwelooze mij bedriegt, en ik moet er een

einde aan maken. De *Duitscher* heeft liever mij willen bedriegen, dan mij zijn geheim te openbaren; maar, bij hemel en hel! ik zal hem zijn zwijgen duur betaald zetten.

Dit zeggende ging hij uit, en liet de zorg voor den winkel aan zijne dochter en een leerling over.

Het jonge meisje was angstig, daar zij wist dat de bedreigingen van haren vader niet ijdel waren. Zij beefde voor het lot van SCHEFFER, en nam een stout besluit. Op haar bevel sloot de leerling den winkel vroeger dan gewoonlijk, en toen de duisternis geheel gevallen was, opende zij zachtkens de straatdeur, deinsde nog eenmaal terug voor de eenzame akeligheid der donkere straten, maar vermande zich, trad naar buiten en trok de deur met behoedzaamheid digt. Zich toen op weg begevende vloog zij, als gejaagd, van de straat *Sorbonne* naar de straat *Coupe-Gueule*, waar SCHEFFER woonde.

Aan zijn huis gekomen, bleef zij verschrokken staan. Niet alsof zij zich schuldig gevoelde; want zij kwam slechts om den *Duitscher* het leven te redden, door hem aan te raden, om zijn geheim onverwijld aan haren vader mede te deelen, of zich te redden door de vlugt. Maar hoe zou zij binnenkomen zonder gezien te worden? Zij moest aankloppen; wie zou haar opendoen? Haar moed vervloog en zij was op het punt naar hare woning terug te keeren, toen de deur der herberg *des Trois-Maillets* geopend werd. Geheel ontsteld, en boven alles den blik der menschen willende ontwijken, vlood zij in den gang van het huis en klom onwillekeurig den trap op die naar de kamer van SCHEFFER geleidde.

Dáár zat de bijbelverkooper met den elleboog op eene tafel van notenboomenhout geleund, en het hoofd op de hand. Zoo sprak hij, bij 't licht van eene walmende lamp, schier fluisterend met een jong mensch, wiens hoofd bijkans geheel verborgen was onder een hoed met hermelijn, en met grijs bont gevoerd.

— Ja, mijn waarde SCHEFFER! — sprak hij bijkans fluisterend — het is niet anders, ik kom van mijn oom, en heb het geluk gehad op diens schrijftafel dit stuk te vinden, dat u bij de geestelijke overheid aanklaagt als een vijand der Kerk, en als een toovenaar en dienaar van den satan. Het kan niet missen of meer zulke aanklagten zullen volgen; allen, die bijbels van u hebben, zullen in rep en roer geraken; en ik zal

niet altijd dien vloed van aanklagten kunnen tegenhouden. Geloof mij, verlaat zoo spoedig mogelijk dit huis, waar gij niet langer veilig zijt; verschuil u een paar dagen bij mij; wij kunnen dan zien, wat er verder gebeurt, en, indien 't noodig is, zorgen, dat gij, onder de eene of andere vermomming, *Parijs* verlaat en terugkeert naar uw vaderland.

— Uw raad is goed, en uwe hulp mij dierbaar! — zet SCHEFFER — Maar hoe zal 't dan met mijne bijbels gaan?

— Spreek niet van uwe bijbels! — antwoordde OFFROY DE SILOGUE, want deze was het — Red u-zelven onverwijld, of vrees alles. De geregtigheid zal beginnen met u in de gevangenis te werpen, om het even of gij in verbond met den duivel staat of niet.

Op dat oogenblik werd er zacht aan de deur geklopt.

— Zou men daar reeds zijn? — vroeg SCHEFFER.

— Als gij dat vreest doe dan maar niet open.

— Zeker, mijn vriend! zal ik opendoen; maar ik wil niet dat uwe vriendschap u aan verdenking bloot stelle: mijn ondergang moet niet de uwe zijn; verberg u in dat kamertje.

De *Duitscher* opende daarop eene kleine achterkamer, en dwong den advokaat daar in te gaan.

Men klopte ten tweeden male iets harder; SCHEFFER opende de deur, en BRIGITTA, bleek, bevend, zich naauwelijks staande kunnende houden, stond voor zijne oogen.

— BRIGITTA! Gij hier! Alleen! Op dit uur! — riep hij vol verbazing uit.

— Ja, Mijnheer! — sprak BRIGITTA — Maar wat ik u bidden mag, beoordeel mij niet verkeerd! God is mijn getuige dat ik geen andere beweegreden heb, dan 't verlangen om ongelukken te verhoeden. — Ik ben gekomen om u eene gunst te verzoeken.

— Eene gunst? Beveel, en ik zal u gehoorzamen!

— Ik geloof dat niet; ik vrees, helaas! dat gij welhaast anders zult spreken.

— Op mijne eer! — riep SCHEFFER uit — gij kunt mij niets mogelijks bevelen, dat ik mij niet verbind te vervullen!

— Welnu, ik ben hier om u te smeeken uw geheim niet langer voor mijnen vader te verbergen.

— Hoe! — riep SCHEFFER uit — mijn geheim! Waarde

BRIGITTA, ik heb mij slechts verbonden tot het mogelijke; en ik kan niet mededeelen wat ik zelf niet weet.

— Ongelukkige! vertrek dan zoo ras mogelijk uit deze stad; want gij misleidt mijn vader; maar gij weet niet dat uwe vrijheid en leven daarbij op het spel staan.

REMBOLD intusschen te huis gekomen, was niet weinig verwonderd zijne dochter daar niet te vinden. Waar, bij wie, of bij wien kon zij zijn? Eensklaps herinnerde hij zich hoe verpletterd BRIGITTA was geweest bij zijne bedreigingen tegen SCHEFFER, en nu kwamen hem nog honderd andere bijzonderheden voor den geest. Er was geen twijfel aan, dacht hij, de *Duitsche* verrader had zijne dochter verleid, en het bedrogen meisje bevond zich bij haren ontëerder.

Bij gemis aan andere wapenen verborg REMBOLD in zijne woede, een groot keukenmes onder zijne kleederen, en vloog naar het huis op welks tweede verdieping SCHEFFER zijne kamers had, klopte aan, en verzocht binnengelaten te worden, daar hij den *Duitscher* noodzakelijk moest spreken. Nadat hij zich genoemd en bekend gemaakt had, werd hem de deur behoedzaam geopend. Toen ijlings verhit van gramschap den trap opstuivende, werpt hij de deur van SCHEFFERS kamer open, en treedt eensklaps binnen.

— Schaamtelooze! — schreeuwt hij zijne dochter toe — volgt gij op die wijze de lessen uwer ontslapen moeder en de mijne?... Maar het verwondert mij niet dat gij verstrikt zijt door de inblazingen van dien trawant van den satan! En gij, ellendige! — riep hij tegen SCHEFFER — gevloekte meester in tooverij en hekserij; te *Parijs* gekomen om de zielen te bederven der onderdanen van onzen godvruchtigen Koning, door hun boeken te verkoopen met 's duivels hulpe daargesteld! ik weet niet, wat mij weêrhoudt, u dit mes in het hart te stooten, — roover van mijne fortuin, en moordenaar van de eer van mijn kind!

Dus tierende, met wilde blikken, bestorven lippen, en knarsetandend, hief REMBOLD het mes op tegen den *Duitscher* die onbewegelijk stond bij BRIGITTA, welke bij het zien van haren vader dadelijk in zwijm was gevallen.

Op dat oogenblik ging de deur van het aangrenzende vertrekje open en trad OFFROY DE SILOGUE te voorschijn, die met

kalmte doch gestreng uitriep, terwijl hij den arm des boekverkoopers weêrhieldt:

— Geen geweld, en geen woord meer dat beleedigend is voor de eer van uwe dochter! Ik ben getuige geweest van de zamenkomst, die u verontrust, en stel mij borg dat er geen blaadje zelfs van de krans harer onschuld is gekreukt. Alleen om u te dienen; om u eene misdaad en wroeging te besparen, heeft zij dezen stap gedaan, doch is daarom te meer uwen eerbied waardig. De liefde die ik sints lang haar toedraag is er zoo weinig door verminderd, dat ik u thans verzoek om hare hand, gelijk ik haar-zelve zal vragen om haar hart.

De boekverkooper, ten top van verbazing, boog zich voor den neef des geestelijken regters, en antwoordde eerbiedig:

— Dat is te groot eene eer voor een zoo eenvoudigen burger! Het verrast mij, de schoonvader te zullen worden van iemand van uwe verdienste en rang!

— Zijt gij niet reeds mijn vriend? — hernam OFFROY DE SILOGUE, terwijl hij hem de hand drukte. — Wat uwe aanklagt tegen SCHEFFER betreft — vervolgde hij — de geestelijke Overheid zal beslag op zijne boeken leggen, en met de wijsheid en onpartijdigheid die haar kenmerken, die voortbrengselen van eene nieuwe uitvinding onderzoeken. De Kerk is eene vriendin der kunsten. Zij zal haren geest niet verzaken, en de boekdrukkunst gelijk de andere kunsten beschermen. En gij nu, mijn vriend! keer spoedig naar *Mentz* terug; keer terug tot BERTHA, uwe minnende en beminde echtgenoote, en geloof dat gij te *Parijs* vrienden achterlaat die met geestdrift zorg zullen dragen voor uwe belangen en voor uwen roem!

Den dag na dit voorval, waarvan de overlevering in het kwartier waar het heeft plaats gehad, bewaard is gebleven, vertrok SCHEFFER. Eene maand later werd OFFROY DE SILOGUE, nu advokaat des Konings geworden, met BRIGITTA REMBOLD voor het groot altaar in de kerk *des Mathurins*, in den echt verbonden.

Sommige niet onpartijdige Schrijvers, waaronder DULAURE, de jaarboekschrijver van *Parijs*, hebben gemeld, dat de eerste verkoopers van gedrukte, of, zoo als men in dien tijd zeide: „geprente" bijbels in de gevangenis van het geestelijk Geregts-

hof zijn geworpen geworden, en dat men op het punt is geweest een doodvonnis, tegen hen uitgesproken, te voltrekken; doch hunne opgaven zijn geheel van bewijzen ontbloot. Geloofwaardig en wettiglijk bewezen is dit alleen, dat het Parlement van *Parijs*, gedwongen — gelijk in alle tijden zelfs de magtigste ligchamen dat zijn geweest — om den publieken geest te bevredigen, een bevel tot gevangenneming van SCHEFFER, den inbrenger der gedrukte bijbels uitgevaardigd, en de in beslag neming gelast heeft van de nog onverkochte voorhandene exemplaren. Maar het Parlement kwam weldra op zijn besluit terug. Beter ingelicht, en nu minder onderworpen aan den invloed der openbare opinie, die maar al te dikwijls dwaas en onregtvaardig is, ontsloeg het den veroordeelde — die tijd tot ontvlugten had gehad — van de straffen en boeten tegen hem uitgesproken, en hief het beslag op van de exemplaren zijns bijbels, van welke echter eenigen vernietigd of onbruikbaar waren geworden.

In weerwil van dit alles hadden de deelgenooten van *Mentz* goede redenen om zich over den uitslag der reize van SCHEFFER naar *Parijs* te verheugen. Het aantal bijbels aldaar tot hooge prijzen verkocht, verschafte hun middelen om hunne boekdrukkerij nog te verbeteren en uit te breiden. Zonder de hulp van het door alle tijden heen zoo gelasterd *Parijs*, ware misschien de boekdrukkunst bij hare geboorte weder gestorven, of ten minste oneindig meer achterlijk gebleven in hare ontwikkeling.

De deelgenooten, zegt DULAURE, (die overigens zeer onvolledig vermeldt, wat hier breedvoerig is medegedeeld) namen alle middelen te baat om hunne fondsen terug te bekomen. Zij kregen brieven van den *Duitschen* Keizer, en van den Aartsbisschop van *Mentz*, aan den Koning van *Frankrijk*, om dien Monarch tot vergoeding te bewegen. De deelgenooten zonden bovendien een rekwest aan LODEWIJK XI, die op den 21sten April 1475 opene brieven verleende, die onder anderen nagenoeg het volgende inhielden:

»De onderdanen van den Aartsbisschop van *Mentz* gunstig wenschende te behandelen en te doen behandelen, en overwegende de aangewende moeite en arbeid der verzoekers voor de genoemde boekdrukkunst, en in aanmerking nemende het voordeel en nut dat er uit voort gekomen is en verder uit voortkomen

kan in het belang der wetenschappen als anderzins; en dat de waarde der bedoelde boeken en andere goederen niet overtreft de som van twee-duizend vier-honderd vijf-en-twintig kroonen en drie stuivers, waarop de verzoekers die hebben geschat: zoo hebben wij, uit eigen wil en beweging, goedgevonden, aan de verzoekers te doen uitbetalen de gemelde som van twee-duizend vier-honderd vijf-en-twintig kroonen en drie stuivers."

De terugbetaling geschiedde in diervoege dat de drukkers, uit de schatkist des Konings jaarlijks ontvingen acht-honderd livres, tot aan de geheele voldoening toe.

Daarmede eindigde het eerste proces over de drukpers.

Ten aanzien van REMBOLD, wiens wraakgierigheid slechts ten halve bevredigd was, kunnen wij mededeelen, dat hij zijnen handel als beëedigd boekverkooper der Universiteit, in de straat *Coupe-Gueule*, voortzette, en op zijn uithangbord, achter den titel van opvolger van JEHAN DE COURTEILLIER, deed schrijven: »verkooper van boeken naar de uitvinding der geleerde boekverkoopers van *Mentz*." — Twintig jaren later stond hij zijn winkel en meesterschap af aan den Heer BARBOU, den stamvader der familie die ruim drie eeuwen lang denzelfden handel dreef; laatstelijk nog in een der huizen, in het verloop van dien tijd gebouwd op het terrein van de oude straat en van het oude klooster, waarvan de hamer der sloopers nu de laatste overblijfselen heeft doen verdwijnen.

FORTUNA.

(*Uit het Engelsch.*)

Reeds twee-en-twintig jaren zijn het dezen avond, — een kleine eeuwigheid! — en toch is het mij, als ware het eerst gisteren gebeurd. Welk een avond was dat! Een koude regen, met dikke sneeuwvlokken vermengd, kletterde tegen de glazen, en bij vlagen loeide de stormwind akelig door het bladerlooze geboomte. Het was een treurige winter voor ons gezin; want naauwlijks vijf weken waren er verloopen sedert het ongeval dat mij op het ziekbed geworpen had, en eerst voor weinige dagen had mijn vader mij met een bedrukt gemoed gezegd, dat hij aan mijn volledig herstel voor altijd wan-

hoopte. Dat was een bittere beker des lijdens voor ons allen.

Wij waren dien langen winteravond bij elkander in mijne ziekenkamer, namelijk, mijn vader, mijne moeder en ik; want mijne zuster KITTY was daags te voren vertrokken, om eenigen tijd bij goede vrienden te gaan doorbrengen. Men gewent zich zoo ras aan tegenspoed en zieleleed: zelfs den zwaarsten last torscht men door den tijd ligter; maar in den beginne is het lijden vaak ondragelijk zwaar, en zoo heeft ook mij de gedachte, dat ik mijn leven lang sukkelend en zwak zou moeten blijven, nooit weder zóó gepijnigd, als op dien avond. Ik was nog half een kind — naauwlijks vijftien jaren oud; en op dien leeftijd maalt het hart der jonkvrouw zich de toekomst zoo gaarne met de lieflijkste kleuren af. Met vrolijke blikken zien wij uit naar de schoone wereld die zich voor ons opent, en strekken de armen uit naar de aanlokkelijke gestalten eener bekoorlijke toekomst. Het scheen mij zoo hard, dat dit lagchend uitzigt in het leven nu voor altoos voor mij gesloten was; dat elke droom mijner kindschheid vervlogen, alle hoop op betere dagen verijdeld zoude zijn!

Toen mijn vader mij mijn vermoedelijk lot aankondigde, vernam ik het met kalme onderwerping; eerst nu, eerst dien avond viel mij de gedachte daaraan loodzwaar op het hart. Maar, Gode zij dank, mijn levensweg is niet zoo woest en ledig gebleven, als ik toen in mijne wanhoop vreesde! Gode zij dank, dat de zwaarmoedigheid dier bittere uren mij nooit weder met een zoo verpletterend gewigt overstelpte!

In den vooravond had mijn vader ons voorgelezen; sedert hij daarmede opgehouden had, was er geen woord meer gesproken. Twee volle uren zat hij nu reeds te schrijven, terwijl mijne moeder zich aan den haard in een boek verdiept had. In het geheele huis heerschte de diepste stilte, en men hoorde geen ander geluid dan het loeijen van den storm en het gekletter van den regen — voorwaar geene muzijk om sombere gedachten te verdrijven en ons op te vrolijken. Alles drong tot zwaarmoedige mijmering en bij een zoo ziekelijk jong meisje, als ik was, zal men het wel vergeeflijk vinden, wanneer zij — het verledene met de toekomst vergelijkend, de dagen herdenkend toen zij nog gezond en vrolijk was, en den blik vestigend op het lange met doornen bezaaide pad der toekomst — hare tranen niet bedwingen kon.

Ach! zoo lang wij nog jong zijn komt de gedachte aan een eindeloos ziekelijk leven ons gelijkluidend voor met levenslange gevangenis! Wij smeken de Voorzienigheid zoo vurig, dat het lijden als op de vleugelen des storms over ons henen ga, opdat, wanneer het onweder is afgedreven, weder een onbewolkte hemel ons toelagche; — en dat ons leven niet moge zijn als een vaal lijkkleed, door hetwelk wel geene diepe smart kan dringen, maar ook de verwarmende gloed der vreugde ons niet bereiken kan.

Zóó kwam mij toch destijds mijn leven voor!

Ik werd dien avond in mijn gepeins gestoord door een kloppen aan de huisdeur, hetwelk toch anders, zelfs des nachts, aan ons huis niets ongewoons was. Ware het daarbij gebleven, dan zou ik zeer spoedig weder in mijne sombere gedachten verzonken zijn; maar naauwlijks had ik mijn hoofd luisterend van het kussen opgeheven, of aan de geopende deur werd een zoo luide kreet van verrassing en medelijden geslaakt, waarop een schaterend gelach aan de straat volgde, dat mijne in het eerst slechts flaauwe opmerkzaamheid voor de levendigste deelneming plaats maakte.

— Wat is er te doen? — vroeg mijn vader, van zijn werk opziende.

— Ik weet het niet! — antwoordde mijne moeder, terwijl zij eenigzins gemelijk haar boek digtsloeg.

Onder dit korte gesprek hoorden wij haastige stappen op den trap. Aller oogen rigtten zich naar de deur, die driftig opengerukt werd, en ANNA, onze meid, stormde naar binnen met een half naakt kind op den arm, dat zij bij het openen der huisdeur op de stoep had gevonden.

— Dat gaat dan toch waarlijk te ver! — riep mijn vader, toen ANNA haar verhaal gedaan had. — Nog geene vier weken geleden is in een ander gedeelte der stad volmaakt hetzelfde gebeurd. ANNA! roep THOMAS en zeg hem dat hij een lantaarn aansteke, om met mij uit te gaan. Wij dienen de zaak nader te onderzoeken! Maar met zulk een weêr is het moeijelijk nasporingen te doen, en wie tot zulk eene daad in staat is, neemt gewoonlijk zijne voorzorgen om niet betrapt te worden.... Moeder! — vervolgde hij echter, terwijl hij zich haastig aankleedde — doe niets aan het kind totdat ik terugkom; ik vrees dat het ziek is.

Altijd zal het eerste gezigt van het arme kleine wicht mij onvergetelijk blijven. Het had te naauwer nood eenige sporen van kleeding aan — een oud gescheurd jurkje, dat aan flarden om het lijf hing; hals, schouders en armen waren geheel naakt en van den kouden regen verkleumd. Het schoone volle haar hing in druipende lokken over den hals en het kleine gezigtje neder, hetwelk, in weerwil van het gure weder, gloeide als vuur, terwijl de groote blaauwe oogen zoo onnatuurlijk schitterden, dat ik het naauwlijks verdragen kon. En toch, welk een lief gezigtje was het!

Mijne moeder bragt de kleine bij mij aan het bed, en wij ondervroegen ze, en liefkoosden ze, en trokken haar de natte lompen uit, en wikkelden haar in den wollen omslagdoek mijner moeder; maar hoewel zij ten minste twee jaren oud scheen te zijn, bleef zij omtrent alles wat met haar gebeurde geheel onverschillig en als wezenloos; alleen hare groote gloeijende oogen waren onveranderlijk op mij gevestigd, zoodat ik er schier bevreesd voor begon te worden.

Na eene korte poos keerde mijn vader van zijn vergeefschen togt terug. — Van avond — sprak hij misnoegd — is er niets aan de zaak te doen. Dat arme kind heeft hard de koorts, en het in dien toestand aan zulk een weder bloot te stellen!.... Lieve vrouw, er is niet anders op, dan dat gij het naar bed brengt; ik zal zien wat ik er aan doen kan!.... Maar, wèl bedacht, is het toch eigenlijk wat veel van een Doctor gevergd, dat hij niet alleen de zieke kinderen uit de buurt om niet behandelen, maar ze nog daarenboven in zijn eigen huis verplegen zal!

Nadat mijn vader op die wijze aan zijn misnoegen lucht gegeven had, verliet hij de kamer om drooge kleederen aan te trekken.

Mijne moeder stak de armen uit om het kind van mijn bed te nemen, en nu deed het voor het eerst een smartelijk geluid hooren. Het boog zich over mij heen, klemde zich met bevende handjes aan mij vast, en begon te schreijen, als vreesde het van mij losgerukt te worden. Ik sloot het in mijne armen en drukte het aan mijn hart. Het liet zich mijne liefkozingen welgevallen, vlijde de gloeijende koontjes aan mijne borst, en hield op met schreijen. Ik was van medelijden en liefde bewogen; want reeds beminde ik het met die liefde welke den

gevoelvollen mensch bezielt jegens dengenen die hulp bij hem komt zoeken, jegens den zwakkere die zich met vertrouwen onder zijne hoede begeeft. Ik verzocht mijne moeder aan de kleine zieke een leger in mijne kamer te geven; zij werd in KITTY's bed gelegd.

Weken lang verkeerde zij in doodsgevaar. Wat het arme wicht leed; hoe veel angst wij er voor uitstonden; met hoe veel zorg mijn goede vader het, in weerwil der ruwe woorden die hem in de eerste oogenblikken ontvallen waren, zóó verpleegde, dat zijne rijkste patiënten 't niet beter hadden kunnen verlangen; hoe mijn lieve moeder nacht op nacht er bij waakte, als ware het haar eigen kind; hoe het kind ons zoo dierbaar werd, dat, toen mijn vader het eindelijk buiten gevaar verklaarde, wij allen dankend de handen ten hemel hieven: — dat alles laat zich vermelden, maar niet met woorden beschrijven.

Vergeefs waren inmiddels onze pogingen om te vernemen wie het kind was, wie 't bij ons gebragt had, en van waar 't was gekomen. Waarschijnlijk kwam het ons voor, dat het gestolen was, en de ouders het niet uit armoede te vondeling hadden gelegd. Enkele woorden die aan hetzelve ontsnapten en van herinneringen aan een beteren toestand schenen te getuigen, bragten ons het eerst op die gedachte, welke het voor ons dubbel moeijelijk maakte omtrent de toekomst te besluiten. Het einde van onze overleggingen was evenwel, dat wij niet zonder het kind konden leven; want wij hadden het allen lief gekregen, en wisten tevens, dat, als wij de hand er af trokken, het geen andere toevlugt had dan het weeshuis. Zoo kwam het tot eene stilzwijgende overeenkomst, dat het kind bij ons zou blijven, en daar het van 't eerste oogenblik af een zoo onbepaald vertrouwen aan mij had betoond, zeide ik met vreugde amen, toen het lieve meisje op zekeren dag lagchend verklaarde dat zij *mijn* kind was. O! hoe gelukkig maakte mij dat kinderlijke gezegde!

Ik doopte haar FORTUNA, FORTUNA WILDRED, opdat zij, indien wij nooit den waren naam ontdekken mogten, den onzen zoude voeren. Wel moest zij reeds eenen doopnaam hebben; ook herinnerde zij zich dat zij WILLIE heette; maar die naam beviel mij niet: ik noemde haar meestal mijne FORTUNA, en zoo werd die naam weldra bij ons algemeen.

Mijne kleine FORTUNA! Hoe lief had ik haar, en met hoeveel teederheid vergold zij mijne liefde! Hoewel ik-zelve nog zeer jong was, vormde zich toch alras in vele opzigten eene betrekking tusschen ons, als die tusschen moeder en dochter. Van de eerste dagen af noemde de kleine mij Tante DINA, en ik gewende mij spoedig aan dien eerwaardigen titel, maar vond het toch natuurlijker FORTUNA »mijn kind" te noemen, omdat ik, in weerwil van mijn jeugdigen leeftijd, inderdaad moederlijke liefde voor haar gevoelde. De buitenwereld was immers voor mij, die niets dan een ziekelijk leven te gemoet zag, zoo geheel veranderd, dat ik van alles wat een jong meisje in het verschiet toelonkt reeds nu afstand moest doen, en mijne innige onverdeelde liefde aan het kind kon toewijden, dat aan mij als aan eene eigene moeder gehecht was.

Dikwerf bedenk ik nog, hoe mijn leven zonder dit kind hoogst treurig en eenzaam zou zijn geweest. Doch nu gevoelde ik mij gelukkig! Ik was te moede, als of ik in mijne FORTUNA herleefde; want alle wenschen en droomen, die mijne ziekte had te niet gedaan, ontwaakten weder, hoezeer dan ook niet voor mij zelve. Zij was het voor wie ik hoopte, wenschte, droomde — het kind met de lieve vriendelijke oogen, dat zoo gaarne aan mijne zijde lag, mijnen hals met de blanke armpjes omstrengelde, de zachte wang aan de mijne vlijde. Hoe gaarne was zij altijd bij mij! Nooit was zij gelukkiger, dan wanneer wij te zamen uren lang alleen waren. Dan praatte zij onophoudelijk met kinderlijke vrijmoedigheid over alles wat haar in de gedachte kwam, en verheugde mijn hart met haar onschuldig gesnap. Ieder had haar lief, maar niemand zoo zeer als ik; want zij had niemand liever dan mij. Hoe vaak heeft men mij niet gezegd, dat ik het kind zou bederven! maar dat deed ik niet; zij was niet te bederven, mijn lieve blonde FORTUNA!

Niet lang nadat het bepaald was dat zij bij ons zou blijven, lieten wij een klein miniatuur-portret van haar maken, dat ik sedert altijd om den hals gedragen heb. Wij dachten, dat het later welligt een middel zou kunnen zijn, om hare ouders te ontdekken. Terwijl ik dit nederschrijf ligt het voor mij. Hoe gelijkend is het nog! Hoe dikwijls heb ik dat blonde kopje beschouwd, terwijl ik den hemel om zijnen zegen voor mijn kind smeekte!

Jaren verliepen, en velerlei veranderingen hadden plaats. Mijne goede moeder stierf — een ramp die ons plotseling trof, en te gevoeliger daar hij juist voorviel in eenen tijd, waarvan wij ons zoo veel vreugde en genoegen beloofd hadden. Want toen de kortstondige ziekte mijner moeder begon, maakten wij juist de toebereidselen voor de bruiloft van mijne zuster KITTY. Lang duurde het, eer de leegte en de droefenis, die dit verlies in onze kleine huishouding veroorzaakte, voor eene meer opgeruimde stemming plaats maakte. Wij hadden haar allen zoo innig lief gehad, en zij was ons eene zoo trouwe moeder, eene door en door edele vrouw geweest.

Toen mijne zuster omstreeks een jaar getrouwd was legde mijn vader zijne praktijk neder, en wij gingen in hare nabijheid in *Derbyshire* wonen, waar wij met ons drieën, namelijk mijn vader, FORTUNA en ik, een stil en genoegelijk leven leidden. Zoo verliep eene reeks van jaren, tot dat mijn kind omstreeks zeventien jaren was.

In de streek waar wij woonden hadden wij vele geburen, met welke wij op vriendschappelijken voet verkeerden. Bovenal echter was er ééne familie, die ons van den beginne af veel vriendschap betoond had. Haar naam was BERESFORD, en zij bestond uit vader, moeder en een zoon die te *Oxford* studeerde. Zij waren rijk en bezaten uitgestrekte goederen in het Graafschap. Reeds in den eersten tijd, nadat wij ze hadden leeren kennen, was de gedachte, haast zou ik zeggen, de wensch, half en half bij mij opgekomen, dat de jonge ARTHUR BERESFORD en mijne FORTUNA voor elkander bestemd mogten wezen. Doch die wensch zou niet vervuld worden; want naar mate zij opgroeiden ontwaarde ik, dat geen ander gevoel zich tusschen hen ontwikkelde, dan de zuiverste innigste vriendschap.

Onvergetelijk zal mij ARTHUR BERESFORDS terugkomst van de hoogeschool zijn! Het was een schoone heldere Junij-morgen toen hij — den avond te voren eerst aangekomen — bij ons binnentrad, en mij met een van vreugde stralend gezigt toeriep: »Daar ben ik, Tante DINA! en voor eenige maanden vrij en vrank als een vogel in de lucht!" Hij snelde naar mij toe, greep mijne beide handen, en zag mij zoo hartelijk en zoo vrolijk in de oogen, dat het een lust was hem te zien. Hij verhaalde nu, wat hem zoo bijzonder opgeruimd

maakte; vooreerst was het hem gelukt zijne vrijheid te verwerven, zoo als hij zich uitdrukte; en ten tweede had hij doorgedreven, dat zijn neef NEVILL ERLINGTON, die zelf vroeger in *Oxford* gestudeerd had, doch er nu leeraar was, hem zou vergezellen. Aan dezen, verzekerde hij mij, had hij zóó veel te danken, dat hij zonder zijne hulp niet ware gereed gekomen, en te *Oxford* geen zoo aangenaam leven geleid zou hebben.

Den volgenden dag werd dan ook NEVILL ERLINGTON door den Heer BERESFORD en ARTHUR aan ons voorgesteld. Hij was zes of zeven jaren ouder dan ARTHUR; zijn uiterlijk voorkomen was niet zoo innemend, zijne manieren waren ook niet zoo aangenaam als van dezen; maar er lag op zijn gelaat iets zeer mannelijks; het hooge voorhoofd getuigde van een ernstigen dichterlijken geest; in zijn helderen blik spiegelde zich eene edele ziel af; wat hij sprak klonk als muzijk. Ik gevoelde mij reeds den eersten dag voor hem ingenomen, en de anderen ging het evenzoo — geen wonder dat hij weldra dagelijks bij ons kwam, voor zijne geregelde bezoeken geregeld eene verontschuldiging medebrengend, daar hij ons nu eens boeken, dan tijdschriften, dan weder bloemen of iets anders aanbood, dat ons aangenaam kon zijn. Dikwijls kwam hij met ARTHUR, vaker nog alleen, en het duurde niet lang of ik achtte den dag verloren, waarop hij ons niet bezocht. Ik miste hem overal, en dit was zoo onmerkbaar en van zelf gekomen, dat ik mij, van den eersten dag af, aan hem gehecht had, zonder het te weten, en dat hij mij steeds dierbaarder werd, naar mate ik hem meer leerde kennen.

Intusschen was ik niet de eenige die met vurig verlangen zijne komst verbeidde, of des avonds treurig de oogen sloot, als hij ons niet bezocht had. Mijn dierbaar kind sprak weinig van hem, als hij niet tegenwoordig was, en mengde zich slechts zeldzaam in het gesprek, als hij ons met zijn bezoek verheugde; maar ik kende het vrouwelijk hart genoeg, om te zien dat eene hartelijke toegenegenheid jegens hem bij FORTUNA al dieper en dieper wortelen schoot. Zij schenen als voor elkander geschapen te zijn. Hoe maagdelijk schuchter zij thans ook nog ware, zoo wist ik toch dat het oogenblik moest komen, waarop de liefde hare stem verheffen en hunne harten elkander vinden zouden. Dan, hoopte ik, zou de laatste wolk verdwijnen die nu nog bij wijlen mijnen horizon verduisterde, en zou ik gelukkig zijn

in het geluk der beide menschen, die mij na vader, moeder en zuster op de aarde het dierbaarst waren.

Mijnheer en Mevrouw BERESFORD waren van onze nieuwe bekenden de eenigen aan wie ik FORTUNA's geschiedenis had medegedeeld; het kwam mij onnut en ondoelmatig voor, ze wereldkundig te maken. Thans echter had ik ze gaarne ook aan NEVILL toevertrouwd, en van dag tot dag werd het mij pijnlijker dat zich geene geschikte gelegenheid daartoe aanbood. Maar tevens werd het mij ook gedurig twijfelachtiger, wat ik doen moest; want wij waren bijna nooit alleen, en, zoo als de zaken nu tusschen NEVILL en FORTUNA stonden, kwam het mij onkiesch en zelfs bedenkelijk voor, opzettelijk onder eenig voorwendsel zulk eene aanleiding te zoeken of de tusschenkomst van Mevrouw BERESFORD in te roepen. Slechts eenmaal bood zich de lang gewenschte gelegenheid aan, en toch liet ik ze ongebruikt voorbijgaan.

Mijn vader en FORTUNA waren des namiddags een bezoek aan mijne zuster KITTY gaan brengen, maar hadden beloofd binnen een uur terug te zullen zijn. Dat uur was bijkans verstreken, toen NEVILL binnentrad, om hen voor den avond bij de familie BERESFORD te noodigen. Ik verzocht hem hunne terugkomst af te wachten; hij nam naast mij aan het open venster plaats en bragt het gesprek terstond op FORTUNA, waarbij hij, zonder eenige voorafgaande aanmerking of inleiding, over haar sprak op eene wijze, zoo als men slechts van iemand spreekt dien men vurig bemint. In het eerst verraste mij dit; maar weldra stemde ik mijns ondanks met zijnen toon in, en liet mij over mijn kind zoo onbewimpeld uit, als ik niet ligt jegens iemand anders gedaan zou hebben. Maar in weerwil daarvan kwam ik er niet toe, hem FORTUNA's geschiedenis te verhalen; meermalen wilde ik beginnen, maar telkens beving mij de vrees, dat zij terugkomen en ik dan genoodzaakt zou zijn om in het midden af te breken. Het gevolg was, dat mijn verhaal onverhaald was gebleven toen mijn vader en FORTUNA te huis kwamen.

De zon daalde reeds ter kimme toen zij in de kamer traden. NEVILL verzocht ze, hem nog naar het huis van BERESFORD te vergezellen. Onvergetelijk blijft mij het zachte hartelijke vaarwel, dat hij mij bij het afscheid toefluisterde. Toen zij vertrokken waren, oogde ik hen lang door het open venster

na. Ik kon mij niet losrukken van het uitzigt in de zachte avondschemering; daar buiten was alles zoo rustig en kalm, maar in mijnen boezem verhief zich een storm van pijnlijke gewaarwordingen. Het was mij als of het hart mij breken wilde van weemoed en wanhoop. Eindelijk gaf een milde tranenvloed mij lucht, en bragt den storm tot bedaren. Welk regt, vroeg ik mij af, heb ik, die zoo vele zegeningen geniet, om te morren, dat niet ál mijne verwachtingen vervuld zijn geworden, en dat niet alles juist zóó is uitgekomen, als ik het wel gewenscht zou hebben? Ik drukte de hand op het onstuimig kloppende hart, en rigtte het vochtige oog omhoog naar den Hemelschen Vader, en bad Hem om vergiffenis. De liefelijke stilte van den zomernacht deed allengs ook in mijn gemoed de rust wederkeeren. Ik vergat mij zelve; ik vergat mijn leed; ik dacht weder aan mijn kind en verzonk nu op nieuw in droomen, zoo schoon en bekoorlijk, als ik ze naauwlijks in de zaligste dagen mijner jeugd gedroomd had. — De zaligste dagen mijner jeugd!..... Ik was nu bijna negen-en-twintig jaren oud — hoe verre lag de jeugd reeds achter mij! Zonderling.... ik telde naauwlijks twee jaren meer dan NEVILL, en een ieder — hij zelf ook — hield mij in vergelijking met hem voor oud.

Mijn vader en FORTUNA kwamen veel later te huis dan gewoonlijk, en het kwam mij voor dat de blik van mijn lieveling niet zoo open en vrij was als anders. Het was sedert kort de tweede of derde maal dat ik dit meende op te merken. Zij sliep in eene kamer, die met de mijne zamenhing door eene deur, welke gewoonlijk open bleef. Eer zij zich ter ruste begaf kwam zij altijd nog aan mijn bed, om mij goeden nacht te wenschen. Toen zij dezen avond bij mij kwam scheen zij geweend te hebben. Ik nam hare hand en hield die eene poos zwijgend in de mijne; toen zette ik mij overeind om haar te omhelzen en nog een weinig met haar te spreken, doch daartoe scheen zij niet gestemd te zijn. Eerst toen ik een paar woorden over NEVILL zeide, vroeg zij mij: of hij dezen avond lang bij mij geweest was?

— Bijna een uur.

— O dat is heerlijk! — antwoordde zij. — Het deed mij leed, dat mijne lieve tante den ganschen avond zoo alleen was geweest. Dat was regt lief van hem!

— Zeker; — zeide ik — maar zoudt ge wel iets anders van hem verwachten?

Op die vraag bleef zij het antwoord schuldig; een zachte blos kleurde hare wangen en zij legde hare hand in de mijne; maar eensklaps viel zij mij om den hals en begon luid te snikken. Te vergeefs trachtte ik haar te bewegen, mij de reden van hare ontroering te zeggen: het zou mij te zeer doen, fluisterde zij onder een vloed van tranen; maar ik moest toch vooral niet denken, dat zij ondankbaar was jegens mij, die haar altoos zoo veel goedheid had bewezen, en die zij altijd zoo lief had gehad. Toen ik haar nu ernstig bad, haar hart voor mij uit te storten, bekende zij mij eindelijk, dat zij zoo bedroefd was, omdat zij op de wijde wereld geen vader noch moeder had; omdat zij eigenlijk geen regt had op den naam dien zij voerde; omdat in de oogen der geheele wereld, ons uitgezonderd, een zekere smet op haar kleefde; omdat zij jegens degenen, op wier achting en vertrouwen zij prijs stelde, altijd onwaar moest zijn; omdat....

Tranen beletten haar voort te gaan. Zij had dit alles zoo snel, zoo hartstogtelijk gesproken, en ik verstond haar maar al te goed. Dat alles ware te vermijden geweest, dacht ik, en verweet mij zelve dat ik het niet verhoed had.

Ik zocht haar te troosten, en stelde haar voor, dat, hoe weinig uitzigt er ook op ware, er toch altijd nog hoop bestond dat zij hare ouders eenmaal weder zou vinden; dat zij wat het overige betrof gerust kon zijn, want dat zij zelve geenerlei schuld had aan hetgeen zij hare onwaarachtigheid noemde, en dat er thans ook geene reden meer aanwezig was om niet al degenen op wier achting zij prijs stelde, volkomen in te lichten. Ik sprak haar moed in, en dankte haar dat zij mij haar vertrouwen geschonken had.

Fortuna weende nog, maar zachter en meer getroost, en gaf mij den nachtkus, om nog stil voort te weenen over haar droevig lot, en daarna in te sluimeren en te droomen, zoo als de onschuld slaapt en droomt; — het lieve kind!

Ik heb reeds boven verhaald, dat de Heer beresford in deze streken uitgestrekte goederen had, en dat arthur zijn eenige zoon was. Zijn twee-en-twintigste geboortedag, waarop hij meerderjarig werd, zou dus als een groot familie-feest ge-

vierd worden. Ik verliet slechts zelden mijne kamer; maar reeds sedert maanden was het bepaald, dat ik bij die gelegenheid veertien dagen bij BERESFORD zou doorbrengen. Die tijd was thans gekomen, en twee dagen na mijn onderhoud met FORTUNA vertrokken wij derwaarts.

Er waren sedert eenige dagen, buiten NEVILL, nog andere gasten daar aangekomen, namelijk de broeder van Mevrouw BERESFORD, de Overste HAUGHTON met zijne vrouw en twee kinderen. Zij kwamen regtstreeks uit *Bengalen*, waar de Overste met zijn regement eenige jaren was geweest.

Mevrouw HAUGHTON was zeer ziekelijk en ging daarom even weinig uit als ik, zoodat wij tot hiertoe nog geene gelegenheid hadden gehad om elkander persoonlijk te leeren kennen. Maar haar dochtertje, dat ik gezien had, en al wat FORTUNA mij van haar verhaalde, nam mij zoo voor haar in, dat dit voor mij eene reden te meer was, om het altoos een weinig gewaagde bezoek te ondernemen.

Reeds op den dag onzer aankomst ging het in huis vrij levendig toe: want het was daags vóór ARTHURS verjaardag, en Mevrouw BERESFORD had heden, ter eere van de kinderen haars broeders, AGNES en HENRI HAUGHTON, een groot kinderfeest aangelegd, waarop een paar uren in het rond de kinderen van alle bekende en bevriende familiën genoodigd waren. Dat was een loopen, en springen, en juichen en lagchen, den geheelen schoonen zomeravond lang! Geen gezigt bleef ernstig; want de volwassenen waren weder jong geworden met de jeugd, en de ouders wilden zich in vrolijkheid en scherts zelfs door de kinderen niet laten overtreffen.

Het was reeds vrij laat geworden. Zelfs de onvermoeidste voetjes verlangden naar een weinig rust, en tot verpoozing werd een pandspel begonnen. Het duurde dan ook niet lang of het regende verbeurde panden in FORTUNA's schoot; en nu begonnen, onder eindeloos gelach, gejubel en handgeklap van het kleine volkje, de antwoorden op de vraag: »Wat moet degeen doen, wiens pand ik heb?"

Het luidruchtigste gelach verhief zich, toen de deftige NEVILL zijn pand moest inlossen. Maar een glans van genoegen en geluk straalde van zijn gelaat, toen hij nu voor FORTUNA nederknielen moest, om op zijne beurt aan een ander zijne taak voor te schrijven. Zij hield een kleinen ring in de hand en deed de gewone vraag: »Wat moet hij doen, wiens pand ik heb?"

— Ons de geschiedenis van zijn leven vertellen! — antwoordde hij lagchend.

Er ontstond nu eene kleine pauze; ieder wachtte af, wie zich als de eigenaar van het pand zou doen kennen. Maar FORTUNA zweeg, want het was háár ring. NEVILL sprong op — want hij kende den ring zeer goed — en riep FORTUNA op schalkschen toon toe! »Ei! is dat niet het pand van Miss WILDRED?"

Zij wierp mij eenen blik toe en riep: »Tante DINA!" als of zij mij verzoeken wilde, voor haar het woord op te vatten en haar uit de verlegenheid te helpen. Maar nog eer ik dit

doen konde stond Mevrouw BERESFORD op en kwam tusschen beiden: »NEVILL!" — zeide zij — »ik vrees dat de taak die gij aan de eigenares van dit pand hebt opgedragen, niet zoo gemakkelijk te vervullen is. Het is, dunkt mij, van jonge Dames wel wat veel gevergd, dat zij hare eigene geschiedenis zouden openbaren."

— Wilt gij intusschen — voegde ik er terstond bij — van *mij* het verhaal van FORTUNA's leven aannemen, dan ben ik gaarne daartoe bereid, als FORTUNA mij die taak wil toevertrouwen. Neemt gij daarmede genoegen?

Hij antwoordde dat het hem leed deed, als er ook maar één woord verder over gesproken werd, daar hij zijne onbezonnenheid zeer wel inzag, en dat hij ons om verschooning verzocht. Dit antwoord deed zijn hart eer aan; maar daar ik den wensch van mijn kind kende, zoo verklaarde ik, dat ik met genoegen het pand zou inlossen, zoodra de kinderen vertrokken waren.

Het pandverbeuren nam intusschen daarmede een einde.

Het was reeds tien ure geslagen, toen de volwassenen zich rondom mij plaatsten, om de beloofde geschiedenis aan te hooren. Buiten onze familie en NEVILL waren alleen de familiën BERESFORD en HAUGHTON aanwezig. Het ontging mij niet dat FORTUNA zeer gejaagd was, en ook mijn hart klopte onrustiger dan anders. Intusschen schepte ik moed, nam mijne breikous ter hand en begon, met de oogen op mijn werk, het verhaal. Slechts nu en dan wierp ik eenen blik op den een of ander van het gezelschap, vooral op NEVILL, die met zulk een ernst en gespannen aandacht luisterde, als of zijn levenslot van mijne woorden afhing.

FORTUNA's geschiedenis leverde eigenlijk niet veel stof op, en ik gevoelde geene opgewektheid om ze noodeloos te rekken; daarom maakte ik het zoo kort mogelijk. Juist verhaalde ik, waarom ik mijn kleine lieveling FORTUNA genoemd had. — »Eigenlijk" — voegde ik er bij — »heette zij WILLIE."

Bij het noemen van dien naam klonk plotseling een gil door de kamer. Ik schrok, en met mij alle de aanwezigen.

Dáár zat, bleek als eene doode, met neêrgebogen hoofd, en de hand op FORTUNA's schouder geleund, Mevrouw HAUGHTON. Ook mijn kind was doodsbleek geworden. Als levenlooze marmeren beelden staarden zij elkander aan, met hoop en twijfel in het hart. Zoo zaten zij eene wijle, en stonden toen te gelijk op. Mevrouw HAUGHTON breidde hare armen uit. »Moeder!" — riep FORTUNA, uit het diepst van haar hart; en nu ontstond er een tooneel dat geene pen beschrijven kan.

Mij was het als een droom. Wat ik zag begreep ik niet, en toch liet de zamenhang zich zoo ligt raden. Het ging mij als een dolksteek door het hart, een nachtelijk duister omringde mij, en ik zonk half bewusteloos neder. Een verward geluid van stemmen klonk om mij heen, zonder dat ik een woord verstond. Eindelijk kwam ik weder tot mij zelve, en mijn vader riep mij toe:

— DINA! gij hebt immers het kleine portret bij u!

Met moeite bragt ik de hand aan mijne halsketen, opende het medaillon en gaf het hem. Een nieuwe kreet klonk door de kamer, maar ditmaal was het een kreet van de zaligste moedervreugde.

— Ja, ja — hoorde ik Mevrouw HAUGHTON met de grootste ontroering zeggen — ja, ik ken het, ik ken het.... het is mijne WILLIE, mijne kleine WILLIE! — Daarbij drukte zij het portret aan hare lippen en overlaadde het met kussen.

Nu had ik geen verdere bewijzen meer noodig: die kreet, die opgotogen vreugde, die kussen.... het was hare moeder!

Mevrouw HAUGHTON was uitgeput weder in haren stoel nedergezegen; FORTUNA lag voor haar op de knieën, met het hoofd in haren schoot, en snikte luid. Allen zwegen deelnemend. Nu trad de Overste HAUGHTON, die tot hiertoe onbewegelijk als een beeld gestaan had, nader, beurde FORTUNA op, nam moeder en dochter bij de hand, en leidde ze buiten de kamer.

Ik sloot op nieuw mijne oogen; maar de tranen openden zich toch eenen weg, en vloeiden rijkelijk over mijne wangen. Mijne zelfbeheersching, de vrucht van een veeljarig lijden, begaf mij dezen avond. Daar voelde ik in mijne smart den warmen deelnemenden druk eener hand, die mij weder opbeurde. Het was NEVILL, die naast mij stond en mij aanzag met eenen blik, zoo hartelijk en trouw, als wilde hij mij toeroepen dat hij ten volle gevoelde wat in mijn binnenste omging.

Toen de Overste HAUGHTON terugkwam kregen wij nadere opheldering.

Mevrouw HAUGHTON had, nog zeer jong zijnde, eenen Kapitein MORETON gehuwd en was hem naar *Oostindië* gevolgd, waar mijn kind WILHELMINE geboren werd. Het kind was echter zoo zwak en teêr, dat de geneesheeren het voor hopeloos verloren verklaarden, als het blootgesteld bleef aan het *Indische* klimaat. Zwaar viel het der moeder van haar kind te scheiden, maar toen het omstreeks twee jaren oud was, gaf zij aan de dringende raadgevingen gehoor, en besloot het aan hare bloedverwanten in het noorden van *Engeland* te zenden. Eene *Engelsche* dienstbode vergezelde het kind, en beiden zouden de reis doen onder toezigt van eene vriendin der moeder, welke insgelijks tot herstel van hare gezondheid naar *Engeland* terugkeeren wilde. Maar deze dame stierf op de reis, en sedert dien tijd hadden de ouders alle sporen van het kind en de dienstbode verloren; alleen leverde de Kapitein van het schip het bewijs, dat beiden in *Engeland* aan wal gegaan waren. Sedert waren ruim vijftien jaren verloopen. De dienstbode was ruim van reisgeld voorzien geweest, daarenboven was haar de geheele rijke garderobe van het kind toevertrouwd — reden genoeg om een slecht mensch tot de schanddaad te verleiden, ten gevolge van welke het kind in ons huis werd opgenomen.

Het raadsel, dat FORTUNA's kindschheid omsluijerde, was alzoo opgelost.

Ik ging zoodra mogelijk naar mijne slaapkamer, en verbeidde met gespannen verwachting de komst van mijn kind.

want dat FORTUNA nog dezen avond bij mij komen zou, dat wist ik zeker. De maan scheen helder door het venster, en de schaduw der boomen, die door den frisschen nachtwind heen en weder bewogen werden, hulden nu eens mijn bed in zachte schemering, dan weder viel het volle licht der maan op mijn gelaat. Even zoo, tusschen licht en duister, werd mijne ziel geslingerd. Allengs echter begon mijn bloed bedaarder te stroomen; het suizen van den wind klonk mij als muzijk uit hooger sféren; meer en meer verhief zich mijn hart boven de aardsche zorgen, en ik bad God, dat Hij alles ten beste keeren mogt. In die kalme stemming had ik eenigen tijd gelegen, toen ik voetstappen hoorde.

Mijne lieveling kwam, doch niet alleen. FORTUNA trad hand in hand met hare moeder binnen, en stond met haar voor mijn bed, zacht door het maanlicht beschenen. Het witte nachtgewaad van mijn kind schitterde als het zilveren kleed eens engels. Wij spraken weinig; maar Mevrouw HAUGHTON zeide mij woorden, die mij als hemelsche dauw verkwikten en versterkten. Daarop liet zij mij met háár, met mijn kind alleen.

Mijne FORTUNA viel mij weenend om den hals, en daar ik nu bedaarder was dan zij, zoo vierde ik aan mijne liefde jegens haar de volle teugels. Zij werd kalmer, en begon te spreken, en schilderde mij hare vreugde af, en nu sprak zij woorden, die ik nooit vergeten zal; woorden die dezen avond tot den zaligsten van mijn leven maakten. — »God zegene u, mijn lief, mijn edel kind, *mijn* kind!" — zeide ik, toen ik haar den nachtkus op het voorhoofd drukte, en: — »Goeden nacht, *mijn* Tante DINA! altoos de *mijne!*" — antwoordde zij innig kinderlijk.

Schooner dan ooit drongen den volgenden morgen de eerste zonnestralen door de vensters van het huis, waarin ARTHURS geboortedag gevierd zou worden. Overal vrolijke gezigten, van alle kanten vreugde en hartelijke gelukwenschen! Er zijn enkele dagen vol verrukking, waarop de mensch met volle teugen den vreugdebeker van vriendschap en liefde drinkt; waarop geen wolkje den helderen glans der zaligheid verduistert: — zulk een dag was deze geboortedag, die in het gedenkboek mijns levens met gouden letters staat aangeteekend.

Ik was tegen zooveel aandoening niet bestand, en had mij des namiddags naar het stilste vertrek van het huis begeven, en mij nedergelegd om een weinig te rusten. Slechts uit de verte drongen tusschen beiden eenige vreugdeklanken tot mij door; dan werd het weder stil om mij heen; maar in mijn binnenste vond die vreugde een eindeloozen weerklank. Ik was innig tevreden met mijn lot en met de wereld.

Een goed half uur had ik zoo gerust, toen ik in den tuin voetstappen hoorde. Ik kon niet zien wie voorbij gingen, maar de wandelaars kwamen nader, en FORTUNA sprong, vlug als eene hinde, door een der openstaande lage vensters naar binnen. Lagchend volgde NEVILL door het andere. Toen hij verschooning vroeg wegens het storen van mijne rust, zeide ik: »Reeds

lang verlangde ik mijn kind te zien!" FORTUNA omhelsde en kuste mij.

— En wilt ge dan mij niet óók welkom heeten?—vroeg NEVILL.

— Gij zijt mij altijd welkom! — antwoordde ik en reikte hem de hand. Hij drukte die en zweeg eene poos. Toen hernam hij, half ernstig half schertsend:

— Tante DINA! ik ben hier gekomen, om eene gunst van u te vragen, de grootste die ik ooit van iemand gevraagd heb.

Verrast keek ik op; hoop en twijfel bestormden mijn hart. Toen ik te vergeefs naar woorden zocht, vroeg hij met eene zachte stem en neêrgebogen hoofd: »Wilt ge mij uwe FORTUNA schenken; opdat zij voor eeuwig *mijne* FORTUNA, *mijne* geluksgodin worde en mijne lieve vrouw?"

Ik zag beiden aan. Op zijn gezigt speelde een verlegen glimlach, terwijl een gloeijende blos hare wangen bedekte. Nu *wist* ik wat ik te antwoorden had; maar de stem weigerde mij nog altijd hare dienst: de hoogste vreugde en de diepste smart zijn sprakeloos. Eindelijk stamelde ik, hunne handen in elkander leggende: — »God zegene u, mijne kinderen!" — NEVILL drukte mij eenen kus op het voorhoofd, FORTUNA drukte mijne hand aan haar hart, en zag mij met hare heldere oogen zoo innig gelukkig aan, dat ik mijn dierbaar kind op nieuw in mijne armen moest sluiten.

Mijne geschiedenis is ten einde; daarom nog slechts weinige woorden ten slotte. Mijn kind was nog zeer jong, en NEVILL had nog een goed eind wegs af te leggen, eer hij onbekommerd het lot eener beminde vrouw aan het zijne verbinden kon. Daarom werd bepaald, dat het huwelijk nog een of twee jaren verschoven zou worden, en dat FORTUNA inmiddels hare bloedverwanten in het noorden van *Engeland* zou bezoeken.

Sedert FORTUNA in ons huis was, had ik geen zoo treurigen winter gekend als dezen; want mijn kind was nu verre van mij verwijderd. Maar de hoop hield mij staande, en naauwlijks was de lente gekomen, of zij bragt mij niet alleen bloemen, maar ook alle vreugde terug. Eene predikantsplaats in onze nabijheid, die de Heer BERESFORD te begeven had, werd vacant, en eer de zomer ten einde was, vierden wij er de intrede van NEVILL. Kort daarop werd hij met FORTUNA voor tijd en eeuwigheid vereenigd.

Terwijl ik dit schrijf dartelt een klein meisje in mijne kamer, en verjaagt door vrolijk gesnap alle sombere gedachten, die over mijn treurig lot zouden kunnen opwellen. De kleine snapster heet DINA en is het dochtertje van »mijn kind." Als ik de kleine aanzie, is het mij soms, als of ik twintig jaren jonger ware, en als of de kleine FORTUNA nog voor mijn bed speelde. Zoo zijn moeder en kind, het verledene en het tegenwoordige, voor mij in een lieflijken krans zamengevlochten. Hoe zou de mensch zich ongelukkig kunnen gevoelen, die een hart gevonden heeft, dat hem bemint!

MENGELWERK.

DE SOCIETEITS-EILANDEN.

NAAR

F. GERSTÄCKER.

OTAHEITE.

(*Vervolg en slot van bladz.* 68.)

Het gebergte van *Otaheite*, niet zoo pittoresk als dat van *Imeo*, maar hooger en trotscher, lag nu digt voor ons. Welk een onderscheid tusschen deze en de *Sandwich-eilanden!* Dáár kale heuvels en lava-klompen, gele dorre rotsen, alleen het lage land en de dalen en zelfs deze niet tot in de hoogte begroeid; — hier de weligste plantengroei van den uitersten rand der zee tot aan de hoogste bergtoppen. Dáár de palmen als met eene karige hand verdeeld, en slechts aan den waterkant en in de diepste dalen voorkomende; — hier in digte bosschen vereenigd beneden aan het strand, en in kleinere en grootere groepen op al de lagere heuvels. Het was een verschil als dag en nacht!

Wij kregen overigens tijd genoeg om de kust, waarvan mijne *Indianen* evenwel natuurlijk geen de minste notitie namen, te beschouwen en te bewonderen; want wij hadden den geheelen achtermiddag werk om de haven van *Papetee* te bereiken. Eerst met het vallen van den avond zagen wij in de verte, na om eene punt (zoo ik meen *Pointe Venus* geheeten) gevaren te zijn, de huizen en eenige schepen in de haven voor ons liggen, en toen het donkerder werd blonken ons van daar lichten te gemoet.

Wat beteekenden die gelijkbrandende lichten op geregelde afstanden aan het strand? Eene straatverlichting? Die gedachte was te stout; en toch zag het er in de verte bijkans zoo uit. Nog een uur geduld, en het raadsel zou opgelost wezen; ook had ik nu genoeg te doen, om onze boot langs

de ver in het vaarwater uitstekende riffen te sturen — de drie *Indianen* zaten te roeijen.

Wij kwamen nader en nader; tusschen twee der ten anker liggende schepen voeren wij door, en mijn oude *Indiaan*, die reeds meermalen hier geweest was, wees op een der lichten als onze aanlegplaats. Ik hield er regt op aan, en — bij alle zonnen van het firmament — het was een straatlantaarn, een eerzame oude straatlantaarn, met een dof flikkerend oliepitje, vlak onder een palmboom, en daarboven schitterde en fonkelde het Zuiderkruis. — Ik was waarlijk aangedaan op het gezigt van die oude lantaarn — o, wat lieve, aangename herinneringen werden door haar opgewekt! — Zulk een vriendelijk *memento* hier, midden in den *Stillen Oceaan*, te vinden, was inderdaad eene verrassing.

Ons vaartuig raakte grond; ik sprong aan wal. Het strand was juist daar, waar wij aangelegd hadden, zeer levendig; eene menigte *Indianen* van beider kunne en blanken van allerlei slag wemelde hier in het rond, en er scheen eene buitengewone drukte te heerschen, toen eensklaps uit de nabijheid het krijgshaftig geluid van een tromgeroffel mij in de ooren klonk. »*Revolutie!*" was mijne eerste gedachte; sommatie aan het volk om uiteen te gaan, korte aanspraak van den Commandant, voorlezing van de oproer-acte enz. enz. enz.! Mijne vrees was echter ongegrond. Wel behelsde die roffel en de daarop volgende zich allengs verwijderende marsch eene uitnoodiging om uiteen te gaan; maar zij was van geheel vreedzamen aard en de gewone *taptoe*. Een half uur later werd een kanonschot gelost, en na dit signaal mag geen *Indiaan* zich meer in de straten laten vinden. Maar reeds eer het zoo laat was had de menigte zich geheel verstrooid, en ten acht ure lag de kleine stad zoo stil en rustig daar, als ware zij uitgestorven.

Ik wandelde intusschen aan het strand op en neder om een behoorlijk logement te vinden, waar ik mijnen intrek kon nemen; maar hoewel het niet aan eene menigte van kroegen en drinkhuizen ontbrak, waarvan sommigen zelfs met den weidschen naam van *Hôtel* prijkten, bleven mijne nasporingen vruchteloos, en besloot ik dezen nacht liever nog maar aan boord van mijne boot te slapen.

Dit was echter spoediger gezegd dan gedaan. Om de vlak

aan het strand gaande deining te vermijden, waren de *Indianen* met de boot een honderd passen ver in zee gaan liggen, en sliepen reeds als rozen. Aan het strand wilde ik ook niet blijven; ik trok dus mijne kleederen uit, waadde zoo ver ik grond voelde, nam eindelijk, toen het water te diep werd, mijn pak in de linkerhand en zwom tot aan de boot. — Tien minuten later lag ik, met het gezigt naar de vriendelijk flikkerende straatlantaarn gekeerd, warm in mijne dekens gewikkeld in de boot, en verdroomde mijn eersten nacht te *Otaheite*.

Met het kanonschot, dat het aanbreken van den dag verkondigde, ontwaakte ik en kon ook niet weder inslapen; want ik was zeer verlangend om de haven van *Papetee*, waarvan ik reeds zoo veel gelezen en gehoord had, ook bij het daglicht te kunnen bewonderen. Maar gelijk het immer gaat als de verwachting te hoog gespannen is, zoo ging het mij ook hier. Ik vond mij zeer te leur gesteld. De bergen, die den achtergrond van het tafereel vormen, zijn wel is waar hoog en, zoo als ik reeds zeide, tot op de hoogste toppen begroeid; maar zij wijken allengs te ver van de kust af en hebben te weinig scherpe omtrekken, om een schilderachtig panorama te vormen.

Daarentegen leverde de stille, aan den eenen kant door vriendelijke woningen en tuinen, aan den anderen door de schuimende branding omzoomde haven een allerliefst tafereel op, en een klein met palmen begroeid eilandje, dat juist aan den ingang lag en vroeger een geliefkoosd verblijf der Koningen van deze groep was, stak schilderachtig af tegen den achtergrond aan den zeekant, die deels door het ruime watervlak, deels door de trotsche bergruggen van *Imeo* gevormd werd. Boven en beneden vormden twee in zee uitloopende landtongen een halfrond, waar binnen de stad *Papetee* lag. Van den zeekant gezien scheen deze echter naauwlijks den naam van stad te verdienen; zij geleek veeleer naar eene onafgebroken reeks van kleine buitenplaatsen, gelijk men ze in de nabijheid van groote steden vindt; alleen strookten de hier en daar uitstekende hôtel-uithangborden niet met het landelijk stille karakter van het geheel.

Er lagen niet zoo veel schepen als ik gewacht had hier te zullen vinden; slechts een paar walvischvangers, een Fransch-

man en een Amerikaan, twee of drie koopvaardijschepen, een naar *Sidney* bestemde schooner, onderscheiden Gouvernementschooners, waaronder ook de *Kamehameha;* een allerliefst vaartuig, hetwelk de *Franschen* een groot jaar geleden, benevens 20,000 dollars klinkende munt, aan de arme *Sandwich-eilanders* formeel ontnomen hadden.

Mijne *Indianen* hadden met het aanbreken van den dag de boot weder digt aan den wal gebragt, (waarbij zij, in 't voorbijgaan gezegd, niet weinig verbaasd waren geweest mij weder aan boord te vinden,) en bragten nu hunne lading levensmiddelen aan land. Ik begaf mij op weg om eene woning te zoeken, maar bevond weldra dat die niet zoo gemakkelijk te vinden was. Vóór alles moest ik mij ook weder eenige kleedingstukken aanschaffen en trad dus in een der *Engelsche* winkels binnen. Aan mijne plunje konden de menschen terstond zien dat ik pas aangekomen was, en toen ik een der aanwezige personen naar de beste herberg om te logeren vroeg, gaf hij ten antwoord dat ik moeijelijk te regt zou komen, daar de hôtels hier niet tot het verleenen van huisvesting ingerigt waren, en de vreemdelingen, die hier eenigen tijd vertoefden, gemeenlijk eene kamer huurden en in een logement gingen eten. Ten slotte vroeg de goede man met een vriendelijk lachje, met welk schip ik toch wel gekomen was, daar er sedert drie dagen geen was binnengeloopen?

Ik antwoordde dat ik met een walvischvanger tot *Maiao* gekomen en van daar met eene boot naar herwaarts overgestoken was.

— Met een boot? — Met een walvischvanger? — dus bootsman?

— Bootsman. — antwoordde ik, mij in mijn lot schikkend, en tevreden dat ik ten minste niet voor een gemeen matroos werd aangezien.

— Maar dan zult ge moeite hebben om een verblijfkaart te krijgen; — vervolgde de man — de politie is hier zeer streng; en zonder verblijfkaart mag niemand u een nacht huisvesting geven.

Verblijfkaart! Straatlantaarns! Politie! — o Zoete, aangename herinneringen! Ik kon mij tegen eenen aanval van heimwee niet verzetten, en keek den man aandoenlijk aan. Hij scheen echter mijne aandoening voor angst te houden, want

hij trachtte mij gerust te stellen en meende dat alles nog wel te regt kon komen, als ik maar een goeden vriend wist te vinden, die voor mij wilde instaan.

Ik verzekerde hem dat ik mijn best zou doen; kocht wat ik noodig had, en meer dan hij waarschijnlijk had verwacht, en ging toen naar het politie-bureau om eens te hooren wat er eigenlijk noodig was. De Commissaris van politie was er nog niet en ik werd over een uur terugbesteld; maar de aanwezige klerk zeide mij dat ik waarschijnlijk wel een borg zou noodig hebben. — Dit bleek echter later het geval niet te zijn; want toen ik terugkeerde en den inmiddels verschenen Commissaris mijne papieren vertoonde, werd ik door dezen zeer vriendelijk ontvangen en verkreeg zonder verdere moeite mijne verblijfkaart.

Op mijne morgenwandeling had ik een uithangbord gezien, met het opschrift: MERZ, *Tailleur; Schneider; Taylor.* Dezen besloot ik thans op te zoeken; misschien kon ik daar een kamer huren en mijn bagage in veiligheid brengen.

De kleine kleermaker zat juist met een *Engelschman* — die later bleek een incognito reizende *Duitsche* Jood te zijn — een *Franschman* en de *Indiaansche* vrouw van dezen laatsten, aan het ontbijt, en reeds na vijf minuten stond mijn besluit vast om hier, als het maar eenigzins mogelijk was, mijnen intrek te nemen; want de man was een echt »origineel." Hij sprak gedurende het ontbijt met ons alle vier, met ieder in zijne taal, en radbraakte alle vier de talen op zulk een koddige manier, dat ik een geheele poos lang goed moest oppassen om te ontdekken welke hij juist onder handen had. Hij was een *Straatsburger*, en als zoodanig had hij het regt om geen *Duitsch* te spreken; maar hij sprak ook geen *Indiaansch*, geen *Fransch* en geen *Engelsch*, ofschoon hij in al de vier talen geschiedenissen vertelde. Nog nooit had ik op mijne reizen iemand ontmoet, die zoo volstrekt geen enkele levende taal sprak als dit kleermakertje; het was een gepersonifiëerd *Babel* in miniatuur.

Gelukkig had hij eene kamer te verhuren, en hij was even verblijd er eenen huurder voor te vinden, als ik het was dat ik zoo spoedig onder dak zou komen. Weldra werden wij het dan ook over den prijs eens, die voor de kamer, met bed, tafel of stoel, een dollar in de week zou bedragen. Mijne

eerste zorg was nu, mijne goederen in veiligheid te brengen, en een half uur later was ik in mijne nieuwe woning op order.

Thans had ik vóór alles behoefte aan een bad, en het kleermakertje verzekerde mij, dat wij op kleinen afstand eene heerlijke badplaats zouden vinden in eene beek die in de naaste rotskloof uit het gebergte stroomde. Van zout water had ik in den laatsten tijd mijn bekomst gehad; ik verlangde zeer naar zoet water, en daar mijn hospes zich bereid toonde om mij te vergezellen, zoo kuijerden wij langzaam langs een fraaijen breeden weg tusschen tuinen en oranje-plantsoen naar buiten. Een klein voetpad leidde ons daarna door een guyaveboschje naar eene bekoorlijke onder het digte groen half verscholen badplaats, waar een half dozijn *Franschen* reeds bezig was zich te verfrisschen. Wij volgden hun voorbeeld en ik vond het bad inderdaad buitengemeen koel en versterkend; de werking er van werd bovendien nog verhoogd door eene alleraardigste verrassing. Nog niet lang waren wij te water geweest toen eensklaps uit het digte groen, dat de waterkom overschaduwde, eene der *Indiaansche* schoonheden, een jong, misschien achttienjarig meisje, te voorschijn kwam. Zij was gekleed in een der bij deze eilanders gebruikelijke lange roode katoenen rokken, en had een witten bloemenkrans in het lange pikzwarte hair.

— Welkom, WAHINE! — riepen de *Franschen* haar lagchend toe — waarom komt ge niet bij ons? het water is koel en er is plaats genoeg!

Het meisje hurkte digt aan den waterkant neder en keek ons spotachtig aan, maar de *Franschen* hielden niet op haar te roepen en te plagen.

De eigenlijke badplaats bestond hier uit eene kleine, omstreeks twintig pas lange en acht pas breede waterkom, die door eenen dwars door de beek gelegden steenen dam gevormd werd en op de diepste plaats zeven voet diep was. Op deze plaats stond op eene uitstekende punt van den oever een tien of twaalf voet boven den grond afgebroken oude boomstam, die schuins over het water hing.

Het meisje zat nog altijd aan den kant; maar eensklaps, toen een der jonge lieden naar haar toe zwom, verdween zij in het geboomte.

— Ik dacht dat zij bij ons komen zou, — sprak de *Franschman* terugkeerende.

— Zij zou ook gekomen zijn als gij haar niet verjaagd hadt; — sprak een ander — als men die wilde kinderen maar aan zich-zelve overlaat, zijn ze stout genoeg.

— *Miri*, *miri!* — riep op dit oogenblik een heldere lagchende stem die uit de lucht scheen te komen; wij keken op, en boven op den naauwlijks zes duim breeden ouden boomstam, met lange nederhangende haren, het opperkleed afgeworpen, en alleen met den smallen lende-doek bekleed, stond het jonge meisje, stak de armen omhoog, en sprong met een luiden kreet midden tusschen ons in, zonder zich in het minst er aan te bekreunen op wien zij misschien zou neêrkomen. Wij hadden naauwlijks den tijd om ons uit de voeten te maken. Een oogenblik daarna was zij weder aan den wal, klouterde als een eekhorentje langs den stam op, en stond nu, terwijl het heldere water van haar afstroomde en zij zich het natte hair uit de oogen streek, andermaal op hare plaats. Het was inderdaad een bekoorlijk gezigt, en ik kon mijne oogen niet verzadigen aan de jeugdige en krachtige en tevens zoo lieflijke verschijning.

Andermaal stak zij de armen omhoog en wederom verdween zij onder het schuimende water. Ditmaal pasten de *Franschen* op en zochten haar te vatten, maar dat bekwam hun slecht; met handen, voeten en tanden stelde zij zich te weer, zwom een paar maal de kom rond, en verdween toen, even plotseling als zij gekomen was, tusschen het struikgewas, om niet weder te verschijnen.

Wij keerden nu zelven naar de stad terug, en het was hoog tijd; want naauwlijks tien minuten later viel er een echt tropische regenbui, als of de sluizen des hemels opengezet waren. De regentijd valt hier namelijk zonderling genoeg juist in den zomer, en de maanden Januarij, Februarij en Maart moeten de ergste zijn.

De *Fransche* regering heeft in *Papetee* reeds een aantal vrij aanzienlijke gebouwen gesticht en ook vele andere nuttige werken ondernomen. De zoogenoemde *Broom-road* of *Bezemweg*, die over het geheele eiland loopt, behoort tot deze laatsten; ofschoon de *Indianen*, die, om niet en gedwongen, daaraan werken moesten, met den eersten aanleg niet zeer ingenomen waren.

Eene andere voortreffelijke inrigting is de waterleiding, welke het water door ijzeren pijpen tot eene steenen kade aan de baai brengt, alwaar het met een twee duim dikken straal in zee loopt. De in de haven liggende schepen behoeven hunne sloepen met de watervaten slechts daarheen te zenden, om ze binnen weinig tijds op de gemakkelijkste wijze te vullen.

Het was heden Zondag, en tegen tien ure, toen de lucht weder wat opgeklaard was, begon de bevolking zich in de bontste katoenen gekleed langs de straat te vertoonen. Ook ik ging nu weder uit om eens eene kerk te bezoeken. Bijna aan het uiteinde der stad vond ik de meest nabijgelegene, een groot houten gebouw, eenvoudig, maar zeer doelmatig en luchtig ingerigt. Vier deuren aan de vier verschillende hoeken stonden alle open; de binnenste ruimte was reeds met fraai getooide *Indianen* gevuld, en de stem van den predikant, een *Engelschen* Zendeling, klonk mij, natuurlijk in de landtaal, te gemoet.

Ik trad binnen en ging op de eerste bank de beste zitten. De kerk rook bepaald naar kokos-olie en haaijenvet — de uitwaseming der inboorlingen heeft veel overeenkomst met die geuren. Maar de bonte kleederdragt der *Indianen*, de donkere sprekende gezigten, de zwarte fonkelende oogen; daarbij de blanke prediker, die aan het eenvoudig met een wit kleed behangen altaar stond, aan de kinderen van een vreemd menschenras eene hun vreemde godsdienst gebragt had, en deze thans aan hen in hunne eigene taal verkondigde; en dan daarbuiten de wiegelende toppen der palmboomen en het eentoonige bruisschen der branding, hetwelk zich tot in de kerk deed hooren — dat een en ander, ik weet niet, het maakte een zonderlingen indruk op mij, en vreemde gedachten welden daarbij in mij op.

De predikant was een oud man, van een eerwaardig voorkomen, met sneeuwwit haar, zekere Mr. ORSMOND, die reeds sedert ruim dertig jaren op dit eiland woonde, en, zoo ik mij niet bedrieg, een der eersten was die Gods Woord tot deze heidensche volkeren gebragt hebben.

De man stond daar en predikte nog hetzelfde wat hij hun vóór dertig jaren had gepredikt, en men kon 't hem aanzien dat hij doordrongen was van 't geen hij verkondigde. Het prediken van elk ander zou mij misschien koel en onver-

schillig hebben gelaten; want ook het zendelingswezen is voor velen slechts eene soort van beroep of broodwinning. Ik verdeel de zendelingen in dezulken, die zich inderdaad met heiligen en belangloozen ijver aan de bekeering der heidenen toewijden en leven en goed daarvoor veil hebben, en in de zoodanigen die van de godsdienst eene kostwinning en van de zielen een handelsartikel maken, waarvan zij berekenen hoevelen zij er aan hun eigen belang schatpligtig hebben gemaakt.

Hier nu vond ik een eenvoudigen grijsaard die er volstrekt niet als een dweeper uitzag en zekerlijk geen huichelaar was; die daarbij aan de *Indianen* de Christelijke Godsdienst als de eenige zuivere en ware voorstelde. Maar wat moet juist zulk een eenvoudige en opregte Evangeliebode wel gevoelen als de gedachte bij hem opkomt: »buiten de leer van CHRISTUS hebben wij aan deze volken de zoogenaamde beschaving, verlichting, verfijning van zeden en duizende andere dingen gebragt, waarvan zij vroeger geen duister begrip hadden." — Beschaving en verlichting hebben, helaas, die landen alleen voor de *Europeanen* of blanken verbeterd, maar voor de *Indiaansche* stammen zijn zij een vloek geweest. Slechts nieuwe behoeften hebben zij bij hen opgewekt, en hun dan op zijn hoogst de middelen leeren kennen om aan die behoeften te voldoen. Als ik iemand eene wond toebreng en hem daarna weder genees, kan ik toch waarlijk niet zeggen hem eene weldaad bewezen te hebben.

Doch ik keer naar *Papetee* in de kerk terug. De prediker sprak, zonder pronk of gezwollenheid, op eenvoudigen toon tot zijne gemeente; zijne bewegingen waren natuurlijk en ongekunsteld, en blijkbaar droeg hij iets voor dat binnen aller begrip viel. Ook geniet hij, gelijk ik later vernam, de algemeene achting der inboorlingen. Ongelukkig kon ik geen woord van zijne rede verstaan.

Daarentegen vonden mijne oogen te ruimer stof tot opmerking onder de keur van *Indiaansche* types, die de godsdienstoefening hier vereenigd had. Naast mij zaten een paar *Otaheitische* dandy's, die blijkbaar eene ongemeene zorg aan hun zondagsch toilet besteed hadden. Koddig was bij hen de vereeniging van de *Europesche* en inlandsche kleedij. Van boven waren het, hunne bruine gelaatskleur daargelaten, waardige leden der menschelijke maatschappij, in een zwarten rok, zoo

ongemakkelijk als hij ergens in de beschaafde wereld gedragen wordt, met een wit hemd, witten das, wit vest, witte handschoenen en zorgvuldig gekruld haar; maar het ondereinde bedierf alles: dit stak, als om den deftigen zwarten rok te trotseren, in een rood katoenen lendedoek, en daaronder kwamen de bruine van boven getatoeëerde beenen zoo onschuldig en naakt te voorschijn, als of zij niet wisten dat de panden van den rok het regt hadden om al ware het dan ook maar op een linnen pantalon te hangen.

Het meest interesseerde mij eene vrouw die schuin tegenover mij op eene der houten banken zat, en in het eerst toen ik binnentrad aandachtig naar de preek luisterde, maar nu — als of deze aan hare denkbeelden een anderen loop gegeven had — niet meer op den redenaar lette en in hare gedachten verdiept scheen. Het was eene eenigzins corpulente persone, zeker goed veertig jaren oud; zij droeg het zwarte haar glad naar beneden gekamd, en geen ander sieraad dan een paar breede ringen in de ooren. Een ruime zwart zijden rok hing in het eerst tot over hare voeten neder; maar nu had zij deze tot op de bank opgetrokken, zoodat zij tot aan het onderste gedeelte der kuit uit den rok te voorschijn kwamen. De beenen waren van den enkel opwaarts ter breedte van eene span getatoeëerd, en hare oogen waren met eene zonderlinge uitdrukking op dit oude, thans door de nieuwe godsdienst verbannen tooisel gevestigd. Wat mogt er wel in haar omgaan, terwijl zij deze blaauwe lijnen en krullen, die onvergankelijk in hare huid gegrift waren, beschouwde! Het tatoeëeren van dit gedeelte des ligchaams werd voorheen bij de vrouwen als het teeken der huwbaarheid aangemerkt; en was zij niet op dit oogenblik in gedachten bij de vroegere spelen en dansen harer jeugd, bij de plegtigheid-zelve welligt, die aan hare kindschheid een einde had gemaakt? Zij trok aan haar langen zijden rok, en bragt, schijnbaar zonder zich daarvan bewust te zijn, de hand aan de ooren, die niet meer met bloemen maar alleen met de breede gouden ringen versierd waren; dan liet zij den rok weder over hare beenen vallen, als of zij het tatoeëersel niet langer zien wilde, zette de voeten op den grond, boog het hoofd over hare op de leuning der voorbank gevouwen handen, en scheen vurig te bidden.

De preek was nu geëindigd en de predikant hief een gezang

aan. Hij las eerst een vers van een *Otaheitisch* kerklied voor, en begon daarop te zingen. Den eersten regel zong hij geheel alleen; bij den tweeden vielen hier en daar een paar zwakke vreesachtige stemmen mede in; bij elk vers schenen de zangers meer moed te krijgen, en het eerst zoo zachte lied zwol langzamerhand tot een vol melodisch gezang. Deze eilanders hebben over het geheel veel vatbaarheid voor muzijk, en meermalen hoorde ik later des avonds op de straat vier of vijf jonge lieden, die weldra door eene luisterende schare omringd waren, zeer aangenaam klinkende meerstemmige gezangen aanheffen.

Na een kort gebed, gedurende hetwelk de geheele gemeente opstond en met den predikant scheen mede te bidden, was de godsdienstoefening afgeloopen.

Ik wandelde toen langzaam weder naar mijne woning, maar was er nog niet aangekomen of er begon weder een hevige regen te vallen, die den ganschen dag aanhield, zoodat er aan verdere uitstapjes niet te denken was. Ik begaf mij dus in het *American-hôtel* en bragt den namiddag door met het lezen van een boekdeel vol akelige roovergeschiedenissen.

Den volgenden morgen bezocht ik den Heer ORSMOND. Ik trachtte zooveel mogelijk de in de verschillende *Indiaansche* talen verschenen werken, als Grammatica's en woordenboeken, te verzamelen; en de Heer ORSMOND kwam mij juist als de geschikte persoon voor, om mij alhier daarbij behulpzaam te zijn. Hij ontving mij allervriendelijkst en beloofde mij in mijne pogingen naar vermogen te zullen ondersteunen; hij vreesde echter dat dit moeijelijk zou wezen, daar met het drukken van een *Otaheitisch* woordenboek, ofschoon de behoefte daaraan zich sinds lang had doen gevoelen, eerst een begin en nog weinig voortgang gemaakt was. Reeds den volgenden dag had hij mij reeds niet alleen alle tot nog toe afgedrukte vellen van het woordenboek maar ook eene oude spraakkunst bezorgd, en gaf mij bovendien nog eenige tractaatjes en godsdienstige opstellen in de taal van *Otaheite*. Een Nieuw Testament in die taal bezat ik reeds. Voorts ontving ik van hem eenige belangrijke mededeelingen over de vroegere levenswijs der inboorlingen en modellen van eenige hunner werktuigen.

De Heer ORSMOND, vroeger Missionaris, is thans door de *Fransche* Regering als Directeur der *Indiaansche* aangelegen-

heden aangesteld, en heeft dien ten gevolge zijne woonplaats, die vroeger aan de andere zijde van het eiland was, verlaten. Naar ik van anderen hoorde schijnt te dier zake bij de overige Protestantsche zendelingen eene vijandige stemming tegen hem te heerschen. Zeker is het dat de *Fransche* Regering, met welke ook de Roomsche Godsdienst op het eiland is gekomen, hun een doorn in het oog is, en zij ijveren er dus met woorden en in geschrifte tegen, zoo veel zij vermogen. Het is hetzelfde spel dat ook op de *Sandwich-eilanden* met de godsdienst gedreven werd, en kan tot niets anders dienen dan om de *Indianen* omtrent den waren aard van de Christelijke Godsdienst in dwaling te brengen.

Den 5[den] des avonds zat ik in het *American-Hôtel* en speelde met een paar *Amerikaansche* Kapiteins eene partij *whist*. Buiten op de straat, juist het levendigste gedeelte der stad, wandelde de *Indiaansche beau monde* op en neder — het was kort voor den tap-toe, toen plotseling eene vrouwenstem een luid geschreeuw deed hooren, waarop wij natuurlijk terstond opsprongen om te zien wat er gaande was. Vlak voor de deur vonden wij eene groep, in het midden waarvan eene jonge dame bezig was om luidkeels gillende hare, overigens niet zeer talrijke, kleedingstukken af te werpen. Toen dit na weinige oogenblikken gelukkig geschied was, vlugtte zij in een drom van jonge meisjes, die haar terstond in heur midden namen en spoedig ieder een deel van heur toilet afstonden om de naakte te bedekken. De afgeworpen kleêren bleven midden op de straat liggen.

— *What, in the name of common sense, is the matter?* — riep een der Kapiteins, toen niemand die kleêren wilde aanvatten.

Het antwoord verklaarde de zaak: — een *centiped* of duizendpoot! — Het meisje had dit vergiftige insect op haar lijf gevoeld en met waren heldenmoed haar geheele pak uitgetrokken om zich zoo doende tevens van het gevreesde dier te bevrijden.

Ik had een groot glas vol *Californische* monstergedierten medegebragt, maar onder deze ontbrak mij een *Otaheitische* duizendpoot; het bundeltje kleêren werd dus, zonder de minste tegenspraak van den kant der inboorlingen, voor goede buit verklaard en naar binnen gebragt.

Zulk een onderzoek van eene complete dames-garderobe was nu misschien wel een weinig ondelicaat; maar het doel wettigde ook hier de middelen, en wat is eenen natuuronderzoeker niet al geoorloofd! Na eene korte jagt ontdekten wij dan ook den vijand, joegen hem in eene plooi, en hadden hem een oogenblik daarna veilig in een bierglas met *brandy* waaruit ik hem later in mijne groote flesch deed verhuizen. De kleêren bragten wij daarna aan de eigenares terug, die ze echter niet aannemen wilde, dan na herhaalde plegtige verzekeringen dat het beest er niet meer in was.

De duizendpoot is het eenige vergiftige dier dat op deze eilanden gevonden wordt; en ook dit heeft geen eigenlijk vergif bij zich, maar alleen een scherp vocht hetwelk het gebeten gedeelte doet opzwellen, maar nooit den dood veroorzaakt. Daarenboven bijten deze dieren nooit dan wanneer zij getergd worden. Slangen worden op deze eilanden volstrekt niet gevonden, en slechts ééne soort van hagedissen die geheel onschadelijk is. Kapellen en torren heb ik slechts zeer weinige gezien; bij een langduriger verblijf zou men er echter waarschijnlijk meer vinden.

De volgende dag was een Donderdag, en in het eerst verwonderde het mij de *Kanaka*-vrouwen alle in groot gala te zien; weldra vernam ik dat Donderdags en Zondags namiddags altijd bij den Gouverneur militaire muzijk gemaakt wordt, ten gevolge waarvan die beide dagen ware feestdagen geworden zijn, waarop de inboorlingen met hunne fraaiste kleederen en schoonste versierselen pronken. Deze bestaan, wel is waar, meest uit bloemen en kransen. De mannen tooijen zich ook wel eens met franjesgewijze uitgekamde geel geworden bananenbladen, of met de gele noten der Palma-Christi, even als de *Sandwich-eilanders;* maar de *Indianen* op *Otaheite* hebben ook nog een eigenaardig tooisel dat zij met buitengemeen veel smaak weten te vervaardigen, en hetwelk inzonderheid door de vrouwen, maar somtijds ook door de mannen gedragen wordt. Het is eene soort van diadeem, dien zij uit den bast van de *arrowroot*-plant maken. Eerst bereiden zij lange sneeuwwitte strooken bast, die zoo fijn mogelijk afgeschaafd worden, en van deze vlechten zij dan kroonen en kransen, waarvan lange pluimen, als waren 't staarten van paradijsvogels, nederhangen, en op de zwarte haren zeer fraai

staan, terwijl dit geheele hoofdsieraad aan de buitendien belangwekkende gelaatstrekken van dit schoone menschenras eene eigenaardige uitdrukking geeft. Voor het overige zijn mannen en vrouwen beide bijzonder op zindelijkheid gesteld. Hunne gekleurde katoenen kleêren en zijden doeken — van deze laatste vooral maken zij veel werk — zijn altijd helder gewasschen; hunne haren glad gekamd en geolied, en hunne handen rein en zindelijk; beide geslachten begeven zich dagelijks meermalen te water.

Otaheite was vroeger om zijne tatoeëerders beroemd; thans echter hebben de zendelingen dit sieraad »uit de mode gebragt", en men ziet alleen nog lieden van zekere jaren, maar geene jonge menschen meer, die getatoeëerd zijn. Natuurlijk stelde ik er veel prijs op, deze oude, met de *Europesche* beschaving allengs verdwijnende kunstbewerking te leeren kennen, en mij werd tot dat einde een oud tatoeëerder, TAITAOU, de beste op het eiland, aanbevolen.

Met een der *Fransche* soldaten, eenen *Straatsburger*, begaf ik mij Zaturdag den 8sten Februarij op weg, om hem te bezoeken; wij vonden hem te huis, en om toch eene gedachtenis van *Otaheite* mede te nemen, liet ik mij tatoeëeren. De wijs waarop de *Indianen* deze kunstbewerking verrigten is zeer eenvoudig. Als verw gebruiken zij het onder een platten steen opgevangen roet van eene verbrande noot, *tui tui* genaamd, hetwelk aan de teekening eene fraaije blaauwe kleur geeft; en als instrumenten bezigen zij kleine 3 à 4 duim lange werktuigen van gedaante als onze tuinharken, met een korten steel, en voorzien van uit been of vischgraat vervaardigde scherpe tanden. Deze instrumenten hebben van één tot twaalf tanden, al naar mate zij korte of lange strepen willen maken, en elke tand maakt een stip op de huid. Bij het tatoeëeren zetten zij het instrument met de tanden op de huid, houden den steel met de linkerhand vast, en tikken aanhoudend met een ligt stukje hout op den steel, waardoor de tanden langzaam in de huid worden gedreven. Naar het geluid van dit tikken, hetwelk in triolenmaat geschiedt — *tat tat tat, tat tat tat* — heeft men aan de geheele kunstbewerking den naam van *tatoeëeren* gegeven. Zij veroorzaakt overigens geen bijzondere pijn; alleen is de zwelling der teekening, nadat de kleur er ingewreven is, gedurende een paar dagen een weinig lastig.

Ik was nu reeds zoo lang op *Otaheite* geweest en had nog niet eenmaal de Koningin POMARE gezien; en toch zouden mijne lezers zeker gaarne iets naders van deze vermaard geworden vrouw vernemen. Het was mijne schuld niet; de Heer ORSMOND had mij beloofd mij eene audientie te zullen bezorgen, maar scheen hinderpalen ontmoet te hebben; ook zeide mij zijn zoon dat er tusschen hem en de Koningin over het bezit van zeker stuk gronds iets voorgevallen was, waardoor zij juist toen niet op zeer vriendschappelijken voet met elkander stonden. Anders kende ik niemand dien ik in den arm kon nemen; ook wist ik niet regt hoe ik de zaak aanvatten moest. Eindelijk hielp de *Straatsburger* soldaat mij uit de verlegenheid; hij was reeds geruimen tijd op het eiland en met de zoons der Koningin (waarvan de oudste 12 of 13 jaren is) bevriend, en beloofde mij eene poging te zullen doen om mij den toegang te verschaffen; maar voegde er terstond bij dat de Koningin voor het oogenblik niet gaarne vreemdelingen ontving, daar zij haar in de stad-zelve gelegen zeer fraai huis, uit hoofde van ziekte eener bloedverwante, tijdelijk verlaten had, en in eene der gewone *Indiaansche* hutten haar verblijf hield.

Liet ik mij als vreemdeling, als een reiziger uit *Duitschland* voorstellen, dan had ik groot toilet moeten maken, 't geen mij voor 't oogenblik niet goed schikte, en dan kwam de geheele audientie op eene stijve ceremonie neêr; daarom bedacht ik iets anders. Ik verzocht den *Straatsburger*, mij aan Hare Majesteit als een vreemd muzijkant aan te melden, die met een geheel nieuw instrument naar *Otaheite* gekomen was. Ik meende namelijk te kunnen veronderstellen dat zij nog nooit eene cither zou gezien hebben. Des Maandags morgens kwam hij mij berigten dat wij nog dien eigen avond bij de Koningin zouden toegelaten worden.

Tegen den avond begaven wij ons op weg en bereikten weldra het tegenwoordig verblijf der Koningin, eene der gewone vrij ruime *Kanaka*-hutten, die zich door niets bijzonders van eenige andere woning der inboorlingen onderscheidde. Een der jonge prinsen zat voor de deur op eenen steen en hield zijn *souper* met eene broodvrucht en een stuk visch. POMARES dochter, een meisje van omtrent 12 jaren, en tweeling van den oudsten zoon, kwam ons te gemoet, en beschouwde met groote nieuwsgierigheid het vreemde muzijk-instrument.

De Koninklijke familie zat juist aan den avondmaaltijd, en wij zetteden ons ondertusschen buiten te midden van den hofstoet neder. Het duurde echter niet lang of wij werden verzocht nader te komen. Het huis was van binnen in drie afdeelingen verdeeld — hetgeen anders niet gebruikelijk is — de eerste diende als voorzaal; de tweede was waarschijnlijk voor de kinderen bestemd; de derde was het apartement van de Koningin en haren gemaal. POMARE zat hier alleen op eene mat en naaide een rok. Wij begroetten haar met een: »*Joranna* POMARE!" en zij noodigde ons met een vriendelijken wenk om bij haar neder te zitten. Mijn begeleider verhaalde haar dat ik hier gekomen was om haar een nieuw *Duitsch* muzijk-instrument te toonen, dat zij waarschijnlijk nog niet zou kennen. Zij bekeek het, maar minder nieuwsgierig dan ik verwacht had, en daar de kinderen en de tot haar gevolg behoorende personen zich rondom ons verdrongen om ook wat te hooren, verzocht zij mij, buiten te spelen, waar zij bij mij zou komen.

Natuurlijk voldeden wij aan haren wensch; zij volgde ons ook weldra en ging op den drempel van hare huisdeur zitten.

Hier moet ik de Koningin tegen die menigvuldige overdrevene en logenachtige beschrijvingen in mijne bescherming nemen, volgens welke zij, bij eene monsterachtige dikte, zich na den maaltijd ter bevordering van de spijsvertering door hare hofdames op den grond zou laten rollen, enz. Vooreerst zijn al deze *Indianen* zeer sober en eten weinig, en de Koningin wijkt in dezen ook nimmer van de algemeene gewoonte af. Bovendien is POMARE niet alleen volstrekt niet bovenmatig zwaarlijvig, maar niet eens wat men dik noemt. Zij is juist niet rijzig, maar toch zeer welgemaakt van gestalte, en heeft een veel ernstiger en eenigzins trotscher voorkomen dan in den regel bij de *Kanaka*-vrouwen het geval is; doch dit staat haar zeer goed. Zij heeft de eerste jeugd achter zich maar ziet er nog zeer frisch uit; hare houding is edel en vrijmoedig; hare kleeding is even eenvoudig als die der overige inlandsche vrouwen, van welke zij zich uiterlijk door niets onderscheidt. Toen ik haar zag droeg zij een rood neteldoeksch kleed, dat, naar den algemeen aangenomen vorm, van de schouders tot op de voeten nederhing, een klein

doekje om den hals en een grooten mans-strooboed — eene vrij algemeene dragt der vrouwen — op het hoofd.

Terwijl wij zoo gezamenlijk voor de deur zaten en ik lustig de snaren mijner cither tokkelde, kwam ook haar gemaal, die hier dezelfde betrekking schijnt te bekleeden als Prins ALBERT in *Engeland*, bij ons. Hij was blijkbaar jonger dan POMARE en een schoon man, met sprekende maar een weinig verwijfde gelaatstrekken. Hij plaatste zich naast de Koningin, leunde met den arm tegen het deurkozijn, en bleef *zóó* staan luisteren. Mijn spel scheen algemeen genoegen te geven; maar het werd donker en ik achtte het dus tijd om afscheid te nemen; ik stond derhalve, tot spijt der kinderen die nog meer wilden hooren, op, gaf aan POMARE en haren Koninklijken gemaal de hand, en keerde zeer tevreden over mijne audientie naar de stad terug.

Den volgenden dag wilde ik geheel aan het bezoeken der omstreken besteden. Reeds vroeg in den morgen stak ik over naar het kleine eiland, zoo uitlokkend aan den ingang der baai gelegen, en dat ik reeds vroeger had willen bezoeken. Ik leende tot dat einde, en om geheel ongestoord te zijn, een gewone *Indiaansche* kano, en voer langzaam derwaarts. Voorheen was dit eilandje hetwelk thans onbewoond is het geliefkoosd verblijf der Vorsten van *Otaheite;* de laatste koning had al zijne bogen en pijlen — destijds meer een punt van liefhebberij dan een ernstig oorlogswapen — in een afzonderlijk huis op dit eiland, en hechtte aan die verzameling zoo veel waarde, dat aan een vreemdeling bijna nooit vergund werd ze te zien. De Koningin-zelve heeft hier eenige van hare kinderen ter wereld gebragt, en in die dagen moet het kleine eiland voor die eenvoudige menschen een waar paradijs zijn geweest. En thans? Thans hebben de *Franschen* het in bezit genomen; aan den havenkant staat een batterij van vier 32-ponders; de gebouwen zijn ingerigt tot magazijnen voor scheeps- en artilleriebehoeften en ammunitie; hier en daar liggen hopen puin en oud ijzer- en touwwerk; het gras is plat getreden; op de speelplaatsen der kinderen groeit wild struikgewas, en enkele verspreide kokospalmen staan met gebogen kruin, als zagen zij treurend neder op het verwoeste familie-heiligdom. Een enkel *Indiaan* woont hier als opzigter der magazijnen; de Koningin-zelve is sedert jaren niet meer

hier geweest. Zooveel te drukker komen hare zonen overvaren, en juist dezen morgen vond ik ze met den *Straatsburger* die hen hier leert trommelen, eene muzijkale uitspanning waarvoor zij groote liefhebberij schijnen te hebben.

Ik bleef niet lang op het eilandje; alles wat ik daar zag bragt mij in eene zwaarmoedige stemming, en zoo liet ik mij dan ook, zonder te roeijen, langzaam, door een zacht zeewindje, over het koraalrif heen, weder naar den wal drijven.

Des namiddags deed ik eene wandeling naar het gebergte en zocht de *bibidioos*, of kleine roode bessen, die door de *Indianen* als sieraad gebruikt worden. Gaarne had ik dezer dagen eens een grooteren togt in het meer binnen 's lands gelegen hooge gebergte ondernomen, hetwelk rijk aan de schoonste en treffendste natuurtooneelen zijn moet; maar het weder was te slecht en onbestendig, en de hooge bergtoppen waren aanhoudend met een digten nevel en met wolken bedekt. Algemeen zeide men mij dat dit de slechtste maanden waren om het binnenland te bezoeken. Desniettemin deed ik in de eerste dagen ten minste eenige kleinere uitstapjes, zoowel van de *broomroad* uit, als naar boven in het historisch merkwaardige dal dat niet ver van *Papetee* tot aan de zee uitloopt, en waarin de *Indianen* zich zoo lang met de grootste dapperheid tegen de veel sterkere *Franschen* verdedigd hebben, totdat zij eindelijk ten gevolge van verraad hunner eigen landgenooten overweldigd werden. Naar dat dal deed ik den 12[den], in gezelschap van den scheepsdoctor van een den vorigen dag aangekomen *Bremer* walvischvanger, eene korte wandeling die door eene onaangename ontmoeting nog verkort werd.

Den loop van het kleine riviertje naar boven volgend, bevonden wij ons weldra in eene naauwe hoogst romantische bergkloof, aan wier beide kanten hooge en steile, maar digt begroeide rotsen zich verhieven, waarvan de overhangende toppen elkander hier en daar schenen te raken, en tusschen welke de beek zich met moeite eenen weg scheen te banen. Het bosch bestond in het eerst uit eene schier ondoordringbare massa van guyave-, citroen- en oranjeboomen, waarboven hier en daar enkele palmen uitstaken. Verder naar boven vonden wij de kastanje der *Zuidzee-eilanden* of *Mape* met hare lauriervormige bladen en als geplooide stammen, benevens de statige wi-boomen, die in vorm en hout veel over-

eenkomst met onze beuken hebben en eene smakelijke, maar ongelukkig op dit oogenblik nog niet rijpe vrucht voortbrengen. Ook de *tui-tui* of lichtnoot-boom stond hier in groote menigte; hoog daarboven zag het oog duizelend naar de steile rotswanden op, aan welke zich in kleine verdiepingen enkele groepen van drie of vier palmboomen vertoonden, terwijl hier en daar een smalle beek uit het gesteente te voorschijn sprong, en, zich over rotsblokken eenen weg banende, een schuimenden waterval vormde.

De weg werd hier zeer moeijelijk; wij moesten herhaaldelijk den bergstroom doorwaden, en de hitte was vrij drukkend; maar een paar sinaas-appelen gaven ons lafenis, en wij begonnen juist met vernieuwden moed weder naar boven te klouteren, toen ik op eene vochtige plaats in vrij groote menigte eene soort van graauwe noten op den grond vond liggen, die uitwendig veel overeenkomst hadden met de *Amerikaansche Hickory-* of walnoten. Ik sloeg er eene open en proefde ze: zij bevatte eene olieachtige, maar zeer smakelijke geelachtig witte pit; ook den Doctor smaakte zij, en daar wij door de wandeling een weinig hongerig waren geworden, vlijden wij ons in het gras neder om onzen eetlust te voldoen. Ik voor mij, die met het openkraken vrij vlug was, had misschien drie dozijn van deze noten gegeten, toen het mij eensklaps voorkwam als of zij naar opium smaakten; ik deelde deze opmerking den Doctor mede, die insgelijks reeds meende bespeurd te hebben dat de vrucht narcotische deelen bevatte. Wij besloten dus er vooreerst geene meer te eten, maar liever vooraf de mogelijke gevolgen af te wachten en intusschen een goeden voorraad op te zamelen en op de wandeling mede te nemen. Niet lang zouden wij echter omtrent de werking van hetgeen wij gebruikt hadden in twijfel blijven; ik, die het meest gegeten had, voelde ze het eerst: ik werd duizelig, kreeg als een floers voor de oogen en gevoelde in de maag eene zwaarte als van een klomp lood. De Doctor werd ook onwel, en wij besloten den terugweg te aanvaarden, daar wij toch niet weten konden of er niet nog erger gevolgen te wachten waren. En het zou nog erger worden; weldra werd ik doodsbenaauwd, en het sap van eenige oranjeappelen kon mijnen toestand wel voor een oogenblik verzachten maar mij niet geheel herstellen. Het vergif was nu eenmaal in het ligchaam

en moest er weder uit, en ik dankte den hemel toen het zich eindelijk van zelf eenen uitweg baande. De Doctor, die veel matiger in het gebruik der noten geweest was, kwam er ook gemakkelijker af; en in *Papetee* aangekomen, lieten wij ons in het *American-Hôtel* dadelijk sterke koffij zetten, die ons weder een weinig op de been hielp. Met dat al bleef ik nog twee dagen als geradbraakt in al mijn leden en duizelig in het hoofd.

Dit belette mij echter niet den volgenden dag eene nieuwe wandeling naar het binnenland aan de andere zijde te doen, waar de landstreek door de massa van kastanje- en wi-boomen een bijna *Europeesch* karakter had. Interressant was hier voor mij eene vrij uitgestrekte koffijplantage van een blanke. Deze scheen overigens eene opzettelijke ontginning van den grond niet noodig geoordeeld te hebben; de jonge, deels met rijpe deels met onrijpe vruchten bedekte koffijboomen stonden eenvoudig midden in het bosch onder de groote boomen die ze overschaduwden, en het eenige waardoor zij zich van de in het wild opschietende struiken onderscheidden, was de regelmatigheid waarmede zij geplant waren.

Thans begon echter de tijd van mijn vertrek te naderen; vóór vijf of zes dagen was eene brik uit *Californië*, de *Amy Prescott*, naar *Sidney* bestemd, hier binnengeloopen. Mijn geld was zoo ver uitgegeven, dat ik niet eens meer de vracht naar *Sidney* betalen kon en daarvoor van het te *Sidney* voor mij gereed liggende geld gebruik zou moeten maken. In schulden wilde ik mij hier niet steken; het beste was dus dat ik verder trok. Die brik zou nu wel, zoo het heette, reeds heden avond onder zeil gaan; maar in dat opzigt was ik reeds te dikwerf misleid geworden om mij bijzonder te haasten; ik bragt dus op mijn gemak mijne goederen aan boord en besloot verder het laatste oogenblik, het ligten der ankers, bedaard af te wachten.

Eene hoofdzaak had ik intusschen nog te bezorgen, namelijk het aanschaffen van een goeden voorraad vruchten voor de zeereis, en daarin was een hier woonachtig *Duitscher* mij zeer behulpzaam, uit wiens tuin ik bananen en sinaas-appelen kreeg; bovendien voorzag ik mij van versche kokosnoten om te drinken en van citroenen, zoodat ik de vrij lange overvaart gerust te gemoet kon zien. Op de markt zocht ik ook

nog naar ananassen, maar kon er geen vinden, of ik had er den geheelen dag moeten blijven zitten om het oogenblik af te wachten, dat er misschien eene partij aangebragt wierd.

De markt te *Papetee* is over het geheel zonderling ingerigt en zoo schraal voorzien als trouwens bij de vadsigheid der *Indianen* te verwachten is. De marktgebouwen bestaan uit twee op houten palen rustende, omtrent 25 pas lange en 10 pas breede stroodaken, waaronder te koop geboden wordt wat juist aangebragt is; maar men kan er tienmaal daags komen zonder misschiën meer te vinden, dan aan éénen paal een man met een paar manden bananen, en aan een anderen een meisje met tien of twaalf stelen suikerriet. Het eenige goede is, dat er niet gedongen wordt. De inboorlingen vorderen hunnen, zoo ik mij niet bedrieg door de Regering voor alle artikelen vastgestelden prijs, en daarvan wijken zij niet af. Wie dien niet besteden wil, koopt niet. Maar lastig is het dat zij zich volstrekt aan geen bepaalden tijd houden om met hunne waren ter markt te komen.

De kokosnoten die zij ter markt brengen zijn meestal reeds van den bast ontdaan; maar daar deze reeds na drie of vier dagen bederven en dus voor eene zeereis minder geschikt zijn, terwijl zij in den bast veel langer goed blijven, zoo liet ik er voor mij eene partij plukken van eenen op het marktplein zelf staanden kokosboom. De wijze waarop de *Indianen* in die palmen klimmen is zeer eigenaardig. Zij bedienen zich daarbij van een »schoen", zoo als zij het noemen. dat is een omstreeks drie voet lang sterk touw, waarvan de einden zamengebonden worden en hetwelk over 't kruis om de beide voeten en den stam wordt geslagen; zoo doende vormt het eene soort van stijgbeugel, en met behulp daarvan, de beide beenen altoos te gelijk optrekkend, klauteren de jonge knapen als katten langs de hooge, maar zelden meer dan een of anderhalf voet in de doorsnede dikke palmstammen omhoog.

Op dezen laatsten dag van mijn verblijf te *Papetee* was ik nog getuige van een tragisch voorval bij mijn kleinen kleermaker. Het betrof wel is waar eene familie-aangelegenheid; maar vermits het tevens licht verspreidt over het huiselijk leven van bijna alle hier aanwezige ongetrouwde vreemdelingen, zoo meen ik er nog melding van te moeten maken.

Mijn kleermaker had namelijk vóór eenige dagen eene vrouw

genomen; dat is te zeggen — want tusschen trouwen en eene vrouw nemen bestaat hier een zeer groot onderscheid — hij had een meisje bij zich in huis genomen, dat geen werk voor hem behoefde te doen, en van hem, zoo als hij mij zeide, »eten, drinken en eene slaapplaats" kreeg. De bloedverwanten van het meisje waren met die schikking niet tevreden en wilden haar weder uit het huis halen. Doch de held van de naald verdedigde zijne dame ridderlijk, joeg de bloedverwanten de deur uit, en vervolgde hen met een vloed van scheldwoorden in een aantal onbekende talen. Maar toen hij, na zoo gelukkig meester van het slagveld gebleven te zijn, naar zijne DULCINEA terug wilde keeren om haar te troosten, was deze uit de achterdeur ontsnapt.

De *tailleur* was woedend, en zijne gramschap klom ten top toen hij een half uur later van de politie een papier ontving (dat hij zich tot overmaat van ongeluk nog door een buurman moest laten voorlezen, omdat hij die edele kunst niet verstond) waarin hem bevolen werd: »de vrouw die hij we- »derregtelijk in zijne woning verborgen hield, onverwijld aan »hare bloedverwanten over te leveren." — Zoo werd nog bovendien met zijn ongeluk den spot gedreven! Maar hij was niet ligt bang te maken. »Nu zal ik mijn regt doen gelden!" — riep hij uit; drukte zijnen hoed op het hoofd, nam hem weder af om eerst een schoon hemd aan te doen, trok zijne schoenen aan, zette zijnen hoed ten tweedenmale op, en verliet zijn huis zoo overhaast, dat hij zelfs vergat, de deur toe te trekken. Hij kreeg ook inderdaad zijne schoone weder; de bloedverwanten konden waarschijnlijk eene zoo aandoenlijke en getrouwe liefde niet langer wederstaan, en bragten zelve de jonge vrouw in zijn huis terug. Vier dagen hadden zij nu zeer eendragtiglijk te zamen gehuisd; — vier dagen had de schoone noodig om een nieuwen rok te naaijen, dien haar aanbidder voor haar gekocht had. Daarop had zij woorden gekregen met den kleinen kleermaker van wien zij geld gevraagd had om eenige kleine inkoopen te doen, maar die van geen geld geven iets weten wilde, en nu had zij dezen middag de »stille vreedzame woning" onherroepelijk verlaten, waar onze MERZ nu zat te treuren en op de ondankbaarheid van het vrouwelijke geslacht te schelden.

Op zulk eene wijze eene vrouw te nemen is hier eene vrij

algemeene gewoonte, en zij, die, om met eene inlandsche vrouw te leven, zich aan eene soort van huwelijksplegtigheid onderwerpen, kunnen zich ook zoo ras zij 't willen weder van haar doen scheiden. De blanken schijnen de *Indiaansche* vrouwen meer als slavinnen te beschouwen. Gemeenlijk worden zulke verbindtenissen aangegaan met het wederzijdsche bewustzijn, dat zij niet lang zullen duren; maar somtijds is dat ook niet het geval, en dan is de vrouw met hartelijke liefde aan haren man gehecht.

Wat de *Franschen* en hunne regten op deze eilanden betreft, zoo bezitten zij in wezenlijken eigendom alleen *Otaheite* en *Imeo*, het vroegere gebied der Koningin POMARE, aan welke zij tegenwoordig een jaarlijksch pensioen van 25,000 francs betalen. De overige eilanden behooren aan andere Koningen en staan onder het Protectoraat van *Frankrijk*, maar tevens onder de bescherming van *Engeland* en de *Vereenigde Staten*, welke beide Mogendheden voorzeker op het bezit van deze weinig voordeel aanbrengende eilanden niet veel prijs stellen, maar ze ook niet aan *Frankrijk* gunnen.

De hier gestationeerde *Fransche* oorlogschepen kreeg ik tot mijn leedwezen niet te zien, daar zij zich juist op eenen kruistogt bevonden en nog niet teruggekeerd waren, toen ik den 14den Februarij aan *Otaheite* en de *Gezelschaps-eilanden* vaarwel zeide, om naar *Sidney* te stevenen.

EEN DAG TE *GRETNA-GREEN*.

(*Naar* C. DICKENS.)

Het is een frissche heldere morgen; ik verlaat *Carlisle*, zonder aan trouwen of bruiloft te denken, om het eenzame *Gretna-Green* met de meest mogelijke kalmte van ziel te bezoeken en op te nemen. Die kalme stemming is het gevolg van twee oorzaken. Vooreerst ben ik een getrouwd man, en ten tweede ben ik zelfs voor het gevaar van toevallige of onwillekeurige bigamie beveiligd, want ik heb geen vrouwelijk gezelschap bij mij.

Door kale heide- en veengronden of langs sombere dennenbosschen brengt de snorrende spoortrein mij aan het station, welks naam een hoogst onpoëtische conducteur aan de raampjens der waggons schreeuwend komt verkondigen, zonder eenig

begrip te hebben van de ontroering welke het hooren van dien naam bij eene digt gesluijerde jonge dame te weeg brengt, die in een *coupé* van de eerste klasse gezeten is. Ik, als een getrouwd man met een huis vol kinderen, hoor het woord „*Gretna*" zonder de minste aandoening; maar twee mijner reisgenooten zegenen den conducteur die hun de aankomst van den trein op de zoo gewenschte plaats aankondigt.

Intusschen betreed ook ik dit oord met bijzondere belangstelling; ik denk aan al de tooneelen die hier zijn voorgevallen; aan de vaders die woedend op dezen klassieken grond gestampvoet hebben; aan de bevende meisjes die van hier over de grens en naar de beroemde hoeve (*) gesneld zijn, om te droomen van het ongestoorde geluk, welks zon iederen stap van deze plaats tot aan haar ver verwijderd graf zou beschijnen. Ik denk aan de schuwe minnaars die al de postpaarden in *Carlisle* plagten te huren, opdat hunne vervolgers hen niet vóór den afloop der trouwplegtigheid zouden kunnen inhalen; aan de onbeschaamde eischen en bedriegerijen der postillons in *Carlisle;* aan den dapperen minnaar die uit het raam van zijn rijtuig een paard van zijnen vervolger met een pistoolschot neêrvelde, en aan andere merkwaardige dingen die den meesten van ons bij den naam *Gretna* invallen.

Het eenigzins poëtische waas, dat misschien over deze mijne overpeinzingen ligt, wordt spoedig weggevaagd door het opkomende slechte weder en de blijken eener zeer prozaïsche concurrentie, waarvan ik getuige ben. Een paar dat zigtbaar met huwelijksplannen hier gekomen is, hoewel het zich bijster inspant om den schijn van onverschilligheid en bedaardheid aan te nemen, wordt door twee vrij gemeen gekleede lieden ijverig aangeklampt. De portier kijkt met een spotachtigen lach naar die conferentie, en vestigt door een wenk ook de aandacht van den conducteur op de merkwaardige groep. De trein snelt voort, en meteen neemt de conferentie een einde. Een der beide mannen brengt het minnende paar naar een klein hôtel van roode baksteenen, dat vlak naast het station ligt, en de ander verwijdert zich met een knorrig gezigt. Ik vraag naar de oorzaak van deze rivaliteit, en men berigt mij, dat

(*) *Gretna-Hall* genaamd, een landgoed van 't welk de oude familie MAXWELL oorspronkelijk afkomstig is.

het hier een geestelijken strijd geldt. Bij die gelegenheid word ik in een zonderling plaatselijk geheim ingewijd. Het kleine roode steenen huis is het eigendom van den Heer MURRAY, aan wien insgelijks het beroemde tolhuis toebehoort, dat op den *Schotschen* oever der kleine rivier ligt, die de grens tusschen *Engeland* en *Schotland* uitmaakt. De slimme tollenaar maakt zich zoo doende op het station van de trouwlustige paren meester, brengt ze naar zijn »*Gretna-Hôtel*" en van daar langs eenen door hooge heggen ingesloten weg over de brug naar het tolhuis, alwaar zij in den echtelijken staat bevestigd worden. Op die wijs heeft MURRAY zeker vijf-zesden van de trouwnering naar zich toe getrokken.

Belanghebbenden behoorden echter in 't oog te houden dat er twee stations zijn, het eene *Gretna*, en het andere *Gretna-Green* geheeten, en dat het dit laatste is, waar gelukkige paren in het gezigt van de hoeve *Gretna* den trein verlaten. Daar ik echter dit voorregt van het *Green-station* niet kende, zoo zal men mij de dwaling ten goede houden, die mij tot eene wandeling onder een hevigen stortregen over glibberige wegen en door natte weilanden noodzaakt. Desniettemin stap ik onvervaard voorwaarts, passeer het beroemde tolhuis, in welks nabijheid een lompe *Schotsche* kinkel bezig is paarden voor een wagen te spannen, en bereik eindelijk het »*Green.*" Dit is een zeer aardig plekje, maar op dit oogenblik ongemeen stil en slijkerig. Het is een driehoekig grasperk voor de dorpskerk die er meer vuil en slecht onderhouden dan oud uitziet; van het dak hangt een dik touw naar beneden, hetwelk boven aan de klok vast zit en nu in den morgenwind langzaam heên en weder slingert. Kinderen van alle denkbare grootte en met onbeschrijfelijke kleederfragmenten bedekt staren mij met wijd opengespalkte monden aan, terwijl ik de kleine hutten voorbijga. Blijkbaar word ik voor een jonkman op vrijersvoeten gehouden.

Ik sla linksöm en ga door eene poort naar de hoeve. Er schijnt heden niets met trouwen te doen te zijn; er heerscht ten minste een doodsche stilte in het groote vierkante gebouw van welks dak het regenwater in stroomen nedergudst. Door het digte gebladerte van eenige statige boomen beschermd nader ik de deur. Zij is gesloten en gegrendeld, zoodat ik op echt aristokratische wijs van den klopper gebruik maak om

mij aan te melden. Eenige minuten later begint een man op zijn uiterste gemak de grendels weg te schuiven, opent de deur, en kijkt mij — ziende dat ik alleen ben — verbaasd, misschien wel wat gemelijk aan. Ik gevoel dat ik mij verontschuldigen moet omdat ik zonder dame hier verschijn, en vraag stoutweg of ik hier ontbijten kan. De man verwaardigt zich niet mij een regtstreeksch antwoord te geven, maar wijst mij in eene ter regterhand gelegen kamer, mompelt binnensmonds dat hij iemand bij mij zal zenden, en verdwijnt.

Ik treed in een langwerpig vertrek met lage verdieping binnen; een zonderlinge mengeling van een dorps-gelagkamer en een fatsoenlijk vertrek. Aan het eene einde staat een buffet met eene niet onaanzienlijke hoeveelheid zilverwerk; boven den schoorsteen hangt een gravure van waarde in lijst en glas; maar links daarvan prijkt eene van die compositiën die honderd jaren geleden in alle dorpsherbergen van *Engeland*, *Schotland* en *Ierland* bewonderd werden. Eene vrouw met een kraproode gevernisde tronie ziet, met eene merkwaardige uitdrukking van liefde in het gelaat, op een kind neder, waarvan het hoofd toevallig te land gekomen schijnt op schouders die voor een geheel ander kind bestemd waren, en welks rokje zoo rijkelijk met kleuren gezegend is, dat onderscheiden andere voorwerpen, die er te digt mede in aanraking zijn, óók hun bescheiden deel daarvan gekregen hebben. Onder dit kunstgewrocht van een reizend kladschilder, dat een familiestuk schijnt te verbeelden, staat het roerende opschrift:

»Zie hier onz' eerstgeboren zoon
»Zijn vaders trots, zijn moeders kroon."

Ik kan naauwlijks gelooven, dat ik in de beroemde *Gretna*-zaal ben. De wenken en waarschuwingen voor de bezoekenden, die ik naast den spiegel opgeplakt vind, doen echter allen twijfel verdwijnen. »Men wordt verzocht, niet op de muren, vensters en vensterluiken te schrijven." Dit verzoek bewijst mij, dat ik mij op eene plaats bevind, waar reeds menig merkwaardig landgenoot vóór mij den voet gezet heeft; ik zie naar de vensters en besef terstond de noodzakelijkheid van de vermaning: elke ruit is letterlijk overdekt met namen, met flaauwe aardigheden, met vermeldingen van ouderdom, stand, bedrijf en andere opschriften. Op eene derzelve vind ik de volgende

leerrijke spreuk: »JOHN ANDERSON deed, in 1831 na CHRISTUS geboorte, te *Gretna* de grootste dwaasheid in zijn leven."

Een smerig boek, in den vorm aan een kantoorboek gelijk, en voorzien van het opschrift: »Vreemdelingenboek", ligt in de vensterbank. Vele bladen zijn er uitgescheurd, zoodat de aanteekeningen niet verder loopen dan October van het vorige jaar. Deze bestaan uit reeksen van namen en meestal ongelukkige aardigheden. De eenige merkwaardige naam die ik zie, is die van MARIA MANNING, (*) waar de een of ander galante historieschrijver de woorden: »later opgehangen!" bijgevoegd heeft.

In het bestuderen dezer treffelijke openbaringen van het genie word ik gestoord door de komst eener dame van zekeren leeftijd, die zich aan mij voorstelt als de weduwe van den onlangs overleden predikant LINTON. Zij biedt mij een stevig ontbijt aan, en antwoordt, terwijl dit gereed gemaakt wordt, op al mijne vragen aangaande het onderwerp, waaraan de plaats hare beroemdheid te danken heeft. Daar ik even als de meesten mijner landgenooten in het denkbeeld verkeer, dat het sluiten van een huwelijk te *Gretna-Green* heden ten dage tot de zeldzaamheden behoort, zoo vraag ik allereerst wanneer het laatste paar op deze hoeve getrouwd was. De oude dame wendt zich zeer bedaard tot de meid die bezig is de tafel voor het ontbijt te dekken, en vraagt: »Was het verleden Maandag of Dingsdag?"

De meid, een reusachtigen kouden schapenbout in de hand houdend, bedenkt zich een oogenblik en antwoordt: »Het was Maandag."

Ik geef daarover mijne bevreemding aan Mrs. LINTON te kennen, daar ik gedacht had dat de *Gretna*-huwelijken sinds lang buiten gebruik waren geraakt. Zij verzekert mij daarentegen dat zij er nog vrij goede zaken meê doet, hoewel niet meer zóó als voor twintig of dertig jaren toen haar man zaliger daarmeê begonnen was. Zij verdwijnt daarop eenige oogenblikken en keert met het een of ander zwaar voorwerp terug, dat zorgvuldig in een ouden zijden doek gebonden is; zij legt haar vracht op de tafel neder, na die vooraf behoorlijk afgeveegd te hebben, brengt haar grooten bril in orde en maakt

(*) De beruchte vrouw van een even berucht moordenaar; beiden vóór eenige jaren te *Londen* ter dood veroordeeld en gehangen.

voorzigtig de knoopen van den doek los. Twee fraai gebonden boeken komen daaruit te voorschijn; in mijn nieuwsgierigen ijver wil ik ze openslaan, maar de dame gedoogt niet dat mijne ongewijde vingers den schat ontheiligen. Zij stoot mijne hand zacht terug en opent het dikste der twee deelen met angstvallige behoedzaamheid; het dunnere deel is een register op het andere, hetwelk eene korte beschrijving van alle alhier gesloten huwelijken bevat. De aanteekeningen gaan niet verder terug dan tot 1826; maar op de lijst komen verscheiden beroemde namen voor. De weduwe wijst mij met een gevoel van trotschheid op die van eenige *Duitsche* Hertogen, van Miss PENELOPE SMITH en haren vorstelijken verloofde (den broeder des Konings van *Napels*), van den welbekenden SHERIDAN en meer anderen. Al deze merkwaardige paren zijn door een bijzonder teeken onderscheiden.

Na mij dit alles getoond te hebben spreidt de oude dame den doek weder uit, waarop in 't ruw een kaart van *Engeland* is afgedrukt, rolt haren schat er weder in en houdt hem vast in hare armen gesloten, terwijl zij het gesprek met mij voortzet. Zij verhaalt mij, dat het voorheen niets ongewoons was den predikant van *Gretna* honderd pond Sterling voor zijne moeite te schenken, en dat zelfs nu nog eene gift van vijftig pond geen zeldzaamheid is. De predikant rigt overigens zijnen eisch in naar de vermoedelijke omstandigheden van het paar. »De oude LANG" was de dorpspredikant vóór den overleden LINTON; deze bepaalde zich tot het trouwen van voortvlugtige paren. De weduwe weet niets van den smid waarvan zoo veel verhaald wordt, en gelooft niet dat er ooit door zulk een man huwelijken gesloten zijn. Zoo veel haar bekend is, moet deze wijs van trouwen te *Gretna* voor omstreeks honderd jaren in zwang zijn gekomen.

Ik geef den wensch te kennen om het vertrek te zien, waar de plegtigheid plaats heeft. De oude dame geleidt mij door een gang, langs twee glazen kasten vol opgezette uilen, naar een lang vertrek, hetwelk sierlijk ingerigt is, en uit welks ramen men een schilderachtig uitzigt op het dorp heeft. Boven de deur hangt een groot model van een schip; de aan de muren hangende schilderijen verraden een zonderlingen smaak. Aan den éénen kant eene prent, VENUS en CUPIDO voorstellende, aan den anderen kant een groot paneel, waarop twee ruiters

die in vollen ren eenen vos vervolgen. Het kalme gezigt van een kwakerportret beschouwt met een vergenoegden blik de beide tafereelen. Op de vensterruiten ziet men de namen van een aantal scheepskapiteins — die, zonderling genoeg, de meerderheid der bezoekers schijnen uit te maken. Aan dit vertrek paalt de bruidskamer die met een prachtig geel damasten behangsel prijkt. Ook hier ontwaart men sporen van de gewoonte der *Engelschen* om de meubels te beschrijven; ik trek de schuiflade onder een toiletspiegel open en vind ook dáár binnen nog namen gekrabbeld.

Meer en meer met al het eigenaardige dezer plaats ingenomen keer ik naar het ontbijt terug, en vind dat de sentimenteelheid geenerlei nadeeligen invloed op mijnen eetlust heeft uitgeoefend. Aan de smakelijke schotels die Mistress LINTON voor mij heeft doen opdisschen, laat ik volle regt wedervaren, en met het voornemen om eene wandeling door het dorp te doen en nog meer van *Gretna* en zijne huwelijken te hooren, zeg ik aan de dienstmaagd dat ik tegen etenstijd terug zal komen.

Een morsige weg, waaraan ter wederzijde enkele hutten liggen, leidt naar het dorp hetwelk met *Gretna* in hetzelfde Kerspel ligt en *Springfield* heet. Dit dorp is uitgestrekter dan het meer beroemde *Gretna;* de huizen zijn er grooter, overal vertoont zich meer bedrijvigheid en leven, en er zijn zelfs drie herbergen. Het komt mij zeer waarschijnlijk voor dat ik in eene van deze veel aardigs over de *Gretna*-bruiloften zal kunnen hooren, en ik treed in diegene binnen, die er het meest aanlokkelijk uitziet. Het gezigt van de keuken herinnert mij onwillekeurig aan een van WILKIE's dorpstafereelen. De stevige donkerbruine stoelen onder den ver vooruitspringenden schoorsteenmantel, de reusachtige zwarte ijzeren pot die aan een heugel over het vuur hangt, de vloer van gestampte klei, de aarden en porseleinen potten en schotels, die in een kast prijken waarvan de deuren opzettelijk open gelaten zijn, de op een lange rij staande melkvaten, de oude klok in een ruw bewerkte houten kast — alles herinnert mij de werken van den beroemden *Schotschen* schilder. Ook de menschelijke gedaanten zijn dezelfde als in WILKIE's schilderijen. Voor het venster staat een zware tafel, en daarop zit eene dorps-modemaakster, wier kleine nette voetjes in de lucht schommelen. Nader bij het vuur tredende ontwaar ik de forsche gestalte

van een jongen *Schot*, met eene breede muts op het hoofd, die in een ongemeen smerig liederenboekje bladert, maar dit alleen doet om de op de tafel gezeten jonge dame ter sluik nu en dan eens toe te lonken.

Blijkbaar zijn dit twee gelieven en ik ben dus stellig een zeer onwelkome gast. De waard evenwel, een flinke vierkante kerel, zet een allervriendelijkst gezigt en wacht op mijne bevelen. Ik bestel een glas whiskey en noodig hem uit om met mij te drinken. Hij neemt de uitnoodiging aan. Het komt mij voor dat ik nu wel vrijheid heb om mijn onderzoek te beginnen, en ik vraag hem schertsend; of hij wel eens eens paar voortvlugtige gelieven getrouwd heeft. Het meisje op de tafel meesmuilt, en de vader lacht luid over mijne onkunde.

— Getrouwd? — roept hij uit — ja zeker, ik heb er al vrij wat in deze kamer ingezegend — en fatsoenlijk ook.

Een wilgen-stok in zijne hand rondzwaaijend en met de hielen tegen de pooten van de tafel trommelend, waarop hij is gaan zitten, keuvelt hij verder:

— Ja, menig huwelijk is hier in deze kamer gesloten. Lord ERSKINE werd getrouwd op de plaats waar ik zit, — en wel in vrouwenkleêren. De menschen die zich nu laten trouwen zijn meestal arm — zeer velen komen er van *Edinburgh*. Zij zouden zich even goed overal elders in *Schotland* kunnen laten trouwen, maar het is nu eenmaal de gewoonte om het hier te doen. Ik geloof dat ons dorp overal bekend en beroemd is. Maar daar komt LANG; die zal er u meer van kunnen zeggen dan ik.

Een mager oud man, niet als dorpsbewoner, maar meer naar den trant der hoogere standen en met de eenvoudigheid van een geestelijke gekleed, komt de kamer binnenstrompelen, zijn linkerbeen hard wrijvend. Hij laboreert aan een hevigen aanval van rheumatisme, dit belet hem evenwel niet, aan een klein rond tafeltje te gaan zitten en het glas whiskey aan te nemen, dat ik hem aanbied. Hij wil den edelen drank niet door toevoeging van water bederven, maar gaat al zittende voort zijn linker kuit met alle kracht te wrijven. Hij begrijpt terstond waar het om te doen is, want hij schijnt te weten dat hij voor alle hier komende vreemdelingen een voorwerp van nieuwsgierigheid is, en gevoelt zich dus niet eens buitengewoon vereerd dat ik een bijzondere belangstelling in hem aan den dag leg. Natuurlijk begin ik als inleiding met de

vraag, of het verhaal van den smid eenigen grond heeft, en verneem tot mijne verwondering dat ook hier niemand iets van dien smid weet. De waard kijkt mij met ongekunstelde verbazing aan; hij, die zijn geheele leven hier heeft gesleten, heeft nooit iets van dien man gehoord!

— Ja! — vervolgt LANG, al wrijvende — de oude COLTHART was de eerste predikant van *Gretna-Green*, zoo ver mij bekend is, en leefde vóór omtrent 120 jaren. Hij was een hoefsmid of een spijkermaker van zijn ambacht — welk van beide kan ik niet met zekerheid zeggen. Zijn huis is reeds lang afgebroken: het stond op de plaats waar nu de school staat, of daaromstreeks.

De klimmende belangstelling die ik voor het verhaal aan den dag leg, schijnt het mooije meisje en haar slimmen minnaar met het smerige boek bijzonder te vermaken. Ik vraag den eerwaarden LANG: of hij mij al de predikanten van COLTHARD af tot op hem toe kan noemen?

— Wel zeker! — antwoordt hij. — Op COLTHART volgden PASLEY en ELLIOT, die te gelijk het ambt bekleedden; PASLEY was de oom van mijn vader. Na deze kwam mijn vader, de oude LANG, zoo als de menschen hem noemden; hij woonde ginds te *Gretna-Green* en heeft menig paar getrouwd. Op hem ben ik gevolgd.

De deftige toon waarop hij dit zegt, verraadt dat hij deze gebeurtenis als het belangrijkste van zijn verhaal beschouwt.

— Tot het jaar 1833 was het aantal huwelijks-inzegeningen steeds klimmende — vervolgt hij met de pedanterie van een statisticus — en bedroeg toen wel drie honderd in het jaar. Na dien tijd is het gedurig verminderd, en tegenwoordig is het door elkander niet meer dan honderd.

Nu doe ik een hoogst ongelukkige vraag; ik wil namelijk weten, of LANG zijne functiën ook te *Gretna-Hall* verrigt?

— Neen! — antwoordt hij, terwijl hij met verdubbelde hevigheid zijn been wrijft en zijn gezigt tot een grijnzenden lach vertrekt — Neen, neen! met de hoeve heb ik niets uitstaan. De menschen dáár schijnen te denken dat de schoenmaker die tegenover hen woont het trouwen even goed verstaat als een ander.

Ik bespeur dat ik hier een gevoelige snaar heb aangeraakt en geef spoedig eene andere wending aan het gesprek, door

te vragen: of de bewoners van *Gretna* en *Springfield* op de hoeve of door hem getrouwd worden? Deze vraag vermaakt de beide gelieven ongemeen, en ik zie dat zij elkander veelbeteekenende blikken toewerpen.

— Vooral niet! — antwoordt zijn eerwaarde. — Ik ben tweemaal gehuwd geweest, maar beide reizen in de kerk getrouwd, en dat is het geval met allen die in deze omstreek wonen. Wij trouwen alleen vreemdelingen. Ik weet niet volmaakt juist hoe *Gretna* in dat opzigt aan zijn beroemdheid gekomen is, maar heb er wel de volgende geschiedenis over gehoord. Eens keerde zekere Koningin met een leger uit *Schotland* naar *Engeland* terug. Een menigte meisjes die op de soldaten verliefd waren, volgden dezen tot aan de grenzen, en toen zij daar van hare minnaars afscheid zouden nemen begonnen zij geducht te weenen (*greeting*). Vandaar kreeg het dorp, als de menschen zeggen, den naam *Gretna*, of *Gretna-Green*. (*) Maar de Koningin werd door de bittere klagten der meisjes zoo aangedaan, dat zij aan de officieren beval terstond pastoorsdiensten te verrigten en de minnende paren te trouwen, waarna zij allen te zamen den marsch naar het Zuiden vervolgden.

Hij begint nu te redeneren over de gemakkelijkheid welke trouwlustige personen in *Schotland* vinden om een huwelijk aan te gaan, en mengt menige verklarende anekdote onder zijne bespiegelingen. Zoodra ik echter het punt der onkosten aanraak bewaart hij een voorzigtig stilzwijgen. Hij schijnt toe te geven dat de betaling zeer verschilt, en ik vermoed dat zij van een glas whiskey tot eene banknoot van aanzienlijk bedrag kan rijzen. Vóór twee jaren, verhaalde hij onder anderen, had een bediende uit het eerste hôtel te *Carlisle* zich achtervolgelijk bij kleine tusschenpozen met drie zijner vrouwelijke kameraden uit hetzelfde hôtel laten trouwen, en ze ook alle drie weder laten zitten om tot eene vroegere minnares terug te keeren, zonder tot nog toe op eenigerhande wijze geregtelijk daarover gemoeid te zijn.

Nadat ik dit alles aangehoord heb sta ik op om mijn middagmaal op de hoeve niet te verzuimen. De geestelijke heer

---

(*) In het *Schotsch* heet *greet*, weenen, klagen, waarvoor in 't *Engelsch* *greit* gezegd wordt; waarschijnlijk verwant met ons *grienen*.

verwaardigt zich mij eene hand te geven, de oogen der jongelui glinsteren van vreugde terwijl zij mij zien vertrekken, en de waard roept mij nog uit de deur een vriendelijk »vaarwel!" achterna.

De oude weduwe heeft een zeer goed *diner* voor mij doen klaarmaken. Terwijl ik daarvan gebruik maak brengt zij mij een exemplaar van het formulier, dat de paren die bij haar getrouwd worden moeten invullen en onderteekenen: het is een kort declaratoir, dat het huwelijk naar de *Schotsche* wet in tegenwoordigheid der in het stuk genoemde getuigen voltrokken is.

Ik maak nog de opmerking dat op de hoeve zeer goede sigaren te krijgen zijn; 't geen ik aan de omstandigheid toeschrijf dat de scheepskapiteins in den regel tot de rookers behooren. Met een schat van belangrijke bijzonderheden verrijkt neem ik van de beroemde weduwe LINTON afscheid, zeer tevreden met de wijze waarop zij haar bedrijf uitoefent. *Gretna-Hall*, de stamzetel der MAXWELLS, bezit, nog het privilegie van huwelijks-acten te verkoopen, en zal — gelijk ik aan degenen die hier het huwelijksleven wenschen in te treden verzekeren kan — aan die prozaïsche gasten, die door de liefde alleen niet verzadigd worden, eene voortreffelijke tafel aanbieden.

Ik hoor den bengel op het station luiden.

KARAGÖS.

(*Uit de Aanteekeningen van een Russisch Officier.*)

Omstreeks vijf jaren geleden lag ik met mijne compagnie in een fort aan de overzijde van den *Terek*. In het najaar ontvingen wij een transport levensmiddelen, onder aanvoering van een vijf-en-twintig-jarig officier, die bevel had om gedurende den winter bij ons te blijven. Ik zag zoowel aan zijn uiterlijk voorkomen als aan de frischheid van zijne uniform, dat hij zich eerst sedert kort in den *Caucasus* bevond, nam hem bij de hand en zeide hem: »Wees welkom in dit oord; ge zult het verblijf hier een weinig eentoonig vinden, maar wij zullen trachten den tijd door vriendschappelijken omgang te korten; noem mij dus, zoo gij er niet tegen hebt, eenvoudig bij mijnen naam: MAXIMITSCH."

Hij heette GREGORI ALEXANDROWITSCH PETSCHORIN, en was een zeer gehard en schoon man, maar zonderling van karakter. Geheele dagen bragt hij op de jagt door, ongevoelig voor koude, inspanning en vermoeijenis; maar in eene kamer kon hij 't minste togtje niet verdragen. Ik heb hem geheel alleen tegen een woedend everzwijn zien stand houden, en des nachts beefde hij bij elk ongewoon gedruisch, van bijgeloovigen angst. Hij was ongemeen rijk en bezat schatten van juweelen en kostbaarheden van allerlei soort. Een rond jaar bleef hij bij ons; doch dat jaar zal ik nimmer vergeten.

Ongeveer zes wersten van ons fort woonde een *Circassisch* Vorst die zich aan *Rusland* onderworpen had, en wiens vijftienjarige zoon ons bijna dagelijks bezocht. PETSCHORIN en ik gevoelden eene levendige vriendschap voor dien jongen *Circassiër*. Welk eene vlugheid van geest en van ligchaam! Welk een verwonderlijke behendigheid! Galoperende raapte hij zijne muts van den grond op, laadde zijn geweer, en schoot zonder ooit zijn doel te missen. Intusschen had hij één noodlottig gebrek: de hebzucht. Ook kon hij geen scherts verdragen; als wij het daarmede wat erg maakten schoten vurige stralen uit zijne oogen en greep zijne hand naar den dolk. »AGAMEET!" — zeide ik dikwijls tegen hem — »gij zult nooit een grijs hoofd op uwe schouders dragen; uw onstuimig karakter zal u in het verderf storten!"

Op zekeren dag verscheen de oude Vorst in persoon, om ons op de bruiloft van zijne oudste dochter te noodigen; eene uitnoodiging die wij volgaarne aannamen. Toen wij het dorp intraden vergezelde ons eene menigte honden met woedend geblaf. De vrouwen verscholen zich zoodra wij ons vertoonden, en de weinige, die wij te zien kregen waren alles behalve schoon.

— Ik had mij een geheel ander denkbeeld van de schoonheid der *Circassische* vrouwen gemaakt, — zeide PETSCHORIN.

— Geduld! — antwoordde ik hem. — Geduld!

Eene groote menigte volks was reeds in de woning van den Vorst verzameld. Men weet dat het in zulke gevallen bij de meeste *Aziatische* volken het gebruik is, hun huis voor elk open te zetten. Wij werden met groote eerbewijzen ontvangen en in de feestzaal geleid; maar ik droeg zorg mij te verzekeren, waar onze paarden bleven, voor het waarschijnlijke geval dat het feest niet zonder twist zou afloopen.

De bruilofts-gebruiken der *Circassiërs* leveren niet veel merkwaardigs op. De Mollah of geestelijke leest eenige verzen uit den Koran; men overhandigt aan de jong gehuwden en hunne bloedverwanten geschenken; men eet en drinkt *busa*, en kijkt naar de *zki ghitofka*, waarbij een grappenmaker op een oud hinkend paard het gezelschap door zijne kunsten vermaakt. Met het vallen van den avond beginnen de dansen. Een muziekant speelt daarbij op de drie snaren van een instrument, welks naam mij ontgaan is. De jongelingen en meisjes gaan in twee rijen tegenover elkander staan, klappen in de handen en zingen gezamenlijk. Dan treden ook wel een jongeling en een meisje in het midden, om een beurtzang uit te voeren, die door de aanwezigen in koor wordt afgewisseld.

PETSCHORIN zat naast mij op de eereplaats, toen eensklaps de jongste, zestienjarige zuster der bruid zich voor hem plaatste en een lied zong, nagenoeg van den volgenden inhoud:

„Onze jonge zhigi-dansers zijn schoon, en hunne *kaftans* „zijn rijk met zilver versierd; maar de jonge *Rus* is „nog veel schooner, en zijn kleed schittert van goud! „Hij staat in ons midden als een rijzige populier, maar „ach! het is zijn lot niet, in ónze tuinen te groeijen!"

PETSCHORIN stond op, maakte eene buiging, bragt de hand aan zijn voorhoofd, daarna op zijne borst, en verzocht mij, zijn antwoord te vertolken.

Toen het jonge meisje zich verwijderd had vroeg ik hem zacht: — „Wat zegt ge nu van de *Circassische* vrouwen? En wat van deze dochter van onzen gastheer?"

— Bekoorlijk! — antwoordde hij. — Hoe is haar naam?

— BELA.

BELA was inderdaad bekoorlijk schoon; rijzig en edel van gestalte: hare oogen, zwarter dan die der gazelle, drongen tot in het diepste der ziel door. PETSCHORIN was geheel betooverd; hij zag niets meer dan haar, en het jonge meisje wierp uit de verte blikken op hem, die getuigden dat ook hij een diepen indruk op haar gemaakt had.

Mijn vriend was niet de eenige onder de gasten, wiens oogen op de schoone vorstendochter gevestigd waren. In een hoek van de zaal zag ik twee andere oogen die haar insgelijks met fonkelende blikken volgden. Het waren die van een

mijner oudste bekenden in dit land. Zonder juist een vijand der *Russen* te zijn, kon KASBITSCH toch niet als een opregt bondgenoot beschouwd worden; zijn gedrag was raadselachtig. Dikwijls leverde hij ons schapen tot matigen prijs; maar hij zou zich liever alles getroost hebben, dan een kopek minder aan te nemen dan hij geëischt had. Het gerucht beschuldigde hem van deelneming aan al de strooptogten der *Abreken* naar de overzijde van den *Kuban*. Klein van gestalte, breed in de schouders, was hij even sterk als vlug. Zijn *Tartaarsch* opperkleed, dat men *Beschamet* noemt, was altijd gescheurd, maar zijne wapenen blonken als of zij pas uit de handen eens zwaardvegers waren gekomen. Hij bezat het schoonste paard in de geheele *Kabarda*, een paard dat mij nog altijd voor de oogen staat. KARAGÖS was de naam van dit edele dier, zwart als de nacht, met een witten bles voor den kop, de schoonste evenredigheid tusschen alle ligchaamsdeelen, en fijne gespierde pooten. Het kon 50 wersten in galop afleggen zonder te rusten, en volgde als een hond zijnen meester, wiens woorden het scheen te verstaan, wiens gedachten het scheen te raden.

Dien avond kwam KASBITSCH mij somberder voor dan gewoonlijk; ik werd ook gewaar dat hij onder zijn opperkleed een pantserhemd droeg, en maakte daaruit op dat er iets gaande was.

In de danszaal was het stikkend heet; ik ging naar buiten om versche lucht te scheppen. Het gebergte lag reeds in duisternis gehuld; de nacht was gunstig voor diefstal en roof; ik achtte het noodig eens naar mijn paard te zien, of het wel goed gevoêrd en nog op de plaats was, waar men het gebragt had. Meer dan één *Kabardiër* had er begeerige blikken op geworpen, een weinig wantrouwen was dus niet misplaatst.

Bij het afdak, dat voor stal diende, hoorde ik twee stemmen, waarvan ik de eene voor die van AGAMEET herkende. De ander sprak zacht. Wat konden zij elkander te zeggen hebben? Hadden zij het misschien over mijn paard? Ik sloop langs den muur tot in een donkeren hoek, om hun gesprek te beluisteren.

— Gij hebt een prachtig paard, — zeide AGAMEET. — Als ik hier meester was, en even als mijn vader eene kudde van 300 uitgelezen merriën bezat, zou ik gaarne de helft voor uwen KARAGÖS geven.

— Ik beken — antwoordde de ander, in wien ik nu KASBITSCH herkende — dat KARAGÖS in de *Kabarda* zijns gelijken niet heeft. Eens, aan de overzijde van den *Terek*, was ik met de *Abreken* op eenen strooptogt, om *Russische* paarden buit te maken. De onderneming was mislukt en wij werden door de *Kozakken* vervolgd. Mij alleen zaten er vier op de hielen. Ik hoorde hun geschreeuw; een digt bosch versperde mij den weg. Op mijnen zadel voorovergebogen beval ik mij aan ALLAH, en voor de eerste maal in mijn leven gaf ik mijn paard eenen zweepslag. Zonder aarzelen dook KARAGÖS als een vogel tusschen de boomen; mijne kleederen werden verscheurd, mijn ligchaam werd opgereten door de struiken en doornen, maar mijn paard baande zich eenen weg. Ware ik slechts op eigen behoud bedacht geweest, dan had ik beter gedaan 't aan zichzelven over te laten en mij te verbergen; maar ik wilde mijzelf niet redden ten koste van KARAGÖS, en de Propheet beloonde mij daarvoor. De kogels vlogen mij om het hoofd; de *Kozakken* volgden hardnekkig. Eensklaps komen wij aan een diepe groeve, mijn paard springt er over, maar op den overkant glijden zijn achterpooten uit, zoodat het alleen met de voorpooten blijft hangen. Ik laat terstond de teugels los en mij naar beneden in de groeve vallen. Daardoor werd het gered; KARAGÖS kwam weder op de been en helde voort. De *Kozakken* hadden dit voorval gezien, en daar zij waarschijnlijk dachten dat ik den hals had gebroken, vergenoegden zij zich met mijn paard te vervolgen. Maar nu overviel mij een vreeselijke angs. Weêr naar boven geklouterd en tusschen het riet verscholen zag ik alles: in de vlakte galopeerden de *Kozakken;* KARAGÖS ging een oogenblik op hen af, maar toen zij hem meenden te omsingelen, keerde hij zich om en vlood. Lang vervolgden zij hem; ik beefde van het hoofd tot de voeten, sloot de oogen en bad. Toen ik ze weder opende zag ik KARAGÖS, met hoog opgeheven staart, als een stormwind over de vlakte gieren, en de *Kozakken* met hunne vermoeide paarden naar hunne steppe terugkeeren. Ik bleef uit vrees in de groeve tot dat de avond gevallen was. Plotseling hoor ik een paard snuiven en hinniken; het was mijn trouwe KARAGÖS. Sedert dien dag zijn wij onafscheidelijk aan elkander verbonden.

Terwijl KASBITSCH zoo sprak liefkoosde hij zijn paard en gaf het de teederste namen.

— Ja! — riep AGAMEET — als ik eene kudde van vijfhonderd, van duizend merriën bezat, ik zou ze allen voor KARAGÖS geven!

— En dan zoudt ge nog niet bekocht zijn; — antwoordde KASBITSCH — maar KARAGÖS is voor geen schatten te koop.

— Hoor mij aan, KASBITSCH! — sprak AGAMEET. — Gij zijt een dappere *Zighis*. Mijn vader, ge weet het, is voor de *Russen* bevreesd, en verbiedt mij in het gebergte te komen; maar geef mij uw paard en ik zal alles doen, wat gij begeert; ik zal u de beste geweren van mijn vader leveren en zijn beste schaschka. Zijn sabel is een echte *Damascener*; men behoeft hem maar uit de schede te trekken, dan dringt hij van zelf in het vleesch des vijands. Het pantser mijns vaders is nog beter dan 't uwe. Wilt gij dat alles?

KASBITSCH antwoordde niet.

— Van den dag af, waarop ik uw paard voor de eerste maal zag — vervolgde AGAMEET — hoe het trotsch onder u stijgerde, en duizenden vonken uit de keijen sloeg die zijne hoeven vermorselden — heb ik geen andere gedachte meer gehad; ik verachtte de beste en vlugste paarden, mijns vaders, en zou mij geschaamd hebben er een te rijden. Sedert dat oogenblik ken ik geen geluk meer; ik heb de eenzaamheid der rotsen opgezocht, waar ik in mijne zwaarmoedige droomen uwen KARAGÖS altoos voor den geest heb: zijn fijne gestalte, zijn majestueusen gang, zijn zwierige manen, zijn sprekende oogen. Ach, KASBITSCH! ik sterf van verlangen, als ge mij KARAGÖS nog weigert.

AGAMEETS stem werd zwakker; het scheen mij toe dat hij snikte, hoewel hij anders hardvochtig was en niemand hem sedert zijne eerste kindschheid een traan had zien vergieten.

— Luister! — zeide hij na eenige oogenblikken met vastere stem — ik wil het uiterste wagen. Heden avond heb ik gezien hoe uwe oogen op mijne jongste zuster gevestigd waren. Zij is de schoonste in het land! De *Turksche* Padischah heeft zulk eene vrouw niet in zijn harem. Welaan! Zeg één woord, één enkel woord, KASBITSCH, en mijne zuster is de uwe. Wacht mij morgen in het kleine dal, bij de bron, ik zal haar daarheen brengen. BELA is wel even veel waard als uw KARAGÖS!

KASBITSCH bewaarde een tijd lang het stilzwijgen, en toen hij het eindelijk afbrak, neuriede hij eene oude *Circassische* ballade, waarin, bij eene vergelijking tusschen een schoon meisje

ên een schoon paard, aan het laatste de voorkeur gegeven wordt.

Te vergeefs weende AGAMEET en stiet in zijn toorn allerlei verwenschingen uit. KASBITSCH bleef onbewegelijk; eindelijk verloor hij zijn geduld: — Ge zult hem niet hebben! — zeide hij. — En bovendien, wat zoudt gij er bij winnen? Meent ge dat mijn KARAGÖS zich door ieder laat rijden? Gij zoudt geen drie stappen doen of hij wierp u af.

Bij die beschimping van zijne ruiter-eer kon AGAMEET zijnen toorn niet bedwingen. Ik hoorde zijnen dolk op het pantserhemd van KASBITSCH afstuiten; maar met krachtige vuist greep de *Circassische* vrijbuiter den jongeling aan en wierp hem tegen den muur, dat het dreunde.

Dat zal gevolgen hebben! dacht ik bij mij-zelf, en haastte mij onze paarden te zadelen. Reeds verhief zich een vreeselijk rumoer. AGAMEET schreeuwde dat KASBITSCH hem had willen ombrengen; ieder snelde te wapen. Met het woeste geschreeuw vermengden zich weldra geweerschoten; maar KASBITSCH, die reeds in den zadel gesprongen was, zwaaide den sabel als een bezetene en scheen de kogels met zijne kling af te weren. PETSCHORIN wilde in het eerst den uitslag van den strijd afwachten, maar eindelijk gaf hij aan mijnen raad gehoor en wij maakten ons uit de voeten.

KASBITSCH ontsnapte heelshuids aan het gevecht, met de gewone koelheid der vrijbuiters van zijnen stam. Ik herinner mij er een gezien te hebben, die met kogels doorboord scheen als een scherpschutters-schijf, en toch op de been bleef en vuurde.

Tot aan mijnen dood zal ik betreuren en 't mij verwijten, dat ik het door mij afgeluisterde gesprek niet verzwegen heb. Maar in het fort teruggekeerd deelde ik 't argeloos aan PETSCHORIN mede.

Vier of vijf dagen na de bruiloft van zijne oudste zuster kwam AGAMEET het fort bezoeken, en begaf zich als gewoonlijk terstond bij PETSCHORIN, die gewoon was hem goed te onthalen. Ik was er ook, en wij spraken over paarden, en PETSCHORIN weidde uit in den lof van het paard van KASBITSCH. De oogen van den jongen *Tartaar* fonkelden, maar PETSCHORIN scheen daar geen acht op te slaan, en mijne pogingen om het gesprek eene andere wending te geven hielpen niet.

Dat zelfde was het geval bij elk der bezoeken van AGAMEET.

De arme jongen verviel en kwijnde. Hij had een hartstogt voor dat paard, als voor eene eerste geliefde.

Eindelijk vernam ik het doel van PETSCHORINS onverklaarbare handelwijze.

AGAMEET zeide eens in eene wanhopige bui, dat hij om KARAGÖS de hand aan zich-zelven zou kunnen slaan.

— Mijn arme vriend! — zeide PETSCHORIN — ik voorzie dat gij om dit paard uw verstand nog zult verliezen, en toch hebt gij evenveel uitzigt om het ooit magtig te worden, als om de maan met de hand te bereiken. Maar hoe ver zou uwe dankbaarheid zich wel uitstrekken jegens dengeen, die u op den rug van KARAGÖS plaatste?

— Ik zou hem alles geven wat hij van mij begeerde; — antwoordde AGAMEET. — Alles!

— In dat geval sta ik er u voor in, dat gij het paard hebben zult: evenwel onder ééne voorwaarde. Zweert gij, die te zullen vervullen, wat het ook wezen moge?

— Ik zweer het! Maar bedrieg mij niet! Ik wil niet bespot worden. Wat verlangt gij in ruil?

— Uwe zuster BELA.

AGAMEET zweeg.

— De ruil is geheel aan uwe keus overgelaten; — vervolgde PETSCHORIN. — Ik hield u voor een man en gij zijt maar een kind. Overigens zou 't ook een gevaarlijk geschenk voor u zijn. Hoe zoudt gij zulk een wild paard kunnen berijden!

AGAMEET beet op zijne lippen en werd bleek.

— Ik neem uw voorstel aan! — zeide hij tegen PETSCHORIN. Wanneer zal ik het paard bekomen?

— De eerste reis dat KASBITSCH weder in het fort komt. Over een paar dagen moet hij hier een dozijn schapen brengen. Reken op mij, gelijk ik op u.

Toen de afspraak gemaakt was deelde PETSCHORIN mij die mede. Ik zeide met nadruk dat ik die afkeurde, en poogde hem tot andere gedachten te brengen, maar mijne vertoogen waren vruchteloos. Hij oordeelde dat het meisje zich over haar lot niet zou beklagen: naar *Circassische* begrippen zou hij voor den echtgenoot van BELA gelden, en een *Russisch* officier was toch volstrekt geen verwerpelijke partij voor haar; bovendien, zij was hem niet ongenegen; en wat KASBITSCH betrof, eenen roover te berooven, daar stak geen kwaad in.

Den avond vóór dat KASBITSCH de schapen zou brengen zeide PETSCHORIN tegen den jongen *Circassiër:* — »Morgen wordt KARAGÖS uw eigendom; maar eerst wacht ik uwe zuster."

Toen verlieten AGAMEET en PETSCHORIN te zamen het fort. De schaking gelukte, waarschijnlijk met voorkennis van BELA, en de schildwacht liet des nachts eenen ruiter door, die eene jonge vrouw voor zich op den zadel had.

Den volgenden dag bragt KASBITSCH de twaalf schapen. Volgens gewoonte dronk hij, na zijne koopwaar afgeleverd te hebben, met ons thee. Naar de wetten der gastvrijheid had ik hem van het gevaar dat hem bedreigde moeten onderrigten;

maar de noodige beradenheid daartoe ontbrak mij: ik wilde onzijdig blijven en mij niet met de zaak bemoeijen. Wij spraken van de strooptogten die de *Circassiërs* in den laatsten tijd hadden uitgevoerd, toen de galop van een paard gehoord werd; KASBITSCH opsprong en verbleekte.

— Mijn paard! Mijn paard! — riep hij uit — Dat is mijn KARAGÖS! De *Russen* zijn verraders!

Meteen snelde hij naar de poort, — de schildwacht wilde hem te vergeefs den weg versperren, — en buiten gekomen zag hij in de verte eenen *Cirsassiër* op zijnen KARAGÖS gezeten en vlugtende in vollen ren. Hij loste zijn geweer; maar de roover was reeds buiten bereik. Woedend wierp hij 't wapen nu op den grond, weenend en kermend. De bezetting trachtte vruchteloos hem tot bedaren te brengen; hij wierp zich ter aarde, gedroeg zich als een krankzinnige, en bleef eindelijk uitgeput en bewusteloos liggen. Zoo bragt hij den nacht door. Eerst den volgenden morgen keerde zijn denkvermogen terug; hij vroeg naar den naam van den roover. De schildwacht die AGAMEET had zien wegrijden noemde dien, en KASBITSCH snelde weg in de rigting van het dorp waar de roover woonde.

Sedert zes dagen was de *Circassische* Vorst afwezig. Dit vooral had AGAMEET gelegenheid gegeven tot het wegvoeren van zijne zuster. Men denke zich de wanhoop van den ouden Vorst, toen hij terugkomende zijn zoon noch zijne dochter meer vond; beiden waren verdwenen. AGAMEET kende het dubbele gevaar waaraan hij blootstond: bij zijnen vader, die hem rekenschap van de afwezigheid zijner zuster gevraagd zou hebben, en bij KASBITSCH die zijn paard zou hebben terug geëischt. Men zag hem dan ook nooit weder. Waarschijnlijk had hij zich bij de *Abreken* gevoegd, of bij een anderen rooverstam aan de overzijde van den *Terek* of van den *Kuban*. In die rigting was hij althans gevlugt. De oude ongelukkige Vorst moest weldra voor de misdaad van zijnen zoon boeten. KASBITSCH, meenende dat AGAMEET het paard met medeweten zijns vaders ontvreemd had, besloot op beiden wraak te nemen. In een naauwen bergpas op kleinen afstand van het dorp verscholen, wachtte hij de terugkomst van den grijsaard af, die in ons fort zijne dochter was komen zoeken, en sprong, toen hij voorbijreed, achter hem op zijn paard, stiet hem een dolk in den rug, wierp hem uit den zadel, en ontvlugtte.

Van den dag af, waarop BELA PETSCHORIN had gezien, had hij een onuitwischbaren indruk op haar gemaakt. Zij beminde hem, en de liefde vergeeft en vergeet alles. Zij was beminnelijk, zacht van aard, en ik beschouwde haar weldra als mijn eigen kind, en dacht dat ook zij de genegenheid eener dochter voor mij koesterde. Sedert jaren ouderloos, voorheen te arm en nu te oud om te huwen, was 't mij een genot dit meisje te beschermen en lief te hebben. Zij zong de liederen van haar volk en danste hare *Lesghische* dansen. Ik heb de aanzienlijkste *Russinnen* gezien en menig bal van den adel in

Moskau bijgewoond, maar niets uit de herinneringen mijner jeugd was met BELA te vergelijken.

Vier maanden lang vergat PETSCHORIN de jagt; maar ook niet langer was BELA hem alles. Toen werd hij afgetrokken en onvergenoegd, en ging met de armen op den rug in zijne kamer op en neder, als een gevangene wien het aan ruimte ontbreekt. Eindelijk ging hij weder op de jagt en kwam eerst laat terug; zoo hernam hij zijne gewoonte, en zij zegevierde eindelijk geheel over zijne verkoelende liefde. BELA was niet meer voldoende voor zijn geluk. Dat kon haar niet verborgen blijven, en de vrolijkheid van het arme meisje week voor sombere droefgeestigheid.

Ons fort lag op eene hoogte en had een prachtig uitzigt. Aan den eenen kant over eene vlakte, omringd door bergen, met digte wouden bedekt; boven die bosschen steeg hier en daar de rook der dorpen in blaauwe wolken omhoog; in de vlakte zelve, op welige grasplekken, weidden kudden van paarden. Aan den anderen kant, op korten afstand, het voorgebergte van den *Caucasus;* van de rotsen stroomde een beek die onderscheiden watervallen vormde en om den voet der hoogte kronkelde, waarop de sterkte gelegen was. Van den hoek van een der bastions kon men het geheele landschap overzien. Eens met BELA mij daar bevindende zag ik een ruiter op een schimmel gezeten tot op een geweerschot afstands naderen.

— Dat is KASBITSCH, op het paard van mijn vermoorden vader! — riep BELA uit, en greep mij sidderend aan.

— Dan zullen wij hem ontvangen, zoo als hij verdient! — Gij krijgt een roebel — zeide ik tegen de schildwacht — als ge den moordenaar raakt.

Toen KASBITSCH stilstond en naar ons opzag, legde de schildwacht aan, maar zijn geweer ketste. De *Zighi* zag dat het op hem gemunt was, maakte eenige tergende bewegingen, voegde er een paar scheldwoorden bij, en verdween in het hout.

Toen PETSCHORIN dien avond van de jagt terugkwam, viel BELA hem om den hals, doch zonder eenige klagt over zijne afwezigheid te uiten. Ik kon mij niet weêrhouden hem te verwijten, dat hij zijne jonge vrouw alleen liet, en zich-zelven aan de wraak der *Circassiërs* blootstelde.

— Gij weet — zeide ik — hoe wraakgierig dit volk is. KASBITSCH heeft zich hier vertoond om ons te tergen. Hij loert zeker op u. Zijne wraak is met den dood van BELA's vader nog niet voldaan. Hij zal 't u nooit vergeven dat gij hem te gelijker tijd zijn paard en zijne beminde hebt doen verliezen; want hij beminde BELA.

— Een roover! — riep PETSCHORIN met minachting uit.

— Hij zou een beter echtgenoot geweest zijn dan gij, PETSCHORIN!

— Is het mijne schuld? Ik zie wel dat BELA kwijnt, maar weet niet waarom. Als ik haar vraag: deert u iets? dan is het antwoord: neen. — Verlangt ge nieuwe kleêren of ver-

sierselen? — neen. — Zoudt ge liever naar uw volk terugkeeren? — neen. — En zoo gaan er dagen voorbij, dat ik niets anders hoor, dan haar eentoonig: neen.

PETSCHORIN was een braaf officier en een knap man; doch naar verstand en hart niet zoo gunstig bedeeld, en te koel om het geheim van BELA te doorgronden.

Intusschen vertoonde KASBITSCH zich niet weder. Zijne verschijning nabij het fort kon echter niet zonder doel geweest zijn. PETSCHORIN haalde eenige dagen later mij over, om aan eene zwijnenjagt deel te nemen. Wij verlieten het fort met tien *Kozakken*, want ik had geen lust mij door de bergbewoners te laten opligten; het fort, bij gemis van officieren, in gevaar te brengen; eene gevangenschap onder de barbaren te ondergaan, en de zwaarste verantwoordelijkheid op mij te laden. In weerwil echter van onze talrijkheid zwierven wij rond, zonder eenig zwijn op het spoor te komen.

De hitte werd ondragelijk, en wij waren allen vermoeid, behalven PETSCHORIN. Ik wilde terug; maar als een bedorven kind wilde hij niet luisteren. Tegen den middag joegen wij eenen ever op; maar hij ontkwam ons.

— Het geluk is ons hier niet gunstig, PETSCHORIN! en ik weet niet, welk zonderling gevoel mij zegt, dat wij in het fort noodiger zouden zijn dan hier.

Nu gaf hij aan mijne vermaning gehoor, en wij draafden naar het fort terug; toen wij het naderden hoorden wij eensklaps geweerschoten. Wij snelden voorwaarts om het glacis te bereiken. Het vuur kwam van eene groep soldaten op den wal, en in de verte zagen wij een ruiter vlugten die iets wits voor zich op het paard had. PETSCHORIN slaakte eenen gil, scherper dan wij ooit van de *Tschetschensen* gehoord hadden, greep zijn geweer en rende den roover achterna. Ik volgde hem met de *Kozakken*.

Onze paarden waren van de vermoeijenis van den morgen door eene vrij lange halt, die wij gehouden hadden, genoegzaam hersteld, en zoo kwamen wij den vlugteling nader en nader. Ik had dadelijk vermoed dat het KASBITSCH was; nu herkende ik hem, en wij zetten op nieuw onze paarden met zweep en sporen aan, en renden dat wij de *Kozakken* ver achter ons lieten.

Welhaast waren wij op een geweerschot afstands van den roover, wiens paard met zijn dubbelen last minder snel ging.

— Schiet niet! — riep ik PETSCHORIN toe — wij moeten hem levend vangen! — Maar PETSCHORIN luisterde niet; op het paard aanleggend, vuurde hij. Het arme dier deed nog eenige stappen en stortte toen neder. Op hetzelfde oogenblik sprong KASBITSCH met zijnen last uit den zadel; die last was de ongelukkige BELA.

De roover riep ons in 't *Circassisch* eenige woorden toe en zwaaide zijnen dolk, om nog duidelijker te zeggen: »als gij nader komt, is zij dood!" — Ik vuurde en op hetzelfde oogenblik vuurde ook PETSCHORIN weder; maar de ontroering deed

ons sidderen en missen. Nu lag BELA naast het paard terwijl KASBITSCH als een wilde kat tegen de hoogten opvloog en in het hout verdwenen was eer de *Kozakken* naderden. Al het gebeurde was het werk van een oogenblik geweest. Wij vlogen naar BELA. Het arme meisje ademde nog flaauw, KASBITSCH had haar den dolk in den rug gestooten. Wij verscheurden haren sluijer om het bloed te stelpen, dat uit de wond stroomde. PETSCHORIN nam haar wanhopend in zijne armen en droeg haar; zoo bereikten wij langzaam het fort. Daar verbond haar de chirurgijn; doch op mijne vragen antwoordde hij, dat zij het einde van den dag niet zou beleven. Zij leefde echter nog twee dagen.

Maar hoe was zij in de handen van KASBITSCH gevallen? — In weerwil van PETSCHORINS verbod en van mijnen vaderlijken raad, had zij zich buiten het fort gewaagd. Het weêr was drukkend heet; zij was aan de beek gaan zitten om hare voeten te baden, toen KASBITSCH, als een tijger uit de struiken springende, haar overviel en wegvoerde. De schildwachten vuurden op hem, maar te laat.

BELA stierf langzaam onder een vreeselijk lijden, terwijl PETSCHORIN zich de bitterste verwijtingen deed. Tegen den nacht keerde haar bewustzijn een oogenblik terug en noemde zij zijn naam.

— Hier ben ik, mijne *ghanesha!* (*) — snikte hij, hare hand aan zijne lippen drukkende.

— Ik voel dat ik sterf. — sprak zij met afgebroken woorden. — Hebt ge mij nog lief?

PETSCHORIN zwoer dat hij haar steeds beminde. Die betuiging scheen haar wél te doen, en kort daarop blies zij den adem uit. Maar het was misschien een geluk voor haar, zoo jong te sterven. Wat zou er van haar geworden zijn, als de wispelturige *Rus* haar verlaten had? Vroeg of laat zou hij dat zeker gedaan hebben.

Drie maanden later verliet PETSCHORIN *Georgië* om bij een ander regement over te gaan. Sedert heb ik niets meer van hem gehoord. Ik weet ook niet wat er van KASBITSCH is geworden; maar eene partij der bergbewoners, die den strijd tegen *Rusland* het hardnekkigst volhoudt, wordt naar men zegt door een man aangevoerd, waarvan de beschrijving geheel op hem past. Hij wordt afgeschilderd als een duivel in menschengedaante, op wien de kogels geen vat hebben. Hij vertoont zich dikwijls tot aan den voet der verschansingen, gezeten op een pikzwart paard, dat vurig is als een leeuw, en vlug als een hinde. Zou dit misschien KARAGÖS wezen? Zulk een edel dier! Het verdiende een anderen ruiter!

(*) Mijne ziel.

MENGELWERK.

DRIE MAANDEN OP DECIMA.

(UIT HET DAGBOEK VAN EEN NEDERLANDSCH KOOPVAARDIJ-KAPITEIN.)

Wij ontleenen de hier mede te deelen bijzonderheden, omtrent het leven op *Decima* en onze voortdurende betrekking tot *Japan*, aan het reisboek van een onzer Scheepsgezagvoerders, wiens naam zijne bescheidenheid ons niet veroorlooft hier te uiten; maar die, na een herhaald bezoek op *Decima*, en door de belangstelling, waarmede hij gedurende zijn verblijf aldaar alles heeft gadegeslagen, opgemerkt en aangeteekend, allezins bevoegd is om over dat eene en andere te spreken. In een tijd, waarin het groote en belangrijke, maar steeds nog zoo raadselachtige land, hoe langer zoo meer de opmerkzaamheid aller beschaafde volken op zich en zijne onverbiddelijke afgeslotenheid ziet vestigen, is elke blik, ook maar uit de verte en steelswijze daarop gericht, belangrijk; hoeveel meer dan zijn dat de opmerkingen en mededeelingen van een man, die er met belangstelling, en — zooveel als de gestrenge landswetten zulks toelieten — van nabij alles gadesloeg en met onpartijdigheid naging en beoordeelde, en die nu op eenvoudigen en ongekunstelden maar levendigen en belangwekkenden toon, zijnen landgenooten verslag geeft van zijne bevindingen, en hen deelen doet in hetgeen er voor zijne oogen omging. Wij behoeven hun daarbij tevens niet te verhelen, dat hij, behalve hetgeen hierbij den lezeren van dit Tijdschrift wordt aangeboden, nog menigen nuttigen wenk en heilzamen raad, tot onzen handel en verkeer met *Japan* betrekkelijk, vermeend te kunnen geven, die hij, desgevorderd, niet terughouden zal; en hiermede laten wij thans hem-zelven het woord.

I.

Met het aanbreken van den dag, op den 7den Augustus 18—, zagen wij het eerst de vaste kust van *Japan*, omstreeks Kaap *Nombo*. Deze kaap is aan hare ronde gedaante zeer kenbaar en voor schepen, die naar de baai van *Nagasacki* bestemd zijn, het geschiktste verkenningspunt, daar men haar tot op korten afstand veilig kan naderen, en bovendien het voordeel heeft, met de Z.-W.-wind, die hier een groot gedeelte van het jaar door waait, bovengaats te zijn; waardoor het gemakkelijk valt, naar de meer Noord-Oostwaarts gelegene baai van *Nagasacki* af te houden. Is men kaap *Nombo* tot binnen een mijl genaderd, dan moet men langs de kust sturen, ten einde den mond der baai niet voorbij te zeilen; wat, als men verder uit den wal was, al heel ligt zou kunnen gebeuren, daar zich dan de geheele kust slechts voordoet als een keten groene bergen, waarin geene de minste opening te bespeuren is.

Op kaap *Nombo* is een *Japansche* seinpost, van welke men minstens acht mijlen ver in zee kan zien; ik behoefde dus niet verwonderd te zijn toen ik later, bij mijne aankomst op *Decima*, vernam, dat men, des morgens ten 6 ure, toen ik het eerste land in 't gezigt kreeg, dáár reeds tijding had dat het *Hollandsche* schip voor den wal was. Hoewel nu *Decima* van kaap *Nombo* nog een paar mijlen landwaarts in ligt, wist men daar reeds, dat het schip opzeilde, toen ik naauwlijks eene schaduw van het land zag; het zou dus moeijelijk zijn ongemerkt de *Japansche* kust te naderen, want ik durf met reden veronderstellen, dat dergelijke seinposten op alle voorname punten gevonden worden.

Bij het naderen der kust liet ik de geheime seinvlag van den grooten top hijsschen, om de *Japanners* te doen weten, dat dit en geen ander het jaarlijksche *Nederlandsche* schip was. Die geheime vlag verandert alle jaren, de teekening er van wordt het jaar te voren met het t'huisvarende schip naar *Java* opgezonden, alwaar zij dan gemaakt wordt, en met het vertrekkende schip, in een verzegeld kistje, medegegeven, onder bewaring van den hoogst aanwezigen Gouvernements-ambtenaar, die onder geen voorwendsel hoegenaamd het kistje aan

den gezagvoerder mag overgeven, vóór men op 25° Noorder-Breedte gekomen is.

Behalve deze vlag, die enkel voor *Nagasacki* geldig is, ontvangt men nog een tweede van het bestuur te *Batavia*, die alleen dient, om wanneer men onverhoopt, door nood, in eenige andere haven of plaats op de *Japansche* kust mogt binnenvallen, de autoriteiten te waarschuwen, dat men het bevriende *Nederlandsche* schip bevaart, waardoor men dadelijk van 't *Japansch* bestuur alle hulp erlangt.

Des middags waren wij de opening der baai reeds tot op korten afstand genaderd, toen de lucht, die den geheelen morgen buijig geweest was, hoe langer zoo meer begon te betrekken, en de regen, die weldra met stroomen nederviel, ons alle gezigt op het land benam. Eenige visscherspraauwen maakten van deze gelegenheid gebruik, om naar ons toe te roeijen, ten einde ons eenige ledige flesschen af te bedelen; iets dat zij nimmer zouden gewaagd hebben, als men hen van het land had kunnen zien, daar hun alle gemeenschap met het schip in zee op strenge straffen verboden is. In een oogenblik waren meer dan twintig vaartuigen om ons heen, een bezoek dat mij, als wij zoowel bij een der woeste *Zuidzee-eilanden* geweest waren, tamelijk ongerust zoude gemaakt hebben; want nimmer heb ik zulke forschgebouwde en gespierde menschen gezien, die, naar hun uiterlijk te oordeelen, gemakkelijk een *Europeaan* voor hun ontbijt hadden kunnen gebruiken. Zij waren echter met een paar ledige flesschen dubbel tevreden, en getroostten zich gaarne de moeite in zee te springen om die op te halen. Een hunner vaartuigen, vermeteler dan de anderen, maakte zich langszijde van het schip behoorlijk vast, terwijl een lid der bemanning, een *Japansche* HERKULES, den grootsten dolfijn dien ik ooit gezien heb tusschen duim en vinger in de hoogte hield, en mij beduidde dat hij daar wat suiker voor wilde hebben. Ik gaf hem een zakje met omstreeks drie pond, waarop hij niet alleen zijn dolfijn, maar nog zoo veel andere visch op ons dek overwierp, dat wij voor meer dan drie dagen met de geheele équipage genoeg hadden. Den smaak der zijnen voor sterken drank kennende, liet ik hem tot belooning zijner mildheid een flesch jenever geven, een geschenk, dat hier niets minder welkom is, dan bij de loodsen en visschers in het *Engelsche* Kanaal. Die flesch ging weldra

van mond tot mond, maar ieder hunner was zoo beleefd, om vóór hij proefde, zijn hoofddoek los te maken, en mij onder het roepen van: »Olanda, mooi, mooi!" eens vriendelijk toe te knikken. Intusschen begon de regen te minderen en het land weêr zigtbaar te worden; in een oogenblik waren alle visschers op een paar kabellengten verwijderd, en lagen zij zoo bedaard te visschen als of zij van het voorbijzeilend schip volstrekt geene kennis genomen hadden.

Met de afklarende lucht, die ook den zeewind aanbragt, stuurden wij naar binnen, en passeerden des namiddags ten 5 ure de *Noorder-Cavalhos*, waar de *Nederlandsche* vlag, die tot verkenning op de noordpunt van dat eiland waait, met negen kanonschoten door ons begroet werd. Is men die *N.-Cavalhos* op eene kabellengte afstand voorbij, dan stevent men de baai in, en ziet zich plotseling uit volle zee, als in een heerlijk, door hooge bergen omgeven meer getooverd. Tallooze kleine pleiziervaartuigen, vol mannen en vrouwen, omringen het schip, om nieuwsgierig de aankomende vreemdelingen te bekijken; zij mogen echter niet aan boord komen. Maar daar wij scherp bij den wind zeilden en er slechts een flaauwe koelte woei, konden zij ons met hunne snelroeijende gondels gemakkelijk bijhouden. Uit een der booten die digt langszijde kwam roeijen, reikte men, op een lange rietstok een papier over, dat aan mij geadresseerd en een soort van praairapport was, en dat de uitnoodiging behelsde, om er den naam van het schip, dien van mij zelven en de passagiers op in te vullen, en tevens om twee der laatsten als gijzelaars met deze boot naar *Decima* vooruit te zenden. Ik voldeed terstond aan een en ander.

De baai is niet meer dan een kwart mijl breed, zoodat men er, waar zij op het naauwst is, met een groot schip niet zonder gevaar kan kruisen. De wind was zoo schraal, dat er maar even digt bij den wind, naar den *Papenberg*, waar men eerst moet ankeren, kon opgezeild wouden; vóór men nog zoover is, staan er overal van 35 tot 40 vademen water, hetgeen het ankeren uiterst moeijelijk maakt. Gelukkig had ik, behalve het daagsch anker, een ligt anker en ketting voor den boeg doen klaar hangen, waaraan ik later het behoud van het schip te danken had, want digt bij den *Papenberg* viel een plotselinge rukvlaag regt van voren uit de bergkloven

en sloeg alle zeilen tegen, er was over geen van beide zijden ruimte, het schip luisterde niet meer naar het roer en, had ik niet onmiddellijk met staande zeilen het anker laten vallen, dat gelukkig hield, dan ware mijn *Joan* regt tegen een steile rots aangeslagen, waarvan hij, toen het anker vatte, geen tien vademen vrijzwaaide.

Inmiddels was het stikdonker geworden, zoodat ik weinig hoop had dat de *Japanners* ons nog dien avond van onze gevaarlijke ankerplaats zouden komen boegseeren; want van den *Papenberg* af, tot aan *Decima*, een afstand van ongeveer anderhalve mijl, mag men niet zeilen, maar wordt door een tachtigtal kleine schuitjes opgesleept, eene dienst, waartoe alle eigenaars van vaartuigen in de dorpen, aan de baai gelegen, geprest worden.

Nadat de zeilen waren vastgemaakt, deed ik een menigte kanonschoten, om maar zoo veel leven te maken als mogelijk was, met dat gelukkig gevolg, dat ik weldra verscheidene groote en kleine vaartuigen, allen met lantaarns verlicht, om den hoek van den *Papenberg* zag komen. Eenigen van dezen kwamen ons op zijde, om hunne ladingen banjoosten, tolken, dwarskijkers, schrijvers (*) en den *Japanschen* havenmeester aan boord te doen overstappen, zoodat in een oogenblik het geheele dek met *Japanners* overstroomd was. Zoodra zij aan boord zijn, heeft men weinig meer in te brengen; de Opperbanjoosten gaan ongevraagd ongeweigerd met hunnen dwarskijker in de kajuit, en spreken de wijn en liqueurflesschen dapper aan. Banket, gember en liqueuren zijn hunne geliefkoosde snoeperijen: men kan bijna geen te grooten voorraad daarvan medenemen; trouwens in mijne instructie van het bestuur op *Java*, stond wel uitdrukkelijk: »de gezagvoerder zal verpligt zijn, de banjoosten op banket, liqueuren enz. te onthalen." Zijn de flesschen leêg, dan zenden zij een tolk naar den hofmeester om meer te halen. Terwijl men op het dek de sleeptrossen uitgaf, de stukken laadde, de looze ketting indraaide enz., ging ik naar beneden in de kajuit, om de opperbanjoosten te begroeten; zij waren uiterst beleefd en voldaan, en herkenden mij nog van zes jaren vroeger, toen ik, als eerste stuurman op een ander schip dienende, hier de eer-

(*) Zie over deze waardigheden bladz. 191.

ste maal geweest was. Terwijl ik mij door tusschenkomst van een der tolken met deze heeren onderhield, kwamen twee *Hollanders* van *Decima* aan boord, in ruiling voor de beide heeren, die ik des namiddags als gijzelaars had opgezonden; daarmede waren nu alle formaliteiten afgeloopen en ik beval het anker te ligten. Weêr op het dek gekomen verwonderde ik mij over de orde en stilte, die er heerschte, hoewel er meer dan honderd *Japanners* op het dek waren. Wanneer men in eenig ander land in eens zoo veel vreemd volk aan boord gekregen had, zou dit voorzeker een schrikkelijk leven en verwarring veroorzaakt hebben, maar hier ging alles geregeld, en ieder gedroeg zich even beleefd en ordelijk. Het was een prachtig gezigt van voor over den boeg; tallooze kleine schuitjes, allen met lantaarns behangen, hadden zich aan de trossen vastgehecht, en sleepten ons onder oorverdoovend maatgezang des avonds ten negen ure voorbij den hoek van den *Papenberg*.

Schooner en stouter gezigt echter, dan mij hier wachtte, herinner ik mij niet ooit gehad te hebben. De hooge bergen, aan weêrszijde der baai, waren van onder tot boven verlicht; honderden met veelkleurige lantarens behangen pleiziervaartuigen, waarin jonge meisjens op de samsie of guitar speelden, volgden het schip; de vlammen mijner stukken, die ik bijna onophoudelijk deed losbranden, verlichtten voor een oogenblik als zoovele bliksemstralen het geheele tooneel, terwijl elk schot, door de hooge bergen terug gekaatst, als een felle donderslag eenigen tijd bleef voortrollen.

Drie uren waren wij op deze wijze onder weg; toch was ik van dezen zegevierenden intogt in het geheimzinnige *Japansche* rijk, niettegenstaande den stikdonkeren en vergevorderden nacht, bij onze aankomst voor *Decima*, nog maar half verzadigd en zou er met groot genoegen mijne geheele nachtrust er aan opgeofferd hebben. Hoewel er twee zwaar met geschut bezette forten tusschen den *Papenberg* en *Decima* liggen, worden toch de saluutschoten der schepen nimmer beantwoord; alleen komt de bezetting voor het voorbijgesleepte schip in 't geweer, zoo men bij dag hier langs komt.

Juist te middernacht, van 7 op 8 Augustus, ankerden wij onder het lossen van dertien kanonschoten voor *Decima*. De *Japansche* ambtenaren, benevens de beide gijzelaars, die aan

den *Papenberg* waren aan boord gekomen, verlieten nu het schip, nadat ik met veel moeite van de eersten vergunning gekregen had, tot den volgenden morgen aan boord te mogen blijven; hetgeen mij niet dan onder voorwendsel van ziekte werd toegestaan; want daar het eenmaal gebruikelijk is, dat de scheepsgezagvoerder onmiddellijk na het ankeren aan den wal komt, konden zij er zoo gemakkelijk niet toe besluiten zulk eene gewoonte, die sedert 200 jaren bestaan had, te laten varen. Zoo gehecht zijn zij, zelfs in zulke nietigheden, aan alles wat eenmaal verouderde gewoonte, of zoo als *zij* zich in het *Hollandsch* uitdrukken, »kapittel" geworden is.

Hoewel het den volgenden morgen stortregende, kwam er toch reeds vroegtijdig eene wacht om ons af te halen, en naar *Decima* te geleiden; ik zeg, om ons af te halen, want het is volstrekt verboden om met eigen sloepen te varen, zelfs mag men die zonder noodzakelijkheid niet eens te water strijken. Behalve mij-zelven bestond ons gezelschap uit twee Heeren, die beiden tot herstel van gezondheid de reis mede maakten; twee andere passagiers waren, zoo als ik gezegd heb, reeds den vorigen dag bij het inkomen der baai naar *Decima* opgezonden.

Vóór wij nu echter aan wal gaan, zal het noodig zijn kennis te maken met de verschillende soorten van *Japansche* ambtenaren, waarmede de *Nederlanders* bijna dagelijks in aanraking komen. De voornaamsten hunner zijn de *Opperbanjoosten*, welker betrekking zoo wat half militair half burgerlijk is: zij zijn aan het hoofd van alle werkzaamheden, die op *Decima* of aan boord plaats hebben, niets kan daarbij gebeuren zonder hunne goedkeuring en toestemming; in rang staan zij ongeveer met onze *Europesche* kolonels gelijk. Als zij in functie uitgaan, wordt een soort van hellebaard achter hen aan gedragen, hun verder gevolg bestaat uit eenige dienaars en een sloffendrager. Op hen volgen de *dwarskijkers*, eigenlijk Contrôleurs der hoofdambtenaren: spionnen, die allen mannen van rang in landsbediening als hunne schaduw op zijde staan; waardoor dan ook de *Nederlanders* eigenlijk niets met hen te maken hebben. Na hen komen de *tolken*, die, buiten hunne dienst als tolk voor onze taal, nog tot een menigte andere baantjes gebruikt worden. Met hen hebben wij verreweg het meest te maken; dikwijls knoopen zij met ons groote vriendschap aan, die meestal banket en liqueur tot grondslag heeft. Klaplooperij is hun als

't ware ingeschapen. Op dezen volgen de *schrijvers*, die tot rekenen, schrijven en boodschaploopen gebruikt worden; dan de *ottona's* of *wijkmeesters*, die des nachts met hunne patrouilles over *Decima* waken. Daarna de *onderbanjoosten*, die men als Commissarissen van policie beschouwen kan; vervolgens de *visiteur*, door de *Hollanders voelderman* genoemd, die alle goederen naziet en visiteert, en ook de lijfvisitatie doet.

Druipnat kwamen wij aan wal; want men had de onbeleefdheid gehad ons eene opene boot te zenden, wij landden niet aan de waterpoort te *Decima*, die alleen geopend wordt bij het lossen of laden, maar aan de stad bij eene andere landingsplaats, door de *Nederlanders* de *mosseltrap* genoemd. Vandaar gaat men omtrent vijf minuten door een achterbuurt, en komt dan voor de landpoort van *Decima*. In deze poort gekomen wachtte ons de eerste lijfvisitatie, een last van welken alleen het Opperhoofd verschoond is. Uit mijne ondervinding van zes jaren vroeger wist ik, dat men best deed zich daarbij maar zoo lijdelijk mogelijk te houden en met eene beleefde buiging den wachthebbenden banjoost te winnen; ik kwam er dan ook vrij wel af en toen ik zag dat de koelie, die mijn beddegoed op het hoofd droeg, aanstalte maakte het in het slijk te werpen, om het aldus te laten nazien, verzocht ik beleefdelijk het te laten doorgaan, hetgeen mij werd toegestaan. Zoo stapten wij de poort door en *Decima* binnen, waar wij slechts tien passen verder, in een tweede wachtpoort op nieuw gevisiteerd moesten worden; geheel volgens het *Japansche* stelsel van dwarsdrijverij, waarnaar de eene voelderman den anderen contrôleert, en wee den voelderman n°. 1, zoo zijn ambtgenoot n°. 2 iets verdachts bij iemand vindt, dat n°. 1 heeft laten passeeren!

Een angstig gevoel greep mij aan toen ik, uit de handen der voelderlieden ontsnapt, door de twee sombere poorten, met hunne als mummies zwijgende, op matten gezeten wachten, *Decima* binnentrad. Rondom ons de hooge muren, die het eiland omringen, en, bij den stortregen, geen sterveling, die naar ons toekwam om den nieuw aangekomen landslieden de hand te drukken; het was mij als moesten wij als Staatsmisdadigers in de eene of andere vesting opgesloten worden. — Onze eerste gang was naar het Opperhoofd, die een groot ruim huis, dat geheel op *Europesche* wijs is ingericht, bewoont.

Na een kort onderhoud werd aan elk onzer zijne woning voor 't vervolg aangewezen. Ik moest een ledig huis betrekken, dat onder voor pakhuis en boven tot woonhuis was ingericht, en verder vrij bouwvallig was; het had echter de noodige ruimte, daar het vier goede, met wit gesatineerd papier behangen kamers bevatte. Ik deelde die kamers intusschen met een groot aantal vledermuizen en ratten, die bij de langdurige onbewoondheid van het gebouw, hunne nesten achter het behangsel hadden aangelegd; de ratten vooral waren zoo groot en vermetel, als ik ze nooit elders heb aangetroffen; niets werd door hen gespaard; alles, wat niet in kisten of kasten was weggesloten, werd hun buit, en hoewel het mij later gelukte, hen ten minste over dag naar het pakhuis beneden te verbannen, des nachts bleven zij hunne lastige bezoeken boven voortzetten. In mijne keuken vond ik, wel is waar, lieftalliger maar weinig minder lastige bewoners; hier had men namelijk gedurende den stillen tijd — de negen maanden dat er geen schip voor *Decima* ligt — een duiventil getimmerd, vanwaar nu honderden duiven steeds uit- en invlogen, en de zindelijkheid weinig bevorderden.

Hartelijk blijde was ik na den eersten, onder ratten en vledermuizen doorgebrachten nacht, den morgen te zien aanbreken, vooral toen daarop de waterpoort van *Decima* geopend werd, om de passagiersgoederen te lossen. Ik haastte mij nu naar het hoofd te komen en haalde alles wat tot opluistering mijner woning kon dienen, en waarvan ik mij, door vroegere ondervinding geleerd, ruim voorzien had, van boord, zoodat ik, met behulp van mijn timmerman en hofmeester, mijne woning des avonds betrekkelijk zeer confortable ingericht zag.

Het lossen dier goederen, in 't *Japansche Nederlandsch* »combuisgoederen" genoemd, gaat overigens niet zoo gemakkelijk als de lezer uit de weinige woorden, die ik er over verspilde, mogelijk zou kunnen wanen. Ziet hier wat er al van vóór het openen der poort bij in acht genomen wordt. Des morgens ten acht ure of ook nog vroeger, komen twee Opperbanjoosten, de noodige Tolken, Schrijvers enz. met het vereischte getal koelies op het eiland. Een der Opperbanjoosten beziet dan het zegel waarmede, behalve een ontzaggelijk groot slot, de waterpoort van *Decima* gesloten is, en

dat onbeschadigd vindende laat hij de poort openen. Daarop worden dezelfde soort en getal van *Japansche* Ambtenaren aan boord gezonden, de vlag wordt daar en op *Decima* geheschen en dan is de gemeenschap tusschen het schip en den wal te weeg gebracht. Dit is het sein voor de bestelde praauwvoerders, die dan voor de waterpoort komen liggen. Al wat er gelost wordt, wordt aan wal opengemaakt, voor den Opperbanjoost gebracht en onderzocht. Zoo lang de waterpoort open is — en dit is alleen bij het lossen of laden van een schip het geval — kan de gezagvoerder van het ter reede liggend schip zoo dikwijls heen en weêr varen als hij wil, mits hij telken reize zich viermalen late visiteeren. Zoo hij b. v. aan boord wil, zegt hij dit aan een der wachthebbende tolken aan de waterpoort, die daartoe dan in eene gebogene houding aan den Opperbanjoost verlof verzoekt; dit wordt altijd toegestaan en hij daarop voor dien Opperbanjoost gebracht, voor wien hij eene buiging maakt en dan door den voelderman gevisiteerd wordt. Deze geeft áan wat hij bij zich heeft, hetgeen onmiddellijk door een schrijver wordt opgeteekend en aan een onderschrijver medegedeeld, die mede naar boord gaat. Zoodra hij aan boord komt wordt hij weder gevisiteerd, en de onderschrijver geeft zijn briefje aan den Opperbanjoost over. Gaat men weder van boord terug, dan wordt men aan boord op nieuw gevisiteerd en krijgt weder een onderschrijver met een briefje mede, dat aan de waterpoort wordt afgeleverd, waarbij dan de vierde en laatste visitatie plaats heeft. Hoe onaangenaam men deze herhaalde visitatiën vinden moge, zoo blijkt, alles nagegaan, dat de *Nederlanders* ze niemand dan zich-zelven te wijten hebben. De winzucht, ons volk zoo eigen, deed het alle meer kiesche maatregelen, vroeger door de *Japanners* tegen den smokkelhandel genomen, braveeren; zoodat zij zich allengs tot meerdere gestrengheid genoodzaakt vonden. In den tijd van de O. I. Compagnie waren de tractementen der *Nederlandsche* ambtenaren op *Decima* zeer klein, maar zij smokkelden zich daarentegen binnen korten tijd rijk, en bekreunden er zich voorts weinig om of er door hunne schuld eenige onachtzame *Japanners* werden opgehangen. Vroeger waren de scheepskapiteins, gelijk thans nog het Opperhoofd, vrij van alle onderzoeking; maar het schandelijk misbruik, door hen van dit voorrecht gemaakt, deed het hen

verliezen. Menigeen kwam er zeer dik aan wal, doch werd daar, als hij maar eenige minuten in zijn huis geweest was, zoo mager als een hout. In het jaar 1770 of daaromtrent verloor een *Hollandsch* schip, dat naar *Japan* bestemd was, zijne masten, en werd door het volk verlaten; weinig dagen daarna werd het wrak door eenige *Japansche* visschers bij de *Gotto* eilanden drijvende gevonden, die het op sleeptouw namen en in de baai van *Nagasacki* boegseerden, waar het nu bleek dat er eene menigte smokkelgoederen onder de lading verborgen waren. Van een scheepskapitein herinner ik mij, dat hij, 's morgens gezond naar boord gegaan zijnde, twee uur later doodziek terugkwam; hij was, om geene koude te vatten, in een grooten schanslooper gewikkeld en werd door twee matrozen ondersteund. Toen de *Japansche* visiteur aan de waterpoort hem wilde visiteeren, verzochten de beide matrozen den zieke niet te hinderen, en de Opperbanjoosten, door menschlievendheid gedreven, bevalen den voelderman den armen man niet lastig te vallen, opdat hij zoo spoedig mogelijk onder dak gebragt wierd. Vóór zijne deur lieten de beide matrozen hem vervolgens los, en hij, de trap opijlende, was vijf minuten later volkomen hersteld. Anderen laten, om zelf niet te smokkelen, het door hunne matrozen doen; daar er namelijk, als er gelost of geladen wordt, zes of acht matrozen aan wal moeten komen om op het stelen der *Japansche* koelies te letten, laat men zich deze aan boord zoo smerig mogelijk toetakelen, en belast hen tevens met de noodige smokkelwaren. De voelderman aan de waterpoort, gelijk alle *Japanners* hoogst zindelijk, is te vies om hen aan te raken en strijkt hen, als bloote formaliteit, slechts even met den vinger langs het lijf, zoodat zij doorgaans met geheel hun smokkelbuit uit zijne handen raken.

De beschaafde *Japanners* beseffen overigens zelf al het onaangename dat het visiteeren voor den gevisiteerde heeft, en meermalen is het mij gebeurd, dat, als ik mij meer of min gelijk toonde over dat onophoudelijk betasten, de Opperbanjoost mij door een der tolken zijne verontschuldiging liet brengen; zeggende: dat hij dit niet helpen kon; dat het zijn pligt was de wetten te handhaven; dat de voelderman een lompert was, en ik toch vooral die visitatie als geene onbeleefdheid van zijne zijde ooit moest aanmerken, daar hij niet

bij magte was den voelderman het naauwlettend betrachten van zijn pligt te verbieden.

Is het noodige *Japansche* personeel voor de ontlading aan boord gekomen, dan zegt de wachthebbende tolk tot den eersten stuurman: »stuurman, asje blieft, monselen (monsteren)." De geheele bemanning gaat dan, van bakboord naar stuurboord achter den mast langs, naar voren, en wordt door den koeliemeester geteld. Die monstering gebeurt telken morgen als men begint te werken en wordt, als de *Japanners* van boord gegaan zijn, herhaald, en telkenmale wordt dan een briefje met het getal manschappen tegen den bezaansmast geplaatst. Toen ik in 1845 hier was, besloot ik met dit onophoudelijk monsteren eens een grap te hebben, om te zien in hoeverre dit gedurige tellen hun ernst was. Er waren een paar matrozen aan boord, die zich in één oogenblik door een valschen baard en een vertrokken gezicht, zoo wisten te vermommen dat zij volstrekt onkenbaar waren. Toen zich nu allen voor de monstering vertoond hadden en de koeliemeester reeds zijn getal van 28 volteld had, kwam er nog een negen-en-twintigste van bakboord aanloopen, hetgeen geene geringe verwarring gaf. De tolk verzocht eene tweede monstering; om echter hun wantrouwen nog meer gaande te maken, hield ik mij of ik daar weinig lust in had; zij ving natuurlijk echter aan, en de koeliemeester telde geleidelijk tot vijftien toe, toen ik hem zeide, dat hij fout had en vijftien in plaats van veertien geteld had. Nu was hun wantrouwen ten top gestegen, meer dan tien personen hadden medegeteld en allen hadden vijftien; ik gaf dus schoorvoetend toe en de monstering ging voort, maar de arme koeliemeester had nu ten slotte in plaats van acht-en-twintig, dertig man. Nu begon de zaak al te ernstig te worden, er ontstond eenig gemompel en de Opperbanjoosten, die beneden aan hun morgendrank zaten, werden gewaarschuwd. Toen deze hoogst gebelgd op het dek kwamen om zelf bij de derde telling tegenwoordig te zijn, maakte ik aan de grap een einde, en gebood mijnen beiden »Doppelgänger" weder als enkelingen op te treden, hetgeen terstond de gewenschte uitkomst gaf, maar den koeliemeester eene duchtige schrobbeering op den hals haalde.

De hier beschreven monstering is echter slechts de gewone,

terwijl er daarentegen in de eerste dagen dat men voor *Decima* ligt, in tegenwoordigheid van het Opperhoofd en den Pakhuismeester eene groote monstering plaats heeft, die niet slechts strekt om het bepaalde getal te weten, maar vooral om te zien of er geene vreemdelingen, en met name *Portugezen* onder de bemanning zijn. Bij deze monstering staat de geheele equipage aan bakboord op het halfdek geschaard, de Opperbanjoosten zitten aan stuurboord, en in het midden staan het Opperhoofd en de Pakhuismeester; welke laatste naar rangorde al de namen afroept. Ieder, die zijn naam hoort afroepen, gaat, achter het gangspil om, naar stuurboord, waar hij eene buiging voor de Opperbanjoosten maakt. Vervolgens wordt er een soort van reglement afgelezen, waarin onder anderen verboden wordt eenig dier te mishandelen, en waarvan eene kopij aan den grooten mast wordt geplakt. Het is doorgaans bij dezelfde gelegenheid, dat het bekende Bijbeltonnetje wordt afgeleverd. In den regel namelijk zouden alle Bijbels, die aan boord zijn, in een vaatje moeten gekuipt en aan de autoriteiten overgegeven moeten worden, daar men, zoolang men in *Japan* is, geen Bijbel bij zich hebben mag. Het Bijbeltonnetje zelf is echter een bloote formaliteit, vermits het geen enkelen Bijbel, maar slechts hooi en eenige klinkerts bevat; ik voor mij had er reeds dagen te voren een ledig botervaatje voor doen gereedmaken, waarop ik met groote witte letters: »Bijbels" had doen schilderen; bij de aflevering werd het onmiddelijk door de *Japanners* verzegeld (*). Het volgende voorbeeld strekke echter tot een bewijs hoe bang zij zijn dat men werken over het Christendom bij hen zal invoeren. Onder de boeken, die ik aan boord had, was ook CLAVELS Geschiedenis der Vrijmetselarij, op welks titelblad een Christuskop prijkt. Dit boek werd aangehouden en bij de Ottona's of Wijkmeesters op *Decima* bewaard. Toen ik vroeg, waarom ik dit boek niet behouden mocht, werd mij

(*) De *Japanners* weten zelf zeer goed dat er geen enkele Bijbel in het vaatje zit, maar aan de wet en het oud gebruik moet voldaan worden. Even zoo is het ontnemen der scheepswapens eene bloote formaliteit, en wij waren minstens vier weken in de baai eer de geweren en sabels werden afgehaald, terwijl men mij de stukken met kanonkogels, schrootkasten, en vierhonderd pond kruid liet behouden. Van al de praatjes dat het roer wordt afgehangen, het schip op den modder gehaald, enz. is niets aan.

op zeer geheimzinnigen toon toegevoegd: »UE. moet niet kwalijk nemen, maar daarin is zekere beeld." Bij mijne afreis werd het mij echter netjes ingepakt met het Bijbeltonnetje aan boord terug bezorgd. Grappig was ook vooral het volgende voorval, dat tevens de overdreven angst der *Japanners* voor het Christelijk proselytisme doet uitkomen. Eenige mijner matrozen hadden wegens de overgroote hitte hunne hoofdhairen zoo kort afgesneden, dat zij in den volsten zin van het woord kaalkoppen geworden waren. Daar nu de *Japansche* priesters hunne hoofden kaalgeschoren hebben, maakten de Banjoosten aan boord de opmerking, dat ik misschien vermomde Christen-geestelijken in *Japan* wilde binnensmokkelen, en het schijnt dat zij noodig vonden van deze hunne bevinding aan het hooge bestuur gewag te maken. Ik werd ter verantwoording bij het Opperhoofd ontboden, waar ik eene deftige *Japansche* Commissie vergaderd vond, en men mij afvroeg wat al die kaalkoppen aan boord te beduiden hadden en of het ook vermomde priesters zijn konden, die de *Japansche* godsdienst zouden zoeken omver te werpen. Ik verklaarde plechtig dat het eenvoudige matrozen en in 't geheel geene Godgeleerden waren, hun tevens de reden ontvouwende, waarom zij zich zoo kaalgeknipt hadden. Niettegenstaande de deftige houding der vergaderde Heeren kon ik mij echter van lachen niet onthouden, waarop de Commissie zelf, het overdrevene harer bezorgheid inziende, de wijste partij koos en hartelijk medelachte, zich tevens verontschuldigende, dat het hunne schuld niet was, daar zij, gezonden zijnde om rapport in te winnen, maar al te goed begrepen welke zotten boodschap men hun had opgedragen.

Evenmin als Christelijke werken, mag men vogels, apen, of eenige vreemde dieren aan boord houden, tenzij men die niet verkoopen wille. Dit is aldus door het *Japansche* bestuur ingesteld, opdat de Keizer en de grooten des rijks de eerste keuze zouden hebben, als er iets nieuws bij ware. De ambtenaar, die tot afhaling, verzorging en prijsmaking der vogels wordt aangesteld is een der tolken, die zich heel deftig »Vogel-Commissaris" noemt; hij zal nooit nalaten dien titel, bij ieder briefje dat hij schrijft, onder zijne naamteekening te plaatsen. De vogels of andere dieren worden aan wal uiterst goed verzorgd, en zoo er ongelukkig een sterft wordt het arme

dier, netjes in een doosje, aan den eigenaar teruggezonden. Hoe naauwgezet de *Japanners* in het algemeen zijn omtrent iets waarop zij geen recht van eigendom hebben, zoo dit dat onder hunne handen vermist werd, kan uit het volgende staaltje blijken, waarmede wij voor ditmaal onze mededeelingen sluiten. In den winter van 1850 strandde een *Engelsche* walvischvaarder op het eiland *Jesso* aan de Noordkust van *Japan*. De bemanning redde zich in de booten en werd door de *Japanners* in verzekerde bewaring genomen, en daarop in vaartuigen langs de kust van de eene provincie naar de andere gezonden. Onder weg viel een der schipbreukelingen van boord, en verdronk zonder dat men zijn lijk terstond terug kon vinden. De Gouverneur der provincie, waar men vervolgens het eerste aan kwam, ontving dus een man te weinig, en eischte dien nu op van zijn ambtgenoot, die hem had afgescheept. Deze, die zijn hoofd zou verloren hebben als er in zijn landschap een *Europeaan* ware vermist geraakt, had gelukkig het *corpus delicti* doen opvisschen, en het wel ingezouten in een vat laten kuipen. Dit vat werd nu den vaartuigen onmiddelijk nagezonden, zoodat het getal der schipbreukelingen weder in zijn geheel en de Gouverneur volkomen verantwoord was. Toen later de *Engelsche* gezagvoerder met zijn volk aan het *Nederlandsch* Opperhoofd werd overgegeven, om met het schip *Delft* naar *Batavia* te vertrekken, rolde men ook het vat met den ingezouten matroos *Decima* binnen, en ontving daarvoor quitantie. Het Opperhoofd echter, wel begrijpende, dat de *Engelschen* er niet op zouden staan hun ingezouten landsman terug te erlangen, deed het vat op het *Nederlandsche* kerkhof ter aarde bestellen.

(*'t Vervolg hierna.*)

ZENDBRIEF AAN MIJNE MEDEBROEDERS IN HET GILDE VAN HET FLERECIJN.

DOOR

E. W. VAN DAM VAN ISSELT.

Poëten-brievenschrijverij
Is door de Mode gansch verbannen,
En toch ontstond de lust in mij,

Aan u, Ernstveste en brave mannen!
Beroemd in 't Gild van 't Flerecijn,
Een kleinen Zendbrief op te dragen.

Vreest niet, dat ik van smart en pijn
En 't bitter lijden zal gewagen
Dat ieder onzer komt belagen,
Die, waarlijk, tot het Gild behoort.
Beschrijving is hier overbodig,
Hoe 't brandt en scheurt, hoe 't wringt en boort.
Die 't kent heeft geen beschrijving noodig;
De oningewijden vatten 't niet
En lagchen vaak bij ons verdriet,
Als we in die pijn en smarte leggen.
'T is of hun spottende oogen zeggen:
»Aan elk zijn loon, die wat verdient,
Dat kwam u toe, mijn waarde vriend!"

Ik wil geen *Schadenfreude* geven
Aan die benijders van onze eer.
Wij weten 't, dat wij matig leven,
En wat toch, Broeders! wil men meer?

Neen! 'k wil te midden van uw lijden,
Uw hart vertroosten en verblijden
Door 't loflied op ons edel Gild.

Laat andren kostbare banieren,
Met Santen in hun wapenschild,
Langs markt en straten rond doen zwieren,
Opdat het volk den roem verhoog'
Der stoute schutters met den boog,
Die van geen kruid of kogels houên
En 't knallen van de buks mistrouwen:
Drage ieder loflijk *Sangverein*,
Zijn decoratie's, groot of klein,
Door *ut* of *si*, met roem gewonnen,
Op 't heerlijk zangersfeest ten toon,
En steek' door vaandels, rijk en schoon,
Met gouden lieren, maan en zonnen

De Bogenschieters naar de kroon;
Laat Metslaars in hun Tempels heulen,
Op 't Charter trotsch, dat eens, te Keulen,
Door wakkre mannen zaamgesteld,
Hun roem en lof der wereld meldt:
Voor 't oudst en heerlijkst Gild der aarde
Heeft al die klink-klank weinig waarde,
En al die pronk, en al die praal
Is voor een Podagrist te schraal.

Wie tot ons met een Charter kome
En daarin regt of voorrang zoekt,
Die wete, dat in 't Heidensch Rome
Alreeds *ons* Charter werd geboekt,
Toen Keizers en Triomfatoren
Grootmeesters waren van ons Gild.

Die vroegre glans ging niet verloren.
Sla de oogen rond waar heen gij wilt,
Doorzoek de rollen der historie
Van iedere eeuw, in ieder land;
'T is alles eer, 't is alles glorie,
'T is alles eenheid en verband!

Wie ooit zij in een Gild getreden,
Slechts met één doel in 't dwaas gemoed,
»Om Prins en Vorst als medeleden,
Met handslag en met Broedergroet
In 't Heiligdom te mogen naadren,"
Dien stol, van spijt, het bloed in de aadren;
Hij zie bij 't Gild van 't Flerecijn,
Hoe Keizers, Koningen en Heeren,
Ons met hun lidmaatschap vereeren
En trouwe Medebroeders zijn.

Waartoe met glorie slechts te pronken,
Als werd niet, Broeders! dag bij dag,
Zoo menig voorregt ons geschonken,
Dat, waarlijk, voorregt heeten mag.

„Weest altijd needrig en bescheiden;
Laat door geen hoogmoed u verleiden,
Want steeds komt hoogmoed voor den val.”
Die les der wijsheid, vaak gegeven,
Zoo nuttig op den weg van 't leven,
Wordt opgevolgd door 't kleinst getal.

Hij kome tot ons, die, hoogmoedig,
Zich op zijn eigen kracht verlaat,
En overtuige zich, hoe spoedig
Ons eigenwaan en trots verlaat. —
Als hand en voeten zijn gekluisterd,
Als radelooze smarte kwelt,
Die 't brein verwart en 't oog verduistert,
Waar is de moedige oorlogsheld,
De stoute Jager of de Zwemmer,
De Schwadroneur of Rossentemmer,
De Dichter of de Redenaar,
Schoon hoogmoed in zijn ziel mogt wonen,
Die, bij zoo'n toestand, droef en naar,
Nog schijn van trots zou durven toonen?
Wie zóó ligt op zijn legersteê,
Als toonbeeld van des menschen broosheid,
Wordt onderdanig en gedwee:
Zijn trots wijkt voor zijn hulpeloosheid.

Strekk' hoogmoed dan aan 't volk ten spot,
Wij, Broeders! hebben niets te vreezen:
Wij zijn door 't Flerecijn genezen.
Weest dankbaar voor dat heilrijk lot!
Want onder al des menschen zonden,
Wordt er, voorzeker, géen gevonden,
Die méer vernedert en verlaagt.

Als men van lijdzaamheid gewaagt,
Als men de waarde wil betoogen
Van stil geduld, bij bitter leed,
Dan stelt men JOB ons steeds voor oogen.
Ook ik ben tot zijn lof gereed.
Ik juich er in, wanneer die Heeren,

Bestemd om, van den predikstoel,
Ons te onderwijzen en te leeren,
Met ijver en met diep gevoel
Van 's mans beproevingen gewagen
En toonen, hoe 't den Christen voegt,
Bij 't Godsbestuur steeds vergenoegd,
Zijn kruis, als JOB, met moed te dragen.
Maar, met vertrouwen durf ik vragen,
Al hadt ge (*) TIMMERS ook gehoord,
Of de indruk van 't welsprekend woord
Zóó gunstig op uw geest zal werken;
En zóó de lijdzaamheid zal sterken
En wortlen doen in 't zwak gemoed,
Als zulks een krachtige aanval doet
Van 't Flerecijn, nog niet volprezen?

Na weken lijdens wijkt de smart;
Nu waant de zieke zich genezen,
Hij hompelt, met een vrolijk hart,
Weêr door zijn woonvertrekken henen:
Straks is de blijde dag verschenen,
Waarop hij weêr zich zelv' behoort.
Ach! plotsling wordt zijn heil verstoord.
Hij voelt in knieën, voet of handen,
Allengs weêr de oude smarten branden:
De vreugd verdwijnt, de ziekte keert;
Bedaard, schoon met bedrukte zinnen,
Moet hij de *cursus* weêr beginnen,
Die dulden en verdragen leert.

Wel zijn er Prutt'laars bij de Broedren;
Maar als de rang in 't Gilde stijgt,
Dan wijkt die wildheid der gemoedren,
En ongeduld en wrevel zwijgt.
Wie niet leert dulden en verdragen,
Met Christelijke lijdzaamheid,
Wanneer hem 't Flerecijn komt plagen,
Wordt nimmer tot die deugd geleid,

(*) Ds. TIMMERS VERHOEVEN, te *'s Gravenhage.*

Al hoorde hij, in vijftig preken,
Van JOB en van zijn lijden spreken.

Hoe lieflijk is 't voor ons gemoed,
Een Moeder met haar kind te aanschouwen,
Wanneer 't zijn eerste pasjes doet.
Dat wanklen, weiflen en mistrouwen,
Dat verder wagen, keer op keer,
Dat vaster worden van zijn schreden,
Dat langs de meubels henen treden
En 't stouter worden, meêr en meêr;
Die zoete vreugde van de Moeder
Als 't wichtje, in 't einde, zonder hoeder,
Al dartlend om haar henen speelt:
't Is niet een beeld van 't rein genoegen,
Dat, na zijn lang en pijnlijk zwoegen,
Den Broeder van ons Gilde streelt?

Ook hij biedt aan zijn Huisgenooten
Een zacht en roerend schouwspel aan.
Ook hij leert weder staan en gaan:
Zij zien, allengs, zijn moed vergrooten,
Tot hij, in 't eind', als 't lieve kind,
Zich veilig op zijn voeten vindt.

Dat voorregt is vooral te roemen:
't Genot krijgt waarde door 't gemis.
Geen mensch ziet, dankbaar, naar zijn bloemen
In 't land waar 't altijd zomer is.

En wat is Doctor niet tevreden,
Wanneer wij, van de kwaal hersteld,
Weêr vrolijk in de wereld treden!
Want schoon geen Flerecijn *hem* kwelt,
Toch weet hem 't Flerecijn te plagen.
Hij zal vergeefs om bijstand vragen
Aan HIPPOCRAAT of aan GALEEN:
Hij zal, vergeefs, de wijze boeken,
Van SYDENHAM of TURCK doorzoeken;
Recepten geven doet er geen

Die veilig zijn en smarten stillen.
  En wat de nieuwe kunst verkoop',
  BOUBEE's zoo wijd vermaarde stroop,
En WILSON's *drups*, LARTIGUES pillen....
  't Is alles mis: want Flerecijn
  Wil niet door kunst genezen zijn.

Ons voegt, dus, in die bange dagen
Van steken, branden boren, knagen,
  Slechts suikerwater met beschuit,
En ál wat flaauwe en nare kost is,
  Gesausd, gepeperd noch gekruid. —
Maar als men van de kwaal verlost is,
  (Berlijnsche Doctors! U zij de eer
  Voor 't voorregt, dat *ik* hoog waardeer!)
Dan wordt een middel ons gegeven,
Om weêr met vreugde en lust te leven.
  't Is geen *mixtuur* van *us* en *um*;
  Maar 't lieflijk *gaz carbonicum*.

Mij rest als voorregt op te tellen,
  Dat opgeruimdheid van gemoed
  Ons dra de smart vergeten doet:
Dat ons geene andre ziekten kwellen:
  Dat vrije zin en blijde geest,
  Van ouds, het kenmerk zijn geweest
Van wie, opregt, ons toebehooren. —
  Gewaakt voor de eer van 't Flerecijn!
Dát heerlijk merk ga nooit verloren!
  Het moge een blijvend teeken zijn,
Waaraan wij de echte Broeders kennen.

  Maar gij, die met een suf gemoed,
Aan naar gesteun u blijft gewennen
  En niets dan zuchten hooren doet,
Ook als de smarten zijn geweken:
  Die de eere schendt der Broederschap:
Die schrikt als gij van wijn hoort spreken:
  Die leeft van thee met rijstenpap:
Die nooit een vrolijk woord doet hooren:

Die immer zuur en knorrig ziet,
Als hadt gij 't lagchen afgezworen:
'k Erken u als mijn Broeders niet!

P.S. Reconstructeurs van 's lands historie,
Die gaarn de kroon van roem en glorie
Aan 't voorgeslacht ontrukken zoudt!
U is een ziekte in 't bloed geslagen.
Van dáár, dat gij zoo woest en stout
De toorts van tweedragt rond durft dragen,
En randen 't aan, met drieste hand,
Wat dierbaar is aan 't vaderland.
Een vreemde stof woelt door uwe aadren,
Zóó, dat ge de afkomst van uw vaadren:
Ja, zelfs uw eigen IK vergeet.
Soms droomt gij, dat ge een plaats bekleedt
In VARGAS' raad. — Soms waant ge, als knechten,
In ALVA's leger meê te vechten
Voor Romes heil en PHILIPS eer.
Bij al dat droef en aaklig woelen,
Verstompt uw denken en gevoelen
En kent ge uw vaderland niet meer.

Ach! Armen! dat gij waart genezen!

Alléén ons heerlijk Flerecijn
Kan middel tot herstelling wezen
En dienstig tot uw redding zijn!
Zijn heelkracht slechts, nooit overtroffen,
Kan al die zure en bittre stoffen,
Die aaklig dwarlen door uw bloed,
Die hoofd en hart zoo vreeslijk plagen,
Geweldig uit hun schuilhoek jagen
En vestigen ze in hand en voet.

Ach! dat zulk heil u werd beschoren,
Ten koste ook van de felste smart!
Nu zijt ge, voor uw volk verloren,
In 't Middeleeuwsch en Spaansch verward;

Dan zoude 't volk, welligt, u prijzen,
En hooger zou mijn loflied rijzen,
Ter eer dier wonderdoende kracht,
Die uw bekeering had volbragt.

Maart 1858.

Uit mijn Podagra-Stoel.

MONTENEGRO EN ZIJN TEGENWOORDIGE BEHEERSCHER.

(*Ingezonden.*)

I.

Geen onzer die niet in de tegenwoordige dagen zijn blik met belangstelling wendt naar het kleine land, welks woeste maar wakkere inwoners zoo onverschrokken den krijg aanvaard hebben, tegen den vijandigen nabuur die hunne vrijheid bedreigt: den barbaarschen *Turk.* Met die zelfde belangstelling zal hij dan ook, naar wij vermoeden, de bladzijden inzien die hem eene nadere kennis van dat land en zijne inwoners met hun nog jongen Vorst beloven; kennis die hem te welkomer zal zijn, naarmate het zich vermoeden laat, dat de enge grenzen waarbinnen zich hun gebied besluit, en de verre afstand waardoor dit van hem gescheiden is, 't hem tot dusverre onbekend deden blijven. Twee even opmerkzame als onderhoudende reizigers, die *Montenegro* niet lang geleden bezochten, vermeldden bij hunne terugkomst, hetgeen wij hen in de volgende bladzijden met eenige verkorting willen navertellen.

Wij kwamen van den kant van *Cattaro* het gebied der *Montenegrijnen* binnen; van daar tot *Njegusch* en verder tot *Cettinje* is geheel de streek enkel rotsen. Slechts hier en daar treft men midden tusschen die rotsen kleine stukjes bouwland van 20 of 30 schreden in 't vierkant aan, die zich op den onvruchtbaren grond als zoo vele vriendelijke oäsen voordoen. Geen van deze was dan ook onbebouwd gelaten en waar slechts voor eenige koolplanten of aardappelstruiken plaats was, daar vond men die ook. De aardappelbouw heeft in 't algemeen zeer gunstig op den toestand der *Montenegrijnen* gewerkt. Zij

danken hem aan hun voorlaatst opperhoofd den Vladika PETER PEDROWITSCH, die zich hierin, gelijk in menig ander opzicht hoogst verdienstelijk heeft gemaakt. Zijn algemeene invoering heeft niet weinig bijgedragen tot vermindering van de duurte en schaarschte der levensmiddelen. Op de markt te *Cattaro* maakt de *Montenegrijnsche* aardappel eene hoofd-waar uit. Hij wordt op den rug van menschen en lastdieren zoo overvloedig van de bergen naar omlaag vervoerd, dat er alle monden der *Bocca* meê voorzien en bovendien nog geheele scheepsladingen naar den vreemde gebracht kunnen worden. Zelfs in *Triëst* is hij bekend en als meelig en smakelijk gezocht.

Eindelijk en ten laatsten voerde ons pad uit dien rotsenweg naar den liefelijker en gastvrijer groenen grond van het dal van *Cettinje*. Men stelle zich dat dal als een smalle geheel vlakke strook lands van ongeveer twee uren lengte voor, die zich aan weêrszijden tusschen bergen en rotsen uitstrekt. Het is de grootste en grasrijkste beemd, die wij op onze gansche reis door *Montenegro* gezien hebben. Het gezicht van al dat liefelijke groen na zoo vele dorre wegen verfrischte ons niet weinig, en onze blikken, in het verschiet het klooster en de hoofdstad *Cettinje* reeds zoekende, weidden er met graagte rond, even als onze paarden zich op den gemakkelijker weg sneller en levendiger bewogen. Daarbij vertoonden zich allengs allerlei dingen aan ons oog, die onze nieuwsgierigheid in hooge mate wekten. Vooreerst zagen wij midden in het dal onder een grooten boom eene menigte mannen of, op zijn Montenegrijnsch, een »woïska" (krijgshoop) vergaderd. Van verre reeds ontdekten wij daaronder vele ledige toeschouwers te voet en te paard, die wij weldra voor dezulken erkenden en ons gastvrij te gemoet kwamen. Eenige hunner droegen schitterende kleêren en een bonten tulband, en galoppeerden op kleine witte paarden onder den lindeboom rond.

Onze leidslieden, die elk merkwaardig punt of afdeeling onzer reis met schieten begroetten, vuurden ook thans hunne geweeren en pistolen af, nu wij in het dal van *Cettinje* kwamen en dien boom in het gezicht kregen, vanwaar hunne schoten niet minder luidruchtig werden beantwoord. Op tamelijk vluggen draf kwamen wij onder den lindeboom aan, en hier vatten ons de *Montenegrijnen* op hunne schimmels bij de hand, die zij, ons vriendelijk aanziende, regt hartelijk drukten; ook

lieten zij enkele woorden van verwelkoming hooren; anderen stonden om ons heen en staarden ons ernstig aan. Onder de nieuwe begeleiders, die zich hier aan onzen stoet aansloten, waren zeer schoone lieden; vooral blonk één man uit, wiens opene, jeugdige, edele en eerlijke trekken ons altijd onvergetelijk zullen blijven. Hij had eene roode muts op, om welke een zware shawl geslagen was, die zijn tulband vormde. Een purperroode, met bont gevoerde dolman hing los om zijne schouders. Fraaije en glinsterende pistolen en dolken schitterden in zijn gordel. Wijde broekspijpen golfden om zijne beenen, en zijn kleine schimmel trippelde van levenslust. Men zeide mij dat hij dit alles aan een *Turkschen* hopman ontroofd had; eene verzekering, die de *Montenegrijnen* in 't algemeen gaarne geven, daar het hun eene vleijende getuigenis is, een of ander hunner bezittingen als door hen of vader of grootvader geroofd of veroverd te kunnen toonen.

Naarmate wij de hofstad naderden, schoten onze leidslieden drokker hunne vuurwapenen af, en werden zij ook evenzeer luidruchtiger, en nog moediger dan voorheen. Soms draafden zij rustig naast ons; dan gaf een hunner eensklaps zijn paard de sporen of veeleer de stijgbeugels — want zij stooten zeer dikwijls met hunne groote, lange, hoekige, ijzeren stijgbeugels hunne paarden in de lenden — en schoot pijlsnel op zijde uit, zwaaide zijn geweer en schoot het in het hout of op den rotswand af, als vervolgde hij een vijand. Dit voorbeeld werd dan terstond aanstekelijk, en nu draafden op gelijke wijs ook anderen op zijde, schreeuwden, zwaaiden hun geweer en schoten, hetgeen alles een levendig en boeijend tooneel vormde.

Eindelijk zagen wij de huizen die het klooster van den Vladika (*) omgeven, en met dit te zamen den naam *Cettinje* dragen. Het klooster ligt aan den voet des bergs die het dal omsluit, maar slingert zich met zijne muren en een gedeelte zijner gebouwen nog langs den berg op. Het hoogst, en boven het overige uitstekend, verheft zich een oude vierkante toren, dezelfde welks tinne de *Montenegrijnen* tot dusver met de hoofden hunner gedoode vijanden plagten te ver-

(*) De geestelijke en wereldlijke magt was tijdens deze reis (1851) nog in handen van één opperhoofd vereenigd, en is eerst in het vorige jaar bij de regering van den tegenwoordigen Vorst DANILO gescheiden geworden.

sieren. Lager naast hem ligt de kerk van *Cettinjè* en daarnevens een steenen gebouw, dat cellen voor monniken in zich bevat, die thans echter meestal door mannen van den hofstoet van den Vladika bewoond worden, en dat van voren eene open gaanderij vertoont. Nog meer omlaag, en bijna geheel tot in het dal toe, strekt zich een groot en langwerpig huis uit, waar de Vladika zelf woont. Dit alles is binnen tamelijk hooge muren besloten, die buitendien nog eenige ruime hoven omvangen. Voor het klooster en daar buiten is een groot en ruim plein, door een paar dozijn huizen op eenigen afstand van de kloostermuren omgeven, en op hetwelk een paar breede straten uitloopen. Langs deze straten liggen weder een paar dozijn steenen huizen of huisjens, en het geheel, gelijk gezegd is, heet: *Cettinje*. Het gemelde plein, dat ten deele met gras begroeid is en in 't midden een groote waterput heeft, is in zeker opzigt het *forum* van *Cettinje*, waarop zich van tijd tot tijd het volk voor de poorten van het hof zijns beheerschers verzamelt, en dat ook thans bij onze aankomst met eene groote menigte bezet was. Aan het eene eind dezer markt, liggen, aan den voet der kloostermuren, een paar groote ijzeren kanonloopen zonder affuit, maar op steenen of houtblokken rustend, van welke men zegt dat de Vladika ze in *Triëst* gekocht heeft. Reeds van verre hadden wij deze kanonnen zich met hun zware stemmen in het algemeen gedruisch hooren mengen. Zij bleven ook thans hunne krachtige welkomstgroeten in tempo's herhalen, zoo snel als de *Montenegrijnsche* kanonnieren het maar vermogten, en slingerden hunne laatste bliksemflitsen onder ons, toen wij, onder de vreugdbetuigingen van eenige andere, ons door den Vladika te gemoet gezonden mannen, afstegen.

Wij hadden zeer verschillende en, naar het ons voorkwam, ook zeer overdreven aanwijzingen nopens het aantal der wapenpligtige *Montenegrijnen* bekomen, en dit kon wel niet anders zijn; want vooreerst overdrijven natuurlijk de bewoners van 't land zelf gaarne op dit punt, en verder is het de vraag, of 't een aanvallenden of verdedigenden oorlog geldt. Wanneer de *Turken* in 't land vallen, dan vatten zelfs de invalieden de wapenen weder op, zieken en ouden verrijzen van hun leger, en ook onmondige knapen blijven niet achter. Zoo vertelde men ons van een tienjarig jongsken, dat een

Turkschen hoofdman geveld en diens sabel buit had gemaakt, en ook van een meisje werd ons verteld, dat zij een heldenfeit tegen de *Turken* verrigt had en sedert dien tijd steeds de wapenen droeg. Moet er echter een behoorlijk leger in 't veld gebragt worden, dan zijn er natuurlijk niet zoo velen noch zoo verschillenden. De geringste aangifte van gewapende *Montenegrijnen*, van welke wij hoorden, was 15,000; de grootste 35,000. De Vladika zeide ons, dat *Montenegro* in 't geheel van 20- tot 25-duizend goedgewapende landverdedigers op de been kan brengen; bij een buitenlandschen oorlog daarentegen slechts van 6- tot 7-duizend man. Het aantal bewoners gaf hij zelf op als iets meer dan 100,000 aan.

Men moet echter bij het *Montenegrijnsche* krijgsheir nog aan geene geregelde troepen denken, maar zich lieden voorstellen, die het gebruik hunner wapenen van der jeugd af van hunne vaderen hebben geleerd, gelijk zij hunne taal aan hunne moeders danken. Die lieden trekken onder hunne woiwoden (dorpsschouten) en serdarer (dikstrikshoofdlieden) uit, aan wier hoofd zich de Vladika zelf stelt. Een der merkwaardigste wijzigingen en vernieuwingen, die door den laatsten Vladika zijn ingevoerd is het corps der *Senatoren* en dat der *Perianitsen*. De Senaat (Sowjet) bestaat uit 12 leden en vormt het opperste geregt van het land; met hem worden daarenboven, als met een Minister of Rijks-Raad, de gewigtigste aangelegenheden behandeld. De *Perianitsen* daarentegen zijn iets dergelijks als de adelijke garde des Keizers van *Oostenrijk*; voor zoo verre zij althans uit de edelste jonge lieden des lands bestaan en steeds den persoon van den Vladika, onder wiens bevelen zij staan, omgeven. Zij worden echter veelmalen ook tot andere bezigheden en werkzaamheden gebruikt; zoo deed de Vladika eens een paar misdadigers door hen teregtstellen. Eigenaardig is het ook dat de paap (pope) van *Cettinje* hun hoofd is.

Bij ons onderhoud met den Vladika vernamen wij, dat onder het *Montenegrijnsche* strafregt de stokslagenstraf weinig of niet voorkomt, en de *Montenegrijnen* er een volslagen afkeer van hebben, 't geen hun zeer tot lof verstrekt. Ook laten zij zich niet gaarne opsluiten: eene maand kerkerstraf is reeds iets zeer hards voor hen; drie jaar is zoo goed als doodstraf. Geldboeten zijn daarentegen meer gewoon. In som-

mige gevallen, bij zeer snoode misdrijven, wordt het huis de misdadigers verbrand.

De *Montenegrijnen* hebben er nimmer werk van gemaakt hun land door kunst te versterken. De niet zeer sterke muren des kloosters van *Cettinje* zijn de eenige versterkingen, die wij in het geheele land hebben aangetroffen. Het is van binnen dus geheel zonder eenig »geweld van muren" of vestingen, terwijl het daarentegen van buiten, van de zijde zijner naburen, met een kreits van vestingen, sterkten en torens omgeven is. Aan den eenen kant hebben de *Turken* de vestingen *Niksiki*, *Trebinje*, *Spues*, *Podgoritza*, *Zsabljack;* aan den anderen *Oostenrijk*, behalve *Cattaro* en het fort *St. Trinita*, een gansche keten van torens en sterkten langs de *Albaansch-Montenegrijnsche* grens. De *Montenegrijnen* denken ten deele als de oude *Spartanen*, die aan de levende muren der verdedigers van het vaderland den voorkeur gaven boven de treffelijkste versterkingen, en zich op hunne bergen en rotsen verlieten, even als de oude *Zwitsersche* eedgenooten, in welker kantons men een evenzeer in 't oogloopend gemis van vestingen en overvloed van open plaatsen vindt. Ook hoopen de *Montenegrijnen* geen groote schatten in hunne vlekken en dorpen op. Hunne kudden zijn bij een vijandelijken inval spoedig in 't gebergte gedreven, hunne vrouwen dragen bovendien hare kostbaarheden nacht en dag aan het lijf bij zich, en kunnen zich met hare have gemakkelijk verbergen. Evenzoo hebben ook de mannen steeds hun kostbaarsten schat, hunne wapenen, bij zich. Het hoofd-kapitaal van *Montenegro* is daarom altijd veilig, zoodra slechts al wat adem heeft en loopen kan, in zekerheid is gebracht. Wat de *Turken* in de dorpen zelf verwoesten kunnen, is ras weder hersteld.

Het geheele land heeft zijn waterafloop naar het Noordwestelijk uiteinde van het meer van *Scutari*, waarheen alle rivieren en dalen zich rigten. Van dit meer uit vindt er een allengsche verheffing van den bodem naar het Zuid- en Noordwesten plaatst. Haar hoogsten top bereikt die verheffing op den bergrug, die deels langs de kust der *Adriatische* zee, anderdeels langs den Oostelijken grens van *Herzogewina* loopt. Naar beide zijden loopt die hoogte plotseling en steil af, vooral naar de *Adriatische* zee, de *Bocche di Cattaro* en geheel het *Oostenrijksche Albanië* toe, dat slechts uit een smalle

strook kustland bestaat. Even als de watergrens zoo loopen ook de staatsgrenzen van *Montenegro* meestal op den rug van dit gebergte. Aan het meer (van *Scutari*) loopen zij met die van het *Turksche Albanië* in de vlakte van dat meer zamen. Zoo kan men uit het oogpunt der aardrijkskunde, *Montenegro* als de Noordwestelijke helft van het meerbekken van *Scutari* beschouwen. Binnen dit bekken wonen de *Montenegrijnen* met de *Albanezen* van *Scutari* te samen. Met dezen hebben zij dus ook de meeste grens-twisten, wrijvingspunten en onderwerpen van oneenigheid. Daartoe behoort in de eerste plaats het meer zelf, van hetwelk de *Montenejrijnen* minstens de helft voor zich begeeren, met het regt van visschen in het meer en de malsche weiden aan zijne oevers. Twist en strijd houden dan hier ook bijna nimmer op, en de grenzen veranderen hier bestendig met de krijgskans: nu eens strekken de *Montenegrijnen* hunne heerschappij iets verder over het meer heen uit, dan weder drijven hen de *Turken* geheel van het meer weg. De *Oostenrijksche* grens is voor eenige jaren door bepaalde afmetingen vastgesteld geworden, maar de *Albanesche* wordt nog steeds door den veranderlijken maatstaf van zwaard en krijgsgeweld bepaald.

Alle wateren van *Montenegro* vloeijen in het meer van *Scutari*; daarheen worden langs natuurlijken weg de schepen des lands gevoerd, die aan die wateren gebouwd worden. In dat meer zwemmen de visschen der *Montenegrijnsche* rivieren en verblijven daar in den winter, terwijl de *Montenegrijnsche* visschers hen volgen. Naar het meer toe wordt de luchtstreek altijd zachter, de grond vruchtbaarder en de weiden malscher. De *Montenegrijnsche* kudden, herders en landbouwers dringen dus even natuurlijk naar het meer toe als de visschen, visschers en schepen.

Zoo is dan dat meer van *Scutari* het hoofdpunt waar alle leven en alle krachten van het land zamenloopen en heendringen, en het is eene noodzakelijke behoefte voor de *Montenegrijnen* om een deel van dat meer te bezitten, waarvoor zij, zoolang zij 't vermogen, strijden zullen.

Toen wij van een tocht naar het meer van *Scutari* terugkwamen, kwam ons de Vladika met eenige vrienden te gemoet. Hij begroette ons vriendelijk, vroeg hoe ons de berglucht bekwam, en noodde ons uit op het terras van zijn

klooster, een *Montenegrijnschen* zanger, dien hij voor ons ontboden had, aan te hooren. Uit de hoofd-kamer van zijne woning brengt eene deur op eene hooge verandah die boven de ingangspoort van het klooster ligt. Op deze verandah werden banken en stoelen in behoorlijke orde geplaatst, op welke wij ons nederzetten. Weldra vertoonde zich daar nu ook de zanger. Hij was een lange, ruwe zoon van 't gebergte met half geschoren kruin. Terwijl hij zich in een hoek der verandah plaatste, stemde hij zijn paardeharen snaar en hief een lang lied aan. Hij zong het met een doffe en ruwe stem, die eentoonig op en nederklom bij ieder vers, zoo als er eenige honderden waren, die allen op denzelfden trant werden afgezongen. Dikwijls kneep hij daarbij zijne oogen digt. Het scheen dan als of zijn gezang en zijn snarenspel zich in het zand verliezen, en hij zelf inslapen zou. Eensklaps echter, als of hem iemand opwekte, wierp hij dan zijn hoofd in den nek, en begon op nieuw te zingen of liever te brullen. Vrolijk zag hij er daarbij niet uit, maar immer neerslagtig en gebukt. Het was als leed hij oneindige pijnen. Toen zijn gezang ten einde was, trok hij plotseling een vriendelijk en lagchend gezigt, als iemand die midden in een gezelschap is ingesluimerd, en nu, op eenmaal ontwaakt, lagchend rondziet. Dit einde bragt hij overigens zelf niet natuurlijk te weeg, maar het volgde op een »basta" van den gastheer, dat zijn verder dreunen afsneed en besloot. Zijne hoorders hadden met ingespannen aandacht naar zijn zingen geluisterd: als gewoonlijk had dit ook thans weder wreede en droevige tooneelen, *Turksche* gruwelen, moord en doodslag ten onderwerp gehad; waaruit zich dan ook de treurige houding des zangers laat verklaren.

II.

(VORST DANILO VAN MONTENEGRO.)

DANIËL PETROWITSCH (PIETERSZ.) uit den stam der *Njeguschi* — naar welken zijne voorvaders en hij zelf zich ook NJEGORES schrijven — werd door den, op 31 van Wijnmaand 1851 gestorven Vladika PETER PETROWITSCH tot zijn opvolger gekozen. De Senaat en het volk van *Montenegro* wenschten, dat hij slechts wereldlijk Vorst werd, en de geestelijke waardigheid (Vladika)

aan een ander opdroeg. De Keizer van *Rusland* keurde dien wensch goed, erkende hem als wereldlijk Vorst der *Montenegrijnen*, en verleende hem als zoodanig de orde van den heiligen STANISLAUS, eerste klasse. Zijne terugreis van *Petersburg* vond echter eerst in Julij 1852 plaats.

De *Montenegrijnen* hadden van zijne t'huiskomst naauwkeurig berigt ontvangen, weshalve hem de Voorzitter van den Senaat PETRO PETROWITSCH (broeder van den overleden Vladika en DANIËL's oom) met vele oudsten, oversten en gemeene *Montenegrijnen*, op den 31sten Julij naar *Cattaro* te gemoet togen. Den woiwode van *Njegusch* en den Senator IVO RADOWITSCH zond men naar *Castelnuovo*, om den Vorst terstond bij het binnenloopen in den golf van *Cattaro* te verwelkomen. Toen de stoomboot *Cattaro* naderde, beklom hem PERO en omarmde den Vorst zijn neef met de woorden: heil mij, nu en altijd! Spoedig bedekte zich nu de geheele golf van *Cattaro* met barken die den stoomboot te gemoet stevenden, en waaruit de *Montenegrijnen* vreugdeschoten afvuurden, welke door hen die aan den oever toefden werden beantwoord, tot zoolang de Vorst gebood het schieten te staken. Alles drong zich nu op den stoomboot om den Vorst te begroeten, en dit gedrang nam nog toe, toen hij het land betrad: sommigen kusten zijne hand, anderen den zoom zijner kleederen, naarmate zij slechts gelegenheid vonden.

Zoo werd de Vorst onder het gejuich en gejubel der menigte naar het huis gevoerd, dat men voor zijne ontvangst gereed gemaakt had. Den volgenden morgen trok men nu naar *Cettinje*. DANILO, zijn oom PERO, NOVIZA en nog eenige anderen, gingen te paard, den slingerenden weg berg opwaarts wel twee uren lang; de overigen beklommen, als gemsen, den steilen berg te voet. De stoet der mannen was zoo groot, dat, toen de voorsten reeds de helft van den berg bereikt hadden, de laatsten zich eerst in *Cattaro* op marsch begaven. Dit geschiedde alles onder een hevig geweervuur, zoo als dat bij die ruwe zonen der natuur het gebruik is. Boven op den berg ontmoette de Vorst een nieuwen hoop *Montenegrijnen*, die hem daar opwachtten en zijne aankomst met onophoudelijke geweerschoten begroetten. Nu scheidde de menigte. Het grootste gedeelte ging naar *Njegusch;* de Vorst zelf met de de aanzienlijksten naar het huis van den voogd van *Njegusch*,

PROTOKOWITSCH, om er het middagmaal te gebruiken. Men stelle zich daarbij geen groot en schitterend feestmaal van den tegenwoordigen dag voor; het was een bloot herdersmaal, sober en eenvoudig. In een groot en ruim vertrek werd den gasten eerst versch water, koffij en *rako* (brandewijn) aangeboden. Daarop werd er eene lange en lage tafel van naast elkander gelegde planken in de lengte van het vertrek geplaatst, met een tafellaken bedekt en met lage houten banken omgeven. DANILO zette zich aan het boveneinde, voor hem en in zijne nabijheid zag men eenig fijn tafelgereedschap, verder omlaag een gemeenschappelijk eet- en disch-gereedschap en houten lepels. Ieder bragt zijn mes mede, niemand gebruikte een vork. Wat de spijzen betrof, zag men er eerst dikgekookte rijst met schapenbout opzetten, daarop gekookt schapenvleesch, toen gebraden lamsvleesch en ham, en tot besluit kaas. Toen zich de gasten na den maaltijd verwijderden, schoten de meesten hun geweer af, daar zij meenden, dat men zijn gastheer bedanken moest: zij mogten anders ontevreden of ondankbaar schijnen.

Nu begaf zich de Vorst naar *Njegusch*, vertoefde daar eerst bij zijn zwager IVO RADONITSCH; vervolgens bij zijn ouder broeder MISKO, die hem reeds te *Triëst* te gemoet was gekomen; daarop bij den ouden TOMA, den vader van den overleden Vladika, bij wien hij zich het langst ophield; eindelijk bezocht hij nog den neef van den ouden TOMA, zijn oom MASCHAN. Overal werd hij op wijn, koffij en meloenen onthaald.

Op de verdere reis naar *Cettinje* werd de Vorst op alle hoogten door talrijke scharen van *Montenegrijnen* ontvangen, die hunne geweren afschoten. In de vlakte voor *Cettinje* zelf, traden hem met hartelijken groet de Ondervoorzitter van den Senaat GEORGE, MASCHAN's broeder, STEVEN BUKOTITSCH, de Senator en Voogd van *Cettinje*, MILO MARTINOWITSCH met vele andere aanzienlijke *Montenegrijnen* te gemoet, en nu hoorde men geen geweerschoten alleen, maar ook de kanonnen werden gelost. Den volgenden dag had er eene plegtige godsdienstoefening plaats, die door den Vorst en de aanzienlijken werd bijgewoond, en bij welke de toeloop van het volk zoo groot was, dat de kerk naauwlijks het tiende deel bevatten kon. Na de heilige Liturgie las de Ondervoorzitter van den Senaat een schrijven van het *Russische* Ministerie aan DANILO

openlijk aan het volk voor, dat voor het woonhuis des Vorsten verzameld was, en waarin gelezen werd, dat Z. M. de Keizer van *Rusland*, het verzoek van het volk en den Senaat der *Montenegrijnen* in aanmerking nemende, bewilligd had, dat hun Vorst DANILO niet in de geestelijke orde trad, maar wereldlijk Vorst mogte zijn; DANILO mogt een ander in zijne plaats tot Bisschop kiezen, die uitsluitend de geestelijke aangelegenheden van het land leiden konde, en de Vorst moest trachten met zijne *Oostenrijksche* en *Turksche* naburen in de beste verstandhouding te leven. Nadat dit stuk was voorgelezen, werden er aan eenigen grooten en aanzienlijken der *Russische* ridderorden uitgedeeld, en daarop begaf zich DANILO naar zijn woonverblijf. Het is een door den overleden Vladika gebouwd huis van éóne verdieping, welks bovenbestek uit omstreeks tien vertrekken bestaat, waarvan de Vorst, even als zijn voorganger, slechts de zoogenaamden biljardzaal en twee aangrenzende vertrekken bewoont; in de overige kamers wonen zijn secretaris, adjudant, enz. Andere kamers zijn voor de ontvangst van aanzienlijke lieden bestemd. De boven vermelde zaal — *Biliarda* noemen hem de leden aldaar — is vergader- en raadzaal, zitting- en regtszaal, receptie- en bij ontstentenis van ernstige zaken ook rook- en speel-zaal, alles te gelijk. Een biljard in het midden, een lederen sofa, een groote armstoel, een tafel in den hoek, een aantal stoelen en een bank langs den muur, maken het geheele mobiliar uit. Ook hier heen volgde de menigte den Vorst, en spoedig was de zaal volgepropt met bezoekers, die hem zien, hooren en spreken wilden. DANILO sprak nu met klem tot de aanwezigen over de wijze waarop hij het land wenschte te besturen, en hoe hij van hen verwachtte, dat zij aan zijne bevelen en vermaningen gehoor zouden geven. Vervolgens moest hij ook de klagten van enkelen aanhooren en daarover tevens onmiddelijk beslissen en regtspreken. Zoo klaagde, er een dat hij aan een *Perjanik* een daalder schuldig was, dien hij hem volgens een geregtelijk vonnis betalen moest, doch waarvoor hij een geweer tot pand had gegeven: hij had nu den daalder willen betalen, maar de ander wilde zijn geweer slechts teruggeven wanneer hij de renten er bij betaalde. De Vorst besliste, dat de *Perjanik* met den daalder tevreden moest zijn zonder rente te ontvangen, vermits hij geen baar geld te leen gegeven had, en

terstond het geweer teruggeven moest. Soortgelijke beuzelachtige klagten waren er vele, en de uitspraak werd dan ook terstond op allen gegeven.

Toen het aanhoudend spreken den jongen Vorst begon te vermoeijen, ging hij naar buiten, doch ook daar verdrongen de menschen zich om hem en lieten hem geen rust. Zette hij zich op een steenen bank voor een der naburige huizen neder, dan plaatsten zich de aanzienlijksten terstond naast of voor hem, en de volksmenigte omgaf dezen op verderen afstand. Die het naastbij waren zetten zich op den grond, opdat de meer verwijderden over hen heen den Vorst konden zien. En zoo begon nu het tooneel, dat in de zaal had plaats gehad, van voren af aan.

DANILO sprak op dezen dag, zoo in de zaal als daar buiten, ongeveer het volgende tot de menigte: »Van heden af zal er onder ons niet meer in het verborgen gemoord (*); of teregtgesteld worden, maar wanneer iemand onder ons den dood verdient en dien ondergaan moet, zoo zullen alle de overigen vernemen, wat hij misdreven heeft, waarom, wanneer en hoe hij ter dood gebragt zal worden. Op geheime aanklagten en aanbrengerijen wordt voortaan geen acht meer geslagen, en wie een ander aanklaagt mag zich niet verwijderen, vóór de beklaagde ontboden en tegenover hem gehoord is. Wie bij de regtspraak zich ook maar voor een *para* of de waarde van dien laat omkoopen, dien zal ik terstond uit zijne betrekking ontslaan, en hij behoeft niet te verwachten dat ik hem immer weder zal aanstellen. Gelijkerwijs zal ik elken *Perjamik* straffen, die, door het geregt tot eene geldheffing of tot onderzoek uitgezonden, meer geld neemt dan hem toekomt of meer verlangt dan van regtswege bepaald is. Zoo heeft bijv. de *Perjamik* IVO RADJONITSCH met nog een medgezel eenige geiten van een man geprest, die vijfmaal meer waard waren, dan de schuld bedroeg."

Bij deze woorden stond IVO van de bank op, waarop hij op eenigen afstand van den Vorst gezeten was, nam zijne muts af en sprak: »het is waar, o Heer! dat ik dat gedaan heb; hadde echter toen iemand tot mij gesproken, gelijk gij, o

---

(*) Er heerschte tot dusverre bloedwraak in *Montenegro*, even als op *Corsica*.

Heer! het gij hebt gedaan, dan hadden wij dat nimmer gevraagd. Toen ten tijde ging het echter slechts zoo, dat elke er alleen op bedacht was zijn huis en zijne beurs te vullen, en gelijk de anderen deden zoo deed ook ik."

De Vorst sprak verder nog: »Voor elk onzer zal een gelijk regt gelden, hij moge arm of rijk, aanzienlijk of gering zijn; want wij zijn allen gelijk voor de wet. Ook wil ik niet dat mijne bloedverwanten in 't minst worden voorgetrokken. Ik heb in *Njeguschi* een vleeschelijken broeder, eene zuster, en vele bloedverwanten; maar zoo ik ooit verneem, dat de gezagvoerder in *Njeguschi* om hunnentwil, ook in 't minste maar, van het strikte regt afwijkt, zet ik hem oogenblikkelijk af. Wie meent dat hem van een Senator, een *Pesjanik*, of een ander ambtenaar onregt gedaan is, kan op ieder uur tot mij komen en zich beklagen. Als het iemand schijnen mogt, dat ik-zelf hem onregt gedaan hadde, dan trede hij vrijelijk voor mij en zegge: »Heer! gij hebt mij hier- of daar-in onregt aangedaan; de zaak is niet dus maar zoo." Ik zal dan de zaak op nieuw onderzoeken, en als ik zie dat hij gelijk heeft, dan verbeter ik mijne uitspraak; is dit niet het geval, dan zal ik hem zeggen, dat hij geen regt heeft om zich te beklagen."

»Ik ben voornemens" — zoo voegde hij er nog bij — »om, indien mij God leven en gezondheid schenkt, een nieuw wetboek te maken, naar hetwelk ik-zelf u niets dan goed kunne doen, en verhinderd worde om kwaad te doen."

Terwijl ik mij in *Cettinje* ophield, kwam er, tijdens de afwezigheid van den Vorst bij den regerenden Voorzitter van den Senaat een brief uit *Niksiki* in, waarin zich een *Turksche Bimbaschi* (Majoor) beklaagde, dat de *Montenegrijnen* den *Turken* dier stad schapen en ander vee ontroofd hadden, op welks teruggave hij aandrong. Hij antwoordde hem, dat men wenschte dat de Vizier, onder wien hij stond, eenige lieden mogt uitkiezen en naar de grenzen zenden, waar men dan met hen over een duurzamen vrede onderhandelen zou, opdat iets dergelijks in het vervolg niet weder plaats grepe. Bij deze gelegenheid zeide de Vorst, dat hij met de *Turken* in vrede wenschte te leven en zijn landgenooten verbieden zou invallen in hun gebied te doen. Niemand sprak hem toen tegen, maar men kon het velen aanzien, dat zij, die tot dus-

ver van buit en oorlog leefden, in zijne woorden weinig behagen vonden. Met name was er een, dien ieder als een eersten kaper kende, en die verklaarde niet te vatten, waar hij dan verder van leven moest.

De bovengemelde brief werd des avonds aan den gezegden *Bimbaschi* gezonden; den morgen daarop kwam er uit *Piperi* berigt, dat de *Turken* omstreeks 300 schapen van de *Montegrijnen* geroofd, en daarbij twee kinderen en een grijsaard vermoord hadden. Die tijding vrolijkte de meesten weder op, daar de Vorst hun nu veroorloofde zelf te handelen; slechts beval hij den Christenen en den *Nizams* (de geregelde *Turksche* soldaten) geen leed te doen. — Op een anderen avond, terwijl DANILO op de steenen bank voor zijn huis zat, naderden hem twee bejaarde, armoedig gekleede *Turksche* onderdanen en klaagden, dat onder het vee, door de *Montegrijnen* onlangs weggeroofd, ook het hunne geweest was, dat zij nu terug kwamen vragen. De Vorst beval terstond den Landvoogd, op wiens gebied het buitgemaakte vee zich bevinden moest, hun terug te geven wat zij waren kwijt geraakt. Ik hoorde hem verder nog zeggen, dat hij eene belasting wilde invoeren, waartoe elk zijner onderdanen naar zijn vermogen moest opbrengen, en die hij alleen tot voordeel des lands besteeden zou. Hij wilde er namelijk volksscholen oprigten, goede meesters ontbieden, kinderen laten opvoeden, wegen banen, en de steden, die gebrek aan water leden, daarvan voorzien.

DANILO PETROWITSCH is 24 jaar oud, van kleine gestalte, maar levendig, stevig en leenig. Het schijnt hem noch aan goeden wil, noch aan werkkracht te ontbreken. Eens zeide hij tot de *Montenegrijnen*, die om hem heen stonden: »Ziet, hoe klein ik ben, en hoe gering van uiterlijk. Zoo gij mij echter niet gehoorzaamt, zal ik u grooter en zwaarder zijn dan de berg *Lovtjen* (*). Wanneer gij mij belet door mijne goedheid beroemd te worden, houdt u dan verzekerd, dat ik het door gestrengheid worden zal." —

(*) Een hooge berg tusschen *Montenegro* en het *Oostenrijksche* kustenland. —

UITBOEZEMING

DOOR

G. H. J. ELLIOT BOSWEL.

Neen, neen! die vroomheid, neen! sluip nimmer mij in de åren,
Die, pralend in zich zelv', maar needrig van gelaat,
De almagte werken Gods afkeerig gadeslaat,
Alsof die wondren haar te klein, te nietig waren! —
Mij is die godsvrucht vreemd, die alles telt als straf,
En nimmer de oogen blij naar boven houdt geslagen,
Maar zuchtend opwaarts blikt, als om God af te vragen:
Waarom Hij háar slechts de aarde en niet den hemel gaf?

o Neen! 'k zie hier omlaag niet enkel distlen groeijen,
'k Ontdek geen rampwoestijn of treurig tranendal; —
't Is mij noch vreugd noch deugd, met tranen zonder tal,
De gaven van Gods gunst ondankbaar te besproeijen.
Waartoe mijn kracht verlamd, mijn jonglingsmoed en kracht?
De vaart van 't bloed gestremd, dat driftig nog wil stroomen?
Waartoe ze dol vernield des levens zoetste droomen?
Waartoe deze aard gevloekt, die mij zoo tegenlacht?

o Ja, ze lacht mij aan, wen 'k dool door bosch en dreven,
Haar wondren bruidstooi zie van louter glans en gloed, —
Als daar de hemel lonkt, en hooger schittren doet
Wat haar de gulle lente al juichend wilde geven.
En heerlijk lacht zij me aan, als 't Oosten brandt en blaakt
En goud en purper strooit langs heuvelen en dalen,
En 't al herleeft en gloeit en tintelt door die stralen,
En 'k stouter moed en kracht voel in mijn ziel ontwaakt.

Zij lacht me vriendlijk toe, wen 'k in gepeins verloren,
In 't lieflijk avonduur, bij 't kwijnend licht der maan,
De zilvre woudbeek langs, in 't stille veld mag gaan,
Waar 'k van mijn rustig hart het kloppen nog kan hooren;
Waar 't ruischt van vrede en liefde in haag en rozelaar,
Waar mild mij wordt vergoed wat ooit mij deerde of griefde,
En ik in droomen leef van zaligheid en liefde,
En zoeten weemoed in de teedre ziel ontwaar.

Zij lacht me vrolijk aan, als ik met trouwe vrinden,
  Bij gullen jok en kout, in vrijheid juich en tier,
  Aan hart en geest en luim den vollen breidel vier,
Verbeelding 't perk verbreekt om stouter vlugt te vinden;
  En 'k dan, met reiner gloed, in ruimer werkkring dwaal,
Wat edel is en groot voel in mijn boezem gloren, —
En d'eed aan pligt en deugd, zoo dikwijls reeds gezworen,
  Met dieper ernst en kracht en vaster wil herhaal.

Zij lacht me troostvol toe, wanneer, bij list of logen,
  Soms afkeer van den mensch, mij 't bruisend bloed verhit,
  En ik dan in een kring van blijde kindren zit,
En enkel liefde lees en onschuld in hunne oogen.
  o, Zoet is dan 't besef, wát bij ons kwelling schijn',
Dat, schoon deze aarde strekt tot woonplaats veler boozen,
Zij ook het leven geeft aan zulke schuldeloozen:
  Ook kindren draagt, die schoon en rein als englen zijn!

Wiens hart wordt niet vervuld met weelde en zielsgenoegen,
  Als hij den blik verstaat van 't smeekend opziend oog,
  Den last verligten mag, die zwaar den lijders woog:
Den last, dien zij zoo lang en toch gelaten droegen; —
  Als hij tot de armen spreekt, hen opheft uit den hoon,
En, zij 't ook zwakken troost, toch zoeten troost kan geven;
Op 't uitgeweend gelaat een glimlach weêr doet zweven.....
  Wie roemt dan 't leven niet en de aarde als heerlijk schoon!

Zij wordt me een lustwarand, waar enkel rozen bloeijen,
  Waar louter liefde en vreê den boezem kneedt en roert,
  Wanneer mij 't vriendlijk uur naar de ouderwoning voert,
Waar wij, vereend van zin, voor hooger weelde ontgloeijen;
  Waar de eendragt zit ten troon en liefde wetten geeft,
Waar zaalge kalmte ruischt en nimmer stormen jagen,
Waar ik, reeds jongling, nóg den zoetsten naam mag dragen:
  Den naam van kind nog voer, waar 's ouders ziel aan kleeft.

En roept des Heeren dag de Christnen God te loven,
  En dragen groot en klein en arm en rijk te zaâm,
  Voor Hem in rang gelijk, den zoeten broedernaam,
En stijgt in d'eigen galm hun aller beê naar boven,

En klimt uit aller borst het zielverheffend lied, —
O, bij dien dank, dien lof, dat plegtig nederknielen,
Dat zingen, God ter eer, van millioenen zielen, —
Wat schouwspel is zoo grootsch, als 't geen onze aard dàn biedt!

's Gravenhage, 1853.

MOEDERLIEFDE

DOOR

MARIA HERTZVELD. (*)

Welk een verrukkelijk schouwspel, eene moeder te zien, die, na vele bange uren van hoop en smart, een kind, het geliefkoosde voorwerp harer wenschen en gebeden, aan haar hart mag drukken! — Welke teedere blikken werpt zij op dien lieveling; hoe angstig bespiedt zij zijne minste bewegingen; — zij schijnt geheel opgelost in het beschouwen van haar kind. — Moge pijn of smart haar folteren, het deert haar niet; geene hinderpalen kunnen haar bewegen de moederlijke zorgen aan anderen over te laten. — Zij vervult die zoo gaarne; zij roepen telkens de gedachte in haar geheugen terug: gelukkige! gij zijt moeder! — Wat heerlijke beteekenis hebben die woorden! Hoe welluidend ruischen er haar de toonen van in het oor; hoe spiegelen zij haar al de geneugten, maar tevens al de zorgen en moeijelijkheden voor, aan den staat van moeder verbonden! — Moog vrij de slaap voor eenige uren hare matte oogleden sluiten, één zucht, één zachte snik doet haar oprijzen. — Angstig zoekt zij het wiegje, waar zij den kreet uit meent gehoord te hebben: het wiegje dat hare levensvreugde, haar levensgeluk in zich bevat; met behoedzame drift tilt zij het wiegekleed op, dat den zuigeling voor haar oog verbergt, en ziet — wie kan hare blijdschap uitspreken! — het kind met een onschuldig lachje op het aanminnig engelachtig gelaat, de handjes als naar haar uitstrekken. — Zij neemt het in hare armen en drukt het aan haren boezem, en biedt het rijkelijk lafenis aan; — en het gevoel en de weelde, waarmede zij het gadeslaat, zijn de tolken der zuivere lof- en dankzeggingen, die uit haar hart naar 's Heeren troon opstijgen. — Al hare wenschen, gebeden en gedachten hebben betrekking op haar kind; gevaren en dood zou zij voor hem trotseren; ja, eene smartelijke scheiding zou zij boven zijnen dood verkiezen.

Een treffend voorbeeld van dit laatste biedt de Heilige Schrift ons aan, in het regtsgeding van den wijzen Koning SALOMO. — Niet te onregt heeft men hem de Wijze ge-

---

(*) Een veertienjarige zuster van de vijftienjarige ESTELLA, van wier dichtoefeningen eene proeve in N°. I van dezen Jaargang is medegedeeld. De lezer ontvangt gewis, even als wij, dit staaltje van hare bespiegelingen met aanmoedigende belangstelling, en zal er ook, waar dit noodig zij, de verschooning niet aan weigeren, waarop zulk eene jeugdige pen aanspraak heeft. DE RED.

noemd, wie was dien naam waardiger; wie las dieper dan hij in het menschelijk hart; wie begreep beter tot welk uiterste eene liefhebbende moeder zoude overgaan, wanneer zij het staal geheven ziet, om den doodelijken stoot aan haren lieveling toe te brengen. — Zij kon geene moeder zijn, die, fier het hoofd verheffende, op koelen toon zeide: »'t is wel, Koning! deel het kind, dan hebben wij het geen van beiden." — Maar *zij* was het, die vergetende dat het regt aan hare zijde was, snikkend zich voor des Konings voeten wierp en hem bad, het bloedige vonnis niet te voltrekken en beloofde haar geluk, hare vreugde, haren troost, kortom haar kind te zullen afstaan aan de vrouw, die koelbloedig het doodvonnis over hem had hooren vellen. — Maar wie schetst de zaligheid die haar doorstroomde, toen 's Konings regtspraak háár in het bezit haars ongedeerden lievelings herstelde; de teederheid waarmede zij dien van den dood geredden beschouwde! — Het was haar als het ontwaken uit eenen benaauwden droom; — het schrikbeeld dat hare zinnen verbijsterde was geweken, en voor haar stond de bekoorlijkste werkelijkheid. — Doch is het niet alsof wij haar aanschouwen? — Haar hart is vol; — zij tracht het lucht te geven door woorden, doch hare lippen weigeren haar de dienst; — haar boezem is beklemd, en hijgt naar adem; — de handen pogen zich dankend ten hemel te heffen, doch zinken magteloos in den schoot terug; — eindelijk breekt een weldadige tranenvloed uit die starende oogen; hare wangen worden er door bepareld; haar polsslag versnelt; hare ademhaling wordt vrijer; het bloed stroomt met vernieuwde kracht door de aderen! — O, de aanblik van deze sprakelooze in dank verzonkene vrouw moet een schouwspel zijn geweest den engelen waardig en welbehagelijk voor den Heer!

Het dagelijksche leven zelfs biedt gestadig voorbeelden van zelfopöfferende moederliefde aan. Zie ginds die lijdende! Hare oogen staan hol; hare wangen zijn ingevallen. Wie erkent in haar nog het bloeijende, lagchende wezen, dat bij den eersten aanblik alle harten boeide en onwederstaanbaar voor zich innam? Waar bleef de vrolijkheid, die uit hare vriendelijke oogen straalde en van de zorgeloosheid getuigde, waarmede zij het verledene achter zich liet en de toekomst te gemoet ging? Waar is het frissche rood dat eertijds hare wangen kleurde? — Doffe moedeloosheid heeft zich meester van haar gemaakt. — Wat zou er de reden van zijn? — Helaas, het wiegje, waarbij zij nederzit, is het ziekbed van haar eenige kind. Tallooze nachten reeds heeft zij er slapeloos bij doorgebragt; honger noch dorst bewegen haar, zij heeft geen gevoel voor het overige dat haar omgeeft. Afgestorven voor de wereld, leeft zij alleen voor het kind, en wijdt aan hem alleen alle hare zorgen, haar geheel bestaan.

Met welke mengeling van hoop en wanhoop, vreeze en verwachting ziet zij den geneesheer binnentreden. — Zal hij haar een engel des levens of een bode des doods zijn? — Zal hij heelenden balsem in hare wonde gieten, of die nog verder

openrijten? — Angstvolle onzekerheid, hoe pijnigt gij uwe slagtoffers; gij, die noch tot de heeling, noch tot de voleinding hunner smarten bijdraagt! — Verkieslijker is de beslissing die ons doet weten, of wij juichen of treuren, klagen of danken moeten. Zulke gedachten vervullen de moeder. Met ingespannen verwachting en ingehouden adem slaat zij de bewegingen van den arts gade, bespiedt zijne gelaatstrekken en tracht in zijne blikken te lezen, welk lot haar verbeidt. — Eensklaps hoort zij de verrukkende woorden: — »het gevaar is geweken." — Hadden hemelsche klanken haar getroffen, waren engelen haar verschenen, grooter uitwerking dan deze woorden hadden zij niet kunnen te weeg brengen. — Hare afgematheid vergetende, gaat zij juichend de kamer rond, omhelst wie nabij haar is, en kan slechts stamelend uitroepen: — »mijn kind is gered!" Maar die overspanning, een gevolg van de hevigste aandoeningen, is voldoende om hare weinige overgeblevene krachten geheel te sloopen. — Uitgeput zinkt zij neder als in eenen doodslaap. Met moeite roepen de trouwe zorgen der liefde haar weder in het leven terug. Naauwelijks bekomen, is 't alsof zij geene gedachte heeft dan aan haren lieveling; geen toeval vermag 't, hem uit haar geheugen te bannen; hare eerste woorden zijn: »mijn kind! Ik wil het zien! Breng me mijn kind!" — Daar ziet zij het lieve wichtje, en dát gezigt is het krachtigste middel tot hare herstelling. Weldra keeren hare gezondheid en vrolijkheid nu terug en voelt zij zich weder in staat om op nieuw hare zorgen aan het beminde pand te wijden.

Heeft de moeder zich van hare door de Natuur opgelegde, zoo zoete pligten gekweten, dan beloont haar het genoegen den teederen zuigeling tot een bloeijend en vergenoegd knaapje ontwikkeld te zien. — Het speelt aan hare voeten, en doet haar — o zaligheid! — den moedernaam hooren. — Moeder! veelbeteekenend woord, welks hooge waarde hij nog niet kan gissen en dat hij toch zoo gaarne uitspreekt! — 't Is de Natuur die zich doet hooren, en reeds in de prille jeugd hem aan zijne moeder, méér dan aan eenig ander sterveling verbindt; want thans is hij nog te jong om te beseffen, welke heilige banden hem aan haar ketenen; welke pligten hij jegens haar te vervullen heeft. — Eerst later zal hij vernemen, welke zorgen en moeijelijkheden hij haar heeft veroorzaakt; welke opöfferingen zij zich voor hem heeft getroost; aan hoe vele gevaren zij zich voor hem heeft blootgesteld, en hoe vele nachten zij slapeloos aan zijne legerstede heeft doorgebragt! — Als dat gebeurt zal hij gewis van dank vervuld uitroepen: »hoe kan ik mij ooit van zoo vele verpligtingen kwijten! — ik zou verre te kort schieten, indien gij niet mijne moeder waart!"

Doch keeren wij tot het knaapje terug! —

Zijne geestvermogens ontwikkelen zich dag aan dag; — in zijne sprekende oogen openbaart zich de kiem van een vroegtijdig verstand. — Wie is gelukkiger dan zijne moeder! Met

welke verrukking beschouwt zij zijne lagchende wezenstrekken; met welke zorgvuldigheid strijkt zij de blonde krullende lokken van zijn voorhoofd weg, om hem beter in het oog te zien: dat oog den spiegel zijner ziel waarin zij zijne kinderlijke wenschen en gedachten kan lezen! — Met welke teederheid drukt zij de fijngevormde handjes in de hare en kust hem op den lieven fluweel-zachten mond! — Welke deelneming betoont ze in zijne spelen; zondert ze niet dagelijks eenigen tijd van hare bezigheden af, om, als ware zij zelve nog een kind, met hem rond te huppelen! Zij herinnert zich daarbij hare jeugd, en maakt hem den schat van hare herinneringen tot een onuitputtelijke bron van afwisselend vermaak; — zij vreest geene bespotting, als zij, de verstandige overigens ernstige vrouw, hare waardigheid aflegt in het vrolijke kinderspel; want zij weet dat leiding den kinderen zelfs in het spel onontbeerlijk is, en zou zij dan háár kind niet leiden; of zijne leiding aan anderen overlaten? — Zouden angsten haar niet gestadig kwellen als een minder waakzame blik op zijne spelen, en argeloos dartelende bewegingen gerigt was? Zouden geene zelfverwijten hare ziel verscheuren wanneer een ongeluk hem trof, waaraan hare trouwe zorg hem had kunnen onttrekken? Zou zij niet telkens eene stem meenen te hooren die haar bestraffend toeriep: — ongelukkige! gij alleen zijt oorzaak van het ongeluk van uw kind!" — Neen dit kan, dit mag niet. — En wie zou ook beter dan zij, van zijne uitspanningen en vermakelijkheden zelfs gebruik kunnen maken, om hem nuttige lessen reeds vroegtijdig in hoofd en hart te prenten; om hem, al spelende, het goede van het kwade te leeren onderscheiden, en liefde en eerbied voor God in te boezemen; — om hem te doen begrijpen, dat alles wat de mensch geniet, slechts van dien éénigen Vader komt. — Godsvrucht is de kiem van alle deugd. — Is eenmaal haar zaad in het hart gelegd en draagt men voor de opkweeking zorg, dan groeit er welhaast een spruitje van, dat dagelijks in kracht en grootte toeneemt en eindelijk een eik wordt, welks sterke stam den aanval der orkanen verduurt, en onder hun geloei en gebulder onwrikbaar pal staat. Dan mogen rampen en onheilen den sterveling bedreigen, zijne godsvrucht is de eik, onder welks rijk gebladerte hij, beproefde wandelaar op den levensweg, de vlagen van den onspoed ontduikt, en krachten vergadert om de moeijelijkheden van den togt te overwinnen.

Deze meening is ook de meening der moeder. De Bijbel is in hare hand, en het jongsken zit aan hare voeten, begeerig naar de zachte woorden te luisteren die van hare lippen vloeijen, en ingaan tot zijn hart; gelijk de hemelsche dauw op het bloembed, in den vroegen morgen de bloemen beparelt en in hare kelken sappen giet, dat zij geuren verspreiden geheel den komenden dag. Hoe ernstig en kalm is het gelaat der vrouwe die het Bijbelboek heeft opengeslagen, om haar kind het woord Gods te leeren kennen! Zij slaat den blik ten hemel en bidt in stilte den Heer dat hare pogingen mogen slagen; dat het

zaad hetwelk zij bereid is te strooijen op geenen onvruchtbaren akker moge vallen. — Zij heeft gebeden, en gevoelt zich verligt, en de blik dien zij op den knaap werpt, verzekert haar dat haar gebed is verhoord: — Zoo gaan de eerste jaren van den knaap in onschuldige spelen, onder lessen en wijze vermaningen voorbij. Nu wordt het tijd zijnen geest te beschaven, zijn oordeel te verlichten, zijne ligchaamskrachten te oefenen. — De beschaving van zijn hart heeft de moeder op zich genomen, die van zijnen geest zal zij aan anderen overlaten. Maar dat zij hem nu bijna den ganschen dag niet meer onder de oogen heeft, doet hare liefde voor hem niet verminderen; neen, die liefde neemt immer toe, en wordt grooter, zoo vaak zij na zijne dagelijksche afwezigheid hem aan het hart mag drukken, en verheugd over zijne vlijt, zijne vorderingen en verstandig gedrag, in stilte met dankbare trotschheid mag zeggen: »dit is mijn zoon!"

Beantwoordt hij daarentegen niet aan de verwachting, die zij van hem koesterde; vernietigt hij door zijn gedrag de zoete hoop van zijne ouders en vrienden — ook dan nog wordt de moeder door dezelfde teederheid, zachtheid en zorgvuldigheid bezield. — Hare liefde beweent zijne uitspattingen en feilen, en wendt zoo veel zij kan derzelver gevolgen af. Door liefde, niet door gestrengheid, tracht zij hem te verbeteren. Ernstig maar minzaam wijst zij hem op de onherstelbaar rampzalige gevolgen, die de ondeugd onvermijdelijk na zich sleept, en zegt hem dat de weg om op het pad van godsvrucht en deugd terug te keeren voor den berouwhebbende nog niet is afgesloten; dat het nog tijd is om het dwaalspoor te verlaten, en bid en bezweert hem daartoe bij hare liefde, bij de liefde des Hoogsten, en bij het heil van zijne onsterfelijke ziel.

Deze vermaningen, lessen en beden hebben dikwerf op het nog niet verstokte jeugdige gemoed méér invloed dan de hardste berispingen en straffen zouden kunnen hebben, en de moeder smaakt dán de zalige voldoening, haren zoon aan de verleiding en de zonde, die hem tot prooi hadden gekozen, te hebben ontrukt.

Vanwaar de tranen, 't wanhopig handenwringen en de angstige blikken der vrouw die daar is neêrgezeten? — Wat aanleiding is er tot zulk eene smart? Is zij niet moeder; is zij niet de gelukkige moeder van eenen veelbelovenden zoon? Gaf zijn gedrag niet altijd haar redenen tot blijdschap en groote verwachtingen? Vergoot zij ooit andere dan vreugdetranen over hem? Helaas, het is voor de eerste maal, dat de smart over hem haar tranen afperst. — Maar hij is onschuldig aan hetgeen zij lijdt. Het behaagt den Almagtige haar den bittersten lijdenskelk te doen ledigen. — Haar geliefde zoon ligt op een krankbed, waarvan hij welligt niet weder zal opstaan. — En toch, waarom geeft zij zich aan zulke sombere bepeinzingen over? Bestaat de hoop, die vertroosteresse der bedroefden, niet ook voor háár? — Kan niet dezelfde Magt die den jongeling aan het ziekbed kluistert, hem

weder oprigten? Neen, ook die laatste toevlugt der lijdenden, de hoop, de zoete hoop is haar ontnomen. — Reeds vernam zij de vreesselijke uitspraak des geneesheers: — »Als God niet helpt is de wetenschap magteloos en de kunst ijdel. Ik mag u niet langer vleijen met het behoud van uwen zoon. Gij moet er u op voorbereiden, dat het spoedig met hem ten einde loopt." — En die ontzettende woorden van den arts worden meer en meer bevestigd. De levensgeesten des jongelings zijn uitgedoofd; hij staart met strakke wezenlooze blikken om zich heen, en ziet zijne wanhopende moeder; maar beseft niets van haar lijden. Zijn pols verflaauwt, zijn hart klopt slechts bij tusschenpoozen. — Maar, op het punt de wereld voor immer vaarwel te zeggen, schijnen de krachten in het gesloopte ligchaam nog eenmaal terug te keeren. — Nog éénmaal heft hij zich op, en stamelt een hartbrekend »vaarwel!" maar zinkt nu weg in dien slaap, waaruit geen sterveling ooit hem zal opwekken. De trouwe moeder staat naast zijne sponde, en weet nog niet dat hij gestorven is. Zij meent dat hij is ingesluimerd en wacht op zijn ontwaken. — Uren verloopen met tragen gang; elke sekonde duurt haar een etmaal. — Eindelijk kent zij de treurige waarheid. Eene ijskoude siddering bevangt haar; zij kust het marmerkoude voorhoofd waar nog het doodzweet op parelt, en met den kreet: »hij is dood," zinkt zij neder naast zijne legerstede. — Hare wezenloosheid duurt dagen lang; — doch eindelijk bekomt zij, maar heeft moeite zich haren waren toestand voor te stellen. De herinnering nogthans wordt allengkens duidelijker, en met deze de bewustheid van haar groot en onherstelbaar verlies. — Maar nu opent zich de weldadige bron der tranen, en als zij heeft uitgeweend, herdenkt zij welk een goede zoon hij was, en rigt hare blikken en gedachten hemelwaarts, en wordt vatbaar voor den troost der Godsdienst en toegankelijk voor de hoop eens beteren levens.

Wel benevelen nog dikwerf tranen hare oogen; doch het zijn geene hopelooze tranen meer, maar tranen van onderwerping en vertrouwen. En wat schenkt haar kracht om alzoo dien geweldigen schok te overleven; den slag door te staan, die dreigde haar te verpletteren, of ten minste haar levensgeluk te vernietigen? — Het is de godsvrucht en de moederliefde. — De godsvrucht leert haar, dat God wèl doet in alles; dat Hij zijne schepselen lief heeft en uit liefde tot zich roept; — de moederliefde doet haar gevoelen dat haar zoon bij den Hemelschen Vader veel gelukkiger is dan hij ooit op de aarde had kunnen worden. Zou zij dan niet berusten in den Vaderlijken wil!? — Dan zou zij haar eigen aardsch geluk hooger moeten schatten dan het hemelsche, aan hém geschonken. Hoe zou eene moeder dat kunnen doen? De berusting Gods moge haar veel kosten, toch gelukt het haar welhaast den blik ten Hemel geheven, met kalmte te zeggen: de Heer heeft gegeven; de Heer heeft genomen; de naam des Heeren zij geloofd!

21 Januarij 1853.

MENGELWERK.

D. RZ. KAMPHUYZEN.

De naam van KAMPHUYZEN (*) wordt niet voor de eerste maal in dit Tijdschrift genoemd; KOOPMANS, VAN DER AA en SCHELTEMA hebben er hem, reeds vóór vele jaren (†), achtervolgens doen kennen, en de beschouwingen van den laatsten vooral — de beide anderen deelden slechts 't een en ander van en over hem mede — waren wél geschikt om hem niet spoedig weder uit het geheugen onzer verlichte landgenooten te doen verdwijnen. Het is echter reeds vele jaren geleden, dat die beschouwingen geplaatst werden, en de man, dien zij golden, is daarbij zoo belangrijk en merkwaardig, hij verdient zoo voortdurend de belangstellende aandacht van elk wien zielenadel (in zijne geschriften op de liefelijkste wijze uitgedrukt) ter harte gaat, en hij moet, waar eene aandachtige bespiegeling van zijn gemoedsaard en leven plaats heeft, een zoo blijvenden, heilzamen invloed hebben op de veredeling van elk die zich aldus met hem in betrekking stelt, dat er voorzeker wel geen onzer lezers zijn zal, die niet met belangstelling de bladzijden zal doorloopen, welke op nieuw aan hem zijn toegewijd.

»Alles wat rein is, alles wat lieflijk is, alles wat wèl luidt", in die woorden van den grootsten en verhevensten der Christelijke leeraars scheen mij steeds het beeld van den held — den gemoedsheld — als geschetst, ter wiens herinnering ik deze regelen schrijf, en die dat beeld, zoowel in zijne omwandeling op aarde, als ook voor den nazaat in zijn proza en dicht, zichtbaar en aanschouwelijk heeft voorgesteld. Neemt, wat het laatste betreft, zijn verrukkelijk en roerend *Meilied* slechts, wat is het anders dan eene uitbreiding in de treffendste poëzy van PAULUS' drieledige woorden? En dat Meilied is niet

(*) Wij schrijven den naam zoo naar K.'s eigene spelling in zijn later aan te voeren brief aan RUARUS.

(†) In de Jaargangen 1804, 1810 en 1822.

anders dan de uitdrukking van geheel zijn leven en bestaan, geheel zijn handel en wandel. In spijt van de hardste verdrukking, de nijpendste ontbeeringen, wist hij de poëzy der natuur in al hare weelde, en het goede en liefelijke dat het leven ook den uiterlijk minst gezegende oplevert, en dat slechts de „dwaze mensch, door zijn verkeerden wil zich zelf en anderen in den weg" onnadenkend verwerpt, te vinden en genieten; — hij bleef onder alle tijdelijke verdrukking en allen smaad van vrienden zoowel als vijanden, zich steeds in zijn zachten, liefderijken, reinen zin gelijk, behield zijn „gerust en eenparigh gemoet" en sprak, dichtte, noch schreef iets dan „wat wél luidt." Gewisselijk moet de aanleg tot zulk een weldadig gemoedsbestaan in hem gelegen hebben, maar het blijft daarom niet minder belangrijk dien aanleg in zijn ontwikkeling gade te slaan en in zijne vorming en voleinding te bespieden; daartoe liggen ons, in zijne gedrukte en ook ongedrukte schriften, voor geheel zijn leven de voldoendste bijdragen voor oogen, en het is juist om dat innerlijk leven van onzen held en de wijze, waarop het zich, voor zoo veel ons daarvan bekend werd, in zijn handel en wandel uitte, te schetsen, dat wij hier de pen opnamen.

KAMPHUYZENS eerste levensjaren mogen wij, naar het weinige dat er ons van overgeleverd werd, genoegzaam bekend veronderstellen. In 1586 in *Gorkum* geboren, had hij, op nog kinderlijken leeftijd — hij was eerst 8 jaren oud — beide zijne ouders verloren, en zag zijne opvoeding aan de liefdevolle zorg van een ouder broeder opgedragen, die hem bij een schilder in de leer deed (*), totdat hij op zijn achttiende jaar, op aandrang van anderen, tot de studie overging, na drie jaren naar *Leiden* vertrok, daarop met de opleiding van de kinderen des Heeren van *Langerak* (†) belast werd, die dienst vervolgens verliet om in het huwelijk (§) te treden, en zich

(*) Een proeve van zijn schilderwerk is op het *Rotterdamsche Museum* (N°. 45, een wagen met vrolijke landlieden voor een dorpsherberg) bewaard gebleven.

(†) KAMPHUYZENS levensbeschrijver meldt, dat gene later „veelvuldige brieven aan dit huis geschreven (heeft)". Wie onzer *Navorschers* zou die stukken — bij dezen of genen uit het geslacht der BOETZELAERS — weten op te sporen?

(§) Met ANNEKEN, de dochter van GOVERT ALLENDORP, gasthuisprecker te *Dordt*; verg. SCHOTELS *Kerk. Dordrecht*, D. I; bl. 176. Uit haren

eerst te *Gorkum* en toen te *Utrecht* neêrzette; in welke laatste stad hij weldra het onderwijs in de vierde school en later eenig preekwerk voor Ds. TAURINUS op zich nam „met zoo groot een voldoeninge der toehoorderen" — zegt zijn levensbeschrijver omtrent dit laatste — „dat men naulijx geheugen had van dergelijke t'zamenvloeyinge van menschen". Uit den eersten tijd van zijn verblijf te *Utrecht*, zijne schoolmeestersdagen, dagteekenen de eerste berichten, ons van zijn innerlijk leven en ontwikkeling gegeven, waarin wij tevens den vasten grondslag reeds gelegd zien der beginselen, aan welke zijn gansche later leven getrouw was, en welker reine, lieflijke, en welluidende uitdrukking hij steeds gebleven is. Onder den titel: „van de nuttigheyt der verdruckingen" is in zijne *Theologische Werken* een brief opgenomen, dien hij aan Juffer VAN PALLANT, de zuster der vrouwe van *Langerak*, op den 18den Nov. 1616 uit zijne toenmalige woonplaats schreef. Het is bekend dat hij met deze lieden, ook na zijn vertrek van *Loevestein*, in de beste verstandhouding, en op den gemeenzaamsten en vertrouwelijksten voet bleef; vandaar de belangstelling waarmeê de genoemde Juffer zijn lot bleef gadeslaan, en den zoo 't schijnt half schertsenden, half roerenden toon, waarop zij hem over zijn tegenwoordige min gunstige omstandigheden, in vergelijking met de weelde van het adellijke huis, dat hem vroeger gastvrije herberg gaf, onderhield. „'t Is waar" — andwoordt haar KAMPHUYZEN daarop — „dat ick tegenwoordighlyck kleine winst hebbe om van te leven, dat ick vast vele kinderen overhoop kryge, veel sieckten en quellingen, so van my als mijn huysvrouwe, dagelijcks uitsta ende onderworpen ben, een gering schoolmeestertjen wezen moet, die onder een ander sta — Uw E. en heeft daer anders niet in geschreven als de waerheit; maer dat ick daerom miserabel ofte ellendich wesen soude, daerin (met eerbiedicheyt gesproken) heeft uw Ed. gemist, ende de waerheyt niet getreft. Reden is, omdat er niet is,

mond werd, na KAMPHUYZENS dood, toen zij zich te *Amsterdam* schijnt neêrgezet te hebben, zijne levensschets opgeteekend, gelijk een afschrift daarvan, ons door de vriendelijkheid van den Heer J. H. HALBERTSMA verstrekt, dat meldt; het gedrukte levensbericht voor de *Theol. Werken* (1699), door RABUS, is daar geheel en bijna woordelijk uit genomen, maar op een enkel punt minder volledig.

dat my ellendich maecken kan, indien ick in mijn ghemoet de ellende my selve niet en gheve, dat is indien ick my selven in der waerheit niet ellendich achte. *De gelucksalicheit ofte ongelucksalicheit moet van binnen komen*, al wat buyten is, is goed ofte quaedt, nadat het van binnen gerust ofte ongerust staet. Indien UE. dan vraeght, hoe mijn hart in soodanighe staet gestelt is, — *heel wel*, ende beter als het oyt gestelt gheweest is." — „Het gemoet der menschen" — zoo schrijft hij eenige bladzijden verder — »is de kamer des geluckx ofte ongeluckx, al wat daer niet ongeluckigh geschat en wordt, dat en ontrust niet, ende en kan niet ongeluckigh maken, ende geen ware pijn veroorsaken." — Zoo schreef hij toen, gelijk hij later zoo treffend dichtte:

't Geluck bestaet alleen in 't achten van 't geluck,
En in een *ryke* ziel is armoe kleine druck;

en: Wat schaat een harde stoot, wat deert een felle slagh
Als 't hart van binnen heeft daer 't zich aan houden mag?

»Ick sal noch meer seggen" — zoo voegde hij der Juffer VAN PALLANT toe — „te weten, dat ick noyt soo gecontenteert ben geweest in mynen geest, doe het my aldermeest nae mynen sin ginck in de werelt, als ick nu teghenwoordigh ben, nu het my in de werelt alderqualickste gaet. Dat luydt uwe E. misschien vreemdt ende evenwel is 't alsoo." — De reden was echter niet ver te zoeken, en hij wist haar die kort en bondig te ontvouwen: juist zijn wereldsche leed had hem geleerd niet aan de wereldsche dingen te hechten, en „'t ontberen van des werelts welheden" even gerust te verdragen als haar bezit en genot; „'t ontberen", zoo zong hij later,

't Ontberen leert het hart de nietigheid verstaen,
't Verstaen dat doet den lust allenken overgaen;
Die geenen lust en heeft, die heeft al wat hem lust;
Die al heeft wat hy wil, die heeft eerst ware rust.

En: De ramp die ons hier wedervaart
. . . .
Drijft dik den geest na binnenwaard
Die al te wijd ging dwalen.

Wanneer de moeder 't lieve kind
Wil van de borsten weren,
Met roet of 't bitterst dat ze vindt
Zal zy de speên besmeren;
Als God ons, om een hemelsch zoet,
Het aardsch wil doen versaken,
Komt hy ons door des lydens roet
Het schijnzoet tegen maken.

„Heeft hy 't" — meende hij — „soo heeft hy 't, heeft hy 't niet, soo heeft hy 't niet; wil het hem God geven hy ontfanckt het met danckbaerheydt, misbruyckt het niet en stelt er sijn herte niet op; wil het hem God niet geven, hij is te vreden, vergeet het, ende en stelt er geen swarigheydt in." (*) Verre er van, dat dit echter eene weinig weldadige onverschilligheid zou zijn geweest, eene trage lusteloosheid, die, voor 't een even onvatbaar als voor 't ander, slechts een gevoelloos en treurig bestaan kon geven; integendeel, KAMPHUYZEN voelde diep en teêr, en hij was er van overtuigd, dat het „de nature des menschen (is), dat hy altijdt, soo langh als hy leeft, nootsakelijck in sijn herte moet hebben eenige liefde, eenige hope, eenigh verlangen, ende eenigen troost." — „Tochten en begeerlykheden" — zoo zong hij — „blijven by,

Geen begeert' Wordt geweert,
Geen ingeschapen lust Blijft ongeblust.

maar 't is „al" slechts goed „als 't is gewend Naar 't rechte end;" en zijn tijdelijke druk had hem geleerd dien troost, die liefde, en dat verlangen niet te gronden op zijne uiterlijke omstandigheden, maar ze alleen in den rijkdom van zijn eigen gemoed te vinden, dat vol was van 't onvergankelijkste goed. „De meeste menschen" — zoo merkte hij verder schrander en fijn op — „de meeste hoop der menschen, dat zijn luiden, die tusschen

---

(*) „Een wijze neemt het na den tijd:
Gunt God de ruimt' die bruikt hy,
Is 't harder uur, soo lijdt, soo strijdt,
Soo kruipt, soo schuilt, soo duikt hy."

(*Stichtel. Rymen*, bl. 143.)

beiden zijn, daar men geen groote godloosheydt ende gheen groote godtsaligheydt in kan sien, zy leven stil, doen niemandt overlast, bemoeyen haar met haren handel, hebben uitterlycke exercitie van religie, enz. maer vorder en komen sy niet, ende die se over eenige maenden, over een jaer, over drie jaren, over tien jaren wederom siet, die sal bevinden dat het al deselve zijn, tenzy dat sy door natuerlyke oorsake van sieckten des lichaems ende andersins, ofte door wereltsche insichten ende waerommen, hier- ofte daer-in verandert zijn, en soo blyven zy veeltijdts tot den eynde toe." — KAMPHUYZEN behoorde echter niet tot dien „meesten hoop", die, koud noch warm, zijn onverschillig bestaan voortsleept; hij dacht en gevoelde bij al wat hem gebeurde, en wat er met of om hem voorviel; en hij leerde allengs dat alles dienstbaar te maken aan de rijker ontwikkeling van zijn eigen gemoedsbestaan, tot dat zijn hart eindelijk, naar zijn eigen gelukkige uitdrukking „een schatkamer vol goddelijke wijsheid" geworden was: hij leerde dat allereerst door zijn min gunstige uiterlijke omstandigheden, en daarom was hij voor deze zoo dankbaar; zonder haar, meende hij gewis niet te onrecht, ware hij er niet, althans niet zoo vaardig toe gekomen dàt te behartigen, wat alleen behartiging verdiende. Daaraan dus rekende hij zich „die ware weelde, de zoetste kalmte, het rijkste genot van datgene waar 's menschen goddelijke geest naar haakt" verplicht, die hij in een anderen brief uit dezen of nog een weinig vroeger tijd, als een in den uiterlijken glans der wereld niet te vinden goed afschetst. Die brief, welke tot dus ver binnen de wanden eener boekerij (*) aan het licht der openbaarheid onttrokken bleef, is van niet minder belang dan gene voor de innerlijke kennis van KAMPHUYZEN bij zijne eerste deelneming in het maatschappelijk leven. Hij is gericht tot zijn tijd- en later lot-genoot CORN. GEESTERANUS (†), toen predikant te *Blokland*, en bevat de volledige blootlegging van al wat er

---

(*) Die der *Leidsche* Hoogeschool onder de papieren van PAPENBROECK.

(†) Deze werd namelijk in Nov. 1619 afgezet; in 1621 bediende hij vervolgens *Gouda*, maar moest in 1623, ten onrechte van medeplichtigheid aan den aanslag op den Prins beschuldigd, naar *Holstein* wijken; in 1632 werd hij predikant te *Frederikstad*. Verg. TIDEMAN, *De Rem. Broederschap*, bl. 321.

toenmaals in KAMPHUYZENS ziel omging; hij behelst de innigste uitstorting zijner gedachten, over zich-zelf zoowel als over den aard der menschen en dingen in 't algemeen, en schijnt door soortgelijke gemoedelijke beschouwingen van GEESTERANUS-zelf te zijn uitgelokt. KAMPHUYZEN toch vangt aan met dezen geluk te wenschen over zijne volharding in zijne zelfvolmaking; „ik zelf" — dus vervolgt hij dan — „hoe krachtig ik, naar mijn beste vermogen, met mijn trotschen aard strijde, delf daarbij nog vaak, en als tegen mijn wil, het onderspit, en vermag nog niet altijd mij te spenen van alle lichtgeraaktheid, minachting van anderen, spotzucht en al te groote lust tot vitten en gispen." Wij bemerken uit zulk een bekentenis, dat er iets waars moet geweest zijn in die beschuldiging der vrouwe van *Langerak*, waarmede zij vroeger ANNEKEN ALLENDORP van hem had zoeken af te schrikken, dat namelijk KAMPHUYZEN „trotsch en hoogmoedig was". (*) Hij zou dat echter, meende hij, thans ras te boven zijn „al zijn krachten inspannend en met de krachtigste wapenen strijdend om den vijand, die hem tot dusver verwonnen had, zelf te verwinnen. Terwijl wij dat dan met alle inspanning pogen, zoo laat ons tevens" — zegt hij tot zijn, naar 't schijnt, al te bezorgden vriend — „om elk licht of ook niet licht gebrek, dat ons nog aankleeft, ook in 't minst niet aan de gunst van onzen heer en gebieder twijfelen. Daar wij toch nog eerst beginnen, en onze diensttijd nog zoo kort is, en wij eer in gebrek aan ondervinding dan onkunde nog te kort komen, zoo mogen wij iedere fout voor vergeeflijk houden, vooral indien ze steeds met een ernstig streven naar verbetering gepaard gaat; wij moeten daarom die kleine feilen voor niets anders dan eene aanmaning aanzien, die ons door de bewustheid onzer ongeoefendheid voorzichtiger maken en ons, beter ten strijde toegerust, met gelukkiger uitslag tegen den vijand zal leeren kampen; ik heb dat reeds meer dan eenmaal mogen ondervinden, en gij hebt het, blijkens uw brief, onlangs ook geleerd. Twee dingen

(*) Zie zijn levensbeschrijver bl. 17. Daarmede hing ook die lust „in het aentrecken van kostelyke kleederen" samen, die hij thans leerde „afleggen" even als de „opstaende knevels op zijn Spaens, waermede hy in zijn jonckheit hem zelfs schoeren liet", terwijl hij het nu „te met met een schaartjen zelf schoor."

zijn er echter die ons hier als moeten tegenhouden; het een is, dat wij weten, dat den Kristen enkele dingen geoorloofd zijn, waaruit voortvloeit, dat wij, ons ter deugd bereidende, vreezen van, naar HORATIUS' zeggen, het eene kwaad vermijdende tot het tegenovergestelde te vervallen; wij vreezen namelijk, dat wij al te veel het kwaad schuwende, slecht worden; de zaak is echter geheel anders, en het is beter dat de jeugdige mensch, die zich KRISTUS eerst onlangs tot Heer koos, in het vermijden van het kwaad, en het ontwijken van ieder aanleiding daartoe, al te bezorgd, angstig en vreesachtig, ja angstvallig zelfs zij, waar slechts de geringste zweem van zonde bestaat, dan, terwijl zijn gemoed nog onzeker is, zich door een bezef van vrijheid en zucht om die vrijheid te genieten, aan het gevaar van te zondigen blootstelle; vooral, daar op vele punten het kwaad zoo nabij het goed ligt, dat de gewoonte en eene langdurige oefening tot juiste onderscheiding noodig zijn. Het is dus beter, zeg ik, dat hij de kennis, die hij van zijne vrijheid heeft, late sluimeren, dan, waar de vaardigheid om ze juist aan te wenden nog niet verworven is, tot zonde te vervallen; mits hij slechts, want dit behoort er noodzakelijk bij, zich tot zich zelf bepale, en de wet, welke hij zich zelf voorschrijft, niet tot anderen ook wil uitstrekken; zoo zal hij evenzeer van allen wrevel vrij blijven, als, met een versterkten, van deugd doordrongen geest, zonder eenig gevaar, zijne vrijheid wèl gebruiken. — Het tweede, dat hier in den weg is, en dat ik voor nog grooter struikelblok houde, is meer een soort van vrees dan ondeugd nog, en, ik weet niet welke, (valsche) schaamte, waarover wij ons zelf schamen moesten; daar zij veroorzaakt dat de anders edelaardigste ziel van zijn adel ontaardt, wanneer er, in tegenwoordigheid van anderen die anders dan wij denken, iets met ernst gedaan of met kracht gesproken worden moet; omdat wij namelijk de spot en schimp, de lach en scherts dier anderen vreezen, als ware die goddelijke deugd, die gij met recht een heldendeugd noemt, een dorre, verworpen en eener edele ziel onwaardige zaak....... zoodat ik mij niet genoeg over zulken menschelijke vreesachtigheid, ook bij hen die meer dan helden moesten zijn, verwonderen kan. Zoo veel invloed toch heeft die schaamte op veler gemoed, dat zij die hun goed en leven kunnen verachten, deze in hun edele ziel als geworteldе zwakheid niet

weten te boven te komen. Wat mag de oorzaak van dit kwaad zijn? Ik voor mij geloof deze, dat al hebben wij de liefde voor de wereld afgezworen, wij haar nog niet kunnen haten. Waardoor? de reden ligt voor de hand: wij hebben de belachelijke, domme, onzinnige en ijdelste ijdelheid der aardsche zaken nog niet in ernst bedacht; vandaar dat wij er nog op gesteld zijn om onderhoudend genoemd te worden en vreezen voor ernstig door te gaan, dat wij door dwazen lof bewogen en door ijdele toestemming worden opgewekt, dat wij ijdele eer zoeken, gunst bejagen, en, in één woord, ijdele en onvoegzame dingen doen. Om dus die ongelukkige valsche schaamte met goed gevolg te bestrijden, hebben wij slechts die ijdelheid, maar dat dan ook met ernst en bij voortduring, te bedenken, waardoor alle nevelen van onzen geest zullen worden weggenomen en alle dwaling ophouden zal, door dat wij dat als nietig leeren kennen, wat wij voor iets wezenlijks hielden. Hierbij komt mij in den zin, wat ik eens, toen mij de ijdelheid zelf nog geheel in hare macht had (*) in een *Italiaansch* blijspel van ARETINUS gelezen heb....... dat namelijk alles *niets* is, behalven God die *alles* is. Hoewel ik overtuigd ben dat die schrijver dat, wat hij daar schreef, zelf niet vatte; dat is: dat hij het wel schreef, maar zelf niet voelde, zoo duiden toch die woorden (waarop de geheele handeling van dat blijspel neêrkwam) ten klaarsten uit, dat de mensch zijne zielstochten niet moet uitdooven, maar ze op iets anders richten, welks voortreffelijkheid zoo groot is, dat alles daarbij klein en nietig wordt en geheel verwerpelijk schijnt, en dat zoodanig zij, dat ons dit alleen een voorwerp van liefde, begeerte, ware troost, vreugde, en weelde zijn kan. En wat is dit anders dan de bron en oorsprong van alle goed en zaligheid — God? — Opdat wij dus de wereld en 't vergankelijke in ernst kunnen haten, zoo moet onze geest tot het hemelsche en onvergankelijke opklimmen. Laat ons daar zoe-

---

(*) Zie de vorige aant. — „Ik bezin, beducht van zinnen, hoe ik in mijn
eerste jeugd
Heb geleefd"…….

(*Sticht. Rijmen*, bl. 261.) POPPIUS' *Enge Poorte* schijnt het zijne toegebracht te hebben om hem van de wereld af te trekken. Zie zijne *Levensbeschrijving*.

ken wat wij hier niet vinden kunnen, die ware weelde, die zoete zielsrust, en het liefelijk genot dier onverzadelijke begeerte, die 's menschen goddelijken geest is aangeboren." — Ziedaar de eerste voetstappen op den maatschappelijken levensweg des mans, die later het beste deel dat hij gekozen had zoo bondig als het „genoeg" dat „meer is" wist te bezingen; „genoeg", zong hij toen,

Genoeg heeft niemand van de menschen
Dan die, in 't aardsche doorgestreên,
Nu viert van aardsche hoop en wenschen,
En, met zulk als hij heeft te vreên,
Gerust en stil, Heeft wat hij wil,
Wil wat hij heeft, kan wat hij poogt en doet,
Doet wat hij kan — een Heer van zijn gemoed.

„Zijn ziel", zoo mocht hij toen van zich zelf zingen,

Zijn ziel, woonplaats van alle deugd
Vindt niet in haar dan troost en vreugd;
Komt hem van buyten quellingh aan,
Van binnen kan hij troost ontfaân;
Hij vindt, in allerley geval,
God en hem zelven overal.

Tot die heerschappij zagen wij hem zich aangorden, en zoo als wij hem boven zich over zijne vroegere wereldschheid hoorden beklagen, moet hij ook aan zich zelf in zijn „Doolingseynde, onder de persoon van een recht bekeerde", gedacht hebben, wien hij die woorden in den mond legt:

Lang had ik vergeefs geloopen In mijn onverstand,
'k Hoopte daar niet was te hopen, 'k Zocht daar ik niet vand;
Op snoode en aardsche dingen Had ik mijn hart gezet,
Door lust tot vrijheid gingen De zinnen recht naar 't net.
Mijn gedachten liet ik weiden, Weiden wijd en breyd,
't Eén ding was van 't aêr verscheiden, Doch t'zaam ijdelheid.
'k Zocht waar ik zoeken konde, Doch op een doolkompas,
't Wordt niet op aard gevonden Dat nooit op aard en was.
God, die goed is, liet de stralen Van zijn heilig woord
Op mijn hart van verre dalen, 't Licht sloeg ijlings voort;
't Hart uyt den stof geheven, Zag, doch door schemering,
Een weg, die naar een leven, Dat beter was, toe ging.

Thans echter had hij dien weg gevonden, en zijn brief aan de Juffer VAN PALLANT toonde, hoe vast hij er reeds op stond, hoe geheel hij er zich op t'huis en gelukkig voelde. Zoo gevormd, en Heer van zijn rijk gemoed, ging hij nu, op dertigjarigen-leeftijd, kort daarna naar *Vleuten*, waar hem de invloed van vermogende *Utrechtsche* vrienden eene eerste — en helaas! laatste — kerkelijke standplaats verschaft had. Het laat zich denken, welk een herder en leeraar KAMPHUYZEN, met zulk een vorming, voor de hem aanvertrouwde kudde moet geweest zijn; wij hebben er eene proeve van in de ons bewaarde mededeelingen van een Roomsch-Catholieken inwoner zijner standplaats, uit wiens mond ze een later vereerder van hem opteekende (*): „hij ging ook bij de Roomsche huisluiden op het veld, wanneer ze in het korenland bezig waren, om een praatje; ook bij de ambachtslieden aan hunne huizen. Hij vermaande hen dan tot een deugdzaam, vroom leven, toonde hun de goedheid Gods jegens het menschelijk geslacht, en hoe dat de mensch hierdoor behoorde opgewekt te worden om God met een dankbaar hart in ware gehoorzaamheid te dienen. (†) Dit wrochtte bij die lieden eene groote verandering, zoodat zij, wanneer KAMPHUYZEN van hen was, zeiden: «deze man is niet als andere predikanten; hij scheldt onze papen niet voor verleiders en afgodendienaars. Wij moeten hem hooren preêken,» enz. Hem gehoord hebbende, waren zij nog meer overtuigd, omdat hij in zijne predikaciën geene gezindheden over den hekel haalde, maar alleen zijne toehoorders vermaande, hoe zij hier moesten leven...... zoodat de Roomschkatholieken verklaarden dat indien KAMPH. aldaar had mogen blijven, er te *Vleuten* geen Roomschgezinden zouden zijn gebleven, maar dat hij ze in de kerk zou gepreêkt hebben; zooveel vermocht aldaar zijn vroome, vriendelijke omgang." — Zij zouden dien echter niet te lang mogen genieten: den 31sten Maart 1619 werd hem, als bekend is, door de Staten van *Utrecht* aangeschreven zijne preeken te staken, en op de volgende gewestelijke Synode werd hij van alle kerkelijke diensten vervallen verklaard. Van nu af be-

(*) OUDAEN in zijne Verdediging der Rijnsburgers; 1672.

(†) Men hoort er den dichter van het *Meilied* in:

„Wat is de meester wijs en goed," enz.

gon zijn eigenlijk leven van uiterlijken druk en benaauwdheid, zoodat wat hij er vroeger van ondervonden had, slechts een geringe voorsmaak was geweest van het lot dat hem thans wachtte: toch bleef het hem steeds toen en later, als vroeger: „'t al hebbende gebreck en 't zalig ongeluck;"

Zijt gij fijn goud, 't kan u niet schaân
Al wordt ge in 't vuur bedoven,
Om zevenwerven uit te staan
De hitt' van 's goudsmids oven.

Zwerven zou hij „Eenzaam en verlaten, Zonder land of erf, Over vreemde straten", maar, zong hij,

Of ik schoon en zwerf
. . . .
Al wat vergaat en vliedt
Is niet van 't mijne;
Hij mist ter wereld niet
Die blijft in 't zijne.

De vijand mag te velde zijn, De trommel mag alarme gaan,
Het zwaard mag op de kele staan, De lucht mag klaar van blixems zijn,
De heel' natuur mag zijn ontsteld En doen haar eygen zelf geweld,
Daar mag geschieden wat het wil
Een rein vroomhartig Isra'liet En raakt het al te samen niet;
Omdat hij God, die meerder is dan al wat datter is en leeft,
Tot zijnen troost en steunsel heeft.

Zoo hield hij „spijt vervolging en elend Een manlijk duren tot het end", en hij bleef steeds „inwendelyk wel vernoeght ende vrolyck, en bereydt tot swaerder soo 't noot is."

Eerst hier en daar in het land rondzwervende en in den aanvang nog preêkende, haalde hij echter weldra zijne vrouw van *Vleuten* af en trok met haar naar *Amsterdam;* van daar, met het uitzicht, om als boekprenter zijne kost te winnen, naar het toevluchtsoord der gebannen Remonstranten, *Norden;* toen, in October 1622, voor de *Mansfelders* wijkend, naar *Harlingen*, en ook van daar: na één jaar, weder verdreven; maar steeds zich zelf gelijk, en „Heer van zijn gemoed"; zoodat, toen hij uit *Harlingen* wegtrok, een achterblijvend vriend, die

zich met de opleiding van een zijner kinderen belast had, tot hem om troost kwam; „eer gij", vroeg hij hem,

Eer gij, vriend, van hier vertrekt, Wilt mij, bid ik, doch gedenken,
En met rijm dat troost verwekt, Gunstig, onverdiend beschenken.
Geef mij van de troostel-wijn, Waarmeê d'opperschenker vulde
Uwe kruik in druk en pijn, Die 't u al deed duldig dulden. (*)

Op 't vrije *Ameland* ware hem nu een blijvende wijkplaats gegeven, had slechts zijn zwakker lijf zijne zielskracht geëvenaard; maar de scherpe zeelucht moest hem weldra eene andere schuilplaats doen zoeken, en hij zou er geene zonder aanhoudende stoornis mogen vinden; hij ging naar *Dokkum* dichten en weven, en had het slechts aan de lichamelijke kwalen zijner laatste levensjaren te danken, dat men hem ook hier niet de stad nog ontzeî (†). — Helaas! wat had ook hem, den man van liefde en vrede, in dien tijd van kerkelijke twist en haat geroepen, al zou hij er een zooveel te treffender beeld van de kalmte en het verheven bestaan door worden, die een „rijke ziel", onder allen druk en vervolging, alle „armoê" uit „de schatkamer harer goddelijke wijsheid" weet te putten. — Met recht mocht hij anders klagen:

Dat ik bij een volk moet leven
 Daar de vrede wordt gehaat,
Bij een volk, dat, als mijn rede,
Is van vriendschap en van vrede
 Dies te meer naar oorlog staat!

(*) Wij zien deze bijzonderheid uit het aangehaalde afschrift zijner levensbeschrijving: „het 6te (kind) was te *Harlingen* gebleven, om in de *Fransche* taal, daarin het al redelijk geoeffent was, hetgeen daaraan ontbreeken soude, te voltrecken; deze *Fransche* meester was een goet vrient van CAMPH., die hem nog een lietje gaf eer hij van daer vertrock: „Eer gij, vrient, enz."

(†) *Levensbeschr.* „Het gebeurde dat hij wat aan 't been kreeg, hetwelk in 't eerst seer hevig jeukte, en hetzelve al krabbende, maakte een groot spel;..... kort hierna komt er een bode om (hem) voor den rechter te dagen, en alsoo uyt de stadt te doen vertrecken; CAMPH. verontschuldigt hem, en bijaldien dat se hem in de stadt niet geliefden te dulden, dat se hem dan daaruit souden moeten draagen. Des anderen daags komender eenige...... personen van aensien...... presenteerden haren dienst...... bij de magistraet opdat hij in de stadt soude mogen blijven, 't welck geschiedde."

KAMPHUYZENS tijdgenooten waren hem niet waard, en verstonden hem niet; zijne deelgenooten in Contra-remonstrantschen druk en vervolging zoo min, als zij die ze hun en hem aandeden. De proeven zijn er in hunne gedrukte en ongedrukte schriften en brieven van voorhanden. OUDAEN reeds maakte in zijn boven aangehaald geschrift, tegen hen die beweerden „dat KAMPHUYSEN tot *Vleuten* staande, de zaak der Remonstranten dapper voorstond", de zeer juiste opmerking, dat „daarover in bedenken (komt) of dat voorstaan de zaak der Remonstranten als zoodanig betroffen hebbe, of dat het de zaak CHRISTI in 't algemeen hebb' aangegaan"; en zoo was het: KAMPHUYZEN was slechts tegenover de *Dordtsche* kerkleeraars een der Remonstranten, wier kerkelijke onrechtzinnigheid en daarmede ook hunne veroordeeling en vervolging hij deelde; maar zijne eigene zedelijke en godsdienstige ontwikkeling had te hoogen trap beklommen, om zich aan het nieuwe kerkgenootschap, dat zij allengs gingen vormen, en waarvoor zij zelfs eene belijdenis zochten op te stellen, aan te sluiten. Men had „toe te zien" — zoo schreef hij hun o. a. omtrent deze — „dat se niet tot een strick en sy, en diene tot beroving van de vryheidt die wy in CHRISTUS hebben. Ik en kan anders niet sien of die Confessie sal strecken tot afsnydinge ende uytsluytinge van diegene die gaen buyten de palen die sy of stellen sullen ofte sullen schynen te stellen." Hij was de man niet van belijdenissen en kerkvergaderingen: laet" — schrijft hij — „alle de Conciliën ende Synoden van de heele werelt op malkanderen sijn getast; laet alle de geleertheit van de werelt by malkanderen wesen; als het al gedisputeert, ondersocht, overleydt, geconcludeert, ende gearresteert is; dan magh ende moet noch een der alderongeletterste, eenvoudighste ende geringste menschen, nae de werelt, selfs henen gaen, ende besien wat van al die dingen is; appelleerende tot het Concilium ofte Synode dat hy houden moet in sijn eygen gemoet, alwaer oprechte eenvoudigheit, godvruchtighe voorsichtigheit, betrachtinge van saligheyt ende liefde tot de waerheit presidenten moeten sijn; de reden ofte het verstant des menschen de advysen ende stemmen moeten geven; Gods woord richter moet wesen ende alles decideeren; ende de rechte genegentheyt om den wille Gods te doen alles moet approbeeren, ende door hare approbatie den mensch moet doen execu-

teeren ende in 't werk stellen, tot godtvruchtigheit des levens. Dat is een kort, een vry en vreedtsaem, een eenvoudigh ende onkostelyck Concilium ofte Synodus, ende daer het doch eyndelyk met yeder toe komen moet, sal 't anders wèl syn. Och of de werelt dit woude verstaen! wat al verloren arbeyts sou se konnen af sijn, ende wat al ruste sou se konnen winnen." Geen wonder daarom dat hij „aen kerkelyke ordre, nieuwe formulieren, enz. in 't minste niet begeeren (soude) gebonden te zijn. Een secte te helpen maintineren" — zegt hij — „daer en soude ick gantsch geen deel aen willen hebben..... al wat ick soude willen en helpen doen, dat soude suyvere Religië moeten wesen." Alle uiterlijk van godsdienst was hem daarom ook onverschillig, waar maar het „opperste oogenmerk (de bevordering van reinheid des levens) daerdoor niet verloren, ofte in 't minste geswacht, vervalscht en belemmert soude mooghen wesen; soo en ben ick" — zegt hij — „voor den naam van nieuwigheidssoecker, scheurmaecker ende hondert diergelyke, gants uyt niet beschroomt." „Onbepaeldheit van oordeel ende gevoelen in materie van religie" wilde hij: daarvan, schreef hij, was hij zoo grooten vriend, dat hij „niet begeeren soude, dat yemandt, ten ware door redenen daertoe gegebracht, hem-zelf yewers in het minste geloof soude geven." Van alle banden voorzag hij de oude en bekende, treurige gevolgen: hij meende er den grond meê te zien leggen „tot een nieuw Pausdom ende sekterye; ende die scherp uyt sijn ooghen wilde sien, soude onder ons (by maniere van spreeken) den Paus met sijn cardinalen ende bisschoppen van verre al vast konnen sien geboren worden. 't En laet hem nu" — meende hij — „by velen soo nog niet aensien, terwylen het nu noch in 't werren ende tobben is. Maer laet het eens daertoe komen — 't gepasseerde, doe men wat segghens hadde, ende twelck niet besien en wil wesen, en roere ik niet (*) — dat men wat asems begint te scheppen, dat men wat sekerder ordre begint te stellen, ende dat het soo een rechte fatsoen van een gemeente ofte kercke ten naesten by met ons begint te krygen; meent gy dan wel dat men een yder al wel heel

---

(*) Geen onverdiende herinnering van den tijd der arme schuurpredikanten, toen de Remonstranten de vervolgende partij waren, die de anderen uit de kerk dreef.

uyt Heere sal latèn van sijn conscientie? enz." Ook met de beste bedoeling bij hun, die den weg van een vaste belijdenis in wilde, was er niets goeds van te wachten, „noyt soo grooten quaet in Godts gemeynte of daer is in 't begin wel een goede meeninghe by geweest." Zoo was dan ook zijne bedoeling wel niet om zich af te scheiden van de Remonstranten, die hem „onder de gesintheden de liefste ende naeste" waren, gelijk hij zich van niemand afscheiden „ende tot niemants secte eygentlyck begheven" wou; „siet, mijn broeder," — zoo schreef hij weder een andermaal — „alle mijn doen en poghen loopt hierop uyt, dat secterije ende partyschap mochten gemindert worden, ende dat men soo geen onderscheyt meer soude hebben tusschen Christenen ende Christenen, ofte dat men alle hetgene men doet in cas van religie, soo juyst onder den naem van dese of die gesintheit soude willen doen." Hij achtte het daarom beter voor zich, zich niet te verbinden aan d'een of d'ander, „maer aen allen sich gemeyn" te maken „om alsoo los en vry zijnde ende niemants naem eyghentlyk dragende, te beter voor een ieghelyk ten besten te moghen zijn." Hij voorzag tevens maar al te wel, wat daar voor hem zelf het gevolg van zoude zijn. „Ick sie" — schreef hij — „een kruyswegh voor my open, wiens ingang niet seer lieffelyk en is. Evenwel door Godts gratie ben ick onvertsaegt, ende hope vast te staen als een steen midden in de baren" — en hij heeft woord gehouden. — „Andere" — zoo vervolgt hij — „hebben gemeenlyck niet meer als een deel des werelts tot partije, maer ick en verwachte anders niet dan, by maniere van spreken, den haet van de geheele werelt op mynen hals, niet alleen van de Contraremonstranten, maer van alle andere, selfs oock vele van d'onse....... Deghene, die hier ofte daerom by de eene gesintheyt niet wellekom en is, die is om deselve oorsake weder wellekom by een ander, maer deghene die recht goddelyck gesint zijn, die en zijn by geen gesintheden aengenaem, uyt oorsake dat alle gesintheden (ick spreke van het corpus van yder gesintheit in 't gros) niet goddelyck, maer werelts- ende aertsch-gesint syn." — Hij mocht daarom dan ook bescheiden gezegd hebben: „ick wil met mijn gevoelen een ander gheen reghel stellen, wil oock niet precyselyck zegghen, datse alle qualyck doen, die anders doen; maer ick stelle myzelven alleen een wet, biddende datse....... gelyck ick haer dragen

wil in 't hare, sy my oock also draghen in 't myne"; de Remonstranten vergaven hem niet, dat hij zich niet bepaaldelijk bij hen had aangesloten, en hun zijne min of meer harde waarheden niet spaarde; zij schreven daarbij, zoo als wij zien zullen, zijne handelwijs aan even ongegronde als waardige beweegredenen toe. Hij had, met alle recht, mogen zeggen: „die een insiender is der harten, die weet het, ende dien neme ick tot getuyge, dat ick sonder passie spreke, want ick heb se lief"; — toen de uittreksels zijner brieven, waaruit wij de bovenstaande plaatsen ontleenden, een twaalftal jaren na zijn dood voor 't eerst het licht zagen, achtten zij ze „met een ontstelt gemoet geschreven", en in het boekjen over den oorsprong en opkomst der *Rhijnsburgers* (of zoogenoemde *Profeten*) liet zich PASSCHIER DE FIJNE aldus over hem uit:

„Tot haer versterckinge hielp seer, dat sy tot haer kregen een van de gebannene Remonstrantsche Predicanten, genaemt DIRCK CAMPHUYSEN, dewelcke, soo langh als hy tot *Vleuten* in 't Sticht van *Utrecht* stondt, de saeck der Remonstranten dapper voorstont, en niet alleen sijn toehoorders, maer oock andere Predicanten vermaende, om alles tot voorstant van die leere der Remonstranten, die hy seyde een leere tot nut en dienstigh tot de Godtsaligheydt te zijn, te wagen en uit te staen. Door last van de E. M. Heeren Staten van *Utrecht* hem het prediken in de publycque kercke verboden zynde, presenteerde hy die gemeente in sijn eygen huys te leeren; dede oock de eerste Predicatie tegen het verbodt der Ho: Mo: Heeren Staten-Generael tot *Rotterdam*, staende op een Ton onder den blaauwen Hemel, nemende synen Text uyt *Hebr.* IV: 3. Maer siende doe eenigh peryckel voorhanden, en merckende dat men niet alleen wat wagen, maer dat men veel soude moeten verliesen en wellicht zyn vryheydt soude quijt gaen; soo vondt DIRCK CAMPHUYSEN goedt, hem by die genoemde Propheten te voegen, tegen welcke noch geen Placcaten gemaeckt en waren, en daer geen peryckel te vreesen was. Niet om by haer te gaen leeren weven, alsoo JOH. GEYSTERANUS, Predicant tot *Alkmaer* geweest, dede; maer om van daer de Remonstranten, die vast in 't lyden waren, als een brave Trompetter te dienen. Maeckte vast sijn *Stichtelijke Rijmen*, sijn *Victoria Victis* en andere brave Gedichten, die de Remonstranten, door het lesen van dien, lustige moet gaven, om alles wat haer,

in haer getrouwe dienst, van de quade menschen, en door des duyvels listen soude mogen overkomen, met gedult tot den lesten adem toe te verdragen. Doende even als de trompetters, die, in 't schermutselen met de vyanden, ter zyde afstaen en, met haere trompetten te blasen, den stryders moet geven, en ondertusschen voor haer trompetten, soowèl en oock wel meer als de strydende ruyters voor haer mannelyck stryden beloont worden. Het schynen kloecke mannen, sy durven voor de poorten der beleegerde steeden met haere trompetten blasen, jae de steeden in den naem van haere Princen opeysschen; maer in 't bestormen laeten sy de andere soldaten vechten, en sy blasen ondertusschen op haere trompetten en singen *Tra Ra Ra*, *Tra*, *Ra*, *Ra*."

„Evenwel deze man, die de Remonstranten door sijn deftighe en prijswaerdige gedichten, een harte, zoo men seyt, onder den riem stack (het welcke eenige liefhebbers van de goede sake der Remonstranten hem wel ryckelyck beloont hebben) heeft, na sijn vermogen, de saecke der soogenoemde Propheten helpen styven, alhoewel hy altemet by eenige seyde, dat hy hare opinie ende maniere van doen in alles niet en konde toestaen."

De *Rijnsburger* OUDAEN — zie boven — nam de verdediging van KAMPHUYZEN op zich, maar lokte daardoor slechts een des te hatelijker beschouwing en uitspraak van anderen, met name PH. VAN LIMBORCH (*), uit. „Dat CAMPH." — schreef deze — „in stichtelyke rymen heeft uytgesteken boven alle rymers onzes vaderlands getuygen onwedersprekelyk zyne gedichten en uytbreiding over de Psalmen DAVIDS, en die lof wordt hem van iedereen gaern toegestaen. Dat hy voorts in kennisse van Theologie boven andere uytmuntende is geweest blijkt uyt sijn werken niet. En is daerom het oordeel van vele verstandige en geleerde mannen, dat degene die, door een malle liefde, alles in druk gebracht hebben, wat zy maer wisten van CAMPH. geschreven te sijn, hem geen achting hebben toegebragt........ *Dewyl hy sich van onse kerck gesepareert hadde, heeft hy om dese scheyding goed te maken, eenige brieven nu en dan tot nadeel onser Societeyt geschreven........* Dat CAMPH.

(*) In zijne schriftelijke aanteekeningen en uittreksels achter de boekjens van PASCHIER DE FIJNE en OUDAEN in de boekerij der Rem. Kerk te *Amst.*

vroom sy geweest willen wy niet in twyfel trecken, doch dat hy sijn menschelyke swackheden en gebreken mede wel degelyck heeft gehad, ja, *alsoo seer en mogelyk meer als andere*, hebben degene menigmael betuygt, die veel met hem omgegaen en *dikwyls weldadicheyt aan hem hebben bewesen*. — D. PRAEVORSTIUS sal[r]. heeft, in sijn leven, aen my en andere meer menigmael verhaelt, dat hy en D. LANGERACK groote kennisse met C. op de Academie tot *Leyden* hebben gehouden. Daerna is het gebeurt, dat C., tot groote armoede sijnde vervallen, geworden is schoolmeester in de Latijnsche schole tot *Utrecht*; aldaer by geval van haer beyden gesien sijnde, die deernis met des mans armoede hadden, en hem, om sijne goede studie een beter lot waerdig keurden, is hy door haer gerecommandeert aen de Pred.[t] JAC. TAURINUS en door sijn toedoen Predicant geworden op het dorp *Vleuten*. Naderhandt afgeset sijnde, als hy tot *Rotterdam*, *met gevaer sijns levens*, *soo hy meende*, gepredikt hadde, quam hy by D. PRAEV. en D. LANG., verhaelde sijn wedervaren en dat het daer scheel was afgelopen, seggende o. a. *dat hy daerin geen sin hadde en dat men, alsoo predikende, lichtelijk van een soldaet een kogel soude kunnen krijgen*. De anderen seyden, als men sich oprecht in sijn dienst queet, dat men dat niet ontsien moest, maer geresolveert sijn om sijn leven voor de sake JESU CHR. te wagen. *Doch C. verstondt dat anders.* En van die tijdt af ('t sijn D. PRAEVORSTII eygen woorden) begonde sich C. van ons af te sonderen, en te sustineren, dat het prediken niet nootsakelick was." — Welke voorstellingen! Op die *bewesen weldadicheyt* komen wij aanstonds terug, als wij ze door LIMBORCH nader zullen zien behandelen en met een nieuwe onliefderijke aantijging paren; vatten wij thans eerst die *Rotterdamsche* geschiedenis en hare averechtsche voordracht en onwaardige toepassing in 't oog. Het is bekend, dat KAMPHUYZEN, in *Rotterdam* in de open lucht predikende, voetknechten had zien oprukken en de verzamelde schaar verward uiteen zien gaan, terwijl hij-zelf te naauwer nood den handen van den ketterjagenden schout ontkomen was, „ten huyse" — wij laten het afschrift van zijn levensbericht spreken, dat hier vollediger dan het gedrukte is, en ons tevens de sleutel zal verschaffen om KAMPHUYZENS meening in 't rechte licht te stellen — „ten huyse van eenen WILLEM VIERLY (VIRULY), daer hy sijn vrou

wachtte....... sy trocken na *Dordregt* om haer moeder te besoeken; onderweeg vraegde hy sijn huysvrou, wat sy doght van soo te preeken, daerop sy antwoordde, dat het best gelaaten was; dat sijn intency wel goet was, en dat hy een siele meende te winnen met sijn preeken, maer dat het sou kunnen gebeuren, datter wel tien verlooren wierden, en dat het ook street tegen de ordere van de magestraat. Wel, voegde CAMPH. daarop, datgeen dat gy daer segt, datselve is my mede ingevallen; want CAMPH. had sijn oog op de soodanige, die ook wel soude, des noots sijnde, toetasten, en daer borger tegen borger sig te weer stellen, is veel swarigheits te verwagten." — Ziedaar dan ook wat hij vreesde: aanleiding tot bloedstorting en burgerkrijg te geven; hij, de man, wiens teeder en zacht gemoed het niet geoorloofd hield „geweld of dwingende macht te gebruiken." (*) En zijn, daarop waarschijnlijk doelenden, betoonden afkeer van een preek onder zulke omstandigheden, schreef men aan gemis van persoonlijken moed toe! Hij had dus te vergeefs gemeend dat „niemand, daar eenigh verstant ofte redelykheidt in was, licht (soo) van hem oordeelen sou; te min, wanneer men maer siet op 't lichamelyk peryckel, waerin ick (onberoemt gesproken) eenige reysen my begheven hebbe; 't welc, meyne ick, meerder is als 't gene waerin ick, Predicant zijnde, voor dees tydt my soude behoeven te begheven." — Waarlijk KAMPH. ontbrak het niet aan moed, maar, krachtiger dan de stem, die hem het Woord Gods alom, en op het gevaar van burgerbloed te storten af, zou nopen te verkondigen, sprak de stem des gewetens in zijn binnenste, die hem dat bloedstorten verbood, en hem den Christenplicht voorschreef zijner overheid niet te weêrstaan. „Ick bidde" — zoo schreef hij in 1620 aan de Broeders te *Rotterdam* — „dat ghy se doch nimmermeer en hoort, hoeseer sy oock van de godtsaligheit ende van de sake JESU CHRISTI

(*) „Geen liefde tot het vaderland", zoo zong hij daarom ook,

Moet ons zoo ver vervremen,
Dat wij, in plaats van God, ons hand
Tot toevlucht zouden nemen,

en:

Kruislijden brengt ons tot de kroon,
Kruisdoen zal ze ons verhindren.

mogen voorgeven, die u spreken van dit ofte dat te doen, om 't vaderland te behouden, ofte om vryheidt van religie te verkrygen. Die sprake en is uit Gode niet, maer uit de werelt. De vergaderingen der geloofsgenoten sijn grootelyks te pryzen, want men moet, ghelegenheidt daertoe hebbende, de toegaderinge niet verlaten, oock in wederwil van alle de wereldt; maer 't eynde derselve moet niet een politycke dit of dat wesen, ook niet de hope, om daerdoor vryheidt van exercitie enz. te verkrygen, dan simpelyck en alleen, omdat het de Heere geboden heeft. De Heer, segge ick, die van ons begeert, dat wy hem voor de menschen zullen belyden, dien wy, sonder ergens anders op te sien, daerin gehoorsamen moeten; want wat weten wy of ons de vrye exercitie goet is of niet? wat weten wy of ons de Heer die vergunnen wil of niet?...... Maer dat wy lyden moeten alsser materie is, ende aen malkanderen houden in t'samenkomsten, ghebeden, vermaninghen, dat weten wy, ende hebben daervan den uytgedruckten wille Gods. Ons en staet niet toe eenigh dessein ofte ooghmerck te hebben, als alleen onse saligheydt door gehoorsaemheit; regieringe en uytkomste van saecken bestaet geheel aen Godt, die alleen weet wat ende hoedanighe dinghen ende standt des levens ons daertoe best zijn." — „Godt", zoo dacht hij, met zijn stichtelijk rijm,

Godt, sooder iets gered moet sijn,
Sal 't doen als 't tijd en uur is.

„Moet men" — zoo vraagt hij een andermaal, in zijn vertoog *Van 't onbedriegelyck oordeel* — „moet men dan staen nae vrye exercitie van religie? — In alder manieren, ja; maar wat is eygenlyck onse religie? — Onse religie is Godts wille te doen, is wèl te doen. Godts wille te doen *is* wèl te doen: den menschen dat te doen, dat gy wilt dat u de menschen doen. Sulcken weldoen is overal vry....... Begheert gy meer vryheit van exercitie? Exerceert u om Godts wil te doen, ende ghy en sult geen exercitie gebreck hebben. Gelooft aen Godt, betrout op Godt, hoopt op Godt, bidt aen Godt, verlangt nae Godt, *dat is een exercitie van religie, die overal vry is.* Vraegt gy hoe?..... wanneer gy *uw hert tot een schatkamer van goddelyke wijsheit gemaeckt hebt*, door de genegentheit om den wille Godts te doen, soo sult gy daaruit

konnen voortlangen hetgene, daer gy u voor uwen Godt in heylige gedachten mede exerceeren kondt. En *dat is mede een exercitie die vry is*, ende sóo vry, dat selfs de tyrannen, wanneer ghy al in hare handen zijt, u die niet onvry konnen maecken. Weduwen en weesen te besoecken is overal vry; van de werelt sich onbesmet te houden is overal vry. Niemant te beschadigen, met den herten oock niet te begeeren, niet toornigh te worden op zynen broeder, zijn vyanden goet te doen ende te wenschen *is overal vry*. In somma: nae al de geboden CHRISTI te leven, ootmoedig te zijn, vriendelyck te zijn, waerachtig te zijn, geseggelyck te zijn, *dat is al te samen vry*....... Maer één dinck isser in de religie, 'twelck dickwils ende gemeenlyk niet vry en is: den Heere JESUM oprechtelyck voor de menschen te belyden, in den name JESU te vergaderen, ende de waerheit die nae der godtsaligheit is voor te staen, ende de leugen die daer teghen gaet te wederlegghen, ende de menschen daervoor te waerschouwen. Hier, segge ick, en is de exercitie niet vry..... 't waer te wenschen dat de Christenen dat vry hadden...... Maer..... als men 't wel besiet..... is dit mede al vry, want *hetgene dat yemandt om niemants wil laten wil*, *niet vreesende alles wat hem daerover soude moghen ghebeuren*, *dat is hem vry;* want sijn gemoet, 'twelck hem dat doet doen, datselve is vry. Ende *soo moeten alle oprechte Christenen geresolveert sijn.*" — Dat was waardiglijk, krachtig, en moedig gesproken, en den man die zóo, niet slechts dacht en sprak, maar wat hij dacht en sprak zijn gansche leven door, tegen allen druk en vervolging in, betrachtte, dien man betichtte men van gebrek aan moed! Den man, die zoo „geresolveert" was, wilde men voorschrijven waartoe hij „geresolveert" moest wezen! „CAMPHUYSEN" — zei men schamper — „verstond dat anders." Ja, zeker verstond hij het anders, maar vooral niet minder waardig, niet minder verheven dan gij. Maar hij had uwen moed niet, meent gij; maar zoudt gij den zijnen gehad hebben, die de arme lieden onder de pestzieken van *Norden* liep bezoeken, die de pestdooden uit hunne huizen haalde, en ze begroef, „omdat er niemant en was, die hem tot dat werck genegen toonde van angst"? — Dat was godsdienstoefening zoo als KAMPHUYZEN ze „verstond", en die hij overal vrij rekende, en, mij

dunkt: dat er ruim zoo veel „moed" nog toe vereischt werd als tot de uwe!

LIMBORCH voegde, gelijk wij zeiden, nog een tweede niet minder ongegrond verwijt aan dat eerste toe, en had ook hier weder een liefdeloos geschiedenisjen bij te vertellen. „Eenige liefhebbers" — schrijft hij — „van de Remonstrantsche saek, aen d'eene syde met de armoede van C. compassie hebbende, en aen de andere syde siende, dat de Psalmen door DATHENUS in een slecht rijm waren gestelt, vonden goed, dewijl sy uyt C's stichtelijke Rijmen sijn bequaemheit om de Psalmen in treffelyck rijm te brengen hadden bemerkt, hem de oversetting der Psalmen aen te besteden, leggende hem, *soo lang hy daermede bezig was*, seker onderhoudt toe. Hy ving het werk aen, doch het had seer traeg voortgang; hij leverde nu en dan een Psalm, *die ongemeen heerlijk was gerijmt*, doch het werk quam soo langsaem uyt sijn handt, dat se eyndelyck, om het eens ten eynde te sien gebracht, goedvonden een ander verding te maken, en legden hem een sekere penning toe voor het gansche werk; en doe was het in korte tijdt afgerijmt, doch alle Psalmen waren zoo goet niet gerijmt" (wat wonder!) „als de voorgaende; gelijck oock yder groot onderscheydt tusschen de een en de andere bevinden sal." — Men weet waarlijk niet waarover zich in deze woorden meer te verwonderen, de onnozelheid der opmerkingen, die ze behelzen, of de willige blindheid van het *odium theologicum*, waaruit ze voortvloeyen, in zijne averechtsche opvatting der feiten. De arme „kleynreeder op den lagen weg" te *Dockum*, die zich den ganschen dag in de zaken zijner nering afsloofde, vond toch nog gelegenheid, om, door „'s morgens selden na vieren op sijn bedt" te zijn, nu en dan aan zijne *Amsterdamsche* begunstigers een „ongemeen heerlyk gerijmden" Psalm te doen toekomen; men had dit in hem die, naar zijn eigen getuigenis (*) „een langsaem en arbeydelyck dichter" was, bij die weinige ruimte van tijd en zijne herhaalde kwalen, des te hooger moeten waardeeren, in plaats van er zich onbillijke klachten over „de trage voortkoomste" van dat werk door te laten ontlokken. Verre van dien echter, begreep men, bij het minder

(*) Zie zijn brief aan REM BISSCHOP, medegedeeld door VAN DER AA, in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1810.

gunstig aanzien waarin hij door zijne „onrekkelijkheid" als men 't noemde (*), gekomen was, dat men hem, door hem niet maar tijdelijk, maar in eens voor 't geheele werk te betalen, tot een spoedige voltooying moest dwingen. Het middel was in de „noodthebbende" omstandigheden, waarin de arme, vervolgde dichter verkeerde, natuurlijk doeltreffend; maar het had het niet minder noodzakelijk gevolg, dat „alle Psalmen niet soo goet gerijmt waren als de voorgaande"; een gevolg, waarover men desniettemin de onnoozelheid had om zich te verwonderen, de liefdelooze laagheid om zich te ergeren: zoodat men het der nagedachtenis van den man die 't gold, nog een halve eeuw haast na zijn dood, — LIMBORCH schreef het in 1672 — als een klad en een zwakheid aanwreef. Schitterend steekt bij dien baatzieken handgreep van KAMPHUYZENS — God betere 't — „noodthelpende" vrienden, de kalme en waardige wijze af, waarop gene zelf zijn dank voor 't genotene aan hen blijft betuigen, en de gelatenheid waarmede hij in een voor hem zoo hard besluit, om hem niet langer bij te staan, berust. „'t Geen van uwEd." — zoo schrijft hij aan REM BISSCHOP — „uyt myne huysvrouwe verstaen is, belangende 't ophouden van degene, die voor dezen aen my (waervoor ik haer te danken hebbe) yet hebben gedaen, 't selve is waer; gelijck ick oock volkomentlyck geloove waer te zijn 't geen uwE. van de veelheydt der noodthebbende en weynigheydt der noodthelpende geschreven heeft. Zal oock my t'allen tyden ten hooghsten aen uwe Ed. verplicht houden, al waer 't schoon dat uweE. van nu aff tenemael ophielde van alle weldadicheydt........ uwer Ed. affectie en doen in deser myne gelegenheydt (is) sooveel te seldtsamer en lofwaerdiger, sooveel te meer een yegelyck begint te zeggen: ick en kenne den mensche niet." Niet de minste zweem van wrevel of verontwaardiging schemert er in zijne woorden door; slechts zijne gedeeltelijke onwetendheid geeft hij nog te kennen „wat de luyden eigentlyck beweeght om anders tegen (hem) te zijn als voorhenen"; al liet hij zich

(*) De uitdrukking is van EPISCOPIUS, die in April 1625 aan denzelven REM BISSCHOP schreef: „Gave Godt dat de vromen, als CAMPH. en and., soo verre haer niet en vervreemden van ons; maer my dunckt, dat men soo wel met *onrekkelykheit* kan zondigen als met slappicheyt." (*Boekerij der Rem. Kerk te Amst.*)

maar al te juist „bedunckten dattet aldùs is: terwijl ick my aen niemands hoop in 't bijzonder wil noch kan overlaten, maer voor allen ('tzy van wat naem, indien slechts van Evangelische daedt) my gemeen zoeke te houden, soo en wil niemandt eygentlyck noch volkomentlyck my voor den zijnen houden."

Nadat KAMPHUYZEN, in April 1624, dezen brief had geschreven bleef hij nog 3 jaren met afwisselende kommer en krankte leven; éen van dezen was er ongeveer verloopen, toen hij zich de gelegenheid zag aanbieden verre in den vreemde in een vaste, naar den schijn aanneemlijke, betrekking — een beroep als schoolleeraar te *Racau* — zijn verderen levenstijd in meerdere onbezorgdheid te slijten. De omstandigheden beletten hem echter daaraan gevolg te geven. Dit is eene in zijne levensbeschrijving niet opgeteekende bijzonderheid, die ons uit een brief kenbaar wordt, door KAMPHUYZEN, tot andwoord op dat aanbod, aan RUARUS geschreven, en in de Boekerij te *Leiden* bewaard. „Het smart mij" — zegt hij daar — „u, op dit bewijs uwer deelneming, een weigering tot andwoord te moeten geven; onze omstandigheden zijn namelijk zoodanig, dat die reis naar *Racau* geheel ondoenlijk is. Want behalve andere ook mij betreffende dingen, die hoe moeilijk echter te boven komen waren, zoo heeft mijne zwakke, kleinmoedige, en bezwaarde vrouw zoozeer voor de door u aangeboden betrekking terug, dat ik tot dusver haar tegenstand niet heb kunnen verwinnen. Zij schijnt boven de gewone, vrouwelijke redenen er eenige te hebben, die niet verwerpelijk zijn: het smartelijke, misschien eeuwige, afscheid van haar vaderland en teêrgeliefde moeder; het opgeven onzer wel bekrompen, maar toch, naar 't zich laat aanzien, reeds vaster wordende zaak, en hare ondoordachte verwisseling met een nog onzekeren nieuwen toestand, die misschien evenmin voldoende is om er eerlijk van te leven; verder de lastige en langdurige reis, de vreemde zeden, de onbekende taal, de ver verwijderde landstreek, waar zij, op mij en de kinderen na, als doofstom zal zijn; de geheel verschillende luchtstreek, die harer gezondheid misschien weinig gunstig zal zijn; het bezwaar, de onmogelijkheid misschien van de terugreis, zoo ik daar mocht komen te overlijden. Dat alles zou voor mij, zoo ik hier alleen recht van spreken had, niets zijn; maar, wat wil ik doen? — dragen wat niet te veranderen valt. Ik zal het u met een enkel woord

zeggen: zoo ik u en den anderen broederen gewichtig genoeg ben, om de betrekking van dat rectoraat nog een tijd lang onvervuld te laten (wat ik noch geloof, noch zou willen aanraden), en gij mij dit wilt laten weten, zal ik zelf terstond alleen naar *Racau* gaan, om daar alles in oogenschouw te nemen, en dan mijner vrouw als ooggetuige — want anders zou het zeker niet gaan — met verdubbelde kracht, ongetwijfeld, over te halen; waarop wij dan de aangevangen nering in den loop van den winter kunnen aan kant doen en met het begin van 't voorjaar op reis gaan." (*) — De zaak schijnt daarbij gebleven; KAMPHUYZEN althans overleed, zoo als bekend is, twee jaar later — den 19den July 1627 (†) — te *Dokkum*. Zijn kalm en tevreden sterfbed, ons in roerenden eenvoud in zijne levensbeschrijving geschetst, bekroonde waardiglijk een bestaan, dat, in al zijn uitwendigen kommer en druk, steeds de levendigste en treffendste voorstelling geweest was van „'t albegrijpende gebodt" gelijk hij placht te zeggen „van de liefde", en het krachtigste en opwekkelijkste voorbeeld tevens van de vervulling dier andere gulden wet, die hij, in leer en wandel, steeds zoo getrouw en ijverig preêkte: „*goed doen en quaet laten is al datter vereischt wordt, elk sooveel als hy weet en kan.*"

Leiden, Maart 1853. V.

(*) Den oorspronkelijken brief zelf, deelen wij, met dien aan GEESTERANUS, in den *Konst- en Letterbode* mede.

(†) Deze dagteekening is zoowel door die zijner laatste — in de *Theologische Werken* uitgegeven — brieven, als door verschillende nasporingen zeker. Die van de levensbeschrijving — 1626 — is eene ongegronde bepaling van RABUS, en komt dan ook in het bovengemelde afschrift niet voor. Verg. overigens DE CRANES lezenswaardig *Iets over D. Rz. Kamphuyzen en zijn graf* in zijne *Letter- en Geschiedk. Verzameling*, bl. 37 en volgg.

DUNCAN CAMPBELL.

(*Eene bijdrage tot de geschiedenis van wonderbare droomen.*)

Tusschen 1725 en 1730 rigtte de nieuwe regering van GEORGE I in de *Schotsche* hooglanden de zoogenaamde Zwarte Wacht (*Black Watch*) op, eene soort van landweer of nationale garde, uit rijke grondëigenaars bestaande, die in kleine afdeelin-

gen hier en daar in het gebergte post moest vatten, om de rust in den lande te bewaren. Zijnen naam, in 't *Celtisch Freiceadan Dubh*, ontleende dit korps van den zwarten tartan dien het doeg, in tegenstelling met de roode soldaten of *Seider Deargg*, van het *Engelsche* leger. In het eerst werd dit korps slechts voor de gemelde dienst in de hooglanden, maar later ook in den oorlog in *Vlaanderen* gebezigd; en bij gelegenheid der poging, die de Pretendent in 1745 waagde om de verloren kroon te herwinnen, bewees het aan de bestaande regering uitstekende diensten, zoowel gedurende den strijd als later om de rust te herstellen.

Omstreeks dien tijd had ook de Laird van *Inverawe*, DUNCAN CAMPBELL, drie compagniën aangeworven en uitgerust; als een getrouw onderdaan van het Huis van *Hannover* de aanhangers der STUARTS vervolgd; diegenen van hen, welke zich niet wilden onderwerpen, uit hunne woningen verjaagd, en deze verwoest en verbrand; hoe zwaar het hem ook viel, op die wijze jegens zijne landgenooten te handelen.

Van een dier strooptogten terugkeerende had hij zijne manschappen vooruit laten trekken, en was een weinig achtergebleven. De nacht overviel hem eer hij hen weder had ingehaald, en in de duisternis geraakte hij van den weg af. Gekweld door honger en vermoeijenis, en meenende dat hij van een hooger gelegen punt de verloren rigting beter zou kunnen wedervinden, verliet hij het dal en begon eenen berg op te klimmen. Met volharding vervolgde hij zijn nieuwen weg, tot dat de helling gedurig steiler, het klimmen steeds moeijelijker werd, en hij eindelijk de overtuiging erlangde, dat hij den top niet zou kunnen bereiken, zoo hij niet weder nederdaalde om een ander gemakkelijker pad te zoeken. Daartoe kon hij echter niet besluiten, en onder het uiten van menige verwensching, over de onvoorzigtigheid die hem zijne manschappen had doen verlaten, en over de dienst die hem tot een verwoester van zijn land maakte en in deze verlegenheid gebragt had, klom hij met moeite al hooger en hooger, tot dat hij zich op een punt bevond, waar vóór hem de rotswand zich loodregt verhief, terwijl aan weêrszijden diepe afgronden elken verderen stap onmogelijk maakten. De nacht was pikduister en het steile pad, dat hem zoo ver gebragt had, naauwlijks meer te onderkennen.

Eensklaps hoort hij zich in de *Gaëlische* taal door een ruwe stem toeroepen: »Wie komt daar?"

— Een vriend! — antwoordt CAMPBELL.

— Dat is de vraag nog! — zegt dezelfde stem op spottenden toon. — Is hij alleen?

— Hij is alleen! — klonk achter CAMPBELL eene andere stem. — Wij zijn veilig.

— Kom dan verder, Sir! — sprak de eerste stem. — Ge hebt niets te vreezen!

— Vreezen! — herhaalde CAMPBELL op een toon, die getuigde dat hij die gewaarwording niet kende. — Ik vrees niets!

— Ik weet het, ge zijt een dapper man. — sprak de man die nu naast hem stond. — Sla de hand niet aan uw zwaard; niemand zal u hier deeren. Maar wat voert u herwaarts?

— Ik ben verdwaald. Doch van waar kent ge mij zoo goed?

— Om het even. Genoeg, ik ken u, en ken u als een dapper man, wien ik gaarne een dienst bewijs. Zeg, wat uw verlangen is, en wat ik voor u doen kan.

— Ik wensch alleen mijnen weg weder te vinden, en dan een weinig voedsel, want ik heb honger.

— Voor het een en ander zal ik zorgen. Aan die laatste behoefte dient echter wel het eerst voldaan te worden; volg mij dus, maar zie goed toe, waar gij uwen voet nederzet.

Daarop beval hij degenen, die door de duisternis voor CAMPBELLS blikken verborgen waren, waakzaam te zijn, wenkte den Laird hem te volgen en klouterde tegen den rotswand op, waarbij zij zich menigmaal met de handen aan uitstekende punten vasthouden en met inspanning van alle kracht omhoog wringen moesten. Zoo bereikten zij eene plaats, waar zij weder ruimte vonden om te staan; de onbekende leidde zijnen gast door kloven en tusschen nedergevallen rotsblokken verder, en weldra bevonden zij zich aan den ingang eener grot, waaruit een zwak licht hun te gemoet schemerde, terwijl dunne rookwolken er uit opstegen. De onbekende bukte en kroop onder de overhangende rots den naauwen ingang binnen; CAMPBELL volgde zijn voorbeeld, en bevond zich nu in eene grot die, zoo ver hij bij den flaauwen schijn van een flambouw van droog dennenhout zien kon, 15 à 20 voet diep was. Nu kon hij ook de trekken van zijnen geleider onder-

scheiden. Het was een man van hooge gestalte, met fijne gelaatstrekken, en van meer dan middelbaren leeftijd. Zijne kleeding bestond uit een grijzen *plaid* en schort; hij was volledig gewapend; zijn haar hing in lange zwarte krullen neder, en zijne oogen drukten eene hooge mate van zachtzinnigheid en welwillendheid uit.

Nadat CAMPBELL hem naauwkeurig had aangezien, 't geen hij te gemakkelijker doen kon daar zijn geleider de flambouw voor zich hield, als of hij wenschte dat zijn gast zijn gezigt duidelijk zien mogt, was hij overtuigd hem te voren nooit ontmoet te hebben. De onbekende, die den loop zijner gedachten scheen te gissen, zeide nu: »Gij hebt gelijk; uwe oogen hebben mij nooit te voren aanschouwd. Maar wel heb ik dezen morgen gezien, hoe gij en uw volk mijn huis in brand gestoken en mijne have vernield hebt, en dat kan ik nimmer vergeten!"

— Ik ken u niet, dat is zeker — hernam CAMPBELL — en de wreede pligt, dien ik heden vervullen moest, was mij in zulke algemeene bewoordingen voorgeschreven, dat ik niet eens raden kan, wie ge zijt.

— Van mij zult ge dat nooit vernemen.

— En waarom niet?

— Niet uit vrees; maar omdat ik de verwijten niet wil vermenigvuldigen, die gij u-zelven buitendien reeds zult doen, dat gij de hand geleend hebt tot daden die uwer zoo onwaardig zijn. Doch ik laak u niet; ik haat u ook niet, want gij zijt slechts een werktuig van hooger magt. Hier is mijne hand: ik zal u nooit vergelden wat ik door u geleden heb. Slechts één ding vorder ik van u. Ik heb vertrouwen jegens u getoond door u hier te brengen. Word niet aan mij ten verrader!

— Nooit! — sprak CAMPBELL — nooit, zoo láng ik leef!

— Ik weet dat ik op uw woord vertrouwen kan. Zet u en neem voor lief wat ik u kan aanbieden.

— Toen opende hij een mand, nam er wijn en brood uit, zette het zijnen gast voor, plaatste zich naast hem, en beiden aten en dronken te zamen. Zij spraken weinig, en nadat de honger gestild was kropen zij weder uit de grot, klommen voorzigtig langs de steile rotsen naar beneden, en na verloop van een uur, gedurende hetwelk zij een moeijelijken togt door

bosschen, moerassen, veenen en rotsachtige streken afgelegd hadden, en menigmaal door stemmen aangeroepen waren, zonder dat CAMPBELL de roependen ontdekken kon, bragt zijn geleider hem onverwacht op de heirbaan, drukte hem tot afscheid hartelijk de hand en verdween weder in het kreupelhout.

CAMPBELL vond zijne manschappen in hun nachtkwartier en werd met groote blijdschap door hen verwelkomd. Op hunne vragen naar zijn wedervaren gaf hij een ontwijkend antwoord; het geheim van den onbekende bleef in zijn hart bedolven.

Kort daarna werd zijne compagnie ontbonden, en CAMPBELL keerde naar het kasteel zijner vaderen terug, dat romantisch tusschen bergen en donkere wouden aan den noordwestelijken voet van den *Ben-Cruachan* lag. Daar smaakte hij aan de zijde zijner gade en in den omgang met trouwe vrienden het genot der rust te hooger, naar mate de dienst, die hij had moeten verrigten, hem somtijds smartelijker was gevallen.

Zoo had hij ook eenmaal een talrijk gezelschap gastvrij bij zich vereenigd. De wijn was goed en de bekers gingen onder schertsen en lagchen vrolijk rond, zoodat men tot laat in den nacht bij elkander bleef. Zijne echtgenoote had zich reeds naar haar vertrek begeven, maar het gezang en gelach der gasten klonk nog steeds door het huis. Eindelijk vermaande een der gasten het gezelschap tot den afscheidsdronk. Allen rezen op, met het gevulde glas in de hand, om het onder luide gelukwenschen voor den gullen gastheer te ledigen, toen een zware donderslag het kasteel deed daveren. Allen gevoelden daarbij eene zonderlinge angst; wel poogden sommigen den schertsenden toon te behouden; maar hij klonk gedwongen en werd koel opgenomen. De bedienden werden geroepen, de paarden voorgebragt, en nadat den gasten nog den zoogenaamden stijgbeugeldronk was toegebragt galopeerden zij weg.

Toen CAMPBELL alleen was schoof hij zijn grooten eikenhouten leuningstoel voor het vuur en dacht eene wijle over het gebeurde na. De bedienden waren naar bed gegaan en diepe stilte heerschte in het kasteel. De Laird dacht aan zijn eenigen zoon, die op het vaste land eene reis deed, en beefde bij de gedachte aan de gevaren, die hem konden bedreigen.

Maar — wat was dat? Hoorde hij niet de groote poort opeenen? Nu herinnerde hij zich er den grendel niet voorgeschoven te hebben. Zachte, maar haastige stappen kwamen den trap op, en terwijl hij nog met gespannen aandacht luisterde, ging de deur van zijn vertrek open, en een man stond voor hem, met wild over het gelaat nederhangend haar, en druipnatte kleêren.

CAMPBELL sprong op en trok zijnen ponjaard; maar nog eer hij dien had kunnen ontblooten was de vreemdeling hem reeds te voet gevallen en riep met eén uitgeputte stem:

— Om Gods wil, vergeef mij den ontijdigen inval in uwe woning. Ik heb geen vijandige oogmerken. Gij ziet een ongelukkige voor u, die in drift een zijner medemenschen heeft neêrgeveld. Het was een man uit *Lorn*. Zijne vrienden vervolgen mij en hebben mijn spoor ontdekt. Voor hen vlugtende ben ik over de rivier gezwommen, en smeek van u redding en bescherming, die in het huis van CAMPBELL nog nimmer zijn geweigerd geworden.

— Bij *Cruachan* — sprak CAMPBELL, terwijl hij zijnen ponjaard weder in de schede stiet en met de hand op het gevest sloeg — Bij *Cruachan* beloof ik u de eene zoowel als de andere. (Dit was de plegtigste eed dien een CAMPBELL van *Inverawe* zweren kon.) Maar zeg me — vervolgde hij — hoe greep het ongeluk plaats?

— Wij waren op eene bruiloft — antwoordde de vreemdeling — en ik danste.... doch — ik hoor stemmen! Zij naderen het kasteel! Ik ben verloren, zoo ge mij niet verbergt!

— Hier! — riep CAMPBELL, hem naar eenen hoek van het vertrek geleidend. — Help mij dit valluik openen. Zoo — nu naar beneden en houd u stil.

Hij had naauwlijks den tijd gehad om het valluik weder te sluiten, op zijnen stoel te gaan zitten en eene slapende houding aan te nemen, toen reeds drie mannen, met bloote zwaarden in de hand binnentraden. CAMPBELL sprong op, als of hij juist ontwaakte. — Ha! moordenaars! — riep hij uit met geveinsden schrik. — Maar ik zal mijn leven zoo duur verkoopen als ik kan!

— Geen moordenaars! — riepen de mannen. — Vergeef ons dat wij u zoo laat komen storen. Wij vervolgen eenen moordenaar. Mogen wij naar hem zoeken?

Hij gaf zijne toestemming, maar hun zoeken was natuurlijk vergeefs, te meer daar zij oordeelden dat de vlugteling hier niet kon zijn, maar een anderen weg moest hebben ingeslagen. Weldra lieten zij hem weder alleen. Nu riep hij den vlugteling uit de schuilplaats te voorschijn, en terwijl hij hem eenige spijzen voorzette, die de bedienden nog niet hadden weggenomen, pakte hij het overige in eene mand en geleidde hem naar buiten in eene grot op den *Ben Cruachan*, waar alléén veiligheid voor hem te hopen was.

Hun weg was moeijelijk, en zonder een woord te spreken ging CAMPBELL zijnen gast voor, aan wien nu en dan een woord ontsnapte, dat meer voegde in den mond eens moordenaars, dan van iemand die in een eerlijk gevecht eenen manslag had begaan. Dat was niet geschikt om hem voor den vreemdeling in te nemen. Eindelijk bereikten zij de grot, en terwijl hij uit de mand eene lamp en eene flesch olie nam en licht ontstak, zeide hij: »Deze plaats is wel niet zóó, als ik ze voor de uitoefening mijner gastvrijheid wensch; maar gij zijt er veilig, en dat is de hoofdzaak. Ik laat u de lamp; maar gebruik haar voorzigtig opdat de schijn van het licht uw verblijf niet verrade. Eerst morgen avond kan ik u nieuwe levensmidden brengen.

De man betoonde een hevigen angst toen hij hoorde daar alleen te moeten blijven. CAMPBELL poogde hem op te beuren, maar te vergeefs, en verliet den vreemdeling met het pijnlijk vermoeden, dat hij zijne goedheid misschien aan een onwaardige verkwistte. Hij spoedde zich naar het kasteel terug; maar het vuur aan den haard was uitgedoofd, en de lamp op het punt van uit te gaan. Hij dronk nog eenen beker wijn, en begaf zich naar het slaapvertrek, waar hij zijne gemalin in diepe rust vond.

Hoe lang hij geslapen had wist hij niet, toen hij eensklaps ontwaakte. Met verbazing zag hij, dat de kamer, waar diepe duisternis geheerscht had, verlicht was, en een kille schrik beving hem, toen hij eene menschelijke gedaante waarnam, die zijn bed naderde. Daar stond de man voor hem, die hem in het gebergte van *Lorn* zoo gastvrij ontvangen had. Maar zijne gelaatstrekken waren strak en bleek, en langzaam en plegtig riep hij hem toe: »CAMPBELL! bloed eischt bloed! Bescherm den moordenaar niet!"

Nu verdween de gedaante en de kamer werd weêr donker. CAMPBELL wreef zich de oogen uit en eindigde met te gelooven, dat alles een droom was geweest. Doch aan rust viel dien nacht niet meer te denken. Geen slaap kwam weder in zijne oogen, en toen zijne gade des morgens ontwaakte, en hem had aangezien, vroeg zij met teedere bezorgdheid: »wat hem deerde?" — Hij schreef zijne bleekheid toe aan het feest, dat zoo laat in den nacht had geduurd, en trachtte in de dagelijksche bezigheid den akeligen nacht te vergeten.

De avond echter deed zijne ongerustheid herleven. Hij moest den man weder gaan opzoeken, dien hij meer en meer als een laaghartige moordenaar beschouwde. Zijne gemalin die hem met bekommering gadesloeg, vermaande hem tijdig ter rust te gaan; maar hij gaf voor, aan de rivier nog strikken voor otters te moeten zetten, en zoodra hij alleen was deed hij weder levensmiddelen in eenen mand, legde de strikken er op, en verliet het kasteel.

Naauwgezet in het volbrengen van zijn woord, ging hij eerst naar de rivier om de strikken te spannen, en vervolgens den *Ben Cruachan* op, waar hij reeds van verre het schijnsel der lamp ontwaarde. Toen hij de grot binnentrad vond hij den vreemdeling in eenen hoek gezeten, met alle teekenen van angst en wanhoop op het gelaat. CAMPBELL ziende sprong hij op:

— O dank — riep hij uit — dat gij komt! Hoe eeuwig lang is mij de tijd gevallen sedert gij mij verlaten hebt!

— Ziedaar wijn. — antwoordde CAMPBELL, onaangenaam getroffen door het voorkomen van den vreemde. — Gij schijnt veel geleden te hebben. Drink een weinig.

— Ja, wijn — veel wijn! — riep de vreemdeling uit, gretig een beker in ééne teug ledigende.

— Voor uwe veiligheid hebt ge hier niet te vreezen, indien ge voorzigtig zijt. Doch waartoe die lamp zoo nabij den ingang? — Hoe ligt kon een jager of herder haar schijnsel zien!

— Ik kon het dieper in de grot niet uithouden! — antwoordde de man sidderend. — Ik moest nabij de open lucht zijn. Vreeselijke spookgestalten omringden mij! Zelfs als ik de oogen sloot weken zij niet! O, welk een nacht!

Op het kasteel teruggekeerd begaf CAMPBELL zich spoedig ter rust en viel welhaast in een diepen slaap. Na eenige uren ech-

ter, gelijk hij meende, ontwaakte hij weder door eene zelfde verschijning als in den vorigen nacht. Andermaal stond de man van *Lorn* voor hem, met zijn strak en bleek gelaat en nu hoorde hij dien zeggen: »Mijne waarschuwing heeft niet gebaat. Doch bloed eischt bloed. Bescherm dus den moordenaar niet. — Als ik ten derdenmaal kome is het te laat.

CAMPBELL wilde spreken maar zijne tong was verstijfd; hij wilde overeind rijzen maar lag als gebonden. Eerst na langdurige inspanning, toen de geheele verschijning verdwenen was, herkreeg hij zijne beweging, en 't was hem als of een zware steen van zijn hart wierd opgeheven. Hij ontstak nu licht en onderzocht de kamer, maar zij was gesloten, en het gebeurde bleef hem een raadsel.

Zijne gade liet niet af voor dat hij haar 't gebeurde had medegedeeld. Zij trachtte hem te bewegen om den misdadiger aan het geregt over te leveren, maar hij beriep zich op zijne belofte en zijne redenen bragten haar tot zwijgen. Haar angst klom echter naarmate de avond en de tijd naderde, waarop CAMPBELL de grot weder bezoeken moest. In den loop van den dag onstond het gerucht, dat men eenen moordenaar op het spoor was, die zich in de streek verborgen hield, en zijns ondanks wenschte CAMPBELL dat men den man mogte vinden.

Toen het donker werd vulde hij zijne mand en ging weder naar de grot, maar vond den vreemdeling nog veel angstiger dan den vorigen avond; hij sprak als in waanzin over de verschrikkelijke gezigten, die hem pijnigden en zelfs door het licht niet te verbannen waren. Met ontzetting verwijderde zich CAMPBELL, en verheugde zich toen hij weder bij zijne gade was, die vol bezorgdheid op hem wachtte.

In het slaapvertrek schoof hij op nieuw de grendels voor de deuren. Zijne echtgenoote had besloten wakker te blijven en al wat er gebeuren zou gade te slaan; maar toen het grootste gedeelte van den nacht voorbij was sluimerde zij in. Ook CAMPBELL sliep nu in, doch het duurde niet lang, of hij ontwaakte weder, en ten derdenmale stond de man van *Lorn* voor hem. De uitdrukking zijner gelaatstrekken was echter nog somberder en gestrenger dan te voren: »CAMPBELL!" — sprak de gedaante — »mijne woorden zijn vruchteloos gebleven! Thans is het te laat! Bloed eischt bloed! Het bloed

van den moordenaar ware voldoende geweest — nu zal uw bloed voor het zijne vergoten worden! — Bij *Ticonderoga* zien wij elkander weder!"

CAMPBELL hoorde dat aan zonder een woord te kunnen uiten, en zonder eene beweging te kunnen doen; maar de indruk dien de bedreiging op hem maakte was vreeselijk; hij dacht vooral aan zijnen zoon die in den vreemde reisde, en de vrees dien te zullen verliezen folterde hem zoodanig, dat hij, na eene bovenmenschelijke inspanning om op te rijzen, het gebruik zijner leden herkregen hebbende, geen rust of duur meer had. Zijne gade poogde hem nogmaals den vreemdeling aan het geregt te doen overleveren, maar zijn gevoel verzette zich daartegen, en al wat zij verkrijgen kon, was, dat hij dien zou noodzaken eene andere schuilplaats te zoeken.

Het vriendelijk zonnelicht en de bezigheden van het gewone leven, zijn uitstekende middelen tegen de schrikbeelden van den nacht. Ook CAMPBELL voelde er zich luchtiger bij dan hij verwacht had, en zelfs de naam der plaats, waar zijn lot volgens de verschijning beslist zou worden, overreedde hem bijkans om al het gebeurde slechts te houden voor een werk van zijne verbeelding. Maar de naderende avond verlevendigde weder den schrik der drie verloopen nachten. Toch begaf hij zich moedig voor het laatst naar de grot op weg; peinzend hoe hij den vlugteling zou bewegen om zijne tegenwoordige schuilplaats te verlaten.

Toen hij naderde zag hij geen licht meer branden, en op zijn roepen volgde niets dan de weêrklank van zijn eigen stem. Hij riep nogmaals, en ook nu geen antwoord bekomende, ontstak hij-zelf licht en trad de grot binnen. Nu bleek hem overtuigend, dat de vreemdeling weg was. Nog eenmaal riep hij luid en krachtig, maar alles bleef stil, en 't verheugde hem zeer aldus van zijn woord te zijn ontslagen.

Den volgenden nacht sliep hij weinig, maar de verschijning liet hem van nu af aan met rust.

De tijd verliep, en meer en meer verflaauwde de indruk van het gebeurde. CAMPBELL had zijnen zoon in bloeijende gezondheid zien wederkeeren, en hij dacht bijkans niet meer aan de bedreiging van het nachtgezigt.

Op zekeren avond zat hij met zijne gemalin, en zoon, en een jonge bloedverwant, GEORGE CAMPBELL, genoegelijk bijeen, toen hem een pak brieven gebragt werd. Hij opende die haastig en riep uit, na den eersten gelezen te hebben: »Nu, daar hebben we wat nieuws! De Zwarte Wacht wordt weder opgeroepen!" — Zijn vriend GRANT, de Luitenant-Kolonel, schreef hem, dat hij tot Majoor en GEORGE CAMPBELL tot vaandrig benoemd was, en elk oogenblik het bevel verwacht werd om de troepen naar *Amerika* in te schepen, waar de oorlog met de *Franschen* aanzienlijker strijdkrachten vorderde. De twee benoemden waren zeer verheugd; maar DONALD, CAMPBELLS zoon, kon het leedwezen niet verbergen, dat hij voorbij was gegaan. Op dien avond hield hij zich als overtuigd door de redenen zijner ouders, die hem deden opmerken, dat hij te huis voor zijne moeder nuttiger en noodiger zou zijn dan hij wezen kon in het oorlogsveld; en later, onder de drokke toebereidselen voor het vertrek, werd de neêrslagtigheid van den jongeling niet opgemerkt.

CAMPBELL vertrok met zijn neef naar het leger en werd hartelijk door zijn ouden vriend ontvangen, die hem mededeelde, dat hij zijne aanstelling tot majoor aan de vrije keus zijner landgenooten te danken had. Inmiddels was het bevel om te vertrekken reeds ontvangen, en GEORGE des avonds voor hunne inscheping ijverig bezig met het maken van de laatste toebereidselen, toen zijne deur geopend werd en de jonge DONALD voor hem stond. Verwonderd en verheugd hem te zien, liet hij zich de belofte ontlokken, om den vriend zijner jeugd behulpzaam te zijn, die, hoewel buiten weten zijns vaders, insgelijks naar *Amerika* wilde, om er als vrijwilliger te dienen. GEORGE moest de reis op een ander schip doen dan de oude CAMPBELL, en de zaak was daardoor gemakkelijk te volbrengen. Hij deed DONALD voor zijnen bediende doorgaan; ook vele andere hooglanders hadden hunne eigen bedienden bij zich.

De overtogt was voorspoedig; het regement stapte in goede gezondheid te *New-York* aan wal, en aanvaardde weldra den marsch naar *Albany*. De *Indianen* zagen in de kleeding der hooglanders eenige overeenkomst met hunne eigene, en hielden ze voor een verwanten stam; hetgeen alras een bijzonder goede verstandhouding ten gevolge had, die slechts nu en dan

door de ruwe buitensporigheid van sommige *Europeanen* verstoord werd.

DONALD beschermde eens bij zulk eene gelegenheid een jongen *Indiaan*, en tusschen de beide jonge lieden ontstond daardoor eene vriendschap, die van dag tot dag inniger werd. Later had de *Indiaan*, die ARENDS-OOG heette, gelegenheid den vader van zijn jongen vriend uit een dreigend gevaar te redden, doordien zijn scherpe blik in het bosch, waarin hij eenige *Engelsche* officieren op de jagt vergezelde, een vijandelijken *Indiaan* ontdekte, en den majoor voor den pijl van dezen slechts daardoor beveiligde, dat hij hem tegen den grond wierp, waarbij hij-zelf door den pijl aan den schouder ligt gekwetst werd, maar tevens den vijand met zijne nimmer missende buks nedervelde. De oude CAMPBELL wilde weten, hoe hij deze dienst beloonen kon, en nam den *Indiaan* op diens verzoek tot zoon aan, maar vernam toen ook, dat zijn eigen zoon bij het leger was. De vreugde over deze onverwachte ontmoeting deed hem geheel vergeten, dat hij eigenlijk de ongehoorzaamheid van zijnen zoon had behooren te laken.

Het *Engelsche* leger, in 1757 tamelijk werkeloos gebleven, kreeg in zijnen nieuwen Generaal ABERCROMBY, die Lord LOUDON opvolgde, een meer voortvarenden aanvoerder. De krijgsverrigtingen begonnen in den aanvang van 1758 met vernieuwde kracht, en ook het *Schotsche* regement ontving bevel om op te rukken.

Twee dagen te voren zaten de Overste GRANT en de Majoor CAMPBELL des avonds bij elkander. Een toeval bragt het gesprek op geestverschijningen, die de Overste als ongerijmd en onmogelijk volstrekt verwierp. De herinnering aan de drie merkwaardige dagen werd daardoor met zulk eene levendigheid bij CAMPBELL opgewekt, dat hij, half beleedigd door den spottenden toon van zijnen vriend, half door diens vriendelijke toespraak gedrongen, hem de drie nachtgezigten verhaalde, en ook de voorspelling, die hem gedaan was, niet verzweeg.

Den volgenden morgen werden de hoogere officieren des legers naar de tent van den opperbevelhebber bescheiden, om krijgsraad te houden. De beraadslaging duurde lang, en toen zij was afgeloopen, kondigde de Overste zijn regement aan, dat het bestemd was om het fort *Défiance* te bestormen.

CAMPBELL en de verdere officieren vernamen dat met geestdrift, en hunne opgewektheid nam nog toe aan een maaltijd dien de Overste hun gaf.

Den anderen morgen brak het regement op, voer, zonder door den vijand bespeurd te worden, het meer *St. George* over, en stapte niet ver van het fort aan wal. Zonderling werden de majoor en zijn zoon bij de overvaart getroffen door de overeenkomst van het landschap met de omstreken van hun kasteel. Zwijgend, in herinneringen verdiept, aanschouwden zij de hen omringende natuur; maar hunne bespiegelingen werden door de pligten van hunne dienst welhaast verdrongen, en toen den volgenden morgen een eerste aanval op de buitenwerken van het fort beproefd werd, onderscheidden vader en zoon zich door hunne dapperheid en volharding. De vijand werd, na een bloedigen strijd, uit de buitenwerken verdreven.

Verspieders en daarna ook officieren op verkenning uitgezonden hadden de vestingwerken als weinig sterk en nog onvoltooid beschreven; maar het tegendeel bleek bij de nu volgende bestorming. Een digte bui van kogels begroette de aanvallers en wierp de *Engelschen* bij getallen neder, nog eer zij de werken hadden kunnen bereiken. Het *Schotsche* regement was in reserve gebleven, wijl het bij den eersten aanval reeds in het vuur was geweest; maar toen het de vernieling zag in de gelederen zijner strijdmakkers, riep het luide om deel aan den strijd, en rukte driftig op, en woedend tegen de vijandelijke wallen aan. Doch ook deze aanval mislukte, en na groote verliezen geleden te hebben gaf ABERCROMBY bevel tot den terugtogt.

Met moeite verzamelde de Overste GRANT eenige overblijfselen van het regement der hooglanders. De Majoor en zijn zoon behoorden onder de vermisten. Daar de *Franschen* hun vuur gestaakt hadden, bezocht de Overste het met lijken en gekwetsten bezaaide slagveld. Hoe vele bekende en bevriende gezigten zag hij daar, die reeds verstijfd lagen of zieltoogden. Onder een eikenboom zag hij een *Indiaan* strak en onbewegelijk op het gelaat staren van een jongeling, die voor hem lag uitgestrekt: het was ARENDS-OOG bij het lijk van den jongen DONALD, zijnen vriend. Eenige stappen verder lag een zwaar gekwetst officier, met den rug tegen zijn paard geleund, dat onder hem was doodgeschoten. Met smart herkende de

Overste in hem zijnen vriend, den Majoor CAMPBELL. ARENDSOOG legde het lijk van DONALD naast hem, en toen de Majoor de trekken van zijnen zoon herkende, sprak hij zacht en met inspanning: »Mijn zoon! — Het is, gelijk ik dacht! — Gij zijt mij voorgegaan, maar weldra volg ik u!"

GRANT trachtte hem moed in te boezemen, doch de Majoor schudde het hoofd. — »Mijne ure is gekomen." — fluisterde hij — »Te vergeefs wilde uwe vriendschap mij de waarheid verbergen. Ik heb hem gezien! — Dat is *Ticonderoga*.

— Vergeef mij, CAMPBELL! — sprak de Overste. — Mijn zwijgen was welgemeend. Ja, dat is *Ticonderoga*. — Maar schep moed! — Uwe nachtgezigten waren slechts droomen: ijdele gewrochten van het bloed en der verbeelding, in een onrustigen slaap.....

Maar CAMPBELL had den adem reeds uitgeblazen.

Aan den voet van het fort *Ticonderoga* vond de Laird van *Inveraawe* zijne laatste rustplaats.

DE MAGT DER GEBODEN.

DOOR

A. v. W. en C. G. W. (*)

Wél magtig is des Heeren woord! —
  Niet slechts der zonde keten
Verbrak het dikwijls wonderbaar;
't Mogt dikwerf ook in lijfsgevaar,
  Der vromen redding heeten.

Dat weten wij van d' ouden tijd,
  Zoo rijk in vrome *sagen* (†). —
Maar immer houdt dat Woord zijn magt;
't Heeft nu gelijk voordezen kracht.
  Wie zou het twijflen wagen! —

(*) Het verheugt ons eene vrucht van deze toevallig ontstane zamenwerking hier te kunnen aanbieden. Ook de lezer zal wel behagen vinden in dit lieve stukje, door den eerstgenoemden vertaald en door den tweeden herzien. Wij bevelen het Tijdschrift voor méér zulke bijdragen vriendelijk aan. DE RED.

(†) *Sage: volksvertelling, volksoverlevering.*

»Kom; nu ter rust; naar uw vertrek,
Mijn jongen! leg u neder;
In stilte uwe avondbeê gedaan; —
En dan geslapen: 't kan volstaan;
Op morgen leert gij wéder!

»Denk aan uw vader in 't gebed:
— *Uw* staamlen hoort de Heere! —
Bid, dat zijn reis voorspoedig zij,
Dat niets hem deeren moog; dat hij
Behouden tot ons keere.

»Daar slaat het tien; de nacht is daar;
'k Ga óók ter rust, 'k ben moede. —
't Is aaklig, dat alleen-gekluis
In 't afgelegen, eenzaam huis! —
God neem ons in Zijn hoede!"

De moeder kust haar zoontje en gaat;
Het haard- en lamplicht dooven;
Maar in zijn kamer blééf het licht:
De maan keek met haar zacht gezigt,
Door 't smalle raam van boven.

Den braven jongen scheen 't nog vroeg;
Hij zag op tuin en akker: —
Reeds slapen! — neen, dat kon niet zijn;
De zomerlucht, de maneschijn,
De leerlust hield hem wakker.

Hij zet zich aan het vensterraam,
En staart verrukt ten hoogen;
Van verre ruischt de molenvliet,
Alom der nachtegalen lied,
En 't loof door wind bewogen.

Het Gothisch kerkraam blaakt en blinkt,
Door 't maanlicht op de glazen;
De steenuil slaakt zijn schor geluid,
De vleêrmuis fladdert rond om buit,
En kikkerkoren razen.

't Is alles doodsch: de menschheid slaapt;
  Maar 't kan hem niet versagen;
Al staat het needrig huis alleen;
Al groeit de heg des tuins ineen
  Met de oude kerkhofshagen. —

»Wáár" — denkt hij — »mag mijn vader zijn?
  Zou hij, als ik, nu waken?
De zorg, helaas, dat ongeval
Ons, nu hij weg is, treffen zal,
  Moet hém wel slaaploos maken.

»Die goede vader!.... maar hoe zal
  Mijn ijver hem bekooren!....
Het is me, of ik zijn vreugd reeds zie,
Als ik mijn teekenwerk hem biê,
  En mijn sonaat doe hooren;

En dan mijn verzen!.... en wát meer?
  't *Geloof; 't Gebed des Heeren;*
De *tien Geboden* — wacht! ik wil,
Nu 't alles rustig is en stil;
  Die laatsten óverleeren.

Van 't éérste af — neen, dat is te ligt;
  Dat waar niet meer dan spelen.
Ik moet die door elkaâr verstaan!" —
»Hoe luidt het achtste?" vangt hij aan?
  En spreekt: *»Gij zult niet stelen!"*

En pas heeft hij dat woord gezegd,
  Of 't ritselt in de struiken:
Hij hoort een stap, hij ziet een man —
Of is 't een schim! — zoo stil hij kan,
  Naar 't schrille kerkhof sluiken.

Dat valt den knaap als lood op 't hart! —
  Weg! 't Raamluik digtgestoken!
Naar bed! — Hij scharrelt door 't vertrek,
Verbergt zich angstig onder 't dek
  En grilt en droomt van spoken. —

Maar toen hij, 's morgens — laat ontwaakt —
  Aan moeder dacht te klagen,
Stond reeds de vrome leeraar daar,
En zag bij beurte op hem en haar,
  Met innig welbehagen:

»Goê morgen, vrouw! goê morgen, kind!
  God geve u bei Zijn vrede!
Weest immer vroom, blijft altijd goed:
Want 's Heeren Woord heeft u behoed
  Voor 't kwade dat men smeedde.

Ja, ziet verwonderd mij maar aan! —
  Al kunt gij 't niet gelooven;
Het is toch waarheid: 'k sprak den man,
Hier heen gekomen met het plan,
  Om in uw huis te rooven.

»Hij boorde reeds in de achterdeur;
  Dacht reeds uw goed te deelen,
Toen 't Woord des Heeren tot hem kwam:
Toen hij eene englenstem vernam,
  Die sprak: »»*Gij zult niet stelen!*""

Hij vlood met opgerezen hair,
  Zoo had hem de angst bevangen;
En had geen duur, en kwam gejaagd
Tot mij, en heeft zich aangeklaagd,
  In hoop van rust te erlangen."

Dus sprak de leeraar. De arme vrouw
  Staat bleek; haar tranen wellen.
Zij weet van niets; maar 't kind vangt aan
't Geval, gelijk 't is toegegaan,
  In eenvoud voor te stellen.

Zij hooren 't, zwijgend en verbaasd;
  Maar beider zielen loven
Den Heer en Zijn almagtig Woord,
Dat heil en zegen, eindloos voort,
  Den menschen brengt van boven.

Vrij, naar 't *Hoogduitsch* van K. KÜHNEL.

BEWIJS VOOR DE ECHTHEID VAN HET NIEUWE TESTAMENT.

Jeruzalem is veertig jaren na den dood van JEZUS verwoest. Die verwoesting maakte een einde aan de Joodsche eerdienst. Zij was een door de Voorzienigheid gegeven bewijs, dat de Joodsche eerdienst had uitgediend. Die verwoesting moest natuurlijk veel indruk op de Christenen maken, en hen in hun geloof bevestigen, — Als de boeken van het Nieuwe Testament ná die verwoesting geschreven waren, zouden de Schrijvers onwillekeurig daarop gezinspeeld hebben. In de boeken van het Nieuwe Testament vindt men echter die verwoesting van *Jeruzalem* maar hoogst zeldzaam aangeroerd, en wanneer dit geschiedt, wordt er over gesproken als over eene gebeurtenis die aanstaande was, doch waarvan het tijdstip niet naauwkeurig bepaald kon worden. Hieruit blijkt, dat de boeken van het Nieuwe Testament vóór de verwoesting van *Jeruzalem*, dat is binnen de eerste 40 jaren ná den dood van JEZUS CHRISTUS geschreven zijn. B.

EEN NATUURKUNDIGE LES.

Een *Europeaan* in dienst van eene der *Noord-Amerikaansche* Pelterij-compagniën, telde onder zijne vrienden een *Indiaansch* opperhoofd, LITTLE-DOG genaamd, met wien hij dikwijls lange gesprekken voerde. LITTLE-DOG zat op zekeren avond bij zijnen vriend, die kort te voren van eene overzeesche reis teruggekeerd was en hem daar allerlei van verhaalde, onder anderen ook den indruk dien het op hem gemaakt had, toen hij zoo langen tijd niets dan lucht en water had gezien. De *Indiaan* had lang geluisterd zonder geluid te geven of door eenige verandering van gelaatstrekken zijne belangstelling aan den dag te leggen. Toen de blanke eindelijk zweeg zeide hij: »Wel, zoo ver ben ik ook geweest, waar ik niets meer zag dan lucht en water." De blanke vroeg hem nieuwsgierig, waar dit geweest was, en nu verhaalde LITTLE-DOG hem van eene reis, die hij over de groote *Noord-Amerikaansche* meeren

gedaan had. 'Zijn vriend beduidde hem daarop dat dit geheel iets anders was; dat die meeren niets waren in vergelijking met den grooten Oceaan, waarvan het water zout was, en waarop men maanden lang kon rondzwalken, zonder eene strook lands te ontmoeten. Nu werd LITTLE-DOG op zijne beurt opmerkzaam en vroeg: »of hij dan ook tot aan den rand der wereld gekomen was, en naar beneden gekeken had in de groote ruimte vol eeuwige duisternis?" De pelsjager begreep dit niet en vroeg wat hij meende, waarop de *Indiaan* hem betoogde, dat de aarde eene grens hebben moest, die echter niemand zoo ligt te zien kon krijgen, omdat het vaste land allerwege door de zee omringd was, van welke zijn vriend zoo even gesproken had. Maar zeker was het, dat de aarde niets meer was dan een groote platte schijf, die door een vervaarlijk groote schildpad gedragen wierd. (*) De blanke hoorde hem met een medelijdenden glimlach aan, en trachtte hem op Sokratische wijs van het ongegronde dezer begrippen te overtuigen; en LITTLE-DOG wist ook op de vraag: waarop die schildpad dan toch wel rustte? geen ander antwoord te geven, dan dat geen mensch dit weten kon. Na eenige oogenblikken gezwegen te hebben, nam nu de jager een geweerkogel uit den zak, kerfde dien in het rond, hing hem aan een dunnen draad op, en draaide hem zóó hangende aan de vingers der eene hand rond om de kaars. LITTLE-DOG keek toe en was de oplettendheid-zelve, toen de ander hem verklaarde dat de aarde een bol was, die rondom het eeuwige licht der zon draaide, en dat eene volle omwenteling in 24 uren het onderscheid van dag en nacht veroorzaakte. Dit begreep de *Indiaan* volmaakt wèl bij het zien van den ronddraaijenden geweerkogel; zelfs scheen het niet boven zijne bevatting te zijn, toen de blanke door den kogel op digteren of verderen afstand van de kaars te brengen, hem het verschil der jaargetijden duidelijk wilde maken. LITTLE-DOG, op de meerdere kennis van den blanke in zulke zaken geloovig vertrouwende, meende nu ook de beste gelegenheid te hebben om opheldering te krijgen aangaande hetgeen hem als het onbegrijpelijkste voorkwam. Hij herhaalde met juistheid al wat de ander hem geleerd had, en vroeg toen, op diens vinger wijzende: »Zeg mij nu ook, wie den draad vast houdt?"

Hierop wist de jager even weinig bescheid te geven, als de *Indiaan* over het rustpunt der schildpad, en de les had een einde.

(*) Deze voorstelling der *Noord-Amerikaansche Indianen* vindt men, zonderling genoeg, ook bij eenige *Aziatische* volken.

MENGELWERK.

HET GEVOELEN VAN BILDERDIJK OVER DE MAATREGELEN VAN KAREL V EN FILIPS II TER ONDERDRUKKING VAN DE GODSDIENSTIGE EN BURGERLIJKE VRIJHEDEN DER NEDERLANDERS, EN OVER DE POGINGEN VAN DEZE OM HUNNE VOORREGTEN TE HANDHAVEN, AAN DE UITSPRAKEN DER GESCHIEDENIS GETOETST,

DOOR

G. VROLYK, Predikant te *Schoondijke*.

Onder de vreemde verschijnselen onzer dagen is geen der minste de zich bij sommigen openbarende zucht om de namen van hen, die, als beschermers der godsdienstige en burgerlijke onafhankelijkheid, bijna drie eeuwen in eere gehouden werden, en de moedige en volhardende inspanning van het voorgeslacht ter ontworsteling aan het uitheemsche dwangjuk, die zelfs den lof der tegenpartij (*) heeft mogen wegdragen, in minachting te brengen en te veroordeelen. Is zulk een pogen in lieden die van jongs af geleerd hebben *Rome* blindelings aan te kleven, en wat met hare instellingen in strijd is te verwerpen, begrijpelijk; — dat iemand van wien men, uit hoofde zijner opvoeding en belijdenis, regt had betere dingen te verwachten, in zijne nagelatene doch met zijne voorkennis en wil uitgegevene schriften eenen dergelijken toon heeft kunnen aanslaan, moet ons verwonderen en bedroeven tevens. Had BILDERDIJK in het V^e^, VIe en VIIe Deel zijner Vaderlandsche geschiedenis zijne ongunstige gedachten over het verzet tegen het *Spaansch* geweld uitgesproken, hij verklaart in het onlangs uitgekomen XIIIe Deel, 1^e^ Stuk, dat KAREL V »wel en naar plicht", FILIPS bovendien »naar geweten en overtuiging" handelde, dat de *Nederlanders* zich waarlijk schuldig maakten »aan rebellie tegen Koning en Kerk", alsmede dat »FILIPS' maatregelen zoodanig waren als de staat van zaken vereischte en het doel zouden bereikt hebben, indien men den *Nederlandschen* adel niet te veel had ontzien." Het raadsel, hoe een Protestant

(*) Zie onder anderen de schoone lofspraak van CARTENNA, door J. VAN IPEREN uit het *Latijn* vertaald en medegedeeld in Bijlage O op zijn 200-jarig Jubelfeest der *Nederl.* vrijheid.

en *Nederlander* van afkomst zulke woorden (*) heeft kunnen ter neder schrijven wordt opgelost, zoo door vergelijking van zoo menigen bitteren uitval in zijne andere schriften als door het getuigenis zijner vrienden: »dat B.'s levendige, ligt ontvlamde en rustelooze verbeeldingskracht hem nu deze dan gene dikwijls elkander verdringende inzigten schiep, die zijn leven tot eene aaneenschakeling van fictiën maakten; dat hij vele dingen die hij als waarheden beschouwen wilde, niet zoo zeer geloofde, als wel dat hij geloofde, dat hij ze geloofde; dat vele zijner paradoxiën, waarvan er eenigen zijn, waaraan hij zelf geen geloof sloeg, moeten toegeschreven worden aan eenen geest van verbittering over miskennig en verongelijking, hem zoo hij meende aangedaan, misschien ook aan eenen hem eigen geest van tegenspraak." Of een en ander B. genoeg regtvaardigt, en of het hem vrij stond, hetgeen hij wist dat aan het grootste en aanzienlijkste gedeelte zijner landgenooten waard is, op die wijze als hij gedaan heeft, aan te randen, zouden wij met verlof zijner vereerders en niettegenstaande de regtmatige hulde, die wij gaarne aan zijne overige verdiensten toebrengen, blijven vragen.

Doch is het noodig beschouwingen en uitspraken, die kennelijk uit de pen der partijdigheid zijn gevloeid en uit eenen verhitten geest zijn voortgekomen, opzettelijk te wederleggen? Zeker niet voor eenen oordeelkundigen en in de Vaderlandsche geschiedenis geoefenden lezer. Doch de naam door den Schrijver in de letterkundige en godgeleerde wereld gemaakt, de roem vooral als Dichter verworven, en het gebruik dat zekere partij zoekt te maken van drogredenen, die haar in velerlei opzigt te stade kunnen komen, vereischen eene ernstige toetsing van de waarde of onwaarde zijner gevoelens.

Op welk eene wijze B. de geschiedenis schrijft, welk gewigt men aan zijne redeneeringen hechten, en welk vertrouwen men op zijne verzekeringen stellen mag, zou een opzettelijk onderzoek verdienen, doch om niet te ver af te wijken, moeten wij ons tot de zaak in quaestie bepalen. (†)

(*) De Uitgever van B.'s geschiedenis betitelt ze met den naam van „Sophismata."

(†) De Heer GROEN VAN PRINSTERER in de inleiding op zijne *Archives*, hulde doende aan de betrekkelijke verdiensten van B.'s werk, noemt het ech-

Het is bekend, dat zich in de XVI^de Eeuw in de Westersche Kerk eene groote beweging openbaarde, veroorzaakt door de ontevredenheid en het misnoegen over het bestaande, en in onderscheidene landen gevolgd door zware beroering en afval van *Rome*. Ons Vaderland bleef van die beweging niet vrij; bij een aantal menschen uit allerlei standen vonden de beginselen der Hervorming ingang, en onder hen die zich aan de heerschende Kerk hielden, ontbrak het niet aan dezulken die op verbetering van verschillende misbruiken aandrongen. Maar de hooge Regering betoonde zich aan de begonnen Hervorming vijandig, en zocht door steeds geweldiger maatregelen haren voortgang, doch zonder gewenscht gevolg, te stuiten. De nieuwe leeringen vonden gedurig meer bijval en hare verspreiding was door de strengste plakaten niet te weeren. Die plakaten, vooral de ingestelde Inquisitie, werden daarenboven zoo wel door Roomschen als door Onroomschen geacht in de regten des volks te grijpen, en hunne vrijheden en privilegiën geweld aan te doen. Tot bescherming derzelve gordden zich eerst sommigen van de aanzienlijksten des lands aan, wier pogingen, bij anderen bijstand vindende, door onlusten gevolgd werden, die hoewel aanvankelijk gedempt, op nieuw losbrandden en eenen openbaren oorlog ontstaken, die na veelvuldige afwisselingen, de afzweering van *Spanjes* Vorst en de vestiging van de Republiek der zeven Vereenigde Nederlanden bewerkte.

Om te beslissen aan welke zijde hier het regt was, zullen wij ons oog slaan op de Hervorming zelve, en hare al of niet noodzakelijkheid ook in *Nederland* onderzoeken, om vervolgens onze aandacht te rigten op hetgeen KAREL en FILIPS gedaan hebben zoo tegen hen die zich van *Rome* scheidden in het bijzonder, als tegen het volk in het algemeen, en op de middelen en pogingen tot verzet door de laatsten aangewend, om dan het besluit op te maken of er werkelijk inbreuk op de godsdienstige en burgerlijke regten des volks heeft plaats gehad, en of die inbreuk van zoodanig een aard was dat zij den afval van *Spanje* wettigde.

Ruim is het veld dat zich hier voor ons ontsluit. Wij kun-

---

ter den naam van geschiedenis weinig waardig en legt hem oppervlakkigheid, bitterheid, ongepastheid van vele uitvallen, hartstogtelijkheid, onbuigzaamheid en overdrijving ten laste.

nen er slechts in zoo ver onze schreden op zetten, als noodig is om ons onderwerp in het noodige licht te stellen.

De Hervorming was haren oorsprong verschuldigd aan de groote verbastering en misvorming der heerschende Kerk, en de behoefte aan herstel en verbetering werd reeds voor, maar vooral sinds de kruistogten gevoeld. De magt der Pausen, die zich niet alleen over de geestelijken maar ook over de leeken uitstrekte; het misbruik dat zij van hun gezag maakten; de diepe onkunde niet enkel van het volk maar ook van monniken en priesters; de dwalingen en bijgeloovigheden die het echte Christendom schier onkenbaar deden worden, en het schromelijk zedebederf onder alle standen hadden reeds lang bittere klagten doen opgaan. (*) Tegen dit verderf kantten zich *Waldensen*, *Albigensen*, *Wicklefiten* en *Hussiten* aan, die wel te vuur en te zwaard vervolgd, maar niet uitgeroeid werden. Om eene Reformatie in hoofd en leden te bewerken werden de Conciliën van *Pisa*, *Constans* en *Bazel* belegd, wier gedeeltelijke pogingen echter hoofdzakelijk door Pauselijke tegenkanting mislukten. Een PETRARCHA en DANTE, en na hen GERSON, DAILLY, CLEMANGIS en VAN CASA drongen maar te vergeefs op herstel en verbetering aan. (†) Hoe noodzakelijk de Hervorming geworden was, kan niet enkel uit de vele getuigenissen van hen die haar aankleefden, maar ook uit Roomschgezinde Schrijvers blijken. »Eenige jaren" — zoo lezen wij bij een driftig voorvechter der Pauselijke magt — »voordat de Luthersche en Calvinistische ketterij uitbrak, bleef het Kerkelijk regt zonder eenige toepassing. Er was geen Kerkelijke tucht of opzigt over de zeden, geene kennis van de Heilige Schrift, geen eerbied voor het goddelijke; er was bijkans geene godsdienst meer overig." (§) Een ander legt de belijdenis af, »dat indien men den toenmaligen toestand des Christendoms in aanmerking nam, de Hervormers met goed regt de Hervorming hadden begonnen." (**) Ook Pausen hebben hare noodzakelijkheid gevoeld en uitgesproken. PIUS II werkte als

---

(*) MUNTING, Bijzonderheden uit de tijden der Hervorming; voorrede.

(†) VAN HENGEL, Geschiedenis der zedelijke en godsdienstige beschaving van *Europa*, IVe D.

(§) BELLARMINUS, aangehaald bij MUNTING, bl. 7.

(**) BOSSUET, *Histoire des variations des Églises Protestantes*, 2 v. 92.

AENEAS SYLVIAS met GERSON en andere Hervormingsgezinden mede. ADRIAAN VI liet door zijnen Legaat op den Rijksdag te *Neurenberg* de verklaring afleggen: »dat het geenszins te ontkennen viel, dat de heilige Stoel in de laatste jaren door veel afschuwelijks was ontheiligd, dat vele misbruiken waren ingeslopen, dat het bederf zich van het hoofd op de leden, van de hoogere op de lagere geestelijkheid had voortgeplant", (*) eene verklaring die ons de getuigenissen van GUICCIARDINI, in zijne Hist. *Ital.*, lib. 1 en BARCHARD, schrijver van het Pauselijke huis, in zijn dagverhaal van den treurigen toestand van *Rome* en het hof van ALEXANDER VI te geloofwaardiger maakt, en nog nader bevestigd wordt door de handeling van het Concilie van *Lateraan*, in het jaar dat de Reformatie een aanvang nam door LEO X gesloten, hetwelk zich gedrongen zag het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel door een plegtig besluit te handhaven. (†) Zelfs PAULUS III nam het advies zijner Kardinalen over eene hervorming in, en het antwoord dezer mannen legt onverholen het groote bederf der Kerk bloot. (§)

Doch het bleef bij wenschen en voorslagen ter verbetering; het kwaad was te diep geworteld, en zij van wie het herstel moest uitgaan hadden bij het bestaande te veel belang, om aan iets meer dan ten hoogste de afschaffing van enkele misbruiken te denken. Intusschen werkte de zucht naar iets beters voort en werd de overtuiging dat het zoo niet blijven kon bij al wat wèl dacht levendiger. Was er van hooger hand geene uitkomst te wachten; het optreden van LUTHER tegen den aflaathandel vond aan verschillende oorden toejuiching en bijval.

In ons Vaderland was de verbastering in leer, eerdienst en zeden niet minder dan elders. Wij behoeven om ons daarvan te overtuigen slechts een vlugtig oog te slaan in de gedenkstukken, welke van die tijden nog overig zijn. Volgens een ooggetuige, die hen in zijne jeugd had bijeengezien, betreurden WESSEL GANSFORT en R. AGRICOLA met weemoedige

---

(*) BRANDT, Historie der Reformatie in *Nederland.* 12°. I° D., bl. 102.

(†) VAN HENGEL, IV° D., bl. 327.

(§) Het Tijdschrift de Protestant, XI° D., N°. 1 en 3, 1831.

zuchten en tranen de verdorvenheid der Kerk (*). ERASMUS geeselde in zijne schriften, vooral in den lof der zotheid, met eene scherpe roede de dwaasheden en ondeugden van zijnen tijd; en wil men zich van den droevigen toestand der godsdienst van die dagen in ons land overtuigen, het werk door den Hoogleeraar MOLL onlangs uitgegeven, »ANGELUS MERULA *de Hervormer en Martelaar des geloofs*", levert daartoe overvloedige stof op.

Doch ook hier begonnen lichtstralen door de donkerheid te breken. Vele oorzaken werkten daartoe mede. Het bekend worden der gevoelens van WICKLEFF en HUSS (†); de zending van VAN CASA; (§) de meerdere beoefening der wetenschappen; het betere onderwijs, dat, zoo wel op sommige scholen van ons land als aan buitenlandsche Hoogescholen (**) die door jongelingen van goeden huize werden bezocht, gegeven werd (A); en de schriften van onze reeds genoemde geleerde landgenooten openden de oogen voor de heerschende dwalingen, terwijl de uitvinding der drukkunst de verspreiding van kennis en wetenschap bevorderde, en de ook hier gedreven aflaathandel de verontwaardiging gaande maakte. Zoo was de grond bereid om het uitgestrooide zaad te ontvangen. LUTHERS bedrijf werd hier spoedig bekend, zijne boeken onder groot en klein verspreid, en met instemming van velen gelezen. (B)

De Hervormingsgezinden waren reeds in het jaar 1520 talrijk en groeiden gedurig aan. Priesters en monniken, een SPRENGER, VAN ZUTPHEN, VOES, VAN ESSEN, en PISTORIUS gingen voor en werden door menschen van allerlei stand gevolgd. Zelfs onder de hooge geestelijkheid en de aanzienlijkste Regenten ontbrak het niet aan dezulken, die duidelijk toonden van de Hervorming niet afkeerig te zijn. *Utrechts* Bisschop kon het gevoel van droefheid en afkeer niet verbergen over

---

(*) BRANDT, bl. 77.

(†) BOXHORN, *Nederl.* Hist., p. 129, 155 en 186. Over VAN CASA, SWALUE, Kerkelijk Archief, door KIST en ROOIJAARDS, IXe D., bl. 88.

(§) „*Deventer*" vooral onder HEGIUS, leermeester van ERASMUS, en „*Groningen*" in het klooster Aduard onder WESSEL GANSFORT, en naderhand de Sint Maartensschool.

(**) WESSEL GANSFORT, B. AGRICOLA, A. MERULA en zelfs ERASMUS waren kweekelingen van de *Parijssche* Universiteit.

hetgeen hij te *Rome* gezien en gehoord had. De taal die de geestelijkheid uit den mond van *Hollands* Stadhouder in 1519 moest hooren, en het antwoord der Landvoogdes MARGARETHA op de klagt der *Leuvensche* Universiteit over LUTHER, bewezen, dat zij, ofschoon daarna van hooger hand gebonden, geenszins blind waren voor de gebreken van hunnen tijd. De opvolgster der laatste, 's Keizers zuster, werd zelfs door den Paus aangeklaagd als iemand die de Luthersche factie in het geheim begunstigde en bevorderde. (*) Hoe groot de afval van *Rome* was, kunnen wij uit het aantal van hen die voor de Hervorming hun leven lieten of op andere wijzen gestraft werden, en uit de scharen volks, die de openbaar aangevangen prediking des woords bijwoonden, zien. In 1566 beliep het getal der volgelingen van CALVIJN alleen honderdduizend, en in sommige gewesten hadden de zich van *Rome* scheidenden reeds toen de meerderheid. (†)

Maar zoo ooit een werk onder tegenstand en verdrukking tot stand kwam, het was de Hervorming in ons land. Het opperhoofd van den Staat betoonde zich aan haar hoogst vijandig en zocht door de scherpste plakkaten haren voortgang te stuiten. Het eerste, het zoogenoemde *Wormser* Edict, dat voor *Duitschland* grootendeels krachteloos bleef, werd op den 8sten Mei afgevaardigd tegen LUTHER en zijne aanhangers, het drukken, verkoopen en lezen zijner schriften en tegen alles wat tot verkleining van den Paus of de Prelaten der Kerk strekken kon, op straffe van lijf en goed te verbeuren, zonder in aanmerking te nemen iemands staat, waardigheid of privilegiën. Volgens GROTIUS (*de Rep. Bat., cap. V, p.* 78) was dit edict eene inbreuk op 's lands regten. Want terwijl de Graven van *Holland* geene wetten van eenig gewigt maakten dan ten overstaan van 's Lands Staten, had de Keizer dit te *Worms* op zijn eigen gezag gemaakt, zonder hen in zulk eene gewigtige zaak te kennen. Tot uitvoering van dit besluit gaf KAREL aan F. VAN DER HULST Raadsheer van *Braband* den last om naar

---

(*) Zie, behalve de brieven van ERASMUS, YPEY en DERMOUT, Ie D., en TER HAAR, Gesch. der Kerkhervorming in Tafereelen, IIe D., bl. 106.

(†) JOANNES CAROLUS getuigt dit van *Friesland*. Talrijk waren hier de Doopsgezinden. DIEST LORGION, Gesch. der Kerkherv., en BLAUPOT TEN CATE, Gesch. der Doopsgezinden in *Friesland*.

het stuk des geloofs door het gansche land onderzoek te doen. Maar dit plakkaat werd door andere gevolgd, waarbij het eerste bevestigd en uitgebreid werd. Dat van 1540 stelde R. TAPPER, die volgens zijne eigene belijdenis den stelregel had aangenomen, dat de ketterij het best door strengheid en door vrees voor gevangenis en doodstraf bedwongen wordt, (*) den doortrapten SONNIUS en GRUWEL, die door wreedheid aan zijnen naam beantwoordde, aan het hoofd van het kettergerigt. Bij het tweede reeds in Feb. 1547 geteekend maar in 1550 op nieuw gewijzigd afgekondigd, werden bepaalde onderzoeken (*certos inquisitores*) ingesteld, die de aan hun opzigt onderworpene provinciën moesten doorreizen, om allerwege bij 's Keizers beambten en andere goede mannen te onderzoeken naar hen die met ketterij besmet en met grond verdacht werden, en naar degenen die hen beschermden en begunstigden, zonder dat iemand hoe hoog geplaatst buiten het bereik van dit onderzoek bleef. De overtuigden en gestraften zouden hunne goederen verbeuren, voor de helft ten voordeele der aanbrengers, voor de wederhelft van de Keizerlijke schatkist, »zonder dat hun (is het hier weder als vroeger) eenige costumen, privilegiën en usantiën baten kunnen of eenig appel zal toegestaan worden." (†) Dit plakkaat baarde grooten schrik, werd met morrend misnoegen ontvangen, en wekte zelfs hier en daar tot tegenstand op.

Uit deze herhaalde strenge besluiten zou men opmaken dat KAREL V hard Roomsch en geheel onkundig was van de groote gebreken der Kerk. Maar noch het eene noch het andere valt te gelooven. De Keizer, die *Rome* door zijne troepen had laten veroveren, CLEMENS VII gevangen nemen en met de meeste gestrengheid bewaken, die zijne krijgslieden de grootste baldadigheden en verwoestingen had laten aanrigten, waarbij zich meest *Spanjaarden* en *Italianen* in het bespotten en ontheiligen van kerksieraden en gebruiken en in het schimpsgewijze omvoeren der Kardinalen deden zien, die nog drie jaren voor zijnen dood met PAULUS IV in eenen harden

---

(*) Volgens de *praefatio* voor zijne *explicatio articulorum facultatis Theol. Lor.*, T. I, Lor. 1555.

(†) Behalve BRANDT, I^e D., bl. 196, ANGELUS MERULA door W. MOLL, bl. 82 en verv.

strijd was gewikkeld en met den Pauselijken ban geslagen, had genoeg getoond, dat zijn eerbied voor den heiligen Stoel niet onbegrensd was.

En dat de misbruiken der Kerk zijne aandacht niet ontglipt waren bewees de uitvaardiging van het bekende Interim, waarin het huwelijk den geestelijken en het Avondmaal onder twee gedaanten vergund, en nog eenige ruimte gelaten werd voor de opvatting van sommige leerstukken; en nog meer het Formulier van Hervorming mede te *Augsburg* in 1548 geteekend en ook hier te lande ter onderhouding voorgeschreven, tot welks invoering de Keizer naar zijne eigene verklaring zich gedrongen zag »door het bezef van den vervallen toestand der Kerk en van de noodzakelijkheid om middelen te beramen tot weder opbeuring van de *bijna ten ondergaande godsdienst* door zuivering en bevestiging van de algemeene Kerkeorde; opdat nadat deze verbeterd was, de misbruiken en ergernissen, welke de oorzaken waren van den toorn Gods over de Kerk, voorlopig opgeheven en geestelijkheid en volk volgens de heilige *Canons*, de overleveringen en den regel der Heilige Schrift hervormd werden." In het Formulier zelve werden »het onderzoek bevolen naar het geloof, de kundigheden en de goede zeden der te ordenen geestelijken, en de kerkelijke wetten van liefdadigheid weder geregeld, en de gedurige prediking des Euangelies ingescherpt" en meer andere verordeningen gemaakt, die gewis goedkeuring verdienden. (*) Vraagt men evenwel hoe een man wiens ontzag voor den *Roomschen* Stoel alles behalve groot was en die de misbruiken en ergernissen zoo wèl toonde te kennen, van den anderen kant zijne onderdanen, welke zich tegen *Rome* verzetteden en van de dwalingen en bijgeloovigheden huns tijds zochten te ontdoen, zoo wreedelijk kon vervolgen: — BILDERDIJK zegt (*Vaderl. Gesch.*, Ve D., bl. 94) dat »KAREL redelijk en billijk dacht, *zachtmoedig* maar tevens godsdienstig was, (†) en wel verbetering wenschte, maar niet

(*) A. MERULA, bl. 22 en 52—58.

(†) Dat er aan die godsdienstigheid van KAREL nog al iets ontbrak, zegt ons B. zelf (*Gesch. des Vaderl.*, D. V, bl. 173 en 174) en wordt nader bevestigd door de in onze dagen aan het licht gekomen bijzonderheden van zijne levenswijze in het klooster van *St. Just* bij *Piacenza*. Van FILIPS, zijn zoon, geeft ons de verantwoording van WILLEM I het noodige bescheid, dat ook van elders, onder anderen door hetgeen *Engelsche* Schrijvers van zijn verblijf in hun land melden, gestaafd wordt.

dulden kon dat onbevoegde lieden, lieden zonder ordening of wijding (*), het heiligste aantastten, zich tot rechters over goddelijke zaken opwierpen, het hoofd der Kerk (als zoodanig) smaadden, lasterden, vloekten enz.": en bl. 172: »KARELS godsvrucht was oprecht en hartelijk. Hij was volmaakt vrij van alle bijgeloovige zucht voor het Pausdom, maar hij erkende eene Apostolische Kerk, wier gezag hij verpligt was te handhaven en waartegen hij de attentaten rekende uit geweten en zielsverplichting te moeten straffen. Niemand kon de hervorming der kerk oprechter begunstigen dan hij; maar hij kon onder den naam van Kerkhervorming geen attentaten op heiligdommen, op openbare en bijzondere eigendomen, geen eigenlijke roverijen, plunderingen, moorden en gewelddadigheden (†) noch openbare verbreking van Rijkswetten toestaan; geen geheele ontbinding van 't Rijk, waar hij 't hoofd van was. Maar ongelukkig vond hij aan de eene noch andere zij lust tot hervorming. Bij het hoofd en de leden der Kerk niet, die de misbruiken voorstonden en vasthielden, en daar hun grootheid, hun overdaad en gierigheid mee ondersteunden (meer *Turksche* Sultans dan Christenherders gelijkende, gelijk MEZERAY het uitdrukte); bij de Protestanten niet, die geen Kerk erkennen wilden, maar elk zich een Kerk op nieuw *chez lui* en naar lust maken en zich met den roof van de oude verrijken." (§)

B. ontzegt dus aan KARELS onderdanen het regt tot hervorming. Hij zegt ons echter niet met welk regt KAREL hetgeen hij in anderen niet dulden kon zelf uitoefende. Want wat zijn geweten en zielsverplichting betreft, daarop konden ook de Hervormden zich beroepen, en velen zeker met meer regt

---

(*) Waren VAN ZUTPHEN, PISTORIUS, MERULA niet geordend en gewijd?

(†) Met uitzondering van de spoedig onderdrukte gewelddadigheden der Wederdoopers in het o. klooster en te *Amsterdam*, doch die door de aanhangers van LUTHER en ZWINGLI zoo wel als door de Roomschgezinden afgekeurd werden, is hetgeen B. den Protestanten hier te laste legt, op *Nederland* onder de regeering van KAREL V niet toepasselijk, terwijl in *Duitschland* de opgestane boeren, wier grieven van burgerlijken aard waren, ook door Protestantsche Vorsten bestreden zijn.

(§) De overtollige kerksieraden en kloostergoederen werden hier te lande tot het voeren van den oorlog tegen *Spanje* en verder tot verbetering van scholen en eerdienst gebezigd. Het misbruik dat er vooral elders van de kerkelijke goederen gemaakt is, zal geen weldenkende goedkeuren.

dan de hier zoo hoog opgevijzelde KAREL. Hij had evenmin als velen hunner ordening of wijding ontvangen en geen mandaat ter wereld om te hervormen, gelijk hij 't bij de uitvaardiging van het Interim en de *Formula reformationis* ondernam. Men was dan ook te *Rome* met zijne bemoeijingen in dezen geenszins tevreden. En B. belijdt zelf op bl. 151: »dat men aan den Keizer als zoodanig het recht niet kon toekennen om over godsdienstleer of plechtigheid uitspraak te doen, en dat de Roomschgezinden hem over de Kerk als zoodanig geen gezag konden toekennen." Maar hij gelooft tevens dat de Protestanten zich aan 's Keizers verordeningen wel hadden kunnen onderwerpen; zoodat zij dus, naar B. gevoelen, het oppergezag van den Paus, de magt der Kerk en harer Conciliën om de Schrift uit te leggen en geloofsartikelen te bepalen, de zeven Sacramenten, de misse, het vormsel, het laatste oliesel, de vereering van MARIA en de heiligen, de processiën, de eeredienst in de *Latijnsche* taal, het kloosterleven, (want dit en nog veel meer bleef bij het Interim en het Formulier van hervorming onveranderd), moesten aannemen en volgen, met één woord hunne gansche overtuiging verzaken en hunne betere inzigten laten varen, om in het wezen der zaak tot *Rome* terug te keeren. Zou BILDERDIJK zelf zich hiertoe gegeven hebben? Het is waar van de Keizerlijke bepalingen, dat zij slechts zouden gelden tot op het Concilie van *Trente;* maar zoo iemand van die vergadering nog iets goeds verwacht had, de laatste hoop vervloog, toen hare besluiten bekend werden, die het gansche leerstelsel der Roomsche Kerk, ook waaromtrent des Keizers verordeningen nog eenige vrijheid gelaten hadden, bevestigden en over elk die er van afweek, het *anathema* uitspraken. (*)

Doch de vijandige houding van KAREL tegenover de Protestanten had nog eenen anderen en dieperen grond. Hij was onder verschillende titels Heer der *Nederlanders*, doch geenszins met volstrekt gezag. De Edelen en steden hadden hunne regten en privilegiën en ieder gewest de zijne, onder deze: dat niemand aan zijne wettige regters mogt onttrokken worden; dat een gevangene die van eene lijfsmisdaad beschuldigd was, binnen de zes weken moest aangesproken worden;

(*) SARPI over het Concilie van *Trente*.

dat geene lasten mogten opgelegd worden dan met overleg en na voorgaande inwilliging van de Staten des Lands; dat geen doortogt of inlegering van krijgsvolk mogt geschieden dan met hunne toestemming; (*) dat de oude wetten en gewoonten onverbrekelijk hadden stand te houden. Zoo de Vorst den eed van die te onderhouden verbrak, ontsloeg hij het volk van de verpligting om hem te gehoorzamen, tot den tijd toe dat hij zijn verzuim en overtreding zou hersteld hebben. (†) Maar aan eenen Monarch wiens heerschappij zich over *Spanje*, *Napels*, *Sicilië*, *Milaan*, de beide *Indiën* en *Duitschland* uitstrekte, die den Koning van *Frankrijk*, den Paus en twee Keurvorsten gevangen had gehouden, konden die vrijheden en voorregten onmogelijk behagen. KAREL echter in *Nederland* geboren en opgevoed kende den geest van zijn volk al te wel om niet te weten welken prijs het op zijne privilegiën stelde, en zich te ontveinzen wat het in zoude hebben ze regtstreeks aan te randen. Doch de beginselen der Hervorming door het gansche land verspreid verschaften hem bekwame gelegenheid om er hen zijdelings van te ontzetten, door het uitvaardigen van plakkaten die niettegenstaande alle privilegiën moesten uitgevoerd worden, en door het aanstellen van eene Regtbank, wier leden, door den Keizer benoemd en van hem afhankelijk, zich boven alle regtbanken verhieven, zonder beroep vonnisden, en waaraan allen zonder onderscheid onderworpen waren. Wanneer wij KARELS gedrag in *Spanje* in het handhaven der Inquisitie, in zijn streven om zijne onderdanen aldaar van hunne regten te ontzetten en in zijne houding tegenover de *Duitsche* Vorsten beschouwen, en ons herinneren dat hij ook in *Nederland*, zelfs wanneer de zaak van de godsdienst geheel buitengesloten was, zoo wel bij andere gelegenheden als in het gewelddadig onderdrukken van den *Gendschen* opstand, toonde dat hij, waar het zijn gezag gold, zich door geene privilegiën liet wederhouden, (§) dan meenen wij reden te hebben om te gelooven, dat hij, door zijne vervolgingen om de godsdienst, vooral beoogde volk en Edelen aan zich te onderwerpen.

(*) *Friesland* had dit regt bij het verdrag, waarbij het KAREL tot Heer aannam, bedongen. DIEST LORGION, bl. 67.

(†) HOOFT, *Nederl.* Hist., bl. 34, en BILDERDIJK, VII[e] D,, bl. 29.

(§) WAGENAAR V, en BILDERDIJK V[e] D.

Zulk een oordeel wordt ook door anderen over KARELS handelwijze geveld. »Het kan" — zoo lezen wij (*) — »verwondering baren, dat een man als KAREL V, wien de diep bedorven toestand der Kerk niet onbekend kon zijn, zich zoo tegen de Hervorming aankantte en zelfs zijne toestemming geven kon aan de pogingen der Inquisitie om dezelve te stuiten. Doch men houde onder het oog, dat onbegrensde Staatszucht het roersel van alle zijne handelingen was. Keizer geworden zijnde van *Duitschland* zag hij, in die Vorsten welke de Hervormde leer voorstonden, eene partij tegen zich over, welke zijne heerschzucht in den weg stond. De Hervorming had een nieuw leven voortgebragt in de schier verstorvene *Duitsche* Staten. Zij zouden zich dus niet onverwaardelijk aan zijn oppergebied onderwerpen. Dit verlangde nogtans KAREL. En daarom was zijn haat tegen de leer der Protestanten vooral een staatkundige haat, tot welks voldoening hij zich niet ontzag van onderscheidene bloedplakaten ja zelfs van de schrikkelijke Inquisitie zich te bedienen." (†)

Hetgeen KAREL begonnen had, werd door zijnen zoon en opvolger FILIPS II met verdubbelden ijver voortgezet, die *Spanjaard* van geboorte, met gloeijenden ketterhaat en met de uitgestrektste begrippen van Koninklijke oppermagt vervuld, zich haastte de plakaten van zijnen vader in hunnen ganschen omvang en kracht te bevestigen, om ze met nadruk uit te voeren; twaalf nieuwe Bisdommen onder drie Aartsbisschoppen instelde, en de afkondiging van de besluiten van het Concilie van *Trente* beval. De voorname Raadsman en uitvoerder zijner bevelen was de Bisschop van *Atrecht*, die door FILIPS tot Aartsbisschop van *Mechelen* en door den Paus tot Kardinaal en Primaat van *Nederland* benoemd, na 's Konings vertrek het meeste gezag in handen had. Dat GRANVELLE een dienaar was zijnen Meester waardig, en het ten volle meende met den raad bij den vrede met *Frankrijk* aan de beide Koningen opgegeven, om »liever dan het bloed der soldaten te doen vloeijen, hunne krachten tot uitroeijing der ketterij te besteden", ondervonden de *Nederlanders* zoo wel in de

(*) De woorden hier bijgebragt zijn van den vertaler van M. CRIE's Geschiedenis der Hervorming in *Spanje*, te vinden op bl. 150 van het I° D.

(†) HEEREN, Historische Werken, I Th. 1826.

4000 *Spaansche* krijgslieden door den Koning op GRANVELLES inblazing tot handhaving van Inquisitie en plakaten in het land gehouden, (C) als in de menigvuldige doodstraffen en verbeurdverklaringen onder zijn bestuur. De algemeene haat hem door groot en klein toegedragen, die hem eindelijk dwong het land te ruimen, wettigt de beschuldiging van verregaande heerschzucht, trotschheid, gierigheid en onreinheid, en bevestigt de afbeelding die een Roomsch- en Spaanschgezind schrijver in deze woorden van hem maakt: »hij was een man die geleerd had liever volstrekt te regeren, dan zich te vrede te houden met een gezag door de wetten bepaald; die, der Hertoginne van *Parma* toegevoegd als een scheidsman en bestuurder van haar gedrag, het gezag niet wist te matigen hetwelk de Koning hem had toevertrouwd. Van nature trotsch en oploopende, geleken zijne manieren veel beter naar die van een leek dan van een geestelijke; hij schiep vermaak in het roemen op het vermogen dat hij bij den Koning had in plaats van dat te verbergen, en te toonen dat hij iedereen boven het hoofd was gewassen, zonder zich te bekreunen om den tegenstand, dien men hem bieden kon, of den haat dien hij zich daardoor op den hals haalde, en dat veel liever met een heerschachtig dan met een bezadigd gelaat." (*) Maar zelfs de list en het geweld van eenen GRANVELLE konden den loop van het Evangelie niet stuiten. De Hervorming won meer en meer veld, doch naarmate het getal der ter dood veroordeelden aangroeide, werd de uitvoering der vonnissen moeijelijker. De wreedheid der straffen en de standvastigheid door velen in hun uiteinde aan den dag gelegd, maakten op de volksmenigte diepen indruk en stemden zelfs die van een ander gevoelen waren ter hunner gunste; 't geen men eerst door woorden van deelneming en bemoediging, vervolgens door nevens hen Psalmen aan te heffen, en ten laatste door pogingen om de slagtoffers aan de handen hunner beulen te ontrukken openbaarde. Die gesteltenis des volks en de toenemende vrees voor onlusten baarden aan het hof van *Brussel* levendige bezorgdheid. Men zond MONTIGNY naar *Spanje* om verzachting der plakaten te verzoeken, maar die zonder geslaagd te zijn wederkeerde. De Prins van *Oranje*, die kennis droeg van het

(*) BENTIVOGLIO, Historie der *Nederl.* oorlogen, Iᵉ D., Iᵉ B., p. 17.

verbond der beide Koningen tot uitroeijing der ketters in gevolge den raad van GRANVELLE, drong nu, in vereeniging met EGMOND en HOORNE, aan op afschaffing of verzachting der plakaten; op genot van vrijheid des gewetens binnen 's huis zonder openbare ergernis te geven, (D) en op herstel van het vervallen regt; terwijl hij mede de groote zwarigheid aanwees, om de besluiten van het Concilie van *Trente* hier te doen eerbiedigen. Op zijn voorstel door de Landvoogdes en de meeste leden van den Raad van State goedgekeurd, vertrok de Graaf VAN EGMOND naar *Madrid* om den Koning mondeling van den staat van zaken te onderrigten. Doch deze sending bleek geheel vruchteloos te zijn. FILIPS verklaarde, liever duizend levens te willen verliezen dan in de godsdienst de minste verandering te gedoogen of aan ketters eenige toegevendheid te betoonen. (*) Slechts zouden de doodstraffen niet meer in het openbaar, maar heimelijk in den kerker voltrokken worden. Die onverzettelijkheid des Konings aan den eenen en de hagchelijke stand van zaken aan den anderen kant bewogen de Edelen de handen ineen te slaan en eene verbindtenis te sluiten, waarin zoo Roomschen als Onroomschen deel namen en zich onderling verpligtten »om niets tegen God, den Koning, den Staat, de burgerlijke vrijheid of de Roomsch-Katholieke godsdienst te ondernemen, maar wel met vereenigde krachten zich aan te kanten tegen de Inquisitie, waardoor de schandelijkste en onteerendste slavernij over hen gebragt, alle goddelijk en menschelijk regt omvergestoten, het bezit van have en goed onzeker gemaakt, en alle vrijheid in woorden en werken opgeheven werd." (†) Ingevolge van dit verbond, tot meer dan 400 aangegroeid, begaven zich een aantal hunner naar *Brussel*, waar zij den 5den April 1566 bij een smeekschrift aan de Landvoogdes hunne bezwaren inleverden, »onder betuiging van hunne trouw aan den Koning, de onheilen door de Inquisitie over het land gebragt, en de dreigende gevaren aantoonden; met de bede iemand aan den Koning af te vaardigen om daartegen te voorzien en middelerwijl de Inquisitie en plakaten te doen stilstaan." Dat zich de Edelen hier verachtelijk of oproerig zouden aangesteld heb-

---

(*) STRADA, *De Bello Belgico*, p. 106.

(†) J. W. TE WATER, Historie van het Verbond der Edelen.

ben, kunnen wij niet zien, maar gelooven dat zij in het aangaan van hun verbond en het inleveren van het smeekschrift, naar regt en pligt handelden en zich hunnen rang en afkomst waardig gedroegen. Of eischte niet de gesteltenis des tijds, het heil des lands en de alles regtvaardigende nood eene verandering in de tot dus ver gehoudene maatregelen? Zagen zij dagelijks hunne medeburgers, misschien hunne vrienden en naaste bloedverwanten aangegrepen, in kerkers geworpen en ter dood geleid, zonder dat er ergens heul of bescherming tegen het schreeuwendst geweld was te vinden? Was het gevaar voor elk en een iegelijk groot, om door den eersten den besten benijder of verklikker aangeklaagd te worden, dan betaamde het hun als de aanzienlijksten des lands, nu het nog tijd was, hunne krachten in te spannen tot afwending van het gevaar, dat het gansche volk en niet minder 's Konings gezag boven het hoofd hing. Of hadden zij moeten wachten tot alle banden losgeraakt waren en het land met oproer, roof, brand en moord vervuld werd? Zouden zij het langer hebben moeten aanzien dat hunne en aller regten roekeloos geschonden en hunnen goeden naam, bezitting en leven, zoo wel als die hunner medeburgers aan de willekeur eener ontmenschte Regtbank prijs gegeven werd? — Dat de verbondenen bij den wil niet de daad voegden, d. i. terstond naar de wapenen grepen, geeft B. aanleiding om hun gedrag te beschimpen. (*) Maar hetgeen hem zoo verachtelijk voorkomt, strekt hun in ons oog tot hoogen lof. Want daardoor bewezen zij, dat het hun met hunne betuiging van trouw en gehoorzaamheid aan hunnen Vorst ernst was, gelijk zij daarvan nadere blijken gaven zoo in het afwijzen van de krijgshulp hun uit *Frankrijk* aangeboden als in het tegengaan en straffen van onruststokers. (†) Hadden zij andere bedoelingen gehad, hun aanzienlijk getal en invloed gerugsteund door de goedkeuring en medewerking zoo van de Staten des Lands (§) als van het volk boden hun zoo ooit de kans aan om 's Konings gezag te besnoeijen. Maar dat zij gezamenlijk handelden en ten getale van meer dan 300 te *Brussel* verschenen, werd

(*) Vaderl. Gesch., D. VI, bl. 48.

(†) HOOFT, *Ned.* Hist., bl. 98, 122. Ook BILDERDIJK, bl. 71.

(§) BRANDT, bl. 336, 337, 341, 342. DIEST LORGION, bl. 23, 24.

hun zoo wel door de zorg voor hunne eigene veiligheid als door het verlangen om aan hun verzoek den noodigen ingang te verschaffen, dringend geraden. Hadde FILIPS naar hen willen luisteren, hij zou zijn land in rust gehouden en zich zelven en zijn huis voor langdurige smart en schade bewaard hebben. Maar van iets toe te geven aan de billijke klagten was het ver verwijderd. De Landvoogdes MARGARETHA beriep zich op haar onvermogen om aan den inhoud van het smeekschrift te voldoen, maar beloofde den Koning van het gebeurde te verwittigen; waartoe BERGEN en MONTIGNY naar *Spanje* gezonden werden, doch die hunnen ijver, aldaar met den dood bekoopen moesten. Slechts de zoogenaamde Moderatie, waarbij de ketters in plaats van tot den brandstapel tot de galg, en die berouw toonden tot het zwaard verwezen, en de minder schuldigen uit het land gebannen werden, kon men van het *Brusselsch* bewind, doch onder goedkeuring des Konings, verwerven.

Had het bestaan der Edelen zoo weinig ten hove uitgewerkt, het bezielde de Protestanten met nieuwen moed; en hadden deze tot nu toe hunne vergaderingen in het verborgen gehouden, thans begonnen zij in het openbaar zamen te komen: doch voor als nog, daar het hun binnen den ringmuur der steden niet vergund was, in het openbare veld ten getale van vele duizenden.

Die talrijke vergaderingen, door het gansche land gehouden, toonden klaarblijkelijk, welk eenen invloed de Hervorming had uitgeoefend en hoe onmogelijk het geworden was haar met geweld uit te roeijen. Ook was in die zamenkomsten niets berispelijks. Den Hervormden moest het zoo wel als anderen vrijstaan hunne godsdienst uit te oefenen, en daar kelders en schuren hun aangroeijend getal niet langer bevatten konden, daartoe Gods vrije lucht te kiezen. Had de Koning het verboden, zij hadden voor zich een gebod van een grooter dan aardschen Vorst.

Waarschijnlijk zoude deze openbaring van den volksgeest in overeenstemming met dien der Edelen, de vrijheid van godsdienst nu reeds ten gevolge gehad hebben, indien niet de beeldstorm tusschen beide gekomen ware. Dat de verbondenen dit vuur zouden aangestoken hebben verklaart B. zelf voor ongeloofelijk, dewijl zij, gelijk de uitkomst leerde, door niets hunne

uitroeijing der natie aangekondigd en voor niemand ook voor den rustigste geene veiligheid meer. (*) En dat het niet bij woorden bleef, toonden de 18,000 die ALVA door beulshanden liet ombrengen, het steeds grooter getal van hen die door de vlugt buiten 's lands lijfsberging zochten, de 100,000 huizen die verlaten stonden, (†) de uitmoording te *Naarden*, de slagtingen te *Mechelen*, *Zutphen* en *Haarlem* aangerigt.

FILIPS en ALVA hebben het dan waarlijk aan galg of brandstapel niet laten ontbreken, en hoe de *Nederlandsche* adel is ontzien heeft *Brussel* op den 1sten en 5den Junij van het jaar 1568 aanschouwd. (§) Onze Schrijvers hebben van de jammeren die iedere dag opleverde een tafereel opgehangen, dat ons met schrik de oogen doet afwenden, en dat zij geene te sterke kleuren hebben gebezigd blijkt uit het request den Koning in het jaar 1573 door de Staten van *Holland* onder de oogen gebragt, eene optelling van ALVA's gruwelen behelzende. (**) Een geschiedschrijver die niet van partijdigheid voor ons volk kan verdacht worden, na den dood van EGMOND, HOORNE, VAN STRALEN, en het levend vaneen scheuren van KAZEMBROOD door vier paarden vermeld, en van het verbranden van anderen gesproken te hebben, voegt er bij: »men oefende vele andere diergelijke straffen met zoo veel schrik en ontsteltenis van het volk, dat men van alle kanten niet anders hoorde dan zuchten, kermen en klagen." (††) »Van zulk eene verguizing der wetten, van zulke geweldenarijen tegen iemands eigendom, van zulk een vermetel spel met menschenlevens" — zegt een ander uitheemsch Schrijver (§§) — »kan de geschiedenis van geordende Staten bezwaarlijk meer dan nog één voorbeeld aanwijzen; maar CINNA, SYLLA en MARIUS kwamen in het veroverde *Rome* als beleedigde overwinnaars en deden althans zonder dekmantel, wat de *Nederlandsche*

(*) Volgens VARGAS: „de ketters hebben de kerken gebroken, de Roomschen hebben er zich niet tegen verzet, dus allen aan de galg."

(†) Volgens HOOFT; BILDERDIJK begroot het getal der gevlugten op 120,000.

(§) HOOFT, bl. 167 en verv. Zie ook bl. 333 een staaltje van ALVA's overlegde wreedheid.

(**) Zie GROEN VAN PRINSTERER, Handboek, bl. 164.

(††) BENTIVOGLIO, D. I, bl. 98.

(§§) SCHILLER, *Geschichte des Abfalls der Verein. Niederlande in Sämmtliche Werke*, 1838, B. VIII, S. 382.

Stadhouder onder den eerwaardigen naam der wetten bedreef." Toen de zaken hier verkeerd begonnen te loopen, wilde men het van de *Spaansche* zijde doen voorkomen, alsof ALVA en VARGAS hunnen last waren te buiten gegaan. Doch met WILLEM I in zijne apologie van 1580 mag men vragen waarom zij in dat gevål niet zijn gestraft geworden, (*) en er bijvoegen of het FILIPS aan waarschuwingen had ontbroken zoo van de Hertogin VAN PARMA als van Keizer MAXIMILIAAN, of het karakter van hen die hij tot werktuigen zijner wraak herwaards zond hem zoo onbekend was, en of hij het misbruik dat zij van de groote magt hun in handen gesteld, maken konden, niet kon vooruitzien. Maar hoe goedertieren FILIPS was, wisten de *Nederlanders* reeds sinds den tijd dat hij onder hen zijn verblijf had gehouden, en het vonnis door de Inquisitie uitgesproken en door den Koning bekrachtigd vergunde hen niet er langer aan te twijfelen. In *Spanje* gaf hij de blijken van zijne zachtzinnigheid, zoo in het met wellust aanschouwen der om hun geloof in de vlammen zieltogenden, (†) als in den den heimelijken moord aan MONTIGNY gepleegd, (§) en in de gewelddadige onderdrukking der *Portugezen*, om niet van den dood van Don CARLOS, waarvan de ware toedragt welligt voor altijd in het duister zal blijven, te spreken.

De vonnissen van den Raad der beroerten hadden wel veel maar niet genoeg geld ter voldoening der *Spaansche* hebzucht aangebragt. De Hertog eischte dan den honderdsten penning van ieders bezittingen, den twintigsten van alle onroerende goederen die verkocht werden, en den tienden van den prijs van alle waren en koopmanschappen. Dat deze belastingen bepaaldelijk de beide laatste zeer drukkend waren, vooral in een land, welks bewoners reeds zoo veel afgeperst was en bovendien door eenen geduchten watervloed geteisterd werden, valt in het oog. Maar zij waren niet minder hatelijk.

(*) B. is van oordeel, dat ALVA door den Koning te hard behandeld werd en de belooning miste waarop hij door zijne trouwe dienst aanspraak had. Bl. 136.

(†) M. CRIE, Geschied. der Herv in *Spanje*, D. II.

(§) Gevallen als het offer van FILIPS koele, overlegde, door fanatisme ondersteunde wreedheid, volgens kortelings geleden openbaar geworden stukken, medegedeeld in de *Vaderl. Letteroefeningen*, 1852, N°. IX.

Want hadden de *Nederlanders* vroeger nooit vaste schattingen betaald, maar enkel de beden hun door de Vorsten persoonlijk gedaan ingewilligd zoo veel zij geven konden, nu zagen zij zich in hun wettig regt verkort, aan verdere willekeurige opbrengsten blootgesteld, en moesten het overschot hunner welvaart geven om de banden hunner dienstbaarheid nog naauwer toe te halen. Dat het oogmerk was de voormalige beden door lasten van 's Vorstenwege opgelegd te doen vervangen, ontkent B. niet, maar hij meent dat het bij de neringdoenden niet dan onwil en wrevel was toen zij hunne winkels sloten, omdat zij er niet bij lijden konden, daar zij voor alles slechts een tiende meer te vorderen hadden", (*) waarop de Heer TYDEMAN aanmerkt, »dat dit wel naar spot lijkt, daar elk ander van zelfs zou begrijpen, dat wanneer de prijzen van alle waren 10 pct. kwamen te stijgen, zonder geëvenredigde vermeerdering van de middelen om te koopen en te betalen, de handel op eens stil staan en koopman en winkelier voor meer dan een tiende gedeelte in zijn bedrijf gestuit en verminkt zou worden." (†) Diezelfde bespotting van der vooroudeeren geest ontdekken wij in BILDERDIJKS zeggen met betrekking deze belasting, dat »het volk meer belang stelde in hetgeen hen rijk dan in hetgeen hen zalig maken kon. Natuurlijk, want om 't een denkt men maar eens in de week, aan 't ander alle dagen." (§) Zoo veler opoffering van goed en leven om hunnen God getrouw te blijven, hetgeen tot verdediging en ontzet van *Haarlem*, *Alkmaar* en *Leyden* en bij andere gelegenheden gedaan is, en een tachtigjarigen volgehouden krijg hebben het openbaar gemaakt, dat ons volk nog door hoogere dan aardsche bedoelingen gedreven werd, ja alles veil had tot bescherming van zijne godsdienstige en burgerlijke regten. — Die hatelijke belastingen vervreemden de harten van ALVA meer en meer, Roomschen en Onroomschen begrepen, dat het op hunne geheele dienstbaarheid toegelegd was, en toonden zich onwillig om zelven hunne ketenen te helpen smeden. Maar vruchteloos waren de bedenkingen door de Staten des Lands ingebragt, vruchteloos de met rede be-

(*) BILDERDIJK, D. VI, bl. 111 en 124.

(†) Opheld. en Bijvoeg. van 't XVIe D., bl. 264.

(§) Bl. 114.

kleede wederspraak van den bezadigden VIGLIUS. (*) De onwillige gewesten werden met inlegering van krijgsvolk, dat men allerlei baldadigheid toeliet, gestraft; (†) en toen de burgers van *Brussel*, om van 't opbrengen des tienden pennings ontslagen te worden, hunne winkels sloten, gaf de tiran aan eenige beulen het bevel om hen in hunne deuren op te hangen. Maar toen de nood zoo hoog gestegen was, gaf God uitkomst.

De inneming van *den Briel* was het sein tot afval der meeste *Hollandsche* en *Zeeuwsche* steden, door die van *Gelderland*, *Overijssel* en *Friesland* gevolgd.

Gaf die algemeene opstand ALVA een proef van den bitteren haat tegen zijn schrikbewind, van dien haat zou hij nog sterker proeven zien in de heldhaftige daden der *Zeeuwen* en den hardnekkigen tegenstand eerst door *Haarlem*, vervolgens door *Alkmaar* en *Leyden* geboden. (§) Want men begreep na het gebeurde met *Naarden*, dat de keuze slechts overbleef tusschen de onteerendste slavernij en eene roemruchtige verdediging. Tot verschooning van den verraderlijken overval en moord van *Naarden* heeft B. er op uitgevonden, dat ROMERO hun als vijanden zijn gegeven woord hield, maar als ketters (**) liet dooden. (††) De ongelukkigen waren daar zeker veel meê geholpen. (§§) Hij voegt er bij, dat hier slechts *represaille* te zien was van de wreedheden door LUMEY, ENTHES en SONOY bedreven, doch dat die daden nu buiten tel zijn. B. had zich echter de moeite kunnen besparen om die woeste bedrijven tot vergoelijking van de uitmoording eener stad met verbreking

---

(*) *La Source et commencement des troubles*, in het *Nederduitsch* overgezet met den titel van *Grondig berigt* enz., pag. 254.

(†) *Utrecht*. Zie BOR, f. 207.

(§) Van den geest, die toen ons krijgsvolk en burgerij bezielde, levert de aanspraak van RIPPERDA en de indruk daardoor te weeg gebragt, waaraan de volgende daden beantwoordden, een treffend voorbeeld op. HOOFT, bl. 283.

(**) De Roomschgezinden werden evenmin als kerken en kloosters gespaard. HORTENSIUS, een Priester, zag zijnen zoon voor zijne oogen slagten en het hart uit het lijf rukken.

(††) BILDERDIJK, D. VI, bl. 153 en 154.

(§§) Hoe zwaar de moord van *Naarden* den gekwetste *Spaansche* soldaten op het hart lag getuigde hun geroep in doodstrijd: „o Aarde, o aarde!” BRANDT, bl. 707.

van het gegeven woord op te halen, daar zij bij al onze Geschiedschrijvers te vinden zijn, die met loffelijke onpartijdigheid zoowel het verkeerde als het goede hunner partij hebben te boek gesteld. Tot eene rigtige beoordeeling van het gedrag van LUMEY c. s. hebben wij echter op de omstandigheden des tijds en de geestgesteltenis dier lieden te letten.

Stellen wij ons dan menschen voor die, door ALVA van alles beroofd, buiten 's lands lijfsbehoud hadden moeten zoeken; wier vrienden en naaste betrekkingen door beulshanden waren omgebragt; (*) die, wanneer zij den vijand in handen vielen, hetzelfde lot moesten ondergaan; die lang op zee hadden moeten omzwerven, en door de bestelling des vijands uit hunne wijkplaats verdreven waren; die bovendien tegen Spaanschgezinden en verraders op hunne hoede moesten wezen, en aan het hoofd van troepen stonden, die de tucht ontwend waren en van soldij en onderhoud schaars voorzien konden worden, en men zal hun gedrag tegen hen, welke zij verdacht moesten houden van den vijand in de hand te werken, wel niet verschoonlijk maar toch een weinig begrijpelijk vinden. Voegt er bij dat hun moedwil bij WILLEM I en de Staten niet, gelijk het gedrag van ROMERO en zijns gelijken bij ALVA en Don FREDERIK aanmoediging, maar hooggaande afkeuring, en, zoo veel de verwarde gesteltenis van zaken toeliet, tegenstand en straf ontmoette. (†)

Hetzelfde is van toepassing op de wederzijdsche wreedheden in den oorlog gepleegd. De *Vlissingers* wierpen de *Spanjaarden* die zij in handen kregen in het water, de *Haarlemmers* bragten sommigen van de krijgsgevangenen en eenigen die de *Spaansche* bloeddorst langen tijd ter dienste gestaan hadden en onder verdenking lagen van met den vijand te heulen, tegen den wil hunner overheid, om het leven; maar had niet de tegenpartij hun het voorbeeld gegeven? Werden niet door deze de weerlooze gevangenen wreedelijk verminkt en vermoord? Wie durft zeggen, dat de *Spanjaarden* alleen alle regt ontwassen waren, en bij volharding in het schenden van de wetten des oorlogs steeds op eene zachte behandeling rekenen mogten? Is het billijk hen te beklagen, en de vroeger mis-

---

(*) LUMEY en TRESLONG hadden ieder een broeder op die wijze verloren.

(†) BOR, B. VI, bl. 310, 311. HOOFT, bl. 289.

handelden, wanneer zij eindelijk weerwraak namen, in het ongelijk te stellen. (*)

Na eenen vijfjarigen met voorbeeldelooze woede gevoerden oorlog bragt de dood van REQUESENS en de daarop gevolgde opstand der *Spaansche* soldaten eene groote verandering te weeg. Om zich tegen de oproerigen, die te *Antwerpen* eene plundering en moord aanrigtten waarin 5000 menschen het leven verloren, te beschermen, namen nu ook de Zuidelijke gewesten de wapenen op en sloten met de in oorlog zijnde gewesten de Pacificatie van *Gendt;* waarbij de plakaten omtrent de godsdienst werden geschorst en de verbindtenis aangegaan werd om de *Spaansche* benden uit het land te drijven. Doch de listen van Don JAN en de tweespalt in de godsdienst (†) deed den krijg op nieuw ontbranden. Nadat de *Waalsche* gewesten *Spanje* weder toegevallen waren, wist de Prins van *Oranje* tusschen de trouw geblevene Provinciën de Unie van *Utrecht* te bewerken, die de grondslag van het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* legde, en twee jaren later door de afzweering van FILIPS gevolgd werd. Tot die afzweering was men echter niet gekomen dan na herhaalde pogingen om de geschillen bij te leggen (E), doch die vruchteloos afliepen, omdat de voorwaarden voor den Prins en de Staten onaannemelijk waren. Kon het van hen en de Protestanten na al het gebeurde gevergd worden hun geloof te verzaken of het land te ruimen, volgens den eisch op de vredehandeling te *Breda* in 1574 gedaan, en, gelijk daar en te *Keulen* in 1580 gevorderd werd, steden en sterkten in 's vijands magt te leveren, eer deze aan de hem gestelde voorwaarden voldaan had. Neen, na zoo veel proeven van zijne trouwloosheid en wreedheid gesmaakt te hebben, was het hun niet mogelijk zich weerloos aan hem toe te vertrouwen. Van FILIPS en zijne raadslieden,

---

(*) HOOFT, bl. 286, 290, 304, 305. »DE RIJK was de eerste die in vijf jaren door den *Spanjaard* gespaard werd, op hope om de geheimen der Prinsgezinden uit hem te wringen. Verg. ook GROEN VAN PRINSTERERS Handboek, 2e Aflev., bl. 173.

(†) Van den eenen kant door de Malcontenten en van de andere door IMBYZE, een man zonder eer of deugd, maar die de godsdienst misbruikte om in troebel water te visschen en zijne eigene grootheid op te bouwen, gelijk het gevolg heeft bewezen. HOOFT.

die vroeger ongetergd hen zoo mishandeld hadden, was na al het voorgevallene geen heil te wachten, maar het eenig uitzigt dat hun overschoot was naast God in hunne wapenen. Zoo eenige dan was de opstand der *Nederlanders* WETTIG en de afzweering van *Spanjes* Vorst door *pligt* en *nood* beide voorgeschreven.

Dat KAREL *naar regt en pligt*, FILIPS *bovendien naar overtuiging en geweten* zou gehandeld hebben, moge BILDERDIJK beweeren, maar wie mag daarin berusten? Zij bezaten hier geene Koninklijke magt als in *Spanje*, maar waren Hertogen, Graven, Heeren, die aan wetten gebonden waren, en deze benevens de privilegiën des volks bezworen hadden. Die wetten en privilegiën hebben, zij niet eenmaal maar herhaalde malen, geschonden en openlijk laten verklaren, dat zij ze als afgeschaft beschouwden, en, de daad bij het woord voegende, eene eigendunkelijke en dwingelandsche magt zoeken op te rigten.

Hoe veel er op KARELS pligtgevoel valt af te dingen is ons gebleken, en FILIPS mogt door het bijgeloof meer verblind zijn, hij wist toch waartoe hij zich bij plegtigen eede verbonden had; (F) de brieven der Landvoogdes, en de herhaalde bezendingen van de aanzienlijksten des lands konden hem van de ware gesteltenis des volks en van de oogenschijnlijke gevaren, waarin volharding in strengheid hem storten zou, niet onkundig laten. Zelfs eene wijze staatkunde had hem tot gematigdheid moeten stemmen en naar de taal van eenen man doen luisteren, dien hij dagelijks in zijne nabijheid had en wiens goede raad den Koning en het land had kunnen behouden. (*) Maar verre van eenige toegevendheid te betoonen, werd FILIPS bij iedere tegenkanting strenger en ook door herhaalde smartelijke ervaring tot geene verandering van gedrag bewogen. Doch al hadde ook FILIPS geheel naar zijn geweten en overtuiging gehandeld, zoo waren de *Nederlanders* in geenen deele verpligt daaraan hunne toestemming te geven en zich daarnaar te schikken. Zij hadden óók hun geweten en hunne

---

(*) FRESNEDA, 's Konings biechtvader, die, volgens STRADA, tegen de harde maatregelen van ALVA, den Koning tot barmhartigheid en het schenken van vergeving vermaande. HOOFT legt FRESNEDA eene redevoering in den mond, die den trouwen vriend van zijnen Vorst en den waardigen dienaar van CHRISTUS kenmerkt. Bl. 143.

overtuiging, die hen verbood om hetgeen hun boven alles dierbaar was, op te offeren ten gevalle van een Vorst, »die in al zijne handelingen geen ander doel scheen te hebben dan te beproeven wat er van noode ware, om een allerzachtmoedigst volk tot ongeduld en wanhoop te tergen." (*) Toen zij, na gedurende 50 jaren de uiterste proeven van lijdzaamheid gegeven te hebben, ondervonden dat het geweld, in plaats van te verminderen, vermeerderde, konden zij niet blijven toezien tot hunne slavernij en ondergang voltooid was. BILDERDIJK spreekt gedurig zoo, alsof FILIPS uit de volheid zijner vorstelijke magt, die geene andere wet of regel kende dan haren wil handelen kon. Ook de privilegiën beschouwt hij als giften wier onderhouding van de uitlegging die de Vorsten er aan gaven afhing, en die zij ook wel geheel konden intrekken. (†) Maar wat beteekent een regt, dat men geheel tegen zijnen duidelijken zin en bedoeling verklaart, of wanneer het den bezitter kan te stade komen, niet belieft te erkennén? En waartoe moesten zij dan bezworen worden? Dat ALVA die welke met zijne Criminele ordonnantiën streden, afschafte, noemt B. een grooten zegen, maar wat hielpen ordonnantiën van eenen man uitgegaan, die gewoon was het regt op de punt van het zwaard te dragen. Tusschen ALVA en de *Nederlanders* was eene klove gedolven, die door de fraaiste verordeningen niet te dempen was, en zoo ooit dan gold van hem: geschenken van vijanden zijn gevaarlijk. (§)

Intusschen is niets zekerder dan dat de *Nederlanders* van de zestiende Eeuw, zoo volk als Regenten en Adel, zich overtuigd hielden van hun regt op het bezit en behoud van hunne privilegiën en van hunne aanspraak om naar hunne wetten en costumen geregeerd te worden; niet volgens Vorstelijke gunst of bij oogluiking en inwilliging, maar als een onwedersprekelijk regt. Dit regt hebben de Staten des Lands ten grondslag gelegd van hunne afzweering van *Spanjes* Vorst, en hun doen met redenen bekleed uit de schending van dit regt ontleend; gelijk zij insgelijks bij hunne verbindtenis met ANJOU

(*) Zoo oordeelt S. STIJL over FILIPS II.

(†) Bl. 92, 108 en op andere plaatsen. Giften voor gewigtige diensten. Want de Vorsten gaven niets voor niets.

(§) *Timeo Danaos et dona ferentes.*

en bij de opdragt der Grafelijke waardigheid aan WILLEM I de meeste zorg voor de bewaring der aloude voorregten gedragen hebben. (*) In andere landen werd de zaak uit hetzelfde oogpunt beschouwd. Toen JAKOBUS I beweerde, dat de vrijheden en privilegiën van het Parlement van *Engeland* afkomstig waren van de gunst en vergunning van hem en zijne voorzaten, dienden de leden van het Huis hun protest in, verklarende dat die vrijheden en privilegiën waren hun oud en ongetwijfeld regt en erfenis. (†) Ja, al hadden ook onze voorouders in hunne meening omtrent de waardij en omvang hunner voorregten gedwaald, het gebeurde onder FILIPS en ALVA heeft hen moeten leeren, dat het meer dan tijd werd om zich zelven te beschermen tegen een despotismus dat met hunner aller welvaart en leven een spel dreef. (§) Wil men de leer der gehoorzaamheid aan Vorsten niet tot eene volstrekt lijdelijke maken en eene Oostersche alleenheersching voorstaan, dan kunnen wij niet anders zien of de *Nederlanders* hadden, na het jaren lang verduren van de ongehoordste onderdrukkingen en de berooving van alles waarop zij prijs stelden, volkomen regt om op hunne verzekering bedacht te zijn. Dat de middeleeuwen zoo schoon en de vrijheid onder de vroegere Graven zoo groot geweest is, zal niemand gelooven, die uit de geschiedenis weet, dat ver het grootste gedeelte des volks uit slaven bestond, die onder grootere en kleinere dwingelanden, welke hen door hunne burgten en sloten in bedwang hielden, gebukt gingen; en dat eerst door de vrijlating der slaven, ten gevolge der kruistogten, de middelstand gevormd werd en de steden opkwamen, wier bloei onder de hoede van wettige regtbanken en de verkregene handvesten toenam, en die tegen geweld en onderdrukking eene schuilplaats en bescherming aanboden. Was het dan wel wonder, dat het volk

---

(*) HOOFT, bl. 745 en 877, en BILDERDIJK, D. VII.

(†) BAUDARTIUS, Kerk. en wereldl. Gesch., B. XIII, bl. 134 en 135.

(§) BILDERDIJK wijst zelf het groote misbruik aan, dat van het *crimen laesae majestatis* (misdrijf van hen die geen ander kwaad gedaan hebben, dan het ongeluk te hebben den Vorst te mishagen) gemaakt werd; bl. 90. Op de vraag, wat moeten zij maken die men gedelegeerde regters geeft, antwoordt een *Italiaansch* regtsgeleerde: hun testament; en hoe roekeloos VARGAS en HESSELS voortsloegen is bekend genoeg.

zich niet zoo goedschiks zijne privilegiën en regten liet ontnemen, en tot de oude dienstbaarheid terugleiden? Welke de gevolgen zouden geweest zijn van hun geduldig torschen van het bloedig dwangjuk, dat leeren ons de door de *Spaansche* wreedheid uitgeplunderde en uitgemoorde *Indiën*, (*) en *Spanje* zelf door Koninklijke en geestelijke dwingelandij van den top van magt en luister in de diepte van armoede en vernedering gestort. (†) Laat BILDERDIJK dan de weldaden aan ons volk, ten gevolge van het afschudden van het uitheemsche juk geworden, laag stellen en vragen of zij eenen tachtigjarigen oorlog met al zijne ellende waardig waren: (G) wij danken God, dat Hij het voorgeslacht moed en kracht heeft bijgezet, om de kostbare panden van godsdienstige en burgerlijke veiligheid voor zich en hunne kinderen te redden; wij verheugen ons in een land te wonen hetwelk voor de elders om de godsdienst vervolgden eene schuilplaats opleverde, en door vreemden is beroemd geworden als het schoonste gedenkteeken van menschelijk vernuft; hetwelk ook na de doorgeworstelde rampen van latere tijden nog veel goeds aanbiedt, dat wij elders niet of niet zóó vinden, en wij smeeken de wijze en goede Voorzienigheid, dat het haar behagen moge die zegeningen te bewaren en tot het nageslacht over te brengen.

Wat wij gezegd hebben van het regt der *Nederlanders* in hunnen afval van *Spanje*, wordt gestaafd door hetgeen de Heer TYDEMAN in de ophelderingen en bijvoegselen op BILDERDIJKS Geschiedenis, bl. 234 van D. VI, en bl. 251 van D. VII, in betrekking tot dit zelfde onderwerp met gegronde redenen beweert; insgelijks door de woorden van PESTEL door hem aangehaald, D. VII, bl. 231. Wat betreft het vertrek in massa door B. den ingezetenen wie de Vorst vrije godsdienstbelijdenis weigert als het eenige overgelaten; — (§) het onregtvaardige en hatelijke, om ten gevalle van vreemdelingen, FILIPS, GRANVELLE, ALVA en hun roofgespuis, den geboortegrond vaarwel te zeggen daargelaten — hoe moeijelijk moest het voor een gansch volk zijn hunne vaste goederen in korten tijd te gelde te ma-

---

(*) Op *St. Domingo* waren van een millioen *Indianen*, zestig jaren na de ontdekking, nog 150 over.

(†) M. CRIE, D. II.

(§) D. VIII, bl. 251. Hebben Vorsten niet óók pligten te vervullen?

ken, en bij onvermogen daartoe arm en berooid in *Europa* een oord te vinden, waar zij zich in zoo grooten getale nederzetten en hun onderhoud winnen konden! Geen *Noord-Amerika* of *Australië* bood hun in die dagen eene gewenschte toevlugt aan, en de bewoonbare landen der nieuw ontdekte wereld waren in de magt hunner onderdrukkers, en der *Portugezen* die weldra onder *Spanjes* magt bukten. Dat echter aan zulk een vertrek gedacht werd, bewijzen de voorbeelden van hen die uitgeweken zich te *Londen* en elders neersloegen, en de voorslag, door ORANJE gedaan in den hopeloozen toestand waarin de zaken na de inneming van *Zierikzee* gebragt waren, om dijken en dammen door te steken, en met vrouwen, kinderen en tilbare have een oord op te zoeken, waar men zonder zorg voor slavernij van ligchaam en geest leven kon.

Wij willen ten slotte nog iets zeggen over de beginselen en bedoelingen zoo der verbondene Edelen, als van WILLEM I in het bijzonder. Hoe hun pligt, het algemeene en bijzondere belang en de dringende nood de door hen gedane stappen regtvaardigen, is ons gebleken. Dat er bij sommigen minder zuivere bedoelingen mede kunnen gemengd zijn, zou onder eene menigte van meer dan 400 niet te verwonderen wezen, en heeft later onderzoek het hooge gevoelen, dat men langen tijd van BREDERODE koesterde, verminderd, (*) FLORIS VAN PALLAND, LODEWIJK VAN NASSAU, MARNIX, MONTIGNY, TRESLONG, BEIMA, GALAMA en de BATENBURGEN (†) waren zeker mannen van eer en stonden in zedelijkheid verre boven eenen GRANVELLE, BARLAIMONT, en ALVA's en PARMA's veile hurelingen, die bij al hun vertoon van godsdienstigheid, zich inderdaad om de godsdienst weinig bekommerden. (H)

Dat de Prins van *Oronje* de ziel van den opstand was, leert ons niet alleen de gansche loop van zaken, maar ook het bekende woord van GRANVELLE, toen hij de gevangenneming van EGMOND en HOORNE vernam, en de rijke aanbiedingen die FILIPS hem doen liet op voorwaarde dat hij zich uit de *Nederlanden* zou verwijderen, en, toen de Prins die afsloeg, het banvonnis over hem geslagen, waarbij 25,000 ducaten op zijn

---

(*) De Heer VAN HALL heeft echter BREDERODE op veel punten met succes verdedigd.

(†) Vier brave Edellieden, volgens BILDERDIJK, D. VI, bl. 79.

hoofd gezet werden. Eene andere vraag is het of hij bedoeld hebbe op de omverwerping van 's Konings gezag zijne eigene grootheid te bouwen. Men kan ligt toegeven, dat een man van de afkomst, den rang en de bekwaamheid van den Prins, van eene betamelijke eerzucht niet vrij geweest is. Maar dat hij van het beginsel uitgegaan en door de zucht gedreven is om zich-zelven ten koste van FILIPS te verheffen, moet alleronwaarschijnlijkst voorkomen. Ligtelijk kon hij toch berekenen, hoe hagchelijk de kans en hoe gering voor hem de hoop van wèl te slagen was. Wat beteekende zijn vermogen tegenover dat van *Spanjes* Monarch, door de schatten der beide *Indiën* en eene geoefende heirmagt ondersteund. Het is waar, de Prins had voor zich de gunst van de meeste Edelen en van een groot gedeelte des volks, maar hoe ligt de ijver des volks verkoelt, en welke moeijelijkheid het in had, om zich met verdeelde zinnen bij den tweespalt in de godsdienst, en de verschillende belangen der gewesten met een gelukkig gevolg tegen den overmagtigen vijand staande te houden, kon aan de aandacht van eenen man als hij niet ontglippen, en hoe levendig hij zich daarvan bewust was getuigen zijne redevoeringen en brieven. (I)

Door zich tegen den Koning te verzetten stelde hij zijne waardigheden en aanzienlijke goederen, die hij in de *Nederlanden* en *Bourgondië* bezat, in oogenschijnlijk gevaar, terwijl hij door hem aan te kleven beide had kunnen vermeerderen. Neemt men dit in aanmerking, dan bestaat er alle reden om zijne verzekering geloof te geven, dat de kennis die hij had bekomen van het ontwerp om beide de godsdienstige en burgerlijke vrijheid den doodsteek te geven, (*) en deze landen in eene eeuwige dienstbaarheid te brengen hem bewogen heeft naar middelen uit te zien om het Land te redden. Dat hij zich in FILIPS vergist heeft en niet kunnen verbeelden, dat deze het op het uiterste zou laten aankomen, gelijk BILDERDIJK aanmerkt, is wel te denken, en hij zelf werd door den losbrekenden stroom, gelijk zoo vele anderen, medegevoerd zonder te weten waar hij zou belanden. Bij zijn uitwijken naar *Duitschland* had hij voorgenomen zijne rust te nemen. Maar

(*) Zie wat hij zelf daarvan zegt in zijne verantwoording tegen den *Spaanschen* ban.

de razende euvelmoed van ALVA, die 's Prinsen zoon uit *Leuven* liet wegrukken en naar *Spanje* voeren, die hem van alle zijne waardigheden ontzette, en met verbeurdverklaring van zijne goederen het doodvonnis over hem en zijne drie vrienden uitsprak, benevens de klagten en smeekingen der verdrukten, de brieven van de voornaamsten des Lands en de aanzienlijkste steden, bewogen hem op nieuw de wapenen op te vatten. Die oorlog kwam hem op eindelooze onrust en kommer, op het verlies van drie broeders en van zijn eigen leven door eene moorddadige hand afgesneden te staan. Het is waar, bij zijnen dood was hij op het punt om Graaf van *Holland* en *Zeeland* te worden, maar dat gezag was na de ongelukkig uitgevallen proef met ANJOU allernoodigst om den waggelenden door PARMA fel aangevochten Staat op te houden, en het wettig loon voor al wat hij tot redding des lands gedaan had. Aan zijn verstand, doorzigt, kennis van personen en zaken, waardeering der omstandigheden, gebruik maken van de gelegenheden, vindingrijken geest, wakkeren ijver, met al de lijdzaamheid, overredingskracht en bekwaamheid om de gemoederen te vereenigen en te buigen tot hetgeen hij nuttig en noodig oordeelde, hebben ook zijne vijanden regt gedaan; terwijl zijne vrienden hem ons doen kennen, als voorzigtig, billijk, regtvaardig, zachtmoedig, goedertieren, standvastig in tegenspoed, milddadig en van eene edelmoedigheid zoo groot, dat hij, wel verre van voor zich zelven met de veelvuldige gelegenheden zijn voordeel te doen, zich voor anderen opofferde en zijne goederen, waarmede hij den Staat had bijgestaan, zijnen kinderen zeer bezwaard met schulden achterliet. En was zijne godsvrucht opregt en zijn vertrouwen op God vast, getuige de schoone proef daarvan in den gevaarlijken toestand van zaken na den val van *Haarlem*, gegeven en waaraan hij stervende vast hield toen hij 's hemels ontferming over zich en zijn arm volk inriep. Van den anderen kant was zijne gematigdheid in geloofszaken, en zijn afkeer van vervolgingen om de godsdienst zoo groot, dat zij hem den haat der ijveraars van de eene en de andere zijde op den hals haalde. Hij waarschuwde degenen, die hem FILIPS bij zijn vertrek van hier ter doodstraf aangewezen had, ging den overdreven ijver van den eenen en den anderen te keer, was den weerloozen Doopsgezinden ten voorspraak, en stond lang eene geheele gelijkstelling

van Roomsch en Onroomsch voor, tot dat de openbaar gewordene verraderijen hem drongen, op maatregelen ter bescherming van de veiligheid des Lands bedacht te zijn. Zulk een man was een beter lot dan hem te beurt viel waardig. Had hij mogen leven om zijn werk voltooid en het Grafelijk bewind in zijn Huis gevestigd te zien, voor hoe veel rampen, die de naneef nog bezuurt, zou ons volk zijn bewaard gebleven. Maar de algemeene droefheid en verslagenheid over zijnen dood, en de schoone vruchten die het Land van zijnen arbeid heeft mogen plukken, drukken het zegel op den naam dien hij draagt: VADER DES VADERLANDS. (J)

AANTEEKENINGEN.

Bl. 278. (A). Op de lagere scholen moet het nog in 1551 zeer gebrekkig zijn gesteld geweest, blijkens de bepaling in het Codicil van A. MERULA, dat de jongens van het weeshuis uit zijne goederen in *den Briel* gesticht »ter school moesten gaan om te leeren hun *vader ons* of *pater noster*, *credo* of *het geloof* in het *Duitsch* (Hollandsch) en om wèl te verstaan de *tien geboden Gods*. En als zij (wordt er bijgevoegd) dat kennen, zoo zal men ze op een ambacht setten."

Ibid. (B). Merkwaardig zijn de woorden van P. VAN THABOR, eenen *Frieschen* monnik over den indruk door LUTHERS schriften zoo te *Amsterdam* als in *Friesland* reeds omtrent het jaar 1520 gemaakt. Van het laatste schrijft hij: »nochtans sijnt daer wel sommighe Priesters oft geleerde lueden, beyde gheestelick ende wereldlick, die seer myt hem voelen: want hy bewijst sijn dynghen alsoe claerlick mit dat Heylighe Evangely ende mit PAULUS Epistelen, ende voert myt dye principael schryften, dat daer veel gheleerde luden myt hem toevallen." DIEST LORGION, bl. 14.

Ook in »HENDRIK van *Zutphen*, door VAN HERWERDEN", vindt men treffende bijzonderheden van den geest van hervorming, die in sommige steden van *Nederland*, bepaaldelijk te *Dordrecht* en te *Antwerpen*, zelfs reeds vóór LUTHERS optreden werkte.

Bl. 286. (C). Dat de Stadhouders, door de burgerijen en in den oorlog geharde landzaten ondersteund, voor vierduizend

Spanjaarden niet beducht behoefden te zijn, gelijk B. bl. 16 schrijft, zal niemand tegenspreken, mits zij namelijk eendragtig handelden. Maar hoe veel er aan de eensgezindheid ontbrak, leerden de laatste maanden van het jaar 1566 en de eerste van 1567, toen het der Hertogin van *Parma*, bij het verbond der Edelen gelukte, om iederen tegenstand te fnuiken en zonder groote moeite het gansche Land in onderwerping te brengen. Niets kon ook den Koning verhinderen om de troepen die hij hier had ten allen tijde aan te vullen met volk over zee uit *Spanje* gezonden, uit zijne erflanden in *Italië*, of door krijgswervingen in *Duitschland*, gelijk bij de zending van den Hertog VAN ALVA en in den loop van den oorlog dikwijls gebeurde. Met reden drongen dan ook ORANJE en EGMOND op het vertrek der *Spaansche* benden aan, zelfs met gevaar van zich 's Konings hoogste ongenade op den hals te laden, die dit dezen Heeren nooit vergaf en hun ter gelegener tijd zijnen wrevel deed gevoelen.

Bl. 287. (D) VIGLIUS, ofschoon de geweldige maatregelen des Konings niet goedkeurende, was overigens sterk tegen de vrijheid van godsdienst, ja van geweten. Hij schrijft daarover aan zijnen vriend HEPPERUS (*apud* HOYNCK VAN PAPENDRECHT, *Annal Belg.*, T. I, P. II, p. 421 seq.): „*Si enim unicuique domi credere licet, quod lubet, iterum lares lemuresque habebimus, ac mille erroribus sectisque haec Provincia implebitur;*" hij voegt er bij: „*atque hanc opinionem semper perniciosissimam censui, quam qui sequuntur omnem mihi Religionem pro ludibrio habere nec ab atheismo alieni esse videntur.*" Wonderlijke sustenue van eenen man als VIGLIUS! Juist hetgeen hij van het toestaan der gewetensvrijheid duchtte, de uitroeijing van de godsdienst uit de harten, is het gevolg geweest van het stelsel van geloofsdwang op *Italië* en *Spanje* toegepast. M. CRIE's Gesch. der Hervorming in *Spanje* levert daarvan ontroerende bijzonderheden op. Men zie D. II, bl. 205 en verv.

Bl. 297. (E). Dat men zich nog in het jaar 1578 met de hoop op verzoening vleidde, hiervan strekken ten bewijze twee besluiten van de Staten van *Zeeland* van dat jaar; het eerste: de aanstelling behelzende van Generale Rentmeesters „om Zijne Majesteit volgens de Pacificatie van *Gendt* te stellen in zijne Domeinen en andere inkomsten, Hem competerende als Graaf van *Zeeland*"; bij het tweede werd besloten: „een zegel te

maken op Zijner Majesteits naam als Graaf van *Zeeland*, om daar mede te zegelen de mandementen enz." Eerst het banvonnis tegen WILLEM I en allen die hem aanhingen maakte aan iedere aarseling een einde, gelijk men dan ook voortaan gedurende meer dan vijf-en-twintig jaren van geene voorslagen tot vrede of bestand weten wilde.

Bl. 298. (F). FILIPS was, zoo wel als elk ander die eenige verbindtenis bezworen heeft, aan zijnen eed gehouden. Zou iemand durven zeggen, dat wel een ambtenaar tot het nakomen van hetgeen hij bij het aanvaarden van zijnen post bij eede op zich genomen, heeft verpligt en het volk gehoorzaamheid aan de wetten en trouw aan den Vorst schuldig is; maar dat deze zijnen eed verbreken of naar believen er mee handelen kan: hij zie dan toe welke schromelijke gevolgen zulk eene leer voor het Vorstelijk gezag, voor de rust der volken, en voor deugd en godsvrucht hebben moet. Wie zich van het gewigt van den eed overtuigd houdt, zal zijne toestemming niet weigeren aan het oordeel over eene dergelijke eedschending van eenen nazaat van FILIPS, door een geacht Schrijver onzer dagen (Mr. S. P. LIPMAN, *Geschiedenis van de Staatkunde der voornaamste Mogendheden van Europa*, D. II, bl. 79) geveld, wiens woorden naar de eeuw en de betrekking van FILIPS gewijzigd dus luiden: »de Koning had, in het openbaar bijgestaan en omringd van zijne raadslieden, ten aanhoore van de aanzienlijksten zijner onderdanen, in handen van de Edelen des lands, de hooge Geestelijkheid en de Afgevaardigden der steden, de Vertegenwoordigers des volks, bij herhaling eene stellige verklaring van zijnen wil afgelegd. Hij had den Almagtige, voor wiens aangezigt de eed van den Vorst gelijk staat met den eed van den slaaf, telkens tot getuige zijner plegtige belofte ingeroepen. Hij had vooral in den aanvang zijner regering door menige daad zijne vroegere verklaring uitgevoerd en bekrachtigd. In spijt van dit alles te willen beweren, dat de belofte als krachteloos en de verklaring als niet geldig moest beschouwd worden, en dat geene zedelijke of staatkundige overweging den Koning konde beletten met volstrekte overtreding dezer overeenkomst, het stelsel van willekeur aan te nemen, wat is dit anders, dan eene onoplosbare onzekerheid over de meest verhevene handelingen verspreiden, de wetten van den Staat van alle waarborgen be-

rooven, de betrekking tusschen de regering en den onderdaan aan de noodlottigste twijfelingen prijs geven, den meineed tot staatsregt verheffen, en aan de Vorsten de bevoegdheid toekennen, om zich zelven van den gedanen eed te ontheffen, eene bevoegdheid, welke den *Roomschen* Paus door de aanhangeren der gezuiverde Christenleeer niet zelden tot heiligschennis werd aangerekend? Zal men aanvoeren dat FILIPS niet dan uit nood, uit vrees voor verlies van zijne landen, zich heeft verbonden om met terzijdestelling van de onbepaalde magt een bewind door wetten beperkt te aanvaarden? Maar zijn niet ook de Vorsten aan de voorschriften der algemeene zedewet onderworpen, en is een meineed minder afschuwelijk wanneer daardoor eene Hertogelijke en Grafelijke kroon wordt verkregen of bewaard? Gebood niet de eer: hier of den eed te weigeren, welke voordeelen ook daaraan verknocht waren; of den eed te houden, welke nadeelen daaruit mogten voortvloeijen? Kan men van de onderdanen goede zeden verwachten, waar van den troon het eerloos voorbeeld uitgaat van verbindtenissen beëedigd en geschonden?"

Beweert BILDERDIJK, D. VI, bl. 5: »dat het land zonder de privilegiën hier en daar nu een weinig te krenken niet te bestieren was", hij weet zoo goed als anderen, dat het met eenige krenkingen niet afliep, maar dat volgens alle onze Schrijvers de toeleg was om uit de door wetten omschrevene tot de onbeperkte magt te geraken. De vorige Graven hadden toch die privilegiën geëerbiedigd, voor de klagten in geval van schennis hunne ooren niet gesloten, en land en volk bewaard; terwijl FILIPS naar den kwaden raad (hem volgens HOOFT door ALVA gegeven) luisterende, »om die zegels, werken van onmondigheid zijner voorzaten, te verpletten; die handvesten, die knibbelbrieven, die smadelijke vorstenboeijen aan flarden te scheuren en vervolgens den veroverde gewesten een scherpen breidel aan te leggen", een der schoonste parels van zijne kroon verloor. Zelfs zijn vader had niet zoo onbesuisd voortgeslagen. »Deze had (volgens S. STIJL in zijne Karakterschets van FILIPS II) het onmogelijk geoordeeld de *Nederlandsche* Provinciën door de natuur zelve zoo verdeeld, door het verschil van taal, van wetten en zeden, zelfs van maten en gewigten zoo zeer onderscheiden tot de gelijkvormigheid van een Vorstendom te brengen. De zoon op verre

na zoo magtig niet, beeldde zich in, dat men tot dit groote oogmerk slechts alle wetten, keuren, handvesten en instellingen den bodem had in te slaan, en dat alles gemakkelijk moest volgen, zoo men geene dwangmiddelen spaarde, 't geen bij hem lafhartigheid zou geweest zijn."

Bl. 301. (G). Van die tachtig jaren moeten de twaalf van het Bestand en menig jaar dat de oorlog naauwelijks gevoerd werd, worden afgetrokken. De oorlog in het hart des Lands duurde vijf jaren, en werd na dien tijd hoofdzakelijk buiten of op de grenzen gevoerd, inzonderheid nadat het den dapperen MAURITS gelukt was de verlorene steden van *Gelderland*, *Overijssel* en *Groningen* weder te veroveren. De toenemende welvaart en bloei, die zich ook B. niet heeft kunnen ontveinzen, D. VII, bl. 180 en D. VIII, bl. 105, maakten het voeren van den oorlog en het betalen van *Engelsche*, *Schotsche*, *Fransche* en *Duitsche* hulptroepen, waaruit vooral onder MAURITS en FREDERIK HENDRIK het grootste gedeelte onzer armee bestond, gemakkelijker.

Bl. 302. (H). Hoe het met de zedelijkheid onder ALVA's soldaten gesteld was, zie men bij VAN METEREN, fol. 48, en de beschrijving van den tros des legers bij SCHILLER, § 208, door TER HAAR aangehaald D. II, bl. 166 en aanteek. 38. Welke gevoelens onder de hoogere bevelhebbers schuilden leert ons HOOFT, bl. 432. Er waren echter ook beteren. Een MONDRAGON maakt eene gunstige uitzondering. Dat aan PARMA's hof goddeloosheid voor spel gold verklaart de Prins van *Oranje* in zijne *apologie*. Deze waren echter de lieden die hier kerk en godsdienst moesten beschermen, en het niet dulden konden dat de Protestanten naar hunne overtuiging God dienden.

Bl. 303. (I). Dat desniettemin de opstand gelukte en de Republiek gevestigd werd, moet naast God, wiens tusschenkomst zich in de beslissendste oogenblikken bij het ontzet van *Leyden* en in het plotseling wegrukken van REQUESENS, toen 's Lands behoud aan eenen zijden draad hing, openbaarde, (*)

(*) Ook in latere dagen liet zich die hemelsche tusschenkomst in hagchelijke oogenblikken niet wachten. Een voorbeeld daarvan leverde de aanvang van het jaar 1586 op: toen, na de nederlaag bij *Boxum*, *Friesland* op het punt stond om vermeesterd te worden, dwong eene plotseling ingevallen dooi den diep ingedrongen vijand tot den terugtogt, hetwelk de geschiedschrijver REYD, Hist. der Ned. Oorl., bl. 96, te regt noemt: „eene zonderlinge voorziening en genade van God."

aan de verblinding des vijands, die, in plaats van eene scherpe lijn tusschen Onroomschen en Roomschen te trekken, en de laatsten aan zich te verbinden, beiden slechts de keuze liet tusschen alles wagen of verliezen, en in lateren tijd aan het verloren gaan van *Vlaanderen* en *Antwerpen*, maar wier rijkdom en koophandel naar *Holland* en *Zeeland* werden overgebragt, aan de nederlaag der onoverwinnelijke vloot, en aan de dwaze tusschenkomst van FILIPS in den oorlog der *Ligue* tegen HENDRIK IV, waardoor men hier mogt ademhalen, ja zelfs het verlorene voor een goed deel herwinnen, toegeschreven worden.

Bl. 305. (J). Ook BILDERDIJK spreekt over het geheel gunstig van WILLEM I, schoon hij hem ten opzigte van het groote punt als ter goeder trouw dwalende beschouwt, en daarom b. v. tegenover GRANVELLE in het ongelijk stelt. Wat hij, D. VII, bl. 241, van zijne veldheerstalenten schrijft, wordt bevestigd door het zeggen van MONDRAGON, bij de misslagen der *Hollanders* voor *Antwerpen:* »nu ziet men dat de Prins van *Oranje* dood is." Welk eene achting hij reeds in vroegeren leeftijd wegdroeg, blijkt uit de gunst welke hij bij Keizer KAREL genoot, die zich gaarne met hem onderhield; en uit het verzoek van MAXIMILIAAN van *Buren*, toen hij het aanbod om zijn Graafschap tot een Hertogdom te verheffen afsloeg, dat de Keizer liever het huwelijk van zijne eenige dochter met den Prins van *Oranje* mogt bewerken, welk huwelijk dan ook gesloten werd. Van de verslagenheid over zijnen dood getuigt BENTIVOGLIO (D. II, B. III, p. 369): »dat nooit het verlies of van een vader, of van een weldoener, of van een Vorst meer droefheid heeft veroorzaakt dan het verlies van den Prins van *Oranje* in de *Vereenigde Provinciën*." En de geleerde DU THOU, een gematigd Roomschgezinde, laat zich dus hooren: »de Staten waren uitermate bedroefd over den dood des Prinsen van *Oranje*, dien zij in zulke kommerlijke tijden hadden verloren, nadat zij bij alle voorvallen zijne wijsheid, standvastigheid, grootmoedigheid, billijkheid, geduld en gematigdheid ondervonden hadden; deugden die mogelijk niet alle te gelijk en in zulk eene hooge mate, in eenen anderen sterveling werden gevonden." Ook de afbeelding die GROTIUS in zijne *Annalen*, B. IV, p. 91, van het karakter en gedrag van WILLEM I geeft, is de beschouwing waardig.

KAREL V, IN HET KLOOSTER.

In 't purper wijs en kloek in 't wapen
Was Vijfde KAREL nog; daarbij —
Voor 't Vatikaan als tot een muur geschapen —
Aartsvijand van de ketterij.
Hij had zoo menig strijd gewonnen,
En véél met kracht volwrocht, dat schrander was verzonnen;
Dies klonk zijn naam van mond tot mond
De wereld rond.
Maar toch — de kroon op reeds verbleekte haren
Viel hem te zwaar; hij stond haar af;
Liet onverwacht de wereld varen,
En dacht in 't klooster aan zijn graf.

Daar, ver van 't ijdel hofgewemel,
Half filosoof, half boetend kluizenaar,
Zocht hij in rust den weg ten hemel.
Geen vleijerij omgaf hem daar.
Geen dichter kon den lof meer baten:
Hij liet zijn magt bij 't hermelijn;
Een Koning zonder geld en Staten
Kan kwalijk een MECENAS zijn.

Met eigen handen elken morgen
Een kleinen bloemtuin te verzorgen
Was hem geen duurzaam tijdverdrijf;
En hoe hij zich kastijdde en oefende in gebede,
Hij vond het toch van lieverlede
Vervelend in zijn stil verblijf.
Wat nu?... De werktuigkunst had hem als prins doen blaken;
Hij was er jong reeds meester in,
En deed op 't eind als bij 't begin:
Hij ging met lust aan 't klokkenmaken.

Allengs vermeerderde aan den wand
Het aantal werken van zijn hand.

Hun tiktak was hem zoet, méér dan ooit harmonijen
Op schitterende hofpartijen.
Maar iets toch deerde hem: — elk uur
Dat hij de klokken op kwam trekken,
Deed hun verschil van gang ontdekken:
Deez' liep den tijd vooruit, die zocht den tijd te rekken;
Geen wijzer hield met de andren stuur.

»Die wanorde is niet te gehengen:
'k Moet éénheid in de werken brengen!"

Dus sprak de Vorst, die nimmer twijfelde aan zijn magt.

Hoe vlijtig was hij toen bedacht
Der klokken gang gelijk te stellen!
Hij temperde elken dag de veerkracht van de snellen,
En spande die der tragen aan;
Maar, hoe gedaan en weêr gedaan,
't Gelijkgaan bleef een ijdel hopen:
De wijzers wilden in dezelfde maat niet loopen.

Toen riep hij schaamrood uit: »Mijn hand
Kan stoflijk werk niet in gelijkgang houden,
En — 'k wrong de geesten in een band,
Opdat zij allen denken zouden
Als ik!.... Mijn God! wat onverstand!....
Van dwalende ijverdrift bezeten
Hield ik wreedaardigheid voor pligt;
Trok meeningen voor 't bloedgerigt
En onderjukte 't vrij geweten! —
Vergeefs, dat mij berouw vervult;
Onmagtig als ik ben, 'k kan zelfs den troost niet smaken
Wat ik misdeed weêr goed te maken!...
'k Heb ijdle tranen slechts voor koninklijke schuld."

Naar BURDE. V. W. en W.

MOSAÏK.

Men heeft soms belangrijke ontdekkingen aan dieren te danken gehad. Aan een herdershond schrijft men de uitvinding toe van het purper; aan een os de ontdekking der zwavelbron van *Poretta*.

In 1375 had een boer nabij *Poretta* een kranken os. Het vermagerde dier moede dreef hij 't met slagen uit den stal en in 't gebergte. De os ging met moeite, maar zocht waarschijnlijk, door brandende koorts gefolterd, zijn dorst te lesschen. Een paar weken daarna kwam hij gezond en weldaan aan den stal terug.

Verbaasd door die verandering dreef de boer het dier weder in het gebergte; maar volgde zijn spoor, en ontdekte nu weldra de bron waaruit hij gedronken had, en hield het water voor een toovermiddel.

Korten tijd na die ontdekking kwam hem een ziekelijke buurman bezoeken. »Kameraad!" — sprak hij — »drink van het heete zwavelwater uit de bron van mijn os. Dat zal u goed doen. Zie mijn beest maar eens aan!" — En de zieke man deed alzoo, en herstelde. Toen ging 't gerucht van de genezende bron van mond tot mond, en welhaast kwamen deskundigen haar onderzoeken, en 't vermoeden bevestigen dat men eene hoogst heilzame ontdekking aan den os verschuldigd was, Nu werden er bosschen geveld, hutten gebouwd, wegen aangelegd, en aldus ontstond de drok bezochte, voor zoo velen weldadige badplaats *Della Poretta*.

Een beroemd violist (de ridder ESSEX) gaf in 't midden zijner glansrijke loopbaan te *Londen* een concert, en werd aan 't slot van zijn eerste *Allegro* sterk uitgefloten. Met de grootste koelbloedigheid wachtte hij tot dat het geweld bedaard was, gaf toen het *tempo* van eene *Adagio* aan, legde gedurende het *ritournel* den strijkstok neder, nam zijne viool onder den arm, floot zijne *Solo* met de lippen, en accompagneerde zich daarbij *pizzicato* op de viool. Dat deed uitwerking; men was verbaasd; men lachte; men applaudiseerde bij elke rust, en

aan het slot daverde de concertzaal van toejuiching. Nu boog de virtuoos zich voor het kunstminnend publiek en zeide: »ik schik mij zeer gaarne naar den smaak der vereerde kenners, en meende daarom den strijkstok te kunnen missen, zoo ras zij mij te kennen gaven, dat zij op fluiten gesteld zijn."

De *bravo's* klonken andermaal, en de zaak maakte opgang en bezorgde den concertgever gedurende eenige maanden een drok bezoek.

In een onlangs te *Londen* uitgekomen werk, de zeer langdradige Auto-biographie van WILLIAM JERDAN, — een buiten *Engeland* weinig bekend schrijver — wordt een zonderlinge brief van Lord BYRON openbaar gemaakt; namelijk een in 1812 door hem aan den Lord Kamerling gerigt verzoek, om met den destijds vacanten post van Hof-poëet (*Poet-Laureate*) te worden begunstigd, welk stuk van den volgenden inhoud is:

»Mylord! Daar ik veel ledigen tijd heb en een meester »in het verzenmaken ben, zoo zou het mij niet onaange»naam zijn, mijne krachten als Laureatus te beproeven aan het vervaardigen der officiële Oden; ten einde mij »van de verveling te bevrijden, waaraan ik tegenwoordig »ter prooi ben. In het politieke houd ik den midden»weg tusschen Whigs en Jacobijnen, en de taak om den »lof van onzen Souverein te zingen zou dus in mijne »schatting zoo romantisch wezen, dat zij vrij veel over»eenkomst zou hebben met die soort van poëzij, waarin »ik het gelukkigst pleeg te slagen. Ik heb daarbij, My»lord! het oog geenszins op de emolumenten van dien »post. De wijn walgt mij tegenwoordig; van geld heb ik »een afkeer; lof is mij onverschillig, en de wereld is »voor mij een groote vervelende kring van *apathie* en »*misanthropie*. Alleen voor de verandering zou ik de be»diening willen aanvaarden.

BYRON."

Naar alle waarschijnlijkheid heeft de Lord Kamerling dezen brief voor eene persiflage gehouden. BYRON kreeg ten minste

den verlangden post niet, maar SOUTHEY werd er mede begunstigd.

Vóór de revolutie maakten de tooneelvoorstellingen een voornaam gedeelte uit der vermakelijkheden van het hof te *Versailles*, en als men de acteurs en actrices dáár verlangde te zien, werd er niet naar gevraagd of zij al dan niet gehouden waren om op te treden voor het publiek te *Parijs*.

Eens, toen het treurspel *Mithridates* was aangekondigd, met bijvoeging dat de rollen door de voornaamste leden van het gezelschap vervuld zouden worden, bragt een koerier van *Versailles* den last om aldaar te komen spelen, en het gezelschap vertrok oogenblikkelijk.

Intusschen moest de *Mithridates* voortgaan, en men gelastte derhalve den minderen leden van het tooneelgezelschap om er de rollen van te vervullen. Lang vóór den aanvang der representatie was de zaal reeds volgepropt met aanschouwers, die gekomen waren om de eerste sujetten te zien; maar de gordijn ging op, de acteurs en actrices verschenen, en in plaats van de toejuichingen tot welke men zich had voorbereid, gaf elk, zijne teleurstelling ontdekkende, de ondubbelzinnigste blijken van afkeuring. Uit al de gedeelten der zaal en van alle rangen daverde het ontzettendst getier en geraas, vermengd met een gillend gefluit en gesis en een hagel van scheldwoorden, terwijl de heffe der menigte zich vrij duidelijk tot dadelijkheden gereed betoonde. De ontsteltenis op het tooneel was boven alle beschrijving; de ongelukkige brekebeenen, die tot de hooge waardigheden, welke het stuk hun aanbood, alleen bij toeval waren geroepen, verklaarden eenstemmig: dat zij die terstond wilden afleggen; dat zij in hunnen nedrigen staat binnen den *foyer* wilden blijven, veel liever dan onder lijfsgevaar den schepter van *Melpomene* te zwaaijen en hare rijkskroon op 't hoofd te hebben. Allen, slechts één uitgezonderd, stemden zelfs dáárin overeen, dat het beste zou zijn de voorstelling te staken, en de *entrée* aan het vergramde publiek terug te geven. De eene acteur die zich niet genegen toonde om in zulk een hartbrekend besluit te bewilligen, was LE GRAND, van wien de groote PRÉVILLE gezegd heeft:

»dat hij voor de laagste rollen was geboren; dat hij als schoenlapper volmaakt zou zijn, maar zelfs niet berekend was om een Meester-schoenmaker behoorlijk voor te stellen." en wiens brommend en schor geluid, en platte tongval, en ongemanierdheid in standen en bewegingen die uitspraak ten volle bevestigden. Deze LE GRAND, als door eene ingeving bestuurd, hief zich op de teenen en sprak zijnen kameraden moed in: »De *entrée* terug geven? »Dat nooit!" — riep hij uit — »Neen, dát nooit! Zouden we tot dat uiterste besluiten terwijl 't van ons afhangt te spelen zonder gesiffleerd te worden! Herstelt u; laat mij begaan; ik zal tot het publiek spreken; ik zal het publiek doen begrijpen wát het van ons te wachten heeft; daarmede zal het publiek tot rede zijn gebragt, en de *entrée* is behouden!" — Dat gezegd hebbende deed hij de gordijn weêr ophalen, en trad — terwijl het publiek, in de verwachting wat er gebeuren zou, een oogenblik stil was — met groote stappen op het tooneel. Na de verpligte *saluades* regts, links en op den voorgrond in het midden, die hij met overdreven zwier en winderige gemaaktheid ten uitvoer bragt, sprak hij 't publiek aldus aan: »Mijne Heeren! Gij fluit ons uit en doet er wèl aan; gij scheldt en dreigt ons en hebt daarin volkomen gelijk, want men komt niet na wat men beloofd heeft. Maar is dat ónze schuld, Mijne Heeren? — De eerste sujetten zijn op 's Konings last naar *Versailles* ontboden; zij moesten dadelijk vertrekken en *óns* alleen laten. Ja, mijne Heeren! *óns* moesten zij alleen laten, en wat gij reeds gehoord en gezien hebt van mijne kameraden, zoo ellendig als het geweest is, was nog meesterwerk bij 't geen er moet volgen. Hebt derhalve geduld, mijne Heeren! neen, bedwingt u, om de gelegenheid eene representatie zoo slecht als déze bij te wonen niet te verliezen. Die gelegenheid komt nimmer terug. Gij hebt er reeds iets van gezien; maar nog niet alles. Gij zult ook MITHRIDATES zien. Die rol is het best van allen bedeeld. Ja, mijne Heeren! ik-zelf, *ik* ben de MITHRIDATES!"— Op dat zeggen berstte het publiek uit in een schaterend gelach; het treurspel werd eene parodie, en de representatie liep genoegelijk ten einde.

MENGELWERK.

DRIE MAANDEN OP DECIMA.

(UIT HET DAGBOEK VAN EEN NEDERLANDSCH KOOPVAARDIJ-KAPITEIN.)

(*Vervolg van bladz.* 199.)

II.

Het eiland *Decima* ligt op ongeveer 32° 44′ N. Breedte, en 129° 52′ O. Lengte. Het zal omtrent zoo groot als de Dam te *Amsterdam* zijn en is in den vorm van een waaijer gebouwd; zijne uitwendige gedaante is overigens bijna elken *Nederlander* uit de nog steeds getrouwe afbeelding in het Mauritshuis te *'s Gravenhage* bekend. Rondom loopt een dikken rotssteenen muur, van boven met scherp gepunte kruislings gelegde latten gedekt, om het overklimmen te beletten. Van de beide in dien muur gemaakte poorten — de water- en stads-poort — blijft alleen de laatste altijd geopend; de eerste wordt slechts geopend bij het lossen en laden der goederen, gelijk wij reeds vroeger gemeld hebben. De stadspoort is altijd met eene sterke wacht bezet en geen *Europeaan* mag, zonder verlof van het Gouvernement van *Nagasacki*, dat altijd daags te voren door het *Nederlandsche* opperhoofd moet aangevraagd worden, die poort doorgaan. Vlak buiten de stadspoort ligt een stevige steenen brug, die het eiland met de stad vereenigt. Dergelijke bruggen, van maar éénen boog, en zoo gebouwd, dat zij den kundigsten *Europeschen* bouwmeester eer zouden aandoen, zijn er vele in *Nagasacki*, over de diepe rotskloven die het doorsnijden.

De meeste gebouwen op *Decima* zijn pakhuizen, van welke sommige, als het mijne, van boven tot woonhuizen zijn ingerigt; alle, behalven het huis des Opperhoofds, zijn uiterst bouwvallig, en het zou hoog tijd zijn, het geheele boeltje eens te vernieuwen. Ik betwijfel echter of dit gebeuren zal, tenzij alles

gelijk in 1794, eens afbranddde. Het uitwendige namelijk der huizen — de muren en daken — behoort den *Japannezen* toe, (*) slechts het binnenwerk, de beschotten, vloeringen enz., is het eigendom der *Nederlanders*. Ieder jaar, gedurende den stillen tijd, d. i. als het schip vertrokken is, wordt een der assistenten door het Opperhoofd met de herstelling belast, waarop dan van binnen alles, voor zoo veel noodig, in orde gemaakt wordt; om de buitenzijde bekreunen zich de *Japanners* minder en laten niet dan op herhaalde aanvraag, eenige kleine verbeteringen aanbrengen. Voor die herstelling van binnen betaalt ieder bewoner zijne huishuur aan de *Nederlandsche* Regering, zoo als b. v. mij, voor mijne woning 80 gulden voor de drie maanden in rekening werd gebragt.

Behalve pak- en woon-huizen zijn er op *Decima* nog eenige wachthuisjes, het tolken-collegie, een huis voor de banjoosten bij de waterpoort, en een bewaarplaats voor eenig brandbluschgereedschap onder een afdak bij de stadspoort; het overig terrein wordt door de straten en den planten- en groente-tuin ingenomen.

De wachthuisjes worden door de ottonaas of wijkmeesters des avonds met hunne wachten bezet; er wordt vervolgens daaruit om 't uur eene patrouille met lantarens het eiland rondgezonden, zoodat er geen nood is voor diefstal of inbraak en dan ook niemand er aan denkt om zijne deur te sluiten. Hoewel de gemeene *Japansche* koelies van de lading stelen als raven, zoo lang zij bezig zijn die te vervoeren, zullen zij echter nimmer iets van 't geen binnen de muren is, wegnemen; al den tijd dien ik op *Decima* verbleef, had ik twee *Japanners* in huiselijke dienst en ik heb nimmer iets het minste vermist. (†)

(*) De *Japansche* huisëigenaars heeten *tassero's*; zij zijn in den drokken tijd altoos op *Decima* en doen dienst als dwarskijkers der tolken.

(†) Eens slechts werd mijn kok, des avonds bij het verlaten van *Decima* — waar geen *Japanner* vernachten mag — door den Voelderman met een stukje boter onder zijn kleed betrapt. De arme kerel werd dadelijk bij mij teruggebragt en bekende zijn misdrijf, maar bragt tot zijne verschooning bij, dat hij de boter als medicijn voor zijne vrouw, die ongesteld was, had medegenomen. Ik weet niet tegen welke kwaal hij een dergelijk middel aanwendde; dat hij de waarheid sprak was echter wel zeker. Een paar dagen te voren had mij een der beschaafdste tolken ook om een stukje pekelvleesch tot geneeskundig gebruik voor zijn kranken vijf-en-zeventig-jarigen vader verzocht.

Al zijn er, zoo als bijna dagelijks plaats heeft, honderd koelies op het eiland aan het werk, ieder gaat toch gerust de deur uit en laat alles onbeschroomd openstaan. De wetten tegen den diefstal zijn uiterst gestreng, zoodat dan ook het Opperhoofd, indien de een of andere handgaauwe koelie een stukje sapanhout of een klomp suiker wegneemt, zich daarover zelden of nooit bij de banjoosten beklaagt, om niet voor zulk eene kleinigheid den armen hals ongelukkig te maken.

Het tolken-collegie is een houten gebouw, waarin de tolken ieder morgen bij elkander komen, en elk hunner zijne bezigheden heeft. Zij zijn verdeeld in opper- en onder-tolken, vice-onder-tolken en leerlingen-tolken, en alles in alles zijn er ruim vijftig. Onder dezen zijn vier opper-tolken, meest allen reeds menschen op jaren, daar de opklimming in hunne betrekking uiterst langzaam in zijn werk gaat; de oudste hunner was tachtig jaren en wist mij veel uit de vorige eeuw te vertellen. Hunne bezigheden bestaan meest in 't vertalen van boeken voor hunne Regering, het bespieden hunner minderen, en het begeleiden en ter dienste staan van hooge personaadjen naar en bij het Opperhoofd. Een uit hun midden wordt voor den tijd van één jaar tot opper-berigtgever benoemd, wiens taak is dat hij alle voorstellen tusschen de beide Regeringen overbrengt, zoodat, indien het Opperhoofd iets te verzoeken heeft, hij het slechts den opper-berigtgever heeft te zeggen, die de boodschap aan zijne regering over- en het antwoord terug-brengt. De onder-tolken hebben allen hunne bijzondere commissiën, als cambang-commissaris, boeken-commissaris, vogel-commissaris, en tolken-rapporteurs. De cambang-commissaris heeft de lastigste betrekking, daar hij de kas voor al de *Nederlanders* beheert; deze toch mogen zelf nimmer geld in handen hebben, maar hebben een crediet bij de cambang-kas. Verteeren zij meer dan hun crediet strekt, zoo wordt het Opperhoofd door den cambang-commissaris gewaarschuwd, die dan de overtreders tegen de cambang-kas bij zich ontbiedt en

---

De *Compradoor* die mij den kok bezorgd had, was over zijne misdaad ten hoogste verontwaardigd, en wilde hem voor altijd van het eiland verjagen; maar ik had medelijden met den man, en door mijne voorspraak kwam hij er af met drie dagen verbanning van *Decima*, benevens eene afkorting op zijne verdienste, die de *Compradoor* wel in zijn eigen zak zal gestoken hebben.

hun onder het oog zoekt te brengen, dat *Japan* het land niet is om schulden te maken. Verkoopt de pachter of scheeps-kapitein iets, dan betalen de koopers het bedrag aan de cambang-kas, waarvoor de verkooper bons op die kas kan afgeven; daar nu de pachter jaarlijks een paar ton gouds omzet geeft dit den cambang-commissaris een vrij drok beheer en heeft hij ruim zoo veel te doen als de vogel- of boeken-commissaris. Van den eersten dezer twee heb ik vroeger reeds melding gemaakt. De boeken-commissaris is met het opmaken eener lijst van al de boeken die aangebragt worden, belast. Men mag namelijk de boeken die men bij zich aan wal wil hebben niet in huis nemen, zonder dat alvorens door den boeken-commissaris eene lijst der titels is opgemaakt, die, door hem in het *Japansch* vertaald, onmiddellijk naar *Jeddo* aan den Keizer wordt opgezonden. In ongeveer zes weken tijds is het antwoord terug, berichtende welke boeken voor Z. M. moeten aangekocht worden. Men behoudt daaromtrent echter zijn volstrekten vrijen wil, en is in geen geval tot den verkoop gedwongen; maar vermits de Keizer in het betalen der prijzen zeer mild is, zijn de meesten der onzen hartelijk blijde, wanneer de Keizerlijke keus op een hunner boeken gevallen is. Tijdens mijn verblijf op *Decima*, verlangde Z. M. alle werken die over *Japan* handelden. Zoo had ik onder mijne boeken GOLOWNIN, *Mijne lotgevallen bij de Japanners*, en bedong daarvoor een prijs die alle boekverkoopers zoude doen watertanden. De boeken-commissaris, met den inkoop belast, verzocht mij echter die prijs nog 10 theil (*) hooger te stellen, hij zou die dan Z. M. meer in rekening brengen, en ze als een geschenk van mij in zijnen zak steken, zonder dat ik er eenige schade bij leed. Het doel van dezen inkoop *à tout prix* van alle boeken over *Japan*, was waarschijnlijk om ze te vertalen, en te zien wat men in andere landen over *Japan* schreef en dacht.

Hoewel de knapste tolken zeer goed uit onze taal in de hunne kunnen vertalen, zijn zij echter in hun spreken en brievenschrijven kluchtig genoeg. Ten bewijze daarvan laat ik eenige briefjens volgen, zoo als ik er nog verscheidene bewaard heb, en er bijna dagelijks van de tolken ontving; b. v.

(*) Een theil is ongeveer *f* 1.60.

Een die om een fleschje *Eau de Cologne* vraagt:

„Asjeblief, ik verzoek u een fles odeklonje, ik zal zeer verblijd zijn."

Een ander heeft de nachtwacht op het tolken collegie, en zend zijn jongen om een flesch roode wijn, tot afwisseling op zijne *sackie:* (*)

„Asjeblief, ik verzoek u een fles rooiwijn aan brenger te zenden, twelk mij zeer aangenaam is."

Eens aan boord zijnde, dat de werkzaamheden wat langer aanhielden dan gewoonlijk, verzochten de tolken, die honger begonnen te krijgen, mij schriftelijk om eenig eten en drinken op de volgende wijze:

„Aan den Heer capitain."

„Wij verzoeken u neder (nederig) beschuiten met suiker voor ons aan te bieden; als het u believen zal zullen wij onzen honger vermijden."

Een andermaal schreven zij:

„De ondergeteekende tolken verzoeken aan UwEd. dat weinige rooiwijn met suiker vermengt en voor ons gegeven wordt, waarvan wij zeer verblijd zijn."

Bij al wat aan of van boord wordt gezonden, wordt een briefje gevoegd. Zoo hoorde ik nu, dat vóór eenigen tijd de gezagvoerder van zeker schip door den *Compradoor* vier varkens liet aan boord zenden; de scheepsdokter die aan wal was, voer, met dezelfde praauw die de varkens bragt, mede, en werd dus ook op het geleibillet aangeteekend. De eerste stuurman ontving alzoo de volgende kennisgeving:

„Aan den Heer Opperman."

Een pees (stuks) docter. .	1.
Vier pees varkens. . . .	4.
Te zamen	5 personen.

De vice-onder-tolken worden aan boord, bij de waterpoort, in de pakhuizen, en verder overal waar het noodig is, gebruikt om te vertolken, wat er tusschen de *Nederlanders* en *Japanners* gesproken wordt, waarin zij door de verstgevorderde leerlingen-tolken worden bijgestaan. De overige van

(*) *Sackie* is de *Japansche* sterke drank, die uit rijst gestookt wordt en omtrent als verschaalde Madera-wijn smaakt.

dezen hebben hunne school in het collegie; zij zijn allen zoons van tolken, wien met hun vijfde jaar de sabel, die den tolk onderscheidt, wordt omgehangen, en de *Nederlandsche* leercursus geopend wordt.

Het banjoostenhuis is een soort van overdekte gaanderij, waaronder matten gespreid liggen, op welke de banjoosten en andere *Japansche* ambtenaren hunne zitplaats hebben, als er op het eiland gewerkt wordt.

Van alle huizen op *Decima* is dat van het *Nederlandsche* Opperhoofd verreweg het grootste en fraaiste. De eigenlijke woning is boven; beneden is het, met uitzondering van een kleine wachtkamer voor de bedienden, geheel pakhuis. De kamers zijn allen groot en ruim en met smaak gemeubeld. Het nieuw aankomend Opperhoofd neemt van zijn voorganger altijd het geheele ameublement over. Tot zijne bediening heeft hij zes bedienden, vier koks en koksknechts, waschlieden enz. De bedienden zijn zeer fatsoenlijke *Japanners*, die onze taal doorgaans beter spreken dan de tolken, en, daar in *Japan* elke betrekking altijd van den vader op den zoon overgaat, en zij dus van hunne jeugd af worden opgeleid om te dienen, zijn zij daarin onovertrefbaar. Zij zijn *Japansche* ambtenaren en dragen eene sabel, maar ontvangen hunne betaling van de *Nederlandsche* Regering. De koks die, even als de bedienden hunne dienst, van jongs af geleerd hebben op welke wijs het lekkerst voor eene *Europesche* tong te koken, zijn meesters in hun vak, en zouden zoowel in de kookkunst als in de zindelijkheid den meesten koks ter wereld een lesje kunnen geven; men eet dan ook bij het Opperhoofd het best, en zelfs de eenvoudigste schotels zijn er met een zekeren zwier toebereid.

Vroeger werd er eene bepaalde som door het *Indisch* bestuur voor de gezamenlijke tafel der *Nederlanders* gesteld, en was het dus elken middag open tafel ten huize van het Opperhoofd; thans echter is dat afgeschaft, en ieder kan voor zijn eigen pot zorgen, die bij de slecht bezoldigde assistenten vrij schraal is. Tegenwoordig is er des zondags *diner* en des woensdags ontvangst bij het Opperhoofd; maar het onderhoud aan tafel was gewoonlijk vrij stijf, en liep meestal tusschen het Opperhoofd, den pachter, den dokter, en mij. Na den eten werd er koffij en liqueur rondgediend. Gewoonlijk vertrokken daarop de

pakhuismeester en de assistenten en bleef ik met den dokter en het Opperhoofd alleen, die dan een geheel ander man werd; alle stijfheid verdween en hij deed zich als een kundig en beschaafd mensch kennen. Ik schrijf dan ook zijne voorafgaande stijfheid alleen aan de zorg toe, die hij dragen moet, zich niet te veel op gelijken voet met zijne ondergeschikte ambtenaren te stellen, die allen menschen van weinig of geene opvoeding of beschaving waren. Het is dan ook niet onvermakelijk eens de wijze na te gaan, waarop deze Heeren gewoon waren dagelijks hun tijd door te brengen. Gewoonlijk stonden zij 's morgens om zeven uur op, dronken koffij, staken een eigaar aan, en keken tot negen ure tegen den muur van het pakhuis aan den overkant. Om negen ure kleedden zij zich en gingen tot twaalf ure naar het kantoor; van daar dan naar huis om te ontbijten. Na het ontbijt staken zij weder een cigaar aan, gooiden hunne kleederen uit, en keken tot twee ure tegen den muur aan den overkant. Van twee tot vijf ure sliepen zij, dronken dan thee en keken tot zes ure weder tegen den muur aan den overkant. Ten zes ure wandelden zij het eiland tweemaal rond, aten om half zeven en gingen, waarschijnlijk omdat er dan niet meer tegen den muur aan den overkant te kijken viel, met den donker naar bed. Tot afwisseling speelden zij soms van een tot twee ure eens een partij biljard of gingen des avonds, dat echter maar zelden gebeurde, elkander bezoeken. Is er geen schip, dan brengt dit geene andere wijziging in hun levensloop dan dat er alsdan geen kantoor is, en zij dus drie uren langer tegen den muur aan den overkant kunnen kijken. Slechts een der assistenten maakte op deze wijze van leven eene kleine uitzondering, door soms iets te teekenen, te timmeren, of eenige andere bezigheid te zoeken. Hunne betrekking brengt overigens niet het vereischte mede van eene uitgebreide kennis, daar de eenige verpligte bezigheid der assistenten deze is: om bij de schaal te staan en met het potlood het cijfer van 't gewicht op te schrijven, dat de *Japansche* weger afroept. Van daar echter ook de weinige achting van het *Japansch* personeel voor de *Nederlandsche* beambten; terwijl daarentegen ieder die maar eenigzins beschaafd is en toont eenige kunde te bezitten, met de meeste onderscheiding door hen

bejegend wordt. Niet zoodra b. v. had ik een paar teekeningen gemaakt, en getracht den tolken eenig onderwijs in het *Fransch* en *Engelsch* te geven, of ik bespeurde een geheel anderen toon bij hen, dan zij anders gewoon zijn te voeren. Eene goede opvoeding en wetenschappelijke kennis zijn in het oog van den *Japanner* de grootste menschelijke volkomenheden, en als een tolk mij de deugden van een der *Japansche* grooten opsomde, vergat hij nooit daar de kroon op te zetten door de betuiging: „hij is ook zeer kundig in vele geleerde zaken."

Men pleegt altijd met veel ophef gewag te maken van de historische bijzonderheid, dat de *Nederlandsche* vlag, ook toen er een korten tijd in *Europa* geen *Nederland* meer bestond, nooit heeft opgehouden van *Decima* te wapperen: deze bijzonderheid is waar, doch de ophef zou zeker gematigd worden wanneer men daar tevens altijd bij bedacht, wat er onder die *Nederlandsche* vlag met een *Nederlandsch* ambtenaar gebeurt. Het *Nederlandsche* Opperhoofd, de man die door de Regering met de vertegenwoordiging van haar gezag belast is, ontvangt knielende en met 't voorhoofd op den grond gebogen de bevelen van den *Japanschen* Gouverneur. Wanneer de Gouverneur van *Nagasacki Decima* komt bezoeken, of liever, wanneer een Gouverneur vandaar *Decima* en zijne *Nederlandsche* opgezetenen aan zijnen opvolger komt overgeven, knielt de *Nederlandsche* hoofdambtenaar voor den *Japanner*; terwijl, twintig schreden van hem af, het *Nederlandsche* „dundoek" in de lucht wappert. Dat zich de O. I. Compagnie in der tijd dergelijke dingen kon laten welgevallen, was iets geheel anders; zij bestond uit kooplieden, bij wien geld alleen op den voorgrond stond: geld te verkrijgen was hun eenig doel, waarvoor zij alles wagen, alles dulden wilden. Thans echter nu het niet meer de Compagnie der kooplieden, maar het *Nederlandsche* volk-zelf is, dat zich in *Japan*, door den hoofdambtenaar van zijne Factorij laat vertegenwoordigen, moest aan dergelijke ergerlijke handeling een einde worden gemaakt. Daarmede zou men tevens zijne waardigheid in het oog van de *Japansche* Regering en volk verhoogen, die, van de tijden der Compagnie her, nog altijd in de *Nederlandsche* bevolking van *Decima* niets anders zien, dan de vertegenwoordigers van kooplieden; een stand, gelijk men weet, die

de minste is onder de *Japannezen*, bij welke zelfs de rijkste koopman den geringsten ambtenaar of soldaat niet anders dan in een gebogen houding mag toespreken.

II.

Wij hebben bij onze vermelding van het *Japansche* personeel op *Decima* tot dus ver nog twee soorten van menschen onvermeld gelaten, die echter geen geringen invloed op het leven aldaar hebben: de Compradoors en de Tajor of *Japansche* huishoudster. Van de eersten zijn er in alles en alles, de zonen der oudere compradoors medegerekend, zeventien, die allen tamelijk bemiddeld zijn; alleen van hetgene zij ons te veel in rekening brengen. Niets wat tot onze dagelijksche behoefte of huishoudelijk gebruik behoort, mag door iemand anders dan door hen geleverd worden; zelfs als wij eene wandeling in de stad deden, was altijd een compradoor in ons gezelschap, daar wij zelven, als wij iets in eene winkel zagen dat wij koopen wilden, dit door tusschenkomst van den compradoor moesten doen, die het ons dan, denkelijk met een driedubbele winst, in rekening bragt. Toen ik de eerstemaal in *Japan* was, had ik wel veel over de looze praktijken der compradoors gehoord, maar toen alleen het goede van hen genoten, zonder verpligt te zijn hunne rekeningen te betalen. De tweede maal echter, toen ik, naauwelijks in mijne woning gekomen, reeds een doosje met koek ontving, met een *complimenttouwtje* (*) omwonden en met het opschrift: *Geschenk van Compradoors*, begreep ik, dat zij plan hadden mij zonder genade te plunderen. Meermalen was ik later genoodzaakt een der compradoors bij mij te ontbieden, om hem op den een of ander al te hoogen prijs op zijne rekening opmerkzaam te maken; doorgaans deden zij hem als eene vergissing voorkomen; de een wierp de schuld op den ander, en dan maakten allen duizend beleefde verontschuldigingen, sloegen zich voor het hoofd, en konden zich niet begrijpen, hoe er zulk eene fout in de rekening had kunnen sluipen. Evenwel, niettegenstaande die

(*) Het complimenttouwtje is een half rood, half goudpapieren koordje, waarmede alles, wat als geschenk wordt aangeboden, omwonden wordt.

afzetterijen der compradoors, mogen wij 't aan hunnen zorgen danken, dat wij onze vaderlandsche kost in *Japan* terugvinden. Hun brood is zoo wit en smakelijk als ergens elders, en evenzoo heeft men voor zijnen middagpot de keus tusschen verscheidene groenten, als: peen, postelein, stoofpeeren, knollen, enz. In het najaar weten zij altijd heerlijk wild, als: hazen, wilde eenden, lijsters, reebout en dergelijke te bezorgen. Melk, visch en varkensvleesch ontvangt men dagelijks; ossenvleesch alleen krijgt men nooit, daar er geene ossen mogen geslacht worden (*); de *Japanners* schijnen het des niet te min gaarne te eten, daar zij mij dikwijls om een stuk pekelvleesch lieten vragen. Men ziet daaruit genoeg, dat men op *Decima* een goeden *Hollandschen* pot kan koken. Jammer maar, dat de aardappelen op den duur in *Japan* niet willen tieren; het eerste gewas levert goed op, maar voor de tweede maal geplant verbasteren zij zoodanig, dat zij oneetbaar worden. Ik gaf bij mijne aankomst in Augustus den compradoor honderd pond *Java*-aardappelen om te planten, en kreeg daarvan in het begin van November omstreeks vijfhonderd pond terug.

Een weinig minder belangrijke, hoewel eenigzins andere rol dan de compradoor speelt de tajor of *Japansche* huishoudster in het leven op *Decima*. Zoo als de lezer wel weet, worden er geene vrouwen van eenige andere natie in het *Japansche* rijk toegelaten. Wat hiervan de oorzaak zij weet ik niet bepaald, maar houd het er voor, dat die maatregel alleen is ingesteld, om de *Nederlanders* slechts tijdelijk in *Japan* te doen verblijven, en hen zich niet te veel aan dat land te doen hechten; hetwelk voorzeker het geval zijn zou, als men met vrouw en kinderen op *Decima* kon wonen. Daardoor toch zou men, als 't ware, half *Japanner* worden; immers

(*) Even vóór mijn vertrek kocht ik een grooten os voor 35 theil (*f* 56); ik mogt die aan boord niet slagten vóór ik de baai verlaten had. — Het dier kon zich aan het gezigt der *Europeanen* maar volstrekt niet gewennen en was, hoewel goed vastgebonden, een gevaarlijke passagier; ik liet hem toen wij onder zeil waren maar dadelijk den genadeslag geven. Hoewel de meeste *Japannezen* de godsdienst van BUDDHA belijden, geloof ik toch dat het eten van ossenvleesch minder verboden is uit bijgeloof, dan wel om geene ossen aan den landbouw te onttrekken.

heeft dit schoone land zoo veel voor: het gezond klimaat, de beschaafde bevolking, de heerlijke Natuur; alles werkt mede om er een hemel op aarde van te maken, en ik kan zeer goed begrijpen dat iemand, wanneer hij zijne naaste betrekkingen op *Decima* rondom zich vereenigd had, nooit verlangen zoude er vandaan te komen. Om nu dit gemis voor de *Nederlanders* zoo veel mogelijk te verzachten, is 't hun geoorloofd onder de meisjes uit de theehuizen (*) zich eene huishoudster te kiezen. Van dit verlof maken de meesten gebruik, en het is iemand die dikwijls vier jaren achtereen op eene ruimte van 600 schreden in den omtrek zit opgesloten, ook niet kwalijk te nemen. Men denke echter niet dat deze meisjes zoo gezonken en zedeloos zijn als die ongelukkige wezens, welke men in onze groote steden aantreft. Geene harer is door eigen schuld tot den staat geraakt, waarin zij zich bevindt. Ziet hier op welke wijze de theehuizen bevolkt worden. Als arme ouders vele dochters hebben, en buiten staat zijn die behoorlijk op te voeden, staan zij er eene of meer, van zes tot acht jaren oud, aan een theehuis af; alwaar zij dan die opleiding genieten, welke tot eene beschaafde *Japansche* opvoeding vereischt wordt. Op haar veertiende jaar begint de minder eerbare loopbaan, waartoe zij buiten hare schuld zich verwezen zien; vóór dien tijd volgen zij de oudere *tajor* als dienstboden of kameniers. Tot op drie-en-twintig-jarigen leeftijd moeten zij in het theehuis blijven, doch daarna zijn zij vrij en worden later meestal brave en wakkere huismoeders.

(*) De theehuizen, zoo als men er een groot aantal in *Nagasacki* vindt, zijn een middelsoort tusschen koffijhuizen en bordeelen. Vele *Japanners* bezoeken dagelijks de theehuizen, even als men in *Europa* een koffijhuis bezoekt, zonder zich ooit met de zich daar bevindende vrouwen, waarvan er doorgaans 30 of 40 in elk huis gevonden worden, te bemoeijen. De theehuizen zijn tweeërlei: enkel of dubbel; dat wil zeggen minder of méér fatsoenlijk, waardoor er dan ook enkele of dubbele *tajor* zijn. Het onderscheid bestaat daarin, dat men al wat tot een dubbel huis behoort, dubbel betaalt.

IEDER ZORGE VOOR ZICH, EN GOD VOOR ONS ALLEN!

(Naar het *Engelsch* van Mrs H. BEECHER STOWE, Schrijfster van *Uncle Tom's Cabin.*)

— Gij wilt dus niet teekenen? — zeide ALFRED MELTON tot zijnen neef, een knappen jongen man, die bij hem aan de tafel stond.

— Neen, zeker niet! Wat heb ik met matigheidsbeloften te doen, die goed zijn voor Jan Rap en zijn maat? Zelfs de gedachte er aan riekt reeds naar de kroeg!

— Nu, nu, neef MELTON! — sprak een bevallig meisje, met gitzwarte oogen, dat, op eene *causeuse* gezeten, naar het gesprek der heeren geluisterd had — doe mij 't genoegen en staak uwe moeite om EDUARD over te halen. Gij ziet, dat hij, zoo als FALSTAFF zegt, niet veel beter is dan een van de goddeloozen. Gij moet uwe kostelijke matigheidspapieren niet aan hem verspillen.

— Maar in ernst, beste MELTON! — vervolgde EDUARD — het beloven en onderteekenen is voor mij geheel overbodig. Mijne vroegere en tegenwoordige gewoonten, mijne positie in de wereld — met één woord alles wat te mijnen aanzien kan worden gezegd, wederlegt het vermoeden, dat ik de slaaf van een zoo verachtelijk kwaad zou kunnen worden, en de gelofte om het te vermijden is niet alleen nutteloos, maar in mijn gevoel is er zelfs iets vernederends in gelegen. Wat aangaat uw gezegde omtrent mijnen invloed: ik geloof dat er, als ieder voor zich-zelven zorgt, geen andere zorg noodig is. Het nieuwerwetsche denkbeeld om elk individu een deel der verantwoordelijkheid voor de geheele Maatschappij op te leggen, wil er bij mij niet in; want vooreerst weet ik dat het eene leer is die veel moeite en ongelegenheid veroorzaakt, en ten anderen twijfel ik aan hare juistheid. Om die twee redenen moet ik weigeren haar te helpen voortplanten.

— Ik moet bekennen — sprak de jonge dame — dat gij mannen de gave der volharding in een buitengewone mate bezit. Gij hebt de zaak zoo uitvoerig in het lange en breede bepraat, dat ik van verveling bijna ben ingeslapen. Nu zal

ik er eens een eind aan maken, en voor EDUARD de matigheidsgelofte afleggen, om toe te zien dat hij niet naar de verkeerde wegen afdwale, waarover gij zoo gevoelvol geredeneerd hebt.

— Ik geloof gaarne — zeide MELTON, terwijl hij een schalkschen blik op haar wierp — dat gij de beste waarborg zijt, dien hij voor zijne matigheid hebben kan; doch niet ieder is zoo gelukkig, nichtje!

— Welnu, MELTON! — hernam EDUARD — vermits er dan zoo uitstekend voor mijn goed gedrag en mijne nuchterheid gezorgd is, moet gij uwe logica en welsprekendheid maar aan een minder gelukkigen ten koste leggen.

Hiermede nam het gesprek een einde.

— Die MELTON is toch een goed mensch, zonder eenig egoïsme! — zeide EDUARD, toen zijn vriend vertrokken was.

— Ja, hij is zoo goed, als de dag lang is — antwoordde AUGUSTE — maar met dat al toch een weinig vervelend. Och, die misselijke matigheids- en afschaffingswoede! Men hoort van niets anders meer. Matigheids-couranten, matigheids-traktaatjes, matigheids-societeiten, matigheids-dit en dat — ja zelfs matigheids-zakdoeken voor heeren en dames! De wereld begint onmatig te worden in de matigheid.

— Wij kunnen dat alles missen, AUGUSTE! Na de belofte die gij voor mij hebt afgelegd, heb ik van de verzoekingen niets te duchten!

In den toon, waarop dit gezegd werd, lag eene hartelijkheid, die AUGUSTE een blos op de wangen joeg en het nedergelegde handwerk weder deed opvatten en ijverig voortzetten. Daarop sprak EDUARD nog van een »beschermëngel", en zeide meer zulke dingen, die wel volstrekt niet méér nieuws behelzen dan eene afschaffingspreek, maar toch in zekere omstandigheden altijd het aantrekkelijke der nieuwheid schijnen te bezitten. Zoo kwam het dat EDUARD en AUGUSTE, nog eer een uur verloopen was, het begin van hun gesprek vergeten en zich geheel in het land der zoete verwachtingen en schitterende droomen verdiept hadden, hetwelk jeugdige gelieven omringt, eer zij van den boom der kennisse gegeten en de ervaring des levens verkregen hebben.

Eduard howard was een jong man, die in den kring waarin hij zich bewoog, door zijne schitterende talenten en innemende manieren, eene der eerste plaatsen bekleedde. Hoewel geen vermogen of belangrijke familiebetrekkingen bezittende, was hij toch daar, alwaar aan dergelijke verdiensten gewigt werd gehecht, een der toongevers geworden, en de vrijheden en voorregten, aan dezen toegekend, waren geheel te zijner beschikking.

Auguste elmore muntte uit in alles wat tot den werkkring der vrouw behoort. Zij was eene wees en van hare vroege jeugd aan het genot van een onafhankelijk vermogen gewoon. Dat verhoogde zonder twijfel in menig oog den glans van hare uitstekende persoonlijke hoedanigheden, en deed haar den vleijenden eerbied verwerven, dien men aan schoonheid met rijkdom vereenigt pleegt te bewijzen. Ook met de gaven des geestes was zij rijkelijk bedeeld; ofschoon die, bij gemis van aanleiding, geen andere ontwikkeling hadden ontvangen dan een zoodanige, door welke men in de hoogere gezelschapskringen kan schitteren. Een natuurlijk gezond verstand, een zelfstandig oordeel en een fijn gevoel, hadden haar voor loszinnige oppervlakkigheid en tevens voor koude hardvochtigheid bewaard. Zij was beter geschikt om te leiden en invloed uit te oefenen, dan om geleid te worden en zich aan den invloed van anderen te onderwerpen.

De algemeene verwachting had dit paar jonge menschen, die in alle opzigten bij elkander schenen te passen, voor elkaêr bestemd en zij had zich ook niet bedrogen. Eenige maanden na het medegedeelde gesprek hadden de feestelijkheden van hunne echtverbindtenis plaats.

Zelden waren jeugdige echtelingen met gelukkiger uitzigten het huwelijksleven ingetreden. De liefde, die bij menschen van een sterk karakter ernstige gewaarwordingen opwekt, had hen een nadenkend oog op de toekomst doen slaan; en wanneer zij een blik wierpen op hun volgend leven, of spraken van de in het ver verschiet vóór hen liggende dagen, dan waren hunne denkbeelden en plannen zoo verstandig, als de plannen en denkbeelden zijn kunnen, die alleen voor dit leven, zonder de gedachte aan een ander en hooger leven, gevormd worden.

Een tijdlang trok hunne uitsluitende liefde voor elkander

hen van het gezellig leven met al zijne aanlokselen en verleidingen geheellijk af. Menig lange winteravond verliep voor hen onder zalig genot in het kalme huiselijk verblijf, waar zij met elkander lazen en zongen, en van het verledene spraken, en van de toekomst droomden. Maar hoe het ook met de theorie der sentimentalisten schijne te strijden, het is toch eene waarheid, dat twee menschen op den duur geene voldoening kunnen vinden in altijd en alleen met elkander te spreken, en dât is vooral waar bij dezulken voor wie de prikkel der afwisseling vroeger eene levensbehoefte was. Na eenigen tijd begon het jonge paar, zonder van de liefde voor elkander iets verloren te hebben, weder te beantwoorden aan de herhaalde uitnoodigingen om in de gezellige kringen te verschijnen, en het aangenam gevoel van trotsch op elkander te kunnen zijn, verhoogde telkens het genoegen van den terugkeer in de huiselijke stilte.

Als bewonderende blikken de bevallige bewegingen der rijzige vrouw volgden, als elke kring, waarin zij verscheen, haar fluisterend de schatting zijner hulde bragt, dan gevoelde EDUARD zich daardoor veel méér vereerd, dan door den vleijendsten lof dien men hem-zelven had kunnen toezwaaijen; en als men jegens AUGUSTE de gezellige talenten en conversatiegave van haren echtgenoot prees, kon zij de verzoeking niet wederstaan hem, zelfs nog meer dan zijn eigen smaak hem daartoe zou hebben aangezet, tot het bijwonen van gezelschappen op te wekken. Helaas! geen van beiden kende het gevaar eener gestadige overspanning; zij bedachten niet, dat zij, door het verzaken der stille en eenvoudige genoegens van hun huiselijk leven, het geheele kapitaal van hun geluk in gevaar bragten. Het eerste en grootste gevaar voor den huiselijken vrede ligt in de voldoening van den eersten wensch naar buitengewone prikkels, die, hetzij ze van stoffelijken of van zedelijken aard mogen zijn, toch altijd eene verderfelijke uitwerking hebben.

De man of de vrouw, voor wien dagelijksche opwinding, van welken aard ook, eene behoefte geworden is, heeft den eersten stap ten verderve gedaan. Die behoefte maakt de vrouw ongelijk van humeur; ontevreden met de stille pligten van het huiselijke leven; uithuizig en vermaakziek: den man daarentegen brengt

zij tot het misbruik van opwekkende middelen, die de krachten van ligchaam en ziel gelijkelijk ondermijnen.

Auguste, die op de deugd van haren echtgenoot met innige liefde vertrouwde, zag geen gevaar in de onafgebroken reeks van uitnoodigingen, waardoor hij allengs van de meer ernstige zorg voor zijne zaken, van de gestadige vorming van verstand en hart, en van de liefde tot haar-zelve werd afgetrokken. Reeds vertoonde zich de wolk, de voorbode van toekomstige storm en duisternis — niet grootêr dan eene menschenhand — aan haren gezigtëinder; maar zij was te vol vertrouwen op hem en op haar eigen kracht, om die te ontwaren. Eerst toen moederzorgen en moederpligten haar aan het huis begonnen te binden, gevoelde zij met eene verrassende gewaarwording van angst, dat met haren echtgenoot eene verandering had plaats gehad; hoewel die verandering haar ook nu nog zoo onbepaald en nevelachtig voorkwam, dat zij ze niet met woorden kon uitdrukken. Zij nam die verandering waar met dat prophetisch gevoel, hetwelk aan het vrouwelijke hart de eerste verandering in den polsslag der liefde openbaart, al is zij ook zóó gering dat geen andere hand haar nog zou kunnen ontdekken.

Eduard was nog altijd vol liefde, teederheid en bewondering jegens haar; en wanneer hij àl de kleine zorgen voor haar had, die haar toestand vorderde, of zijnen zoon liefkoosde, dan gevoelde zij zich tevreden en gelukkig. Maar toen zij ontwaarde dat de gezellige kring zelfs zonder haar de oude aantrekkingskracht voor hem behield, en dat hij haar verlaten kon om zich daarheen te begeven, toen zuchtte zij, bijkans zonder te weten waarom. — »Ik ben niet zelfzuchtig genoeg" — sprak ze bij zich-zelve — »dat ik hem van een genoegen zou willen berooven, omdat ik er niet in deel; maar eenmaal heeft hij mij toch gezegd, dat er, waar ik niet ben, ook voor hem geen genoegen te vinden was. Helaas! zou het waar zijn, wat ik zoo dikwerf gehoord heb, dat zulke gevoelens niet eeuwig kunnen duren?" — Arme Auguste! Zij wist niet hoe veel reden tot beduchtheid zij had; zij zag niet, aan welke verleiding haar man blootgesteld was in de kringen, waar de prikkelende kracht van vernuft en geest dikwijls nog verhoogd werd door den voor zijn welzijn veel te drok rondgaanden beker.

Reeds had EDUARD zich met eene mate van onnatuurlijke opgewondenheid gemeenzaam gemaakt, die de grenzen der dronkenschap nabijkwam, en toch, door zelfvertrouwen blind, dacht hij aan geen gevaar. De reiziger die aan den *Niagara* geweest is, heeft voorzeker in de rivier boven den waterval de plaats opgemerkt, waar de eerste schuimende golven de afdalende vaart der wateren aankondigen. Hier is alles schoon en heerlijk en schitterend, en de in den zonneschijn dansende en dwarrelende golven schijnen met den geest van een nieuw leven vervuld te zijn, maar geenszins een vreeselijken afgrond te gemoet te snellen. Zoo gevoelt men ook bij den ingang tot de onmatigheid, die ligchaam en ziel in het verderf stort, als ware het de veerkracht en jeugdige opgewektheid van een nieuw leven, en de argelooze schipper ziet opgetogen zijn vaartuig op de golven wiegen, zonder te weten met welk een onverbiddelijken spoed, en met wat onwederstaanbaar geweld de verraderlijke stroom hem buiten het bereik van hoop en redding voortstuwt!

In dit tijdperk van EDUARDS leven zou een verstandig vriend, moedig genoeg om ook hem-zèlven op het gevaar opmerkzaam te maken, dat door elk ander werd opgemerkt, hem nog hebben kunnen redden. Maar zulk een vriend was er niet in den kring van zijne bekenden. Hun algemeene leus was ook: »Ieder zorge voor zich, en God voor ons allen." Wel zag men menigeen bedenkelijk het hoofd schudden, en Mijnheer A. betreurde tegen Mijnheer B., dat een zoo veel belovenden jongen man op den weg scheen om zich te ruïneren; maar de een was »niet gemeenzaam genoeg met EDUARD"; de ander »vond het onderwerp te teeder, om er over te spreken", en daarom lieten zij het bij een vriendschappelijk beklag, en gingen hun eigen weg. En toch had EDUARD aan de met uitgezochte wijnen kwistig bezette tafel van Mijnheer A. het eerst de uitwerking van den buitengewonen prikkel gevoeld; — en toch waren in het huis van Mijnheer B. de gezellige bijeenkomsten begonnen, die later in een openbaar hôtel eene geschiktere plaats vonden. Aldus vergezelt de matige, zich-zelf beheerschende, die door zijn koud gestel van de zucht naar overmatig genot vrij is, den hartstogtelijke en ligt ontvlambare tot aan den rand des afgronds, en verwondert zich dan over diens gebrek aan zelfkennis en zelfbeheersching.

Het was een koude winteravond. De wind floot eentoonig door de gesloten jalousiën van het vertrek, waar AUGUSTE zat. Alles wat haar omringde getuigde van elegantie en comfort; platen en prachtig ingebonden boekwerken lagen hier en daar ten toon; vazen met zeldzame en kostbare bloemen vervulden de kamer met heerlijke geuren, en schitterende spiegels vermenigvuldigden elk voorwerp. Alles verkondigde weelde en rust; alles — behalve het bezorgde angstige gelaat der vrouw.

Reeds was het laat en zij had vele lange uren op haren echtgenoot gewacht. Zij staarde op haar gouden met diamanten omzet repetitie-horologie: middernacht was reeds lang voorbij, en zij zuchtte diep bij de gedachte aan de zalige avonden weleer met elkander doorgebragt; bij een blik op de boeken, die zij te zamen gelezen hadden; op hare thans verstomde piano-forte; op hare zwijgende harp; en bij de gedachte aan al wat hij in de dagen, toen zij voor elkander de geheele wereld waren, gezegd en hoe hij dus sprekende haar aangezien had. In die treurige droomen werd zij door een hard geklop aan de huisdeur gestoord. Zij snelde de kamer uit, en was aan de deur toen die geopend werd, maar deinsde verschrikt terug voor hetgeen zij zag: — het waren vier mannen, die haren echtgenoot droegen.

— Dood! Hij is dood! — gilde zij buiten zich-zelve.

— Neen, Mevrouw! — sprak een der mannen — maar het ware voor hem misschien wenschelijker dood te zijn, dan in zulk een staat.

Als een bliksemstraal uit helderen hemel trof de akelige waarheid de ongelukkige. — Zonder eenige aanmerking of vraag wenkte zij naar de sopha in het woonvertrek en haar man werd daarop nedergelegd. Zij sloot de deur, en toen zij de stappen der vreemden niet meer hoorde, wendde zij zich naar de sopha en staarde in sprakelooze bedwelming op het gelaat van haren bewusteloozen man.

Zij twijfelde niet meer aan haar verschrikkelijk lot: in 't verschiet zag zij het verwelken van hunne liefde, het verderf van hare kinderen, de schande en ellende van den man harer liefde. In magtelooze wanhoop zag zij rond; want zij doorgrondde de kracht der ondeugd, in wier strikken hij gevangen was. Gelijk de mensch die tegen de golven worstelt en er in wegzinkt een laatsten blik werpt op den groenen zon-

zigen oever en het vriendelijke landschap dat uit zijnen horizon dreigt te verdwijnen, zoo overzag zij in één oogenblik al de tooneelen van hare vroegere gelukkige dagen, en in de bitterheid van hare smart barstte zij in tranen en de kermende bede uit: »Barmhartige God, help mij! Red hem! o Red mijnen echtgenoot!"

Auguste was eene vrouw van meer dan gewone geestkracht, en nadat de eerste, hevigste aanval van smart voorbij was, besloot zij, in die zoo vreeselijke krisis niets voor het heil van man en kroost onbeproefd te laten. — »Als hij ontwaakt" — sprak zij in zich-zelve — »dan wil ik hem waarschuwen, en bidden, en smeken, en mijn gansche hart voor hem uitstorten. Mijn arme eduard! Gij zijt op een dwaalweg gebragt en in 't verderf gelokt; maar gij zijt ook te goed, te edel, om een offer te worden van de ondeugd, zonder er tegen gestreden te hebben."

Het was den volgenden morgen reeds laat toen eduard uit de bedwelming begon te ontwaken, waarin hij gelegen had. Langzaam opende hij de oogen, rigtte zich verschrikt overeind en zag schuw in de kamer rond, tot dat hij den ernstigen en treurigen op hem gerigten blik zijner gade ontmoette. Nu herinnerde hij zich het voorgevallene, en een blos van schaamte verspreidde zich over zijn gelaat. Er heerschte eene diepe stilte; maar auguste viel hem spoedig bitter weenende om den hals.

— Gij haat mij dus niet, auguste? — vroeg hij treurig.

— Ik u haten! — o Nooit! — Maar ach! eduard! eduard! wat heeft u zoo op het dwaalspoor gebragt?

— Auguste! Gij hebt eenmaal beloofd, de schutsëngel mijner deugd te worden. Gij zijt dat, en zult het verder voor mij zijn. O, auguste! Uwe oogen hebben iets aanschouwd, dat zij nooit weder zullen zien — nooit — nooit — zoo waar God mij helpen moge! — sprak hij, en zag met plegtigen ernst ten hemel op.

En toen auguste dat edele gelaat, die warme uitdrukking van opregtheid en berouw aanschouwde — kon zij toen twijfelen of haar echtgenoot gered was?

Maar eduards plan van verbetering had een groot gebrek. Het bestond slechts in het beperken en matigen, niet in het volstrekt afzien van het genot. Hij begreep niet de noodzakelijkheid om zich geheel aan de gezelschappen te onttrekken,

waar hij de verzoeking het eerst ontmoet had; hij bedacht niet, dat, waar de regelmatige omloop des bloeds en het evenwigt der zenuwen aldus gestoord zijn, eene dubbele neiging bestaat om aan de verleiding toe te geven; zoodat de mensch dikwerf weder haar speelbal wordt bij de eerste noodlottige ontmoeting.

Het is eene groote dwaling, alleen dien graad van ligchamelijke prikkeling waardoor het vermogen van den geest geheel vernietigd wordt, onmatigheid te noemen. Uit hetgeen men te vaak slechts eene matige opwekking noemt, ontstaat een toestand van zenuwachtige prikkelbaarheid, die — even als de eerste waarschuwende kenteekenen der moordende cholera, — soms langen tijd voorafgaat, en waarin de levenskrachten elkander onopgemerkt verteren, en elk oogenblik onherstelbaar kunnen wegzinken. In dien toestand ziet men menigwerf de ziekelijke drift van een overprikkeld gestel tot hartstogtelijke speelzucht of onzinnige speculatiewoede overslaan. Ontevreden met den gezonden regelmatigen loop der zaken en de wetten eener langzaam aangroeijende maar stevig gegrondveste welvaart, laat de verdoolde, door de opgewonden fantasie zich verlokken tot ontëerende waagstukken, met fabelachtige winsten aan den eenen, volslagen verderf aan den anderen kant. En wanneer het verderf, gelijk maar al te dikwijls gebeurt, dáár is, dan wordt bandelooze wanhopige onmatigheid ook weder het rampzalige middel, waartoe men zijne toevlugt neemt, om het folterend gevoel van te leur gestelde hoop en vertwijfeling te verdooven.

Zoo ging het ook met EDUARD. Hij had alle lust tot geregelde bezigheid verloren, en besteedde het grootste deel van zijn vermogen aan eene schitterende destijds algemeen in den smaak vallende speculatie; en toen hij zag dat eene naderende krisis hem met volslagen ruïne en armoede bedreigde, nam hij zijne toevlugt tot de verderfelijke opwekkende middelen, die hij, helaas! nooit geheel had vaarwel gezegd. Omtrent dezen tijd bragt hij eenige maanden door in eene andere stad, ver van vrouw en kinderen verwijderd, terwijl de verraderlijke kracht der verleiding dagelijks aanwies, en hij door kunstmatige prikkels de afnemende krachten van zijnen geest en zijn zenuwgestel zocht te schragen. Eindelijk viel de slag, die niet alleen zijne schitterende droomen van rijkdom in rook

deed vervliegen, maar ook zijn wezenlijken welstand vernietigde. Het door zijne vrouw ten huwelijk gebragte aanzienlijk vermogen verdween in één oogenblik, zoodat slechts een schamel penningske in zijne hand overbleef.

Uit de stad, waar EDUARD vertoefd had om een wakend oog op zijne speculatie te houden, schreef hij aan zijne vrouw het volgende:

»AUGUSTE! 't Heeft alles uit! Verwacht niets meer van uwen echtgenoot; vertrouw niet langer op zijne beloften, want hij is voor u en voor zich-zelven verloren. Ons geluk is verdwenen. Uw vermogen, hetwelk ik met blinde onvoorzigtigheid op het spel heb gezet, is geheel te niet. Maar is dat het ergste? — Neen, neen, AUGUSTE, ik ben verloren, — naar ligchaam en ziel verloren, even onherstelbaar als de vergankelijke rijkdom, dien ik verspild heb. Eenmaal bezat ik gezondheid, kracht, energie, vastberadenheid; maar alles, alles is weg: ik heb mij aan datgene verslaafd, en dagelijks mij aan datgene overgegeven, wat mij eene bron van wroeging maar te gelijk eene toevlugt is in mijn onbeschrijfelijk rampzaligen toestand. Gij zult u het treurige uur herinneren, waarin gij vernaamt, dat uw man een dronkaard was. Uwen blik op dien ongelukkigen morgen.... o, ik vergeet hem nooit! Maar de liefde verblindde u, en te spoedig keerde uw kwalijk geplaatst vertrouwen terug. IJdele hoop! Reeds toen was ik onherstelbaar bedorven. Ach! waarom hebt gij u aan mij verbonden! Waarom ben ik de vader van zulke kinderen, als gij mij geschonken hebt! Is er dan niets in uwe deugd en schoonheid, niets in de onschuld onzer kinderen, krachtig genoeg, om mij van den rand des afgronds terug te trekken? Neen, niets, niets! — AUGUSTE, gij kent het vreeselijke knagen, de onverdragelijke pijn niet van dien alles overheerschenden hartstogt. Ik sluit mij op in mijne kamer; ik denk aan mijn dierbaar huis, — aan mijne schitterende verwachtingen, — aan mijne edele vrouw, den schat mijns levens, — aan mijne eigen onsterfelijke ziel; ik voel dat ik alles opöffer, — voel het met namelooze smart; — maar het uur komt, het uur der knagende behoefte — en alles is te vergeefsch.

»Ik zal niet weder tot u terugkeeren, AUGUSTE; ik zend u het kleine overschot van uw vermogen, dat ik heb kunnen redden. Gij hebt vrienden en bloedverwanten; maar bovenal bezit gij eene kracht van geest, eenen moed om te handelen, welke dien van gewone vrouwen overtreft; en gij, de levende, behoort niet aan den doode gekluisterd te zijn. Voorzeker zult gij lijden, wanneer de band, die ons aan elkander verbond, op die wijze verscheurd wordt; maar draag die smart met moed en onderwerping, want nog oneindig smartelijker zou het u zijn, dag aan dag getuige te wezen van den diepen val uws echtgenoots. — Zoudt gij bij mij willen blijven, om elk spoor van 't geen gij eenmaal bemindet te zien verdwijnen; om de grillige luimen, de gemelijkheid, de opvliegende drift, den ijlhoofdigen toorn te dulden van een man, die zich-zelven niet meer meester is? Zoudt gij uwe kinderen tot slagtoffers en lotgenooten van uw lijden willen maken? Neen, neen! mijn pad is duister en verschrikkelijk — maar alléén zal ik het ten einde toe vervolgen. Niemand moet mij daarop vergezellen. Wanneer ik u thans verlaat, dan zal ik in uwe herinnering leven, gelijk ik eenmaal was: — gij zult mij beminnen en betreuren wanneer ik niet meer zijn zal; maar als gij bij mij bleeft, dan zou ik uwe liefde uitputten, en u een voorwerp van afkeer en walging worden. Daarom vaarwel, dierbare vrouw! vaarwel! Met u neem ik afscheid van de hoop. Zoek niet naar mij; schrijf mij niet. Mij kan niets meer redden."

Zoo vreeselijk begon en eindigde de brief, die voor AUGUSTE het doodvonnis over haar geluk behelsde. Er zijn oogenblikken van smart, waarin zelfs het meest wereldschgezinde hart gedrongen wordt zich tot God te wenden. AUGUSTE was eene edele, liefderijke, deugdzame vrouw, maar zij had slechts geleefd voor deze wereld. Gade en kroost waren haar dierbaarste goed, haar trots, haar alles geweest. Sterk in haar eigen krachten, had zij nooit de behoefte gevoeld naar een hoogere Magt om bijstand en geluk op te zien. Maar toen deze brief aan hare bevende hand ontzonk, en de wereld als een troostelooze woestijn voor haar lag, toen rigtte zij in

hare wanhoop den blik hemelwaarts. — »Wat rest mij nu nog, waarvoor ik zou kunnen leven!" — was de eerste gewaarwording die in haar hart opwelde; maar zij onderdrukte dit gevoel van onberaden smart, en smeekte den Almagtige om bijstand en sterkte; en hier begon de praktische bekendheid met de vertroostende waarheden der godsdienst, die van nu af aan eene geheele omkeering in haar karakter te weeg bragt.

De mogelijkheid der blinde vergoding van eenig aardsch voorwerp werd door den diepen val van haren echtgenoot vernietigd, en AUGUSTE gaf zich met al de kracht van haren geest aan de bescherming van den Almagtigen Helper over. Zij volgde haren man, vond hem, en beproefde, hoewel vruchteloos, hem te redden. In het eerst had hij nog de gewone kortstondige vlagen van beterschap, die de hoop slechts verlevendigen om haar terstond weder te verijdelen. Maar daarop volgde het trapsgewijze verwelken des ligchaams; het stomp worden van het zedelijk gevoel en het geweten; de langzame maar zekere nadering eener afschuwelijke verdierlijking, waardoor de levensloop van den dronkaard zich kenmerkt.

Eenige jaren daarna werd een klein half vervallen huisje in eene der voorsteden van *A**** door nieuwe bewoners betrokken. Het gezin bestond uit vier kinderen, wier gele, vermagerde gezigten en aandoenlijk gemis van kinderlijke vrolijkheid, getuigden van hunne vroegtijdige bekendheid met ellende en smart; uit eene verwelkte nedergebogen moeder, wier sombere weemoedige oogen, bleeke wangen en krampachtig zamengeknepen lippen van een langdurig en bitter lijden spraken; uit een vader met vervallen gelaat, wankelenden gang en die verharde ijskoude onverschilligheid, welke eene jaren lange gemeenzaamheid met ondeugd en misdaad verried. Wie, die EDUARD HOWARD in den bloei zijns levens gezien had, zou in staat zijn geweest, hem in dezen rampzaligen vader te herkennen; of wie zou in deze onder smart en hartzeer wegzinkende vrouw de eenmaal zoo schoone, zoo schitterende, zoo algemeen bewonderde AUGUSTE gezocht hebben? En toch — menig verbitterd en gebroken hart kan het getuigen — bestaan zulke veranderingen niet enkel in de verbeelding!

AUGUSTE was haren man in vele wisselingen des lots en op

vele omzwervingen getrouw gevolgd. Elke hoop op verbetering was vervlogen; zij had ál het walgelijke en afzigtelijke van den dronkaard — te stuitend om het te beschrijven — tot in de kleinste bijzonderheden met eigen oogen gezien, met eigen ooren gehoord; — want in de dronkenschap bestaat geen koninklijke weg: geen voorbehoud van grootheid van geest, gekuischtheid van smaak, of fijnheid van gevoel. Alles gaat gelijkelijk in den poel des zedelijken bederfs te gronde.

Zij had zich met hem naar eene stad begeven waar zij geheel onbekend waren, om ten minste hunne vernedering te verbergen voor degenen, die hen in gelukkiger dagen gekend hadden. De lange, vreeselijke strijd, die al de hoop van haar leven vernietigde, had haar gevoel veredeld, en de omgang met God — den eenigen trooster in zoo diepe smart — had aan haar karakter eene waardigheid gegeven, die 't van niets anders zóó ontleenen kon. Innig beminde zij niet alleen hare kinderen; zij beminde hen met een heilige liefde, gelijk die ingegeven werd door het woord van Dien, die ook in het lijden volmaakt was: »Voor hen heilig ik mij-zelven, opdat ook zij geheiligd mogen worden."

Armoede, bittere armoede, was hunne schreden gevolgd, en toch werd zij niet moedeloos. Talenten, die zij in hare gelukkige dagen slechts als een sieraad van hare weelde aangekweekt had, werden nu met de uiterste krachtsinspanning beoefend om in het levensonderhoud te voorzien, terwijl zij aan de herinnering van hare eigen opvoeding datgene ontleende, wat bij hare kinderen den grond voor vorming en beschaving van den geest konde leggen.

Auguste was slechts weinige weken hier, toen haar verblijf door haren eenigen broeder gevonden werd, die, kort te voren van haren toestand onderrigt, nu trachtte haar over te halen, om haren onwaardigen man te verlaten, en bij hem eene toevlugt te zoeken. Toen hij haar dit voorstel deed, en onder het oog bragt, hoe zij van trap tot trap lager viel: dat zij door eene onvruchtbare pligtsbetrachting zich-zelve en hare kinderen al dieper en dieper in ellende stortte, — toen had zij een oogenblik een zwaren strijd te voeren. Zij wendde zich van hem af en zag peinzend naar buiten; doch weldra kreeg haar gelaat, waarop anders kalme onderwerping te lezen stond, eene uitdrukking van de grievendste smart.

— HENRY! — sprak zij, terwijl zij zich tot hem wendde — Nooit kan eene vrouw in een ander zoo gelukkig zijn geweest, als ik in hem was. Hoe kan ik dat vergeten! Wie heeft hem in die dagen gekend zonder hem te bewonderen en lief te hebben! De menschen hebben hem verzocht en verleid, en ik-zelf heb hem aangemoedigd om het pad des gevaars te betreden. Hij viel, en vond geen vriend die hem opbeurde. Ik smeekte hem dat hij zich zou verbeteren, en hij heeft het herhaalde malen beloofd, besloten en begonnen; maar hij werd op nieuw in verzoeking geleid: — ook zijn beste vrienden deden dat, ja terwijl zij zijn gevaar kenden. Zóó ver bragten zij hem als zij-zelve veilig konden gaan, en wanneer de magt van zijn prikkelbaar gestel hém dat punt van veiligheid en betamelijkheid deed overschrijden, dan stonden zij met koele verbazing daar bij, of oogden hem na met werkeloos beklag. Hoe vaak hebben gevoellooze vrienden hem tot een vernederenden val gebragt, en daarna tot wanhoop; door den ijskouden blik, het afgewend gelaat of den wreeden spot van hen, die door hun kalmer gestel en koeler bloed bewaard werden voor de strikken, waarin hij zich onder hunne oogen verwarde! Hoe, wanneer ik hem toen verlaten had! Welke rekenschap zou ik aan God kunnen afleggen? Ik ben zijne gade, en zal tot den laatsten ademtogt de zijne blijven. Als ik hem verlaat, dan weet ik dat zijn eeuwig verderf beslist is. Ik kan het nu niet doen; slechts een weinig, een klein weinig langer nog — ik zie, dat de ure komen moet. Ik weet dat mijn pligt jegens mijne kinderen mij verbiedt, ze hier bij mij te houden. Neem ze van mij weg — zij zijn mijn laatste troost op aarde, HENRY! — maar gij moet ze medenemen. Misschien, o God! moet ik hen weldra volgen; maar niet voordat ik nog ééne poging gedaan heb. Wat is dit aardsche leven voor een wezen, dat zoo veel geleden heeft, als ik? — Niets. Maar de eeuwigheid! o HENRY! de eeuwigheid! — Hoe kan ik hem aan de eeuwige wanhoop ter prooi laten! Ik heb mij staande gehouden, terwijl mij het hart breken wilde. Ik heb mij onder alles, wat eene vrouw lijden kan, staande gehouden, maar die gedachte....

Zij brak af en scheen met zich-zelve te strijden; maar eindelijk werd zij door het gewigt der smart overweldigd; zij liet het hoofd op hare handen zinken, de tranen stroomden door

hare vermagerde vingers heen, en haar geheele ligchaam werd door een krampachtig snikken geschokt.

Haar broeder weende met haar, en waagde geene tweede poging om haar te overreden. Den volgenden morgen nam AUGUSTE afscheid van hare kinderen, en hoopte nog iets van het gevoel, dat misschien door hunne afwezigheid in het hart des vaders kon worden opgewekt.

Omstreeks eene week daarna verscheen AUGUSTE tegen den avond aan de deur van den rijken Mr. L***, wiens vorstelijke woning een van de sieraden der stad *A**** was. Eerst toen zij in de schitterende zaal binnentrad herkende zij in Mr. L*** eenen man, dien zij en haar echtgenoot vroeger in de gezellige kringen meermalen ontmoet hadden. Zij was zoo veranderd, dat Mr. L*** háár niet herkende. Hij bood haar medelijdend eenen stoel aan en verzocht haar, de t'huiskomst zijner vrouw af te wachten, waarop hij zich tot eenen heer wendde met wien hij gesproken had en het afgebroken gesprek vervolgde.

— Neen, DALLAS! — zeide hij — in dit opzigt verlangt gij iets dat onmogelijk en bovendiën geheel doelloos is. De maatschappij laat zich niet veranderen en verbeteren, door dat elk op zijnen naaste tracht te werken, maar wel door dat ieder voor zich-zelven zorgt. Gij en ik zijn het, mijn vriend! die bij ons-zelven beginnen moeten, en ieder ander moet hetzelfde doen, dan zal de maatschappij ten volle verbeterd worden. Maar bij de tegenwoordige philanthropische mode, die medebrengt, dat een ieder zich verpligt rekent voor het zieleheil van zijn naasten buurman te waken, pakt men de zaak geheel verkeerd aan. Het schijnt wonder wat te zijn, doch sticht al zeer weinig goeds.

— Maar hoe als uw buurman geen lust gevoelt, om op zijn eigen verbetering bedacht te zijn? Wat dan?

— Wel, dan is het ook zijn zaak, en niet de mijne. Wat mijn Schepper van mij verlangt, is, dat ik mijn eigen pligt doe, en niet dat ik over dien van mijn buurman het hoofd breek.

— Maar, beste vriend! dat is immers juist de vraag. Waarin bestaat de pligt, welks vervulling de Schepper verlangt? Is 't niet ook: eenige belangstelling in uwen naaste, eenige zorg voor zijn welzijn en zieleheil aan den dag te leggen?

— Nu, dat doe ik ook, door een goed voorbeeld te geven. Ik versta evenwel daaronder niet hetzelfde als gij, die geen wijn drinkt, omdat het drinken van wijn mogelijk iemand tot het drinken van brandewijn zou kunnen brengen. Dat is even zoo goed als of men van mij verlangde, dat ik niet meer zou eten, omdat men te véél kan eten en daardoor ziek kan worden. Ik begrijp het zóó, dat ik van mijnen wijn en van al het andere een matig en betamelijk gebruik moet maken, en daardoor aan mijnen naaste een goed voorbeeld geven.

Het gesprek werd hier door de komst van Mistress L*** afgebroken. Het had AUGUSTE de dagen weder levendig voor den geest gebragt, toen zoowel zij als EDUARD op gelijke wijze gesproken en gedacht hadden. Ach, hoe geheel anders dacht zij, de eenzame, hulpelooze, nedergebogen gade van een geruïneerden man, de droeve moeder van erger dan vaderlooze kinderen — hoe geheel anders dacht zij nu, dan destijds, toen zij, veilig in haren voorspoed, in rijkdom en bevredigde liefde, zonder nadenken de gewone phrase herhaald had: »Waarom zouden de menschen zich zoo veel om de zaken hunner medemenschen bekreunen? Ieder zorge voor zich, en God voor ons allen!"

AUGUSTE nam zwijgend van Mistress L*** het fijne naaiwerk aan, hetwelk deze haar in persoon had willen overgeven.

— ELLEN! — zeide Mr. L*** tegen zijne gemalin, die arme vrouw schijnt op de eene of andere wijze in nood te zijn. Gij moet er toch eens heengaan en onderzoeken of er niet iets voor haar kan gedaan worden.

— 't Is zonderling — antwoordde Mistress L*** — zij doet mij levendig aan AUGUSTE HOWARD denken. Herinnert ge u die nog wel?

— Ja zeker; die arme vrouw. Haar man is, hoor ik, een liederlijke dronkaard geworden. Wie zou dat gedacht hebben!

— Maar ge zult u wel herinneren — hernam Mistress L*** — dat ik het meer dan zes maanden, eer men er van begon te spreken, voorspeld heb. Weet ge nog wel hoe hij, op de partij die gij na het huwelijk van MARY B*** gegeven hebt, zoo opgewonden was, dat het de algemeene aandacht trok? Ik zeide toen reeds, dat hij op een gevaarlijken weg was. Maar hij kon ook zoo weinig verdragen, dat twee of drie glazen hem reeds naar het hoofd stegen. Vergelijk GEORGE ELDON daar eens

mede, die een paar flesschen drinkt, zonder dat iemand er iets van merken kan.

— Nu, het was jammer van den man — merkte Mr. L*** aan — HOWARD alleen was meer waard dan een dozijn GEORGE ELDONS te zamen.

— Gelooft gij wel — vroeg DALLAS, die tot hiertoe zwijgend hun gesprek had aangehoord — gelooft gij wel, dat hij zóó diep zou zijn gevallen, als hij zich in eenen kring bewogen had, waar men algemeen gewoon is, alle geestrijke dranken te vermijden?

— Dat zou ik niet durven zeggen — antwoordde Mr. L*** — misschien niet.

Mr. DALLAS was een man van groot vermogen en met warme geestdrift voor al wat edel en goed is bezield. Van een vurig temperament, vervolgde hij het eenmaal voorgestelde doel, met den grootsten ijver, zonder zich door hinderpalen te laten afschrikken, en in de laatste jaren had hij aan philanthropische plannen tot zedelijke verbetering zijner medemenschen ál zijne aandacht geschonken. Op de gangen, die hij menigwerf tot het verrigten van eenig verborgen liefdewerk ondernam, was hij somtijds voorbij de woning van EDUARD gekomen, en de bleeke geduldige vrouw en moeder had zijne innige deelneming opgewekt. Door kleine geschenken aan hare kinderen had hij met haar in nadere aanraking weten te komen, en eenige bijzonderheden van hare geschiedenis leeren kennen, welke hem met diep medelijden vervulden. Slechts bij een enthusiast als hij kon de gedachte opkomen, eene poging te doen om deze ongelukkigen uit hare hopelooze ellende op te beuren, door de verbetering van hem, die er de oorzaak van was. Maar hij was inderdaad op dat denkbeeld gekomen; het gesprek van Mr. L*** en diens gade had 't in hem verlevendigd, en hij vernam weldra, dat de persoon, op wien hij die menschlievende proeve wilde doen, dezelfde EDUARD HOWARD was, wiens vroegere geschiedenis hij op deze wijs vernomen had. Hij liet zich nu door deze voormalige bekenden van het beklagenswaardig gezin de nadere bijzonderheden der zaak verhalen, zonder hun zijn voornemen mede te deelen, en verliet hen met het vaste besluit om zijn plan zoodra mogelijk uit te voeren. Hij wachtte de gelegenheid af, dat EDUARD van den invloed

der bedwelmende dranken vrij was, en vond die spoedig, daar het vertrek zijner kinderen hem eenen schok had gegeven, waardoor weder eenige overblijfselen van zijne betere natuur waren opgeweld. Door vriendelijke toespraak en met zachtheid beproefde Mr. DALLAS de veerkracht van zijnen geest allengs weder op te wekken en het afgestorven zedelijk gevoel te verlevendigen.

— Het is te vergeefs, zoo tot mij te spreken, Mr. DALLAS! — zeide EDUARD, toen deze hem eens met de welsprekendheid des opgewekten gevoels de beweegredenen voorhield, die hem nopen moesten om zijne verbetering althans te beproeven. — Met even veel vrucht kunt gij eene poging doen, om een voor eeuwig verdoemde uit de hel te verlossen. Denkt ge, dat ik niet alles weet, wat gij mij zeggen kunt? Ik ken 't alles van buiten, Sir! Geen mensch zou over dat onderwerp schooner redevoeringen kunnen houden, dan ik; ik weet alles, — ik geloof alles, — zoo als de duivelen gelooven en sidderen.

— Maar voor u is er nog hoop. — zeide Mr. DALLAS — Gij moogt u niet in het eeuwige verderf storten.

— En wie voor den duivel zijt gij, dat ge op die wijze met mij spreekt? — hernam EDUARD, terwijl hij met een straal van nieuwsgierigheid, zoo al niet van hoop, uit zijn sombere wanhoop opzag.

— Een bode Gods aan u, EDUARD HOWARD! — sprak Mr. DALLAS, terwijl hij plegtig zijn vaste blik op hem vestigde. — Aan u, EDUARD HOWARD! die talenten, vooruitzigten en gezondheid weggeworpen, het hart uwer vrouw gebroken en uwe arme kinderen tot bedelaars gemaakt hebt. Voor u ben ik die bode van God; door mij biedt Hij u gezondheid, en hoop, en achting voor u-zelven, en de liefde uwer medemenschen weder aan. Gij kunt het gebroken hart uwer vrouw heelen en voor uwe ongelukkige kinderen weder een vader worden. Bedenk het wel, HOWARD! Hoe, zoo het mogelijk ware? Hoe zou het zijn, als gij weder uwe waarde gevoeldet; weder geacht en bemind waart als weleer; weder een gelukkig huis, eene gelukkige vrouw en gelukkige kinderen bezat? Bedenk, hoe gij uwer arme vrouw ál hare tranen zoudt kunnen vergoeden! Wat belet u, dit alles te verkrijgen?

— Hetzelfde beletsel als dat van den rijken man in de hel!

Er is eene diepe klove. Zij ligt tusschen mij en al wat goed is: — mijne vrouw, mijne kinderen, mijne hoop op den hemel — alles ligt aan de overzijde.

— Maar die klove is niet onoverkomelijk! Wat zoudt gij wel geven, HOWARD, zoo gij weder een matig en braaf mensch kondet zijn?

— Wat ik daarvoor geven zou! — zeide EDUARD, dacht een oogenblik na, en barstte toen uit in tranen.

— O! ik zie wat het is! — hernam Mr. DALLAS — gij hebt behoefte aan eenen vriend, en God heeft u eenen vriend gezonden.

— Wat kunt gij voor mij doen? — vroeg EDUARD met verwondering over het stellige dier beloften.

— Ik zal u zeggen, wat ik doen kan. Ik kan u in mijn huis opnemen en u eene kamer geven en over u waken, tot dat de sterkste verzoeking voorbij is. Ik kan u weder bezigheid geven. Wanneer gij u aan mijne zorg wilt overgeven kan ik alles voor u doen, wat er gedaan moet worden.

— O God der genade! — riep de ongelukkige uit — is er dan nog hoop voor mij? Ik kan het niet gelooven. Breng mij waarheen gij wilt; ik zal u volgen en gehoorzamen!

Na weinige uren bevond de verdwaalde zich in een afgelegen vertrek der woning van Mr. DALLAS, waar hij zijne bezorgde en dankbare gade andermaal als eene waakzame beschermëngel wedervond. Geneeskundige behandeling, gezonde ligchaamsbeweging, nuttige bezigheid, eenvoudig voedsel en zuiver water paarden zich aan het persoonlijk opzigt door Mr. DALLAS, met beleefdheid en zachtzinnigheid uitgeoefend, maar in den beginne zoo gestreng, dat EDUARD zich met der daad als in gevangenschap bevond. Na het plotseling gestaakte gebruik van den tot behoefte geworden prikkel, was de terugwerking in het eerst vreeselijk, en de ongelukkige smeekte zelfs met tranen, dat men hem vergunnen zou zijn voornemen te laten varen; maar de onwrikbare vastheid van Mr. DALLAS en de teedere vermaningen en beden van zijne vrouw behaalden de overwinning. Wel kon men van hem zeggen, dat hij in het vuur gelouterd werd, want eene hevige koorts met vlagen van ijlhoofdigheid bragt hem aan den rand des grafs.

Maar eindelijk was de strijd tusschen leven en dood beslist, en hoewel hij daarna zwak en uitgeteerd op het ziekbed

achterbleef, was hij toch tot het bewustzijn weder opgewekt en gevoelde allengs krachten en gezondheid terugkeeren. Welke taal is zoo rijk om de zalige vreugde van AUGUSTE te schetsen, toen zij in EDUARD den zoo lang verloren geachten echtgenoot weder aanschouwen mogt! Het was haar als of het graf eenen doode had wedergegeven.

— AUGUSTE! — riep hij met zwakke stem, toen hij na een langen gerusten slaap, bevrijd van de ijlende koorts, ontwaakte. Zij boog zich over hem neder. — AUGUSTE, ik ben verlost! Ik ben gered! Ik gevoel in mijn binnenste, dat ik genezen ben!

Hevig aangedaan sloot AUGUSTE hem in hare armen. Ook hij weende, en na eene wijle vervolgde hij:

— Het is méér dan terugkeer alleen tot dit aardsche leven; ik gevoel dat het de aanvang van een beter en eeuwig leven is. De Verlosser heeft zich over mij ontfermd, en ik weet, dat Hij mij voor op nieuw te vallen behoeden kan.

Doch bedekken wij dit tooneel met eenen sluijer: geene woorden vermogen het af te malen.

— Mag ik vragen, Mr. DALLAS! — vroeg Mr. L*** eenige maanden later — wie die knappe man is, dien ik van morgen op uw kantoor gevonden heb? Zijn gezigt kwam mij bekend voor.

— Het is een zekere Mr. HOWARD; een gewezen advocaat; ik heb hem een aandeel in mijne zaken gegeven.

— Zonderling! Onmogelijk! Dat kan toch dezelfde HOWARD niet zijn, dien ik vóór eenige jaren gekend heb?

— Ik geloof dat hij het is. — zeide Mr. DALLAS.

— Ei; ik dacht dat die reeds lang door zijne onmatigheid in het verderf en ten grave was gesleept.

— Hij is zeker diep gevallen geweest; slechts weinigen vielen ooit dieper; maar nu belooft hij zelfs de schoonste verwachting, die men vroeger van hem koesteren mogt, nog te zullen overtreffen.

— Wat gij zegt! En van waar die verandering?

— Het is nog al netelig, mijn vriend! u te verhalen, hoe dat is toegegaan, want er is daarbij een groote mate van bemoeijenis met eens ander mans zaken in het spel geweest. Om 't u dan met korte woorden te zeggen: HOWARD is in de handen gevallen van een dier lastige menschen, die in de wereld

rondloopen, en tractaatjes uitdeelen, en matigheidsgenootschappen oprigten, en hoe die gekheden meer heeten mogen.

— Nu, nu, DALLAS! — zeide Mr. L*** lagchend — al is dat het geval, ik wil toch die geschiedenis wel hooren.

— Tot uwe dienst; maar wees eerst zoo goed een bezoek met mij in dit huis te brengen. — antwoordde Mr. DALLAS, terwijl hij voor de deur van een nette woning bleef staan.

Weldra bevonden zij zich in het huishoudvertrek. De eerste persoon dien zij zagen was EDUARD HOWARD die een bloeijenden knaap op zijne armen liet dansen, terwijl AUGUSTE met opgetogen blik zijne bewegingen volgde.

— Mr. en Mistress HOWARD, dit is Mr. L***, een oude bekende, zoo ik meen.

Er ontstond een oogenblik van wederzijdsche verlegenheid en verrassing, die echter spoedig door de hartelijke en vrijmoedige houding van EDUARD verdreven werden. Mr. L*** ging zitten en kon de oogen naauwlijks van AUGUSTE afwenden, op wier gelaat hij nu eene schoonheid bewonderde, van nog edeler en verhevener stempel, dan in den vroegeren bloei harer jeugd. Hij zag in de kamer rond. Zij was eenvoudig maar smaakvol gemeubeld, en getuigde van de stille gelukkige huiselijkheid der bewoners. Hij zag boeken, teekeningen, muzijkinstrumenten. Maar de schoonste sieraden waren vier gezonde, vrolijke kinderen, die zich aan het andere einde der kamer met spelen of werken bezig hielden. Na een kort gesprek namen zij weder afscheid.

— Mr. DALLAS! gij zijt een gelukkig man. — zeide Mr. L*** — Dit huisgezin zal u eene diamant wezen.

Hij had gelijk. Elke uit de zonde en het verderf geredde ziel is voor hem, die ze gered heeft, een juweel, hoewel eerst de eeuwigheid die in zijn vollen glans zal vertoonen. Daarom staat er geschreven:

»DE VOORGANGERS ZULLEN SCHITTEREN ALS DE ZONNE-
»GLANS AAN HET UITSPANSEL, EN DIE VELEN OP DEN REG-
»TEN WEG DEDEN TREDEN, ALS DE STERREN, EEUWIG EN
»ALTOOS!" (*)

(*) DAN. XII: 3, naar de vertaling van VAN DER PALM.

DANTE TE PARIJS.

1302.

Den 23sten Maart 1302 was geheel *Parijs* in beweging; de straten en pleinen waren opgepropt vol met wandelaars en nieuwsgierigen; van de eene zijde snelden geheele troepen studenten, pages en lakeijen aan; van den anderen kant naderden de Raadsheeren, leden van het Parlement, op hunne met feestdekken bekleedde muilezels; hofdames kwamen op hare telgangers van de *Pont-au-Change;* rijke burgervrouwen, prachtiger opgeschikt dan de koninklijke kleedingwetten wel toelieten, verdrongen elkander op de trappen van de H.-Kapel, of stonden er even onbewegelijk in het portaal, als de twaalf steenen heiligen, dáár als zoo vele schildwachten geschaard. Hier en daar zag men wachtdoende boogschutters door de menigte dringen, en ginds de officieren der burgerwacht, gewapend met hunne *pertizanen* met gouden leliën, en bekleed met driekleurige sjerpen, zich afsloven om langs den oever van *St. Landry* hunne compagniën te rigten. Op de bruggen bedekten duizende schooijers en ledigloopers de luifels der om 't feest geslotene winkels, en benden van slechte knapen, de muts met de ravenveder op 't linker oor, drongen door het volk, tergden de honden, plaagden de meisjes, en zochten in het gedrang naar buit.

Van waar dat gewoel en die vreugde? — Koning FILIPS *de Schoone* had, tot groot genoegen der burgers, den zetel van het Parlement in de goede stad *Parijs* gevestigd, en hij-zelf, om getuige van het genoegen des volks te zijn, kwam met zijne drie zonen: LODEWIJK, FILIPS en KAREL, de plegtige opening en eerste zitting van het Parlement bijwonen.

Het vertrek van de marmeren tafel, vóór de groote zaal des Parlements, was met eene ontelbare menigte nieuwsgierigen, vreemden en inlanders gevuld, die al het mogelijke deden om de ruimte, in de groote zaal voor 't volk bestemd, te bereiken; maar de hellebardiers, dáár tot bewaring der orde geplaatst, waren onverbiddelijk, en zoo een enkele hunner zich door eene goede gift bewegen liet, de anderen handhaafden hunne gestrenge en scherpe bevelen, in weerwil van de dringende beden der begeerigen.

Onder hen, die door de schildwachten werden afgewezen, bevond zich een man rijzig van gestalte en op de wijze der *Italianen* gekleed. Het gelaat van dezen vreemdeling was schoon en regelmatig, zijne zwarte, doordringende oogen oefenden eene soort van betoovering uit, waarvan men zich geene reden kon geven. Maar toch was die veelvermogende blik onmagtig gebleven tegenover de onbewegelijkheid der schildwachten, en half verwonderd, half misnoegd wilde hij zich verwijderen, doch bij het uitgaan der kamer werd hij aangesproken door een rijk gekleed ridder, edel van houding en open van gelaat, die hem opmerkte.

— Naar ik zie, Messire! — sprak de ridder — wenscht gij in de groote zaal van het Parlement te komen, om er den Koning van *Frankrijk* te zien, in het midden van zijn hof, zijne ridders, zijne ministers, en zijne vrienden en getrouwen, bij de zitting van het Parlement?

— Helaas, ja, *Monseigneur!* — antwoordde de vreemde met een zucht, terwijl zijne fonkelende oogen den ridder aanstaarden — Maar ik ondervind, dat niet enkel de vruchten in den hof der Hesperiden met gestrengheid worden bewaakt.

— Uit uwe kleeding maak ik op, dat gij een vreemdeling zijt en wel uit *Italië*. Zou ik uw naam mogen weten, Messire!?

— Men noemde mij voorheen DANTE ALIGHIERI. Ik ben van *Florence*. Sedert ik, als balling, door *Europa* zwerf, heet men mij eenvoudig: DANTE, en onder dien naam heeft de herbergier in de straat *Fonarre*, waar de *sprekende put* uithangt, mij op de registers van zijne herberg doen inschrijven.

— Gij zijt dus een slagtoffer van de burgeroorlogen, die uw vaderland teisteren! Ik heb van uwen roem, uwen moed en uwe ongelukken gehoord, Messire DANTE! wees welkom in onze schoone stad! Gij zult een vriend in mij vinden.

— Aan wien boezem ik zoo veel belangstelling in? — vroeg DANTE verwonderd.

— Ik ben ENGUERRAND DE MARIGNY. — antwoordde de ridder — Maar spoedig, volg mij! Ik zal u in de groote zaal brengen. De Koning komt welhaast; ik moet mij bij hem voegen: dat is mijn pligt en mijn voorregt! En gij, Messire de *Florentijner!*, vereer morgen op den middag den Intendant der geldmiddelen met een bezoek. Die Intendant is uw vriend en uw dienaar.

En zonder antwoord te wachten ging ENGUERRAND den vreemdeling voor, door de menigte der nieuwsgierigen heen, die eerbiedig ruimte maakten. Op die wijze kwam DANTE in de groote zaal.

Zij was in drie ruimten verdeeld: de eerste vormde het park of *parquet*, aan welks boveneinde de zetel (*lit*) des Konings was. Ter wederzijden van den zetel stond een hooge bank, bedekt met tapijtwerk vol leliën, en zoo geplaatst dat zij het gezigt des Konings door geheel de zaal niet konde hinderen. Die banken waren voor de regters en raadsheeren bestemd. Lager dan deze was wederzijds een andere bank, insgelijks bekleed met tapijtwerk vol leliën, en van de eerstgemelde alleen door mindere hoogte onderscheiden; zij heette de eerste bank en diende voor de Heeren van 's Konings gevolg: de hoofdschouten, regters en oud-advocaten. Procureurs en zelfs jonge advocaten mogten er geene plaats op nemen. In een der hoeken van deze ruimte waren twee schrijfplaatsen afgezonderd; de eene voor den eersten deurwaarder, belast met het afroepen der zaken; de andere voor den griffier.

De tweede ruimte der zaal was afgeperkt door een beschot ter hoogte van den elleboog, met een plat dekstuk, waarop de pleiter zijne stukken kon leggen.

Op een korten afstand van het eerste stond een tweede beschot, tot afscheiding van het publiek. Tusschen de beide beschotten waren banken met ruggen geplaatst, voor de advokaten, de procureurs en de belanghebbende partijen.

Inwendig was deze zaal in Gothischen stijl rijk betimmerd en fraai versierd. Die stijl was, ten gevolge der kruistogten, in *Frankrijk* inheemsch geworden.

Koning FILIPS en zijne zonen, allen evenzeer hovaardig en prachtlievend, hadden in deze zaal eene indrukmakende weelde verordend, die niet geheel was zonder staatkundige bedoeling. Hunne opvolgers verhieven nog den indruk van dit aan het regt gewijde heiligdom en bragten, elk naar de eeuw, waarin hij leefde, rijke offers aan die edele praal. Elke koning was trotsch op die vergaderplaats van 't *Parijsche* Parlement. Zij was ook het eerste wat men aan bezoekende vreemde vorsten toonde; gelijks men oudtijds te *Rome* voorname bondgenooten of overwonnelingen, eerst en vóór alles naar het kapitool geleidde.

De zaal was in die dagen tweemaal zoo groot als zij gekend is in het laatst der achttiende eeuw. Alleen door hare uitgestrektheid en hoogte boezemde zij reeds ontzag in. Hare wanden waren behangen met blaauw fluweel bezaaid met gouden leliën, op geregelde afstanden in doffen opgenomen, en van onder met kunstig gewerkte gouden franje gezoomd. De reusachtige vensters waren aan de zaal evenredig. Laken behangsels met goud en zilver geborduurd hingen er voor tot op de helft hunner hoogte, en keerden daar het buitenlicht. De niet bedekte helft der vensters prijkten met geschilderde glazen: heerlijke tafereelen van godvruchtige en andere belangrijke onderwerpen, die bewondering inboezemden; terwijl zij het invallende licht temperden. De zaal was daardoor met een soort van halven dag gevuld: een half duister, geheel overeenstemmende met de majesteit der plaats.

Men verbeelde zich die groote en grootsche ruimte ingenomen door rijen van raadsheeren en regtsgeleerden, in hunne plegtstatige kleeding; aan het boveneinde den Koning op zijnen zetel, omringd door zijne zonen in hun vorstelijk gewaad, en te midden van den prachtigen stoet zijner ministers en hovelingen; aan het benedengedeelte, in de ruimte voor het volk bestemd, eene talrijke zaamgepakte schaar van aanzienlijke mannen; en bij dit alles eene diepe stilte, door niets dan de plegtige stemmen der redenaars afgebroken; terwijl de indruk nog vermeerderd wordt door het gewigt der zake, de beroemdheid der sprekers, en de wegslepende bekoorlijkheid van hunne voordragt en stijl!

De *Florentijnsche* banneling had die verheven vierschaar met eerbied aanschouwd. Meer dan eens, door de welsprekendheid der redenaren in verrukking gebragt, rees hij van zijne plaats op, en de eerstemaal vergetende wáár hij zich bevond, zou hij in luide toejuiching zijne gewaardingen hebben uitgedrukt; indien niet toevallig de blik van ENGUERRAND DE MARIGNY den zijnen ontmoet, en hem tot nadenken gebragt had. — Geen wonder intusschen, dat DANTE zich in hooge mate dóór dien edelman verpligt gevoelde.

Eindelijk werd de zitting opgeheven; de menigte haastte zich naar buiten om ook dáár den koninklijken optogt te zien; terwijl FILIPS, plegtig door de Magistraten geleid, zich door den voor hem en zijn gevolg bestemden uitgang langzaam verwijderde.

Toen DANTE weder buiten kwam zocht hij de eenzaamheid op en gaf met smart zich over aan de treurige herinneringen, die zijne ziel bestormden.

— o *Florence!* o mijn vaderland! — zuchtte hij met gevouwen handen en de oogen in tranen ten hemel gerigt — verstoot gij aldus uwe kinderen! Zult ge mij voor altijd dit ellendig bestaan op den vreemden grond laten voortslepen! Gij hebt mij gebannen, *Florence!* De velden door het zweet mijner voorouders vruchtbaar gemaakt hebt gij met zout bezaaid! Het huis waarin ik 't leven ontving hebt gij omvergehaald, en mijn hoofd op prijs gesteld!... En waarom dat alles? Alleen omdat ik u vrij en gelukkig wilde maken, en voor eeuwig de partijen wilde breidelen, die aan uw binnenste knagen! In naam der vrijheid hebt ge mij verbannen, toen ik, in naam der vrijheid, u van ketenen wilde ontslaan! Ondankbaar, driewerf ondankbaar vaderland! mijn verstand om u te regeren, mijn moed om u te verdedigen verloochent gij; maar mijn dichterlijk genie, dat u roem schenkt, in weerwil van u-zelf, kunt ge niet verloochenen! — *Florence!* de wereld zal eenmaal uwe trotschheid en uwe magt vergeten; maar nooit vergeet de aarde, dat gij DANTE hebt zien geboren worden! Als eene vlammende komeet zweeft mijn naam boven u, o valsche stad! Als in de omwenteling der eeuwen uwe bolwerken, gelijk die van *Troje*, worden nedergeramd; als uwe praalgebouwen, gelijk die van *Herculanum* en *Pompeji* in de aarde verdwijnen, zal mijn naam alleen den uwen doen leven van geslacht tot geslacht! De reiziger zal immer aan de oevers van den *Arno* met eerbied stil staan en in elken steen, in elk bemost overschot van een weleer prachtig gesticht de sporen van mijne wieg wanen te ontdekken. »Eeré zij DANTE!" zal de vreemdeling roepen, en die onsterfelijke kreet zal eeuwiglijk mijne vijanden van magtelooze woede doen sidderen!

Als werktuigelijk keerde de dichter eindelijk naar zijne geringe herberg terug.

De hospes kwam hem nederig buigend te gemoet en DANTE, niet gewoon aan zulk eene beleefde ontvangst, zag hem vragend aan.

— *Monseigneur*, Messire, welke anderen titel moet ik u geven — sprak de herbergier — er is een page hier geweest om u van wege *Monseigneur* ENGUERRAND DE MARIGNY te ver-

zoeken, de uitnoodiging, welke hij u gedaan heeft, niet te vergeten.

— Niets anders? — vroeg DANTE.

— Niets anders! Alsof dit verzoek niet zeer veel ware! — Wat kunt gij meer verlangen? Eene uitnoodiging van den gunsteling des Konings, van den Kamerheer van *Frankrijk*, Kapitein van de *Louvre* en Intendant der Financiën en gebouwen. De uitnoodiging van een man, die zijne hand maar heeft te openen om goud te doen regenen!

— Kunt ge mij eenig avondeten doen geven?

— *Monseigneur!* ik heb gebraden wild en gevogelte; gerookte worsten van *Reims*, vruchten, conserven en overheerlijke *Piemontsche* kaas.

— Kaas van *Piemont!* Den weg naar *Florence!* Geef mij mijne lantaren en zend mij brood met een stukje van uwe kaas.

— Helaas! — zuchtte de waard — dat is een edelman die als een bedelaar leeft! Als de Hemel hém Intendant van Financiën deed worden zouden onze spaarpotten beter dan nu zijn gevuld!

1315.

Dertien jaren later was de geregtszaal van het Parlement weder met talrijke aanschouwers gevuld; maar de nieuwsgierigheid der menigte had nu eene geheel andere oorzaak; want de zitting betrof de eer en het leven van den aanzienlijksten der vroegere ministers.

Na den dood van FILIPS *de Schoone* (in 1313) misbruikte de Graaf van *Valois*, oom van diens opvolger, het vertrouwen van den jeugdigen LODEWIJK X, om den val te bewerken van ENGUERRAND DE MARTIGNY, dien hij haatte. De schatkist was ledig, en hij beschuldigde hem van verduistering van 's rijks penningen. De geschiedschrijvers van dien tijd verhalen, dat de Koning, in den vollen raad, vroeg, waar de opbrengsten der belastingen en tienden gebleven waren, en daarop van den Graaf VAN VALOIS ten antwoord kreeg, dat MARTIGNY er het beheer van had en er rekenschap van moest doen.

— Ik ben daartoe gereed. — sprak deze.

— Doe ze dan terstond! — hernam de Graaf.

— Ik heb — antwoordde DE MARTIGNY — een groot gedeelte er van aan u ter hand gesteld, en het overige is ten nutte van den Staat uitgegeven.

Toen schold de Graaf den Minister voor een logenaar, en DE MARTIGNY de tegenwoordigheid des Koning en den rang zijns tegenstanders vergetende, schold hem terug. Dadelijk trok deze den degen. Men scheidde hen; doch na dit tooneel overreedde de Graaf, zonder veel moeite, den Koning, om den Intendant aan het misnoegen des gedrukten volks op te offeren. DE MARTIGNY werd daarop in 's Vorsten paleis gevangen genomen en naar de *Louvre* gevoerd, waarvan hij Gouverneur was.

Eene door den Graaf benoemde Commissie werd met het onderzoek der zaak belast. Bij afkondiging met trompetgeschal werd ieder uitgenoodigd om zijne grieven tegen den gevangen Minister in te leveren. Er kwam niemand; toch zette men, op verdichte beschuldigingen zonder eenig bewijs, het zoogenaamde regtsgeding voort. Te vergeefs vroeg ENGUERRAND om gehoord te worden. De Koning wilde hem doen hooren, doch VALOIS onderdrukte 's Vorsten neiging tot regtvaardigheid. — »Sire! Sire!" — zeide hij — neem u in acht! Men doodt de roofvogels, zonder zich aan hun gekras te storen.

De bewijzen waren te zwak om DE MARTIGNY te veroordeelen; de boosheid nam dus andere middelen te baat. Bedienden van den Graaf, en daartoe omgekocht, verklaarden dat de echtgenoote en zuster van den gevangene toovermiddelen bezigden om hem te bevrijden, en daartoe de beeldtenissen des Konings en van VALOIS hadden verbrand. (*) Deze beschuldiging, hoe dom, zelfs in dien tijd, was voldoende om beide die ongelukkige vrouwen in den kerker te doen werpen, en om de Commissarissen het doodvonnis over DE MARTIGNY te doen uitspreken. Maar het was nog niet genoeg den ongelukkige te vermoorden; hij moest op de schandelijkste wijze sterven. Het vonnis verwees hem om te worden opgehangen aan de galg, die hij-zelf, als Magistraat, ten schrik der boosdoeners, op den heuvel van *Montfaucon* had doen oprigten.

(*) De tooverij van het verbranden van iemands beeldtenis in was, bestond in het steken op de plaats van 't hart, of in 't verbranden, met zekere plegtigheden en 't uitspreken van zekere woorden, van afbeeldingen in was, gelijkende naar de personen, die men wilde schaden. Deze ellendige beschuldigingen van tooverij werden onder HENDRIK III, gedurende de *Ligue* en zelfs in 't laatst der regering van LODEWIJK XIV vernieuwd.

Om van dit vonnis kennis te nemen zat het Parlement op den 3den Mei 1315, en het deelnemend volk verdrong zich om den uitslag te hooren.

Eene sombere stilte heerschte onder de menigte. Zoo als zij DE MARTIGNY beschimpt had, toen FILIPS *de Schoone* hem met zijn vertrouwen vereerde, zoo stelde zij nu belang in zijn lot, nu hij een bedroevend voorbeeld was van de onzekerheid en wisselvalligheid der fortuin. Alle soorten van standen waren in en rondom het geregtshof bijeen. Onder de groepen van studenten en pages zag men burgers en handwerkslieden, hovelingen, schuitenvoerders en visschers vermengd, en angst en rouw stonden op alle gezigten te lezen.

Op een der treden van de trap die naar de poort van het paleis geleidde zat een vreemdeling in een wijden kapmantel gehuld; zijne donkere blikken schenen elk die uit de groote zaal kwam te ondervragen. Het volk week op zijde, toen één der pleitbezorgers in zijn deftig gewaad naar buiten kwam; maar de vreemdeling trad integendeel op hem aan, en zijn kap afwerpende vroeg hij:

— *Seigneur* RAOUL DE PRESTES! is het werk des onregts reeds volbragt?

— Hoe, *Seigneur* DANTE! — riep deze uit, van verbazing een stap terug gaande — Gij hier! Wat doet gij in dit *Capernaum*?

— Mijn pligt. — sprak de Dichter — Ik heb het lot van den edelen DE MARIGNY eerst laat te *Parma* vernomen; maar besloot terstond om naar *Parijs* te gaan. Zoo kwam ik hier. Is het te laat? Wat heeft men in den *Areopagus* beslist?

— Het Parlement heeft het vonnis, dat onzen beklagenswaardigen vriend veroordeelt, bekrachtigd. Nooit werd er een boosaardiger geveld. Als de regtvaardigheid zich hier openbaarde, zouden de muren instorten, gelijk die van *Jericho*.

— DE MARIGNY veroordeeld! Dat is niet mogelijk! Meester RAOUL! gij hebt zeker niet wel verstaan. Sterfelijke regters moeten immers rekenschap doen aan den Onsterfelijken!....

— Hij is veroordeeld, *Seigneur* ALIGHIERI! het is maar al te waar: mijne ooren hebben de uitspraak gehoord; mijne oogen hebben zijne moordenaren in hunne vreugde aanschouwd, en morgen, op dit uur, hebt gij uwen beschermer en ik mijnen vriend reeds verloren.

— Veroordeeld! Uwe welsprekendheid, Meester RAOUL! heeft

dan gefaald! Die welsprekendheid zou den schuldige redden; hoe veel te eer dan den onschuldige!....

— Beducht dat mijne vriendschap hem baten mogt, hebben zijne vijanden mij in de *conciergerie* doen sluiten, en 't is hunne wreedheid alleen, die mij thans in vrijheid heeft gesteld, om de bekrachtiging van het vonnis, dat DE MARIGNY van het leven beroofd, magteloos aan te hooren.

— Vloek over hen! Maar dat vonnis mag niet worden uitgevoerd! Gij moet tot het volk spreken; zijn moed ontvlammen; zijn medelijden opwekken! Help mij, RAOUL! Dat wij deze blokken bezielen! In die bewogene harten vonken van regt en barmhartigheid werpen! Als deze werklieden met hunne gewrichten van ijzer mij volgen, zal de galg voor dezen MORDECHAÏ opgerigt spoedig de nieuwe HAMANS torschen, die het heiligdom des regts door hunne gewetenloosheid bezoedelen! Kom RAOUL! Eere zij God! Schande en dood aan de boozen!

— Stelt gij u *Parijs* als *Florence* voor? Meent gij dat ook hier duidelijk begrepen partijen bestaan? In 's hemels naam kom terug van die dwaling! Misschien bewoogt gij eenig gemeen, immer tot opstand gereed in de hoop op regeringloosheid; maar nooit de wezenlijke burgers, die boven alles rust en orde begeeren. Ook, hoe vurig ik met u wensch onzen vriend gered te zien, noch zijn leven, noch ook het mijne zou ik willen koopen ten koste van een burgerkrijg.

— Dus moet hij dan omkomen! Als stille aanschouwers moeten wij ons scharen achter de schandelijke kar, die den onschuldige naar de moordplaats voert!

— Wij moeten ons buigen voor de wet, en bij zaken naar de wet beslist zwijgen. Dat is mijn pligt en de uwe nog meer, die hier een toevlugtsoord gevonden hebt. Zoudt gij voor genoten gastvrijheid tweedragt en verderf stichten?!

— Het zij zoo; ik onderwerp mij. Maar breng mij bij het gezin van den rampzalige. Ik moet dat zien.

— Gaarne. — sprak de advocaat — Volg mij; aan die begeerte kan voldaan worden.

Ofschoon zij bijkans gefluisterd hadden was hun gesprek toch ten deele gehoord, en ging de mare der bekrachtiging van groep tot groep. De algemeene verontwaardiging begon een dreigend aanzien te krijgen, toen eene compagnie boogschutters,

door hellebaardiers ondersteund, en met den Graaf van VALOIS-zelven aan het hoofd, het paleis deed ontruimen en de menigte daar buiten terug en uit elkander dreef.

DANTE en RAOUL DE PRESTES kwamen intusschen aan een gering huis op den *Mont-Saint-Hilaire*, de nederige woonplaats van de echtgenoote, zuster en kinderen des ongelukkigen. Eene oude dienstbode deed open en bragt hen in eene achterkamer, waar de beklagenswaardige familie bijeen was.

— De Goedertierne zij met u! — sprak RAOUL. — Hij schenke u kracht van ziel, evenredig aan uwe rampen!

— Ik versta u! — sprak Mevrouw DE MARIGNY — Het Parlement heeft het vonnis der Commissie bekrachtigd!

Op deze woorden barstten allen in tranen uit.

DANTE beschouwde met aandoening dit tooneel van diepe smart.

— Weest sterk! — hernam RAOUL — Volgt uwen echtgenoot, uwen broeder na, in godvruchtige onderwerping! Toont u zijner waardig! De Heer bereid hem den onvergankelijken palm der overwinning. Ook op de aarde zal hij dien verwerven: de nakomelingschap zal in hem nog meer den burger dan den martelaar vereeren.

Helaas, de wanhoop wil redding; maar is niet toegankelijk voor woorden van troost.

— Ik breng u — vervolgde hij — een balling dien gij weleer in uw paleis hebt ontvangen: DANTE ALIGHIERI, de *Toskaansche* HOMERUS is hier gekomen om DE MARIGNY ware het mogelijk geweest te redden. Met het zwaard in de hand wilde hij zijn beschermer en vriend aan diens beulen betwisten. Dat zou voor hen beiden en voor allen noodlottig zijn geweest; maar ik heb hem herwaarts gebragt; want het is zoet in zulk eene droefheid bezocht te worden door hen aan wier verheven geest de Almagtige de toekomst der wereld schijnt vertrouwd te hebben.

— Dank, dank voor uw mededoogen, *Seigneur* ALIGHIERI! — riep de ongelukkige gade uit — Dank voor uw liefdevolle gehechtheid! Wij zullen wat gij voor ons hebt willen doen, nimmer vergeten.

— Het is juist vijftien jaren geleden — sprak DANTE — dat DE MARIGNY mij aansprak en in zijn paleis noodigde; waar

bij mij alles aanbood, wat door MECENAS weleer werd aangeboden aan mijn vader en leidsman VIRGILIUS. Ik wenschte mijn vaderland, ten minste zijne grenzen, weder te zien: — DE MARIGNY schonk mij een gouden staf, en behandelde mij vorstelijk. De gedachte aan zijne edele gastvrijheid en weldaden zal mij nooit verlaten. Gelukkig, wanneer ik thans een gedeelte van mijne schuld zal mogen aflossen. Ik kan, helaas, uwen echtgenoot, uwen broeder niet redden; maar ik kan ten minsten u en de kinderen van mijnen vriend tegen het verschrikkelijke van de armoede beveiligen. o Volgt mij! *Florence* uitgezonderd, dat mij gebannen heeft, betwisten al de steden van *Toscanen* en *Lombardije* elkander mijn bezit: *Ravenna* biedt mij een paleis aan; de Hertog van *Milaan* wil den last der regering met mij deelen; *Venetië* heeft mij op zijn gouden Boek ingeschreven, en wil mij plaatsen als Dichter, en tot Admiraal over zijne vloot benoemen; *Rome*, dat weder een Senaat verlangt, noodigt mij, door afgevaardigden, om het Kapitool, den zetel der Dictatuur, en het altaar der overwinning te komen herstellen.... Ik heb die schitterende aanbiedingen afgeslagen; want ook op mijn hart heeft een adder zijn venijn gestort; maar gaat met mij, en ik wil alles aannemen. Mijne kruin zal den dichterlijken lauwerkroon afwerpen, om den hoofdband des Dictators, of de helm des krijgsmans te aanvaarden, en ik zal u in *Italië* zoo hoog plaatsen als gij in *Frankrijk* zijt geplaatst geweest.

DANTE sprak aldus met eene buitengewone verheffing. Zijn blik, gebaren en stem, alles aan en in hem beantwoordde aan de vurige geestdrift en betooverende zoetvloeijendheid des dichters en aan het ontembaar krachtgevoel van het geëerbiedigd hoofd eener Staatspartij.

— Ontvang mijnen dank — antwoordde de gade van DE MARIGNY — mijne zuster, mijne kinderen, noch ik zullen ooit uwe edelmoedige aanbiedingen vergeten. Maar alles legt ons den pligt op, *Frankrijk* niet te verlaten. Hier zal het overschot mijns echtgenoots rusten, en wie beseft beter dan gij wat wij aan zijne assche en nagedachtenis verschuldigd zijn.

Dit hoorende liet DANTE het hoofd op zijne borst zinken.

— Gij hebt gelijk, edele vrouw! — hernam hij somber, na eene poos — Maar kan ik dan niets voor u doen?

— DANTE! — antwoordde zij, diep bewogen — deze mijne twee kinderen bemin ik, zoo als slechts eene moeder beminnen kan; welnu, indien het mij niet gelukt de eer van hunnen naam, en hen-zelven te herstellen in hunne bezittingen, dan zal ik die kinderen aan u zenden, om uwe aangenomen kinderen te zijn; terwijl ik in een klooster hunnen vader beween en God bidde voor hen en voor u. (*)

— Die heilige belofte aanvaard ik — antwoordde DANTE met vuur — en ik reken er op dat gij ze niet zult vergeten. — En toen zijn kaproen afnemende, dat de gouden kroon zigtbaar werd, hem onlangs door *Rome* geschonken, vervolgde hij: — Vaarwel, edele Vrouw! ik keer naar *Italië* terug, en indien ge mij eenmaal uwe kinderen aanvertrouwt, zend hen alsdan aan DANTE ALIGHIERI.... op het Kapitool.

Dit gezegd hebbende opende de banneling zonder verderen afscheidsgroet de deur en ging heen.

Des anderen daags zag op de hoogte van *Montfaucon* een man het schandelijke doodvonnis aan DE MARIGNY voltrekken. Niet verre van hem af stond ook de Graaf VAN VALOIS, de aanlegger en bewerker van dien Godvergeten moord. Toen het vonnis voltrokken was, ging de man op den Graaf af en sprak hem aan:

— Graaf VAN VALOIS! uwe goddeloosheid zal haar loon erlangen. Gij zult ellendig sterven; (†) doch daarmede zal uwe straf niet eindigen: God zal u straffen in de eeuwigheid, en ik zal u straffen op deze aarde. Tot aan het einde der eeuwen zal ik uwe gedachtenis doen vervloeken.

— Arme gek! Wie zijt gij? — vroeg de Graaf.

— Ik ben DANTE ALIGHIERI. — was het eenvoudige maar fiere antwoord.

De Graaf stond verbaasd en zag voor zich, maar toen hij weêr opzag was de dichter onder de menigte verdwenen.

DANTE hield woord. In zijn »*Paradijs*" heeft hij het ideaal van een groot Minister en Staatsman geschilderd: — dat is ENGUERRAND DE MARIGNY. In zijne »*Hel*", daarentegen, schildert hij een trouweloos regter en verraderlijk raadsman der kroon, en sleept dien naar het galgenveld, en werpt hem in de gloeijende klaauwen des Satans: — dat is de Graaf VAN VALOIS.

(*Uit het Fransch.*)

(*) De nagedachtenis van DE MARIGNY werd spoedig weder in hare eer hersteld; zijne bezittingen werden aan zijne gade teruggegeven, en voor hem een soort van verzoenend standbeeld in het paleis van Justitie opgerigt.

(†) De Graaf VAN VALOIS, eenigen tijd na de ter dood brenging van DE MARIGNY, door eene pijnelijke kwaal aangetast zijnde, beschouwde die als eene straf des Hemels, en deed in *Parijs* aalmoezen uitdeelen met bevel om tegen de armen te zeggen: „Bidt God voor de ziel van ENGUERRAND DE MARIGNY en het heil van den Graaf VAN VALOIS." — Hij stierf nog binnen 't jaar na den dood des Staatsdienaars.

MENGELWERK.

NOG EEN BLIK

OP

LIEVEN JANSSEN KAARSEMAKER.

DOOR

N. E. ERNST VETTEN,

PREDIKANT TE SEROOSKERKE, IN WALCHEREN. (*)

Het is tegenwoordig aan de orde van den dag, den blik te vestigen op de dagen van ouds, en vooral na te vorschen, wat vroeger in ons Vaderland is voorgevallen. Wie zal het wraken, wie het niet veeleer toejuichen, dat uit oude oorkonden wordt opgerakeld, wat lang verborgen bleef?. Bewonderen moeten wij het taai geduld, de ijzeren vlijt, de veelomvattende belezenheid en het kritisch oog dier oudheidkundigen, welke ons niet alleen de resultaten van hun wetenschappelijk onderzoek met prijselijken ijver mededeelen, maar meestal die spijs op zulke sierlijke schotels opdisschen, dat daardoor de eetlust van het smaakvol publiek steeds geprikkeld en de begeerte naar meer opgewekt wordt. Dikwerf, gehuld in een romantisch gewaad — doch zonder verzaking van historische waarheid en trouw; anders ware het te misprijzen, — zien wij belangrijke personen en merkwaardige feiten ons zóó naar het leven en in het kostuum van hun tijd voorgesteld, dat wij gemakkelijk met een weinig verbeelding ons in die eeuwen kunnen heendenken, waarvan wij anders door eene groote tusschenruimte gescheiden zijn. Vaak wordt een verrassend licht verspreid over feiten, die lang onbekend waren of averegts wer-

---

(*) Voorgedragen in de Vergadering van het Departement *Middelburg*, der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, den 9den Februarij 1853.

den beoordeeld. Vaak worden zij die vroeger ten onregte gevierd en in den wierookdamp van lof en toejuiching gehuld werden, van het pedestal hunner gewaande grootheid afgerukt. Anderen daarentegen, welke door wangunst en partijzucht in het stof der vergetelheid bedolven lagen, ziet men wettiglijk in hunne eere hersteld en den lauwerkrans der bewondering, hun niet langer onthouden, als eene billijke schatting van ware verdiensten, door het nakroost hun toegebragt. Die schatting, — zij is van te hooger waarde, omdat hare onpartijdigheid en de bevoegdheid dergenen, die haar toezwaaijen, zelfs aan den minsten schijn der verdenking niet onderhevig zijn. Immers na zoo vele eeuwen zwijgen liefde eń haat; gunst en ongunst. Het lang vermolmd gebeente boezemt geene vrees of hoop meer in. Volks- of godsdiensthaat, of burgerlijke partijschap, die zoo vele echte verdiensten verwaarloosden en vertraden, zoo vele schijnverdiensten ten hemel verhieven, zijn dan bij de meesten lang bejammerd, geboet en vergeten. De nijdige mededinging, die den mond des roems houdt toegeklemd, misgunt slechts aan den levende de toejuiching der levenden. De vleijerij mist haar doel, wanneer 't hen betreft, wier grafzerk het cijfer der grijze oudheid vermeldt. Geen ambt, geen voordeel, geene welvoorziene tafel, niets van hetgeen haar bekoort, kan zij wachten van den gestorvene, wiens naam, wiens geslacht niet meer overig is, en die vaak reeds vergèten zou zijn, indien hij niet toevallig uit het graf der vergetelheid ware opgedolven. En gelijk waarheid en deugd wel voor een tijd verdonkerd en als ballingen verstooten kunnen worden, maar eindelijk in het hart dat zijne ledigheid niet langer dragen kan, tot haren zetel worden teruggeroepen, zoo wreekt de nakomelingschap de regten van miskende verdiensten. (1)

Onder de groote mannen welke tot dit tal behooren, mogen wij met gewestelijken trots LIEVEN JANSSEN KAARSEMAKER noemen. *Zeeuw* van geboorte, en in heldendaden hebbende uitgemunt die aller bewondering verdienen, schijnt het onbegrijpelijk, dat slechts, voor zoo ver ik weet, bij een onzer oudste historieschrijvers uit dat tijdvak, zijn naam en dan nog maar alleen ter loops voorkomt. (2) Doch aan den anderen kant is het niet vreemd: »dat bij mangel van juyste aanteekening, de heughenis gespilt is van verscheyde door-

luchtige daaden door donkere persoonen bedreeven. Veelen meede, van degeenen, dien 't geluk der vermaartheid te beurt viel, hebben nooyt, nocht eenighen hunner naakoomelingen 't loon hunner verdiensten genooten; 't zij mits te vroegh een overlijden, oft bij gebrek van volharden in de goede zaake, oft door ondankbaarheit oft onmaght van andren om alles behoorlijk t' erkennen." (3) Grootendeels was het ondankbaarheid, waarom KAARSEMAKER niet kreeg wat hem wettig toekwam. Moest hij in zijn leven bedelen om eene belangrijke somme gelds, die hij edelmoedig ten behoeve van het Vaderland had voorgeschoten, — en het blijkt ons nergens dat die schuld immer is afgedaan; — niet minder achterlijk bleef men in de kwijting van eene andere schuld, die niet zijne beurs maar zijn roem gold. Staatkundige partijzucht wilde zijne verdiensten niet erkend, maar zoo veel mogelijk in het donker geplaatst hebben, en schijnt zelfs de drukpers van dien tijd genoeg onder de knie te hebben gehad, om dat laag oogmerk te bereiken. Vandaar dat anders onbegrijpelijk stilzwijgen, ook bij het vermelden van belangrijke feiten waarbij KAARSEMAKER de voornaamste rol gespeeld heeft. Het zijn echter de slechtste vruchten niet waaraan de wespen knagen. En, gelijk Vader CATS zegt: »al is de leugen nog zoo snel, de waarheid achterhaalt ze wel." Op het laatst der vorige eeuw zijn KAARSEMAKERS eigenhandig geschrevene Memoriën aan het licht gebragt, waaruit waarheid en goede trouw ons tegenwasemen. (4) Zonneklaar wijzen zij aan welk een groot man hij geweest is, en hoe hij in onze eeuw van standbeelden-manie evenzeer een openbaar gedenkteeken zou waardig zijn als zoo vele anderen.

Ingenomen met al wat ons *Zeeland* betreft, deed ik reeds vroeger u een blik werpen op een enkele bladzijde uit 's mans leven. (5) Ofschoon zij wel een van de merkwaardigste is, daar hier de bron rijkelijk vloeide, hoop ik dat er uwe begeerte door geprikkeld is, om ook het overige van onzen held te vernemen. Bereid dat mede te deelen, moet ik u vooraf doen opmerken, dat de zamenstelling van dit stukje mij weinig moeite gekost heeft, dewijl de bronnen te duidelijk, en, helaas! te weinig in getal zijn; dat de romantische vorm mijne krachten te boven gaat; dat het, uit gemis aan volledige bescheiden, niet meer dan eenige grepen uit 's mans leven kan bevatten;

dat ik duidelijkheidshalve verpligt ben eenige vroeger vermelde bijzonderheden beknopt te herhalen; eindelijk, dat het voor te dragene voor den geletterde geene de minste, voor het groot publiek misschien eenige waarde hebben kan.

Ik bidde u, neemt het geringe voor lief!

LIEVEN JANSSEN KAARSEMAKER was door de Voorzienigheid bestemd, om eene belangrijke rol op het tooneel der wereld te spelen. Gesproten te *Zierikzee* uit een aanzienlijk geslacht, dat de hoogste eereposten in zijne vaderstad bekleed heeft, had hij door zijne geboorte het regt, of ten minste de billijke verwachting ontvangen, van in het bestuur der burgerlijke Maatschappij een niet gering aandeel te bezitten.

Slechts twaalf jaren oud, ontrukte hem de dood van het geleide en de voorlichting eenes waardigen vaders, en beroofde hem van eenen steun, naauwelijks te vergoeden door de teederhartigste en verstandigste zorge eener brave moeder. (6) Zoo is 't als of het menigmaal der Voorzienigheid behaagt, Haar werk met geen ander te deelen, maar hen, die Zij tot iets groots verordend heeft, aan Haar eigen hand alleen op te voeren tot het hooge doel hunner bestemming.

Ik zal u niet bezig houden met de bijzonderheden van zijnen kinderlijken leeftijd, noch met den letterarbeid zijner jongelingschap. Voor een groot deel is dit alles ook onbekend. Genoeg, dat de kiem toen gelegd werd, waaruit later de vruchtrijke boom zich heerlijk ontwikkelde. (7) Na het eindigen zijner letteroefeningen, waarschijnlijk op *Leuvens* Hoogeschool, en het volbrengen eener reize door een aanzienlijk deel van *Italië*, was hij in zijne vaderstad teruggekeerd. Daar kon hij in het duister niet blijven schuilen. Kenners merken spoedig den echten diamant op. Dra werd hij geroepen, om met zijne ongemeene talenten ten meesten oorbaar des lands te woekeren. Onderscheidene eer-ambten werden hem opgedragen. Tot medelid van *Zierikzees* Achtbare Regering werd hij verkoren, en heeft er zelfs de Burgemeesterlijke waardigheid bekleed.

Men behoeft den aard van het toenmalig Staatsbestuur, en de wijze der inrigting hiervan slechts oppervlakkig te kennen, om te beseffen, dat in een tijd van verwarring, van oorlog en volksberoering, als waarin KAARSEMAKER leefde, zijn

werkkring niet van de gemakkelijkste was, en het dichterlijk beeld: »rozen zonder dorens", indien het ooit op dit leven van toepassing zij, echter hem niet gold. Weet, dat hij die bange jaren heeft doorworsteld, waarin het tot hooger licht ontwaakte *Nederland* met reuzenkracht tegen het magtig *Spanje* opstond, en ALVAAS snerpende geesselroê gevoelde, niet alleen in been maar ook in bloed; doch ook met Gods hulp den verwaten despoot schaamrood deed afdeinzen, en de zonne van godsdienstige en burgerlijke vrijheid in vollen glans zijnen bodem zag beschijnen.

Doch KAARSEMAKER was de man niet om voor zwarigheden en gevaren, die hem van alle kanten tegenstormden, terug te beven. Gelijk schranderheid en praktisch vernuft de grondtrekken van zijne geestvermogens uitmaakten, zoo was hij bezield met eenen onbetwistbaren heldenmoed. Wat hij op de Hoogeschool niet kon leeren, dat leerden hem de tijdsomstandigheden: eene krijgsmanstaktiek waardoor hij op het oorlogsveld geheel te huis werd. Voegt hierbij eene ijzeren wilskracht! »Voorwaarts!" was zijne leuze, ook al stapelden zich bergen van moeijelijkheden voor hem op. »Voorwaarts!" zoo het de uitvoering van plannen gold, die, door een scherpzinnig oordeel hem aan de hand gedaan, door een onkreukbaar geweten niet werden afgekeurd. Bewonderenswaardig was ook het kloek beleid, waarmede hij van alle bedenkelijke omstandigheden, zoo wel in de raadzaal als in den krijg, partij trok tot bereiking van het doel door hem beoogd. Ook in het dreigendst gevaar wist hij van geen mompen, van geen zwijgen, van geen bukken: neen, altijd kwam hij rondborstig voor zijne meening uit, zoo de waarheid in het spel kwam, of de partij die hij zich eenmaal op Staatkundig terrein van ganschen gemoede gekozen had. Ingevolge de les van onzen Goddelijken Meester paarde hij evenwel met duiven-opregtheid, de voorzigtigheid der slange. Even als WILLEM VAN ORANJE vermogt hij bedektelijk te zwijgen, waar spreken nadeel zou hebben berokkend. Was hij in benarde omstandigheden, waaruit menigeen zich niet zou hebben gered, door moed en schranderheid wist hij de listige raadslagen zijner vijanden te verijdelen; zoodat hij menigmaal met den Psalmist kon juichen: »Onze ziel is ontkomen als een vogel uit den strik des vogelvangers." (8) Wel staat het niet met zoo vele woorden ver-

meld, of hij ook nog uit een hooger beginsel bedrijvig was, of de vreeze des Heeren zijn hart vervulde. Ware vroomheid echter kenmerkt zich door daden, gelijk het deugdelijke gehalte van den boom zich in vruchten openbaart. En is dit zoo, dan zal men meer dan één spoor van Christelijk leven bij hem ontdekken. Niemand kan hem nogtans betwisten, dat eene gloeijende liefde voor het Vaderland, eene innige gehechtheid aan zijnen geboortegrond, en al wat daarmede in betrekking stond, een voorname drijfveer, ja het leven van zijn leven was. En zou nu die blakende vaderlandsliefde, vooral in dien tijd, niet in een hooger element, in dat der Godsdienst, steun en voeding gevonden hebben? Aan zijn Vaderland was hij opregt, standvastig, innig verknocht. Voor zijn Vaderland waren geene opöfferingen hem te groot, geene bezittingen hem te dierbaar, ja zelfs zijn leven achtte hij niet te kostelijk. Nooit heeft iemand hem verdacht, dat zijne Vaderlandsmin slechts een mom ware, om daaronder baatzucht en zelfbejag te verbergen. Zijne levensmanier was niet hoofsch, maar op eenvoudig burgerlijken voet ingerigt. Nooit rigtte hij weelderige banketten aan, want, zeide hij: »voor 't geen een prachtige tafel kost, kan men een oorlogschip uitrusten." Achtte TITUS elken dag verloren waarop hij geen weldaad kon bewijzen; hij, waarop hij het Vaderland niet van dienst kon zijn. Innig verbonden met den Prins VAN ORANJE, die hem hield in hooge waarde, was hij een gezworen vijand van de *Spaansche* overheersching, en had met FILIPS den Tweeden een strijd op leven en dood aangegaan. Zijne medeburgers bij te staan en hen te helpen met raad en daad, met goed en bloed, dat was zijne deugd en vreugd. Vriendelijk en voorkomend jegens allen, stond zijn huis dag en nacht voor elk, zelfs voor den geringsten open. Door zijne inschikkelijkheid en vastberadenheid wist hij alle harten te winnen, en hij genoot de volksgunst in eene mate, die menigeen hem benijdde. Als gedragen op de handen der menigte, bepleitte hij menigmaal hare zaak tegen den overmoed der grooten, was de beschermer harer regten en privilegiën, en sprong edelmoedig voor haar in de bres, wanneer het hare belangen gold. Hierdoor werd de wangunst der *Zierikzeesche* Aristocratie hevig tegen hem opgewekt, die, met hart en ziel aan *Spanje* gehecht, niet kon dulden, dat één uit haar midden

een anderen toon aansloeg. Nimmer vergat zij, dat hij die in dezelfde raadzaal en aan dezelfde tafel met haar aanzat, eene leuze aanhief, die haar als snood verraad in de ooren klonk; dat hij hare Spaanschgezinde bedoelingen tegenwerkte, en de menigte in fellen haat tegen ALVA, (haar uitverkorene!) steef. Zoo veel mogelijk zocht zij hem, dikwerf kleingeestig genoeg, te kwellen en zijn leven te verbitteren. (9) Vooral barstte hare volle woede tegen hem los, nadat hij een dertigtal *Spaansche* schepen, die een aanslag tegen *Zierikzee* in den zin hadden, in den grond had geboord. Dit ongehoord wapenfeit, door ongeoefende burgers tegen de geoefendste krijgslieden van *Europa* volbragt, en reeds genoeg om KAARSEMAKERS naam onsterfelijk te maken, deed den haat der Spaanschgezinde partij in zijne vaderstad feller dan ooit tegen hem ontbranden. Slechts een kwart uur later, — en KAARSEMAKER ware in de magt van ALVA geweest. Doch heimelijk gewaarschuwd dat er een aanslag tegen hem werd gesmeed, ontkwam hij door eene spoedige vlugt het dreigend gevaar. Hoewel hij het gansche land door werd nagezet en ingedaagd, bleven toch alle pogingen om zich van zijn persoon meester te maken vruchteloos. Zigtbaar beschermde de Voorzienigheid het leven eens mans, die nog menige gewigtige dienst aan zijn Vaderland moest bewijzen, voor dat hij van het tooneel dezer wereld aftrad.

Konden zijne vijanden zich nu op zijn persoon niet wreken, hij werd van alle zijne waardigheden ontzet, zijn naam eerloos verklaard, zijn huis onder den voet gehaald, en zijn goed, na verbeurd te zijn, openlijk geveild. Hij-zelf kwam vrank en vrij bij den Prins VAN ORANJE, toen te *Hattingen* gelegerd. Met open armen werd hij door dien Vorst ontvangen, die zulk eene bijzondere takt had om terstond ware verdiensten op te merken, en ze dáár te gebruiken waar zij 't Land het meeste voordeel konden aanbrengen. Dadelijk stelde hij hem aan tot Gouverneur van *Zeeland* beoosten *Scheld*, wanneer dit deel van ons gewest uit *Spanjes* kluisters bevrijd zoude zijn. Het was echter KAARSEMAKER, vurig van geest gelijk hij was, onmogelijk tot zoo lang stil te zitten, en zijn talent als in de aarde te begraven. Misschien was het wel op raad van Oranje dat hij met den Graaf VAN DEN BERGH, 's Prinsen zwager, zich vereenigde, om te trachten

den vijand belangrijke afbreuk te doen. Het scheen als of de overwinning, waar hij zich vertoonde, zoo te water als te land aan zijne schreden was geboeid. In den ongeloofelijk korten tijd van acht dagen, had hij zes steden: *Kampen*, *Zwolle*, *Geelmuiden*, *Hasselt*, *Vollenhove* en *Amersfoort* aan de magt van *Spanje* ontrukt.

Altijd echter trok zijn hart naar zijn geliefd *Zeeland*. Eene inwendige stem, als of het eene Profetenstem ware, scheen hem steeds daarheen te wijzen, als het gewest, waar nog glorie bij glorie aan zijnen naam zou worden toegevoegd. Zoodra was *Zierikzee* niet van het *Spaansche* juk verlost, of hij vloog als op arendsvleugelen derwaarts, gelijk een kind naar eene teêrbeminde moeder, die het in lange niet heeft gezien. Elk naar zijn eigen regtschapen inborst beoordeelende, meende hij dat de wrok der *Zierikzeesche* regering nu geheel zou zijn uitgedoofd. Maar ja wel, de oude veete vertoonde zich van nieuws. Vrees kwam er bij, nu KAARSEMAKER de handen ruim had, voor eene geduchte tuchtiging, wegens hun snood vergrijp tegen hem. Zij zette hem daarom den voet dwars, belemmerde hem in de aanvaarding zijner hooge waardigheid, en noodzaakte hem bij den Prins VAN ORANJE andermaal zijn nood te klagen. In dien tijd van groote verwarring, wist men niet waar de Vorst zich ophield. Met den bekenden PETRUS DATHENUS zocht KAARSEMAKER hem met groot gevaar tot *Wezel* toe, en vond hem eindelijk te *Leiden*. Tot groote vreugd zijner vijanden, en niet minder tot diepe smart zijner talrijke aanhangers, was reeds het gerucht verspreid, dat KAARSEMAKER op zijnen togt in 's vijands hand gevallen en deerlijk mishandeld was.

Geen magt op de aarde is in staat, dierbare namen, welke de volksgunst in hooge mate en langs den regten weg verkregen hebben, uit de harten der menigte te roeijen. Mag zij al voor een poos zich door den schijn laten blinddoeken, weldra heeft haar scherpzinnig oog den wezenlijken behartiger van hare belangen onderscheiden van den listigen *intriguant*, en weet beiden op den regten prijs te stellen. Zoodra was de waarheid niet aan het licht gekomen, dat onze held behouden bij WILLEM VAN ORANJE was, of een deftig gezantschap wordt door het *Zierikzeesche* volk naar den Prins te *Delft* afgezonden, met de ernstige bede, daar de Stedelijke Magistraat hun vertrou-

wen verloren had, om KAARSEMAKER, wiens naam hun altijd onvergetelijk en geliefd gebleven was, tot hunnen Opperbevelhebber te mogen hebben. Nu kwam hij weêr de stad zijner vaderen binnen, onder het schild van ORANJE, en bekleed met hoog gezag. Zijn intogt geleek een zegepraal. Wat al gejuich en gejubel langs straten en havens. Heel de burgerij was opgetogen van vreugd, en gaf aan hare blijdschap in de hartstogtelijkste uitboezemingen lucht. En — de Regering, die KAARSEMAKER zoo grievend beleedigd had? Was haar kwaad vermoeden gegrond? Had zij het nu zwaar te verantwoorden? — Hij wreekte zich, gelijk de Christen zich alleen wreken moet. Door te vergeven en te vergeten, en ze vriendschappelijk te bejegenen, als of er nooit eene bloedige veete tusschen hen had bestaan, hoopte hij kolen vuurs op zijner vijanden hoofd, zoodat zij, gloeijend rood van schaamte, bekennen moesten: KAARSEMAKER is edeler dan wij!

Meent echter niet, dat het nu rustig en vredig was in den lande; integendeel: het oorlogsvuur blaakte feller dan ooit. Ons arm Vaderland geleek een schip, dat, door hevigen storm beloopen, midden tusschen klippen en banken, slechts nog aan een nood-anker vastgehecht, op het punt is in de branding aan stuk geslagen te worden. Wanhopig zag men naar vreemde hulp uit, en had daartoe het oog op *Engeland* gevestigd. Onder de verdienstelijke mannen, welke naar Koningin ELISABETH in ambassade werden afgevaardigd, was ook onze KAARSEMAKER op speciaal verzoek van den Prins, die wist dat hij méér kon dan met gespierde vuist het zwaard hanteren. Het Vaderland riep hem, en daarom zag hij er niet tegen op, in het midden van den winter, de bulderende golven der *Noordzee*, van alle kanten door *Spaansche* kruisers omringd, over te stevenen. Gelukkig zoo hij slechts het Vaderland van dienst kon zijn, liet hij daarvoor eigen welzijn en zelfbehoud geheel in de schaduw treden.

Teruggekeerd deed hij, als Gouverneur van *Beoosten Scheld*, nu voortaan de *Zeeuwsche* stroomen van zijnen wapenroem weêrgalmen. Daar staat hij slechts met weinig volks op het havenhoofd van *Bergen-op-Zoom*, maakt zich meester van het vijandelijk geschut en voert het in triumf naar *Zierikzee*. Gaat naar *Rammekens*, — kon de *Zeeburg* spreken, het zou u vertellen, dat het vol zat met *Spanjaarden*, en echter aan zijn voet,

waar de golven klotsen, zeventien kleine schepen van den vijand door onzen held werden genomen en verbrand! Zege op zege behaalde hij, en de onvermoeide man wist niet, wat het zeggen wil: op verworven lauweren zachtkens in te sluimeren. Op de reê van *Bergen-op-Zoom* schijnt hij echter ingesluimerd. Zestien treffelijk uitgeruste oorlogschepen staan onder zijn bevel. Zij liggen daar reeds weken achtereen ten anker, in diepe rust, als of het vrede ware van rondomme. Echter wordt op dit oogenblik *Haarlem* belegerd; alle *Hollandsche* vaartuigen heeft men daarom op het meer, dat aan die stad grenst, noodig; open ligt de zuidkant van *Holland* bij gebrek aan krijgsvolk; en ongedekt zijn de stranden van dat gewest, bij gemis van uitleggers. Met een fijn krijgsmansoog heeft KAARSEMAKER het groot gevaar, dat *Holland* dreigt, doorzien. Daarom heeft hij den post van gevangenbewaarder op zich genomen: de *Bergsche* haven is de gevangenis, en de gevangenen zijn veertig *Spaansche* schepen, die hij er in joeg, en naauw opgesloten houdt. Meent echter niet dat dit weinig te beduiden had, naauwelijks der vermelding waardig. Integendeel, ziet, AREND VAN DORP, zijn opvolger, acht het beneden zich, de langwijlige taak, door KAARSEMAKER op zich genomen, langer voort te zetten. De haven wordt niet meer bewaakt, de *Spaansche* schepen raken in het ruime sop, en weldra gilt de noodkreet door het gansche land: *Zierikzee* wordt belegerd, en *Schouwen* te vuur en te zwaard verwoest!

Onder alle de heldenfeiten van KAARSEMAKER is er een, overwaardig om met onuitwischbare letteren in 's Lands historie gegriffeld te staan. Hier speelt hij geene lijdelijke maar hoogst bedrijvige rol. Hier heeft de groote man alle zijne krachten als in één brandpunt verzameld. Hier treedt de krijgsman, niet minder de held, in heerlijken glans ten tooneele. — Meer dan ééns had ALVA getracht, *Middelburg*, dat toen nog *Spaansche* bezetting had, van toevoer te voorzien. Telkens had hij het hoofd gestoten. Hij was echter de man niet, om spoedig eeen ontwerp op te geven. Daar nadert statig langs de boorden van den *Scheldestroom* eene geduchte vloot. Te vragen behoeft men niet: van welke natie? Kenbaar is zij aan hare vlaggen en wimpels. Onder KAREL de Vijfde prijkten *Spanjes* schepen met den dubbelen arend, het Keizerlijk wapen, in hunne standaarden. Nu wappert het *Bourgondisch* kruis hoog

in de lucht van de masten van een honderdtal schepen. Onder die zeekasteelen zijn er van de eerste grootte. Treffelijk van alle oorlogsbehoeften voorzien, met dapper krijgsvolk bemand, en met ervaren bevelhebbers aan het hoofd, scheen er nu alle kans om wèl te slagen. Voortzeilende, doemde weldra het schoone *Walcheren* uit den waterplas op. Het is, als of wij SANCHIO D'AVILA, met innig zelfbehagen zijne handen wrijvende, op het dek van het Admiraalschip rustig zien op- en neêrgaan. Hij is de Opperbevelhebber der vloot, die hoogen roem heeft wegens moed en ongemeene krijgstalenten. Aan geene mindere handen heeft ALVA haar lot toevertrouwd. Het kan niet missen, denkt D'AVILA, met een glimlach op het gelaat, of spoedig zal ik te *Middelburg*, zonder slag of stoot, zijn ontscheept, en mijnen Hertog een welkom berigt kunnen toezenden. Vóór hem lag wel de kleine vloot der Watergeuzen, maar wat vermag de muis tegen den leeuw? Verwonderen zou het hem niet, dat zij spoedig de ankers kapte, alle zeilen bijzette, en het hazenpad koos; te meer omdat de *Spaansche* Vlootvoogd wist, dat EWOUT PIETERSE WORST en BOUDEWIJN EWOUTS, anders *Zeelands* grootste waterhelden, door ziekte afwezig, het opperbevel niet konden voeren. Nog grooter vreugd had D'AVILA gesmaakt, ware het hem bekend geweest, dat de *Zeeuwsche* Admiraal ROLLÉ, en de *Hollandsche* Vlootvoogd TRESLONG door een noodlottig toeval diep in zee gedreven, buiten gevecht waren gesteld. Maar hij zag een man over het hoofd, die echter niet minder te vreezen was, dan eenig ander! KAARSEMAKER was er, en nam het geheele beleid op zich. Wie heeft nooit gehoord van de volhardende moed en de onwankelbare dapperheid der Watergeuzen? Geen gevaar werd door de *Zeeuwen* ontzien, wanneer het de vrijheid des Vaderlands gold. Dan drongen zij met verachting des doods op den vijand in, en wanneer zij voor de overmagt moesten zwichten, verkozen zij liever, gelijk de edele SEBASTIAAN DE LANGE, zich-zelven op te offeren, dan voor de dwingelandij te bukken. Wat kon KAARSEMAKER niet met zulke mannen, en zulke mannen niet met KAARSEMAKER uitvoeren. Hij geeft het sein. *Neêrland* wacht, dat elk zijn pligt zal doen. Het is: zegevieren of vergaan! Verbaasd ziet D'AVILA de kleine vloot onder vol zeil op hem afkomen. Daar vangt een schutgevaarte aan, dat zes volle uren duurt,

en waarbij de *Zeeuwsche* moed in vollen luister prijkt. De donder van het kanon, vereenigd met het krijgsgeschrei der soldaten, het gekerm der gekwetsten, en het gegil der stervenden, weergalmt heinde en verre langs de boorden van den *Scheldestroom*, tot dat de invallende nacht aan den hevigen strijd een einde maakt. Vreeselijk was het *Spaansche* Admiraalschip gehavend, en verloor bijkans zijn aanzijn in de vlammen. Negen anderen, zoo vele juweelen aan de scheepskroon van *Spanje*, werden door KAARSEMAKER den vijand afhandig gemaakt. (10) Onder de gesneuvelden was de nieuwe Gouverneur van *Middelburg* DE BLICQUI, wiens schip, *de Olifant*, een der grootsten van de vloot, in handen der dappere *Zeeuwen* viel. D'AVILA verloor negenhonderd man; vijfhonderd man waren er alleen op *de Olifant* gesneuveld. Vreeselijk was het gezigt van dit zwaar geteisterd vijandelijk schip, toen het door ons volk werd bezet. Overal stroomen bloeds, en geheele manden werden er gevuld met.... Ach, hoe schrikkelijk is de krijg! Het was, als of men niet op een schip, maar in een slagthuis kwam. (11) Zoo verwoed was er van weêrskanten gevochten. Twijfelachtig was het niet, aan welke zijde de overwinning was. Wel kende D'AVILA zich de zege toe. Doch zelfs *Spaansche* geschiedschrijvers, hoe hooghartig anders, wanneer het *Spanjes* eere goldt, moesten echter der waarheid hulde doen, door te bekennen, dat de roem van dien dag alleen den dapperen *Zeeuwen* toekwam. (12) Beletten konden zij nogtans niet, dat D'AVILA zijn doel bereikte, en *Middelburg* van leeftogt werd voorzien, maar toch kreeg *Spanje* een gevoelige neep, en KAARSEMAKER een nieuwen lauwer in zijnen zegekrans.

Prijkt het beeld van den onversaagden leeuw op *Zeelands* wapenschild; de koning des wouds is het waard, den moed onzer *Zeeuwsche* Vaderen, die van geen wijken wisten, voor te stellen. Immers acht den leeuw niet klein, ook wanneer hij door ziekte geheel is afgemat! Daar legt hij neêr in zijn hol, aamechtig en verzwakt, alle levenskracht en levenslust schijnt in hem uitgedoofd, en hoe vreeselijk vroeger, nu meent men hem gerust te kunnen genaken. Maar ziet, daar dringt een kreet raauw en onheilspellend in zijne ooren, die het ergste doet duchten. Zijn gansche ligchaam trilt. Hij verzamelt met edele fierheid zijne weggezonken krachten. Stoutmoedig verheft hij het slanke lijf van den grond, zijne blikken stralen

vuur, zijn bloedroode tong lekt den breeden muil, zijne manen schudden, met de hem aangeboren majesteit verlaat hij zijne schuilplaats, en treedt onverschrokken het dreigend gevaar te gemoet. Zulk een leeuwenaard ontwikkelde onze KAARSEMAKER in de ure des gevaars. JERONIMUS ROLLÉ, *Veeres* Opperbevelhebber, had met DE RIJK een aanslag tegen *Bergen-op-Zoom* in den zin. Volgens afspraak, moest het voor KAARSEMAKER een diep geheim blijven. Hij had reeds wapenroem genoeg verworven; ál te veel, om er niet naijverig op te zijn. Daarom wilde het tweetal de nu te behalen lauweren niet met hem deelen. Duur kwam hun dit echter te staan. Door MONDRAGON vinnig afgeslagen, verloor ROLLÉ het leven, DE RIJK zijne vrijheid, en het Vaderland had zevenhonderd dappere krijgers minder. KAARSEMAKER verneemt dit noodlottig berigt. Hij lijdt aan de derdendaagsche koorts, doch, hoe zwak ook, verlaat ijlings het ziekbed. Die neêrlaag kan erge gevolgen hebben. De veertig *Spaansche* schepen, die hij tot hiertoe zoo naauw heeft bewaakt, zijn gewis door de zegepraal van MONDRAGON uit hunne gedwongen rust ontwaakt. Voorzeker, zullen zij de kans wagen, en zich uit de *Bergsche* haven trachten te bevrijden. In dien stond heeft onze held slechts negen oorlogschepen bij zich om dat te beletten; de overigen heeft hij naar de *Hont* of *Wester-Schelde* gezonden, om die van *Vlissingen* bij te staan. Pijnlijk oogenblik! Zullen dan nu de vruchten zijner behaalde overwinningen als een rookdamp verdwijnen? Zal voor het Vaderland verloren gaan, wat hij met zoo veel moed en krachtsinspanning er voor verworven heeft? Gelijk de fiere leeuw vergeet hij ligchamelijk lijden, en ijlt naar zijne vloot te *Roemerswaal*. Bedrijvig gelijk altijd, heeft hij dadelijk de middelen bedacht, die er in dezen uitersten nood moeten worden aangewend. In haast zendt hij HENDRIK ZOMER, Burgemeester van *Veere*, naar die stad; Doctor ADRIANUS JUNIUS, van *Hollands* Staten de historieschrijver, naar *Vlissingen*, en de Bailluw CASPAR VAN VOSBERGEN naar *Zierikzee*, met de dringende bede aan die steden: „Verleent mij toch oogenblikkelijk hulp, het gevaar dringt!" Vijf dagen wacht KAARSEMAKER op den vurig verlangden bijstand. Maar geen enkel oorlogschip doemt aan de kim op. Ongeduldig, de reden hiervan niet bevroedende, de uren als tellende, de overmoed des vijands in stoutheid ziende toenemen

en het ergste duchtende: laat KAARSEMAKER heimelijk, onder bedekking van den donkeren nacht, zich in een roeischuit naar de genoemde steden voeren. Overal stoot hij het hoofd. Weêr had de nijd de handen in het spel. Ziet, die heeren, door hem om hulp afgezonden, hadden, laag genoeg! besloten, hem in den steek te laten, en het verlies, door MONDRAGON toegebragt, zoo veel mogelijk te bewimpelen. Veilig was echter onze held onder het schild der Voorzienigheid. Zigtbaar door Haar bewaakt, verkreeg hij van Boven, wat drie *Zeeuwsche* steden hem weigerden: redding in den nood. Ontroerd over zulk een schandelijk bestaan, waarbij men uit wangunst en tot voldoening aan gekwetste eigenliefde, het behoud des Vaderlands loszinnig op het spel zette, keerde KAARSEMAKER met fieren moed naar zijne vloot terug, vast besloten om pal te blijven staan, al was hij door allen aan zijn lot overgelaten. Met Gods hulp, dankte hij het dan ook zijner onverschrokken houding, dat de ingesloten vijand niets tegen hem durfde ondernemen; en het dreigend gevaar werd afgewend op eene wijze, die duidelijk blijken deed, dat ook de kranke leeuw nog te vreezen blijft.

Doch op deze aarde, waar niets bestendig is dan de onbestendigheid, komt aan alles een einde. Ten laatste verbreekt de dood den degen boven het graf des krijgshelds, en rukt de pen uit de verstijfde hand des Staatsmans. In een deftig huis van die stad waar de Eerste WILLEM het liefst zijn verblijf hield, ligt op het krankbed een eerbiedwaardig grijsaard uitgestrekt. Vijf-en-tachtig jaren heeft zijne levenszon helder en glansrijk geschenen, en ofschoon zijn weg vaak door doornen, over bergen en afgronden, ja tot langs den oever des doods heenkronkelde, gelukkig was hij alles doorworsteld aan 's Heeren hand. Doch nu gaat van mond tot mond te *Delft* de treurmare: de grijze KAARSEMAKER ligt te sterven! Immers zijn naam was te beroemd, en de achting, waarin hij stond, te onverdeeld, dan dat niet het klokgelui zijnes doods aller deelneming zou hebben opgewekt; — vooral in eene stad, waar hij met ORANJE, in hoog aanzienlijke waardigheden, tot 's Lands heil was werkzaam geweest. Sinds lang had *Zeeland* hem aan den Prins moeten afstaan, die niet rustte, voordat hij den man in zijne omgeving had, welke èn in den krijg, èn in het Staatskabinet evenzeer op zijne plaats was.

Wat méér zegt, dan de uitstekendste lofrede, de Vorst schonk hem zijn vol vertrouwen, en riep hem niet alleen in den Raad van het Zeewezen en van 's Lands Financiën, maar dikwerf stortte ook de groote Zwijger menig belangrijk geheim in zijnen boezem uit, en raadpleegde hem bij voorkeur in netelige zaken. Vreeselijk echter was reeds ORANJES levensdraad afgesneden — nu was het KAARSEMAKERS beurt, het aardsche Vaderland te verlaten, aan welks dierbaarste belangen hij zijn tijd en krachten, van den dageraad zijns levens af tot aan den laten avond zijns hooggeklommen ouderdoms, had toegewijd. Hij voorzeker was waardig, dat gansch *Nederland* rouwe over hem bedreef. Hem mogen wij een voorbeeld noemen van een, met edele zelfopöffering, tot heil des Vaderlands wèl doorgebragt leven. Ook zijne laatste beschikking droeg nog blijk, dat hij in *Holland* zijn geliefd *Zeeland* niet vergeten had. Kon hij in *Zeeland* niet sterven, hij wilde toch dat zijne assche zou rusten in *Zeeuwschen* grond, in de stad zijner Vaderen. In dat door prachtigen bouw uitstekend Godshuis werd zijn lijk ter aarde besteld, 't welk sinds eenige jaren door de vlammen verwoest, even als KAARSEMAKERS sterfbed, ons luide predikt: alle heerlijkheid dezer aarde verdort gelijk de veldbloem! (13) Doch moge zijn stof reeds lang door den adem des winds zijn verstrooid: voor mannen gelijk KAARSEMAKER was, bestaat ook nog eene aardsche onsterfelijkheid. Gewis, in gezegend aandenken blijft hij voortleven, ook voor de geslachten, die na ons zullen opstaan. Zijn naam behoort geheel *Nederland* toe, en zijn roem is — *Zeelands* wettig eigendom!

AANTEEKENINGEN.

Bl. 362. (1). Gedeeltelijk overgenomen uit VAN DER PALMS redevoering: *over het oordeel der nakomelingschap*, te vinden in zijne verhandelingen, redevoeringen en losse schriften, II[de] Deel.

Ibid. (2). Bij BOR, Oorspronck der *Nederl.* beroerten. Uitg. 1621, fol. 310[b]; even zoo komt later de naam van KAARSEMAKER voor bij P. C. HOOFT in zijne *Nederl.* Hist. Uitg. 1642, bl. 288; doch die kennelijk hier BOR voor zich gehad heeft.

Bl. 363. (3). Woorden van P. C. HOOFT, t. a. p., bl. 224.

Ibid. (4). Ziet de Bijlagen achter de redevoering van A. CAMPHUYSEN over L. J. KAARSEMAKER.

Ibid. (5). *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1850, Mengelw., bl. 321.

Bl. 364. (6). De vader van onzen held is geweest LIEVEN JANSZOON, of, gelijk hij zich ook noemde, LIEVEN JAN GILLISSON. Door de Voorzienigheid met tijdelijke middelen ruim gezegend, werd hij, na te *Leuven* in de regten gestudeerd, en eene reis naar 't Heilige Land gedaan te hebben, tot Burgemeester te *Zierikzee* verkoren, en trad in den echt met Vrouwe BALEGHE, de moeder van onzen KAARSEMAKER, wier geslacht niet onaanzienlijk schijnt geweest te zijn, als zullende onder anderen daaruit voortgesproten zijn het adellijk geslacht van SEROOSKERKE.

Ibid. (7). Men zegt, dat de beroemde LIPSIUS in zijne verhandeling: *de Amphiteatris extra Romam*, KAARSEMAKER hoogen lof wegens zijne geleerdheid heeft toegezwaaid.

Bl. 365. (8). *Psalm* CXXIV: 7.

Bl. 367. (9). Onder anderen, door zijne twee-en-zeventigjarige moeder, gedurig met veel inkwartiering van krijgsvolk lastig te vallen.

Bl. 372. (10). Bij vergissing schreef ik in mijn vroeger stukje over KAARSEMAKER, dat het vijf schepen waren; het getal der oorlogshulken, die de vijand verloor, wordt echter bij onderscheidene geschiedschrijvers verschillend opgegeven; in mijne opgave ben ik hier gevolgd: E. B. SWALUE, *De daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje*, bl. 48.

Ibid. (11). VAN METEREN, Hist. der *Nederl.* Oorlogen enz., uitg. 1623, fol. 90, zegt er van: »Dit gevecht was seer wreedt; want geen ghenade ghebruyckt werdt, maar werdt al vermoort, ende verdroncken, waaronder veel Edelen ende ghebieders, behalve den heere van BLICQUI. In 't schip den Oliphant vergaerde men na den strijt de stucken van de menschen in manden, als armen, beenen, hoofden etc., also dat het eer een slachthuys ofte vleeschhuys gelijcker sagh dan een schip."

Ibid. (12). BENTIVOGLIO, *Nederl.* Hist., bl. 181, aangehaald door SWALUE, t. a. p., bl. 48.

Bl. 375. (13). KAARSEMAKER is den 21sten October 1613 gestorven, en te *Zierikzee* den 31sten October daarop volgend in de St. LIEVENS Monsterkerk begraven, ter plaatse waar later de predikstoel stond, en die in het doodboek aangeduid werd door de benaming: *voor St.* ANDRIES-*Autaar*. Het is algemeen bekend, dat dit statig gebouw den 7den October 1832 een prooi der vlammen werd.

———

SCHETSEN UIT NEDERLANDSCH-INDIË.

1. EEN BEZOEK OP HET EILAND ROTTIE.

Ten Oosten van *Java* strekt zich in de rigting van *Nieuw-Holland* eene reeks van eilanden uit, waarvan *Timor* het grootste en meest oostelijke is. Het *Nederlandsch* gedeelte van dit eiland, met *Koepang* tot hoofdplaats, maakt met eenige nabijgelegen eilanden, als *Solor*, *Ombay*, *Sandelhout*, *Savo*, *Rottie* en andere, het uitgestrekte residentschap van dien naam uit.

De mededeeling van eenige bijzonderheden omtrent de laatstgemelde weinig bekende eilanden, uit het dagboek van een officier van gezondheid onzer Marine, zal gemis niet onwelkom zijn. Wij beginnen met zijn verhaal van een bezoek op het eiland *Rottie*.

Met de brik *Pylades*, die in 1850 te *Koepang* gestationeerd was, vertrokken wij den 31sten Julij van daar, om den Resident, die eene inspectie-reis op *Rottie* verlangde te doen, naar dat eiland over te brengen. Het ligt omstreeks twaalf mijlen ten Zuidwesten van *Timor*. Tegen den avond van den volgenden dag kwamen wij op de noordkust van *Rottie* voor den grooten Kampong *Termano* ten anker, waar twee steil uit de zee oprijzende rotsen, van welke de eene slechts door een smal rif met het land zamenhangt, eene ruime baai vormen. Onmiddellijk werd een bediende aan wal gezonden, om de aankomst van den *Toewan Besaar* (*) in het op eenigen afstand van de kust liggende dorp bekend te maken. Den volgenden morgen zeilden wij eenige uren verder tot *Ba*, het verblijf van den posthouder, den eenigen *Nederlandschen* ambtenaar op het eiland. De *Rottinezen* worden door zestien kleine vorsten geregeerd, wier gezag nagenoeg onbeperkt is, daar het *Nederlandsch* bestuur zich maar zelden met hunne aangelegenheden bemoeit.

Terstond na onze aankomst begaf de Resident, die zich door twee officieren van de brik en mij deed vergezellen, aan

(*) Groote heer.

wal, waar wij door den posthouder, eenige Radjaas en een groot aantal inboorlingen ontvangen werden. Men bragt ons naar het huis van den posthouder, dat vrij ruim, goed ingerigt en, naar de gewoonte der *Rottinezen*, met eenen muur van los op elkander gestapelde steenen omringd was. Daarachter lagen eenige kleine kanonnen, waaruit bij onze aankomst saluutschoten gedaan werden. Een goede maaltijd wachtte ons, aan welken wij alle eer bewezen en daarna onze siësta hielden. Des namiddags zouden wij eenen togt in de omstreken doen, en toen wij naar buiten traden zagen wij reeds honderden ruiters voor het huis en op den weg verzameld. Vier schoone, vurige paarden werden ons aangeboden, en niet zonder eenige bezorgdheid traden wij nader; want te *Koepang* had men ons verhaald dat zulk eene rijdpartij op *Rottie* zelden zonder ongelukken afloopt. Het opstijgen ging met eenige moeijelijkheden gepaard; want de *Rottinezen* stijgen altijd aan den regterkant op, en de paarden zijn daarom aan den linker kant bijna niet te genaken. Met groote moeite kwamen wij eindelijk in den zadel; een troep ruiters joeg vooruit, onze paarden als bezeten hen achterna, en de rest volgde ons in galop met luid gejuich en gejoel.

Weldra bereikten wij den voet van het gebergte, dat de geheele kust omringt; een smal en hobbelig voetpad leidde naar boven, en wij waren dus genoodzaakt langzamer te rijden. Op de hoogte lag het dorp *Ba*, omstreeks drie kwartier van de kust. Hier sloegen wij een zijpad in, en daalden over kalkachtige rotsen in een naauwe kloof af, waar, door hooge statige boomen overschaduwd, een rijke bron opwelde en eene beek vormde. Deze volgend reden wij de kloof door, die allengs wijder werd en in eene vriendelijke vallei met welige rijstvelden veranderde, en ons met hare kronkelingen weder aan de zee en weder tot aan de woning van den posthouder bragt.

Deze eerste proefrid was zonder ongelukken afgeloopen, en ik zag nu met meer gerustheid den tegen den volgenden morgen aangekondigden grooteren toer te gemoet.

Den anderen dag (3 Augustus) begaven wij ons reeds zeer vroeg op weg naar *Thie*, hetwelk omstreeks zes uren van *Ba* aan de zuidkust ligt. Even als den vorigen dag reed een aantal *Rottinezen* vooruit, en achter ons volgde een troep rui-

terij, waaraan zich bij iederen Kampong dien wij passeerden, een nieuwe bende aansloot. Zulk een rid is boven alle beschrijving levendig en schilderachtig. De wegen, meest voetpaden, zijn oneffen en hobbelig; nu eens gaat men berg op, dan weder berg af, maar toch altijd in gestrekten draf of galop; ziet men achter zich, dan ontwaart men eene onafzienbare reeks van dravende ruiters; zoodra een smal zijpad of eene opening in het kreupelhout de gelegenheid daartoe aanbiedt, slaat een troep dien weg in, op hoop van de overigen vooruit te komen. Komt men in eene vlakte, dan laat de voorhoede aan hare paarden den vrijen teugel, de achteraankomenden verspreiden zich onder geschreeuw en gejuich over het ruime veld, wolken stofs opjagend, en zoo gaat het met een dolle vaart voorwaarts, tot dat de weg weder smaller wordt, en de wilde kavallerie genoodzaakt is in het gelid terug te keeren.

In den Kampong *Lelain*, omstreeks ter halver weg gelegen, maakten wij halt, en de Radja dier plaats kwam den Resident begroeten. Hij maakte een zonderlinge figuur in een zwarten rok, een versleten grijzen hoed, wollen kousen, en schoenen, die hem zoo wijd waren dat hij ze bij elken stap verloor. Het was zijn gala-costuum. Sedert de invoering van de Christelijke godsdienst, die op dit eiland door de zendelingen vrij algemeen verspreid is, stellen de hoofden en aanzienlijken veel prijs op *Europesche* kleeding; een smaak waaraan het echter op dit afgelegen eiland natuurlijk zeer moeijelijk is te voldoen.

Van *Lelain* ging het weder in vollen ren verder, door eene heuvelachtige vrij goed bebouwde streek, langs een klein meer, waarin een kudde buffels rondplaste, tot dat wij eindelijk eene boschrijke hoogte bereikten en de zuidkust des eilands en de zee voor ons zagen. Het was negen ure des morgens en zeer heet; de harde rid had onzen dorst vermeerderd en wij verlangden zeer naar een verkwikkenden dronk. Dadelijk klom een der *Rottinezen* in een waaijerpalm (*), die hier overal in het wild groeit, en tapte voor ons in een bamboesriet een goede hoeveelheid van het sap, dat de *Maleijers* *toeak* noemen. Het is een zuurachtig zoete zeer verkwik-

(*) *Borassus flabelliformis.*

kende drank, waaraan wij ons met groot welbehagen vergastten. Na eene korte poos reden wij in eene westelijke rigting langs de kust verder; op eene zandvlakte hadden wij nog eenmaal het tooneel van een algemeenen wedren, en kort daarna stapten wij in het dorp *Thie* voor de woning van den Radja af.

Thie ligt vlak aan de kust, aan den ingang eener diepe door kalkrotsen en boschrijke heuvelen gevormde baai. Het is een zindelijk dorp, welks huizen verstrooid en vrij ver van elkander liggen. Wij namen onzen intrek in de voormalige woning van eenen zendeling, die door den Radja tamelijk wèl onderhouden was, hoewel sedert jaren geen zendeling meer op het eiland woonde. Deze Radja van *Thie*, die ons in de voor ons bestemde vertrekken binnenleidde, was een Christen, maar had desniettemin nog zeven vrouwen. Hij was te *Koepang* in het huis van een zendeling opgevoed en daardoor meer met de *Europesche* zeden bekend geworden dan zijne landgenooten. Hij was welgemaakt, had vurige, levendige oogen, maar was driftig en opvliegend, een groot minnaar van sterke dranken en van vrouwen, met één woord, het echte type van een *Rottinees*. Dit volkje heeft een geheel ander karakter dan de overige bewoners van den *Archipel*. Zij zijn vrolijk, opgeruimd, onmatig in het genot van spijs en drank, vrijmoedig en gul, maar daarbij listig en diefachtig. Vroeger beleden zij eene soort van heidensche godsdienst, die echter thans grootendeels, althans in naam, door het Christendom verdrongen is. Te *Thie* bezochten wij een zoogenaamd *Roema Pomali* (heilig huis) waarvan de eigenaar, een bejaard priester, nog de overblijfselen der vroegere godsdienst bewaarde. De heilige voorwerpen in dezen tempel waren mandjes uit bamboes gevlochten, schedels van schapen en varkens, gedroogde buffel-ooren, huiden van dieren en dergelijke. Voor het huis onder eenige statige waringi-boomen, die hier als elders in *Indië* heilig geacht worden, lagen eenige bekkeneelen, die van verslagen vijanden afkomstig waren en insgelijks als *Pomali* (heilig) vereerd werden. Onze Radja scheen om deze heilige zaken niet veel te geven, en dreef er den spot mede; maar de overige *Rottinezen*, hoewel Christenen, legden zekeren eerbied jegens den tempel en den priester aan den dag. De priesters worden *Toewan Tonah*

(Heeren van het land) genoemd, en zij schijnen vroeger de eigenlijke opperhoofden te zijn geweest; ook thans nog oefenen zij grooten invloed uit, en geen belangrijke onderneming of verandering wordt er begonnen, zonder dat vooraf hunne goedkeuring gevraagd is.

Van de woning des priesters bragt de Radja ons naar zijn eigen huis, dat stevig van hout gebouwd en van een dak uit bladeren van den *Bebak*-palm voorzien was. Dit dak is zeer hoog en rust op sterke houten pilaren, tusschen welke breede banken gemaakt zijn, terwijl de grond met matten bedekt is. Hier is het aangenamer en luchtiger dan in de eigenlijke woning, die onmiddellijk onder het dak ligt, en waarheen men langs een gemakkelijken trap opklimt. De woning is in onderscheiden vertrekken verdeeld, maar zeer schraal van huisraad voorzien.

Des avonds liet de Radja voor zijn huis eenige dansen onder begeleiding van hoogst wanluidende *gong*-muzijk uitvoeren. Met eten waren wij gedurende den ganschen dag in waarheid overladen geworden: schapen- en varkensvleesch, kippen, eijeren, rijst en soep waren de hoofdspijzen; koffij, melk en gebak werden zoo wel vóór als ná het eten gepresenteerd. Ook hierin heerscht op *Rottie* een in 't oog vallend contrast met de gewone eenvoudige spijze der *Indische* bevolkingen: buffels, schapen, varkens, hoenders, rijst en maïs zijn in overvloed voorhanden, hoewel de grond niet zeer vruchtbaar is; ook is het water schaarsch. Dáár echter waar eene bron opwelt of een beekje stroomt, waarvan het water kan afgeleid worden, is men ook zeker van welige rijstvelden te vinden. De uitgestrekte met gras bedekte vlakten, die men hier en daar vindt, dienen tot weiden voor buffels en paarden. Zoo weet de *Rottinees* zich op zijn kalkachtig eiland eene welvaart te scheppen, die in *Indië* andere door de Natuur veel meer begunstigde streken op verre na niet evenaren. De *Toeak*-palm, die overal gevonden wordt, levert hem een aangenamen drank, waaruit hij naar goedvinden wijn, stroop, suiker en azijn kan bereiden. Handel wordt hier weinig gedreven; slechts nu en dan komen kleine vaartuigen van *Koepang*, om rijst en paarden te koopen. Het gebruik van geld is nog onbekend, en vreemde kooplieden brengen dus messen, geweren, kruid en lood, katoenen en

zijden stoffen mede, om daartegen in te ruilen wat zij behoeven; de laatstgenoemde stoffen worden alleen door de Radjaas en andere aanzienlijken gedragen. De geringere klasse der *Rottinezen* vervaardigen zelve hunne kleeding. Een uit dunne palmtwijgen gevlochten hoofddeksel, een korte wijde broek, daarbij eene soort van shawl, die los over de schouders nederhangt of om de borst geslagen is, maken de geheele kleeding uit; de beide laatsten zijn van een grof katoenen weefsel, meestal grijs met breede bonte strepen; om het middel draagt de *Rottinees* een gordel met eenige zakken, waarin de onontbeerlijke beteldoos en andere snuisterijen bewaard worden; onder de aanzienlijken ziet men ook wel zilveren gordels dragen. De kleeding der vrouwen bestaat uit een *sarong* van dezelfde grove katoenen stof, die van het middel tot op de voeten nederhangt; sommigen hangen een shawl over de schouders, maar de meeste dragen het bovenlijf en de armen geheel bloot.

Den nacht bragten wij op onze harde legersteden niet bijzonder aangenaam door; het was vrij koel, en wij hadden dekens noch nachtkleederen medegenomen. Met zonsopgang waren wij weder op de been, en lieten den Radja roepen en de paarden voorbrengen. Vooraf echter verschenen de vrouwen en slavinnen van onzen gastheer weder met koffij en een maaltijd, waaraan vijf-en-twintig man genoeg zouden gehad hebben. In weerwil van al het noodigen der vriendelijke dames, was het ons in dit vroege morgenuur onmogelijk aan haar banket veel eer te bewijzen, en wij stegen dan ook weldra te paard. Nu ging het weder voorwaarts, in vliegenden galop, met eene talrijke cavalcade achter ons, even als den vorigen dag. De paarden van *Thie* worden voor de beste op *Rottie* gehouden, en de vurige bruin, dien ik reed, beantwoordde volmaakt aan hunnen roem: meermalen was ik al de anderen ver vooruit, maar daarbij had ik de handen vol werks, om hem in bedwang te houden; welligt droeg het ongewone zadel er toe bij om hem een weinig wild te maken, want de *Rottinezen* rijden alleen op een los op den rug liggend stuk mat; hun gebit bestaat uit eene ligte stang van taai hout, met een uit bamboes gevlochten teugel.

De eerste plaats die wij nu bezoeken wilden, was de Kampong *Della* op de noordwestkust. Wij reden door aan-

gename schaduwrijke valleijen en over digt met houtgewas begroeide heuvels, waar naauwlijks eenig spoor van bewoners te zien was. Weldra werd de streek vlakker en kaler, en van de heuvels nederdalend zagen wij zeer uitgestrekte grasvlakten, met weidend vee bedekt, hier en daar verstrooide woningen en enkele rijstvelden. Hier vonden wij eene uitnemende gelegenheid om de snelheid onzer paarden te beproeven: wij joegen in uitgestrekten draf over deze wijde vlakte, tot dat wij na omstreeks een uur rijdens in het met een steenen muur omringde dorp *Della* aankwamen. Ook hier vonden wij een zendelingshuis, hetwelk door den schoolmeester, een geboren *Rottinees*, bewoond werd. Wij bezochten de school, waar de kinderen, jongens en meisjes, een lied ter onzer eere zongen daar geen eind aan kwam, tot dat de Resident den meester verzocht hen te doen ophouden. Nu moest de *Rottinesche* jeugd ook eene proef afleggen van hare bekwaamheid in het lezen; maar behaalde daarmede vrij wat minder eer dan met het zingen.

Wij namen nog vlugtig den Kampong in oogenschouw, die echter niets bijzonder merkwaardigs opleverde. De bewoners van dit dorp hebben op *Rottie* den naam van groote schelmen te zijn; of het waar is, weet ik niet; maar zeker is het dat de meisjes zeer schelmachtige zwarte oogen hadden, daarbij zeer nette figuren en eene bijzonder lichte kleur van vel. Zij waren vriendelijk en voorkomend, en beklaagden ons, dat wij in de gloeijende hitte verder moesten rijden. Hoewel de Resident volstrekt niet voornemens was den dag in *Della* door te brengen, moesten wij toch ten minste nog aan eene tafel nederzitten, die binnen weinig tijds door onze bevallige gastvrouwen rijkelijk van spijzen voorzien werd. Met moeite konden wij ons ten laatste uit dit wezenlijk bekoorlijk gezelschap losrukken om weder te paard te stijgen.

Wij hadden nu een zandigen, effen weg, die langs de noordkust naar het dorp *Oinale* leidde, waar wij na een aanhoudenden rid van anderhalf uren aankwamen. Ook hier wilde de Radja ons volstrekt eenen nacht herbergen, hetgeen hem echter niet werd toegestaan. Wij moesten *pro forma* weder eten en koffijdrinken, bezochten daarna de woning van den Radja en reden ten één ure in eene aangename middaghitte verder naar *Ba* terug. Onze weg leidde door

schraal bewoonde bergachtige streken, vrij digt langs de noordkust; eerst in de nabijheid van *Ba* vertoonden zich weder huizen en sporen van landbouw. Tegen den ondergang der zon kwamen wij weder voor het huis van den posthouder aan. Het grootste gedeelte van ons geleide, dat niet zoo dikwijls als wij van paarden had kunnen verwisselen, was achtergebleven. Alleen de Radja van *Thie* en een paar dozijn ruiters uit *Oinale* hadden ons tot het laatst kunnen bijhouden.

Wij hadden op dezen dag ruim negen uren te paard gezeten, en meer dan twintig uren afstands afgelegd. Gezigt en handen waren door de zon verbrand en met eene korst van stof en zand bedekt; onze kleederen, die wij twee dagen gedragen hadden, waren ontoonbaar. Ik voer dus terstond met de sloep naar boord, waar ik een uur werk had om mij te reinigen, en sliep vervolgens van acht ure des avonds tot den anderen morgen ten zeven ure.

Aan boord hadden onze matrozen een goed leven; de Radjaas van *Rottie* hadden een aantal buffels ten geschenke gezonden, en dagelijks werd een dier beesten geslagt. Hoewel een matrozenmaag doorgaans nog al wat verdragen kan kreeg ik toch eenige indigesties te behandelen, die het gevolg waren van onmatig vleesch eten.

De Radja van *Thie* bezocht ons met eenigen zijner vrienden, en was opgetogen over de fraaije inrigting van het schip. Nog meer behagen vond hij evenwel in onze madera, rhum en genever; alles dranken waarvan hij een groot minnaar was, en die hij bij groote quantiteiten als water naar binnen goot. De Resident was aan wal gebleven en hield zich bezig met de burgerlijke en politieke aangelegenheden der *Rottinezen*. Den 6den Augustus ontvingen wij van hem de uitnoodiging tot een tweede toer over het eiland, die wij met vreugde aannemen. Des namiddags gingen wij aan wal en reden ten vier ure, door eene groote Cavalcade vergezeld, naar *Termano*. Op eene kale bergvlakte hielden wij stil, om den Resident af te wachten, die achtergebleven was. Een onzer had den inval onze ruiters in slagorde te scharen, hetgeen ons met veel moeite eindelijk gelukte. Wij plaatsten ze op twee gelederen, met de koppen der paarden tegen elkander; ieder achterblijver die aankwam werd op zijne plaats gebragt, en

zoo telde ik ten laatste twee-honderd-twintig paarden. Eensklaps verscheen een ruiter met het berigt dat de Resident een anderen weg gegaan en reeds te *Termano* aangekomen was, en nu was in één oogenblik onze schoone slagorde in de war; de geheele bende joeg met loshangende teugels eenen berg op naar *Termano*, waar wij den Resident met een gevolg van zeventig à tachtig ruiters aantroffen. Naauwlijks waren wij aan het voor ons verblijf bestemde huis afgestapt, of er verschenen eenige honderden schoolkinderen, aangevoerd door twee schoolmeesters, die deftig in lange zwarte rokken gekleed waren. De kinderen zongen een *Maleisch* lied, dat een der meesters ter eere van den Resident gedicht had; eenige jongens begeleidden den zang met fluiten, die op *Rottie* en *Timor* uit bamboes vervaardigd worden. Deze fluiten hebben een zeer liefelijken welluidenden toon, en doen in de kerken de dienst van een orgel. De schoolmeesters waren geboren *Rottinezen*, maar zagen er met hunne zwarte rokken en witte dassen niet minder deftig en pedant uit, dan een *Hollandsch* dorpsmeester bij zulk een plegtige gelegenheid waarschijnlijk doen zou.

Toen het lied uit was vertrokken de kinderen, en wij begaven ons op weg om den Kampong te bezigtigen. Hij ligt op een hoogen steilen berg, vanwaar men een heerlijk uitzigt heeft over de zee en het oostelijke bergachtige gedeelte van het eiland. Ter regter hand kronkelt een beek om den voet van den berg en valt, na een door *Toeak*-palmen overschaduwden schilderachtigen waterval gevormd te hebben, in zee. Beneden ons in de diepte zagen wij de beide rotsen, tusschen welke onze brik voor een paar dagen ten anker had gelegen, en die, van deze hoogte gezien, ons zeer laag voorkwamen. Vlak bij het dorp leidt een steil voetpad in een diepe rotskloof, waar zich eene bron bevindt, die den inwoners het noodige drinkwater levert. Groote kalksteenblokken liggen op den grond dier kloof en beletten den spoedigen afloop van het water, waardoor twee natuurlijke kristalheldere waterkommen worden gevormd. *Waringies* en ander hoog geboomte, dat men anders op *Rottie* niet veel vindt, groeijen welig op dezen rotsachtigen grond, en beschermen de bron met hunne schaduwrijke kruinen, die naauwlijks een zonnestraal doorlaten, zoodat hier beneden steeds eene aangename

koelte heerscht. De wanden der kloof zijn steile kalkrotsen, deels geheel kaal, deels met boomen en struikgewas bedekt. Niet zonder inspanning klommen wij langs het moeijelijke pad weder naar boven, bezigtigden nog de kerk en de woning van den Radja, en keerden in de schemering naar ons verblijf terug. Wij vonden er een Homerischen maaltijd aangeregt, waarvan wij geen tiende gedeelte nuttigen konden. Na ons nog eene poos met de bewoners van het huis onderhouden te hebben, bragt men ons in onze slaapvertrekken, die beter en gemakkelijker waren, dan te *Thie*. Voor de vreemde *Rottinezen* was een groote tafel in de gaanderij van het huis gereed gemaakt, en ik hoorde hen nog tot na middernacht praten en zingen, terwijl buiten een scherpe wind over het gebergte woei.

Vroeg in den morgen stonden wij op, dronken eenige koppen koffij, die ons door de bevallige meisjes van *Termano* aangeboden werden, en stegen kort na zes ure te paard. Wij reden naar *Telag* in eene zuidoostelijke rigting, eerst over kale bergvlakten, en vervolgens eene steile digt bewassen bergketen op, van wier top men een ruim uitzigt over het eiland heeft. Een paal wijst hier de grensscheiding aan tusschen het gebied van *Termano* en dat van *Telag*; dit punt, omstreeks twaalf honderd voet boven de oppervlakte der zee gelegen, kwam mij voor het hoogste van het geheele eiland te zijn. Van hier daalden wij weder een weinig af en kwamen tegen acht ure te *Telag*. Deze Kampong ligt even als *Termano* op een vrij hoogen berg; aan den zuidkant is hij door een steilen afgrond omringd, van welks rand men den zuidelijken oceaan, het oostelijk gedeelte van *Rottie* en de kust van *Timor* ziet. Eten en kamers waren voor ons gereed, maar wij hadden haast en beklommen na eene korte poos versche paarden; een groot deel van ons gevolg, waaronder de Radja van *Thie*, bleef echter hier.

Wij moesten langs een steil, in de rotsen uitgehouwen pad afdalen, hetwelk zoo naauw was, dat men tusschenbeiden de knieën aan de rotswanden stiet, die aan beide kanten oprezen; daarna volgden wij de zuidelijke afhelling van het gebergte, steeds op kleinen afstand van de kust. Deze streek was weinig bebouwd, maar boschrijk en hier en daar bedekt met kalkrotsen; slechts zelden zagen wij eene woning of maïs-

velden en kokospalmen. Eindelijk ontwaarden wij op eene hoogte een dorp, waar een *Hollandsche* vlag was uitgestoken. Het was de Kampong *Kekka*, waar wij als gewoonlijk verwelkomd werden met eenige saluutschoten uit kleine kanonnen, die echter ditmaal onze paarden deden schrikken en bijna op hol gaan. Wij stapten bij den Radja af, en dronken eenige koppen van een drank, die waarschijnlijk thee verbeelden moest. Het gebied van *Kekka* is klein, arm, en had in dit jaar, even als *Thie* en *Della*, veel door besmetting van de kinderpokken geleden.

Na een korten tijd uitgerust te hebben vervolgden wij onzen togt. Ik had te *Telag* een voortreffelijk paard gekregen, en hield dat vlugge, stevig op de pooten staande dier ook van hier af bij mij. De bergketen, die zich van *Telag* uit westwaarts midden over het eiland uitstrekt, passeerden wij nu ten tweedenmale in eene noordwestelijke rigting. Na een moeijelijken rid van verscheiden uren, gedurende welken wij onze paarden slechts enkele reizen in den draf konden zetten, bereikten wij eindelijk, over steile bergen, langs gapende afgronden, door kloven en valleijen, den Kampong *Lole*, die bijna in het middelpunt van het eiland, aan de noordelijke helling van het gebergte, 700 voet boven de oppervlakte der zee gelegen is. Daar waar wij op den moeijelijken weg van *Telag* naar *Lole* nog somtijds aan onze vlugge rossen den vrijen loop hadden kunnen laten, waren wij gedurig in gevaar geweest om met eenen boomstam in onzachte aanraking te komen of, even als ABSALOM, in de laag nederhangende takken te blijven steken. Het was een koddig gezigt, de geheele ruiterij onder zulk een tak den een na den ander eene buiging te zien maken; daarbij waren de singels van mijn zadel zoo gerekt, dat ik nu eens naar den kop, dan weder naar den staart schoof, en alle moeite had om er niet geheel af te glijden.

Te *Lole* begroette ons weder de meester met de schooljeugd; en, 't geen ons nog meer welkom was, een goede maaltijd was voor ons gereed gemaakt, waartoe men ons niet lang behoefde te noodigen. Het was twee ure, en sedert zes ure des morgens hadden wij niets gegeten. Een uur vertoefden wij hier; toen werden nieuwe paarden voorgebragt en met moeite gezadeld. Terwijl ik wilde opstijgen werd mijn paard schich-

tig, steigerde en kwam met den voorpoot nêer op den teen van den *Rottinees* die het vasthield. Desniettegenstaande liet hij het beest niet los, en toen ik in den zadel zat, toonde de arme drommel mij zijn bebloeden voet en hompelde weg. Wij hadden nu nog éêne steile helling te passeren, en vervolgden toen in vluggen galop onzen weg naar *Ba*, waar wij tegen zes ure aankwamen, na tien uren te paard gezeten en eenen togt van achttien uren gemaakt te hebben.

Wij hadden toen het eiland in alle rigtingen doorkruist, en in weerwil van het woeste rijden was niemand onzer van het paard gevallen, zoo als men ons te *Koepang* voorspeld had. Hoewel wij gedurende onze vierdaagsche ruiterreis een massa stof ingeslikt, in de middagzon gezweet, en des nachts op harde bedden koude geleden hadden, had deze toer ons allen toch bij uitstek vermaakt. Het harde rijden had iets ongemeen opwekkends, en de opgeruimdheid en gastvrijheid der *Rottinezen* deed bijna den wensch in mij ontstaan, om op dit afgelegen eiland te mogen achterblijven, ver verwijderd van het *Europesche* gewoel.

Wat mij op *Rottie* bijzonder trof is de ligging der dorpen of Kampongs. Zij liggen, even als de oude ridderkasteelen langs den *Rijn*, meest op bergtoppen of heuvels, waar men soms niet dan met moeite drinkwater krijgen kan, zoo als te *Thie* en *Termano*. De westelijke *Maleische* volkstammen op *Sumatra* en *Linga* vestigen daarentegen hunne woonplaatsen bij voorkeur in valleijen en zelfs op de moerassige oevers van rivieren. De muren van losse steenen, waarmede de *Rottinezen* hunne Kampongs omringen, zijn hunnen oorsprong waarschijnlijk aan de menigvuldige oorlogen verschuldigd, hoewel hunne wijze van oorlogvoeren het denkbeeld eener belegering bijkans uitsluit. De vijandelijke troepen rukken namelijk op eene vooraf bepaalde vlakte elkander te gemoet; de aanvoerders onderhandelen over de wederzijdsche grieven en klagten, en wanneer zij het niet eens kunnen worden, dan treden van weerskanten een bepaald aantal voorvechters, *Meoos* genaamd, uit de gelederen en openen het gevecht. Deze *Meoos* zijn met bonte pluimen, shawls en zijden stoffen uitgedoscht, en met snaphanen, pieken en zwaarden gewapend. Wanneer van eene der partijen één of meer dezer voorvechters gevallen zijn, dan wordt zij als overwonnen beschouwd en verlaat het slagveld. Meestal is de oorlog daarmede geëindigd; zoo niet, dan wor-

den dergelijke tooneelen later herhaald, echter steeds over dag en in het open veld: — een ridderlijke wijze van oorlogvoeren, waarop de *Rottinezen* niet weinig roem dragen, terwijl zij eene diepe verachting aan den dag leggen tegen de nachtelijke verraderlijke overrompelingen en rooverijen der *Timorezen*. Ook brengen zij nooit, gelijk dezen, vrouwen en kinderen om het leven, maar voeren gaarne de buffels en paarden der tegenpartij van hare weiden weg.

De *Rottinezen* koesteren eene groote gehechtheid aan hun vaderlandschen grond; gelijk de meeste landbouwende volken. De scheepvaart is bij hen geheel onbekend; wel begeven zij zich dikwijls naar het naburige *Koepang*, waar zich een vrij groot aantal *Rottinezen* gevestigd heeft; maar verder schijnen hunne reizen zich niet uit te strekken. Vóór eenige jaren werden eens verscheiden honderden jonge *Rottinezen* voor het koloniale leger aangeworven en naar *Java* overgebragt; maar de meesten hunner stierven aan het heimwee, hoewel zij zeer gezien waren en goed behandeld werden; — slechts een gering overschot keerde naar *Rottie* terug. Ook de paarden van *Rottie* willen op *Java* niet regt tieren, terwijl zij er op hunne eigen weiden altijd sterk en weldoorvoed uitzien.

De taal der *Rottinezen* is van het *Maleisch* afgeleid, maar verschilt daarvan in vele opzigten. Intusschen verstaan de meeste inboorlingen *Maleisch* en de kinderen ontvangen hun onderrigt in die taal, daar tot hiertoe geen boeken in het *Rottineesch* vertaald zijn en ook de meeste zendelingen deze taal niet verstonden. Daardoor viel het ons gemakkelijk met dit goede volkje te spreken, en het een en ander omtrent hunne gebruiken en levenswijze te vernemen.

Den 7den Augustus, terstond nadat wij van onzen laatsten toer aan boord teruggekeerd waren, werden de ankers geligt, en wij gingen des avonds ten acht ure met een frissche koelte onder zeil. Den volgenden morgen was nog slechts een flaauwe schemering van de kust van *Rottie* te zien, en tegen den middig lieten wij voor *Koepang* het anker vallen en snelden aan wal, om onze avonturen aan onze vrienden te verhalen.

DE BRUÎGOM VAN BARNA.

Tegen den avond volgde, in het *Iersche* Graafschap *Tipperary*,

een ruiter van rijzige gestalte, in een wijden mantel gehuld, stapvoets den weg naar den top eens heuvels. Daar aangekomen liet hij zijn blik over de vlakte weiden, en ontwaarde nu niet verre van hem eenen man, die hem van de stad *Ballymore* af gevolgd was. Meermalen had deze gepoogd een gesprek aan te knoopen, doch de ruiter had niet geantwoord, hetzij uit aristocratische trotschheid, hetzij omdat de toestand van *Ierland* destijds de grootste omzigtigheid ten aanzien van onbekende personen gebood. Behalve de partijen der *Harrigs* en *Commins*, die het land verontrustten, verspreidde eene geheimzinnige bende, onder aanvoering van zekeren kapitein ROCK, allerwege schrik en ontsteltenis door de brandstichtingen, rooverijen en andere gruwelen, waaraan zij zich schuldig maakte. De *Rockiten* of, zoo als zij ook genoemd werden, de *Whiteboys* (witte jongens) vonden bij de *Iersche* boeren geheime sympathiën, daar zij alleen de rijken en aanzienlijken, en voornamelijk de aanhangers der Anglicaansche Kerk beroofden. Hunne ondernemingen waren immer met den sluijer van het diepste geheim bedekt. De zon ging op over de tooneelen van moord en plundering, maar de daders bleven onzigtbaar; en de straffeloosheid moedigde hen tot steeds grootere misdrijven aan.

Het zwijgen des ruiters werd bovendien geregtvaardigd door het uiterlijk voorkomen van den persoon, die hem zoo volhardend bijbleef. Het was een mensch van omstreeks dertig jaren, forsch van gestalte, met een breede borst en korten gespierden hals; zijne gelaatstrekken waren ruw, en zijn mond gaf er eene eigenaardig gemeene uitdrukking aan, die alleen door een open voorhoofd en den glans van buitengemeen levendige oogen eenigzins getemperd werd. De ledige regter mouw van zijn wambuis deed zien, dat hij den regter arm miste; maar in zijne linker hand droeg hij een knoestigen doornstok, waarvan het dikke eind uitgehold en met lood volgegoten was. Dit moorddadige wapen, *Wattle* genaamd, waarvan het dragen door de overheid verboden was, verhoogde nog het verdachte van zijn voorkomen. Voor het overige was hij als de boeren van die streek gekleed, en hield, barrevoets dravende, het paard van den ruiter gemakkelijk bij.

De ruiter vestigde op zijn zonderlingen medgezel een blik, die dezen, in weerwil van zijne onbedeesdheid, een weinig in verwarring bragt. Beleefd sloeg hij de hand aan den rand

van zijne muts, en zeide dat, daar hij wist, werwaarts ZijnEdelgestrenge zich begaf, hij zich verheugde hem den weg te kunnen wijzen.

— Oho! — riep de ruiter, terwijl hij zijn paard weder in den stap bragt — en hoe weet gij waar ik heen ga? Wie heeft u dat gezegd?

— Heb ik Uwe Gestrengheid van morgen in *Ballymore* niet met Pater MICK zien praten en lagchen? Was dat niet een bewijs, dat gij hem dezen avond wéder zoudt vinden? En dacht ik toen niet bij mij-zelven, dat gij op de bruiloft van HUGH den *Lawlor* zoudt komen? Pater MICK is er, en het halve kerspel..... Zie, daar ginds ligt het — nog twee mijlen — gij kunt den rook zien, die uit de schoorsteenen van DAVY NUGENT opstijgt. HUGH trouwt met Miss ELLEN, en de jongens van *Eliogarthy* zijn blij, dat hij weder terug is gekeerd.

— En hebben de jongens van *Eliogarthy* allen zulke stokjes in de hand, om de terugkomst van hun vriend te vieren?

De *Ier* zwaaide zijnen knuppel met een grijnzenden lach over zijn hoofd. »Wat zou ik hier doen zonder mijnen *Wattle?* Ben ik niet een *Harrig* en kom midden onder de *Commins?* Maar daar HUGH nu teruggekomen is en de dochter van eenen *Commin* trouwt, zal er wel vrede gesloten zijn, denk ik!"

— En welke gewigtige bezigheid heeft het Graafschap zoo lang van de aanwezigheid van Master HUGH beroofd?

— 't Is een fraai paard, Edele Heer!

— Gij schijnt hardhoorig te zijn, vriend! Ik vraag u, waarom Master HUGH het land verlaten had?

De *Ier* zette een onnoozel gezigt, wierp een wantrouwigen blik op den vragende, en zweeg een oogenblik. Eindelijk zeide hij: »Dat weet ik-zelf niet regt. Daar wordt zonderling over gesproken. HUGH en Miss ELLEN beminden elkander van kindsbeen af; maar zij was eene *Commin*, hij een *Harrig*. HUGH had geen vader of moeder meer, hij was zijn eigen meester, bezat een goed vermogen, en niets belette hem naar *Barna* te gaan. Daar woont DAVY NUGENT. Miss ELLEN zag hem daar dikwijls buiten weten van hare familie des avonds, tot dat haar broeder TOM de gelieven eindelijk bij elkander vond. Dat gaf een vreeselijk leven, de *Lawlor* wilde bedaard heengaan, maar TOM NUGENT was met een degenstok gewapend. Hij verweet aan HUGH dat deze tot de bende van

Kapitein ROCK behoorde en 's nachts met de *Whiteboys* rondzwierf. Wat er toen eigenlijk gebeurde weet men niet regt, maar men vond TOM met zijn eigen degen doorboord. Lang wanhoopte men aan zijn behoud, en nooit kwam hij weder regt tot zijn verhaal. De *Lawlor* was uit de omstreken verdwenen. ELLENS moeder was wanhopend en dreigde met haren vloek, zoo zij hem niet vergat. Er deed zich een andere goede partij voor haar op, maar zij wilde er niet van hooren. Eindelijk stierf de goede vrouw, en Miss ELLEN kwijnde weg, en zou haar spoedig gevolgd zijn als niet haar vader en broeder haar vergiffenis hadden geschonken. Daarna stierf ook TOM, en ELLEN bleef alleen over om den ouden DAVY op te passen. Nu kwam de *Lawlor* weder naar *Barna*, en Uw Gestrengheid en ik zullen, als 't God belieft, dezen avond op zijn bruiloft zijn.

— En de *Harrigs*, wat zeggen die van de bruiloft? Staat HUGH nog altijd met hen op een goeden voet?

Een onbeschrijfelijke uitdrukking van haat teekende zich op het gelaat van den *Ier;* uit zijne oogen schoten vlammen; doch hij herstelde zich spoedig, en antwoordde: »O, hij is nog altijd goede vrienden met hen. Men zegt immers dat HUGH in het loopen, worstelen, en in andere zaken zijns gelijken niet heeft... Evenwel zouden er nog wel wezen, die niet voor hem onderdoen... Maar zie! wat komt er van alle kanten een volk naar *Barna!*"

De reizigers waren in de vlakte afgedaald. *Barna* lag voor hen, en van alle kanten zag men menschen daarheen trekken: pachters te paard, elk met zijne achtbare wederhelft voor zich op den zadel; jonge lieden van die twijfelachtige soort, die men in *Ierland Halfsirs* (halve heeren) noemt, omdat zij tusschen gentlemen en boeren in staan; burgers uit de naburige steden; vrouwen en meisjes in feestgewaad op rijtuigen, en te midden daarvan twee of drie paar *Brocoghs* of blinde bedelaars, die de lucht van hun jankend gezang deden weergalmen. De *Ier* scheen alle menschen te kennen, en groette allen die hij voorbij kwam, maar de meesten beantwoordden zijnen groet met in 't oog vallende koelheid, en de ruiter trachtte zijn gelaat in den kraag van zijn mantel te verbergen.

Een voetpad, ingesloten tusschen heggen van doorn- en vlierstruiken, bragt de reizigers aan den ingang van het huis waar de bruiloft gevierd werd. Het was een groot onregelmatig

gebouw, dat oorspronkelijk slechts uit ééne verdieping had bestaan, doch waar later nog eene tweede en een hoog leijen dak bijgevoegd waren. Gelijk bij alle *Iersche* pachthoeven, vormden de schuren, de stallen en het woonhuis de drie zijden van een vierkant, waarvan de binnenste ruimte en vierde zijde een bestraat plein was, gewoonlijk met wagens en landbouwgereedschappen bedekt; thans had men, om plaats voor den dans te maken, dat alles opgeruimd. Gelach en gejoel en muzijk begroetten de aankomenden. De gasten van minderen stand zaten reeds aan tafels, in de schuren aangeregt; en ofschoon de ruiter noch bij DAVY NUGENT noch bij diens dochter bekend was, werd hij toch binnengeleid, beleefd ontvangen en in een klein zijvertrek gebragt, waar de meer gemeenzame vrienden van den huize zich bevonden. Hier trad de held van het feest hem te gemoet, om hem zijne bruid voor te stellen. Slechts weinig woorden werden tusschen den vreemdeling en den *Lawlor* gewisseld, maar uit hunne blikken en de ijverige dienstvaardigheid van HUGH kon men zonder moeite opmaken, dat zij elkander niet voor het eerst ontmoetten. TOM BUSH, de een-armige reisgezel van den vreemdeling, was onder den drom der *Harrigs* verdwenen.

Onder de aanwezigen onderscheidden zich boven de anderen, drie personen: de vreemdeling, de *Lawlor* en Miss ELLEN NUGENT. De eerste deed alle mogelijke moeite om zich met het overige gezelschap op gelijken voet te plaatsen; maar in zijn blik, gang en stem was iets, hetwelk deed zien, dat hij gewoon was te bevelen, terwijl zijn fijne toon en hoffelijke manieren eenen man uit de hoogere standen aankondigden. Ook HUGH had een zeer voordeelig uiterlijk; men zou zijn jeugdig gelaat, hetwelk van kracht en zelfbewustzijn getuigde, schoon hebben kunnen noemen, indien niet een trek van woestheid en eene zonderlinge onrust den gunstigen indruk van zijn voorkomen had uitgewischt. Alleen de bevallige ELLEN kon zijne afgetrokkenheid doen wijken: als zij bij hem was of haar liefelijke stem zijn oor trof, was hij alleen de hartstogtelijke minnaar. En Miss ELLEN verdiende eene zoo hartstogtelijke liefde. Haar schoone blonde lokken, haar blaauw oog vol teederheid, haar zacht blank vel, haar tengere bevallige leest, gaven haar iets onbeschrijfelijk bekoorlijks. Met de innigste liefde was zij aan HUGH verknocht; zij was alleen

rustig als hij zich bij haar bevond; had hij zich ook maar een oogenblik verwijderd, dan overviel haar een hevige angst, als of hij aan gevaren blootstond die alleen hare tegenwoordigheid van hem kon afwenden.

Eindelijk werd het teeken tot den maaltijd gegeven. Naarmate die vorderde klom de luidruchtigheid der gasten, en nam ook het geschreeuw der buiten wachtende bedelaars zoodanig toe, dat DAVY NUGENT eindelijk aan zijne dienaren bevel dézen te doen heengaan. Maar ELLEN verzocht dat men geen geweld mogt gebruiken; zij had TOM BUSH gezien, en vreesde dat zijne aanwezigheid ongelukken zou ten gevolge hebben. DAVY NUGENT spotte met den angst van zijne dochter; maar gaf toch aan haar verzoek gehoor. De vreemdeling vroeg wie deze TOM BUSH was, en vernam nu, dat het een vondeling was, die den naam der plaats droeg waar men hem gevonden had. Aan de ellende overgelaten die het lot der arme *Ieren* is, was hij vroegtijdig met alle ondeugden gemeenzaam geworden. In eene vechtpartij tusschen de *Harrigs* en *Commins* had hij zijnen arm verloren; maar als een welbedreven visscher en wilddief leefde hij onbezorgd voort, door velen veracht maar door allen gevreesd. Van hem sprekende kwam men ook op de *Rockiten*, en de *Lawlor* liet zich hevig over dezen uit; maar toen zijn oog den blik des vreemdelings ontmoette, bleef hij midden in een zin steken en zweeg. De woeligheid van het gezelschap maakte echter dat schier niemand dit opmerkte, te meer omdat eenige gasten, door de toonen van den doedelzak uitgelokt, aan het venster waren gegaan, om naar den dans te zien, die op het voorplein aanving. In den kring der bedelaars voerde TOM BUSH, op eene omgekeerde tobbe, eenen dans uit, waarbij hij zijnen *wattle* om het hoofd zwaaide. Deze dans werd door de boeren voor zeer moeijelijk gehouden, en TOM verwierf den bijval van al de aanschouwers. Op last van den *Lawlor* werd hem een groot glas punch gebragt, waarmede hij naar het venster trad om zijnen dank te betuigen en ook daar nog eenigen lof in te oogsten. »Geluk en voorspoed aan u allen" — sprak hij — »vooral aan u, Master HUGH en en Miss ELLEN! De heilige maagd late uw geluk duren tot aan uw einde!"

Met deze woorden wilde hij het glas ledigen, toen een aangevlogen steen 't in zijne hand verbrijzelde. Op dat gezigt

greep de *Ier* zijnen knuppel en sloeg er blindelings mede in het rond. De eerste dien hij trof, was MIN CARREL, de vertrouwde dienaar van DAVY NUGENT, en bij de partij der *Commins* zeer geacht. Dra werd het gevecht algemeen, en te vergeefs poogden eenige hoofden der twee partijen de verbitterde strijders te scheiden, tot dat DAVY NUGENT met een lange zweep verscheen, links en regts slagen uitdeelde en de vechtenden uiteenjoeg. Ook HUGH had zich in 't gewoel willen mengen, maar ELLEN had hem tegengehouden, hoewel hij verzekerde dat hij alleen den vrede wilde herstellen. Thans liet zij hem vrij, maar terstond wendde hij zich tot TOM BUSH, die weder een weinig bedaard was, verweet hem op hevigen toon dat hij aanleiding tot den strijd gegeven had en dreef hem van de plaats. TOM ging heen; doch op een kleinen afstand van het huis gekomen keerde hij zich om, wees den *Lawlor* met opgeheven vinger naar een hoogen tak aan den olmboom voor het huis, dreigde hem met de vuist, en verdween.

Slechts enkele personen waren getuigen van dit voorval; onder dezen de vreemde ruiter, en eene oude vrouw aan de poort van het voorplein gezeten. Onder de gasten had het bloedige tooneel geen bijzonderen indruk nagelaten; verscheiden hunner hadden zich weder aan de tafel gezet, en toen HUGH zijne plaats naast ELLEN weder innam en eenen beker op de gezondheid zijner bruid ledigde, werd die dronk door allen met gejuich beantwoord. Inmiddels had Pater MICK de zaal verlaten, en na eene wijle verscheen de koster aan de deur en begroette DAVY NUGENT met een diepe buiging. ELLEN werd beurtelings rood en bleek, maar de *Lawlor* stond op, vatte haar bij de hand, en de overige gasten volgden hen twee aan twee naar het als kapel ingerigte vertrek, waar de inzegening van het huwelijk nu plaats had. En toen na den afloop daarvan de *Lawlor* zijn schoone bruid omhelsde en een kus op hare lippen drukte, welk voorbeeld alle gasten naar oud gebruik volgden, toen deden zich eensklaps de violen en doedelzakken met een oorverdoovend geraas hooren en de dans werd aangevangen.

Vier mijlen van *Barna* lag de woning van den Majoor WALKER, die, na de militaire dienst te hebben verlaten, een aanzienlijk regterlijk ambt in het Graafschap bekleedde. In het woon-

vertrek waren de leden der familie en een paar gasten bijeen. Twee lampen brandden op eene met boeken en platen bedekte tafel; op de piano-forte toonde een opengeslagen muzijkstuk dat het nog kortelings gebruikt was.

— WILLIAM! — vroeg de Majoor aan een zijner zoons — hebt gij gezien of de deuren en vensterluiken goed gesloten zijn?

— Ja, vader! zij hebben de kogels van Kapitein ROCK weêrstaan en zullen ook wel bestand zijn tegen den opkomenden storm.

— Welk een jammer voor de bruiloft van ELLEN NUGENT! — begon Miss WALKER, een bevallig meisje van zeventien jaren — Men zegt dat het halve Graafschap er op genoodigd is.

— 't Weêr is nog zoo kwaad niet. — zeide WILLIAM — Geheel anders was 't toen de brug van *Garry Voe* voor den stroom bezweek en de postiljon FOGARTHY verdronk.

— Er was niet veel aan hem verbeurd — merkte zijn broeder aan — hij heulde met al het slechte volk in den omtrek, em moet ook betrokken zijn geweest in den moord van MILO BYRNE.

— Alweder een moord? — vroeg eene der vrouwen.

— Ja — zeide de Majoor — een gruwelijke moord. De ongelukkige BYRNE woonde eenige mijlen van hier. Hij was in goeden doen en algemeen bemind; want geen bedelaar liet hij zonder almoes, geen hulpbehoevende zonder hulp of raad. En toch in October zat hij tegen acht ure des avonds bij den haard, toen zijne deur geopend werd en eenige lieden binnentraden die hunne gezigten hadden zwart gemaakt. Zij groetten den ouden man, en verzochten hem om mede naar buiten te gaan, daar zij hem iets te zeggen hadden. Hij stond op en volgde hen, terwijl twee hunner zich voor zijne deur plaatsten. Na eenige oogenblikken van doodelijken angst hoorde BYRNES zoon de smeekende stem zijns vaders, die hem nog eens wilde spreken; dáárop volgde een pistoolschot, en toen een diepe stilte; de twee kerels verwijderden zich van de deur, en toen nu de kinderen van BYRNE naar buiten kwamen, zagen zij het bebloede lijk van hunnen ontzielden vader op den weg liggen.

— En de oorzaak van die gruweldaad?

— De oorzaak is geheel nieuw in de jaarboeken der misdaad. De moordenaars zeiden aan eenige boeren dat zij per-

soonlijk niets tegen MILO BYRNE hadden, maar dat door zijnen dood de landerijen van WILL REDMOND, die hen mishandelde en wiens pachter BYRNE was, onbebouwd zouden blijven.

— Dat is afgrijselijk! — zuchtte eene dame — En zijn de moordenaars gestraft?

— Men heeft die nog niet kunnen ontdekken. — antwoordde de Majoor — De arme BYRNE was bejaard maar had Miss ELLEN ten huwelijk gevraagd, en de bruiloft was kort op handen.

— Nu, de schuldigen zullen hunne straf niet ontgaan — zeide Mistress WALKER — al moesten de dooden opstaan om hen aan te klagen.

Terwijl zij nog sprak deed een zware donderslag het huis schudden, en werd er hard op de huisdeur gebonsd.

Allen ontstelden eenigermate, en de vrouwen rezen van hare plaatsen op, terwijl de Majoor eenen bediende beval om te zeggen, dat de deur zoo laat niet geopend werd. Na eene poos bragt de bediende een papier binnen, hetwelk de vreemdeling onder de deur had doorgestoken, zeggende dat hij den Majoor volstrekt nog spreken moest, en om eene schuld kwam manen die op dit papier was opgeteekend.

Toen de Majoor het papier had ingezien wapende hij de mannelijke bewoners van het huis met geladen geweren, om er in geval van verraad gebruik van te maken, en ging toen met den knecht naar voren en ontsloot de deur. Groot was hunne verbazing toen TOM BUSH binnentrad.

De Majoor bragt BUSH in zijn kabinet, beval zijnen bediende in de nabijheid te blijven, en ging zóó aan de tafel zitten, dat hij den zonderlingen gast goed in het oog had. Toen sprak hij: »Nu zijn wij alleen. Treed nader. Wat hebt ge mij te zeggen?"

BUSH bleef echter aan de deur staan en wachtte zich wel om in het licht der lamp te treden.

— Gij hebt mij eene afkondiging van de regering gezonden — ging de Majoor voort — waarbij eene belooning van 400 pond beloofd wordt aan dengeen, die den moordenaar van MILO BYRNE in handen van het geregt levert. Kunt gij dat doen?

— Zeker ben ik hier niet zonder een bepaald doel gekomen, Majoor!

— Spreek dan: ik zal opschrijven. Wat gij zegt moet gij morgen voor het geregt herhalen.

— Morgen? Neen, dat niet. Zweer, dat gij den moordenaar van MILO BYRNE nog vóór middernacht zult laten vatten, of er komt geen woord over mijne lippen.

— Ik zweer het!

— Schrijf dan! Gij weet dat de *Commins* en *Harriges* elkander doodelijk haten, en dat er ook *whiteboys* zijn, die de bende uitmaken van Kapitein ROCK....

— Ter zake!

— De *whiteboys* hebben zich door een vreeselijken eed verbonden om elkander tegen de wet en hare dienaren bij te staan. De Kapitein kent alle paden en kronkelwegen van het Graafschap, en de winternachten zijn lang.

— Gij behoort waarschijnlijk óók tot die bende, en als ik mij niet bedrieg hebt gij met anderen voor de laatste *assises* te regt gestaan. Maar nog eens: ter zake!

— BYRNE had land in pacht van een man van wien de *whiteboys* wilden, dat hij voortaan geen pachters meer zou kunnen vinden, en BYRNE had om de hand van een meisje verzocht dat door een der *whiteboys* bemind werd. BYRNE was rijk en zijn aanzoek werd gunstig opgenomen. Men besloot hem te bevelen om zijne pacht op te zeggen en van zijn huwelijksplan af te zien. Ik behoorde tot de mannen, die hem dat bevel moesten overbrengen. Niet ver van zijne woning voegde zich nog een andere *whiteboy* bij ons, die geen woord sprak, maar dien ik in weerwil van zijne vermomming herkende. Zwijgend vervolgden wij onzen weg — hoe ons bezoek afliep weet gij.

— Maar de naam van dien man!

— Zeg mij nog eenmaal dat dit papier niet liegt, en dat allen die in dien nacht uit waren, behalven de moordenaar, ongestraft zullen blijven! Bij het heil uwer ziel, is dat waar?

— Volkomen waar; ik zweer het.

— Nu dan: wij betraden de pachthoeve. BYRNE werd buiten geroepen; wij omringden hem, en vorderden hem de belofte af dat hij de pacht opzeggen en zijne verloofde bedanken zou. Maar hij weigerde dat te doen, en zeide dat zijne eer hem dit laatste verbood. De *whiteboy* die zich bij ons gevoegd had, sprak niet, maar haalde eene pistool voor den dag en spande den haan. De pachter zag dat hij sterven moest, en

bad verlof om zijne kinderen vaarwel te zeggen. Zij die hem vast hielden lieten hem los, en hij deed eenige stappen naar het huis, maar de pistool werd afgeschoten, en hij stortte dood neder: de kogel had hem het hart doorboord. Toen wij omzagen naar den moordenenaar was hij reeds weg.

— Maar zijn naam! Zijn naam!

— Welnu — zeide de landlooper met een doffe stem, en sloeg met de vuist op de tafel, als wilde hij zich-zelven opwinden — de naam van dien man, dien ik haat om zijnen moed, zijne trotschheid, zijnen rijkdom en zijnen roem... de naam van dezen *Harrig*, die zich met de verachtelijke tegenpartij verbindt... de naam van dezen *whiteboy*, die zijnen broeder mishandelt en verguist... die naam is HUGH de *Lawlor*, de bruidegom van *Barna*.

De Majoor stond op, trok driftig aan de schel, en beval den bediende paarden te zadelen en zich gereed te maken om hem naar de kazerne van *Capparus* te vergezellen.

Terwijl dit bij den Majoor WALKER plaats had, ging het feest bij DAVY NUGENT geregeld voort; uit alle vensters schoot het licht heldere stralen naar buiten in den vallenden nacht, en het gejoel der dansers en 't geschal der muzijkinstrumenten klonken vrolijk in den omtrek.

Vermoeid van den dans stond Miss ELLEN aan een venster, en luisterde naar het teeder fluisteren van den *Lawlor*.

— ELLEN! — sprak hij — mijn geliefde! Zie mij aan!... Hoe schoon zijt gij, mijne ELLEN! — Wie had twee jaren geleden kunnen denken, dat ik eenmaal zoo gelukkig zou wezen?

— Spreek niet van het verledene, mijn beminde! — antwoordde ELLEN — Wij hebben te veel doorgestaan! Moesten wij ons niet als kwaaddoeners verbergen, wanneer wij elkander spraken! Gij waart dáárom tegen ieder zoo wild en opvliegend.

— Tegen ieder?

— Behalve tegen mij, HUGH! Nooit hebt gij uwe ELLEN gegriefd. En toch... eens toen gij na lange afwezigheid weder hier kwaamt en ik u vroeg, waarom gij zoo lang waart weg geweest, en er schertsend bijvoegde of 't misschien om den

moord van MILO BYRNE was, toen greept ge mij woest aan, uwe oogen schenen mij te willen doorboren, en ge zeidet.... Maar God, HUGH! wat deert u?... Gij doet mij pijn, HUGH! o Mijn arm!

— Stil! Wat zeide ik toen?

— Ik weet het niet meer, HUGH! ik heb het vergeten.

— Wat zeide ik toen? Spreek, ik bezweer u bij al wat heilig is!

— Niets, bijna niets! Eene dwaasheid... dat gij twintig moorden zoudt plegen, liever dan afstand van mij te doen... maar nu, mijn beste, hebt gij niet meer te vreezen dat ik aan een ander zou kunnen toebehooren!

En ELLEN dwong zich om vriendelijk te lagchen, hoewel zij innerlijk beefde van angst.

— o ELLEN! — hernam hij — verschoon mijne drift! Gij ziet, hoe vurig ik u bemin. Gij zijt mijn leven! mijn alles! — o, Als gij wist... Zweer mij, dat ge, wat er ook gebeuren moge, mij nooit vergeten zult!

— Gij doet mij sidderen, mijn beste! Gij spreekt zoo zonderling. Niet waar, HUGH, ter liefde van mij zult gij trachten minder driftig te zijn? Nog dezen avond... uw gedrag jegens dien man, van wien men gelooft dat hij tot de *whiteboys* behoort... als ge niet bij mij zijt, word ik altijd door een angstig voorgevoel gekweld....

De *Lawlor* stond zwijgend. Eensklaps verschrikte hij, opende het venster en luisterde naar buiten. Op hetzelfde oogenblik trad uit de zaal de onbekende ruiter naar hem toe, tikte hem op den schouder en zeide: »NANCY heeft de roodrokken gezien; wij hebben geen minuut te verliezen!" — Met deze woorden sprong hij, zonder op antwoord te wachten, uit het venster en verdween onder de boomen in den donkeren tuin.

Hevig ontroerd drukte de *Lawlor* zijne bruid aan den boezem. »ELLEN, ELLEN! — fluisterde hij — »bij al wat heilig is, denk aan uwen eed!" En eer zij nog van hare verbazing bekwam, was hij den onbekende gevolgd en in de duisternis verdwenen. Op hetzelfde oogenblik trad de Majoor WALKER aan het hoofd van een detachement soldaten de zaal binnen. ELLEN zeeg bewusteloos neder.

Weken en maanden verliepen. HUGH de *Lawlor*, openlijk als moordenaar van MILO BYRNE aangeklaagd, was verdwenen. ELLEN kwijnde langzaam weg. Nooit kwam de naam van HUGH over hare lippen, en toch was hij hare éénigste gedachte. Verspieders omsingelden bestendig het huis van DAVY NUGENT, want men begreep dat HUGH de verzoeking om zijne jonge vrouw te zien niet zou kunnen weêrstaan.

Op een zomeravond zat ELLEN voor het open venster van hare kamer. De bedriegelijke blos der koorts gloeide op haar vermagerd gelaat. Haar oog rustte met een droevigen blik op den boomgaard die het huis omgaf, en onder welks schaduw zij haren geliefde had zien verdwijnen. Zij dacht aan hem, dien zij niet noemen en toch niet vergeten kon. Hem nog eenmaal te zien! Slechts eenmaal vóór haren dood!... Zij beefde van vrees en van vreugde tevens bij die gedachte! Een ligt gedruisch stoorde haar in dat gemijmer. Zij sloeg de oogen op, en HUGH stond voor haar. Zij wilde roepen, maar de gedachte aan zijn gevaar deed haar verstommen. Sidderend wenkte zij, dat hij zich moest verwijderen, maar hij trad nader.

— ELLEN! — sprak hij — mijne ELLEN! hoor mij aan!

— Om Gods wil! vertrek! — riep zij — Weet gij niet dat het huis dag en nacht bewaakt wordt?

— Ik weet het; maar welke waarde heeft het leven voor mij zonder u?

— Ongelukkige! wat hebt gij gedaan? Gij, op wien ik bouwde, dien ik hoogschatte boven alles!

— Wat ik gedaan heb? Kon ik anders handelen, bij het gevaar van mij u te zien ontrooven? U te verliezen! Neen, nooit!

Terwijl HUGH zoo sprak zag ELLEN hem medelijdend aan. De *Lawlor* had hare hand gevat, en hij klom snel het vensterkozijn. ELLEN bood slechts zwakken tegenstand, en HUGH sprong naar binnen in hare kamer, en het venster sloot zich achter hem.

Een paar uren later trok een troep soldaten, voorafgegaan door TOM BUSH, langs omwegen op *Barna* aan. Vóór het dorp bleef de landlooper achter om hunne terugkomst af te wachten; maar viel, bedwelmd door de menigte *whisky* die hij gedronken had, weldra in een diepen slaap.

Op een kleinen afstand van de pachthoeve zagen de soldaten in het struikgewas eene gedaante in een mantel gewikkeld onbewegelijk zitten. De aanvoerder ging op haar af en vroeg: »Wie zijt ge, en wat doet ge hier op dit uur?"

— Wie ik ben? Wie anders dan NANCY, de oude bedelares? En wat zou ik hier doen, dan bij dag hout sprokkelen om te verkoopen, en des nachts slapen.

— Hoe lang zijt gij reeds hier?

— Reeds een paar uren.

— Zaagt gij een vreemdeling hier voorbij komen?

— Ik weet wien gij zoekt. — zeide de oude vrouw na een oogenblik denkens — Wat geeft ge mij, als ik alles zeg?

— Gij zult goed beloond worden, maar spreek spoedig.

— Twee pond is niet te veel, zou ik meenen.

— Twee pond zult ge hebben; maar spreek spoedig.

— Word maar niet ongeduldig! Ik heb hem gezien, dien gij zoekt.... den *Lawlor*... ik zag hem onder het venster van ELLEN NUGENT... hij klom in hare kamer juist toen het tien ure sloeg.

— Tien ure! Dan zal hij reeds weder weg zijn!

— Neen, hij is nog niet weêr vertrokken; ten minste niet langs dezen weg. Geef mij drie pond, dan zal ik u zeggen of hij er nog is.

— En hoe zult gij dat aanleggen?

— Ik klop aan de deur, en vraag een teugje wijn voor een zieke. Dien geeft Miss ELLEN altijd zelf. En als zij nu niet zelf mij den wijn geeft, dan is 't niet moeijelijk te raden, wat dat beteekent.

— En dan?

— Dan kom ik weder aan de deur en klap in mijne hand, en gij schiet toe en gaat binnen en maakt u meester van den man. Maar ik moet drie pond hebben. Voor minder kan ik mijne arme ziel niet verkoopen.

— Het zij zoo!

De officier verdeelde zijne manschappen en wees elk zijne plaats aan; de oude vrouw ging naar het huis, klopte aan en werd na een kort gesprek binnengelaten. Na verloop van eenige minuten werd de deur weder geopend; de mantel kwam naar buiten, het teeken werd gegeven dat de *Lawlor* nog in huis was, en de gedaante verdween onder het geboomte.

De soldaten drongen naar binnen en de officier snelde naar ELLENS kamer. Zij was gesloten. Men brak de deur open, doch vond ELLEN alleen. In stede van HUGH zagen zij de oude NANCY. Zij had den *Lawlor* in haren mantel gewikkeld doen ontsnappen.

TOM BUSH lag nog altijd onder een boom, maar een hevige pijn deed hem ontwaken. Met verwilderde blikken keek hij op en zag een aantal zwartgemaakte mannen, die hem boeiden en daarna medesleepten. De bende nam haren weg over de bergen naar eene moerassige streek. Daar was de grond zoo drassig, dat men er bij elken voetstap inzakte. Eindelijk bereikte zij eene plek met lage wilgen en riet omgeven. Rondom een turfvuur zaten er eenige andere mannen en TOM BUSH herkende de gewone vergaderplaats der *Rockiten*. Met schrik zag hij nu dat het zijn leven gold. De mannen vormden eenen kring; het verhoor begon en zijn vonnis werd spoedig geveld; want elk hunner wist, dat hij den *Lawlor* verraden had. Gelijk reeds velen vóór hem, werd hij veroordeeld om in het moeras te smoren. Nu naderde hem het opperhoofd en toonde hem de gelaatstrekken die hij alleen in dit uiterste oogenblik kennen mogt; zijne stem meende BUSH reeds vroeger gehoord te hebben, en hij bedroog zich niet: het was de onbekende ruiter.

De toebereidselen tot de uitvoering van het verschrikkelijke vonnis waren spoedig gemaakt. Een lange plank werd op het moeras, en de veroordeelde, aan handen en voeten gebonden, op die plank gelegd. Daarna werd hij met stokken naar het einde voortgeschoven, en toen hij dáár was, trok men de plank onder hem weg. Vruchteloos poogde hij aan zijn akelig lot te ontkomen: met inspanning van alle krachten zocht hij de koorden die hem gebonden hielden te breken, maar te vergeefs. Toen de dag aanbrak was zijn bange doodstrijd nog niet geheel ten einde. — De *whiteboys* en hun aanvoerder hadden zich na de voltrekking der straf verwijderd, en geene levende ziele was hem nabij. Dieper en dieper zakte hij weg en eindelijk verdween hij geheel: de modder sloot zich boven hem, en het moeras was weder effen en vlak als te voren.

Sedert dien verschrikkelijken nacht werd het huis van DAVY

NUGENT met verdubbelde zorg bewaakt. ELLENS toestand verergerde meer en meer en eindelijk maakte de dood een einde aan haar lijden. Zij stierf in de armen van haren vader, en haar laatste gedachte was aan HUGH gewijd. DAVY NUGENT geleidde wankelend het overschot der geliefde dochter, die hém de oogen had moeten sluiten, ter laatste rustplaats, en NANCY bleef dien geheelen dag bij haar graf. Toen de nacht gekomen was en zij zich verwijderd had, klom HUGH de *Lawlor* over den muur van het kerkhof. Uitgeteerd en vervallen, grijs geworden door verdriet en wroegingen, knielde hij op de grafplaats zijner vurig beminde ongelukkige gade, die hem voor altijd verloor, toen zij dacht hem voor altijd te hebben verworven. — Den volgenden morgen, toen de oude NANCY terugkwam, om te zien of hij er nog was, en hem dan tot vlugten te vermanen, vond zij hem, met het gezigt ter aarde, uitgestrekt op het graf liggen. Zij wilde hem opheffen; maar hij was met ELLEN hereenigd: — hij was dood.

BLADVULLING.

(*Ingezonden.*)

Toen SOSTRATUS, voor Koning PTOLEMEÜS PHILADELPHUS, den vuurtoren op het eiland *Pharos* had gebouwd, beitelde hij op 't marmer zijn eigen naam, overdekte dien met eene laag van marmeren pleister, en stelde dáárop des Konings naam. Zoo eigende hij zich een gedeelte toe van den lof der nakomelingschap; want het pleister was niet tegen den invloed van eeuwen bestand, maar moest ten laatste wegbrokkelen, en zijn eigen naam zigtbaar doen worden. Tegenwoordig hebben de uitvoerders van belangrijke werken niet meer noodig zulke streken te verzinnen, wijl zij weten dat hunne namen voor altijd bewaard blijven in de historie. Wij dachten echter onwillekeurig aan SOSTRATUS, toen wij op 't gegoten voetstuk van 't standbeeld van REMBRANDT — in zoo ver metaal vereeuwigen kan — ook den gieter van 't beeld vereeuwigd vonden. — Als er nog méér standbeelden aanstaande zijn, zouden wij de vraag niet ongepast vinden: of de namen van hunne ontwerpers en gieters niet maar alleen in de geschiedenis behooren.

X.

MENGELWERK.

DE ISRAËLITEN. (*)

REDEVOERINGEN,

VAN WIJLEN

Dr. *G. H. VAN SENDEN.*

I.

DE WETGEVING.

Mijne Heeren!

Onder al de wetgevingen uit den vóórchristelijken tijd verdient geene zoo zeer de oplettendheid, niet alleen van den regtsgeleerden en wijsgeer, maar ook van den beoefenaar der oude geschiedenis en der godsdienst, als die welke onder den naam der *Mozaïsche* bekend is. Zij is ouder dan de wetgeving van LYKURGUS, van SOLON, van DRAKO; zij klimt op tot vóór de tijden van ZOROASTER, en alleen die van de *Indiërs* en *Egypters* zijn uit nog vroegere eeuwen herkomstig. Doch terwijl deze alle reeds lang hebben opgehouden van

(*) Op de in vorige jaargangen geplaatste negen redevoeringen over de oude volken zouden nog vijf over de Israëliten volgen. Eerst echter zouden deze (gelijk met die over *de Egypters* en die over *de Babyloniërs en Assyriërs* geschied was) geheel nieuw bewerkt en tevens verrijkt worden met de resultaten van het laatste en zoo belangrijke wetenschappelijk onderzoek, van de geschiedenis van het merkwaardigste volk der wereld en hun voorvaderlijk land. Te midden van zoo vele werkzaamheden weggerukt mogt de onvermoeid werkzame man dat plan niet volvoeren; gelijk zoo veel anders, bleef ook dát door zijnen onverwachten dood onafgedaan. Terwijl intusschen de nagelatene betrekkingen geene vrijheid hebben deze redevoeringen aan de lezers der *Vaderlandsche Letteroefeningen* te onthouden, gevoelen zij zich echter tevens verpligt, voor de eer van den geliefden overledene, te herinneren, dat deze redevoeringen reeds vóór ruim veertien jaren werden opgesteld.

Leur, den 8 Julij, 1853. G. H. VAN SENDEN.

kracht te zijn; wat zeg ik, terwijl die wetten nog slechts in enkele brokken bestaan of geheel zijn verdwenen, is de wet van MOZES in ongeschondene volledigheid aanwezig; wat meer is, wordt zij nog door het nakroost van dat volk, aan welks vaderen zij eens gegeven werd, onderhouden, en zijn vele van die voorschriften in de wetgeving der Christelijke Staten overgegaan of in de zedeleer der volgelingen van JEZUS overgenomen. Eene wetgeving, die reeds meer dan 33 eeuwen telt, die, gedurende het verbazend groote tijdsverloop van bijna vierdehalf duizend jaren, rigtsnoer bleef of invloed uitoefent, is eerbiedwekkend, is een geheel eenig verschijnsel.

Tot de beschouwing van dit schoone gedenkstuk van de wetgevende wijsheid der oude wereld, noodig ik u uit, M. H.! nu ik overga om de geschiedenis van die natie te behandelen, welker geheel volksbestaan op die wetgeving gegrond, van welker volksleven zij de ziel was.

De Mozaïsche wetten worden in de boeken *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri* en *Deuteronomium* gevonden. Zij zijn niet in die orde gerangschikt, welke de meer wijsgeerige behandeling van het regt van latere wetboeken eischt; integendeel vindt men de Mozaïsche wetten medegedeeld naar de opvolging van tijd, waarin zij werden gegeven. Opmerking verdient het echter, dat die geheele verzameling van wetten wordt voorafgegaan door eene grondwet, waarop al de andere wetten niet alleen als een gebouw op zijnen grond rusten, maar ook als een boom uit den grond levenssappen en voedsel trekken zouden. Gij gevoelt reeds, M. H.! dat ik *de tien geboden* bedoel, die, op twee steenen tafelen gegrifd, in den even bondigen als korten lapidaarstijl zijn gesteld. — Wanneer wij deze grondwet inzien, dan treft het ons dadelijk, dat in haar niet alleen eerbied voor vader en moeder is bevolen; doodslag en stelen worden verboden; voor de heiligheid van de vierschaar en de onschendbaarheid van het huwelijk wordt gewaakt, — maar dat ook verboden wordt eene andere Godheid dan JEHOVA te dienen; ja, dat er ook nadrukkelijk verboden wordt JEHOVA onder beelden te vereeren, den naam van dien God tot valschheid te misbruiken, en er bovendien wordt voorgeschreven den zevenden dag der weke in aan God geheiligde rust Hem toe te wijden. Zelfs een zedelijk voorschrift vinden wij in die grondwet tegen het begeeren van iets dat des naasten

is, gerigt. — Gij ziet, M. H.! het godsdienstige voorschrift maakt evenzeer een gedeelte uit van de grondwet als het burgerlijke, het zedelijke zoo wel als het maatschappelijke; gij ziet, beide zijn van JEHOVA gegeven, niet in zijne betrekking als Schepper, Onderhouder en Heer van alles, die het regt heeft aan menschen welke Zijne schepselen, de voorwerpen van zijne zorg, en afhankelijk van Zijnen wil zijn, wetten voor te schrijven, — neen, als zijnde de JEHOVA, die de *Israëliten* uit *Egyptes* diensthuis had uitgeleid. Die God komt hier dus voor als nationaal-Godheid, als Koning en Opperheer van het *Israëlitische* volk. Andere natiën mogten uit de vele Goden die zij vereerden, éénen, dien zij de meeste magt of hoogste gunst toekennen, als hunnen Beschermgod eerbiedigen, — als Opperhoofd aanmerken, in tempelen Hem door offers en feesten hulde toebrengen, en gelooven dat zij door zoodanige Godheid wetten en openbaringen ontvingen; dat hunne Koningen onder en door dien God regeerden, — de God van den *Israëlitischen* Staat behoorde niet in de rij dier gewaande wezens, dier nietige en wanschapene idolen. Het was de Heer van hemel en aarde, die, terwijl Hij alle volken door Zijne algemeene voorzienigheid bestuurde, *Israël* stelde tot het voorwerp van Zijne bijzondere voorzienigheid; die hun Koning wilde zijn; terwijl zij Zijn volk, Zijne onderdanen, Zijne natie zouden wezen. — Het bestuur bij de Mozaïsche grondwet vastgesteld was dus, zoo als reeds FLAVIUS JOSEFUS het zeer juist uitdrukte, een *Theocratisch;* onderscheid tusschen Kerk en Staat, tusschen burgerlijke en godsdienstige pligten kon er dus niet bestaan. Daar de Koning en de God één was, was ook burgerlijke en godsdienstige deugd één.

Ik heb, M. H.! dit denkbeeld wat breeder moeten ontwikkelen, omdat van de juistheid en duidelijkheid daarvan het regt verstand van de Mozaïsche instellingen en voorschriften afhangt, die zoo wel ten opzigte van het godsdienstige als burgerlijke zijn gegeven. Dat ik beide, zoo veel het kort bestek des tijds toelaat, doe kennen!

God, in betrekking van nationaal-God of Koning der *Israëliten*, moest een koninklijk verblijf hebben te midden van Zijn volk. Daartoe moest, volgens de Mozaïsche voorschriften, eerst een tabernakel of veldtent, en wanneer de zwervenden tot ruste zouden gekomen zijn, een tempel of paleis van JEHOVA

ingerigt worden. In de ruimte voor die tent afgebakend, moesten het brandoffer-altaar en het waschvat geplaatst worden; in de eerste afdeeling van die tent moest de vorstelijke disch staan met brood en wijn, rijk verlicht en vervuld van wierookwalmen; terwijl in eene in heilig donker gehulde tweede afdeeling, de zinnebeeldige troon van JEHOVA gevonden werd, de kist waarin de grondwet lag, waarover gouden Cherubîm hunne vleugelen uitbreidden. Die wet dus was de troon van JEHOVA; Hij, die haar gegeven had, bewaakte haar en zetelde daar om voor hare uitvoering te zorgen.

De nationaal-God van den Staat moest zijne dienaars hebben. De Mozaïsche wet stelde eenen Hoogepriester aan, die als eerste hoveling den vrijen toegang had tot de tegenwoordigheid van den Koning en diens bevelen aan het volk bekend maakte. Onder dezen staan de Priesters en, dienend aan hunne zijde, de Levieten. — Zij zullen niet alleen voor het Heiligdom zorgen, maar ook de tolken der wet zijn, het regt spreken, alle burgerlijke overeenkomsten sluiten, voor maat en gewigt waken, en de geneesheeren der zieken zijn. Aldus voor de heiligste belangen van het volk al hunnen tijd en al hunne krachten ten offer brengende, zal het volk voor hun levensonderhoud en bestaan zorgen; het tiende van het veldgewas zal hunne ambtsbezoldiging zijn.

Voor den nationaal-God moet het volk op zekere tijden verschijnen om hulde aan Hem toe te brengen. De Mozaïsche wet bepaalde daartoe bij uitnemendheid drie tijden in het jaar, en wilde dat zich dan *Israël* godsdienstig en nationaal zou vereenigen en verblijden voor het aangezigt van JEHOVA; daarom noemde zij die tijden *feesten*. Het eerste het *Pascha* (*voorbijgang*) zou tusschen twee Sabbatten besloten zijn en dus zeven dagen duren. Als reizigers gekleed, den staf in handen, die gereed staan om te vertrekken, moesten zij dan in haast een lam en ongezuurd brood eten. Het was het feest der gedachtenis van den uittogt uit *Egypte*. — Vijftig dagen daarna vereenigde het *Pinkster* de mannen van *Israël* weder. Op den gedenkdag der wetgeving verschenen zij met de eerstelingen der veldvruchten voor JEHOVA. — En wanneer dan ook de druif, gerijpt en gezwollen, haar edel vocht aan *Israël* had geschonken, vlochten zich de feestvierenden, rondom het heiligdom, van groenend lover tenten — en roemden Hem, die

het brood uit de aarde doet voortkomen en den wijn, die het hart des menschen verheugt. — Daarenboven zou elke nieuwe maan een feestdag wezen, gelijk elke nieuwjaarsdag. Hoog ernstig daarentegen zou de groote verzoendag zijn, waarop het volk den verhevenen Koning om vergiffenis bad voor ongehoorzaamheid, en offers aanbood om de schuld te verzoenen.

Voor den nationaal-God mogt niemand naar de gewoonte van het Oosten met ledige handen verschijnen; — de Mozaïsche wet behelsde voorschriften omtrent hetgeen als offer aan JEHOVA moest gewijd worden. Uit het dierenrijk kon de *Israëliet* ossen, schapen, geiten, tortels of jonge duiven bieden; uit het plantenrijk meel tot brood of koek gebakken, korenaren, wijn, olie en wierook. Deze offers werden onderscheiden in brand-offers, lof- en dank-offers, zond- en schuld-offers, hef-, reuk-, beweeg-, slagt-, spijs- en drank-offers, en, zoo wel omtrent het offer-zelf als de wijze der toebrenging, werden naauwkeurige bepalingen gegeven.

Bij deze godsdienstige voorschriften voegt de Mozaïsche wetgeving die, welke het leven, de bezitting, de eer van den burger van den Staat bewaken. — Reeds de grondwet had geboden: »gij zult niet doodslaan"; zij bedoelde den moord, en daarop werd de doodstraf gesteld; de onvrijwillige doodslager vond echter tegen den bloedwreker eene schuilplaats in de vrijsteden. — Op het kwetsen stond eene geldboete, en in vele gevallen werd het regt der wedervergelding: *»ziel om ziel*, *oog om oog*, *tand om tand*, *hand om hand*, *voet om voet"* aangewend. (*) — De bezitting was beschermd bij de grondwet; maar nader werd bepaald, dat wie goud of zilver stal het tweevoudig, wie vee van de weide stal het viervoudig, en wie eenen os ontvreemdde de waarde vijfvoudig moest vergoeden. Op menschenroof stond even als op moord de dood. — Wanneer het vee van iemand of de vlam die iemand op zijn land ontstoken had, het eigendom van den nabuur beschadigde, moest er twee-, vier- of vijfvoudige vergoeding plaats hebben. — Het land-zelf beschouwt de Mozaïsche wet als eigendom van JEHOVA, die als Koning ook Landsheer was. De *Israëliet* was slechts leenman; hij kon den hem ten deel gevallen grond niet langer bezitten, verpanden of verkoopen dan tot het jubel-

(*) *Deut.* XIX: 21.

jaar, zullende telkens het vijftigste zijn; dan viel het terug aan de familie, die het oorspronkelijk had toebehoord. Het Jubeljaar delgde alle schulden; die daarenboven op het Sabbatsjaar, zijnde het zevende, niet mogten worden ingevorderd. Leenen aan anderen was in zekeren zin zedelijke pligt; rente mogt een *Israëliet* niet van eenen *Israëliet* nemen, maar wel pand; — doch wanneer de schuldenaar slechts één bovenkleed bezat, moest de schuldëischer dat vóór zonsondergang terug geven, omdat het tevens des nachts tot deken verstrekte. Overigens was het regt van den pandhouder groot; hij kon niet slechts het roerend goed van den schuldenaar, hij kon ook den schuldenaar-zelven met diens gezin tot lijfeigenen verkoopen.

Voor de eer van den *Israëliet* droeg de wet evenzeer zorg. De lasteraar die door leugen en kwaad gerucht tegen zijnen naasten te verspreiden diens goeden naam bevlekte, was strafbaar voor den regter. Om ligchaamsgebreken mogt men niemand bespotten, den blinden niets in den weg leggen, en den ouderdom moest men eeren.

Vele huwelijkswetten werden er in de Mozaïsche staatsregeling gevonden. Zij verbood den man, niet meer dan ééne vrouw te hebben en veroorloofde der gehuwde eenen scheidbrief te geven; zij bemoeijelijkte echter door vele bepalingen de veelwijverij, die trouwens ook in strijd is met de oorspronkelijke ordening van den Schepper. Hield eene getrouwde vrouw met eenen anderen man huwelijksgemeenschap, dan werd zij met den dood gestraft; gelijk ook hij, die zich met haar schuldig maakte. — De *Israëlitische* man mogt niet trouwen met eene dochter uit de *Kanaäniten;* verboden was het de zuster, vaders of moeders zuster, twee zusters te gelijk, de weduw van den broeder, die van hem kinderen had, te trouwen; was de laatste echter kinderloos nagebleven, dan moest haar schoonbroeder haar ten huwelijk (het leviraats- of zwagers-huwelijk) nemen. — Eener dochter, die het éénig kind van haren vader was, stond het niet vrij, buiten haren stam in het huwelijk te gaan.

Er zijn bij de Mozaïsche voorschriften vele *spijswetten.* Zij bepalen dat de *Israëliet* geene dieren mag eten die ongespouwen voeten hebben, of van die welker voeten gespouwen zijn (*tweehoevige*), ook zulke niet, die niet herkaauwen. Ook vleesch- en visch-vretende vogels zijn onrein, en van de visschen die, welke geene schubben en vinnen hebben. — Bloed te eten of te drinken was verboden. — Voor de reinheid en zuiverheid

zorgde de wet; zelfs voor die van huizen en kleederen. Tegen de verspreiding van de melaatschheid schreef zij afzondering der besmetten voor.

De slavernij was geoorloofd. Door koop, oorlogsregt, geboorte of schulden kon iemand slaaf worden; — maar was de gekochte slaaf een *Israëliet*, dan stelde het Sabbatsjaar hem vrij; wilde hij dan kon hij verder voortdienen. Tegen mishandeling echter van slaven zorgde de Mozaïsche wet in zekere mate. Vreemdelingen mogten zij geen leed doen, zij, die zelve verdrukte vreemdelingen geweest waren; weduwen en weezen niet bekorten. Den dorschenden os te muilbanden verbood de wet, die ook niet toeliet dit edel dier nevens den ezel voor de ploeg te spannen, niet alleen om de ongelijkheid van krachten, maar vooral omdat alle met de natuur strijdige vermenging was verboden. — Het was niet geoorloofd een dier te verminken; de moeder op denzelfden dag met haar jong of jongen te slagten; zelfs het vogeltje, dat op het nest zittende werd gevangen, moest hij die de jongen wilde nemen, weder laten vliegen.

Voor de veiligheid van den Staat waakte de wet. Elk *Israëliet* van twintig tot vijftig jaren was gehouden de wapenen op te vatten. Van deze verpligting tot de landmilitie werd slechts in enkele gevallen, vrijstelling verleend.

Deze wetten mogten gewijzigd en uitgebreid worden, doch niet anders dan door Profeten, onmiddellijk van JEHOVA geroepene en door Zijnen geest bezielde mannen, wier karakter door MOZES wordt aangewezen.

Ziet daar, M. H.! de hoofdtrekken der Mozaïsche wetgeving. Om haar juist te beoordeelen moeten wij drie vragen ons voorstellen. Vooreerst: van welke afstamming waren zij, aan welke deze wetten werden gegeven? — Ten tweede: van waar kwamen zij? — Eindelijk: waarhenen gingen zij? De beantwoording dezer vragen zal ons tevens de geschiedenis der *Israëliten* tot op MOZES herinneren.

Het volk aan welk deze wetten gegeven werden, was uit eenen herderstam herkomstig. — Vijf eeuwen waren er toen reeds verloopen sedert ABRAM of ABRAHAM, de oudste zoon van TERAH, een *Semiet*, die uit het noordelijk *Mesopotamië*, naar de boorden van den *Eufraat* getrokken was, bevel had ontvangen om van *Haran*, waar hij zijne kudden weidde, zich naar het

land *Kanaän* te begeven. Dat bevel was aan hem gedaan door de Godheid, Dien hij deels uit overlevering, deels door de beschouwing van het heelal had leeren kennen als den eenigen waren God. Deze beloofde hem eene talrijke nakomelingschap en eenen rijken zegen, indien ABRAHAM en de zijnen zich voor afgoderij bleven wachten; de kennis en dienst van God heilig bewaarden, en ijverig voortplantten. ABRAHAM was aan dien hoogen wil gehoorzaam. Hij trok naar *Kanaän;* zijns broeders zoon LOT gaat met hem, en terwijl deze het dal *Siddim* koos en daarmede bijna was ondergegaan, nomadiseerde ABRAHAM van *Hebron* tot *Sichem* als onafhankelijk herdersvorst, ja zelfs in tijden van misgewas tot in *Egypte.* — Wij kunnen hem thans op zijne togten niet volgen; maar waar en wanneer wij hem zien, hij openbaart het karakter van een uitnemend man, van eenen echten Godsvereerder. Eerlijk en trouw, onbaatzuchtig en vredelievend, altijd vast in geloof en onwrikbaar in vertrouwen op God, zoo staat hij daar als een geheel eenig verschijnsel, blinkende gelijk de maan in den nacht van veelgodendom en goddeloosheid. — IZAÄK, de zoon van hem en SARA, het rondtrekkend herdersleven van zijnen vader voortzettende verbond daarmede soms eenigen landbouw. De oudste der tweelingzonen, van hem en REBEKKA gewonnen, EZAU, was des vaders, de jongere, JAKOB, was der moeder lieveling; en deze wist met behulp van haar, gelijk vroeger het eerstgeboorteregt, zoo later den aartsvaderlijken zegen van IZAÄK, zich te verwerven. Terwijl EZAU *Kanaänitische* vrouwen huwde, vond JAKOB uit zijne bloedverwanten aan den *Eufraat*, (waarhenen hij de vlugt had genomen, om de vervolgingen van zijnen vergramden broeder te ontwijken,) in RACHEL zijne geliefde gade, die hij nam terwijl de min schoone LEA hem door haren vader in de plaats van gene was toegevoegd. — Rijk aan vee en knechten, keerde JAKOB na vele jaren terug, en zijne bezittingen werden niet weinig door die welke hij van zijnen vader erfde, vermeerderd. — JAKOBS karakter heeft zijne donkere zijde, maar getrouw bleef hij toch in de vereering van den eenigen waarachtigen God, en waakte er voor dat zijne tenten niet door afgoderij besmet werden. Dit is bijna ook het eenige, hetwelk zijne zonen achtenswaardig maakt, die als ruwe en verwilderde herders zich vooral in de behandeling van JOZEF doen kennen. Deze, gelijk BENJAMIN, een telg van de geliefde RE-

/ira

BEKKA en als zoodanig des ouden JAKOBS oogappel, werd door de naijverige broeders gehaat. Hij ontkwam den dood, dien zij hem toegedacht hadden, door het slavenlot. Verkocht door zijne broeders, geraakte hij naar *Egypte*, waar eerst het geluk hem toelachte, maar hij vervolgens als offer zijner deugd in de gevangenis geraakte. Doch ook hierin was een Hooger bestuur, dat over de lotgevallen der menschen waakt, werkzaam; want de *Hebreeuwsche* jongeling, als gelukkig uitlegger van droomen reeds bekend, werd als zoodanig bij den Farao aanbevolen, die veelbeteekenende droomen had gehad. Hij legde deze op eene eenvoudig ware wijs uit, en verbond met die uitlegging wijze raadgeving in het belang van den Vorst en het volk van *Egypte*. De achterkleinzoon van ABRAHAM werd tot eersten staatsdienaar van den Farao van *Memphis* verheven, en door zijn huwelijk met eene dochter van den Opperpriester van *On* of *Heliopolis* in de Priesterkaste opgenomen. — Zijne droomen werden vervuld. Terwijl hij in de zeven jaren van overvloedige vruchtbaarheid het graan in magazijnen verzamelde, bewaarde hij aldus in de zeven jaren van misgewas die volgden, de inwoners van het anders zoo vruchtbare Nijlland voor den hongersdood, en bragt, in ruiling voor granen, de landerijen van bijzondere eigenaars aan de kroon. — Hij vergaf niet alleen edelmoedig zijne broeders, die, door honger gedreven, in *Egypte* kwamen om koren te koopen, maar hij verwierf ook door zijnen invloed op den Farao voor hen en hunne nakomelingen de vrijheid om in het land *Gosen*, een weidenrijke streek in het *Delta* en aan de oostzijde van den Plusischen Nijl-arm, zich te vestigen. Vader JAKOB, die zijnen JOZEF dood waande, mogt den gelukkigen dag beleven zijnen lang beweenden lieveling, en dien als redder en medeheerscher van *Egypte* vóór zijnen dood weder te zien; — hij nam JOZEFS beide zonen als zijne eigene kinderen aan. In *Egypte* stierf de Aartsvader, maar zijn gebeente werd, op *Egyptische* wijze gebalsemd, met koninklijke pracht terug gebragt naar *Kanaän*, — het land, waarop al zijne verwachting voor zijne nakomelingschap was gevestigd; dáár werd de Aartsvader overeenkomstig zijn eigen verlangen in de spelonk van *Machpela* begraven.

Het verblijf der nakomelingen van JAKOB of ISRAËL in *Egypte*, aldus op eene inderdaad treffende wijs door de Voorzienigheid voorbereid en beschikt, bewaarde deze herdersfamilie er

voor om in de *Kanaänitische* volkstammen weg te smelten, — terwijl hun beroep als herders, eene der lagere kasten in het landbouwend *Egypte*, hen in eene voortdurende afzondering deed blijven van de inwoners in het Nijldal. — Aldus kon zich de nakomelingschap van elken zoon van JAKOB vermenigvuldigen en tot zoo veel stammen opwassen, die in verloop van drie eeuwen tot millioenen werden, welke gezamenlijk verbonden waren door de voorvaderlijke godsdienst en zeden. — Intusschen hadden de *Hyksos*, een *Arabisch* volk, *Noorder-* en *Midden-Egypte* overheerd; de vrees, dat de *Israëlitische* herders met de oude Farao's, die naar het Zuiden teruggedreven waren, zich mogten verbinden, werd grooter naarmate *Israël* zich vermenigvuldigde. Niet alleen hunnen vrijen geest wilde men uitblusschen, ook hunne vrijheid zelve wilde men vernietigen, en eindelijk hen geheel uitroeijen. Onstaatkundig en wreed beval *Egyptes* tiran al de zoontjes der *Israëliten* bij de geboorte in den *Nijl* te smoren; maar onder het Godsbestuur werd aldus de redder van het verdrukte herdersvolk, de geesel die *Egypte* teisteren zou, gevormd. Een zoontje van AMRAM en JOCHÉBED, reeds drie maanden door trouwe moederzorg verborgen, werd door moederlist gered van den dood. In een papyruskistje in de Nijlbiezen neêrgezet op eene plaats, waar des Faraö's dochter zich zou komen baden, terwijl MIRJAM, de zuster van het knaapje in de nabijheid waakte, werd het *Hebreeuwsche* knechtje als vondeling door de ontfermende THERNEUTIS opgenomen; het zoontje werd MOZES (*geredde uit het water*) geheeten, en, na door zijne eigene moeder gezoogd te zijn, als kind der dochter van den Faraö vorstelijk in het paleis opgevoed en onderwezen. — Voor het uitwendige een *Egyptenaar* schijnende, bleef hij in zijn hart een *Israëliet*. Het groote denkbeeld om zijne natie te redden, werd in zijne ziel geboren. Intusschen eerst op tachtigjaren leeftijd mogt hij uitvoeren wat hij reeds vroeger te vergeefs had willen beproeven, en uit de *Arabische* woestijn, waar hij uit *Egypte* gevloden, veertig jaren dezen wensch zijns levens gekweekt had, daagde hij eensklaps op, en trad voor den Faraö, en eischte van hem het volk opdat het een feest in de woestijn vierde. Hij sprak in naam van JEHOVA, den God van ABRAHAM, IZAÄK en JAKOB; maar terwijl de *Israëliten* gewillig waren den redder te volgen, weigerde de Faraö het verzoek, en beantwoordde het hooge met nieuwe verdrukking. — Toen handhaafde MOZES zijne

zending en de eer van den God die hem gezonden had, door daden. *Egypte's* Priesters konden slechts gedeeltelijk die daden nabootsen, welke de grootheid van JEHOVA boven de beschermende Goden van *Egypte* openbaarden, het land aan den *Nijl* van ramp in ramp stortten en eindelijk in rouwe bij den dood van al het eerstgeborene dompelden. — Het vernederde en bevende *Egypte* liet eindelijk na tien vreeselijke plagen de *Israëliten* henengaan. Maar ziet toen zij daar hen, die schenen naar de landëngte *Suez* en dus de *Roode Zee* om te trekken, ten einde *Arabië* te bereiken, weder zuidelijk zien wenden, waant de Faraö dat zij verward ronddwalen, niet wetende in hunne onbekendheid wát te doen. Hij jaagt hen achterna en wil met geweld hen terugvoeren. De Voorzienigheid baant bij buitengewoon sterke eb de van het *Egyptische* wraakzwaard bedreigden den eenigen uitweg over eene ruime breede zandbank door de aldaar niet breede zeetong. De donkerheid van den nacht begunstigde den doortogt; Faraö's wagenen en ruiteren jagen roekeloos hen achterna; doch orkanen en onweders jagen het water met geweld terug, en zij, die onschuldige kinderen verdronken hadden, vinden als schuldigen den dood in de golven. — Als geredden door JEHOVA staan de *Israëliten* aan de overzijde; voor altijd ontslagen van de *Egyptenaren* zetten zij den togt voort, tot waar *Horeb's* kruinen zich hemelhoog verheffen; — en hier was het, waar, onder teekenen van den hemel, de straks beschouwde wetgeving aan het volk gegeven werd, dat rondom deze bergen zich had gelegerd.

Nadat ik aldus de vragen: *van welke afstamming waren de Israëliten?* en: *van waar kwamen zij?* heb beantwoord, zal ik nog eenige oogenblikken besteden om aan de derde te voldoen: *waarhenen gingen zij?* — Niet slechts om een feest te vieren, en zich uit die vreugde weder in de jammeren van de slavernij te storten, zou die uitleiding strekken, terugkeeren zouden zij naar het land, van waar het voorgeslacht gekomen was. — Tusschen het hemelhooge gebergte *Libanon* en *Horeb's* spitsen, is *Kanaän* gelegen. Bergruggen, die van gene uitgaan en tot deze voortloopen, hebben in hun midden eene rivier, de *Jordaan*, die vroeger aan de golf van *Akaba*, de oostelijke tong der *Roode Zee*, haar water toevoerde, hetgeen zij van den *Libanon* ontving. Doch reeds ten tijde van ABRAHAM verzonk het dal *Siddim* en in de plaats van dat eertijds schoone dal trad de

Doode zee, die van toen aan de wateren van de *Jordaan* verslond. Zoo eindigt de rivier, na door twee kleinere meeren geloopen te hebben, in deze derde. Het land ten Westen van de *Jordaan*, wordt van de *Middellandsche Zee* bespoeld, het land ten Oosten dier rivier, golft van de bergen in afhellingen voort tot aan den *Eufraat*. Gelegen in een klimaat, dat geschikt is om edele vruchten voort te brengen, beloofde het den nijveren landbouwer rijke vergoeding voor zijne vlijt; want vette dalen, ruime vlakten, grasrijke kusten bezat *Kanaän*, terwijl eene kunstmatige bedekking en bevochtiging van kale bergen, ook deze den zegen der natuur kon afdwingen. Kleine riviertjes, stroomende van weêrzijden in de *Jordaan*, of kronkelende naar de *Middellandsche Zee*, bewaterden het; — de vroege en spade regen deed het graan ontkiemen en tot ongewone zwaarte rijpen, terwijl verkoelende daauwdruppels het gewas des aardrijks, elken nacht, tegen de hitte des daags versterkten. Ten Zuiden en Oosten door de woestijnen van *Arabië*, ten Noorden door hooge bergen, ten Westen door de *Middellandsche zee* omringd, lag het dus daar in stille afgescheidenheid; zijne hoofdrivier eindigde in het land, en de kust had de natuur zonder havens gelaten. — Naar dit land, hetwelk min geschikt is voor den koophandel, — waar evenmin zeevaart zich ontwikkelen kan, — hetgeen nog geene vijfhonderd vierkante mijlen groot, en voor een groot wereldrijk geene ruimte heeft, rigten die verlosten uit *Afrika's* boeijen hunne schreden. Waar het gebeente rust van hunne Aartsvaders, waar de sporen liggen der voetstappen van hen, daar zullen zij zich, als zelfstandig volk, vestigen; en, na met de wapenen in de hand zich eenen weg door de volken die *Kanaän* omringen gebaand te hebben, *Kanaän* zelf veroveren.

Dit een en ander moest natuurlijk op de Mozaïsche wetgeving van den meesten invloed zijn. Aan afstammelingen der Aartsvaders, die de godsdienst en gebruiken van hen bewaard hadden, — aan komenden uit *Egypte*, die daar in den langen tijd hunner inwoning vele zeden des lands overgenomen hadden, wetten gevende, moest noodzakelijk op dit een en ander gelet worden. Inderdaad is dit geschied. Uit de aartsvaderlijke tent is het geloof aan den éénen God, is de besnijdenis, is het algemeene denkbeeld van offers, is het Leviraats-huwelijk overgenomen; daarentegen is

er ook veel dat *Egyptischen* oorsprong verraadt. De tabernakel is een *Egyptisch* gebouw; de Priesterstand naar *Egyptische* wijs gevormd, bij de godsdienstige feesten ligt een *Egyptisch* denkbeeld tot grondslag. Den landbouw boven den koophandel en de zeevaart te begunstigen, is zuiver *Egyptisch*. De spijswetten, ofschoon eenigzins in de bepaling tusschen rein en onrein reeds Noachidisch, zijn in veel overeenstemmende met het *Egyptisch* gebod en de *Egyptische* vaststellingen.

Gelooft niet, M. H.! dat de Mozaïsche wetgeving door deze opmerkingen in het minste verliest; — neen, het goede en beproefde van anderen over te nemen, is grooter wijsheid, dan de ondervinding van het voorgeslacht als dwaasheid te verwerpen. — Zelfs iets van het gebrekkige te bewaren is verstandig, wanneer men door behulp daarvan aan het betere ingang kan verschaffen. — Maar, terwijl de Mozaïsche wetgeving zich in dezen schikte, zocht zij zoo veel mogelijk het kwaad, dat te diep ingeworteld was, om het uit te roeijen te wijzigen, te beperken en dus minder schadelijk te maken, gelijk onder anderen duidelijk blijkt uit het bepaalde omtrent de bloedwraak en de veelwijverij. *Egypte's* feesten toelatende, beperkte deze wetgeving de zedeloosheid van die feesten; de blijmoedigheid wil zij door godsdienst heiligen. Tegen menschenoffers, tooverkunsten en bedrog waakte zij; de moeder, de in *Egypte* miskende, beschermde zij bij haar regt; de dieverij, daar tot zekere mate geoorloofd, verbood zij geheel. — Niet omdat het *Egyptisch* was, nam zij de wetten omtrent den akkerbouw, en de afzondering van andere volken over; zij deed het omdat deze bepalingen geheel strookten met de groote bestemming van het *Israëlitische* volk, om eenen aan zijn land verbonden godsdienstigen Staat te vormen. — *Egypte's* uitwendigen tooi en plegtigheden nam de Mozaïsche godsdienst op, maar door deze verbond zij de vereering van den waren God met dien zinnelijken toestel, zonder welken zij zich toen niet, vooral niet onder een zinnelijk volk als de *Israëliten*, zou hebben staande gehouden. — Daarenboven, wáár is zoo gewaakt tegen den overmatigen rijkdom, die zich bij enkelen opstapelt, terwijl het algemeen daarvan verstoken is, als in deze wetgeving? Wáár zoo veel opleiding gegeven, om de burgers van den Staat tot zacht gevoel van menschelijkheid te stemmen, die jegens minderen aan te kweeken en het huiselijk

geluk in juiste bepalingen omtrent de betrekking van ouders en kinderen te bouwen, als hier? Wáár werd zulk een Staat zóó op de godsdienst, wáár zulk eene godsdienst zóó op den Staat gebouwd — en de mensch in zijne heiligste betrekkingen dermate vereenigd door één middelpunt, als in deze in allen opzigte voor het toenmalige *Israëlitische* volk juist gepaste en daarom geheel volmaakte wetgeving? — Men moet zich geheel in die eeuwen verplaatsen, men moet weten, wát toen de Godsdienst en Staat onder andere volken waren om te gevoelen, dat men hier hoog op bergen Gods, op *Sinaï* en *Horeb* staat — dat een geheel eenig verschijnsel opgetogen houdt. — En ziet gij dan verder dien MOZES, zoo als hij, na te vergeefs beproefd te hebben, het volk dadelijk *Kanaän* in te voeren, besluit om veertig jaren lang het te zuiveren, aan orde en wet zijne Nomaden en slaven te gewennen; — slaat gij hem gade, te midden der oproerige en ondankbare muiters, met kracht en waardigheid handelende; — bespeurt gij, hoe hij de hoogste wenschen van zijn leven opoffert voor het groote denkbeeld zijner ziel, en liever op *Nebo* sterft met verwachting, dan op *Kanaäns* heiligen grond zonder deze te mogen koesteren; — hoort gij eindelijk zijne laatste stem tot het volk, welks vader, wetgever en aanvoerder hij was, hoe hij, aan het perk van zijne stormachtige loopbaan, het toesprak, welk eene innigheid, welk eene warmte, welk een verheven gevoelen! Neen, zóó handelt, zóó leeft en sterft een volksverleider niet; — zoo neemt alleen een groot man, een gevoelig menschenvriend, een wijze, een godvruchtige, zóó een vader van zijne kinderen afscheid. — Toen *Israël* hem beweende in *Moab's* velden, stortte het tranen over eenen edele, die de tranen der zijnen waardig was, die de bewondering der wereld verdient.

MOZES liet niet slechts deze wetgeving na, maar ook een volk hetwelk hij, 't uit de laagheid, waartoe de slavernij den mensch doet verzinken, opgebeurd hebbende, door de banden van orde en wet had omstrengeld. Toen hij stierf waren de meeste *Israëliten*, die in *Egypte* geleefd hadden, hem reeds voorgegaan; een nieuw geslacht, ontstaan op den acht-en-dertig-jarigen togt, waarbij hij met het volk van oäse tot oäse was getrokken, stond daar, opgevoed of geboren in de woestijn van *Arabië*. Reeds waren de ten Oosten van de *Jordaan* ge-

vestigde volken overwonnen en hadden zich de stammen RUBEN, GAD en half MANASSE in het over-Jordaansche gevestigd, toen JOZUA, uit de handen van den stervenden MOZES en naar den wensch van het volk, het bestuur ontving. De vriend van dezen grooten man, ingewijd in al zijne plannen, vervuld van zijnen geest, trad in diens plaats, nadat reeds ELEAZAR, de derde zoon van AÄRON, een waardig opvolger van zijnen vader in het Hoogepriesterschap was geworden. — Aan de spits van zesmaal honderdduizend mannen, die de wapenen konden voeren, zou JOZUA (den *Jordaan* met het volk overschreden hebbende) de *Kanaäniten* uitroeijen; natiën welker godsdienst en zeden trouwens ten eenemale onbestaanbaar waren met de Mozaïsche inrigting. Onder JEHOVA's hulp werd dit volbragt. In zes jaren tijds waren een-en-dertig *Kanaänitische* Vorsten verslagen en was het oogenblik daar om het land behoorlijk te verdeelen. Dit geschiedde met veel wijsheid en zorg. De nomadiserende stammen RUBEN, GAD en half MANASSE bleven het weidenrijke Over-Jordaansche behouden; JUDA en SIMEON werd het zuidelijkst gedeelte van het eigenlijk *Kanaän* aangewezen. Aan het grondgebied van hen paalde ten noorden dat van BENJAMIN en DAN en aan beide weder dat van EFRAÏM. MANASSES andere helft en ISSASCHAR volgden op deze, terwijl het noordelijkst gedeelte van *Palestina* aan ASER, ZEBULON en NAFTHALI toeviel. Verspreid door het geheele land, ten einde zij in hunne algemeen nuttige werkzaamheden allen ter dienste konden staan, waren in vijftig steden LEVI's zonen. — Het groot ontwerp is verwezenlijkt. Tot eenen Staat op akkerbouw en de vereering van den waren God gegrond, werden de zwervende herders, de verdrukte slaven, in het land der voorvaderen! Welk eene schoone ontwikkeling kan dat jeugdig volksleven, onder zulke kweeking en voeding, vinden; hoe groot, hoe gelukkig die uitnemend begunstigde natie worden!

Helaas! de geschiedenis verwezenlijkt dat ideaal niet. Immers, in plaats dat *Israël* na den dood van JOZUA de uitroeijing der *Kanaäniten* zou voltooid hebben, nam het ruste onder zijnen wijnstok en vijgenboom en gaf zich onbedachtzaam over aan het genot. — In plaats dat het de wet heilig zou bewaard hebben, getrouw aan de dienst van JEHOVA, en hierdoor, gelijk door eensgezindheid, sterk zou gebleven zijn, sloten de *Israëliten* huwelijken met *Kanaäns* dochters, lieten zich

tot *afgoderij* verleiden, en twistten de stammen onderling. De overblijfselen van de *Kanaäniten* verbonden zich met naburige volken, en *Israël*, dat met eere had kunnen staan, viel nu eens in de overheersching van dezen, dan van genen veroveringzuchtigen nabuur. — Intusschen het zou niet geheel bezwijken; daartoe was het leven te sterk, de eerste indruk door MOZES en JOZUA gegeven, te krachtig geweest. — De verdrukking deed telkens den geest van genen ontwaken, het zwaard van dezen ontblooten. Mannen stonden eensklaps op, die onder den naam van *Rigters* bekend, eene schoone heldenrij vormen. OTHNIËL hakte met het zwaard de banden van *Cuschan-Rischataïm* door. EHUD's dolk doorboorde EGLON; zijne bazuin van het gebergte *Efraïm* doende klinken riep hij tot den zegevierenden strijd tegen *Moab*. —. SAMGAR verloste *Israël* van de *Filistijnen*; BARAK van JABIN's overheersching. Hem en zijne benden had DEBORA bezield, eene vrouw van uitstekend verstand en diep godsdienstig en nationaal gevoel; even groot, waar zij de harp tokkelt bij verheffend lied, als waar zij door partijen geroepen de pleitgedingen beslist; eene vrouw die aan heldenmoed, beleid en geestkracht paart; die het juiste oogenblik aanwijst aan BARAK, om van *Thabors* kruin, gelijk eene lawine, te storten op de vijanden in het dal; die nu onverschrokken te midden der zwaarden en spiessen van de strijdenden blijft, bemoedigend en radend tot de overwinning volkomen is. — Ook GIDEON is een groot karakter. Aan de spits van zijne jeugdige helden overvalt hij het *Midianitische* leger, en de kleine schaar der kloekmoedigen verstrooit de tienduizenden. En toen het dankbare volk hem nu de koningskroon aanbiedt en zegt: »*heersch over ons, zoo gij als uw zoon en uws zoon zoon,*" (*) weigert hij deze hoogste en erfelijke waardigheid, zeggende: »*niet ik wil over u heerschen, niet mijn zoon,* JEHOVA *zal uw Koning zijn.*" — Één zijner bastaardzonen zocht na 's vaders dood de heerschappij te verkrijgen en zich daarin door den moord zijner broeders te verzekeren, en wreed en geweldig is zijn bestuur. Bij den aanval op *Thebez* echter getroffen aan het hoofd door eenen steen, die eene vrouw wierp, wil hij de schande niet dragen van door vrouwenhand te zijn gesneuveld; daarom beveelt hij (gelijk later PYRRHUS

(*) *Rigt.* VIII: 22.

bij *Argos*,) zijnen wapendrager hem te doorboren. — Boven THOLA en JAÏR, die *Israëls* legerhoofden waren, doch niet gelijk GIDEON voor wet en godsdienst zorgvuldig genoeg waakten, blinkt JEPHTHA uit. De *Ammonieten* hadden het volk onderdrukt; hij besluit om, met gevaar van zijn leven, redder van het vaderland te worden. Zijn beleid staat gelijk met zijnen moed; want niet alleen verzekert hij zich eerst volkomen van de trouw der zijnen, maar hij zoekt ook het bloedvergieten voor te komen door eene overeenkomst met de vijanden te beproeven. AMMON's legerbenden worden geslagen, nadat de held onbedachtzaam de gelofte had gedaan, dat hij het eerste hetgeen uit zijn huis hem tegen komt aan JEHOVA zou offeren. En toen hij nu, vreugdedronken, wederkeert als overwinnaar, is zijne éénige dochter de eerste die, deelend in 's vaders roem en blijdschap, hem tegen komt. Terwijl JEPHTHA gelooft dat hij letterlijk zijne gelofte moet vervullen, vindt hij de dochter gereed om haar aan zich te doen volbrengen. Eene andere IPHIGENIA gelijk gaat de vrome maagd naar het outer, waar de vader in zijn kind al zijne vreugde en geluk aan zijnen God ten offer brengt. — Na hem werd de band van *Israëls* bewoners door onderlingen twist verbroken, die tusschen den stam EFRAÏM en de Over-Jordaanschen ontstond. Rigters, van welke wij slechts de namen weten, als EBZAN, ELON en ABDON, hadden het bestuur, hetwelk van dezen laatsten op ELI overging, die Hoogepriester en ook tevens Rigter was. Zij waren evenmin in staat de inwendige verdeeldheden te doen ophouden, als uitwendige aanvallen af te keeren. De *Filistijnen*, het aan het zuidelijk gedeelte van *Palestina's* Middellandsche zeekust wonend volk, verdrukten de *Israëliten*, wien thans weder alle moed en kracht scheen ontzonken te zijn. — Toen gaf één enkel man aan het verslapte volk het voorbeeld van eenen aan het vermetele grenzenden moed, die gepaard ging met reusachtige kracht, welke echter niet in deze, maar in het vertrouwen op JEHOVA, den grondslag had. Ik bedoel SIMSON, die van zijne ouders tot de gelofte van het Nazireërschap was gewijd. In de Mozaïsche wet zijn verordeningen omtrent de Nazireërs. Zij mogten geene sterke dranken gebruiken; niets dat van den wijnstok komt nuttigen; geen lijk aanraken en het haar laten wassen; doch hunne geloften komen daar voor als slechts voor

eenen bepaalden tijd gedaan. SIMSON's Nazireërschap was echter een altijddurend; het eindigde niet, dan met zijn leven. Zoo lang SIMSON zijne gelofte trouw hield, was hij de schrik en geesel der *Filistijnen*. Herkulische daden verrigtte hij; maar gelijk de HERKULES der *Grieken*, bezweek hij voor de magt der vrouwen, en werd eindelijk door eene van haar, aan welke hij ontdekt had, dat zijne kracht in zijn Nazireërschap gelegen was, van zijne haren beroofd. Hiermede was zijn vertrouwen op eigen kracht en goddelijke hulp geweken; hij viel in de handen zijner vijanden en werd de speelbal van hunne wraak en hunnen moedwil. Doch hij stierf gelijk hij geleefd had; zijne haren waren weder aangegroeid, zijn moed had zich hernieuwd, en staande onder eenen *Filistijnschen* godentempel rukte hij twee der zuilen omver, waarop die tempel voornamelijk rustte, en verplette zich met duizende vijanden onder den bouwval, gewroken en gereinigd in den dood.

Toen SIMSON niet meer was, verdubbelden de *Filistijnen* hunne aanvallen. Zij waren meestal gelukkig tegen de *Israëliten*, die in ELI eenen door ouderdom al meer en meer verzwakten rigter hadden, die niet alleen het vertrouwen, maar ook de liefde van het volk door het wangedrag zijner zich veel aanmatigende zonen HOPHNI en PINEHAS had verloren. Beide sneuvelden met 30,000 *Israëliten* in éénen veldslag, terwijl daarenboven de ark viel inde handen der *Filistijnen*. De boodschap van deze ontzettende gebeurtenis deed ELI sterven — het scheen met *Israël*, dat den troon van JEHOVA, de wet van MOZES, de bloem van zijne manschap, zijnen Rigter en Hoogepriester op éénen dag had verloren, gedaan. — Maar JEHOVA's zorg had in de stilte van het heiligdom reeds den redder gekweekt. Het was de van God door zijne uitnemende ouders afgebedene SAMUËL, die thans optrad. Geroepen door het volk tot Rigter, bekleed met de Hoogepriesterlijke waardigheid, was hij van JEHOVA bekwaamd om Profeet te zijn. Zoo was hij in staat om aan de Mozaïsche Staatsinrigting krachtvolle werking terug te geven, en, voor haar het volk bezielende, het door haar weder te verheffen. De afgoderij werd met sterke hand uitgeroeid en tot in de verborgenste schuilhoeken vervolgd; het volk verootmoedigde zich over zijne zonden en deed heilige geloften; — de *Filistijnen* werden overwonnen en niet alleen de vreugde over de behaalde zege, ook de zege-

ningen van eenen langen vrede regtvaardigden de maatregelen van den edelen en moedigen hervormer. Deze waren vooral gerigt op de beschaving en godsdienstigheid der in zoo veel eeuwen van onrust verwilderde *Israëliten*. Zelf edele jongelingen onderwijzende, vormde hij anderen tot onderwijzers in de wetten en godsdienst; deze verspreidende onder het volk, wekte hij den nationalen en godsdienstigen zin op en bezielde dien met een nieuw leven. — Hij zelf wijdde zich onvermoeid aan het heil der natie. Het land doorreizende om regt te spreken, openbaarde hij alomme onbaatzuchtigheid en regtvaardigheid. En toen hij eindelijk zijne waardigheid neêrlegt, hoe groot staat hij daar, geheel *Israël* oproepende om tegen hem te getuigen indien hij zijne magt en gezag ook maar in het minst had misbruikt. Hoe helder ziet hij, toen hij daar het volk waarschuwt dat eenen Koning begeert; hoe treffend schetst hij het misbruik der magt van den Alleenheerscher! Hij was de laatste van *Israëls* Rigters; hij zal den eersten van *Israëls* Koningen zalven. — De beschouwing van *Israël* onder den monarchalen theocratischen regeringsvorm, zal eene volgende keer belangrijke stoffe bieden; en ofschoon wij den luister van het volk zullen zien kwijnen, ABRAHAMS kroost, MOZES wet en SAMUËLS werking zullen niet ophouden.

Ik heb gezegd.

IETS OVER DE CONSTITUTIE VAN ARRAGON. (*)

Toen de inwoners van *Arragon* zich van het juk der *Mooren* bevrijd hadden, besloten zij eenen koning aan te stellen. Daar zij het evenwel omtrent de wijze waarop dit geschieden zou niet konden eens worden, besloten zij hieromtrent den Paus te raadplegen. Deze bestrafte hen, daar zij in plaats van zich aan het voorbeeld der Joden te spiegelen (zie 1 SAM. VIII) volstrekt eenen koning begeerden; maar indien zij hun gevoelen niet wilden veranderen, ried hij hen aan geen koning te verkiezen dan onder waarborg van billijke met den aard des volks overeenstemmende instellingen, en vooral dat zij

(*) Zie SPINOZA, *Tractat. Polit.*, II, 30.

een hoog geregtshof zouden instellen, dat even als de Ephoren bij de *Ledaemoniërs* een tegenwigt tegen den koning zou uitmaken, en volkomen geregtigd zou zijn om alle twisten tusschen den koning en het volk te beslechten. Dezen raad volgende bepaalden zij de regten van koning en volk zoo billijk als zij konden, en stelden de opperste uitlegging daarvan niet aan den koning maar aan een opperste geregtshof van zeventien leden, waarvan de voorzitter *Justitia* genaamd werd. Deze *Justitia* met zijn zeventien bijzitters hadden dus het volste regt om alle door wereldlijke of geestelijke geregtshoven, ja door den koning-zelven gevelde vonnissen te vernietigen, en ieder burger had het regt zelfs den koning voor dit geregtshof te dagen. Daarenboven hadden zij in den eersten tijd het regt om koningen te verkiezen en af te zetten, maar eenige jaren na de instelling van dit geregtshof heeft Koning PEDRO III weten te weeg te brengen, dat dit laatste regt werd afgeschaft, echter op die voorwaarde, dat het hun zou geoorloofd zijn de wapenen op te vatten tegen ieder, die met geweld inbreuk op hunne regten zou willen maken, al ware het ook tegen den koning of den troonopvolger.

Nadat al deze regten behoorlijk vastgesteld waren, zijn zij een ongeloofelijk langen tijd (ongeveer twee en een halve eeuw) ongeschonden bewaard gebleven, terwijl koning en volk in de trouwe handhaving daarvan met elkander wedijverden. Toen echter FERDINAND *de Catholieke* ook de heerschappij over *Castilië* door erfenis bekwam, begon deze vrijheid der *Arragonnezen* aan de *Castilianen* te mishagen, weshalve zij FERDINAND aanhoudend aanspoorden om die bepalingen af te schaffen. Daar hij dit evenwel niet durfde doen, antwoordde hij op hunne raadgevingen: »dat hij de regering over *Arragon* op de voorwaarden, die hun bekend waren, ontvangen had; dat hij plegtig gezworen had die te zullen nakomen; dat hij het verbreken van zijn gegeven woord afkeurde, en ook, daarenboven, overtuigd was, dat zijn rijk bestendig zou zijn, zoo lang koning en onderdanen even weinig reden hadden om elkander te vreezen, en het oude evenwigt tusschen hen bestond; vermits, wanneer een van beiden dit evenwigt verbrak en zijne magt vermeerderde, de andere partij niet alleen hare vorige regten zou zoeken te herkrijgen, maar zich ook op de eerste zou zoeken te wreken, waarvan het verderf van een

van beiden of van beiden het gevolg zou wezen." De *Arragonnezen* behielden dus na FERDINAND hunne vrijheden, hoezeer hunne vorsten door de vereeniging van *Arragon* met *Castilië* magtiger geworden waren, tot op PHILIPS II, die hen met meer voorspoed maar niet minder wreedheid dan de *Vereenigde Nederlanden* onderdrukte. Hoezeer later PHILIPS III alles weêr in schijn op den vorigen voet bragt, waren echter de *Arragonnezen* door de geledene verdrukking zoo zeer overtuigd geworden van hun onvermogen om tegen koningen, die over de magt van geheel *Spanje* konden beschikken, hunne privilegiën geldig te maken, dat zij van hunne vorige vrijheid niets behielden dan eenige klinkende woorden en krachtelooze instellingen.

Het bovenstaande verdient in onzen tijd allezins behartiging, omdat men er uit zien kan, hoe PHILIPS II, die door sommigen tegenwoordig tegen de beschuldigingen der *Nederlandsche* geschiedschrijvers verdedigd wordt, met zijne regtgeloovige *Spaansche* onderdanen heeft gehandeld.

ROSE TAMISIER. (*)

St. Saturnin is een klein dorp in de bergen van *Vaucluse* niet ver van *Avignon*. In het jaar 1850 werd dit dorp beroemd als de verblijfplaats van een meisje genaamd ROSE TAMISIER, die beweerde wonderkracht te bezitten en onmiddellijk met den hemel in gemeenschap te staan. Zij was opgevoed in een nonnenklooster te *Salon* in het departement van de monden van de *Rhône*, waar zij de opmerkzaamheid trok door de beweering, dat zij menigvuldige bezoeken ontving van engelen en heiligen, vooral van de maagd MARIA. Eindelijk gaf zij voor eenen goddelijken last bekomen te hebben, om de godsdienst in het ongeloovige *Frankrijk* tot hare oorspronkelijke zuiverheid terug te brengen, verliet het klooster, begaf zich naar het dorp *Saignon*, waar zij geboren was, en toonde dáár volgens haren levensbeschrijver den Abt ANDRÉ, het eerst hare wonderkracht door eene wonderdadige kool te

(*) Zie *The Athenaeum* van April 1853, p. 408 en volgg.

laten groeijen, die de hongerige dorpsbewoners gedurende verscheidene weken, in een tijd van algemeene droogte en sterfte onder de planten, voeden kon. Ondertusschen at zij-zelve niets dan heilige ouwels, die engelen voor haar, als de gunstelinge des hemels, uit de kerk haalden, terwijl zij uit dankbaarheid daarvoor de kleederen van den dorpspastoor, den Abt SABON, verstelde met garen en knoopen, die uit den hemel geregend waren. Op een zomeravond echter werd zij door engelen te *Saignon* opgenomen en weêr nedergezet in het dorp *St. Saturnin*. Tot op dien tijd had deze dorpsheilige nog geen andere vereerders dan eenige wijngaardeniers en herders; maar de geur harer heiligheid en de roem van hare wondermagt namen zóó spoedig toe en verspreidden zich zóó ver, dat zij weldra eene *Europesche* vermaardheid verwierf. Zij had reeds vele verwonderlijke mirakels verrigt en door de kracht van hare vroomheid de afbeeldingen van een kruis, een hart, een kelk, een speer, en zelfs van de H. Maagd met het kind, op verscheidene plaatsen van haar ligchaam doen ontstaan; eerst in flaauwe omtrekken, doch later zóó duidelijk, dat er zelfs bloed uitkwam, hetgeen de verwondering en den heiligen eerbied van alle toeschouwers opwekte. Thans echter verrigtte zij in de kerk te *St. Saturnin* haar voornaamste wonder, daar zij eene schilderij van CHRISTUS, die van het kruis wordt afgenomen, waarachtig bloed deed uitzweeten, in tegenwoordigheid van den dorpspastoor en van eene talrijke vergadering, die ter aanschouwing van dit mirakel was bijeengekomen. Dit geschiedde voor het eerst op den tienden November 1850.

Weldra maakte deze zaak de opmerkzaamheid der regering gaande en de Heeren GRAVE, onder-prefect van het departement, GUILLIBERT, regter van instructie, JACQUES, substituut van den procureur, en andere ambtenaars, werden gelast de waarheid der daaromtrent loopende geruchten te onderzoeken. Zelfs den Aartsbisschop van *Avignon* werd gelast met de hoogere onder hem staande geestelijkheid dit mirakel te gaan aanschouwen en zich te vergewissen wat er van de zaak was. Op den door de heilige tot verrigting van het wonder bepaalden dag gingen deze hooge burgerlijke en kerkelijke ambtenaren in vol kostuum op hare uitnoodiging naar de kerk, die tevens door duizenden geloovigen en nieuwsgierigen uit den

geheelen omtrek bezocht werd; en tot bewijs, dat er geen voornemen bestond, om van de ligtgeloovigheid der menschen misbruik te maken, beval de Aartsbisschop de schilderij van hare plaats boven het hoog-altaar weg te nemen, waarop het bleek, dat er geene werktuigen om bedrog te plegen achter verscholen waren, daar eene geheele volkplanting van spinnekoppen, die jaren lang aldaar scheen gehuisd te hebben, van achter de schilderij voor den dag kwam. Het bloed kwam ondertusschen aanhoudend uit de handen, de voeten en de zijde van de beeldtenis te voorschijn, hoezeer de aartsbisschop en de onder-prefect het aanhoudend met hunne zakdoeken afveegden. Deze zakdoeken kregen bij gevolg eene groote waarde, werden terstond in stukjes geknipt, en aan de geloovigen door geheel *Frankrijk* gezonden. De burgerlijke ambtenaren en de geestelijken waren voldaan, en de toeschouwers niet minder, terwijl de aartsbisschop eene welsprekende predikatie hield, gelijk dit bij zulk eene statige gelegenheid paste; en opdat alles in den behoorlijken vorm mogte geschieden hechtten de prefect en al de overige hooge ambtenaren hunne namen en zegels aan eene plegtige verklaring der waarheid van dit mirakel, welke terstond naar *Parijs* werd opgezonden, en door middel van de drukpers in alle landen der Christenheid werd verspreid.

Ondertusschen trok dit vreemde geval de opmerkzaamheid van eenen vernuftigen scheikundige te *Apt*, den Heer EUGÈNE COLIGNON. Nadat deze veel tijd en moeite aan vruchtelooze nasporingen besteed had gelukte het hem eindelijk te ontdekken, dat menschenbloed hetwelk door een bloedzuiger was uitgespuwd voor het wonder van ROSE TAMISIER bijzonder geschikt was, dat men dit in eene schilderij kan doen intrekken, en dat het er dan weêr langzamerhand uitdruppelt zonder in de eerste uren te stollen, terwijl het, hoe dikwijls ook afgeveegd, aanhoudend blijft vloeijen, zoo lang er nog een droppel van over is. Deze heer. bootste het mirakel der bloedende beeldtenis met zoo goeden uitslag na, in tegenwoordigheid van verscheidene hooge ambtenaren en een groot aantal geleerden, dat niemand meer in de wonderkracht van ROSE TAMISIER wilde gelooven, maar ieder zich van haar bedrog overtuigd hield; vooral dewijl bewezen werd, dat zij er altijd op stond vóór het verrigten van het mirakel eenigen tijd in een-

zaam gebed in de kapel te moeten doorbrengen, zoodat er geen twijfel meer overbleef, of zij besteedde dien tijd, om de deelen der schilderij, die zij daarvoor gebruiken wilde, met het bloedige vocht te doortrekken. Toen het bedrog was ontmaskerd, werd de verontwaardiging zóó algemeen opgewekt, dat de regering zich genoodzaakt zag de bedriegster voor de regtbank te *Carpentras*, de hoofdplaats van het district te brengen. De Jury echter verklaarde zich niet bevoegd, om over deze zaak een oordeel uit te spreken. Dit maakte de verbittering nog erger, zoodat de regering, om oproer te voorkomen, het noodig oordeelde de zaak voor de Assises te *Nismes* te brengen; alwaar in het midden van November 1851, na een lang en naauwkeurig onderzoek, en nadat aan weerskanten de pleitbezorgers gehoord waren, de heilige schuldig werd verklaard aan bedrog en aan misdrijf tegen de openbare zedelijkheid, en daarop werd veroordeeld tot zes maanden gevangenis, benevens eene boete van vijfhonderd francs en de kosten.

ZONDERLINGE VOLKSFEESTEN IN FRANKRIJK.

HET FEEST VAN DEN GROENEN WOLF.

Te *Jumièges*, de aêloude, half vervallen, *Noormansche* abdij, waaraan zoo vele historische herinneringen zijn verknocht, is dat hoogst eigenaardig feest in zwang gebleven, waarvan de oorsprong in overoude tijden gezocht moet worden. Het bijgeloof beschouwt haar in verband met het volgende sprookje.

PHILIBERT, de later heilig verklaarde grondvester van *Jumièges*, stichtte ook het vier uren van daar gelegen klooster *Pavilly*, waarvan AUSTREBERTHA (insgelijks heilig verklaard) de eerste abdis was. De nonnekens van dat klooster waschten het linnengoed van de kloosterbroeders te *Jumièges*, en dat goed werd door een ezel zonder drijver, van het eene klooster naar het andere gebragt. Maar zie het afgerigte dier werd door eenen wolf verscheurd. Gelukkig was de abdis getuige van den moord: zij pakte eenvoudig de vracht van den vermoorden ezel op den rug van den wolf, en beval nu hém om dien naar *Jumièges* te brengen. De wolf, zegt men in goe-

den ernst, deed niet alleen dit; maar bleef zelfs de taak van den ezel met onberispelijke trouw en naauwgezetheid ook verder vervullen.

Het feest is als volgt. Den 23sten Junij, daags vóór ST. JAN, haalt de onder den naam van dien Heilig gestichte broederschap haar nieuwen voorzitter of hoofd te *Conihous* af. Uit de ingezetenen van dat dorp moeten de hoofden gekozen worden. Deze Dignitaris, die *de groene wolf* heet, een buitengemeen wijden, langen, groenen rok en eene zeer hooge, kegelvormige, groene muts zonder rand draagt, plaatst zich aan het hoofd der broeders, en daarop trekken allen, zingende ter eere van JOHANNES den Dooper, en onder het geknal van pistoolen geweerschoten, met kruis en vaandel naar eene plaats, *le Chouquet* genaamd, om dáár den pastoor af te wachten. Deze, door het geraas van de aankomst van den stoet-verwittigt, verschijnt welhaast, vereenigt zich met de broederschap, en geleidt die naar de kerk der Parochie, alwaar onmiddellijk de Vesper gezongen wordt. Een sobere maaltijd in en eenige dansen vóór de deur van het huis van *den groenen wolf*, vullen het overige gedeelte van den dag aan, tot op het uur dat het ST. JANS-vuur ontstoken moet worden.

Bij een hoop takkebosschen — door een kleine jongen en meisje beide met bloemen versierd aangestoken — heft een uit het gezelschap een lied aan in 't *Normandische patois*, eene soort van parodie op 't bekende *Ut queant laxis*, en middelerwijl loopen de wolf en de broeders, elkander allen bij de handen houdende, rondom het vuur den gelukkigen na, dien zij voor het volgende jaar tot »wolf" willen kiezen. De zonderlinge jagers, die met hun allen slechts over twee handen die van den eersten en laatsten in de rij te beschikken hebben, moeten den aanstaanden wolf, terwijl hij vlugt en in den blinde met een langen stok onder hen rondslaat, driemaal vangen en insluiten: alleen dán is zijne verkiezing geldig. Hebben de broeders hem eindelijk in hunne magt, dan dragen zij hem in triomf naar den brandstapel, en maken eene beweging, als of zij hem in 't vuur wierpen.

Als deze wonderlijke plegtigheid is afgeloopen, begeeft men zich naar het huis van den aftredenden »wolf", waar een avondmaal even sober als het middagmaal is aangeregt. Bij elk onbetamelijk of met de plegtigheid niet strookend woord

roert de censor of regter eene bel die voor hem staat, en veroordeelt den schuldige om staande en met luider stem een *pater noster* op te zeggen. Maar zoo ras het dessert komt of 't uur van middernacht slaat, maakt de deftigheid voor de losbandigste vrijheid plaats; in stede van vrome gezangen worden nu drinkliederen aangeheven, en de krassende toon der dorpsvedel is naauwlijks hoorbaar onder het woeste geschreeuw der vrolijke feestgenooten.

Eindelijk gaat men naar huis, en rust uit van de vermoeijenissen van den dag; maar den volgenden dag wordt het feest van ST. JAN door dezelfde personen even wonderlijk gevierd. De plegtigheden bestaan hoofdzakelijk dan dáárin, dat men onder aanhoudende geweerschoten, een hoogen stapel brooden, bovenaan met een lauriertak en lang nederhangende bontkleurige linten versierd, in processie ronddraagt, waarna den nieuw benoemden *groenen wolf* de teekenen zijner waardigheid worden gebragt. De genoegens van den disch zijn ook nu, even als den vorigen dag, weder de hoofdzaak.

DE MEIFEESTEN.

De stad *Arles* wordt het allereerst door JULIUS CAESAR vermeld, in dat gedeelte zijner Commentariën, hetwelk over den burgeroorlog handelt. Reeds destijds en ook later waren de bloedige kampvechterspelen in den Circus, waarop de Keizers met welberekende staatkunde het volk vergastten, zoo wel te *Rome* als in *Galliё* en in alle deelen van het onmetelijke rijk, de voornaamste openbare volksuitspanningen. De groote KONSTANTIJN, het Christendom omhelsd hebbende, was de eerste, die deze onmenschelijke gebruiken trachtte af te schaffen of althans te wijzigen; vooral deed hij dit te *Arles*, welke stad hij bijzonder begunstigde en naar zijnen naam noemde. Hier nam hij echter daartoe voor een Christenvorst eenigzins vreemde middelen te baat; door de plegtigheid der *Maioos* in te stellen: eene nabootsing van heidensche feesten ter eere van de godin MAIA. Den 1sten Mei moest een schoon meisje, prachtig getooid, zich onder eenen troonhemel laten plaatsen, terwijl hare vriendinnen en speelgenooten van de voorbijgangers, met beleefd verzoek en schalkschen aandrang, geschenken in geld

zochten te krijgen, om voor de *Maio* 't een of ander tooisel te kunnen koopen.

De invoering van dit gebruik pleit niet bijzonder voor het vindingrijk genie van den grooten Keizer. Die openbare tentoonstelling eener *Maio*, al ware het meisje buitengemeen schoon, zal het volkje van dien tijd, dat sinds onheugelijke jaren feestgenot vond in het zien van de stuiptrekkingen der stervende kampvechters, zeer flaauw en vervelend zijn voorgekomen. Doch men moest zich vergenoegen met hetgeen men kreeg, en de bloedige plegtigheden van vroegeren tijd afgeschaft zijnde, verspreidde het feest der *Maioos* zich allengs in geheel het Zuidelijk gedeelte van *Gallië* en is er tot heden in zwang gebleven, ofschoon het door den toenemenden invloed des Christendoms sinds lang reeds tot een kinderfeest geworden is.

Tegenwoordig wordt niet meer eene maagd, maar slechts een klein meisje voor de bewonderende menigte ten toon gesteld. Van de eerste dagen van Mei af, vooral op Zondagen, ziet men in de steden van *Provence* aan de hoeken der straten zulke jonge *Maioos*, die geheel met bloemen overdekt, onbewegelijk op een stoel zitten, den schoot met een witten sluijer of doek bedekt, die tot op den grond afhangt. De menigte en fraaiheid der bloemen, waarmede de *Maioos* versierd zijn, leveren een maatstaf van de gegoedheid der ouders: de een tracht den ander in keur en volheid van tooi te overtreffen.

Inmiddels zwerven de kleine speelgenooten der *Maioos*, mede zwierig uitgedost, elke in hare eigene wijk rond en bestormen de voorbijgangers, om eenige *sous;* zij volgen hen op de hielen, en laten niet af, eer zij in de beurs hebben getast. Is het een vreemdeling, die dit oude landsgebruik niet kent, dan begrijpt hij niet niet hoe zulke jonge, net gekleede kinderen 't in de kunst van bedelen zoo ver gebragt kunnen hebben. De aldus verzamelde *sous* worden besteed aan lekkernijen voor eene kinderpartij des avonds. De inzameling van gedwongene giften begint elken Maandag op nieuw voor eene herhaling der partij op den volgenden Zondag, en zoo gaat het voort tot het einde der maand.

Deze een-en-dertig dagen, meer bijzonder aan de maagd

MARIA gewijd, kenmerken zich over het algemeen in *Provence* en in andere streken door de vreemdsoortigste vermenging van godsdienstige handelingen en wereldsche vermakelijkheden, die echter met den luchthartigen geest der *Italiaansche* vroomheid geheel overeenkomt. Dat zelfde kenmerk dragen ook de volgende gebruiken in de Meimaand.

Vier of vijf uren van *Toulon* ligt op een berg, welks voet door de zee bespoeld wordt, eene kleine kapel, aan MARIA gewijd, die hier onder den naam van *Notre Dame de la Garde*, als de patrones der zeelieden, wordt aangebeden. Naast de kapel woont een kluizenaar, om haar te bewaken. Op den eersten Zondag in Mei stroomt het volk uit de stad en de omliggende dorpen naar dezen berg. De vroegste morgenschemering vindt de zee reeds bedekt met groote en kleine vaartuigen en de stoombooten in aantogt, die tusschen *La Seyne* en *Toulon* varen, en allen zijn met bedevaartgangers zoodanig overladen, dat men van oogenblik tot oogenblik een ongeluk verwacht. De geestelijke broederschappen van het Arrondissement trekken in staatsie naar de Kapel. De bijzondere personen begeven zich derwaarts om geloften te vervullen, of om geschenken of giften te offeren. Niemand vergeet de zware waskaars van een of twee pond, die, om ze niet te breken, tusschen gespleten rietstaven gedragen wordt. Arme vrouwen getroosten zich barrevoets langs de rotsachtige kust te gaan en naar boven te klimmen met kinderen op den arm, die het bijgeloof van den dood gered waant, door eene aan de Heilige Maagd beloofde offergave. Daar hangt een vrome jager voor een heiligenbeeld zijn oud geweer op, dat in zijne handen gesprongen is zonder hem te kwetsen. Vóór het altaar en aan de muren van het kleine gebouw hangen krukken, door de voorbede der Maagd voor den gebruiker onnoodig geworden, en een aantal figuren van schepen met volle zeilen, die van de reddende magt der schutsvrouw van de zeelieden moeten getuigen. Het dwaze schouwspel kan soms indruk maken, als eene geheele scheeps-equipage, met den kapitein aan het hoofd, verschijnt en voor het altaar der Patrones de offers brengt, welke haar in storm of gevaar van schipbreuk zijn toegezegd.

De kluizenaar, die in de kapel de dienst verrigt, zorgt een

goeden voorraad te hebben van gewijde glazen rozenkransen in alle kleuren, en elk bedevaartganger neemt eenigen er van ter gedachtenis mede.

Na de mis verspreiden de pelgrims zich in groepen over de vlakte, en nuttigen onder de schaduw van het geboomte hun medegebragt middagmaal. Het prachtige bosch levert dan een ongemeen levendig en schilderachtig tafereel op, daar men welhaast, te midden van eene geïmproviseerde kermis met kinderspeelgoed- en koekkramen, begint te dansen en zich aldus tot laat in den avond vermaakt.

Bij dit feest dragen de jonge lieden een door de genootschappen tot welke zij behooren voorgeschreven costuum. Deze uniform bestaat gewoonlijk uit een witten pantalon, eene *blouse* of kort buis van nanking, en een stroohoed met gekleurde, afhangende linten. Naar de stad teruggaande zingen ze vrolijke liederen, en dragen vaantjes, waarop de kapel is afgebeeld. Zulk een vaantje kost maar een *sou*, en men is er dus niet karig mede. Elk aangespannen paard heeft er een aan het hoofdstel. Even zoo zijn de huifkarren zoo wel als de deftige koetsen met bloemen en festoenen van groen versierd, waar tusschen eene menigte van die vaantjes eene aardige vertooning maken.

Meer ernstige en vrome lieden, die zich niet gaarne in dat feestgejoel begeven, kiezen eenen werkdag voor hunne bedevaart naar de hermitage, en de gegoedsten nemen dan eenen priester mede, om in de kapel eene mis te lezen. De geheele maand Mei door, ziet men dergelijke gezelschappen op den weg.

DE SACRAMENTSDAG.

Deze dag wordt in de Zuidelijke steden van *Frankrijk*, en inzonderheid van *Provence* nog met dezelfde plegtigheid gevierd, die hem reeds vóór eeuwen onderscheidde. Elk beijvert zich naar vermogen tot verheerlijking van het feest. Tallooze handen geven aan de straten een vrolijk en feestelijk aanzien. Rozen, anjelieren en andere bloemen, met bloeijende bremtakken doormengd, bedekken alle wegen en vormen een bont en geurig tapijt. De vensterramen zijn met witte of gekleurde draperiën versierd; vlaggen en wimpels wapperen uit

alle huizen, en vormen boven de hoofden der heen en weêr trekkende menigte een bewegelijk dak, waar een aangenaam getemperd licht door henen dringt.

Hier en daar verheft zich een altaar, waar het heilige op nedergezet, en aan de bewoners der wijk de zegen gegeven wordt. Om dit altaar te versieren worden uit de naburige huizen tapijten, gordijnen, vazen en bronzen sieraden gevraagd, en ieder geeft gaarne het fraaiste en rijkste dat hij heeft; want het vroom geloof schrijft hem geluk toe, die tot het oprigten en versieren dier outers bijdraagt. Zoo worden ze toonbeelden van pracht en smaak. De altaarkleeden zijn rijk met kanten gezoomd; de luchters, vazen en andere vaten bestaan ten deele uit de kostelijkste metalen, en door dat alles heen slingeren zich bloemfestoenen, zóó uitmuntend van geur en kleur, dat alleen zij reeds een voldoenden tooi zouden uitmaken.

De vrolijke bevolking, in zondagsgewaad, wandelt bij scharen door de aldus versierde straten. Hier en daar staan groepen jonge meisjes, met korfjes vol brem-bloesems, en werpen die bloesems met volle handen op vrienden en vriendinnen, maar ook op elk die haar mishaagt: de wijze waarop de worp geschiedt doet de bedoeling kennen; de een neemt dit dan ook aan als een vriendschaps- of liefdeblijk, de ander als eene vijandelijkheid en formele oorlogsverklaring. De kinderen krioelen rondom de kramen der ijsverkoopers, om den dorst te lesschen waarmede zij door het onophoudelijk eten van gebrande amandelen en suikerboonen, de verpligte snoeperij van dezen dag, gekweld worden. Hier staan de met bouquetten beladen tafeltjes der bloemverkoopsters, die op de galanterie der wandelende heeren speculeren; ginds de boerinnen met groote manden brem-bloesems, waar de jeugdige strooisters haar uitgeputten voorraad komen vernieuwen. Overal heerschen lust en vreugde, met die levendigheid, welke alleen den bewoners van het Zuiden eigen is.

Ondertusschen wordt de menigte gedurig talrijker, de verre, doch naderende klanken van muzijk kondigen den feesttrein aan; elk zoekt in een der rijen aan de beide zijden der straten een plaatsje te krijgen, om de processie te zien. Weldra vertoont zich het kruis, begeleid door eene afdeeling koor-

kinderen. Twee rijen meisjes, blonde en bruine Cherubijnen, openen den trein. Door 't fijne en zwakke der stemmen is een geestelijk lied, dat zij zingen, naauwelijks hoorbaar. Daar achter volgt een troep knapen, die elk een bont vaandel in de hand houden en 't voorkomen hebben van baanderheeren in miniatuur.

Eensklaps hoort men elders een vreemd maar lieflijk koor. Frissche stemmen rijzen en dalen, wisselen elkander af, vermengen zich in welluidende akkoorden of smelten zamen in ééne zelfde harmonie. Het is een der kooren van de meisjes-vereenigingen dat voorbijtrekt. Met oogen en ooren volgt men 't na, tot dat het om den hoek eener straat verdwijnt.

Gedurig vertoonen zich nieuwe groepen en gedaanten in den onafzienbaren optogt. Hier een troep jeugdige abten; dáár eene jonge MAGDALENA, met lang nederhangend zijden haar, en het zinnebeeld des doods in de hand; elders een vijfjarig nonnetje, in Carmelitergewaad; ginds een kleine bisschop, die, met al de teekenen dier waardigheid bekleed, den zegen geeft; achter hem een even jeugdige JOHANNES de Dooper, met de wollige lamsvacht; dan een legioen blaauwoogige engelen, in kanten tunieken met rozenkleurige gordels en bonte vleugelen, die korfjes dragen, waaruit zij links en regts bloemen strooijen. Na hen komen gesluijerde vrouwen en grijsaards, en scharen van boetelingen. Men denkt zich verplaatst in de zestiende eeuw, en meent onder die lange, grijze pij, die een uitgeteerd ligchaam bedekt, en tot op de naakte, met sandalen bekleede voeten nederhangt, HENDRIK III te zien. Als uit de openingen der kappen die de hoofden omgeven, niet nu en dan levendige oogen flikkerden, zou men op de vraag kunnen komen, of men niet enkel goochelbeelden van eene koortsachtige bedwelming zag voorbijgaan.

Wie telt de vaandels, kruisen banieren, die uit den digten drom omhoog steken, of de wapens der geestelijke orden, die er zich om heen schaarden. Ziet ginds dat schitterende kruis der blaauwe boetelingen: boven het CHRISTUS-beeld is een witte duif gespijkerd; zij wringt zich in de pijn en benaauwdheid des doods; maar het ongelukkige dier — thans het zinnebeeld van een goddelijk verzoeningsoffer — moet den marteldood sterven.

Eindelijk verschijnt de prachtige, met pluimen en gouden franjes versierde troonhemel. Daaronder treedt de bisschop voort in schitterend dienstgewaad. De priesters en geestelijken vormen eene digte schare rondom hem. Koorknapen zingen lofgezangen, strooijen bloemen, en zwaaijen wierookvaten lustig naar alle kanten. En overal waar de groep voorbijgaat, valt een geurige bloemenregen van de daken en uit de vensters der huizen, en vermeerdert de bontheid van het tooneel.

De avond komt, en de nacht volgt op de schemering, maar de geestelijke broederschappen hebben nog ééne laatste plaats te bezoeken: het is de zee. Het woeste element, waarop zoo velen hun leven doorbrengen, moet nog gezegend worden. Aan de haven staat het altaar der zeelieden, schilderachtig met de teekenen van hun moeijelijk bedrijf en met wapentuigen van alle soort en gedaante versierd. De lichten schitteren op de blinkende musketten en blank geslepen enterbijlen, tusschen tallooze wimpels en vlaggen.

Daar ontwaren de ongeduldige blikken den naderenden optogt. Al de flambouwen zijn ontstoken, en als een golvende vuurstroom vloeit de trein door den plaats makenden volksdrom. De fakkels nu eens in groepen vereenigd, dan weder van elkander verwijderd, brengen eene bijzondere uitwerking van licht en schaduw te weeg. Hier spiegelen zij zich in de blaauwe golven der havenkom; dáár werpen zij een betooverend schijnsel over de zachtbrandende golven der zee. Als de geestelijke voor het altaar getreden is verheft zich een daverend *Te Deum*, en daartusschen klinken de fanfares der militaire muzijkkorpsen, terwijl de reede dreunt van het gebulder der scheepskartouwen. Dat oogenblik, te midden van de omringende duisternis, is werkelijk plegtig en doet menig hart kloppen bij de gedachte aan een dierbaar pand, dat zijn leven aan de ongestadige baren vertrouwt.

Daarmede is het feest ten einde, en de menigte gaat uiteen; alleen de klokken blijven nog eenigen tijd voortspelen. Dat er, als ook deze reeds zwijgen, op vele plaatsen nog goed getafeld en gedanst wordt, spreekt van zelf.

EEN ADMIRAAL LIEFKEN.

Sir EDWARD KENNEDEY was een der edellieden van *Groot-Brittanië*, dien de kwelgeest des menschelijken geslachts uit al zijne broederen zich ten doel scheen gekozen te hebben. De aandoenlijkheid van zijn gestel, de zwakheid zijner borst, eene ruime mate *spleen*, alles liep te zamen, gaf weinig hoop aan zijne vrienden, veel hoop daarentegen aan zijne neefjes en nichtjes. Na reeds verscheidene malen door de zonen van AESCULAPIUS als hopeloos opgegeven te zijn, bevond zich de lijder, op zijn dertigjarigen leeftijd, in den bedroevendsten toestand. Niettegenstaande hij van dag tot dag zijn einde zag naderen, dreef de hoop, die goede maar zoo dikwerf bedriegelijke gezellin des menschen, hem nog steeds tot de Faculteit. Gelijk 't in zulke gevallen doorgaans gebeurt, aldus ging 't ook hier: de Dokter, ten einde raad, deed hem reizen. Sir EDWARD hield zich ten naauwkeurigsten aan het voorschrift, en kwam steeds na vijf of zes maanden terug, om een ander recept te halen. Hij had op deze wijze bijna geheel *Europa* doorgereisd, maar gevoelde zich evenwel geen greintje beter.

Bij zijne terugkomst van de laatste pelgrimsreize deed hij ook nu weder, als naar gewoonte, Dokter DICKSON ontbieden. Dokter DICKSON was te dien tijde een der grootste sterren aan den geneeskundigen hemel van *Londen*. Na hem in alle bijzonderheden zijn toestand te hebben uitgelegd was de vraag: »Wat nu te doen?"

— De baden gebruiken. — was het gereede antwoord.

— Maar, goede Heer DICKSON! hebt gij 't dan vergeten? Ik heb reeds al de baden der bekende wereld bezocht. Sedert tien jaren, doe ik niet anders dan mij baden. Gij zult in de drie rijken te zamen geen mensch vinden, die zóó veel gebaad heeft; te *Spa*, te *Aken*, te *Plombières*, te *St. Sauveur*....

— Welnu dan, de zeebaden!....

— Ook reeds: te *Erighton;* op *Maltha*....

— Ik weet het; maar ik wil u eens in een ander klimaat zenden. Eene vochtige lucht zal u heilzaam zijn. Ga

nu naar *Holland:* gebruik daar, gedurende twee maanden, de zeebaden, en wij zullen zien.

— Gelooft gij werkelijk, dat het mij goed zal doen?

— Ik sta er borg voor.

— Helaas! mijn waarde DICKSON! ik deel niet geheel in uwe overtuiging: integendeel, ik ben voornemens mijn testament te maken.

— Zoo gij wilt, maak uw testament: schaden kan het niet. Gij zult dan eene reden te minder hebben, om uwen geest te verontrusten; maar houd u tevens verzekerd, dat het niet uw uiterste wil zal zijn: — over een veertigtal jaren zult gij het nog ééns doen.

Die Dokter, zoo eerwaardig, zoo geleerd, zoo zéker van zijne zaak, werd den volgenden dag geraadpleegd door een zijner vrienden, een woekeraar van beroep.

— Dokter DICKSON! Sir HENRY BUCKINGHAM vraagt mij 3000 £st. ter leen, op onderpand van de erfenis van zijn neef Sir EDWARD. Kan ik den koop gerust sluiten?

— Zonder twijfel. Leen hem de 3000 £st.; niets is zoo zeker.

— En tegen wanneer kan ik op de teruggave rekenen?

— Binnen zes maanden; op zijn láátst.

Ten tijde waarvan wij spreken was er te *Haarlem* een jong mensch ANDRIES C. genaamd, die te regt gehouden werd voor het neerslagtigste menschelijk wezen in zijne vaderstad. Ook had hij daar wel reden toe. Reeds vijf-en-twintig jaren oud, had hij op zijn levensweg nog niets anders ontmoet dan kwade kansen, en doornen in plaats van rozen. Schilder en verliefd, leed hij èn in de liefde èn in de kunst. Nogtans hij had wederliefde gevonden, en was niet zonder talent; maar zijn talent was nog niet bekend geworden, en het *succes* liet zich wachten. Aan den anderen kant, hoewel zijne hartstogt door JANSJE B., de maagd zijner keuze, met wedermin beloond werd, was zijn pover bestaan eene onoverkomelijke hinderpaal voor zijn geluk. JANSJES vader was de kunstervaren DAVID B., de organist der groote kerk te *Haarlem*, die de hand zijner dochter niet wilde gunnen aan een onbemiddelden, onbekenden kunstenaar.

ANDRIES liet niets onbeproefd om de gunst te winnen van

den hoogst wijzen, maar tevens hoogst onverzettelijken vader zijner geliefde. Hij schilderde uit het hoofd het afbeeldsel van den ouden Heer, en bood hem dat aan op zijn verjaardag. Deze oplettendheid was den organist welgevallig, en hij zeide tot den schilder:

— Ik bedank u zeer voor het geschenk, mijn vriend! gij hebt een goeden wil, en welligt ook een goed talent, want dit portret schijnt mij zeer goed uitgevoerd; maar dit is niet genoeg. Bij uwe kunst kunt gij arm blijven, en ik wil nog mag JANSJES lot in de waagschaal stellen. Hetgeen ik u daar zeg, heeft men op uwen leeftijd ook mij gezegd. Even als gij, was ook ik verliefd, en even als u, ontbrak het ook mij niet aan talent; maar vader DOELEN wilde solide zaken doen: ik kon mijne vrouw zaliger, mijne lieve KAATJE, niet krijgen vóór dat ik de organist-plaats had, die ik sedert een-en-twintig jaren met eere vervul. Nu, op dezen leeftijd, moet ik den ouden man gelijk geven, en denk er eveneens over. Mijn schoonzoon moet eene goede betrekking hebben, of ten minste vier duizend gulden bezitten. JANSJE brengt even véél aan, en daarmede kan men zijn tijd afwachten. Ik ben openhartig met u: doe uw best, om mijne voorwaarden te vervullen. Gij hebt de voorkeur: dit is ál wat ik voor u doen kan. Ik wensch van ganscher harte, dat gij moogt slagen; maar gij kent mij; denk dus nooit, dat ik van het eenmaal gezegde terugkom.

Elk gevoelig hart zal ligt bevroeden hoe zeer de reden van den onverzettelijken vader DAVID den jeugdigen schilder in de diepste ontmoediging moest dompelen. Wát aan te vangen? Hoe eene betrekking te verkrijgen? Hoe te komen aan vier duizend gulden? Hij arme, onbekende kunstenaar! Daarvoor had hij ten minsten de talenten en 't geluk noodig van OSTADE, BERCHEM, WOUWERMAN en anderen te *Haarlem*, die reeds naam begonnen te krijgen, maar wat zoude hij?

— Helaas! — jammerde hij wanhopig — zonder dien noodlottigen hartstogt van mijnen oom ware ik nu rijk en kon ik JANSJE huwen; want hij had mij meer dan het dubbel kunnen nalaten van hetgeen haar onhandelbare vader vordert! Gevloekt tulpengeslacht! gij zijt de bron van al mijne rampen!

Kort voor den tijd namelijk, waarin ons verhaal valt, had de tulpenhandel zijn hoogste punt bereikt. Men mag gerust veronderstellen, dat de omstandigheden dier dagen aan elken *Nederlander* genoegzaam bekend zijn, zoodat het overbodig zou zijn, die hier te schetsen. Ook de oom van onzen ANDRIES had bij dien handel zijn geheel vermogen op het spel gezet: de kansrekening viel ongunstig voor hem uit, en hij had nu zijnen neef en erfgenaam niets anders nagelaten dan eene gevoelige les tegen de dwaasheid van elk hazard-spel; benevens eenige overgeblevene tulpenbollen.

Omstreeks dezen tijd kwam Sir EDWARD KENNEDEY, volgens het voorschrift van zijn waardigen geneesheer, Dr. DICKSON, naar *Holland* over, om aldaar zeebaden te gebruiken. Echter hetzij eenig opkomend wantrouwen in den arts, hetzij eenige andere oorzaak deed hem besluiten, alvorens nieuwe indompelingen te beproeven, het inwendige des Lands in oogenschouw te nemen. Den dag na dien op welken ANDRIES het ultimatum van vader DAVID B. vernomen had, kwam Sir EDWARD te *Haarlem*, met het voornemen daar een paar dagen te vertoeven, ten einde de merkwaardigheden der stad te bezien. Het eerst, natuurlijk, rigtte hij zijne schreden naar de groote kerk, een sieraad der stad en des Lands. De koster, die het vak van *Cicerone*, reeds sedert jaren had uitgeoefend en 't *à fond* magtig was leidde hem rond, en spreidde daarbij zijne bedrevenheid in het *Engelsch* en ál zijne geleerdheid ten toon. Hij verhaalde: dat de kerk dagteekent uit de vijftiende eeuw, en dat zij gruwzaam geteisterd is geworden door het *Spaansche* kanon, tijdens de belegering der stad door FERDINAND DE TOLEDO, zoon van den afschuwelijken Hertog VAN ALVA; hij toonde het aan 't gewelf opgehangen modèl van 't schip, dat, tijdens de kruistogten, door middel van eene zaag aan den voorsteven, de keten brak, waarmede de haven van *Damiate* in *Egypte* werd gesloten gehouden; welk schip met *Haarlemsche* burgers bemand was. Eindelijk deed hij hem ook het orgel bewonderen.

— Gij vindt in 't geheele land geen tweede, aan dit gelijk. — zeide hij.

— Een orgel te zien beteekent voor mij niet veel. — hernam Sir EDWARD — Ik zou 't liever eens willen hooren.

— Dat kunt gij voor twaalf gulden, Milord! dat is de prijs, door de burgemeesters bepaald.

Onmiddellijk stelde Sir EDWARD die som aan den koster ter hand.

— Binnen een kwartier zal de organist op zijn post zijn.

Alleen gebleven in het kerkgebouw, wandelde Sir EDWARD met op de borst gebogen hoofd, over de grafzerken en las derzelver opschriften. Sombere gewaarwordingen overstelpten zijn gemoed: welhaast, dacht hij, drukt ook mij de grafsteen! — Men had hem gezegd: »tracht u aan het leven te verbinden, door levendige en krachtvolle aandoeningen. Als geest en gemoed eene heilzame werkzaamheid zullen hernomen hebben, zal de gezondheid des ligchaams weldra herboren worden, en uwe uitgeputte krachten herstellen." — Maar, te vergeefs had hij die aandoeningen gezocht. Niets vermogt hem uit den staat van verkwijning te redden, welke zijne dagen bedreigde.

Eensklaps, te midden der doodsche stilte, klinkt eene streelende, zoete melodij hem in de ooren. Als door den slag eener tooverroede uit zijne mijmering opgewekt, blikt hij op naar de statige gewelven, leunt zich aan eene zuil, en is geheel gehoor. Hij waant zich in een vreedzaam, lagchend landschap, in den avond, op het uur waarop de herders hunne kudden verzamelen en ten nachtverblijve in de kooijen leiden. Hij hoort de stemmen der drijvers en het geblaet der lammeren; daarna het gelui der klok van het nederige godshuis des gehuchts, hetwelk de vreedzame bewoners tot het avondgebed bijeenroept, en een oogenblik later het Gode verheerlijkend kerkgezang, waarin eenvoudige roerende godsvrucht spreekt. In dit plegtig oogenblik schijnt de heldere hemel eensklaps met donderwolken bezet: de wind huilt, de regen klettert, en in de verte ratelen donderslagen door het omringende gebergte. Het onweêr wordt dreigender en dreigender, de donder rolt verpletterend door de gewelven des tempels — Sir EDWARD slaakt een luiden gil.... de *illusie* is volkomen; de heilzame aandoening is daar.

Voor de eerste maal zijns levens veronachtzaamde Sir EDWARD de voorschriften van zijnen Aesculaap: hij vergat de zeebaden, maar vestigde zich te *Haarlem*, en elken dag zag men

hem met den organist naar de groote kerk wandelen. Tot dus verre had de indrukwekkendste muzijk, hadden de schoonste concerten hem koud en gevoelloos gelaten; maar nu, wanneer hij in eenzaamheid, in het plegtig avonduur, onder de statige gewelven van het godsgebouw, de toovermagtige toonen hoorde van het orgel door DAVID B. bespeeld, dan ondervond hij het goddelijke vermogen der muzijk; dan streelden nooit gekende gewaarwordingen zijne ziel; dan gevoelde hij zich als tot een nieuw leven herboren. Na drie weken dien heilzamen invloed genoten te hebben, ademde hij steeds vrijer: hij leefde weêr, en de gezigt-einder klaarde meer en meer voor hem op. Hij zegende de asch van den uitvinder der orgels, en zijne gehechtheid aan DAVID B. ging zoo verre, dat zij hem de beminnelijke JANSJE ten huwelijk deed verzoeken.

Dit was de laatste slag voor de hoop en moed van den ongelukkigen ANDRIES. Weken waren er reeds verloopen en zijne uitzigten waren volstrekt niet opgeklaard; neen, veeleer nog donkerder beneveld. Bij het flaauwe schijnsel eener kleine lamp, op zijne doodsche kamer, herlas hij weenend eenen brief, dien zijn oom, weinige uren vóór zijn dood, had geschreven. Die brief was van den volgenden inhoud:

»Ik vraag u vergiffenis, dat ik mij ten uwen nadeele geruïneerd heb. Hetgeen mij in deze mijne laatste oogenblikken eenigen troost schenkt, is, dat ik u, indien ik geslaagd ware, welligt méér dan een millioen zou hebben nagelaten. Maar de kansen hebben zich tegen mij gekeerd, en men moet zich zonder morren onderwerpen. Ik heb alles verloren, en gisteren nog hebben mijne onverbiddelijke schuldeischers mij gedwongen mijnen tuin te verkoopen, waarin ik zoo vele schoone, maar, helaas, bedriegelijke bloemen kweekte. Ach, van mijn in rook vervlogen voorspoed is mij niets overgebleven dan eene enkele fraaije tulp, die gij tot mijne gedachtenis kunt blijven kweeken. Vaarwel!"

— Zie daar dan — riep ANDRIES, in een vlaag van woede uit, terwijl de tulp weêr in vollen bloei voor zijn venster stond — die noodlottige bloem; de laatste dergenen, die mijne erfenis verteerd hebben. Gevloekte bloem! ook gij zult vernietigd worden, even als mijne hoop!.... en de verbijsterde

jongeling zwaaide reeds zijn stok om de onschuldige tulp te vernietigen, toen de deur van zijn vertrek werd geopend, en een oud ineengedrongen mannetje binnentrad.

— Gij hebt een *Admiraal Liefken*, Mijnheer?

— Gij vergist u, Mijnheer! — antwoordde ANDRIES — er is hier geen admiraal gelogeerd.

— Gekscheeren wij niet, Mijnheer! — vervolgde de oude man, op een ernstigen toon, en zich naar het venster begevende — Ziedaar *den admiraal*. Wilt gij hem verkoopen?

— Die tulp!

— Deze tulp wordt door de liefhebbers *de admiraal Liefken* genoemd; zij ontbreekt aan mijne verzameling en ik doe u in ernst het voorstel van haar te koopen. Wilt gij haar geven voor honderd gulden?

— Honderd gulden, dat is mij niet genoeg — (*ter zijde*) om JANSJE te krijgen.

— Twee honderd?

— Neen.

— Drie honderd?

— Luister, Mijnheer! ik kan voor het oogenblik u niet verder antwoorden. Die bloem schijnt van hooge waarde te zijn. Vóór dat ik uw bod aanneem, zult gij mij wel veroorlooven haar te doen schatten door den Heer S. die voor de grootste liefhebber gehouden wordt.

— Door dien snoodaard! — riep de oude uit, in blijkbaren toorn ontvlamd — Gij weet niet, Mijnheer! dat hij mij onlangs mijn exemplaar van den *Semper August* heeft ontkaapt; eene bijkans eenige tulp, waar ik vier duizend gulden met eene spikspelder nieuwe koets en een briljant span appelgraauwtjes voor kon maken. Voor 't exemplaar dat hij er van gekocht had, heeft hij-zelf eene buitenplaats en zes morgen lands gegeven.

— Hoor eens, Mijnheer! die S. moge zijn wat hij wil, maar gij zult, gij kunt mij niet euvel duiden, dat ik van zijnen kooplust partij zoek te trekken. Misschien heeft hij ook nog wel eene buitenplaats of eenige stukken lands voor *den admiraal Liefken* over.

— Maar, vóór dat gij dien deugniet gaat opzoeken, zeg mij ten minsten hoe veel gij vraagt? — Ik zeg u vooruit, zij

is niet *zóó* zeldzaam als de *Semper August:* dáárvan bestaan slechts twee exemplaren, terwijl wij er van *den admiraal Liefken* reeds drie kennen.

— Welnu, Mijnheer! ik zal de koets en het briljante span appelgraauwtjes dáár laten, en mij tevreden stellen met de vier duizend gulden.

— Vier duizend gulden! Is dat uw laatste woord?

— Niets minder.

De oude telde hem vier duizend gulden in banknoten voor en nam dadelijk zijn schijnbaar kleinood mede, hetwelk ANDRIES met blijde blikken nastaarde.

Waartoe zouden wij nu nog vele woorden verspillen! Vader B. getrouw aan zijne belofte schonk weldra de hand van JANSJE aan haren ANDRIES, die zich nu de gelukkigste aller stervelingen mogt noemen. Sir EDWARD had door JANSJE kennis gekregen van hare hopelooze betrekking tot den jongeling, en van de dwaasheid van diens oom, die hem niets anders dan éène tulp had nagelaten. De edelmoedige *Brit* had de inspraak van zijn hart gevolgd. Om de jonge lieden te helpen had hij aan een bekenden liefhebber van het bloemengeslacht opgedragen om die tulp voor hem te koopen tot elken hoogen prijs; maar zijne verborgen weldaad vond hare belooning in het genoegen dat zij hem veroorzaakte. Na weinige weken nam hij geheel hersteld de terugreis aan; zeker tot groote teleurstelling van neefje BUCKINGHAM, tot verbazing van zijn edelen geleerden vriend Dokter DICKSON, en tot eene onbeschrijfelijke ergernis van meester DAVIS, den woekeraar.

MOSAÏK.

De onderstaande dichtregelen, waarmede de Heer Mr. A. BOGAERS een exemplaar van zijne *Dichtbloemen uit den vreemde* aan den Heer Mr. H. A. SPANDAW heeft toegezonden, voor beide vaderlandsche Dichters even vereerend, verdienen, naar mijn oordeel, ook om hunne poëtische waarde, meer algemeen bekend te worden.

Een afschrift van die dichtregelen bekomen hebbende, is

het mij aangenaam, die, op daartoe verkregen toestemming van den Heer BOGAERS, aan u te doen geworden, met verzoek, om ze, met dezen geleidenden brief, in uw geacht en veel gelezen wordend Tijdschrift te willen opnemen.

Bijzonder zult gij hiermede verpligten

Uwen dienstwilligen dienaar,

Groningen. Dr. C. U. J. HUBER.

Aan de Eer van Grunoos wal, Oud-Neêrlands fieren zoon;
Den groenen Pijn van 't Noord, met wintersneeuw bestoven;
Den Bard, die half eene eeuw geboeid hield aan zijn toon,
Den Priester, die vergrijsde in dienst van 't goede en schoon,
Aan SPANDAW wordt dit loof, geplukt in vreemde hoven,
Als hulde van het hart eerbiedig aangeboôn.

Rotterdam, 19 Maart 1852. A. BOGAERS.

Dit fraaije *sixtain* van den *Rotterdamschen* Meesterzanger, voor welks mededeeling wij den geachten Inzender onzen dank betuigen, herinnert ons een fraai *quatrain* van DAUBENTON. BUFFON was gewoon hem 't geen hij schreef ter inzage te geven, alvorens dat ter perse te leggen: maar kreeg 't doorgaans zonder aanmerkingen terug. Toen hij echter zijn handschrift van de *Sept époques de la nature* terug ontving schrok hij niet weinig, want er was een briefje bij waarin DAUBENTON hem schreef: »Gij hebt eene belangrijke zaak over 't hoofd gezien, waarde vriend! er is nog een achtste *époque*." — Knorrig riep BUFFON uit: »Een achtste *époque!* Dat had hij dan wel vroeger kunnen zeggen! Maar is 't dan zoo zeker, dat *ik* 't aanneem! Waar is dan dat achtste *époque?* Laat ons zien!" — en hij zocht in 't handschrift naar eenig ophelderend bijvoegsel, doch te vergeefs. Maar toen hij toevallig 't briefje omkeerde vond hij dáár 't volgende:

o Jour heureux qui vit naître Buffon;
Tu seras à jamais chez la race future
Pour les amis du vrai, du beau, de la raison,
Une époque de la nature.

De groote wijsgeer verklaarde dikwerf, dat dit oogenblik een der aangenaamsten was geweest van zijn leven, om de hulde-zelve; maar nog meer omdat hem die bewezen werd door DAUBENTON. DE RED.

De schrijver van een onbeduidend werk, dat de recensenten eenigzins gehavend hadden, sprak er in woede over met FONTENELLE, zwerende: hij had gelijk; hij zou 't ongelijk der kritiek bewijzen; hij zou elk zijne partijdigheid betaald zetten. »Doe dat! doe dat!" sprak FONTENELLE. Maar eenigzins tot bedaren gekomen hernam de beleedigde: »Ook uwe werken zijn dikwerf over den hekel gehaald, en ik geloof dat gij nooit op recensiën hebt geantwoord. Wáárom déèd gij dat niet?" — »O dat was een geheel ander geval" — antwoordde de bescheidene FONTENELLE — »*ik* wist nooit zoo zeker dat *ik* gelijk had."

TWEE GEBEDEN, VAN AUGUSTE CLAVAREAU.

I.

MORGENBEDE.

De dag is weêrgekeerd! — Gegroet o wijde bogen
Door 't Serafijnenkoor vervuld met lofgeschal!
Gegroet, o schoone zon! wier vruchtbaar alvermogen
Weêr licht en leven schenkt aan schepslen zonder tal!

Toen nachtlijk donker lag op de ingesluimerde aarde,
Werd 'k in mijn slaap, o Heer! beschermd door Uw genâ.
Dank, Wijsheid zonder grens! die mij behoedde en spaarde! —
Onzigtbaar slaat me Uw liefde ook bij 't ontwaken ga.

'k Wijd U, aan U alleen, den eerstling der gedachten:
Dan denke ik aan mijn pligt in vóór en tegenspoed;
Aan 't goede, op mijnen weg van Uwe hand te wachten;
Aan de ongelukigen, die 'k op mijn pad ontmoet.

De schepping is verjongd; de bloemen zijn herboren;
Vernieuwde zegen stroomt van d' onbewolkten boog;
't Gevleugeld volk der lucht uit zich in dankbre kooren,
En klapwiekt, lovende U zijn Schepper, naar omhoog!

Ja, aarde en hemel zingt, en zoekt Uw welbehagen.
Mijn ziel bidt meê; verhoor me, en gun ook mij, o Heer!
Een liefde als de Englenliefde op aarde U toe te dragen,
En 't hart te heilgen tot een tempel, U ter eer!

Op 't ligt bewogen meir van dit kortstondig leven,
Hervat ik d' arbeid, in mijn needrig lot tevreê,
En — reiziger vol hoop, door nijd noch haat gedreven —
Stuur ik gerust, langs klip en maalstroom, naar de reê.

Uw wet is mijn kompas. Ik voel me aan haar verbonden
Gelijk de naald van staal aan d' invloed van het Noord;
'k Heb in uw heilbelofte, Algoedheid! kracht gevonden,
En wacht de ontbinding af, vertrouwend op Uw Woord.

Het zielsoog op dat Woord — die baak aan verre stranden —
Ontzetten mij geen nacht, geen onweêr, geen orkaan;
Mijn hart is kalm: ik weet, mijn lot is in Uw handen,
En veilig is mijn hulk, al buldert de oceaan.

Eens klaart de lucht; dan keert de kalmte, en wordt volkomen.
Voor Uw getrouwen heerscht geen schrik op 't golvend zout;
De klip door 't vorschend oog des stuurmans waargenomen,
Verbrijzelt hém alleen, die niet op U vertrouwt.

Ik weet het, Heer! — Hebt gij tot PETRUS niet gesproken:
»Betreed de golven! Heb geen vrees! Geloof, en ga!"
En kwam de Jonger niet, schoon hij de zee zag koken? —
Ik weet het, Heer! ik hoor Uw stem, en volg hem na!

II.

AVONDLIED.

Mijn God! alweêr een dag door 't graf des tijds verzwolgen;
Alweêr een mijlpaal meer voorbij, in 't aardsche dal;
Alweêr een nacht nabij, der nachten die nog volgen
Eer 'k ginds een zon aanschouw, die eeuwig schittren zal!

Hoe statig slaapt Natuur, in deez' verheven stonde,
In 't somber lijkgewaad, om de immer schoone leên!
Haar zwijgen grijpt mij aan — ik hoor, ik staar in 't ronde —
Almagtig Wezen! 'k zie, ik hoor thans U alleen.

Naar Uw verheven troon, op vleuglen van verlangen,
Verhef ik me in 't gebed; want eindloos goed zijt Gij.
Misschien is 't uur niet ver, om straf of loon te ontvangen —
Ik stamel: »Groote God! werp ook een blik op mij!

De nacht komt, looden slaap betrekt mijne oogeleden.
Wat zal ik morgen zijn? — Vergankelijk nog als nu? —
Of zal de ontwaking mij het eeuwige in doen treden? —
Wie weet? — Het heden slechts hoort óns; het morgen, U!

Maar, Heer! Uw wil geschiede; o volg dien: niet den mijnen!
'k Ben vaardig om te gaan, acht Gij mijn taak volbragt. —
De mensch is vreemd op de aard; zijn leven daár is kwijnen;
Wie 't meest er wordt gevierd, wordt zelfs er naauw herdacht.

Eerst in der heemlen glans, eerst voor Uw' troon der troonen
Gezaligd, vangt zijn heil en grootsche ontwikkling aan.
De wereld geeft hem strijd; maar de overwinningskroonen
Bereiden de Englen slechts, die om Uw zetel staan.

Wilt Ge echter, in genâ, het aantal nog vermeêren
Der dagen mijns bestaans, door U alleen geteld, —
'k Gehoorzaam, Heer! ik zal Uw wil in ootmoed eeren,
Terwijl mijn ziel U looft, mijn tong Uw gunst vermeldt!

Ik smeek U dan, als weêr de morgen is gekomen:
Geef me indruk van het schoon door 't rijzend licht onthuld;
Stort in mijn hart, dat U aanbidt en huldigt, stroomen
Van liefde; in zuiverheid als die U-zelf vervult.

Ik smeek U dan, verleen mij onschuld, zielevrede:
Die schatten wier bezit zoo weinigen verheugt;
Uw oog bewaak, Uw arm bescherm mij, wáár ik trede;
En blijve Uw Godlijk Woord mijn zon op 't pad der deugd!.

Verhoor mij, Vader! 'k ga dan voort met vaste schreden:
Om U te dienen, U, der heemlen Opperheer,
En aan 't harmoniesch koor der schepping, mijn gebeden
En zang te paren, tot vermelding van Uwe eer.

Uit het Fransch
van den Dichter. v. W. en W.

MENGELWERK.

DE ZWARTE MENSCH.

VRIJ NAAR BURMEISTER,

DOOR

D^r. *L. H. VERWEY.* (*)

»Ken u zelven" stond er geschreven boven de poort van het heiligdom te *Delphi;* het opgehelderd verstand van het *Grieksche* volk had reeds zeer vroeg begrepen, dat het zelfbewustzijn op zelfkennis is gegrond, en dat dit zelfbewustzijn den mensch inwendig vrij en tot bereiking en bevestiging van zijne uitwendige vrijheid waardig en geschikt maakt. Een groot natuuronderzoeker van den laatsten tijd, even scherpzinnig als scherpziende, en alle zijne tijdgenooten in een duidelijk inzigt van zaken en een juist oordeel over het onderscheid der natuurligchamen overtreffende, onze waardige oude meester in de wetenschap, LINNEUS, nam deze kernspreuk der Pythia als het beste kenteeken des menschen aan, omdat er de stilzwijgende verklaring in lag opgesloten, dat de mensch alleen voor deze zelfbeschouwing geschikt zij, en

(*) Wie meenen mogt uit de plaatsing van dit stuk te moeten afleiden, dat wij voorstanders zijn van de voortduring der slavernij zou zich vergissen. Wij zeggen met den dichter:

Wat gruwel, groote God! de mensch den mensch verkoopen!

Dat zijn ook de gevoelens van den Heer VERWEY. Maar het is noodig en nuttig de verschillende gezigtspunten te kennen uit welke eene zaak, waaromtrent de denkbeelden nog steeds verre uiteenloopen, beschouwd kunnen worden, en de resultaten der vergelijkingen van den geleerden BURMEISTER komen ons dáárom te merkwaardig voor, om ze niet aan onze lezers mede te deelen. Mogt iemand kracht en lust gevoelen om den grooten Geoloog te wederleggen; het zal ons zeer aangenaam zijn wanneer ook hij dit Tijdschrift met de vruchten van zijne wetenschap verrijkt.

DE RED.

deze, het vermogen tot zelfkennis, hem van alle andere schepselen onderscheidde. Wat den dieren is ontzegd, moet den mensch doen erkennen, en een eigendommelijk, echt menschelijk voorregt openbaren. *Nosce te ipsum* (ken u-zelven) was de verklaring, die door alle uitgaven van het *systema naturæ* (natuurlijke stelsel) de *species* der dieren: den *homo sapiens* (den wijzen, verstandigen of redelijken mensch) kenmerkte.

De aansporing tot zelfkennis, waarmede de stichter zijner wetenschap in hare tegenwoordige gedaante door de aanneming van dit kenmerk des menschen zich tot de beschrijvende natuuronderzoekers gewend heeft, bepaalt zich hoofdzakelijk tot het uitwendige. LINNEUS roept zijne tijdgenooten toe: »beschouwt u-zelven met onderzoekende blikken en gij zult vinden, door welke kenteekenen gij, en de menschheid over het algemeen, ook in een ligchamelijk opzigt van de dieren verschilt." Maar er is niet genoeg gedaan met een eenvoudig onderscheid te erkennen, de natuuronderzoeker wil de geheele gestalte en vorm van een schepsel in alle rigtingen doordringen en overwegen, en de betrekkingen onderzoeken, in welke zij tot verwante vormen staan; hij wil de eigenaardigheden der grenzen waar deze ophouden en gene aanvangen leeren kennen, en hij wil weten welke veranderingen elk van beide kan ondergaan, om zonder op te houden, wezenlijk dezelfde te blijven. Als men van dit gezigtspunt de menschelijke gedaante beschouwt, zien wij daarin geen absoluut eigendomlijken, maar slechts een relatief van andere overeenkomende wezens afwijkenden vorm, wiens eigenschappen, op zichzelven genomen, bij andere schepselen in hooge mate gelijkvormig (analoog) terugkeeren, en welker kenmerkende eigenaardigheid slechts in de bijzondere wijzigingen van de deelen des geheels, en in de vereeniging van deze verschillende eigenschappen tot het geheel staat. Vol geest drukt OKEN deze uitkomst, in de weinige woorden uit: »Gedeeltelijk is de mensch aan alle deelen gelijk; in het geheel slechts aan zich-zelven, aan de natuur en aan God!"

Wij willen hier de menschelijke gestalte niet verder naar hare bijzondere eigenschappen ontleden; wij hebben vroeger den menschelijken voet aan zulk eene beschouwing onderworpen en eene proef gegeven van den grooten omvang, dien het onderzoek der geheele vorming van den mensch moet ondergaan.

Wij zullen hier onderzoeken, welke veranderingen de menschelijke vorm kan ondergaan, zonder buiten den kring der menschelijkheid te treden, zonder dierlijk te worden.

De aanleiding tot zulk een onderzoek wordt den natuuronderzoeker dán vooral gegeven, als hij de veelzijdige indrukken ondervindt, die de van elkander afwijkende menschelijke vormen op hem maken, en hoe meer hij de eischen van zijnen wetenschappelijken Meester in gedachte houdt. Boven vele mijner natuurgenooten dit voorregt hebbende genoten, heb ik gedurende een verblijf van veertien maanden in *Brazilië* dagelijks verschillende menschenvormen in mijne nabijheid gezien; heb ik deze gedurende al dien tijd met het bespiedende oog van eenen natuuronderzoeker gadegeslagen, en ik heb in deze bladen eene vergelijking der negerrassen met de blanke volken van *Europa* beproefd.

Ik zal aantoonen, dat de gekleurde mensch wel niet ophoudt mensch te zijn, als hij verder van het kunstige ideaal verwijderd is dan de *Europeaan;* maar dat met deze verwijdering werkelijk een bewijsbare afneming of daling gepaard gaat, die hem, zoowel zedelijk als ligchamelijk, beneden de stamverwante rassen plaatst, naar welke hij wordt afgemeten. Wij zullen alzoo niet kunnen ontkennen dat er beter en slechter georganiseerde menschenrassen bestaan, maar wij zullen, ongeacht dit, niet mogen aannemen, dat dit onderscheid van het eene ras met het andere tot de slavernij van eenig ras regt geeft; ofschoon het ons, bij het bestaan van ingewortelde vooroordeelen en omstandigheden, noodzakelijk voorkomt dat de sterkere den zwakkere beheersche en aan zich onderworpen make. Zoo lang de vrijheid van het individu, even als die der volkeren en natiën, haar steunpunt slechts heeft in de geschiktheid zich tegen anderen te verdedigen en staande te houden, zal deze toestand der dingen blijven bestaan, welke ook de pogingen der philantropen mogen zijn; eerst dán als de mensch tot het standpunt is geklommen zich-zelven met den mensch gelijk te achten, omdat hij een mensch is, kan de slavernij van de aarde verdwijnen.

In geen land der aarde, zelfs niet in zijn vaderland, kan het negerras zoo goed en zoo gemakkelijk waargenomen worden als in *Brazilië*, daar de verschillende typen van hetzelve nergens zoo bont door elkaâr zijn geworpen, dan juist in dit

gedeelte van het *Amerikaansche* vaste land. Wie *Afrika* doorreist, leert dan slechts dien negertypus kennen in welks midden hij leeft; hij komt allengs van het eene tot het andere negervolk, en hij heeft eene bijzondere opmerkzaamheid noodig om het nationale onderscheid in de algemeene overeenstemming der rassen te erkennen. In *Brazilië* leert men dat onderscheid als 't ware van zelf kennen. Het is hier veel minder de algemeene vorm des negers, die den deskundigen reiziger verrast, dan de groote verscheidenheid der negerphysionomiën, welke hij ontmoet; hij hoopt het lang bekende zwarte gelaat met zijne kenschetsende trekken overal aan te treffen, en wordt door eene zoo groote menigvuldigheid van negergezigten geheel tot verbazing gebragt. Dit voorregt van ruime gelegenheid tot waarneming brengt aanvankelijk ligt verwarring te weeg, men gelooft ontaarde in plaats van zuivere stamvormen voor zich te hebben, tot men door herhaalde waarneming tot de overtuiging komt, dat elke bijzondere neger-physionomie een eigenaardig nationaal verschil aantoont, dat niet slechts ligchamelijk voor de medeleden derzelfde natie kenmerkend, maar ook met diepere geestelijke eigenaardigheden in harmonie is.

Het wordt ons duidelijk, dat in *Afrika* een even groot aantal van verschillende natiën bestaat als in *Azië*, en dat het verschil slechts daarom minder in het oog springt, omdat de algemeene overeenstemming daar grooter is dan hier op den meer afgescheiden, scherper begrensden bodem van het vaste land; dat men, ongeacht de veelvuldige afwisselingen, voor de wieg van het eerste, nog alleen staande menschenpaar gehouden heeft.

Het zou niet met het doel van onze beschrijving overeenkomen, om ons in de nationale verscheidenheden der negerrassen te verdiepen zonder ons met de algemeene eigenschappen nader bekend gemaakt te hebben; zelfs wanneer het geschied ware, zouden wij het geheele ras in tegenoverstelling der *Europeanen* veel minder leeren kennen, indien wij ons tot onderscheidingen in het bijzonder in plaats van in het algemeen bepaalden. Men kan in de schoone reisbeschrijvingen over *Brasilië* van RUGENDAS naauwkeurig kennis maken met de duidelijke teekeningen van vele negerstammen; wij zullen ons echter beperken tot eene beschrijving van den neger in het

algemeen, waarbij het wezenlijke van zijnen ligchaamsbouw zal worden overwogen.

Reeds de eerste blik, dien men op den neger werpt, overtuigt ons van de afwijkende eigenaardigheden van een bijzonder ras; namelijk zoowel in de in het oogvallende verscheidenheid der afmetingen van de deelen des ligchaams, als in de zwarte kleur en het wollige, gekroesde haar. Vooral springt de betrekkelijk meerdere lengte der armen in het oog, even als die der beenen en de kortheid van den romp.

Om hierover een juist oordeel te vellen moet men in het oog houden, dat bij mannen over het algemeen de lengte van den voet 6¼ maal, en bij vrouwen 7 maal in die van het geheele ligchaam gaat. Voor het overige is de arm der vrouw betrekkelijk langer en het been betrekkelijk korter.

De negerinnen bereiken, met ééne uitzondering, de gemiddelde lengte der vrouw niet, zoodat de gemiddelde lengte 2 tot 3 duim minder bedraagt. De lengte der voeten, der armen en beenen is betrekkelijk grooter, zoodat de afmetingen alle die der *Europeanen* in relatieve verhouding overtreffen.

Bij de negers worden dezelfde uitkomsten als bij de negerinnen verkregen.

Wij zullen een blik werpen op den voet des negers, die over het algemeen beter kan waargenomen worden, omdat de overige ligchaamsdeelen bedekt worden; nogtans heb ik genoegzame gelegenheid gehad daaromtrent voldoende resultaten te trekken.

De voet des negers maakt eenen zeer onaangenamen indruk wegens de platheid, de breede naar achteren staande, lage hielen, de plat naar buiten uitstekende zijranden; de dikke opvulling van de holte van den voet aan den binnenkant, en de spichtige teenen, zoodat hij in alle opzigten schoonheid mist, en alleen de kleinheid der teenen eenen onkundige kan bevallen. Bij eenen wèlgevormden voet moet de groote teen het langst, de rug van den voet verheven en gewelfd, de hiel kort en hoog, en de groote teen digt aan den tweeden gesloten zijn.

Bij den voet des negers worden de tegenovergestelde omstandigheden aangetroffen en hij nadert derhalve in alle die opzigten: — kortheid van den grooten teen en afstand van de overigen, platheid van den rug des voets, vulling van den

voetpalm, lengte en platheid van hiel, spichtigheid der teenen en breedte van den voet — de apen.

Zeer verrassend is het te zien, dat het onbevallige van den voet des negers nog wordt vermeerderd door de schoenen, en er is in mijn oog niets hatelijkers dan een neger te zien met witte kousen en sierlijke schoenen; want door de witte kousen komt de hoekigheid der vormen meer uit, en daar zij hoogst ongaarne een schoeisel dragen, bedienen zij zich steeds van zeer wijde en soms neêrgehakte schoenen.

Klimt men van den voet naar boven dan ziet men een dor, kuitloos been; hoewel de negerinnen niet zoo geheel misdeeld zijn van kuiten als de negers, maar toch is de vorm ter zijde platgedrukt, hetwelk van voren een onbevallig aanzien geeft.

Ook de dijën bezitten dien van ter zijde meer of min platgedrukten vorm, die ons bij de dieren dadelijk in het oog valt; de negerinnen verkrijgen derhalve, door de lange en schrale, platgedrukte en vleeschlooze beenen en dijën iets manlijks, en zij missen dat ronde, poezele en bevallige, hetwelk de *Europesche* vrouwen zoo veel schoonheid verleent, ook dán als reeds het gelaat die schoonheid heeft verloren.

De spieren der armen en borst zijn over het algemeen beter ontwikkeld, ofschoon men hoogst zelden korpulente negers aantreft. De armen der negerinnen zijn minder behagelijk dan die der mannen en zij hebben daarom in dit opzigt iets, dat den *Europeaan* bijzonder onbevallig voorkomt, daar de schoongevormde armen, zoowel de meer gespierde maar frisschere der mindere standen, als de blanke en meer ronde en teedere der hoogere standen, hoofdsieraden zijn van de vrouw, en alleen eene voor oude vrouwen gunstige mode ze voor het oog verbergt, ten spijt van allen, wier oog met welgevallen rust op hetgeen de natuur schoons en liefelijks heeft gewrocht, en van haar, die misdeeld van een schoon gelaat nogtans verrukkelijke vormen bezitten.

Op het eerste gezigt zou men gelooven, dat de smallere en met schoone, smalle en lange nagels versierde hand der negerinnen iets bijzonder bevalligs had, maar juist die smalheid beneemt ze het gevulde, ronde, en doet aan de lange smalle handen der apen denken; daarenboven is de handpalmvlakte der hand en vingeren, vooral bij die zwarten welke veel werken ónge-

kleurd en komt met die der blanken nagenoeg overeen. Het schijnt, dat de negers en negerinnen een instinctmatig gevoel hebben van het onbevallige der lange armen, want zij staan nagenoeg altoos met de armen over elkander geslagen en wachten ook in deze houding de bevelen hunner meesters af.

Daarenboven is ook de opperarm bij de negers relatief korter, dan de voorarm en hand, en in dit opzigt vooral naderen zij de apen.

Wat voorts het vooruitsteken van de onderkaak, de kortheid van het achterhoofd, de smalheid van den schedel, en de mindere hoogte en welving van het voorhoofd betreft, daaromtrent is reeds zoo veel gezegd, dat wij er ons hier niet bij behoeven op te houden. Dit zij genoeg, dat deze verhoudingen het meest bij negers worden waargenomen en dat de zoogenaamde CAMPERsche gezigtshoek ten hunnen nadeele uitvalt.

Hoewel het waar moge zijn dat onder de minste klassen of standen der *Europeanen* schedelvormen voorkomen, die den vorm der negerschedels naderen, kan men niet ontkennen, dat in gemiddelde gevallen de gezigtshoek der negers verre onder dien der *Europeanen* blijft.

Eene zaak van veel gewigt is ook de kortheid van den hals en van den nek; dit schijnt eene aanleidende rede te zijn voor de geneigdheid en grootere geschiktheid der negervolken om zware lasten op het hoofd en den nek te dragen, hetwelk de *Europeanen* over het algemeen ongaarne doen. Maar vooral is een lange hals een sieraad der *Europesche* vrouw, weshalve de dichters van een zwanenhals spreken en ik behoef niet te zeggen, dat een blanke, fraai gevormde nek en hals verrukkelijke vormen zijn, die der *Europesche* vrouw zeer veel zwier en bevalligheid in hare bewegingen verleenen, en het oog der mannen aan zich ketenen.

De mindere omvang van het bekken is eveneens en niet minder een kenmerkend verschil met de *Europesche* vrouw, welker breede heupen de mode nog gaarne wil verhoogen, als uit een instinctmatig gevoel, dat de breedte der heupen nog andere bevalligheden verraadt. Die geringere afstand der heupen, welke ook voor mannen geldt, maar van minder beteekenis is, hangt innig zamen met de kleinheid van den sche-

del, en het vooruitsteken van den buik. Reeds bij kinderen valt dit in het oog. De walgelijke opgezetheid van den buik is een eigendomlijk kenteeken van den hatelijken Orang-Outang, en is bij den neger een trek, die het gemis aan schoonheid, het gemeene, en om het juist uit te drukken, het dierlijke des ligchaams met onmiskenbare duidelijkheid aanwijst.

Het gewigtigste werktuig voor de waardeering van den mensch, als organismus, zijn de hersenen, en daarom is de vergelijking derzelve bij de verschillende rassen een niet te verwaarlozen moment ter beoordeeling van het onderscheid. SÖMMERING en later TIEDEMANN hebben zorgvuldige onderzoekingen gedaan over de eigenschappen der negerhersenen. Het resultaat van deze onderzoekingen is, dat de hersenen der negers relatief kleiner zijn dan die der *Europeanen*, en wel bepaaldelijk de groote hersenen. Daarenboven zijn de zenuwen die uit de hersenen voortkomen grooter en dikker, en, wat zeer opmerkenswaardig is, de windingen op de buitenste oppervlakte der hersenen zijn vlakker en geringer in aantal. De groote hersenen worden beschouwd de zitplaats te zijn van de hoogere zinnen; de dikte der zenuwen verklaart wel de meerdere scherpheid der uitwendige zinnen, maar de dunheid en fijnheid is een eigendommelijk kenmerk van hoogere bewerktuiging; de windingen vooral nemen met den lageren stand van het dier in talrijkheid en duidelijkheid af, en als wij dit alles in overweging nemen dan is het niet te ontkennen, dat de neger ook in den bouw van het orgaan van den geest tot de apen nadert.

Beschouwt men het aangezigt van eenen welgevormden *Europeaan*, dan kan men hetzelve in vier deelen verdeelen: het behaarde gedeelte des hoofds, het voorhoofd, de neus en ooren, en de lippen en de kin. De hoogte dezer deelen is in de volmaaktste aangezigten volkomen gelijk. De hoogte van drie dezer deelen geeft tevens de breedte aan tusschen de wangen. Hoe meer van die afmetingen wordt afgeweken, des te meer wijkt het aangezigt van de schoonheid en evenredigheid der vormen af.

Past men dit toe op de vorming des hoofds van de negers, dan vindt men dat de afmetingen van boven naar onderen toenemen; dat vooral de onderste afmeting met den leeftijd

buitengemeen en volstrekt in geene verhouding tot de *Europeanen* toeneemt, en dit verschijnsel slechts in de apen overeenkomst aanbiedt.

Op de bovengenoemde verscheidenheid van de vier afmetingen des hoofds is de eigendommelijke uitdrukking der negerphysionomie gegrond. De smalle, weinig gewelfde schedel; het korte, sterk teruggebogene voorhoofd; de sterk uitpuilende rand der oogen, verbonden met den korten, en in vele gevallen platten en breeden neus; de ver vooruitstekende en nogtans maar zwak omgekrulde, meer dikke, dan gewelfde lippen; de breede, sterk teruggetrokken kin; de kleine, het wit der oogen slechts weinig aantoonende oogspleet; de kleine, ver afstaande en dikke ooren, vormen, in verbinding met het korte, kroeze, wollige haar en de zwarte huidskleur, de voornaamste eigendommelijkheden van het aangezigt der negers.

Behalve deze eigenschappen van het ligchaam der negers, kunnen wij niet voorbijgaan den onaangenamen reuk hunner uitwaseming te gedenken, die wel door zindelijkheid eenigzins verminderd, maar nooit geheel weggenomen kan worden.

De kleur der negers is zelden koolzwart, maar meestal bruin, en deze kleur met het doorschijnende rood vermengd, geeft iets bijzonder aangenaams voor het gezigt; vooral wordt de indruk verhoogd door het fluweelachtig gevoel der huid: maar noch dit, noch de schitterende witheid der tanden, de dunheid der vingeren en de slankheid van den romp zijn in staat, als men met eenen neger tracht te spreken, de moeite van een nader onderzoek te beloonen of de oogenblikkelijk opgewekte begeerte staande te houden; want de negers bewegen zich in hun geestelijk leven slechts op den laagsten trap der menschelijke toestanden.

Na alle deze uitkomsten van een naauwkeurig onderzoek zal niemand twijfelen aan de daadzaak, dat de afwijkingen, die de ligchaamsbouw der negers aanbiedt, zoo vele analogiën zijn met de apen en alzoo met de dieren; maar daarmede is in geenen deele gezegd, dat de negers het karakter der menschheid missen en wij hun eene plaats onder de menschen zouden weigeren. In geenen deele, alle natuuronderzoekers, van vooroordeelen vrij, komen daarin overeen, dat de neger even goed als de *Europeaan* een mensch zij, en dat, als de vrijheid en zelfstandigheid van den mensch niet in zijne

talenten, maar in zijne geschiktheid tot zelfkennis en zelfbestemming gelegen is, de neger niet van de menschheid mag worden uitgesloten. De slavernij vernedert niet den slaaf, maar levert een bewijs op van de dierlijke ruwheid van hem, die den slaaf heeft gemaakt; ook is de slavernij slechts een natuurlijk gevolg van de omstandigheid dat de sterkere den zwakkere ten allen tijde heeft onderdrukt, in plaats van hem te beschermen. Als men in overweging neemt, dat een gedeelte der negervolken meer dan 2000 jaren in aanraking is geweest met *Europeanen*, dan moesten zij, indien hunne gaven en talenten daarvoor geschikt waren, zich reeds lang van de slavernij verlost hebben; maar er is iets in de negers, hetwelk hen van nature geneigd maakt hun lot te dragen en hen onderworpen maakt aan de hebzucht der *Europeanen*. Overal klaagt men de slavernij als een ongeluk aan, en toch verwondert men zich over de pogingen der democratie om geloof en overtuiging openlijk te verklaren, terwijl toch die zelfstandigheid voor onze stamgenooten wordt verlangd; maar het is overal het onmenschelijke dat gebiedt, want niet het regt, maar de magt regeert op aarde.

Wij willen thans onze beschouwingen rigten op de geestelijke of zedelijke eigenschappen der negers en daartoe de verstandsgaven in de eerste plaats overwegen. De negers zijn over het algemeen niet zonder talenten, maar zij bepalen zich tot nabootsing; hetwelk ons onwillekeurig aan het naäpen herinnert. Zij kunnen het vooral in het nabootsen van dierenstemmen en koddige gebaren en belagchelijke voorstellingen zeer ver brengen. Zij zijn zeer goede handwerkslieden en de vrouwen goede naaisters en waschsters; maar de neger heeft geen genoegen, geen lust in werken: hij werkt slechts om iets te verdienen en daarmede zijne behoefte aan genot te bevredigen. De neger doet zijn werk, maar hoogst langzaam, en heeft hij de keus, dan doet hij het eerst wat hem het meest bevalt en daarna wat hem gelast is. Hij spreekt gedurende zijn werk, en vooral gedurende het dragen van lasten op zijn hoofd, onophoudelijk met zich-zelven, soms op een zingende maar altoos eentoonige wijze, slaat de maat met een stokje, en in deze zelfspraak verraadt zijn gelaat de duidelijkste overeenkomst met den aap; in zijn lach zelfs is het schelle *hi* eene herinnering aan den kreet der apen; hij

heeft voorts gedurig behoefte om te dansen en te spelen en zal niet verzuimen des avonds met de zijnen om het vuur te dansen. De negers spreken elkander steeds aan met den titel van heer, en zelfs gebruiken zij onderling de titels die hunne meesters elkanderen geven.

Het spreken met zich-zelven is vooral het gevolg der behoefte van den neger aan gezelschap, en zijne zucht tot genot blinkt in alles door. Hij beschouwt eten en drinken als het hoogste genot; en de negerin de opschik van haar ligchaam. Zij dragen een nieuw kleed zoo lang er een stuk van overig is en zij zich geen ander kunnen aanschaffen; ook als zij nog een ander kleed bezitten, maar dat minder fraai is: van sparen voor feestelijke gelegenheden enz. hebben zij geen besef. Als zij geld hebben koopen zij niet het noodige, maar hetgeen ze lang gewenscht hebben of zeldzaam verkrijgen kunnen; zij besteden het niet om in de behoeften van vele dagen te voorzien, maar hebben liever éénen goeden dag, en verheugen zich daarover later, als eene schadeloostelling voor de volgende kwade dagen. De negers hebben in de jeugd eene hevige begeerte naar pronk, en in den ouderdom naar brandewijn of tabak, in welk laatste opzigt zij door de negerinnen vlijtig worden bijgestaan. Zij zijn, bij al hunne begeerte naar eten en drinken, niet lekker, maar zij beschouwen de honger, na de eenzaamheid, als de zwaarste straf; voor kastijding worden zij allengs ongevoelig, en worden ten laatste totale machines. Bij al hunne zucht tot opschik met de nietigste zaken, verliezen zij de reinheid des ligchaams geheel uit het oog, en zullen er zelden toe komen zich van ongedierte te bevrijden.

Wij wenden ons tot het gemoed des negers, en vinden ook daarin kenmerken en trekken, die den neger van den *Europeaan* onderscheiden. Over het algemeen staat het gemoed van den *Afrikaner* ver beneden dat van den *Europeër*. Men moet echter niet vergeten, dat beschaving en godsdienst in staat zijn het gemoed des menschen te veredelen, en dat beiden zeer gebrekkig tot den neger doordringen; dat het voorbeeld der blanken in verre de meeste gevallen, door hardheid en eene soort van vernederende behandeling, terugstootend op den zwarte werkt; en dat hij onwillekeurig dezelfde vormen jegens anderen zal in acht nemen.

De zwarte is tot onderworpenheid jegens den blanke gene-

gen: hij gevoelt en erkent als het ware stilzwijgend de meerderheid der *Europeanen;* daarom vlugten de negers voor eene belangrijke minderheid en toont hunne geheele houding aan, dat zij reeds vooraf meenen overwonnenen te zijn, maar in den uitersten nood verdedigen zij zich als vertwijfelden met verachting van den dood. De negers zijn niet zelden, als zij de magt in handen hebben, gewelddadig; zij zijn wraakgierig, boosaardig en belagen met eene soort van welgevallen den weêrlooze. Zij zijn in den hoogsten graad minnenijdig en in dit opzigt is hunne wraakzucht onbeteugeld; zij vervolgen, belagen en vermoorden dengenen, op wien zij slechts vermoeden hebben openlijk en zonder eenige terughouding. De negerin zal het dierhalve niet ligt wagen haren echtgenoot, die eene volstrekte heerschappij voert, te bedriegen, maar leeft vóór het huwelijk in de grootste ongebondenheid.

Nevens de hevige opwellingen der liefde, die in hare vormen ons herinneren aan de teugellooze woede der dieren, bezitten de negers eene groote mate van gehechtheid aan hunne kinderen, bloedverwanten en stamgenooten. Zij zijn wantrouwend jegens anderen, ofschoon zij jegens hen, die hun vertrouwen bezitten, mededeelzaam en goedhartig zijn en niet ligt iets aan hen zullen weigeren. Zoo is de zwarte als 't ware een dubbeld mensch; even terughoudend, geheimzinnig, listig en boosaardig jegens eenen gehaten meester, als openhartig, deelnemend en dienstwillig jegens eenen lijdenden vriend. Maar eene gemeenzaamheid met de negers, zoo als bij ons met de dienstboden is onmogelijk; wie niet barsch en hard met hen spreekt, wordt niet meer door hen gevreesd, en hem, dien zij niet vreezen gehoorzamen zij niet.

Wat de godsdienstigheid der negers betreft, hangen zij wel aan pracht, uiterlijk vertoon en beeldendienst, maar zij hebben geen bewustzijn van hetgeen zij doen of gevoelen moeten. De neger gaat vlijtig naar de kerk, en zal niet ligt vleesch eten op vastendagen, al ware het toegestaan, maar hij breekt er zijn hoofd volstrekt niet mede zich eenen roes te drinken. Hij beschouwt de kerk als eene plaats van verstrooijing, en heeft *Nossa Senhora* ieder oogenblik in den mond, maar zelden in het hart.

Deze beschouwing mogen wij niet sluiten zonder een blik te werpen op het werk van Miss HARRIET B. STOWE, dat thans

zulk een opgang maakt. Het is een lofwaardig doel de slavernij tegen te gaan en derhalve ook geoorloofd haar met zwarte kleuren te schetsen; maar het is niet te regtvaardigen als men de omstandigheden in dien graad verwringt, zoo als dat in de negerhut van *Uncle* TOM is gedaan. Als men het negerras wil doen kennen, dan moet men geene romantische idealen er van voorstellen en ook niet als type doen beschouwen, wat maar eene zeldzaamheid, eene uitzondering is, die misschien nergens elders bestaat. De negers zijn volgens mijne ervaring geenszins zoo geduldig, meêwarig en grootmoedig als oom TOM; geen jonge neger zal men zoo talentvol en tevens zoo deugdzaam aantreffen als GEORGE, en het allerminst zal men eene mulattin vinden, zoo schoon, heldhaftig en gevoelvol, kuisch en terughoudend als LIZZY. Ik heb geheel andere ervaringen gemaakt bij de kleurlingen in *Brazilië*. Het is waar, dat de kleurlingen als het ware van de beide ouders hunnen vorm ontvangen; dat zij deels meer de moeder, deels meer den vader gelijken. De ligchaamsbouw der mulattinnen is zeer sierlijk, zij hebben kortere armen, allerliefste handen, een uitnemend schoon gewelfden boezem, de schoonste taille, en onbeschrijflijk kleine, bevallige voetjes, zoodat zij in hooge mate het gevoel van den *Europeaan* opwekken; en ook de mulatten hebben vele van deze eigenschappen. Maar de mulattin stelt pronk en opschik en het schitteren in hooge kringen boven alles; daarom behoort zij hem, die het meeste geld bezit of aan haar geeft, of verkiest zij soms een blanke boven een rijkeren zwarte, omdat de eerste haar in betere kringen brengen kan. Onwillekeurig worden wij echter bij de mulatten herinnerd aan de muilezels (*mulae*) en daarmede bestaat zoo veel overeenkomst, dat wij, bij vergelijking namelijk, gedwongen zijn eveneens aan eene kruising der rassen te gelooven. De mannelijke kleurlingen deelen vele eigenschappen met de vrouwelijke: van zedelijkheid en deugd hebben zij weinig begrip; zij doen wat in hunne gedachte opkomt, en zijn niet weinig zelfzuchtig, boosaardig en wraakgierig, en openbaren in dit alles de natuur des negers. De mulat is, in den waren zin des woords, een wezen met eene dubbele natuur, of liever halfslachtig.

Wanneer men den toestand van *Zuid-Amerika* zonder vooroordeel beschouwt, zal men tamelijk spoedig tot de overtuiging komen, dat minder het Patriotisme dan het Egoïsme

de drijfveer van het verzet tegen het Despotisme van het moederland is geweest. Opgewassen onder een zelfzuchtig, hebgierig, dikwijls gruwzaam bestuur, werden de inwoners van alle voordeelen beroofd, die de nieuwe wereld hen aanbood. Reeds een terugblik op de *Conquistadores*, toont niets dan verraad, gruwelen, overmoed en zelfzucht; hunne geschiedenis blijft, trots alle heldendaden, een afschrikkend, verachtenswaardig voorbeeld. Hetgeen den magtige, den geweldenaar in den weg trad werd nedergeworpen, en overal ontmoette men ontucht, roof, bloed en lijken in de thans zoo gezegende *Europesche* volkplantingen. Nadat zich eenigen in de nieuwe wereld gevestigd hadden, kwam de Regering van het moederland en onttrok hun alle de voordeelen, die zij met moeite en onnoemelijke bezwaren hadden verkregen; zij nam hun goud tot op eenen zekeren graad; zij legde ongehoorde lasten op hunne diamanten en trok die naderhand geheel, als een koninklijke schat, tot zich; zij dwong hen alle koopwaren uit het moederland te nemen, en veroorloofde hun alleen de producten in het moederland over te voeren. Aldus kwam al het voordeel der *Portugezen* in *Portugal*, der *Spanjaarden* in *Spanje*, der *Angelsaksen* in *Engeland*, en geen inwoner mogt zich over het nut zijner industrie verheugen. Toen het bewustzijn van deze onderdrukking was ontwaakt, viel de kolonie het moederland af, en verkreeg na eenen hevigen strijd de onafhankelijkheid; doch zij louterde zich niet tot menschelijkheid en ware vrijheid, maar keerde de onderdrukking naar zich zelve. De sterkere heeft het regt alles te doen, wat de zwakkere niet kan verhinderen; deze grondstelling bleef in de *Amerikaansche* Koloniën de Grondwet der Maatschappij, en zij zal het blijven, zoo lang zij zich niet door en in zich zelve gelouterd heeft. De slavernij, het verschil van kleur, de werking der trappen van rijkdom, zullen niet eer uit de Staten der nieuwe wereld verdwijnen, tot de echt republikeinsche deugd der BRUTUSSEN er woont. Maar om dat punt te bereiken moeten vele eeuwen verloopen, en tot zoo lang zal geene magt den slaven- en menschenhandel in *Amerika* vermogen te onderdrukken.

Ziedaar, waarde Lezer! wat de scherpzinnige, getrouwe en diepdenkende natuuronderzoeker zegt; ik heb veel weggelaten,

dat in bijzonderheden trad en voor onze lezers wel niet van geringe waarde is, maar het minder onderhoudende der lezing medebrengt, en ik heb er bijgevoegd, wat die lezing kon veraangenamen. Alle stellingen heeft de Schrijver zóó duidelijk, zóó naauwkeurig, ja soms met maat en gewigt bewezen, dat elke wederlegging eene even ijdele als vruchtelooze poging moet schijnen.

De zwarte mensch is een mensch, maar een mensch wiens eigenschappen naar ligchaam en geest, dáár waar zij van den *Europeaan* verschillen, met de dieren overeenkomen.

Heeft de Schrijver de slavernij verdedigd? Zouden wij dit willen? — In geenen deele. De Schrijver heeft onwedersprekelijk aangetoond, dat de neger en kleurling menschen zijn, wier zedelijke en ligchamelijke toestand, hen van nature stelt onder de voogdijschap van den blanke. Dit woord wil ik kiezen: voogdijschap — onder de voogdijschap van eenen ouderen broeder, met meer verstand en ondervinding bedeeld. De *Europeaan* is niet de overheerscher, de dwingeland, de beroover en onderdrukker, maar de beschermer, de vriend, de opvoeder, de wijze voogd van den zwarten mensch. Wij *Nederlanders* hebben, meer dan eenige andere natie, belang bij eene juiste beschouwing van het onderwerp, want ons lot hangt van onze handelingen af; zonder moederland zullen de Koloniën moeijelijk tot zelfstandigheid en geluk geraken. In hare onmondigheid zullen de bevolkingen doen wat de *Amerikanen* hebben gedaan, en zij zullen elkanders slaven zijn. Onze roeping is geenszins eenen hebzuchtigen blik op die Koloniën te werpen en onze beursen te vullen door het zweet, door de tranen, door een leven vol ellende der negers; onze roeping is niet de vruchten van hunnen arbeid alleen te plukken en den arbeider met zweepslagen naar het graf te jagen; onze roeping is niet te overheerschen, maar zij is te regeren: — niet te onderdrukken, maar te beschermen; niet te dooden, maar op te voeden voor geluk.

Al te zeer voorzeker is het stoffelijk belang nog op den voorgrond gesteld, en even onbedacht wil men den roof aan het ligchaam, met ongenietbare spijs voor den geest vergoeden; als of de weldaad van hen Christenen te maken elke andere daad van onregt zou veroorloven. De Heer heeft wel gezegd: »laat de kinderkens tot mij komen", maar Hij heeft nergens ge-

zegd: »sleep ze tot mij." Er moet eerst plaats gemaakt worden voor een Christendom, want anders gaat het henen, omdat het geene woning heeft. De vrijheid is voor hem die beseft wat vrijheid is, eene weldaad; maar voor hem die de regten en pligten der vrijheid niet kent, een verderf. Men heeft de vrijheid in *Europa* willen ten troon zetten, maar er geene plaats voor bereid: men heeft uit het oog verloren, dat alleen de volmaakte mensch vrij kan zijn. Het is ontwijfelbaar, dat de slaaf het regt van een mensch heeft, maar het regt van den zwakkere: het regt op bescherming, op eene vaderlijke voogdijschap. En is het onmondige kind niet gelukkig in en door de zorg en bescherming van eenen vaderlijken voogd? Zou het aan zich-zelven overgelaten niet ongelukkig zijn of worden? De zwarte mensch is een kind; bestraffing en kastijding zijn behoefte. Straft en kastijdt ook de hemelsche Vader zijne kinderen niet?

Men dwinge en verwringe, noch miskenne, wat, in geest en ligchaam beide, in den neger tot ons spreekt: »wees ons een beschermer, een vriend, een vader!" Eene vrijmaking ten onregten tijde kan geene vruchten dragen, noch voor dengenen die vrijmaakt, noch voor hen die vrijgemaakt zijn. Ontwikkel, beoefen de menschelijke deugden voor hunne oogen; voed hen op, zoo als het Opperwezen het menschelijk geslacht opvoedt: ongemerkt, langzaam, maar met zekerheid; sleep hen niet naar het altaar om er te zeggen: »Heere! Heere!" en met wezenlooze gebaren de handen te vouwen en de lippen te bewegen; zulk een spel is verachtelijk in de oogen van Hem, die gediend wil zijn met het hart.

Maar laat ons geenszins schuwen hen tot vrijheid voor te bereiden, want als het bezielde gelaat van den zwarten mensch u zal verkondigen dat de Heer der Schepping woont in zijn hart en dat hij zich-zelven bewust is, dan zal hij zich niet van zijnen beschermer losrukken; maar de dankbaarheid, waarvoor zijn gemoed is vatbaar geworden, zal hem onoplosbaar hechten aan zijn' weldoener: *»den blanken mensch."*

Er is eene wet in de natuur, even goddelijk als eenvoudig, even onveranderlijk als onkreukbaar: de wet der harmonie; der harmonische ontwikkeling van krachten en vermogens, van geest en ligchaam. Deze wet is onkreukbaar zoo als alle

wetten, door een Alwetend Wetgever ingesteld, en het is betreurenswaardig, dat juist bij hen, die zoo veel diepe en grondige kennis moesten bezitten van de wetten der natuur, dikwerf zoo weinig van die kennis wordt aangetroffen; maar nog meer is het te betreuren, dat eigenliefde en eigenbaat veelal de drijfveren zijn van de daden der menschen, die daarmede zoo ver beneden hunne grootsche bestemming blijven.

De gezondheid, die verhevene en zinrijke voorstelling van het evenwigt der zedelijke en ligchamelijke krachten en vermogens, is nog geenszins het deel van den blanken mensch, maar zij moet en zal eenmaal het eigendom van den neger en van den blanke wezen.

Als dat oogenblik is aangebroken, als allen gezond zullen zijn, als de gezondheid ook het deel der negers is geworden, »*dan zal er geen verschil meer bestaan tusschen den blanken en zwarten mensch.*"

SCHETSEN UIT NEDERLANDSCH-INDIË.

(*Vervolg van bladz.* 389.)

II.

OMBAAY, DELIE EN DE NOORDWESTKUST VAN TIMOR.

Als wij *Europeanen* voor de eerste maal in *Indië* komen, dan brengen wij gewoonlijk allerlei voorstellingen mede van onbewoonde wildernissen, van tijgers en andere verscheurende dieren, van woeste menscheneters en vervaarlijke ziekten. Beginnen wij dan, hetgeen bij de meesten het geval is, met te *Batavia* voet aan wal te zetten en een tijd lang op *Java* verblijf te houden, dan vinden wij daar een nagenoeg geciviliseerd land, waar rust en goede orde heerschen, waar de tijgers niet op 's heeren wegen rondloopen, en waar men van wilden, zoo als wij ze in onze jeugd uit den geliefkoosden *Robinson* leerden kennen, even weinig weet als in ons goede *Europa*. Voor menigeen, die t'huis komende gaarne vreemde avonturen te verhalen zou hebben, is dit eene teleurstelling. In het eerst ging het ook mij zoo. Ik had reeds menig jaar in *Indië*, en wel niet enkel op *Java*, doorgebragt, zonder een individu te ontmoeten, dat ik met den vleijenden titel van

»een wilde" zou hebben kunnen begroeten. Zeer aangenaam was mij dus op zekeren dag te *Koepang* het berigt van onzen kommandant, dat wij met de *Pylades* eenen togt naar *Ombaay*, *Delie* en andere op *Timor* gelegen plaatsen zouden doen. In het binnenland van *Ombaay*, welk eiland slechts zelden door *Europeanen* bezocht wordt, zegt men dat een wilde volkstam woont; en zoo mogt ik dan hopen, eindelijk eens echte wilden in den natuurlijken staat te zullen zien.

Den 10den Junij 1850 verlieten wij de reede van *Koepang* en stevenden noordwaarts langs de westkust van *Timor*. Wij hadden slappen wind; daarentegen moesten wij tegen een sterken stroom opwerken, zoodat wij in drie dagen naauwlijks eenige mijlen vorderden. De kust van *Timor* is hoog en steil, en eene hevige branding beukt met een donderend geraas haar kale kalkrotsen. Den vierden dag waren wij digt bij de *Piek van Timor*, den hoogsten berg van het eiland, die zich 4 à 5000 voet boven de oppervlakte der zee verheft. Verder noordwaarts, aan den voet van een steil, woest, door ontelbare kloven vaneen gereten gebergte, ligt de aanzienlijke Kampong *Oiense*. Deze plaats behoort aan de *Portugezen*, wier gebied zich van hier langs de noordwestkust tot *Delie* uitstrekt. De omstreken van *Oiense* schenen vruchtbaar te zijn; het dorp zelf lag onder een bosch van palmen en vruchtboomen verborgen.

Op de hoogte van *Oiense* kregen wij eindelijk beteren wind, zetteden van de kust van *Timor* noordwaarts koers, en bereikten weldra straat *Pantar*, welke *Ombaay* van het westelijk gelegen eiland *Pantar* afscheidt. Beide eilanden zijn bergachtig en voor een groot gedeelte met bosschen bedekt. In het midden van genoemde straat ligt het kleine eiland *Pura*, een uitgebrande vulkaan, die omtrent 4000 voet hoog is. Ten Oosten van *Pura* is een smalle diep in het eiland *Ombaay* inspringende baai, geheel door steile bergen omringd. Het was avond toen wij deze binnenvoeren; het maanlicht schitterde op het stille spiegelgladde watervlak, men onderscheidde duidelijk de scherpe omtrekken van het gebergte, geen zuchtje deed zich gevoelen, de zeilen hingen slap langs de masten, alleen een sterke stroom bragt ons de baai binnen tot eene plaats, die de inboorlingen *Djaloue* noemen, en waar wij zeer digt bij de kust het anker lieten vallen.

Den volgenden morgen voer ik reeds vroeg, met twee officieren van onze brik, naar dit zelden of nooit door *Europeanen* bezochte land. Digt aan het strand vonden wij eenige ellendige hutten, waaruit ons een aantal magere honden blaffend te gemoet sprongen. Weldra verschenen ook eenige menschen, die de gewone *Maleische* kleeding droegen en er volstrekt niet wild uitzagen; zij verstonden een weinig *Maleisch* en toonden zich zeer bereid om onze vragen over het land en zijne bewoners zoo goed mogelijk te beantwoorden. Wij vernamen van hen dat de kustbewoners van *Ombaay* Mohammedanen zijn, in eenige groote Kampongs wonen en door eigen Radjaas geregeerd worden; dat daarentegen in het binnenste des lands, in het gebergte, een onafhankelijke maar geheel onbeschaafde heidensche volkstam woont, met welken de kustbewoners in vredestijd ruilhandel drijven, en wel op de bazars, die te *Djaloue* en eene andere dieper in de baai gelegen plaats tweemaal 's weeks gehouden worden. De lieden, die wij hier ontmoetten, behoorden eigenlijk te huis in het aan de overzijde der baai gelegen dorp *Allor*, en hielden hier slechts tijdelijk verblijf, om de maïsvelden te bewerken, die zij op de helling van het gebergte aangelegd hadden. Zij verhaalden ons nog, dat de dorpen der *Orang-goenong* (bergbewoners) vrij ver af lagen, en dat het ook gevaarlijk was zich onder hen te begeven; maar dat zij zeer dikwijls naar het strand kwamen, waar wij gelegenheid zouden hebben om ze te zien, terwijl eenigen van hen achter in de baai op korten afstand van de kust woonden, waarheen wij ons gemakkelijk met onze sloep konden begeven.

Daar wij ten minste eene wandeling wilden doen, zoo bood een dezer lieden aan ons tot gids te dienen; de eenige gangbare weg was een steenachtig voetpad, hetwelk regt tegen den steilen berg opliep. Tusschen struikgewas en allang-allang verstrooid lagen hier en daar maïsvelden en eenige ledige hutten, die aan onzen gids en zijne vrienden toebehoorden. In eene kloof zagen wij wilde mangoos en statige met rijpe vruchten beladen kanariboomen. Na een langen vermoeijenden togt bereikten wij eindelijk den top van den berg, vanwaar wij een ruim uitzigt naar het binnenste des eilands hadden, zonder echter meer te ontdekken dan bergen en dalen,

beide met digte bosschen bedekt. Wij rustten eenigen tijd uit en keerden toen weder naar het strand terug.

Tegen den avond begaf ik mij weder aan wal en ontdekte tot mijne groote vreugde tien of twaalf bergbewoners, die juist langs het steile voetpad van den berg waren gekomen. Zij zaten zwijgend op den grond en staarden mij met een onverschilligen blik aan, toen ik nader bij trad om hen naauwkeurig op te nemen. Hun eenig kleedingstuk was een smalle doek, dien zij om de lendenen droegen. Om den hals hadden zij snoeren koralen, terwijl hunne armen met ringen van koperdraad of kleine schelpen versierd waren; hun haar was zeer lang, van het voorhoofd en de slapen naar achteren gestreken, en daar met een breede strook boombast zamengebonden; de meesten hadden eenige hanevеêren in het haar gestoken. Zij waren gewapend met lange bogen, pijlen en messen; de bogen droegen zij in de hand, de pijlen en messen in een van riet gevlochten gordel. De pijlen waren dunne fijn gepunte bamboesstokken; sommige daarvan hadden ijzeren punten, die zeer scherp en vrij goed gesmeed waren. Eenige vrouwen, die zich bij het gezelschap bevonden droegen korte sarongs, hals- en armbanden gelijk de mannen, en bovendien zware oorringen van koperdraad. In den vorm van het gelaat en in kleur verschillen deze bergbewoners weinig van de overige *Maleische* stammen. De huid is geelachtig bruin, het gezigt breed, de neus plat, het voorhoofd hoog en smal. Voor het overige onderscheiden zij zich door een krachtigen en wèlgemaakten bouw, armen en beenen zijn gespierd, de borst is breed en gewelfd, de gang en houding vast en trotsch. Ook de vrouwen zijn welgemaakt, maar hebben meestal eene voorovergebogen houding, waarschijnlijk het gevolg van den handenarbeid, waarmede zij uitsluitend belast zijn; dikwijls zag ik ze zware manden met vruchten en maïs van de bergen naar beneden torschen, terwijl de mannen met de boog in de hand er naast gingen.

Hetgeen mij in deze wilden bijzonder trof is hunne stilzwijgendheid: uren lang zitten zij bij elkander en staren voor zich uit, zonder een woord te spreken. Somtijds slaan zij de oogen op en gluren in het rond; hun blik heeft dan iets schuws, iets loerends, gelijk men het bij apen of andere in de wil-

dernis levende dieren ziet, wanneer zij plotseling een mensch ontwaren. Ik had mij zonder eenige bedeesdheid te toonen in hun midden begeven, en zij schenen weinig acht op mij te slaan, toen ik hunne wapenen en sieraden onderzocht; echter bespeurde ik weldra dat zij van ter zijde schuwe blikken op mij wierpen en elke mijner bewegingen zorgvuldig gadesloegen. Spreken kon ik niet met hen, daar zij geen *Maleisch* verstonden; ik gaf dus aan een hunner door teekenen te kennen dat ik zijne pijlen tegen mijnen zakdoek wenschte in te ruilen. Hij begreep mij terstond, maar bood mij slechts drie van zijne pijlen aan, die ik aannam en hem den doek overhandigde. Hij scheen met den ruil tevreden, knikte eenige malen met het hoofd en toonde den doek aan zijne makkers, die een schor gelach deden hooren zonder een woord te spreken.

Weldra voegden zich eenige kustbewoners bij ons, en nu viel het mij bijzonder in het oog, hoe zeer de zonen van het gebergte dezen in kracht en schoonheid van gestalte overtreffen. Beiden zijn echter blijkbaar van dezelfde afkomst; hunne talen schijnen veel overeenkomst te hebben, zoo ver ik ten minste uit een aantal woorden kon afleiden, die de kustbewoners mij mededeelden; bij deze laatsten verspreidde zich door aanraking met de naburige eilanden, en door de invoering der Mohammedaansche godsdienst, eenige beschaving, terwijl de bergbewoners geheel in den natuurstaat bleven.

In deze baai, die door de inboorlingen *Kebola* genoemd wordt, bleven wij tien dagen liggen; ik had dus tijd en gelegenheid genoeg om hare kusten te onderzoeken. In het binnenste des eilands kon men niet komen, daar het aan behoorlijke wegen ontbreekt en er ook nergens paarden te krijgen waren.

De baai is zeer smal, maar omstreeks vier mijlen lang, en aan alle kanten door steile bergen ingesloten, aan wier voet eene menigte afgebrokkelde steenen en rotsblokken liggen, die het zeer moeijelijk maken, langs het strand te gaan. Over het algemeen is het land zeer steenachtig; rotsen en klippen vertoonen zich overal, en slechts een tropisch klimaat is in staat om op zulk eenen grond een weelderigen plantengroei te voorschijn te brengen. De steilste hellingen zijn dikwijls met maïs beplant, en overal ziet men fraaije groepen van palmen, oranje- en andere vruchtboomen, onder wier lommer

kleine hutten verscholen liggen. De toppen van het gebergte zijn digt bewassen; tamarinde- en waringie-boomen groeijen overal in 't wild.

Meer dan het gebergte boezemden mij intusschen de bewoners belangstelling in; maar het was moeijelijk met hen in nadere aanraking te komen. Bij mijne watertogtjes in de baai zag ik hen dikwijls aan het strand bezig met visschen; maar zoodra ik den wal naderde, liepen zij ijlings weg en verdwenen weldra onder het geboomte. Eens ontmoette ik een vaartuig, waarin een zestal bergbewoners zaten. Naauwlijks ontdekten zij mijne jol, of zij keerden om en vlugtten de baai verder in; ik zette mijne matrozen zooveel mogelijk aan, maar kon het vaartuig niet inhalen. De wilden bereikten spoedig de kust, sprongen aan land en liepen weg; ik legde op dezelfde plaats aan, waar ik hen uit het gezigt verloren had, en vond daar een voetpad, dat door digt struikgewas naar een naauw dal leidde. Weldra kwam ik aan maïsvelden en eenige bamboezen hutten, waarschijnlijk de woningen der vlugtelingen, wier vaartuig wij vervolgd hadden. Versche voetstappen en een brandend vuur deden zien dat de menschen nog niet lang weg waren; maar noch ik noch de matrozen, die mij gevolgd waren, konden eenig spoor van een levend wezen ontdekken. Ik vergenoegde mij dus met het onderzoeken der huiselijke inrigting, terwijl de matrozen in kokospalmen klommen om eenige noten naar beneden te halen. De hutten stonden op palen en hadden een hoog kegelvormig dak; vlak onder dit dak is de woning, die men langs een ladder en door een luik bereikt. De woning bestond uit slechts een vertrek, hetwelk door kleine openingen in het van palmbladen vervaardigde dak zijn licht ontving. Ik vond er geen ander huisraad, dan eenige uit riet grof gevlochten matten, manden met maïs, oude wapenen, en eenig keukengereedschap; bij elke hut was een kleine tuin waarin, behalve vruchtboomen, pisang en kokospalmen, eenige meloenplanten en capsicumstruiken stonden. Ik had nu ten minste de woningen der bergbewoners gezien, en keerde eindelijk, daar zich nog altijd geen levend wezen vertoonde, naar mijne jol terug.

Kort na onze aankomst bij dit eiland werd te *Djaloue* een marktdag gehouden en de bergbewoners waren reeds des morgens vroeg in grooten getale aldaar verschenen. Maar naauw-

lijks zagen zij eene sloep van ons schip naar den wal roeijen, of zij kozen allen het hazenpad; eenige strandbewoners volgden hen, en zochten ze te bewegen om terug te keeren, maar te vergeefs; zij verdwenen weldra in hunne bosschen, en voor heden viel aan geen handel te denken. Den volgenden bazar-dag kwamen zij weder, maar nu slechts ten getale van veertig of vijftig, terwijl er anders verscheiden honderden verschenen. Om hen niet weder te verjagen, waren wij reeds vóór hunne komst aan wal gegaan en hielden ons in het eerst schuil. Langzamerhand geraakte de handel aan den gang; de vrouwen hadden maïs, meloenen, oranjeappelen, hoenders, eijeren enz. van het gebergte gebragt, en ruilden daarvoor allerlei kleinigheden in, als glaskralen, koperdraad, messen en doeken. De vrouwen bezorgden den handel, terwijl de mannen rondslenterden. Bij de strandbewoners die de markt in vrij grooten getale bezochten, was het juist omgekeerd; hunne vrouwen bleven meestal in de kanoos, terwijl de mannen de waren aan wal bragten en verkochten. Allengs mengden wij ons insgelijks onder de menigte en begonnen hoenders, vruchten en wapenen in te ruilen, waarbij wij echter door de bergbewoners steeds met wantrouwen werden gadegeslagen.

Met de strandbewoners waren wij spoedig gemeenzaam geworden; zij kwamen dikwijls bij ons aan boord om visch en fruit te verkoopen, en vaak bezochten wij hen in hunne dorpen. Het grootste daarvan heet *Allor* en ligt tegenover *Djaloue* aan den noordkant der baai; een weinig dieper in de baai ligt een ander groot dorp, *Delolo*. Uit de verte gezien maken deze dorpen geen onbevallige vertooning; zij liggen terrasgewijze aan de helling der bergen en zijn omringd met statige waringieboomen. Een tusschen cactushagen besloten weg leidt van het strand omhoog naar het dorp, hetwelk van nabij gezien een ellendig morsig nest is.

Het kleine eiland *Pura*, dat aan den ingang der baai ligt, werd insgelijks door mij bezocht. Het is een steil uit de zee oprijzende rotskegel van aanzienlijke hoogte, welks zijden door diepe kloven vaneen gereten zijn. Gaarne had ik den top beklommen; maar de tijd gedoogde dit niet; ik moest mij dus vergenoegen met het bezoeken van een kleinen Kampong, dien ik omstreeks ter halver wege zag liggen. Het derwaarts lei-

dende pad was zeer steil en ruw, en vlak onder het dorp kwam ik door eene met bazaltblokken opgevulde kloof, waar ik op handen en voeten door moest worstelen. Het uitzigt van het hoog gelegen dorp was overigens verrukkelijk schoon, en beloonde mij in ruime mate voor de doorgestane vermoeijenis.

Te *Allor* heeft een *Nederlandsch* posthouder zijn verblijf en de Kommandant van onze brik had in last, om met medewerking van dezen ambtenaar de tusschen de kleine vorsten in deze streken bestaande geschillen te vereffenen en hunne verdere belangen te regelen. Dagelijks kwamen eenige van die kleine potentaten bij ons aan boord en bragten naar *Indische* gewoonte vruchten, hoenders, maïs en dergelijke als geschenken mede, waartegen zij arrak ontvingen, dien wij tot dat einde te *Timor* hadden opgedaan. Ofschoon Mohammedanen gebruikten zij toch dezen drank met groot welbehagen, even als wijn en likeuren, en meermalen moesten zij, beschonken, van boord in hunne vaartuigen gebragt worden.

Een der Radjaas had eerst kort geleden de regering aanvaard en werd nu plegtig in zijne nieuwe waardigheid bevestigd. Officieren waren in groot tenue op het dek verzameld, de manschappen paradeerden, alle Radjaas uit de omstreken waren in hun plegtgewaad tegenwoordig. Nu werd het besluit der aanstelling eerst in de *Hollandsche* en daarna in de *Maleische* taal voorgelezen; de nieuwe Vorst legde op den Koran, dien een Priester hem voorhield, den eed van gehoorzaamheid aan het *Nederlandsche* Gouvernement af, en werd vervolgens met een *Nederlandsche* vlag begiftigd. Te gelijker tijd werd een saluut van zeven kanonschoten gelost, hetwelk den gasten eenigzins schrik scheen aan te jagen.

Nadat wij tien dagen in de baai van *Kebola* vertoefd en alle aangelegenheden geregeld hadden, werd het anker geligt, en wij stevenden eerst noordwaarts door de straat van *Allor*, en daarna oostwaarts langs de noordkust van *Ombaay*, die, even als de zuidwestkust, een rotsachtig land vertoont. Weldra kregen wij de noordkust van *Timor* in 't gezigt en den vierden dag na ons vertrek van *Ombaay* kwamen wij op de reede van *Delie*, de hoofdplaats der *Portugesche* bezittingen op *Timor*, ten anker.

Deze plaats ligt schilderachtig langs de kust, die hier een

wijde bogt vormt. Slechts weinige wit gepleisterde huizen vertoonen zich aan het strand, de meesten liggen half verscholen in het bosch. Ten Zuiden van *Delie* ligt eene uitgestrekte groene vlakte, terwijl zich verder landwaarts in een steil en slechts spaarzaam bewassen gebergte verheft.

De eenige *Europeanen* te *Delie* waren de Gouverneur en zijn zoon; de overige bewoners der stad zijn *Timorezen*, *Chinezen*, en zoogenaamde *zwarte Portugezen*. Deze zijn afstammelingen der *Portugezen* die zich in vroeger tijden hier nedergezet hebben, en worden ook in de *Nederlandsche* bezittingen in vrij grooten getale gevonden. De kleur van hun vel is bijna even donker als van dat der *Maleijers*, ofschoon men beweert dat zij regtstreeks van de oude *Portugezen* afstammen en zich nooit met de inboorlingen vermengd hebben. Deze *zwarte Portugezen* bekleeden te *Delie* alle posten en hebben als zoodanig meestal een militairen rang; zoo was de Secretaris: Luitenant-Kolonel; de Fiscaal: Majoor; een derde: Kapitein enz. Met officiersrangen scheen men deze lieden zeer kwistig bedacht te hebben, maar zoo veel te zuiniger met bezoldingen. Sedert eenige jaren was hun geen tractement uitbetaald. Uit *Portugal* komen slechts zeldzaam berigten, nog zeldzamer geld, en de Kolonie moet zich nagenoeg zelve bedruipen. Ambtenaren en officieren krijgen niets anders dan producten van het land, die de inboorlingen bij wijze van belasting opbrengen; daarmede drijven zij handel en voorzien zoo doende in hun onderhoud. Op die wijze ontbreekt het hun niet aan de noodzakelijkste levensbehoeften, maar des te meer aan kleederen, schoenen, wijn, en andere *Europesche* artikelen, die slechts schaars aangevoerd en dan tegen zeer hooge prijzen verkocht worden. De woningen, ook die van den Gouverneur, zijn allen van hout en wit gepleisterd; de bouwtrant is de in *Indië* bij de *Europeanen* doorgaans gebruikelijke; aan den voorkant eene *verandah*, van binnen hooge, luchtige vertrekken, en aan de achterzijde eene smalle galerij; ook de meubelen waren van *Europeesch* maaksel, maar over het algemeen zeer armoedig.

Wat het militaire betreft was het te *Delie* ellendig gesteld; de soldaten liepen meerendeels in gescheurde uniformen, hunne geweren zagen er verroest en versleten uit; aan sommige waren de bajonetten met een touw vastgebonden. Ter verdedi-

ging van de stad is aan de kust een fort gesticht, dat is te zeggen een vierkante zes voet hooge muur, van los op elkander gestapelde steenen. Aan elk der vier hoeken stonden een paar kanonnen, die van ouderdom invalide geworden waren.

De Gouverneur woonde op omstreeks een half uur afstands van *Delie*, aan den voet van het gebergte. Zijn huis ligt op een heuvel, van welken men een heerlijk uitzigt over de groene vlakte en de zee geniet. Toevallig was Zijne Excellentie ziek en liet mij verzoeken om hem te behandelen, daar hij in den te *Delie* gevestigden geneesheer ALVAREZ, een *zwarten Portugees*, die te *Goa* in een hospitaal zijne kennis opgedaan had, geen bijzonder vertrouwen scheen te stellen; ik werd dus dagelijks in de ouderwetsche karos van den Gouverneur afgehaald, hoewel ik herhaaldelijk verklaarde, dat ik den weg naar buiten oneindig liever te paard zou afleggen. De Gouverneur sprak *Fransch*, en van de verdere hooge ambtenaren verstonden eenigen *Maleisch*, zoodat wij ons vrij wel met hen konden onderhouden.

Vóor het overige zijn deze *zwarte Portugezen* een zeer gastvrij volkje. Met de grootste bereidvaardigheid leenden zij ons hunne paarden, verzochten ons ten eten, en onthaalden ons op cigarettes en brandewijn, waarbij zij hoogelijk betreurden, dat het huis van den eenigen *Chineschen* wijnkooper te *Delie* afgebrand en elders geen droppel wijn te krijgen was; alleen de Gouverneur had in zijnen kelder nog Port en Madeira. De paarden zijn vlug en sterk, en wij deden verscheiden fraaije toeren naar het gebergte, waarbij tusschen onze gastheeren en ons menige wedren plaats vond.

De grond bij *Delie* is tamelijk vruchtbaar. De inboorlingen zijn grootendeels tot het Christendom overgegaan, en schijnen arbeidzamer en vlijtiger dan die van *Koepang*. Rijst, garst, obis (een naar den aardappel gelijkend knolgewas) en maïs groeijen in overvloed. Ook aardappelen, die eerst kort geleden ingevoerd waren, tierden welig, terwijl men bovendien allerlei vruchten, als: ananassen, zoete oranjeappelen, pisang, mango, en dergelijke in menigte heeft. Ook de veeteelt is niet onbelangrijk: men houdt voornamelijk buffels en schapen, welke laatsten intusschen zeer mager zijn, en geen wol maar kort haar hebben, als de geiten.

Na een verblijf van vijf dagen te *Delie* ligtten wij weder

het anker, en zeilden met een slappen wind langs de kust verder. Eenige uren later ging de wind geheel liggen en de stroom dreef ons meer en meer naar lager wal. Het schip luisterde niet meer naar het roer; wij kwamen weldra in de branding, en raakten eindelijk, op omstreeks twintig vadem van de kust, vast. Gelukkig was de zee stil en lag het schip onbewegelijk. Er werd terstond een anker uitgebragt en alle man sloeg de handen aan het werk. Intusschen duurde het ruim een uur eer wij weder vlot waren; wij konden ons een weinig van de kust verwijderen, maar de windstilte duurde voort, en wij bleven steeds in gevaar om voor de tweede maal te stranden. Tegen den avond verhief zich eindelijk een landwindje, met behulp waarvan wij ons verder van de kust konden verwijderen. Zoo voortsukkelende kwamen wij den derden dag voor *Fialarang*, waar wij op vrij grooten afstand van den wal het anker lieten vallen.

Fialarang met eenige omliggende dorpen behoort tot de *Nederlandsche* bezittingen, maar ligt midden in het *Portugesche* gebied. Deze ligging had dikwijls tot geschillen aanleiding gegeven, die ook nu nog voortduurden, hoewel reeds meermalen Commissarissen der beide Regeringen tot het bepalen eener vaste grensscheiding waren afgezonden. Het geschil betrof overigens eenige onbelangrijke dorpen, die eigenlijk zoo veel omslag niet waard waren. De posthouder van *Fialarang* kwam bij ons aan boord en noodigde ons uit om aan wal te komen; eene uitnoodiging, waaraan wij gaarne voldeden. Deze plaats ligt aan het uiteinde van eene diepe, naauwe vallei, in eene bij uitstek pittoreske landstreek. Aan alle kanten verheffen zich hooge bergen en ontzettende rotsgevaarten, door diepe kloven van elkander gescheiden. De posthouder bezorgde ons eenige half lamme paarden, waarmede wij beproefden eenen togt in de omstreken te doen, maar spoedig terug moesten keeren. In de nabijheid van *Fialarang* wordt veel koperërts gevonden, gelijk ook in de *Portugesche* bezittingen op *Timor;* maar de inboorling tracht elken vreemdeling van zulke plaatsen verwijderd te houden, onder voorwendsel dat zij *pomali* (heilig) zijn.

Wij bleven slechts éénen dag te *Fialarang*, en vervolgden toen onze reis zuidwaarts, passeerden voor de tweede maal

Oiense en de *Piek van Timor*, en kwamen na eene afwezigheid van vijf weken te *Koepang* terug.

EEN JAGT-AVONTUUR VAN HENDRIK IV.

I.

Er was een klein kasteel, met spitse torentjes, een lommerig park, vensters van arduin en een leijen dak, alleraardigst gelegen tusschen *Melun* en *Fontainebleau*, aan den oever van de *Marne*.

Op dat kasteeltje woonden twee dames: — eene bloeijende, frissche, levenslustige jonkvrouw, en — eene vrouw nog weinig bedaagd, die zeer schoon was geweest, en zelfs nu nog bevallig was.

De jonkvrouw was in haar zestiende jaar; — de moeder — want de andere was hare moeder — naderde den tijd van overgang waarin de liefde aftrekt, uit gebrek aan belegeraars. Zij was de veertig nabij.

Op vijf-en-twintig jaren weduwe van een Officier, en meer edel dan rijk, was zij hare jeugd in de afzondering van dit kleine landgoed, hare eenigste bezitting, komen begraven — niet zonder hoop dat eenig edelman uit den omtrek, getroffen door haren vorstelijken tred, hare feeëngestalte, en hare leliebIanke handen, den zwarten sluijer der weduwschap opheffen, en de twijfelachtige onbezorgdheid van haren toestand door de inkomsten van zijn erfgoed verbeteren zou. Maar, helaas! de tijden waren voorbij waarin de koningen herderinnen zonder bruidschat huwden! — De *Châtelaine* DE VERSAC was van goede geboorte, maar de voornaamste van hare bezittingen was eene allerbeminnelijkste, vrolijke, eigenwillige dochter.... en de naburige edellieden vonden dat niet genoeg. Als eene verstandige vrouw, die den herfst voelt naderen, hield zij op haren spiegel te raadplegen, wendde der hope op een tweeden echt den rug toe, en begaf zich schoorvoetende op den weg der.... fijnheid.

Over den spiegel werd een sluijer gehangen; een bede-bank werd in hare kamer geplaatst, stichtelijke boeken vervingen er de vrolijke ridderromans en de geestige verzen (*virelays*)

van CLÊMENT MAROT, en dagelijks bragt een biechtvader uren lang met haar door, en nam zelfs plaats aan hare tafel om diepzinnige gesprekken over duistere stukken van kerkleer voort te zetten.

Ongelukkig zijn in alle dingen matiging en verdraagzaamheid noodig. In die twee deugden was Mevrouw DE VERSAC nog eenigzins ten achter. Afstand doende van de wereld, begon zij te wenschen dat de wereld in 't geheel niet mogte bestaan. En daar zij-zelve niet meer kon, niet meer wilde beminnen, vergat zij dat hare dochter in de lente der jaren beminnen zou.... gehoorzaam aan de inspraak van Mevrouw de Natuur.

De arme maagd die niet anders hoorde dan strenge zedelessen, en geene boeken zag dan van ST. AUGUSTYN, kwam op een mooijen dag op een wandelrid langs de *Marne*, een jongen ruiter tegen, slank en welgemanierd, met een vurigen blik, sierlijke knevels, en een fraai, rammelend zwaard.... een volmaakten romanheld; niets ontbrak er aan.

De ruiter groette haar met zoo veel hoofschen zwier, dat zij eene kleur kreeg en.... vlugtte.

Maar des anderen daags kwam zij toevallig weêr op dezelfde plek. Toevallig was daar ook weêr die ruiter. Hij zat er peinzende op het gras, en, kortom — het toeval, die wondermeester, maakte dat zij elkander naderden, elkander spraken, beiden eene kleur kregen, en — binnen de maand elkander smoorlijk beminden.

Welhaast bemerkte Mevrouw DE VERSAC dat hare dochter dagelijks op hetzelfde uur uitging. Zij deelde hare opmerking mede aan Vader SAMUËL, den biechtvader, die twee kapittels van ST. AUGUSTYN nasloeg, en tot de gevolgtrekking kwam, dat de jonkvrouw beminde.

De verbaasde moeder ondervroeg de jeugdige overtreedster, vernam alles, en slaakte een kreet van deugdzamen afschrik: „Eene zoo streng opgevoede dochter! — En beminnen!"

Vermits de biechtvader niet nábij was, begon zij echter te bedenken: dat ook zij-zelve op die jaren had bemind, en vond het kwaad maar half zoo groot, als de minnaar rijk, edelman en tot huwen gezind ware. Helaas, de minnaar, hoewel edel, was niet rijker dan de minnaar van LUCIE VAN LAMMERMOOR, en — hij was Hugenoot bovendien. Mevrouw

DE VERSAC verbood hare dochter hem wéder te zien, en dreigde haar, als zij niet gehoorzaamde, met het klooster.

Dit bewerkte — want eene minnende maagd is tot opstand genegen — dat de jonkvrouw des anderen daags, terwijl hare moeder zich met Vader SAMUËL in 't ontleden van een duister gezegde van ST. AUGUSTYN verdiepte, door velden en wegen vloog en zich als verloor in 't bosch van *Fontainebleau*, waar, naar alle waarschijnlijkheid, ook de ridder zou komen.

Hier begint ons geschiedverhaal.

II.

Het was laat in den herfst. De wintermaand was nabij; de avond viel, en de wind floot op 't gele gebladerte. Twee mannen, 't musket op den schouder en gevolgd door een *Schotschen* windhond, liepen op een kronkelend pad, dat men goed kennen moest om er niet af te raken. Hunne kleeding was die der edellieden, maar de oudste van hen was hooger in rang; — te oordeelen naar de onderscheiding die zijn medgezel hem bewees. Hij moest omstreeks de vijftig jaren oud zijn; had een doordringend oog, een glimlach om de lippen, een zacht maar scherpzinnig voorkomen: iets sluuws en goedhartigs dooreen. Vertrouwelijk leunende op den arm van zijn medgezel, dien hij de hemel weet welke historie vertelde, stapte hij luchtig voorwaarts.

Zijn medgezel was iets jonger: een man van omstreeks de veertig, vrij lang en tenger van gestalte, met een gelaat even stil en strak als dat van den oudsten opgeruimd en bewegelijk was.

De bogten van het pad volgende kwamen zij aan eene kleine opene plek met een beekje doorsneden, en aan den kant van dat beekje zat eene jonkvrouw te weenen.

— Wat is dát? Een lief meisje in tranen! — riep de oudste uit — Daar moeten we méér van weten. Blijf eens staan HECTOR en wacht een oogenblik. Ik zal alleen bij haar gaan; zij mogt anders eens schrikken. Wij moeten toch weten of de tranen van dat lieve gezigt niet zijn af te droogen.

De jonkvrouw had de wandelaars niet bespeurd en zag onafgebroken voor zich. De oudste edelman naderde haar ongemerkt en stond welhaast voor haar. Toen keek zij schichtig

op en wilde vlieden; maar de deelnemende stem en een allergoedigste blik van den onbekende hielden haar terug.

— Vrees niet, lief kind! gij hebt niets van mij te duchten. Maar, als ik 't weten mag, zeg mij dan waarom ge weent.

De jonkvrouw kleurde nog sterker dan zij reeds gedaan had, droogde snel hare tranen af, en durfde niet antwoorden.

— Welnu, lief kind! — hernam hij — 't is of ge bang voor mij zijt. Laat mijn grijze baard u een klein beetje vertrouwen inboezemen. Hoe heet gij?

— ROSE DE VERSAC. — antwoordde de maagd met eene buiging, en eenigzins gerustgesteld.

— Zoo? DE VERSAC? Wel dien naam ken ik. Er was bij de boogschutters van *Navarre* een kapitein DE VERSAC; dat was een mijner beste vrienden....

— Uwer vrienden? Zijt gij een vriend geweest van mijn vader? — riep de kleine uit, en zag den edelman aan met een van die snelle blikken, met welke de vrouw een man van top tot teen denkt op te nemen en te doorzien.

— Zeker, mijn kind! zeker. Gij gelooft mij immers?

Er lag zoo veel goedhartigs op het gelaat des edelmans, dat ROSE geheel en al bedaarde, en tot antwoord gaf:

— O volkomen, Mijnheer!

— Welnu dan, voor een oud vriend zijns vaders heeft men geene geheimen. Gij zult me dus zeggen, wat u zoo bedroefd maakt.

ROSE kreeg andermaal eene kleur.

— Ik bemin GASTON DE CHAMP-LOUP. — zeide zij, naauwelijks hoorbaar.

— Zoo? zoo? — En wat is die Mijnheer GASTON DE CHAMP-LOUP?

— O, een knap en dapper edelman.

— Nu dat is goed. En hij bemint u niet, misschien?.... Dat ware hem niet te vergeven!

— Neen, o neen: hij bemint mij óók.

— O zoo! Maar als hij u en gij hém bemint, zie ik niet in wat u zoo sterk heeft kunnen bedroeven.

— Het is, Mijnheer! dat mijne moeder....

— Nu gaat mij een licht op. Mevrouw uwe moeder heeft u verboden GASTON te beminnen?

— Ja, Mijnheer!

— En waarom?

— Omdat GASTON een Hugenoot is.

— Ah! Duivels!.... En dus hebt ge Mevrouw uwe moeder gehoorzaamd, en GASTON niet weder gezien?

— Helaas!

— Hm! — Ik begrijp. Dat was niet zoo als 't behoorde. — Maar als men bemint.... ja, dan!.... Ge ziet ik ben nog al tot vergeven gezind.... En wanneer hebt ge hem gesproken?

— Op het oogenblik.

— En waarom weendet ge dan?

— Omdat.... omdat hij mij iets heeft voorgesteld, dat heel slecht is.

— Zoo, laat eens hooren.

— Daar uwe moeder ons huwelijk niet wil toestaan, sprak GASTON, zal ik u wegvoeren, ver; heel ver van hier. Buiten 's lands zullen wij ons huwelijk doen inzegenen, en als dat geschied is komen we op mijn kasteel terug; dan zal uwe moeder niet *kunnen* weigeren mij als schoonzoon te erkennen.

— En dat voorstel hebt ge, natuurlijk, afgeslagen?

— Helaas, neen. — stamelde ROSE.

— Wat! *Mordieu!* Gij hebt er in toegestemd?

— Ik heb beloofd hier morgen ochtend heel vroeg te komen — stamelde ROSE verder — en daarom ween ik; want dat is heel slecht.

— Ja, inderdaad, dat is heel slecht! Maar, *mordieu!* er zal niets van gebeuren.

— Als 't maar niet het eenigste middel ware om met GASTON te huwen!

— Maar gij zult hem huwen.

— En mijne moeder dan?....

— Als ge den vriend van uwen vader ook voor uwen vriend wilt houden; als ge mij onderdanig gehoorzamen wilt, zal ik uwe moeder wel doen toestemmen.

— O, Mijnheer!

— Maar dan moet ge beginnen met mij aan uwe moeder voor te stellen, en vervolgens de diepste stilte bewaren.

— Ik zal alles doen wat ge mij zegt.

— Nu dan: gij spreekt geen woord, maar wacht geduldig af. Den naam van GASTON moet niet over uwe lippen komen, en gij-zelve komt morgen ochtend niet hier.

— O, dat beloof ik.

— Goed. Geef mij een arm, en breng me bij uwe moeder.

HECTOR, die ál den tijd achter een boom had gestaan, kwam nu te voorschijn.

— Waarde HECTOR! — sprak de onbekende — wij gaan voor éénen nacht een beroep doen op de gastvrijheid van de *Châtelaine* DE VERSAC.

De man die HECTOR werd genoemd boog zich; ROSE gaf met welbehagen den arm aan den bedaagden edelman, en gevolgd door den windhond ging het drietal op weg naar 't kasteel.

— Maar, *à-propos*, Mijnheer! — vroeg ROSE toen zij op 't punt stonden het voorhek door te gaan — ik weet uw naam niet.

— Ah, duivels! ja; daar heb ik nog niet aan gedacht! — Nu, stel dan voor den *Comte* DE SAINT-MAUR, een ouden wapenbroeder uws vaders, en zijn vriend den *Vicomte* D'ENTRAGUES.

Zoo sprekende traden zij het kasteel binnen.

III.

Mevrouw DE VERSAC lag geknield op haar bidbank, toen de oude dienaar, die de drie betrekkingen van intendant, kamerdienaar en portier vervulde, binnentrad en de twee vreemdelingen aanmeldde.

De arme vrouw dacht te droomen.... Zoo lang, zoo geweldig lang reeds had geen ander vreemd mannelijk wezen dan Vader SAMUËL den dorpel van haar kasteel betreden; zoo lang reeds had elk haar vergeten en niemand meer haar bezocht.... dat zij met een glimlach van ongeloof op de lippen, den goeden man zijne boodschap tot tweemaal toe deed herhalen.

Maar toen zij wèl overtuigd was van de waarheid; toen zij uitziende naar den hof, in spijt van de schemering den *Schotschen* windhond zag, zoo als hij op 't grasperk, met den langen snoet op de voorpooten, op zijn gemak lag uitgestrekt — toen, ja, toen had er in het geheele wezen der bevallige burgvrouw eene totale omwenteling plaats.... het verjongde bloed bestormde haar hart; hare knieën beefden; zij wankelde..... Maar door den invloed eener wederwerking zoo hevig als snel, vloog zij naar den sinds jaren overdekten spiegel, trok het gestrenge voorhangsel er af, en — vestigde een langen, nieuwsgierigen, ondervragenden blik op zich-zelve.

Helaas, helaas! Door een wreed spel van het grillig lot hadden de boetedoeningen, de vasten, de zelfbeheersching, wel verre van de laatste sporen van hare bekoorlijkheden uit te wisschen, integendeel, in omgekeerde reden triomfantelijk geworsteld tegen den tijd. Hare jåren schenen uitgewischt; zij was nog schoon — nog schoon — bijkans nog even zóó schoon als toen zij haar eenzaam kasteel was komen betrekken.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat in dit oogenblik van beproeving de eerwaarde gedaante van Vader SAMUËL wonderbaarlijk veranderde in hare voorstelling, en dat ze de wijze lessen van ST. AUGUSTINUS zelfs vergat, om te luisteren naar de geheimzinnige stemmen van het verledene in haar binnenste; zoete sluimerende herinneringen der jeugd, die, nu en dan, onverwacht wakker worden om te spreken van de dagen waarin men nog leefde van de hoop en niet anders ademde dan liefde.

Na dat moment van verschoonbare verwarring sprak zij tot den intendant:

— Doe een vuur aanleggen in de wapenzaal. Dat die vreemdelingen daar plaats nemen. Geleid hen derwaarts. Mijne dochter moet hen gezelschap houden, en de *honneurs* van het kasteel waarnemen. Ik zonder mij een oogenblik af, om een gewaad aan te doen meer voegzaam om hen te ontvangen.

De goede man vloog om hare bevelen uit te voeren en over te brengen. Toen wierp de burgvrouw haar wollen kleed, haar nonnenkap, hare boetsandalen af, en haalde met al de drift van een kind, kasten en koffers het onderste boven, zocht er een kleed uit welks kleur en vorm hare schoonheid kon verhoogen en de sierlijkheid van hare gestalte doen uitkomen, en trok lakenen laarsjes aan van het fraaiste fatsoen, en stak kostbare ringen aan hare blanke vingeren, en hing een zware gouden keten — aangename gedachtenis van vroegere weelde — om haren zwanenhals, en wierp keer op keer een welgevalligen blik in den ontsluijerden spiegel. Eindelijk zéker van zich-zelve en dat alles goed was, daalde zij, om hare gasten te gaan verwelkomen, van de breede trappen af, nog even luchtig en vlug als op den dag van hare verloving.

O Vader SAMUËL! O ST. AUGUSTINUS! wat waart ge vér uit hare gedachten!

De twee vreemdelingen zaten, in gezelschap met de jeug-

dige ROSE, bij den haard. Toen de burgvrouw binnentrad rezen beiden op en de *Comte* DE SAINT-MAUR vatte met geslepen hoffelijkheid hare hand, drukte er een kus op, en zeide:

— Gelief onze vrijmoedigheid te verschoonen, Mevrouw! Het gerucht der gastvrijheid van dit kasteel, en de schoone oogen van uwe beminnelijke dochter hebben er een paar verdwaalde jagers toe verleid.

De burgvrouw neeg, met al de gratie eener dame van opvoeding en fijnen smaak.

— Is 't mij vergund — sprak zij — ook de namen te kennen der welkome gasten, die het toeval hier henen leidt?

— Ik ben — antwoordde de oudste edelman — een bevriend wapenbroeder van wijlen den Heer DE VERSAC, en noem mij de *Comte* DE SAINT-MAUR. De Heer dáár is mijn vriend, de *Vicomte* D'ENTRAGUES.

En toen, onder wèlgeplaatste complimenten aan de gastvrijheid der weduwe, sprak hij lang en hartelijk over zijn ontslapen wapenvriend, en betuigde zijne verwondering, dat eene dame zoo jeugdig en bekoorlijk had besloten om te leven op het land, en kweet zich zoo wèl, en was zoo woordrijk en geestig, dat de *Châtelaine* binnen een uur verwonnen was, en hem een allerbeminnelijkst mensch vond.

De Heer D'ENTRAGUES sprak geen woord. Strak en onbewegelijk scheen hij de bloemen en beelden op het plafond te tellen, tot groote spijt van ROSE, die bijkans jaloers over de uitsluitende bezigheid des ouden edelmans met hare moeder, in 't onderhoud met den *Vicomte* eenige schadevergoeding hoopte te vinden.

De oude intendant kwam nu aanmelden, dat het avondeten was opgedragen.

De oudste edelman bood zijne hand aan de moeder, de jongere aan de dochter, en zoo traden zij naar de eetzaal, en plaatsten zich aan het hooge einde der tafel, terwijl de bedienden zich naar het toenmalig gebruik, aan het lage einde rangschikten.

De *Châtelaine* nam aan tafel met ongemeen veel smaak de *honneurs* waar; de *Comte* DE SAINT-MAUR at smakelijk, dronk met lange teugen, en werd nog geestiger en beminnelijker dan te voren. De *Vicomte* at weinig, dronk veel, en onderwierp de bloemen en beelden van het plafond der eetzaal, even als die der wapenzaal, aan eene telling.

ROSE zat stil en zwijgend, gelijk 't eener wèlopgevoede jonkvrouwe betaamt, maar meer dan eens wierp zij een bedrukten en ongeduldigen blik op den spraakzamen Graaf, die zijne belofte en de reden van zijne komst op het kasteel geheel scheen te vergeten.

— *A-propos* — zeide hij eensklaps, op zijn goedhartigen minzamen toon — ik heb van een jong edelman hier uit den omtrek hooren spreken; men zegt veel goeds van hem.... de jonge GASTON DE CHAMP-LOUP....

— Ah! — zeide de burgvrouw, benieuwd en niet zonder eenige minachting.

— Ik heb zijn vader van nabij gekend — vervolgde de Graaf — goede adel, maar arm.

— Zeer arm.... een waggelend kasteel, braakliggende gronden, en een roestige degen, meer niets.

— Ja, maar goede adel. — hernam de Graaf — Men zegt ook dat hij knap is. Dat zou een huwelijkje zijn, *mordieu!*

Bij dien uitroep keek hij ROSE met een schalkschen glimlach aan.

De burgvrouw zag den blik en den lach en zeide koel:

— Mijne dochter en ik zijn Katholijk, Heer Graaf! en wij zullen ons nimmer aan een belijder van de Hervormde leer verbinden.

Bij dat antwoord werd ROSE bleek en zij zag den ouden edelman wanhopend aan; maar hij beurde haar op door een tweeden glimlach, die zeer duidelijk zeide: »heb maar geduld!" — Tot de moeder sprak hij als of 't eene afgedane zaak gold:

— Als dat zoo is, spreken wij er niet meer van.

Daarmede rees hij op, en bood zijne hand aan de moeder. Het was laat geworden; de vertrekken voor de bezoekers waren gereed, en zij namen afscheid van de burgvrouw en hare dochter, en gingen naar hunne kamers.

Den grooten trap van het kasteel opgaande, op welken de oude intendant met kaarsen voor hen uitging, nam de oude edelman den jongeren onder den arm en zeide hem in eene vreemde taal:

— Tot nu toe, mijn beste! hebt ge niets gedaan dan eten, drinken en de zolderingen bezien, maar wapen u met moed, want morgen moet gij uw zwijgen afleggen, en een kwartier lang voor mij spreken.

De *Vicomte* zag hem met teekenen van afgrijzen aan.

— Ja, gij moet voor ambassadeur spelen. Ik wensch te beschikken over de hand dier beminnelijke weduwe. Gij moet haar plegtstatig afvragen of zij niet afkeerig is van een tweeden echt.

De *Vicomte* bleef verwonderd staan.

— Ik begrijp u niet.

— Dat is hetzelfde. Onthoud maar dat gij spreekt voor een edelman, rijk, weduwnaar, zonder kinderen. Zeg aan de *Châtelaine* dat de gastvrijheid die wij zijn komen vragen, een voorwendsel is geweest, en dat het éénige oogmerk van onze komst was, om hare denkwijze te vernemen.

De *Vicomte* die een verklaarden afschuw van 't spreken had, vergenoegde zich met den ouden edelman verwonderd aan te zien.

— Doe maar zoo als ik u zeg.

— Uw wil geschiede.

En zich getroostende voor ambassadeur te moeten spelen ging hij, zonder een woord meer te zeggen, met eene eerbiedige buiging in zijne kamer.

IV.

Des anderen daags lag alles nog in diepe rust, toen de oude edelman, het geweer onder den arm en 't rapier op zijde, heimelijk het kasteel verliet, en op zijn gemak naar de plek in het bosch wandelde, waar hij de bedrukte ROSE gevonden had. De zon was naauwelijks opgegaan, toen hij er aankwam.

Daar stond in een mantel gewikkeld een jongeling, leunende met den elleboog op den zadel van een paard, dat hij bij den toom hield. Toen de oude edelman op hem afkwam, ontroerde hij en sloeg onwillekeurig de hand aan 't gevest van zijn rappier.

— A ha! — riep deze, zoo ras hij hem zag, spotachtig uit — Zijt gij reeds daar, mijnheer, de jonkvrouwenschaker!

— Wat komt ge hier doen? — vroeg de jongeling, bars en met gefronsde wenkbraauwen.

— U zeggen, jonge haan! — antwoordde de onbekende — dat de schoone ROSE DE VERSAC niet zal komen.

— Zal ROSE niet komen! Wat wilt ge daarmeê zeggen, mijnheer?

ROSE zat stil en zwijgend, gelijk 't eene jonkvrouwe betaamt, maar meer dan eens drukten en ongeduldigen blik op den sp zijne belofte en de reden van zijne ko heel scheen te vergeten.

— *A-propos* — zeide hij eens minzamen toon — ik heb van e omtrek hooren spreken; men z jonge GASTON DE CHAMP-LOUP

— Ah! — zeide de bur eenige minachting.

— Ik heb zijn vade ...ekende Graaf — goede adel, ...TON hetzelfde,

— Zeer arm.... e den, en een roesti ...de, toen GASTON een paar

— Ja, maar g ...t goed; maar te driftig; dat ook dat hij kn ... op!.... ziedaar een *coup!* Dien

Bij dien uitr ...schen in *Frankrijk*: de Koning en ik!

De burgv hij den jongeling den degen uit de hand,

— Mijn ...sen ver vloog.

zullen o ...naamde zich, en stond onbewegelijk doch met neêr-verbin... oogen:

Bi... Ik ben in uwe magt. Wat verlangt ge van mij?

ede... Niets dan uw woord, dat ge nooit weêr aan eene scha-t... zult denken.

— Maar ik bemin ROSE en hare moeder is onverbiddelijk!

— Ik weet dat.

— En ik zal 't besterven, als zij mijne gade niet wordt!

— Zij zal uwe gade worden.

— Wat zegt gij? Maar hoe dan? Door welke middelen?

— Dat weet *ik*. Kom tegen den middag op het kasteel *de Versac*, vraag daar om den Graaf DE SAINT-MAUR te spreken, en vóór dat de zon onder gaat zal ROSE uwe gade zijn.

— Maar wie zijt gij dan, Mijnheer! Wie zijt gij?

— Een vriend van uwe bekoorlijke geliefde, die, eer hij zich in uwe zaken mengde, eens wilde weten hoe gij trekt. — Maar ik heb haast. *adieu!* Tot den middag.

Dus sprekende stak hij zijn degen in de schede, nam zijn geweer op, groette GASTON met de hand, en ging heen.

— Zonderling! — zeide GASTON, in den zadel springende,

— die man is mijn beschermëngel, of.... een

in galop.

V.

...l de lessen van Vader SAMUËL,
... een liederboek van CLEMENT
...iet den geheelen nacht.
...ıen.... misschien be-
... onwillekeurig dacht zij
..., schitterende als voorheen, in
...-dertig jaren.... zij werd duizelig.
... haar lang! Eindeloos lang! De dag
weêrkomen te denken! — Afgemat sluimerde
een weinigje in; maar ten zeven ure was zij
..., en reeds bezig uit hare fraaiste kleederen en siera-
... eene keuze te doen.

Naauwelijks had zij haar toilet gemaakt, of de oude intendant kwam haar een gehoor verzoeken voor den *Vicomte* D'ENTRAGUES.

De waardige edelman trad met een afgemeten stap binnen, maakte een stijven groet, zette zich statig in den leuningstoel, die hem werd aangeboden, en scheen geweldig veel moeite te hebben, toen hij den mond open deed om te spreken.

— Mevrouw! — sprak hij eindelijk — ik kom hier als afgezant van den Graaf DE SAINT-MAUR.

De burgvrouw sidderde inwendig.

— Mijne zending betreft de beschikking over uwe hand. De Graaf stelt er hoogen prijs op, uwe denkwijze te vernemen over een tweede huwelijk, en ik kom alzoo, in zijnen naam, u bidden een perk te stellen aan een weduwlijken staat, die allen tot wanhoop brengt, welke het geluk hebben u te kennen.

Geloovende genoeg gezegd te hebben zweeg hij.

Ontroerd, verward, zweeg ook de burgvrouw.

— Mijnheer! — stamelde zij eindelijk — het aanzoek van Mijnheer den Graaf vereert mij... maar ik kan... ik mag... ik moet mij beraden...

Toen rees de ambassadeur op en zeide:

— Ik zal wachten, Mevrouw!

— Dat ge, dank mijner zorg, geene ligtgeloovige maagd ontvoeren zult.

— Mijnheer! gij wilt mij beleedigen, zoo ik geloof.

— Volstrekt niet. Ik zeg u maar, dat ROSE niet komt, omdat ik 't haar verboden heb.

— Gij? En met welk regt, *mordieu?*

— Dat gaat u, jonge heer! volstrekt niet aan.

— Mijnheer! — riep GASTON beleedigd uit — als gij twist zoekt, komt gij ter kwader ure, want ik ben juist gestemd om iemand te dooden.

— Dunkt u dat? Welnu, laat ons dan eens zien.....

Zijn geweer tegen een boom zettende trok de onbekende bedaard zijn degen. Bleek van woede deed GASTON hetzelfde, en de degens werden gekruisd.

— Mijnheer! — sprak de onbekende, toen GASTON een paar uitvallen had gedaan — gij trekt goed; maar te driftig; dat geeft u bloot. — Doch let op!.... ziedaar een *coup!* Dien kennen maar twee menschen in *Frankrijk:* de Koning en ik!

En meteen sloeg hij den jongeling den degen uit de hand, dat hij tien passen ver vloog.

GASTON schaamde zich, en stond onbewegelijk doch met neêrgeslagen oogen:

— Ik ben in uwe magt. Wat verlangt ge van mij?

— Niets dan uw woord, dat ge nooit weêr aan eene schaking zult denken.

— Maar ik bemin ROSE en hare moeder is onverbiddelijk!

— Ik weet dat.

— En ik zal 't besterven, als zij mijne gade niet wordt!

— Zij zal uwe gade worden.

— Wat zegt gij? Maar hoe dan? Door welke middelen?

— Dat weet *ik*. Kom tegen den middag op het kasteel *de Versac*, vraag daar om den Graaf DE SAINT-MAUR te spreken, en vóór dat de zon onder gaat zal ROSE uwe gade zijn.

— Maar wie zijt gij dan, Mijnheer! Wie zijt gij?

— Een vriend van uwe bekoorlijke geliefde, die, eer hij zich in uwe zaken mengde, eens wilde weten hoe gij trekt. — Maar ik heb haast. *adieu!* Tot den middag.

Dus sprekende stak hij zijn degen in de schede, nam zijn geweer op, groette GASTON met de hand, en ging heen.

— Zonderling! — zeide GASTON, in den zadel springende,

bij zich-zelven — die man is mijn beschermëngel, of.... een duivel!

Toen vertrok hij, in galop.

V.

Mevrouw DE VERSAC vergat ál de lessen van Vader SAMUËL, greep in plaats van een *St. Augustyn* een liederboek van CLEMENT MAROT, en ging te bed, maar sliep niet den geheelen nacht.

De Graaf scheen met haar ingenomen.... misschien beminde hij haar.... misschien.... en onwillekeurig dacht zij zich gehuwd, rijk, aan het hof, schitterende als voorheen, in weerwil van hare negen-en-dertig jaren.... zij werd duizelig.

Wat viel de nacht haar lang! Eindeloos lang! De dag scheen aan geen weêrkomen te denken! — Afgemat sluimerde zij eindelijk een weinigje in; maar ten zeven ure was zij weêr op, en reeds bezig uit hare fraaiste kleederen en sieraden eene keuze te doen.

Naauwelijks had zij haar toilet gemaakt, of de oude intendant kwam haar een gehoor verzoeken voor den *Vicomte* D'ENTRAGUES.

De waardige edelman trad met een afgemeten stap binnen, maakte een stijven groet, zette zich statig in den leuningstoel, die hem werd aangeboden, en scheen geweldig veel moeite te hebben, toen hij den mond open deed om te spreken.

— Mevrouw! — sprak hij eindelijk — ik kom hier als afgezant van den Graaf DE SAINT-MAUR.

De burgvrouw sidderde inwendig.

— Mijne zending betreft de beschikking over uwe hand. De Graaf stelt er hoogen prijs op, uwe denkwijze te vernemen over een tweede huwelijk, en ik kom alzoo, in zijnen naam, u bidden een perk te stellen aan een weduwlijken staat, die allen tot wanhoop brengt, welke het geluk hebben u te kennen.

Geloovende genoeg gezegd te hebben zweeg hij.

Ontroerd, verward, zweeg ook de burgvrouw.

— Mijnheer! — stamelde zij eindelijk — het aanzoek van Mijnheer den Graaf vereert mij... maar ik kan... ik mag... ik moet mij beraden...

Toen rees de ambassadeur op en zeide:

— Ik zal wachten, Mevrouw!

Daarmede boog hij zich, en liet haar alleen.

Toen de edele vrouw alleen was verborg zij haar gelaat in hare handen... en stikte bijna van vreugde.

De Graaf was bedaagd, en 't hart der burgvrouw misschien dáárom niet al te zeer in hare vreugde betrokken; maar op negen-en-dertig jaren, als 't hart zwijgt, spreekt de eerzucht sterker, en — had de Graaf niet verhaald van zijne kasteelen, van zijne talrijke vassalen, van zijn crediet aan het hof!...

En terwijl zij — weder onnadenkend en opgewonden als in de dagen der jeugd — nog daar zat met de handen voor het gelaat, en zich vroeg: of het geen droom was — kwam de oude intendant weder binnen en verzocht gehoor voor den *Comte* DE SAINT-MAUR.

De schoone vrouw rees haastig op, doch den Graaf ziende naderen verbleekte zij, en wankelde, en zonk magteloos terug in haren stoel.

— Mevrouw! — sprak de Graaf — ik ben een oud soldaat, en als zoodanig met de gebruiken en manieren weinig bekend. Mijn vriend D'ENTRAGUES heeft u de aangenaamste mijner wenschen geopenbaard. Gij hebt uw antwoord uitgesteld, en ik ben zoo vrij 't te komen halen.

— Mijnheer! — sprak Mevrouw DE VERSAC — mij dunkt... zoo spoedig... het is nog geen uur...

— Helaas, Mevrouw! ik heb de eer den Koning te dienen, en de dienst roept mij naar 't hof.

— Hoe... gij vertrekt?

— Over een uur, Mevrouw!... Binnen een uur zal de man wiens zaak mijn vriend bij u bepleit heeft gelukkig of te beklagen zijn. Verklaar u derhalve, Mevrouw! Doe uitspraak! Beslis zijn lot!

De Graaf vatte de hand der schoone weduwe en drukte er een hartelijken kus op, en de schoone weduwe slaakte een zucht, en bedekte haar gelaat met den doek in hare handen, en sprak half fluisterend:

— Ik stel mijn lot in uwe handen.

— Daar zult gij nimmer berouw over hebben! — riep de Graaf uit. — Nimmer!

Toen zette hij zich aan hare zijde, kuste op nieuw hare hand en ging voort:

— De kapel wordt gereed gemaakt, een priester komt, en binnen een uur....

— Maar dat gaat niet.... dat kan niet.... dat is te spoedig.... dat....

— Kan het geluk dan ooit te spoedig komen?

Dat antwoord deed alles af; — ten minste zij hield 't daarvoor, want zij glimlachte en zweeg.

— Maar, hemel! — hernam de Graaf — ik vergat iets.... Er is nog eene gewigtige moeijelijkheid; een bezwaar dat misschien onoverkomelijk is, en de echtverbindtenis onmogelijk kan maken.

— Een onoverkomelijk bezwaar! — riep de edele vrouw verschrokken uit. — Welk dan?

— Gij hebt gisteren avond gezegd, dat gij nimmer uwe hand aan een Hugenoot zoudt schenken.

De weduwe beefde, maar trok hare hand niet terug.

— Hemel! Gij zijt?....

— Helaas! — antwoordde de Graaf op luchtigen toon — het is maar zoo. Uw aanstaande gemaal is Hugenoot. Maar dat maakt immers geen verschil! De kerk veroorlooft de gemengde verbindtenissen, en de uwe zal er niet om verbroken worden, zoo ik hoop... Immers gij verlángt dit niet!.... o Spreek!

— Bemint mijn toekomstige Heer gemaal mij hartgrondig? — vroeg de beproefde weduwe schalks, na eenig nadenken.

— U beminnen? — Met geheel zijn hart.

— Welnu ik zal mij dan niet verzetten. De liefde komt van boven, en wat de hemel zamenvoegt zal de mensch niet scheiden.

— Eindelijk! — riep de Graaf vrolijk uit en zijn gelaat kreeg de uitdrukking van opene goedhartige sluwheid, die er een poos van verdwenen was, in vollen glans terug.

— Nu 't bezwaar tegen de gemengde huwelijken tot mijn genoegen is opgeheven — sprak hij — zie ik waarlijk niet in waarom uwe beminnelijke ROSE, die wij beiden zoo lief hebben, niet óók de gade zou worden van GASTON DE CHAMPLOUP, dien zij bemint.

Bij 't hooren van dien naam, rees de weduwe op, als of zij door een adder ware gestoken, en staarde den Graaf in 't gezigt.

— Kom aan, lieve! — hernam hij — wees ook toegevend omtrent hem.... *hij* zou 't besterven, en *zij* ook....

— Maar mijne dochter is arm, en hij is óók arm....

— Och, over zulk eene kleinigheid moet gij u niet ver-

ontrusten. Ik zal zorgen, dat de Koning hem eene compagnie geve.

— Stelt gij dan zoo veel prijs op dat huwelijk?

— Zeker. — Om de eer van ROSE.

— Nu dan: ná het onze....

— Neèn, neen! Waarlijk het huwelijk der dochter moet dat der moeder voorafgaan.... óf: beide de huwelijken kunnen te gelijk plaats hebben. — Alles is gereed: een ambtschrijver is reeds hier. ROSE heeft haar zondagskleed aan; een geestelijke is er ook reeds, en ziedaar zelfs onze vriend GASTON, die, als of hij geroepen ware, daar aankomt, in galop, over muren en heggen.

En hij wees met den vinger naar buiten, en bood haar de hand aan.

De schoone weduwe legde zwijgend hare hand in de zijne, en liet zich gewillig door hem naar de wapenzaal geleiden; daar vond zij den koudbloedigen D'ENTRAGUES, hare levenslustige dochter, een vreemden ambtschrijver, en den waardigen Vader SAMUËL reeds wachtende.

— Heer ambtschrijver! — sprak de Graaf — ik verzoek u, kort en bondig twee huwelijks-contracten te stellen; het eerste tusschen de *Damoiselle* ROSE DE VERSAC en *Messire* GASTON DE CHAMP-LOUP, Kapitein bij de garde van Zijne Majesteit den Koning van *Frankrijk;* — het tweede tusschen *Messire* HECTOR, *Vicomte* D'ENTRAGUES....

Dit zeggende keek de Graaf zijnen vriend eens spotachtig aan.

De praatschuwe *Vicomte* zag vreemd op, maar boog zich — de schoone weduwe stond verbaasd... wilde spreken... en...

— En — vervolgde de Graaf — de hooge, vermogende Dame *Châtelaine* DE VERSAC, Eerste Staatsdame van Hare Majesteit de Koningin van *Frankrijk*....

Mevrouw DE VERSAC zonk, dat hoorende, bijkans ineen; doch de Graaf ondersteunde haar, kuste haar de hand, en zeide:

— Wie zou zich niet gelukkig achten, Mevrouw! als hij in de plaats ware van mijn vriend D'ENTRAGUES, doch wat mij betreft zou dat niet mogen zijn, want mijne gemalinne MARIA DE MEDICIS is volmaakt welvarende.

— De Koning! — riep Mevrouw DE VERSAC.

— De Koning! — riepen te gelijk ROSE, de priester, en de ambtschrijver.

— Ja, *ventre-saint gris!* Ja, de Koning die zijne kleine vriendin wilde uithuwelijken en regt gelukkig maken.

Moeder en dochter beiden bogen de knieën voor den goeden HENDRIK *den Vierde;* — want het was inderdaad HENDRIK *de Vierde*, de *Bearnees*, de goede Koning, wiens aandenken het volk alle eeuwen door in zegening bewaart.

— *Ventre-saint gris!* — riep hij vrolijk uit, den *Vicomte* D'ENTRAGUES op den schouder kloppende — dat hebt ge van nacht niet gedroomd, dat ge heden de echtgenoot zoudt worden van de Eerste Staatsdame mijner gemalin. — Mevrouw! — ging hij voort — D'ENTRAGUES spreekt weinig, en hij drinkt voor vier. Ik verzeker u, dat hij een goed echtgenoot zal zijn.

Op dat oogenblik werd GASTON aangemeld, en hij trad binnen.

— Kapitein! — sprak de Koning — wij hebben u gewacht.

— Kapitein? — vroeg GASTON verbaasd — Ik kapitein? Waar zou ik kapitein van wezen!....

— Van mijne garde, *cordieu!*

— De Koning! — zeïde ROSE.

— De Koning!? — riep de jongeling uit, en verlegen en ontroerd, dat hij den degen tegen den Koning had getrokken, zonk hij op de knieën, maar vatte en kuste ook in verrukking de koninklijke hand, die de goede *Bearnees* uitstak, om hem op te heffen.

Aldus eindigde dit jagt-avontuur van den besten der koningen.

(*Naar* PONSON DU TERRAIL.)

ALLERLEI,

UIT DEN VREEMDE EN VAN NABIJ.

Medegedeeld door C. G. WITHUYS.

1.

ZAMENSPRAAK.

KOEKOEK: Zeg me eens, wat toch de reden zij
Dat de ooijevaar niets wijzer is dan wij?

EKSTER: De domoor, broêrtje lief! blijft dom
Al rijst hij tienmaal de aardbol om.

2.

BEDE VAN EEN JONGEN Dr.

Alweêr een dag verdwenen
En niemand die me ontbood!....
Geen zieken! — Waar zal 't henen!....
Heer! geef mij 't daaglijksch brood!

3.

ZORGELOOSHEID.

Wat hamer, roept HANS SCHREPEL,
Wat helpt dat kansje mij! —
Ja, 't regent rijstenbrij;
Maar 'k dacht niet aan een lepel!

4.

EIGENBAAT.

Gij eet en drinkt en noemt dat leven?
Zoo leeft in 't Noorden ook de beer.
Wie neemt, maar niet ook weet te geven
Is minder dan een spons: de maatschappij eischt méér.

5.

VÉÉL WETEN.

't Is goed en nuttig te studeeren
Al wat er wijs- en waarheid heet;
Om zóó met SALOMO te leeren:
Dat hij die véél weet, weinig weet.

6.

VERLIES EN WINST.

Schatrijke AMANT geeft niemand wat
En wordt steeds armer bij zijn schat. —
MYRTIL geeft ieder, wien hij zij,
En wint er hier en namaals bij.

MENGELWERK.

GESCHIED- EN OORDEELKUNDIGE BESCHOUWING DER GEVOELENS VAN DE OUDE VOLKEN AANGAANDE HET ZAMENSTEL DES HEELALS, EN IN HET BIJZONDER VAN DE KOSMISCHE STELSELS DER GRIEKSCHE WIJSGEEREN EN STERREKUNDIGEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. A. BAKKER, te *Rotterdam.*

I.

Men heeft, over het algemeen, tot nog toe niet dan onjuiste en onzamenhangende denkbeelden omtrent de gevoelens der oude volken, over de zamenstelling der wereld (*Kosmos*) gekoesterd, en zich met eenige oppervlakkige voorstellingen daaromtrent vergenoegd. Hoezeer men hierover voortreffelijke wenken in het meesterstuk van A. VON HUMBOLDT, in de *Notice de l'histoire de l'astronomie* achter het *Système de l'univers* van LA PLACE, en ook in de *Cosmographische lessen* van onzen landgenoot DE GELDER vindt, hebben daarentegen andere beroemde mannen van onzen tijd, zoo als DELAMBRE in zijne *Histoire de l'astronomie*, en WHEWELL in zijne *History of the inductive sciences*, dit onderwerp niet genoegzaam volgens de nog voorhanden zijnde bronnen toegelicht, en alle de nog bestaande vooroordeelen desaangaande niet weggenomen.

Een *Duitsch* geleerde, O. T. GRUPPE, heeft in onze dagen de kosmische stelsels der *Grieken* aan een vernieuwd onderzoek onderworpen en een helder licht daarover doen opgaan, dat ons in staat gesteld heeft eene nadere en juistere beschouwing daarvan te leveren; hetgeen voor de geschiedenis der wetenschappen en van die der vorderingen van den menschelijken geest niet onbelangrijk zijn kan.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat de *Grieken* hunne denk-

beelden over de zamenstelling der wereld, gedeeltelijk van de Oostersche volken en van de *Egyptenaren* hebben ontleend, en tevens dat hunne eigene zinnelijke waarneming en bespiegeling die heeft gewijzigd. Onze kennis aangaande die denkbeelden bij de *Chinezen*, *Indiërs*, *Perzen*, *Assyriërs*, *Chaldeën*, *Arabieren* en *Egyptenaren*, is zeer beperkt, even als hunne voorstellingen, voor zoo ver zij ons bekend zijn geworden, meestal ook bekrompen en soms ongerijmd waren. Sommige dezer volken, zoo als de *Chaldeën* en de *Egyptenaren*, hebben zich reeds vroeg met sterrekundige waarnemingen bezig gehouden, zij moesten zich dus ook te gelijk een denkbeeld van de inrigting van het groote wereldgeheel maken, waarvan de zinnelijke waarneming den grondslag moest zijn.

Het is bij MOZES, dat men de oudste oorkonde van eene Cosmogonie vindt, die waarschijnlijk eenen *Egyptischen* oorsprong hebben zal, en van een eenvoudiger en verhevener karakter is, dan die der Oostersche volken, zoo als zij ons in de fragmenten van SANCHONIATON bij de *Pheniciërs*, in de *Zend-a-vesta* bij de *Perzen*, in de *Veda's* en in de *Mahabarat* bij de *Indiërs* voorkomen.

Het kosmische stelsel zoo als het in *Genesis* en doorloopend in de geheele Heilige Schrift zich vertoont, rust geheel op de zinnelijke voorstelling. De aarde is het middelpunt der wereld, vast en onbewegelijk gegrondvest; zij is eene ronde platte schijf rondom door de zee of de wateren omringd, terwijl de hemel als een halfrond koepelgewelf op de grenzen van het uitgebreide cirkelvlak der wateren rust, en waaronder zich de zon en de maan bewegen, terwijl de sterren als kleinere lichten aan de binnenzijde des gewelfs vastgehecht zijn. Deze voorstelling werd later wel in eenige bijzonderheden gewijzigd, zoo als door de beweging der planeten en het aannemen van eene benedenwereld, *scheol*, het rijk der schimmen, maar waarvan de denkbeelden even duister en onbepaald als die schimmen zelve bleven. Het is niet uitgemaakt of de Oostersche volken met de *Egyptenaren*, de zon, de maan en de planeten als vrij zwevende bollen of als lichtende schijven aanzagen, of dat zij hunne beweging rondom vaste kringen of spheren aannamen; zoo veel is zeker, dat zij de beweegbare hemelligchamen als goddelijke wezens beschouwden, en dat in het Oosten het Sabeïsmus algemeen, en in *Egypte* gedeel-

telijk heerschende bleef. Bij al deze volken was de aarde het onbewegelijke middelpunt des heelals eene platte schijf door de wateren omringd of daarop drijvende. De bespiegeling der *Indiërs* wilde echter verder gaan: zij stelden vast, dat de aarde op eenen oliphant en dien weder op eene schildpad ruste, maar wáárop de schildpad gevestigd was, moest men aan de Braminen niet vragen, zij bleven hierop het antwoord schuldig. Verder ruste het hoogste van het hemelgewelf op den top van den berg *Meroë* in het middelpunt der aarde, waarschijnlijk de *Indo-kusch*, een der takken van het *Himalaija-gebergte;* de zee die de wereld omgeeft was voor hen de *Indische* oceaan. In *Genesis* is het paradijs ook in het middelpunt der aarde gelegen, de berg *Ararath* heeft dezelfde beteekenis als de *Meroë*, en de vier rivieren of takken die uit de hoofdstroom in Eden of het paradijs ontsproten, de *Pison*, de *Gihon*, de *Hiddekel* en de *Frath* ontlasten zich in de zee, die volgens het algemeene gevoelen de gansche aarde omringde.

Het is moeijelijk te zeggen welke rivieren hiermede bedoeld zijn, de *Pison* die het goudland *Havila* omloopt, is misschien de *Indus;* de *Gihon* die het geheele land van *Cusch* doorstroomt, de *Nijl;* en de *Hiddekel* en de *Frath:* de *Tiger* en de *Euphraat*. Het duidt eene zeer geringe aardrijkskundige kennis aan, deze rivieren uit eenen hoofdstroom te doen voortvloeijen — MOZES moet echter de *Roode* en *Middellandsche Zeeën* gekend hebben, die hij zich vereenigd als gedeelten der algemeene wereldzee voorstelde; terwijl de *Indische* aardrijkskunde zich niet verder uitstrekte dan tot hetgeen tusschen de *Indus*, de *Ganges* en de *Indische Zee* gelegen is.

Het was natuurlijk, dat men in de kindschheid der beschaving de aarde als het platte en vaste grondvlak der wereld aanzag; dat men den hemel als een blaauw gewelf beschouwde, en zon en maan met de sterren als groote en kleine beweeg- en onbeweegbare ligchamen aanmerkte, alleen geschikt om de aarde bij dag en nacht te verlichten. Men moest in het eerst immers afgaan op hetgeen de zintuigelijke gewaarwording van het gezigt ons schijnbaar leert. (1)

(1) Men zie over de Kosmographie van *Genesis*, BUTTMANN, *Mythologus*, Ir Th., en over die der Oostersche volken en der *Grieken*, J. H. VOSS, *Ueber die Gestalte der Erde nach den Begriffen der Alten*, en UCKERT, *Geographie der Griechen und Römer*, Ir und IIr Th.

De oudste denkbeelden die de *Grieken* omtrent de gesteldheid der wereld hadden, zijn een bewijs dat zij daarin met de Oostersche volken hoofdzakelijk overeenkwamen. Deze volken gingen hen in de sterrekundige waarnemingen en in de kosmische bespiegeling voor, maar bleven op een zekeren trap daarin staan, terwijl de *Grieken* van bijna hetzelfde gevoelen uitgaande, hunne voorstellingen tot verschillende theoriën ontwikkelden, en de onzamenhangende waarnemingen later tot een wetenschappelijk geheel bragten.

De Homerische gedichten die van *Ionischen* oorsprong zijn, leveren eene bepaalde voorstelling van het wereldstelsel op, dat in de hoofdtrekken met dat der *Aziatische* volken overeenkomt. De aarde is rond als eene schijf (*diskus*), of liever als een schotel of schaal; want aan de randen is zij iets verhoogd en in het midden eenigzins dieper, zoodat het water zich daarin verzameld heeft, dat tot op dezen dag den naam van *Middellandsche Zee* heeft behouden. De aardschijf is tevens door water omgrensd; namelijk door den oceaan, doch dit woord is niet zoo als nu in de beteekenis van wereldzee op te vatten, maar hij is een stroom van geene belangrijke breedte, die naar het Noorden en Oosten, Westen en Zuiden omvloeit, en zijnen oorsprong ten noorden van de Zuilen van Herkules heeft, om zich ten zuiden van die Zuilen weder in de *Middellandsche Zee* te ontlasten. De hemel is als eene glazen klok of stolp op de aarde gesteld (*Il.* XVIII, 399 en *Od.* XX, 65), die als de vaste bodem van alles, en tevens als het vat van de zich daarop bevindende zee wordt aangezien. De oceaan als een smalle vloed, komt weinig in aanmerking. Daarom speelt ook de aarde als de algemeene moeder in de Theogoniën de hoofdrol.

In de Theogonie van HESIODUS ontstaat na en uit den Chaos de breedborstige aarde en met haar te gelijk de hemel, omdat die haar overal zou kunnen bedekken. Hier is de aarde als eene wijduitgestrekte vlakte gedacht, zoodat tevens de hemel eene grootere uitgebreidheid verkrijgt, en hetgeen daaruit natuurlijk moest voortvloeijen, ook eene vlakkere gewelving; zoo als de naïve beschouwing en de perspectivische schijn aan de hand gaven.

Eene andere voorstelling zien wij in eenen lateren zang van den *Ilias* (XX, 201, 216): hier wordt de oceaan de oorsprong

van alles genoemd, en al vroeg ontmoeten wij in *Ionië* eene philosophische bespiegeling die in alle opzigten streeft om het ontstaan van alles uit het water te verklaren. Men was door de berigten der *Phenicische* zeevaarders bekend geworden, dat het water hetwelk het vaste land omgeeft, zoowel ten zuiden van *Azië* en *Lybië*, als aan gene zijde der Zuilen van Herkules, uitgestrekter dan een stroom was, ja, de *Middellandsche Zee* ver in omvang overtrof; men zag zich dus genoodzaakt eene andere verdeeling van land en water aan te nemen en het laatste het overwigt en de oorspronkelijkheid in te ruimen. De aarde van THALES was altijd nog eene *schijf*, zij was echter niet meer slechts de omvattende schaal voor een binnenwater, maar zij werd veeleer zelve door het water gedragen en als daarop drijvende beschouwd.

Wij zien dus dat het gevoelen van THALES, de stichter der *Ionische* school en *Griekenlands* eerste wijsgeer, weinig van de Oostersche, *Egyptische* en dichterlijke Kosmogoniën verschilt, en daar hij ook het daarin heerschende denkbeeld van eene boven- en benedenwereld aannam, men hem ten onregte de bolvormige gedaante der aarde (2) en de spherische vorm van het heelal (3) toegeschreven heeft. Men moet bij THALES de horizontale strekking der wereldvlakte vasthouden, hij leert het bestaan der aardschijf, eener cirkelronde tafel der aarde. Als de *Placit. phil.* van eenen spherischen vorm spreken, komt zulks door de later voorkomende verwisseling van *kring* met *spheer*, zoo als DIOGENES LAËRTIUS ook aan ANAXIMANDER eene spherische aarde toeschrijft; terwijl hij aan eene kringvormige dacht.

De oceaan is bij hem geen stroom meer, maar eene wezenlijke wereldzee, die zich onder de aarde voortzet, als de laatsten grond van alles: er moet even zoo min als bij de Braminen, naar eenen verderen grondslag, naar een *vat* waarin dezen oceaan bijeengehouden wordt, worden gevraagd; want het water is het beginsel van alle dingen bij THALES, die van *Phenicischen* oorsprong was, en dus veel van zee en water gehoord had.

De aarde is bij hem nog eene dunne schijf en drijft als zoo-

(2) *Pseudo* PLUTARCHUS *de Placit. philos.* III.

(3) J. H. VOSS, *Ueber die Gestalte der Erde nach den Begriffen der Alten.*

danig op de wateren van den oceaan, „zij drijft daar op als een hout." (4) Men had nog geen begrip van de specifieke zwaarte; door hare breedte en de groote massa water die haar ondersteunde, werd het zinken der aarde belet. Uit het water stijgt als damp, de lucht die de aarde bedekt naar boven; lucht kan zich weder tot water verdikken. De luchtkreits strekt zich over de aarde en de gansche oppervlakte van den oceaan uit, de hemel die hem beperkt is een half cirkelvormig gewelf, misschien wel wat vlakker gewelfd en van eene vaste stof gedacht; hetgeen noodzakelijk uit het denkbeeld der aanhechting van de vaste sterren aan dit gewelf moest voortvloeijen. Ofschoon wij dit laatste gevoelen niet bijzonder aan THALES kunnen toeschrijven, was het toch algemeen bij zijne navolgers en de gansche *Ionische* school aangenomen.

Hoe de hemelstolp of klok zich aan den oceaan hechte bleef onbepaald. Even zoo min kon men rekenschap geven hoe de beweegbare hemelligchamen en de vaste sterren, hunnen loop van hunnen ondergang tot hunne wederopkomst voortzetten, men wist slechts dat zij door den oceaan voor ons oog bedekt werden.

Dat THALES reeds eene zonsverduistering zoude voorspeld hebben, heeft niets onwaarschijnlijks. Men kende reeds lang bij de Oostersche volken, vooral bij de *Babyloniërs* en *Chaldeën*, eene achttienjarige periode (*Saros*) in welke de zons- en maansverduisteringen volgens eene rij zich herhalen. De kennis aan deze periode kan THALES in staat gesteld hebben om die zonsverduistering vooruit te bepalen; misschien heeft hij die ook wel kunnen berekenen, volgens de knoopen die de baan der maan met de ecliptica maakt. THALES kende ook de oorzaak der verschijning: de maan als een aardachtig ligchaam, bedekt geheel of gedeeltelijk het beeld der zon. Diensvolgens hield hij de zon en de planeten, hier sterren genoemd, voor ligchamen en van eene gloeijende aardachtige massa. (5)

Bij den tweeden *Ionischen* wijsgeer, die in vele opzigten merkwaardig is, bij ANAXIMANDER, vindt men in de hoofdtrekken dezelfde beschouwing van het wereldgebouw terug, doch met

---

(4) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

(5) *Placit phil.*, II, 13, 24.

wijzigingen die reeds de overgang tot de latere geheel afwijkende uitmaken.

Vooreerst moet hier weder eene dwaling aangewezen worden die alles in verwarring brengt, en zelfs nog in WHEWELLS *Geschiedenis der inductieve wetenschappen*, waarin men die het minst kan dulden, te voorschijn komt. Zij betreft de bolvormigheid der aarde, die ANAXIMANDER volgens DIOGENES LAËRTIUS zoude geleerd hebben.

Als men dit gezigtspunt met het beginsel van ANAXIMANDER, het oneindige (*apeiron*), in verband brengt, en daaronder valschelijk eene oneindige ruimte verstaat, zoude men tot het gevoelen van eenen vrijzwevenden bol in de oneindige wereldruimte komen; eene beschouwing die hemelsbreed van het eigenlijke gevoelen van ANAXIMANDER verschilt. De onbestemde en vlugtige opgaaf van DIOGENES LAËRTIUS kan geen gewigt hebben tegen de bepaalde en eigenaardige voorstelling die ons van PLUTARCHUS door EUSEBIUS (*Praep. Evang.*, I, 8) overgeleverd, is en waarmede de *Placit. phil.* (III, 10) overeenstemt. ANAXIMANDER houdt even als THALES de aarde voor eene schijf, rondom van den oceaan omgeven; doch hij beschouwt haar als minder vlak en geeft haar eene zekere dikte; hij ziet haar dus als een cylinder of cylindersegment aan, want hare dikte is gering tegen de middellijn van haar grondvlak en bedraagt daarvan slechts een derde gedeelte. Het schijnt dat eene proefondervindelijke waarneming van de diepte der bronnen, spelonken en bergwerken, tot deze bepaling aanleiding gegeven heeft.

De aarde blijft dus bij hem een paralelvlakkig ligchaam en het geheel der kosmische voorstelling heeft voornamelijk eene horizontale uitgestrektheid; hij geloofde hierdoor vastheid en stevigheid aan de aarde te geven, ieder ander figuur moest haar dobberend en wankelend doen zijn. De oceaan heeft ook slechts eene horizontale uitbreiding. De wereldkaart die ANAXIMANDER vervaardigde en waarvan HERODOTUS (IV, 36) met afkeuring gewag maakt, terwijl hij over den vorm der aarde als »ronder dan op een draaibank gemaakt" lagchen moet, was voorzeker een der eerste die door een *Griek* vervaardigd werd. De vordering in land- en volkenkennis moest de rondheid van het vaste land hoe langer hoe twijfelachtiger doen worden. Als de oceaan zich horizontaal uitstrekt, en

zich niet in het oneindige verliezen wil, moet hij begrensd zijn, en hij kan niet anders begrensd zijn dan door den hemel, die, als zijnde van eene vaste natuur, dat doen kan. Hij breidt zich tot onder den oceaan uit, eenigzins evenwijdig met den cylindervorm der aarde; hoe diep, daar moet men niet naar vragen.

Het is verder niet waarschijnlijk dat ANAXIMANDER even als THALES de aarde op het water heeft laten drijven, verscheiden redenen kunnen daartegen ingebragt worden. Bij hem is het water niet meer het hoofdbeginsel aller dingen; de aarde, als zijnde door hare dikte veel zwaarder, behoeft dezen steun niet, en is ook daardoor minder tot drijven geschikt. ANAXIMANDER leidt ook het ontstaan der wereld van eene scheiding der tegenstrijdige stoffen af, waarin het ligte en luchtvormige naar boven stijgt en het vaste en zware naar beneden zinkt. (6) Zoo kunnen wij dan aannemen, dat waarschijnlijk bij ANAXIMANDER de ronde breede aarde in den vorm van een cylindersegment, de algemeene grond en bodem van alles is, en dat tusschen haar en den hemel, van onderen, slechts eene smalle strook van den oceaan overblijft om de beweging des hemels gemakkelijker te maken.

De vorm des hemels moest voor ANAXIMANDER ook eene bolvormige zijn, zij was van eene vurige zelfstandigheid en omsloot de lucht boven de aarde »als de *schors* den boom." (7) Zijne vurige natuur hindert niet dat hij eene grens uitmaakt. Deze omsluitende schors vormt meerdere lagen; tusschen deze bewegen zich de verschillende hemelligchamen, als: de zon, de maan, de planeten en de vaste sterren. (8)

Wij zien dus dat bij ANAXIMANDER de voorstelling van het wereldgebouw zich verruimt. De hemel is het gewelf, waar binnen aan zich de vaste sterren als gehecht vertoonen, die zich door zijne omwenteling schijnen te bewegen, maar is niet te gelijk de baan der zon, maan en der planeten die zich in andere lagen op verschillende afstanden rondwentelen. (9) De maan is ons nader dan de zon, nog nader zijn ons de planeten,

---

(6) H. RITTER, *Geschichte der Ionische Philosophie*. Vergel. DIOD. *Sic.* I, 7.

(7) EUSEB., *Praep. Evang.*, I, 6.

(8) *Ibid.*

(9) Zie de mededeeling van EUDEMUS in *Simplicius Com.* ARIST. *de Coel.*

en hetgeen paradox schijnt te zijn nog nader de hemel der vaste sterren. Dien hemel is eene vaste doorschijnende kristallijne klok, zon, maan en de planeten bewegen zich aan gene zijde en schijnen daar door, hebbende ieder hunne bijzondere laag waarom zij zich rondwentelen. De *Placit. phil.* (II, 15) maakt van drie kringen of spheren gewag om welke de hemellichten zich bewegen. Zij zijn het die verschillende lagen vormen als van een boomschors, zoodat die hemelligchamen elkander in hunne ongelijke rondwenteling voorbij kunnen komen, b. v. de maan voorbij de zon.

Nog merkwaardiger is het volgende: ANAXIMANDER neemt eenen kring aan acht-en-twintig maal grooter dan de omtrek der aarde, die als een wagenwiel een holle rand heeft, die met vuur opgevuld is, en in dien rand eene opening waardoor het vuur dringt, dit is de zon; hij nam zulke openingen ook voor de maan, de planeten en de vaste sterren aan, hij behoefde dus de vaste sterren niet wezenlijk aan het hemelgewelf vast te hechten. Hoe vreemd ons deze voorstellingen mogen schijnen, zij waren echter het gevolg van eene nadere waarneming. Door de zonsverduisteringen had men geleerd dat het onmogelijk was, dat de zon en de maan zich in éénen kring konden bewegen, de maan ging de zon voorbij, zij moest dus nader dan deze zijn. Er bleef dus niet anders over dan het getal der spheren of kringen te vermeerderen, de kristallijne klok splitste zich dus in verscheidene lagen, waar tusschen zich verschillende hemelligchamen rondwentelden. Het omringende vuur des hemels gaf het licht aan deze ligchamen, en wij bekomen het eerst een denkbeeld van eene ondermaansche wereld.

Het stelsel van ANAXIMANDER, dat tot nog toe verkeerd en onvolledig voorgesteld was, verkrijgt nu eene groote mate van eigenaardigheid, en het maakt een gemakkelijke overgang uit tot de latere kosmische zamenstellingen der *Grieksche* wijsgeeren. Het streven naar een zamenhangend systema, was oorzaak dat ANAXIMANDER in betrekking tot de zon en de maan en de reden hunner verduisteringen, in juistheid van beschouwing terug ging. Terwijl THALES het licht der maan van de zon afleidde, gaf hij haar weder een eigen maar zwakker licht, en nadat zijn voorganger de wezenlijke oorzaak der zonsverduistering in den tusschenstand der maan gevonden

had, ging hij van dit gevoelen af, en verklaarde de maans- zoo wel als de zonsverduisteringen door de verstopping der aan deze hemelligchamen toekomende lichtopeningen. THALES kon van eene zonsverduistering rekenschap geven, maar geenszins van eene maan-eklips, die door de platvormigheid der aarde voor hem volstrekt onverklaarbaar bleef. ANAXIMANDER poogde zulks door zijne vreemde theorie te doen. Wij zien tevens dat hij nog zeer verwijderd was van de bolvormige gedaante der zon, maan, planeten en sterren aan te nemen, het waren voor dezen wijsgeer nog vurige schijven die door de hemelopeningen schenen. Wat de betrekkelijke grootte der hemelligchamen aangaat, hieromtrent gaf ANAXIMANDER zelfs getalsbepalingen, waaraan het voornaamste, de gegevens of grondslagen waarnaar hij rekende, ontbreekt. Hij hield de zon voor niet kleiner dan de aarde, volgens DIOGENES LAËRTIUS, hiermede is de positieve opgaaf van de *Placit. phil.* (II, 20, 25) niet geheel in strijd; zij schijnt ook van ENDEMUS (10) afkomstig te wezen. Volgens deze opgaaf is de zon 28 maal grooter dan de aarde, en de maan 27 maal, en dus de zon slechts $\frac{1}{27}$ grooter dan de maan. Hieruit volgt dat men de afstand van beide als weinig verschillend moet stellen; dit stemt goed met het beeld der lagen van eene boomschors overeen.

Wij moeten nog van twee latere *Ionische* wijsgeeren spreken, namelijk van ANAXIMENES en HERAKLITUS. ANAXIMENES neemt de aardschijf aan, den smallen oceaan rondom, en den kristallen halven bol daar boven, die uit eene vaste en harde stof bestaat. De aardschijf heeft ook weder eene mindere dikte dan bij ANAXIMANDER, want hij noemt haar schotel- of schaalvormig, ook drijft zij niet op den oceaan, maar schijnt dien veeleer te dragen. Daar ANAXIMENES de lucht als hoofdbeginsel aanneemt, laat hij de aarde op de lucht zweven. Zon en maan zijn voor hem geene bolvormige ligchamen, maar *vlak* gelijk een blad, (11) zij worden van de lucht door hunne breedte gedragen, (12) terwijl de vaste sterren aan het hemelgewelf gehecht zijn. Hier heeft reeds eene verwijdering van de moeijelijke theoriën van THALES en vooral van die van

(10) *Simplic. Com.* ARIST. *de Coel.*, p. 497.
(11) *Placit. phil.*, III, 10.
(12) *Placit. phil.*, *apud* EUSEB., *Praep. Evang.*, I, 8

ANAXIMANDER plaats, en men bespeurt eene toenadering tot de Pythagorische voorstellingen, waarvan straks nader.

Hij bestreed verder nog het denkbeeld, dat de zon, maan en verdere hemelligchamen onder de aarde hunnen loop voortzetten; zij gaan slechts achterom door het noorden, waar de aarde zich verhoogt. (13) Hij vergenoegt zich hier met de populaire voorstelling, misschien een gevolg van den hiërarchischen invloed der priesterschap, die in zijnen tijd in de democratische steden van *Ionië* heerschte.

Wij vinden ook in de zoo even aangehaalde plaats van ORIGENES eene zeer beeldrijke uitdrukking voor de beweging des sterrenhemels: de sterren bewegen zich als een »hoed om ons hoofd"; in dit beeld verschijnt de voorstelling van het halfrond des hemels zoo duidelijk, als op geene andere plaats bij de oude Schrijvers. Van HERAKLITUS, die zich juist niet het meest door sterrekundige en kosmische onderzoekingen deed kennen, weten wij niet veel meer dan dat hij zich niet ver van de volksvoorstelling en de onmiddellijke zinnelijke voorstelling verwijderde. Hij beschouwde ook de aarde als eene schijf en den hemel als half bolvormig. De horizontale ligging der aarde op den bodem der wereld is haar eigen, zoo als het vuur zijne natuurlijke plaats boven heeft; er zijn dus slechts twee bewegingen: *vuurwaarts* naar boven, *aardwaarts* naar beneden. De Heraklitische wijsbegeerte is in dit opzigt de voorbereiding der Platonische leer van eene bovenzinnelijke wereld, die nog geheel onontwikkeld in deze oud-*Ionische* wijsbegeerte sluimert.

Wij gaan thans tot eene andere wijze van beschouwing over, namelijk: van de *Ionische* die meestal empirisch was, en tot de *Dorische* die een meer theoretisch en bespiegelend karakter had. Het is opmerkelijk, dat twee der stichters, die van de *Italische* en *Eleatische* school, PYTHAGORAS van *Samos* en XENOPHANES van *Colophon*, *Ioniërs* waren, die de kiem van den griekschen geest van onderzoek in eenen nieuwen bodem overplantten.

Volgens de overlevering zou PYTHAGORAS de landen van het

---

(13) ORIGENES, *Phil.*, cap. 10.

Oosten en *Egypte* bereisd hebben; het schijnt evenwel, dat, zoo hij al niet in *Indië*, te *Babylon* en te *Memphis* is geweest, hij echter eenige kennis verkreeg van de sterrekundige waarnemingen der *Chaldeërs* en *Egyptische* priesters.

Wij hebben slechts karige berigten van de kosmische denkbeelden van PYTHAGORAS, die, als tijdgenoot van ANAXIMANDER, niet onkundig van die van THALES en van die zijns leerlings zal geweest zijn. THALES had juiste begrippen over de maan en de oorzaak der zonsverduisteringen; doch het was hem onmogelijk volgens zijn wereldstelsel eene verklaring der maaneklips te geven; dit schijnt PYTHAGORAS het eerst gedaan te hebben. Men moest het gansche oude systeem omverwerpen, als men op de vraag: welk ligchaam stelt zich tusschen de zon en de maan, bij eene verduistering van deze? »de aarde", kon antwoorden; dit schijnt PYTHAGORAS gedaan te hebben. Volgens DIOGENES LAËRTIUS (VIII, 26) die, hoewel een gebrekkig compilator, uit goede bronnen putte, stelde dezen wijsgeer: »dat de wereld bolvormig was, dat in haar mid»delpunt zich de aarde bevindt, die eveneens bolvormig is en »rondom bewoond. Er zijn tegenvoeters (*antipoden*), en het»geen voor ons *onder* is, is voor hen *boven*."

Hier is een groot keerpunt en eene geheel nieuwe wereldbeschouwing. De kloof tusschen zijne kosmische wereldbeschouwing en die zijner voorgangers, is grooter dan die tusschen hem en COPERNICUS. De aarde is hier, even als voor ons, een vrijzwevend ligchaam in het wereldruim, een bol die van alle kanten bewoond is, zoodat *onder* en *boven* slechts betrekkelijk bestaan. Alles verkrijgt hierdoor eene andere gedaante, zon en maan wentelen zich met de sterren rondom dien vrijen bol, zoo ontstaat licht en duisternis, dag en nacht; die, volgens PYTHAGORAS, gelijk verdeeld zijn even als het land en water. De hemel is geen halve bol meer die op den oceaan rust, maar een holle kogel waarin de zon, de maan en de planeten hunne banen beschrijven. Wij zien hier voor het eerst een geocentrisch systeem.

Alle deze zich vrij bewegende wereldligchamen zijn bollen, en de banen die zij doorloopen zijn cirkels. De cirkel is het volmaaktste figuur, de bol het volmaaktste ligchaam. De cirkelvormige baan keert in zich-zelve terug, en is een waarborg voor den eeuwigen duur der wereld en een blijk van de

goddelijkheid der sterren. Bespiegelende gronden op de zekerheid der wiskunde gevestigd, schijnen PYTHAGORAS tot zijne beschouwing gebragt, en hem hiervoor de bewijzen aan de hand gedaan te hebben. (14)

Het is opmerkelijk, dat eene zoo juiste voorstelling met zeer idealistische denkbeelden gepaard gaat. De planeten zijn bij PYTHAGORAS zeven in getal, zoo als de toonen in de octaaf; en hunne onderlinge afstanden volgens de wetten der harmonie geregeld. Van meer belang is het, dat voor PYTHAGORAS de morgen- en avondster een en dezelfde planeet zijn. Volgens DIOGENES LAËRTIUS zoude onze wijsgeer de eerste geweest zijn die dit heeft opgemerkt. De zeven planeten zijn dus hier: de Zon, de Maan, Mercurius, Venus, Mars, Jupiter, Saturnus.

Bij PHOTIUS (*in voce* PYTH.) vindt men eene korte opgaaf van de rang-ordening dezer planeten, die nog meer de voortreffelijkheid van zijn stelsel boven dat van zijne voorgangers bevestigt. Aan het uiterste van de wereldgrens is de hemel met de vaste sterren, die het al omgeeft; vervolgens, als verste planeet, Saturnus, dan Jupiter, Mars, Venus, Mercurius, de Zon, en eindelijk de Maan die het meest nabij is. De aarde is een vaste kern, omgeven van den oceaan, de lucht, en eene vurige spheer.

Welk een vooruitgang wordt men gewaar, als men deze denkbeelden met die van ANAXIMANDER vergelijkt. PYTHAGORAS behoeft niet meer als deze de kristallijne hemelklok gelijk eene boomschors in dunne lagen te splitsen: zijne wereldbollen bewegen zich vrij in denkbeeldige kringen. Van den half bolvormigen hemel is geene sprake meer. Hij omgeeft, integendeel, de aarde als zijn middelpunt van alle zijden; in zijne onmetelijke ruimte bewegen zich in ver van elkander verwijderde kringen de maan, de zon en de overige planeten.

Bij PLINIUS (15) vinden wij eenige afstanden vermeld, die een maatstaf aangeven van de denkbeelden, die men ook nog in zijnen tijd van de grootte van het heelal had. »Velen" — zegt hij — »hebben de afstand der sterren van de aarde

---

(14) Men zie hierbij de bewijzen van ARISTOTELES (*de Coel.*, II, 14) voor de bolvormigheid der aarde.

(15) *Hist. Nat.*, II, 19, 20.

zoeken te bepalen, en het daarvoor gehouden dat de afstand van de zon tot de maan negenmaal grooter is, dan de maan van de aarde is verwijderd. PYTHAGORAS, een man van eenen scherpzinnigen geest, heeft de maan 126,000 stadiën van de aarde geplaatst, van haar tot aan de zon het dubbelde, en van de zon tot aan den dierenriem of den vasten sterrenhemel het driedubbelde."

De overige planeten verdeelde PYTHAGORAS volgens PLINIUS geheel naar de verhouding der toonen in de octaaf: eene bespiegeling die alle inductieve gronden mist.

Hoe kort en verstrooid deze berigten wezen mogen, zijn zij echter genoegzaam om ons eene duidelijke voorstelling van het wereldstelsel van PYTHAGORAS te geven. Het is waarlijk verheven en grootsch, stout en eenvoudig, en verdiende dat het van hem den naam van *kosmos* of *orde* ontving; een woord dat ná hem de beteekenis van *wereldgeheel* behield.

De geheimhouding zijner leer, die waarschijnlijk wel de meeste betrekking op zijne sterrekundige denkbeelden had, omdat zij tegen de door de eerdienst geheiligde aanschouwingen aandruischten, heeft, hoewel nadeelig, even als de gewoonte van alle wijsgeerige scholen der oudheid om alle leerstellingen aan den meester toe te schrijven, ons niet geheel onkundig gelaten van de eigene gevoelens van PYTHAGORAS. Om hierin verwarring te voorkomen, zijn de gevoelens der latere Pythagoreërs bepaaldelijk te onderscheiden van die des wijsgeers naar wien zij zich noemden.

Bij de Pythagoreërs, vooral bij de latere, vinden wij zeer afwijkende gevoelens van die huns meesters. Eene inwendige noodzakelijkheid drong hen op den door hem gelegden baan voort te gaan en zelfs hierin geene gewaagde stellingen te ontzien. Er was ook veel in het stelsel van PYTHAGORAS dat aanleiding moest geven om hetzelve te wijzigen en te verbeteren.

Volgens de berigten van ARISTOTELES (16) moeten de Pythagoreërs al vroeg het denkbeeld van een centraalvuur aangenomen hebben, dat als een algemeen en karakteristiek ken-

(16) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

teeken van hunne kosmische stelsels kan aangemerkt worden, en de grondslag werd van al de wijzigingen die zij in het oorspronkelijk systeem van PYTHAGORAS bragten.

Wij zijn het meest met de bijzondere gevoelens van PHILOLAUS bekend, waarin de leer van het centraalvuur ook de hoofdrol speelt; doch wij kunnen niet verzekerd zijn dat dit gevoelen bij alle, voornamelijk bij de vroegere Pythagoreërs, aangenomen was. Het stelsel van PHILOLAUS heeft het geluk gehad, van voor dat van COPERNICUS gehouden te worden, zoo als door STANLEY, MONTUCLA, BAILLY, de *Fransche* Encyclopedisten, en, wat het opmerkelijkste is, door COPERNICUS-zelf. Deze beroept zich in zijnen brief aan Paus PAULUS III, die tot inleiding dient van zijn beroemd werk: *de Revolutionibus orbium celestium*, op eene plaats van CICERO, waarin gesproken wordt, dat een *Syracuser* de omwenteling der aarde om hare as geleerd had, en bijzonder op hetgeen in de *Placit. phil.* (III, 13) voorkomt, volgens hetwelk de Pythagoreër PHILOLAUS, de planetarische beweging der aarde om de zon, en daarentegen HERAKLIDES van *Pontus* en ELEPHANTUS hare wenteling om hare as zouden gesteld hebben. Een ander geschrift der oudheid, de *Psammites* van ARCHIMEDES, bleef aan COPERNICUS onbekend, het verscheen eerst eenige jaren na zijnen dood, hetgeen ook onze opmerking verdient. TIEDEMANN (17) is de eerste die wijdloopig en met goede gronden heeft aangetoond, dat uit de woorden en de wijze van uitdrukking van ARISTOTELES het gevolg moet getrokken worden, dat het centraalvuur verschillend van de zon moet zijn. L. IDELER (18) daarentegen ziet in de leer van PHILOLAUS het gevoelen, dat de zon het middelpunt van ons wereldstelsel uitmaakt. Dit is echter geheel onmogelijk, indien men het getuigenis van STOBEUS niet verwerpen wil, die uitdrukkelijk zegt, dat volgens PHILOLAUS de zon-zelve eene planetarische baan beschrijft. Daar volgt onmiddellijk, dat het centraalvuur, een bijzonder hemelligchaam, onderscheiden van de zon zijn moet; ook werd het door de Pythagoreërs de *wereldhaard* genoemd. Om geen twijfel over te laten, voegt hij daarbij, dat PHILOLAUS de zon als een glasachtig ligchaam beschouwde, dat *geen*

---

(17) *Griechenlands erste Philosophen*, S. 448.

(18) *Ueber das Verhältniss des* COPERNICUS *zum Alterthums.*

eigen licht heeft, maar eerst door het centraalvuur moet verlicht worden. Men ziet dus, dat het stelsel van COPERNICUS een geheel ander dan dat van PHILOLAUS is, en dat hij zijne grootsche gedachte niet met dien ouden wijsgeer behoefde te deelen. IDELER bemoeit zich echter weinig om de kosmische theorie van PHILOLAUS uiteen te zetten; hij ziet daarin noch duidelijkheid noch zamenhang. Dit onderwerp is door BÖCKH naauwkeuriger beschouwd, niet alleen in zijn geschrift over PHILOLAUS, maar ook in eene gelegenheidsrede: *De Platonico Systemate Coelestium Globorum et de vera indole astronomiae Philolaicae*, 1810.

Als wij het stelsel van het centraalvuur in het algemeen beschouwen, is het reeds eene stoute gedachte, de aarde eene planetarische beweging daar rondom te geven; deze beweging moest cirkelvormig zijn en als zoodanig een middelpunt hebben, en daarvoor kon moeijelijk een der bekende hemelligchamen aangenomen worden, die oogenschijnlijk zelfs om de aarde draaijen; een ideaal punt moest daarvoor in de plaats treden: dit was voor de Pythagoreërs het centraalvuur. IDELER maakt daarop de aanmerking, dat wij niet moeten vragen waarom wij dit vuur niet zien kunnen, alhoewel het de glazen zonneschijf kan verlichten, zoodat het louter onzin is het bestaan daarvan te stellen, — omdat wij het antwoord op de vraag: waar is het dan? moeten schuldig blijven. Als wij de zaak uit het standpunt der Pythagoreërs bezien, is dit echter zoo moeijelijk niet. Wanneer de aarde zich niet om hare as wentelt, dan keert zij steeds dezelfde zijde naar het centraalvuur, en de aarde is er mede in dezelfde verhouding als de maan met de aarde, die altijd dezelfde zijde daar naar toe gekeerd houdt; hetgeen misschien wel aanleiding tot het veronderstellen van den algemeenen wereldhaard heeft gegeven. De opmerkingen die men ten opzigte van de maan maakte, schijnen aan de kosmische denkbeelden der Pythagoreërs niet alleen, maar ook aan latere beschouwingen eene nieuwe ontwikkeling gegeven te hebben; doch hier waren zij tevens ook de oorzaak, dat men niet tot de wenteling der aarde om hare as kon besluiten. Men wist reeds dat de aarde bolvormig was, maar men kende slechts een halfrond, en men bleef van den toestand van het andere onkundig. Men dacht, daar het in het eene naar het noorden hoe langer hoe kouder werd, zulks

omgekeerd in het andere plaats had en 't naar het zuiden hoe langer hoe heeter moest worden. Dit halfrond dat wij niet zien, was dus naar het centraalvuur toegekeerd; het afgewende dat wij bewonen moest door de zon verlicht worden, die eigenlijk het licht van het centraalvuur naar ons terugkaatste. Wij bewoonden dus de schaduwzijde der aarde, terwijl het andere halfrond de licht- en vuurzijde uitmaakte.

ARISTOTELES geeft ons (19) het berigt, dat de Pythagoreërs eene *regter-* en *linkerzijde* des hemels veronderstelden, en hij zoekt het onpassende daarvan aan te toonen door de bewering, dat er aan den hemel geen regts of links, geen onder of boven te pas komt, hetgeen door PLATO in zijnen *Timeus* reeds was aangemerkt. Bij de Pythagoreërs echter had zulks eene andere beteekenis. *Regts* is de lichtzijde, *links* die der duisternis; ook is het boven en onder, alsmede voor en achter. Bij eene nadere beschouwing blijkt het, dat de Pythagoreërs dit onderscheid niet zoozeer op den hemel dan wel op de aarde hebben toegepast, want zij spraken van de zijde waarop wij wonen, terwijl ARISTOTELES alleen van den hemel gewag maakt. Regts en links staat ook in de Pythagorische tafel der tien *Systochiën* (tegenstellingen?) en zijn daar als het symbool van het goede en kwade, het volkomene en onvolkomene genomen. Wij bewonen dus volgens de Pythagoreërs de onderste zijde der aarde, het halfrond dat van het centraalvuur is afgewend.

Volgens hen wentelt de aarde zich in vier-en-twintig uren rondom dit centraalvuur. »De aarde loopt als eene ster rondom het centraalvuur en brengt daardoor dag en nacht voort", zegt ARISTOTELES (20). De Pythagoreërs, volgens SIMPLICIUS, noemden de aarde eene ster en een orgaan van den tijd, want zij is oorzaak van dag en nacht. Het was geenszins de verwisseling der jaargetijden, of den loop der zon door de teekenen van den dierenriem, die de Pythagoreërs door den loop der aarde rondom het centraalvuur wilden verklaren, maar alleen de dagelijksche omdraaijing van den vasten sterrenhemel. Dit was reeds óók eene stoute gedachte om dien hemel te doen stilstaan; ofschoon zij nog eene schrede van de

(19) ARIST., *de Coel.*, II, 13.
(20) *Ibid.*

waarheid, namelijk de wenteling der aarde om hare as, verwijderd waren. De zon blijft hier nog eene planeet, die in een jaar haren loop rondom het centraalvuur volbrengt.

Bij PHILOLAUS en andere Pythagoreërs komt nog de leer van de *tegenaarde* voor, die echter van den wetenschappelijken kern der theorie des centraalvuurs afgescheiden kan worden niet alleen, maar ook daarvan gezuiverd worden moet; omdat zij die in haar eigenlijk wezen regtstreeks tegenspreekt. ARISTOTELES zegt (21): »Ook nemen zij eene andere, aan de onze tegenovergestelde, aarde aan, die zij *tegenaarde* (*antichton*) noemen, omdat zij de oorzaken der verschijnselen niet opsporen, maar aan die verschijnselen hunne meeningen en phantasiën met geweld aanpassen, en daardoor den wereldschepper het werk uit de hand nemen." En in de *Metaphysica* merkt hij aan: »De zoogenoemde Pythagoreërs, die zich het eerst met wiskundige onderzoekingen hebben bezig gehouden, zeggen: dat de hemel harmonie en getal is; omdat nu het tiental een volkomen getal is, en de geheele natuur der getallen in zich bevat, zoo stellen zij vast, dat er *tien* ligchamen moeten zijn, die zich aan den hemel bewegen, en daar er slechts *negen* zigtbaar zijn, zoo maken zij de tegenaarde tot het tiende." Zij die het eerst het centraalvuur aannamen, vervielen niet in die willekeurige bespiegeling waarmede ARISTOTELES zoo gaarne den spot drijft. Zij wilden hierdoor, zoo als wij gezien hebben, de beweging des sterrenhemels verklaren; geheel anders was het met de uitvinders der tegenaarde. Hoe kwamen zij aan het geheiligde tiental? PYTHAGORAS kende slechts zeven planeten; door het centraalvuur kwam de aarde als achtste daarbij, en zoo men bij de tegenaarde niet nog de sterrenhemel als de tiende voegt, komt men er niet toe, en dan vervalt geheel het vorige stelsel, dat dien hemel schijnbaar doet bewegen maar wezenlijk stil doet staan. Er zijn dus twee verschillende theoriën van het centraalvuur, de eene die, van de verschijnselen en eene diepe bespiegeling uitgaande, oorspronkelijk gedacht was; de andere die ongegrond op eene uitwendige zamenvoeging ruste, uit misverstand voortkwam, en op eenen zich weêrsprekenden onzin uitliep: deze laatste theorie ontmoet men bij PHILOLAUS.

---

(21) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

Het is duidelijk, dat de oorspronkelijke leer van het centraalvuur op den stilstand des hemels en zijne tegenstelling met de planeten berust, en tevens dat hij als eenen oneindigen ether werd aangemerkt, hetgeen reeds groote vorderingen in de kennis van de zamenstelling des heelals aanduidt; terwijl het aannemen van eene tegenaarde tot nieuwe ongerijmdheden moest aanleiding geven. Deze tegenaarde moest tusschen de aarde en het centraalvuur omwentelen en dit voor ons onzigtbaar maken, indien men aannam dat zulks in denzelfden omloopstijd geschiedde; zij bleef dan ook voor ons onzigtbaar, omdat hare donkere zijde altijd naar ons toegekeerd was, en is dus volstrekt onnoodig en verklaart niets. Nog ongerijmder is het als men de tegenaarde buiten de aarde doet omloopen: hoe komt het dan dat wij haar niet zien, tenzij men aanneemt dat zij altijd in de schaduw der aarde zich beweegt, en juist tusschen ons en de zon blijft, zoodat zij aan de ons toegekeerde zijde altijd verduisterd wordt. Het schijnt uit alles, dat deze volstrekt onnoodige tegenaarde uit het misverstand ontstaan is, van het onbekende halfrond, dat naar het centraalvuur is toegekeerd, als eene afzonderlijke planeet aan te nemen; zij moest dan even als de aarde bolvormig zijn. Hier, met BRANDIS (22) een middelweg in te slaan, waardoor de tegenaarde een van ons halfrond afgescheiden en paralel zich bewegende halve bol wordt, is zoo goed als die geheel weg te redeneeren.

Doch het schijnt voornamelijk door de leer van de harmonie der spheren, dat de Pythagoreërs tot het aannemen van eene tegenaarde gebragt werden. De zeven planeten van PYTHAGORAS komen met de zeven toonen der octaaf overeen (23); toen men tot het denkbeeld van een centraalvuur kwam, kon men bij het achttal niet blijven staan, men werd gedrongen, om tot het heilige getal op te klimmen, en hierom de sterrenhemel en eene geheel denkbeeldige tegenaarde hier bij te voegen, om dit getal (de *tetraktus*) volledig te maken.

PHILOLAUS is voorzeker de uitvinder der theorie van het centraalvuur niet, omdat de tegenaarde ook bij hem voorkomt en hij ook de sterrenhemel draaijen laat; hij was een der

---

(22) *Geschichte der Griechisch Römische Philosophie*, 1r. Th.

(23) PLIN., *Hist. Nat.*, II, 20.

latere Pythagoreërs, die het tiental op hun wereldstelsel toepasten, en onder dezen komt hem zelfs geene uitstekende plaats toe.

Volgens PLUTARCHUS en STOBEUS (24) is de zon bij PHILOLAUS eene glasachtige schijf, die het licht van het centraalvuur ontvangt en terugkaatst. Dit was immers een teruggang van het volkomener stelsel, dat de bolvormigheid van alle hemelligchamen stelde. Reeds had STOBEUS (25) aangemerkt, dat ALKMEON even als ANAXIMENES, de zon als eene vlakke schijf aanzagen, maar dat de Pythagoreërs die voor bolvormig hielden. ARISTOTELES (26) noemt dezen ALKMEON eenen lateren en verbasterden Pythagoreër. PHILOLAUS schijnt dus met hem in ééne klasse te vallen. BÖCKH (27) stelt, dat PHILOLAUS door de tegenaarde het andere halfrond, *terra antipodum*, verstaan heeft, hetgeen tegen het heilige getal strijden zou. Wij zijn het met IDELER eens, dat wij ons van het stelsel van PHILOLAUS geen volkomen duidelijk begrip kunnen vormen. PHILOLAUS schijnt ook niet eens de uitvinder van het tiental geweest te zijn. Volgens ARISTOTELES (28) zoude men kunnen opmaken, dat HIPPASUS van *Metapontus* het eerst het bestaan van het centraalvuur zoude geleerd hebben, omdat hij, even als HERAKLITUS het vuur als de voornaamste hoofdstof aanzag: eene uitdrukking, die hij ook, bij gelegenheid dat hij van het centraalvuur spreekt (29), gebruikt. ANAXIMANDER had reeds even als HERAKLITUS het vuur de hoofdrol in het wereldstelsel doen spelen, het moest volgens hem de eene pool van den hemel innemen; zij plaatsten het beide aan den omtrek of grens des heelals, terwijl de Pythagoreërs het in het middelpunt stelden.

Het is ook een eenvoudiger en treffender gedachte die COPERNICUS geleid heeft. De Pythagoreërs waagden niet zoo als hij, hiervoor de zon als de bron van licht en warmte aan te nemen. Volgens de oogenschijnlijke waarneming was de zon eene planeet even als de maan, hoezeer ANAXIMANDER beide

---

(24) *Placit. phil.*, II, 13. *Eclog.*, p. 530.
(25) *Eclog.*, p. 526.
(26) *Metaph.*, II, 4.
(27) *De Platonico Systemate etc.*
(28) *Metaph.*, I, 3.
(29) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

reeds buiten den sterrenhemel gesteld had. Wat de betrekking hunner theorie met de verschijning aangaat, deze ziet voornamelijk op de verklaring van dag en nacht. De wenteling der aarde om het centraalvuur in 24 uren is een surrogaat, en een voorlooper zoowel van de wenteling om hare as als van haren planetarischen loop om de zon. Het planeetstelsel verkreeg hierdoor eene nieuwe uitbreiding en bevestiging; met meer regt dan vroeger verscheen de zon als planeet met een éénjarigen omloopstijd; de planeten traden wijder uit elkander, en de sterrenhemel, in plaats van een begrensd gewelf te zijn, werd eene oneindige ruimte waarin de hemelligchamen, ieder als eene bijzondere wereld, door eenen dampkring waren omringd, even als de aarde die voor het eerst eene planeet werd (30). De banen der planeten waren alle cirkels en hunne bewegingen geëvenredigd, zoodat zij in eenen gelijken tijd eene gelijke ruimte doorliepen; een gevolg der harmonie door PYTHAGORAS in den Kosmos aangenomen (31), en die zelfs tot KEPLER in de sterrekunde bleef heerschen.

Het stelsel van het centraalvuur had, zelfs in zijne zuiverste gedaante, leemten, die bij eene nadere opmerkzaamheid niet verborgen konden blijven. Hoe komt het dat slechts de zon, en ook niet de maan het licht daarvan ontvangt? Waarom vertoont zij niet even als de maan verschillende phasen? Eene vraag, die echter bij het beschouwen der zon als eene glasachtige schijf moest wegvallen. Wat eindelijk deze theorie de doodsteek moest geven, was de kennis van het zuidelijk halfrond aan gene zijde van den evennachtelijn. Daar moest het centraalvuur gezien worden, indien het voorhanden ware; wierd het niet gezien, dan bestond het ook niet; want anders zoude het eerder dan de zon bemerkt zijn geworden.

Het is zeer waarschijnlijk, dat de Pythagoreërs ten tijde van SOCRATES en PLATO, daarvan kennis bekomen hadden. Minder zeker is het ten opzigte van HERODOTUS, hetgeen blijkt door de aanmerking omtrent den togt rondom *Afrika*, onder PHARAO NECHO (32), waar hij volgens de *Ionische* voorstelling niet gelooven kon, dat de zeelieden de zon in het noorden

---

(30) *Placit. phil.*, II, 13.
(31) GEMINUS, *Astr.*, c. 1.
(32) HEROD., IV, 42.

gezien hadden. In de tijden van ALEXANDER was de kennis van het zuidelijk halfrond meer algemeen geworden. De vaarten van HANNO en SCYLAX hadden het bestaan daarvan buiten twijfel gesteld. Zoo was dan der leere van het centraalvuur eenen maar korten levensduur beschoren: de voorwaarde daarvan was de onkunde van het aanwezen van een ander halfrond, waarop men dit niet zag; zoo spoedig die verdween, was zij onherstelbaar verloren. De tijdruimte waarin zij heerschte en eenen natuurlijken en noodzakelijken invloed had, ligt dus tusschen de kennis van de bolvormigheid der aarde, en die van het andere halfrond. Zij mag slechts een of twee menschenlevens aanhangers gehad hebben, toen zij op eene organische wijs in eene betere beschouwing werd opgelost — en deze was de leer van de wenteling der aarde om hare as.

Het gevoelen van de wenteling der aarde om hare as, wordt door THEOPHRASTUS, het eerst aan HICETAS van *Syracuse* toegeschreven (33); zulks is woordelijk overgenomen door COPERNICUS en door alle latere Schrijvers. Volgens deze plaats beweegt zich de hemel niet, maar de aarde; dus is hier sprake van hare ronddraaijing om hare as. De bewering van CICERO, dat zich in het heelal buiten de aarde niets zoude bewegen, is zoo duidelijk valsch, dat zij aan geen wijsgeer of sterrekundige kan toegeschreven worden; dus kan men zich op zijne woorden aangaande dit onderwerp niet beroepen. Ook heeft hij niets over de school gezegd waartoe HICETAS behoorde. Was hij een Pythagoreër? Men zoude zulks kunnen gelooven, omdat hij van *Syracuse* was. Wij weten ook niets van den tijd waarin hij bloeide; als hij werkelijk de wenteling der aarde om hare as geleerd heeft, moet hij een Pythagoreër geweest zijn, die jonger was dan zij die de leer van het centraalvuur voorstonden, dat slechts een surrogaat daarvoor was; hij moet daarom later dan PHILOLAUS gesteld worden, en valt dus in den tijd van SOCRATES en PLATO.

Doch een berigt van DIOGENES LAËRTIUS (34) zegt ons juist het tegendeel. Na ons gemeld te hebben dat PHILOLAUS de planetarische beweging der aarde om het centraalvuur aannam, voegt hij er bij: »anderen zeggen, dat zulks HICETAS van

---

(33) CICERO, *Acad. prior.*, II, 39.

(34) VIII, 85.

Syracuse gedaan heeft." Hieruit zou kunnen volgen, dat PHILOLAUS en HICETAS tijdgenooten waren, en dat zij, de een of de ander, die leer van elkander overgenomen hebben. Hiermede staat eene vermelding van de *Placit. phil.* (35) in verband, waaruit blijkt, dat HICETAS het bestaan van het centraalvuur, en wel met de tegenaarde als eene bijzondere planeet, aangenomen heeft; hij is dus reeds van de oorspronkelijke theorie daarvan verwijderd, waar de bovengenoemde HIPPASUS de uitvinder van kan geweest zijn, en staat waarschijnlijk tusschen dien en PHILOLAUS in. CICERO schijnt dus in deze plaats den planetarischen loop der aarde met de wenteling om hare as verward te hebben.

De verdienste der Pythagoreërs is, dat zij tot het ontdekken dezer omwenteling aanleiding hebben gegeven; zij zelven sloegen hiertoe eenen verkeerden weg in, en hoe meer zij dien vervolgden, raakten zij van het regte spoor. Wij moeten den eersten verkondiger van deze omwenteling in eenen lateren tijd, en vermoedelijk niet bij de Pythagoreërs zoeken. Wij vinden in de *Placit. phil.* (36) de korte opgaaf dat HERAKLIDES van *Pontus* en ELEPHANTUS de aarde deden bewegen, doch niet voortgaande (d. i. planetarisch) maar om haar eigen middelpunt (as) en wel van het westen naar het oosten. Hoezeer deze plaats duidelijk en HERAKLIDES genoegzaam bekend is, komen er echter nog zwarigheden voor. HERAKLIDES van *Pontus* wordt door CICERO (37) een toehoorder van PLATO genoemd en als een geleerd man aangeduid. Hij was een geschiedschrijver der Pythagorische leerstellingen en met die van PLATO en ARISTOTELES vertrouwd; hij schijnt meer een geleerd compilator dan een oorspronkelijk wijsgeer geweest te zijn, waardoor het onwaarschijnlijk wordt, aan hem de uitvinding der nieuwe leer van de wenteling der aarde om hare as toe te schrijven. Van den leeftijd van ELEPHANTUS weten wij niets, en van zijne kosmische denkbeelden slechts het weinige dat STOBEUS ons daarvan mededeelt (38); hij noemt hem een Pythagoreër, maar schrijft hem gevoelens toe die meer naar die

---

(35) *Placit. phil.*, III, 9.
(36) III, 13.
(37) *Tusc.*, V, 3.
(38) *Eclog.*, I, 16.

van LEUCIPPUS en DEMOCRITUS gelijken; hij leerde het bestaan van het ledige en der atomen, en zou het eerst de Pythagorische monaden als stoffelijk opgevat hebben. Hij schijnt dus tot het tijdstip der oplossing van het Pythagorismus te behooren, waarin de *Dorische* leerstellingen zich met de *Ionische* in een eklektismus te zamensmolten, dat, uit hoofde van den weinigen zamenhang zijner strijdende bestanddeelen, weldra voor eenen nieuwen, krachtigen en oorspronkelijken vorm, die der *Attische* wijsbegeerte, moest plaats maken. Het schijnt na overweging van alle deze bijzonderheden met genoegzame zekerheid te blijken, dat de leer van de wenteling der aarde om hare as, niet aan de Pythagorische school toebehoort; want die van het centraalvuur en van de tegenaarde, die ARISTOTELES (39) aan de latere Pythagoreërs toekent, is daarmede in tegenspraak. Ware dit ook niet het geval geweest, hij zoude dat hier gezegd hebben; maar hij spreekt er niet van, en schrijft integendeel dit gevoelen aan eenen geheel anderen toe, gelijk wij later zien zullen.

(39) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

BIJDRAGE TOT EENE GESCHIEDENIS VAN DE LIEFHEBBERIJ-TOONEELEN.

De geschiedenis der liefhebberij-tooneelen is een gedeelte van die des tooneels in 't algemeen.

Het is niet waarschijnlijk dat de *Grieken* in hunne woningen, of in gesloten gezelschappen tooneelstukken hebben uitgevoerd. Dat verlichte volk had voor den stand des tooneelspelers geene minachting; zelfs de rijkste en voornaamste personen konden dus het tooneel betreden, en aan hunnen smaak voor de kunst in het openbaar voldoen, zonder nadeel voor hun aanzien of waardigheid, en zonder op te houden tot de deftige en geëerde standen te behooren. Het getuigenis daaromtrent van TITUS LIVIUS laat deswege geen twijfel over. Van den tooneelspeler ARISTON sprekende, zegt hij: »Deze was van deftigen huize, bezat middelen, en zijne kunst onteerde hem niet, want dit bedrijf is bij de *Grieken* niet in verachting." De voornaamsten hunner tooneeldichters: ESCHYLUS, SOPHOCLES

en ARISTOPHANES, traden dan ook zelf in hunne stukken op, en de tijdgenooten van DEMOSTHENES zonden zelfs een beroemd tooneelspeler, ARISTODEMUS, als gezant aan PHILIPPUS.

Die gunstige denkwijze over de Muze des tooneels en hare tolken was den goeden smaak en het gezonde verstand van dat kunstlievende volk waardig. Ontleenden de priesters der eeredienst, die tolken van de orakels der goden, aan hunne ambten een geheiligd karakter; zij die geheel hun leven toewijdden aan 't bestudeeren en voordragen der scheppingen van het dramatisch genie, hadden (niet zonder regt) aandeel in de eer die aan het genie-zelf werd bewezen.

De *Romeinen* koesterden geheel andere begrippen omtrent den stand des tooneelspelers. Zij beschouwden dien als eerloos, en geen vrijgeborene mogt dien aanvaarden. De *Fransche* Academie heeft dat met drogredenen willen verontschuldigen; zij zeide: »de tooneelspelers werden te *Rome* eerloos geacht om hunne lage geboorte, maar niet om hun beroep, en zoo dat beroep uitgeoefend ware geworden alleen door vrije lieden, dan zouden die zoo veel achting hebben genoten als hunne kunst verdient." — Maar of de wet een beroep voor eerloos verklaart, of aan geene andere dan verachte lieden vergunt om het uit te oefenen, komt op hetzelfde neder, en maakt dus ook in 't beginsel geen groot verschil. Het tooneel te betreden boezemde den *Romeinen* een diepen afkeer in. Men kent de treffende klagten van den Ridder LABERIUS, toen hij door den Keizer gedwongen werd om te spelen: »zestig jaren lang droeg ik een onbevlekten naam: als Ridder ben ik uit mijner vaderen huis gegaan, en ik zal er nu als tooneelspeler in wederkeeren! Ik heb te lang geleefd!"

In een land waar zulk eene schande den tooneelspeler aankleefde, kon aan den smaak voor declamatie, die zich bij alle beschaafde natiën openbaart, alleen onder het huiselijk dak worden voldaan. Er bestond dus eene soort van tooneelspelen — de *Atellanae* of *Exodiae* — waarvan de uitvoering aan de patricische en de vrije jongelingen, niet enkel als een vermaak, maar zelfs als een regt was voorbehouden. Met dien geest van uitsluiting, die aan alle aristocratiën eigen is, zouden zij, zegt TITUS LIVIUS, niet hebben gedoogd, dat gewone tooneellisten hunne spelen hadden bezoedeld.

Het was ook alleen op liefhebberij-tooneelen, dat, gedurende

een lang tijdverloop, het *Italiaansche* tooneelspel, na vele eeuwen van verval, zich bij 't herleven der letteren allengs weder ontwikkelde. De trage vorderingen van dezen tak van letterkunde op het schiereiland en 't klein getal goede tooneelwerken daar voortgebragt, schijnen de *Fransche* uitspraak te regtvaardigen: dat de *Italianen* evenzeer als hunne voorgangeren de *Romeinen*, het ware gevoel voor het tooneel missen. Hunne letterkunde had dan ook reeds meesterstukken van stijl en vinding voortgebragt, eer de kunsten van uitvoeren en decoréren hare eerste proeven nog leverden. Door de gedichten van DANTE en PETRARCHA en het proza van BOCCACCIO was hunne taal reeds ten toppunt van volkomenheid gevoerd, eene eeuw vóór dat er iets tooneelmatigs in dezelfde taal werd geschreven. De titel zelfs van het *Florentijnsche* heldendicht bewijst hoe weinig denkbeeld men in de veertiende eeuw van het schouwtooneel had. Zou DANTE anders zijn drievoudig gezigt van den hemel, het vagevuur en de hel eene Comedie (een blijspel) hebben genoemd?

Gedurende den geheelen tijd van de verschijning dier groote mannen, tot op het einde der vijftiende eeuw, was de zeldzame uitvoering van een stuk van PLAUTUS, of TERENTIUS, of van een tooneelspel van eenig lid der Academie van *Sienna* (in het *Latijn* geschreven en door dezen en zijne vrienden opgezegd) het eenige blijk van bestaan, dat de zanggodin des tooneels in *Italië* gaf. Omtrent het einde der vijftiende eeuw dichtte de geleerde ANGELO POLITIANO, in zijn leven zoo gevierd en na zijn dood zoo vergeten, het eerste *Italiaansche* stuk. Men speelde zijn *Orfeo* voor LORENZO DE MEDICIS den prachtlievenden, onder de toejuichingen van alle geleerden, van alle vernuften, en van alle vrouwen van *Florence*.

Welk een schitterend publiek! Ziet ge dien rijzigen man, met majestueuze houding en regelmatige trekken, naar wiens aanmerkingen LORENZO DE MEDICIS met zoo veel aandacht luistert? Dat is de geleerde DE MIRANDOLA, het wonder zijner eeuw, die alle talen, alle wetenschappen en alle kunsten kent, maar wiens jeugdig gelaat reeds al den ernst van hooge jaren draagt, wijl de sterrekijkers hem hebben voorspeld dat hij zijn twee-en-dertigste jaar niet zal overleven. — Dat kind met een kardinaalshoed in de hand, welks roode kleeding en schoenen 't als een medelid van het Heilig Collegie

doen kennen, is de tweede zoon van LORENZO, de toekomstige LEO X, een sieraad van het Pausdom; op zijn dertiende jaar heeft hij den kardinaals-titel reeds ontvangen. — De bijziende man ginds, met zijn hangend hoofd en ver uitstekende neus, is de Dichter ANGELO POLITIANO. Hij heeft daar voor de vuist een vers in 't *Grieksch*, aan eene bekoorlijke juffer, gemaakt, die 't met groote oplettendheid en voor die dagen verwonderlijke gemakkelijkheid leest. Het talent en de geleerdheid van ALEXANDRA SCALA evenaren hare bevalligheid; zij schittert op de liefhebberij-tooneelen, gelijk de verzen getuigen welke de Dichter haar toewijdde, nadat zij de *Electra* van SOPHOCLES had voorgedragen.

Het voorbeeld van POLITIANO riep weldra navolgingen in 't leven. De Kardinaal RIBBIENA wilde eene waarlijk *Italiaansche* Comedie maken. Hij schreef *la Calandra*, een zedeloos stuk, dat niettemin op het Vatikaan in de vertrekken van LEO X gespeeld werd en op zich-zelven ook merkwaardig is. Men zegt dat BALDASSARA PERUZZI er de schermen voor schilderde. Gelukkige tijd voor de kunst, toen kardinalen vrolijke kluchten schreven en Pausen die deden vertoonen! Als LEO X zich had bepaald om aflaten van armoede aan Letterkundigen in deze wereld te geven, in plaats van aflaten van zonden voor de andere te doen verkoopen, zou LUTHER het krachtigste wapen tegen de Pauselijke oppermagt hebben gemist.

De tooneelversierselen, waarvan men zegt dat POMPONIUS LÆTUS het eerst gebruik maakte, in een stuk door zijne leerlingen gespeeld, (*) waren niet slechts een noodig bijvoegsel, maar dienden ook tot praalvertooning, op welke de *Italiaansche* grooten en kerkvoogden zoo zeer gesteld waren. De Hertogen van *Ferrara* onderscheidden zich vooral door hunnen smaak voor tooneelvertooningen. HERCULES I vertaalde de *Menæchmi* van PLAUTUS, die, in 1486, aan zijn hof gespeeld werden. ARIOSTO maakte het plan voor het hertogelijk tooneel, dat toen op het plein was, waar tegenwoordig de nieuwe kerk staat. »En zoodanig was" — zegt GIBBON — »de geestdrift voor de kunst, dat zelfs een zoon van ALPHONSUS I het niet beneden zich achtte om het tooneel te betreden.

(*) De uitvinding der decoratiën wordt elders toegeschreven aan den bouwmeester INIGO JONES te *Oxford*, en in 1605 geplaatst. DE VERT.

Maar onder de liefhebberij-tooneellisten van dien tijd mag de beruchte NICOLAAS MACHIAVEL, den kenner der hoven, die het geheim der vorsten zoo naakt heeft ten toon gesteld, wel boven allen genoemd worden. 't Was den Schrijver van het meest doordachte werk niet genoeg een uitmuntend comisch Dichter te zijn, hij ontwikkelde ook zijne verwonderlijke bekwaamheid als tooneelspeler, en de Pausen en Kardinalen konden hem niet hooren zonder in lagchen uit te schateren. — Met welgevallen zou men hier kunnen stilstaan bij de briefwisseling tusschen GUICCIARDINI, Gouverneur van *Modena*, en MACHIAVEL, toen de eerste zijn vriend naar *Modena* willende lokken, hem de opvoering van zijnen *Mandragore*, in het verschiet voorspiegelde; bij den avonddisch aan welken MACHIAVEL de zangeres BARBERA te *Florence* zocht te bewegen om met hem het *carnaval* te *Modena* te gaan vieren, en bij zijn verlangen om haar in zijn stuk te zien optreden: al deze kleinigheden worden belangrijk door de groote mannen, tot welke zij betrekking hebben, en door de bekoorlijkheid die 't genie verspreid over alles waarmede 't in aanraking komt.

De smaak voor 't tooneelspelen heerschte niet enkel onder de leeken, maar drong ook door de muren der kloosters, en het masker van THALIA hing er in menige kleederenkast, naast den sluijer of den monnikskap. Men achtte de aardigheden van PLAUTUS niet te losbandig voor de lippen der kloosterlingen van ST. STEFANUS, en de nonnen te *Venetië* boezemden in 't treurspel de verborgen aandoeningen harer harten uit. Maar men bespeurde weldra dat die denkbeeldige liefde, de gekloosterde kunstenaressen tot bedenkelijke hartstogtelijkheid kon vervoeren, en verbood haar de tooneelliefhebberij, ter oorzake van het onvoegzame der vermommingen; en nu hadden de arme kluizenaressen weder geene andere uitspanning dan de *oratoriën*.

Naarmate de smaak voor de liefhebberij-spelen grooter werd, nam ook de pracht toe der lokalen en tooneelen. De liefhebbers te *Venetië* vonden hunne zaal in het paleis *della Ragione* niet luisterrijk genoeg, en verzochten hun medelid PALLADIO om het plan tot een nieuwen schouwburg te ontwerpen. In het trotsche gebouw, dat volgens zijne teekening werd opgerigt, speelde men, in 1585, het treurspel *Œdipus*. Eene bijzondere omstandigheid vermeerderde nog het belangrijke van die voorstelling; want de rol van den blinden vorst werd ver-

vald door den blinden dichter LODOVICO GROTO, bijgenaamd *de blinde van Adria.*

Doch het was niet alleen in de weelde der paleizen, of in gebouwen naar de teekening van PALLADIO, dat de liefhebbers 't genot smaakten der tooneelspeelkunst, dikwerf hadden hunne tooneelen geen ander dak dan *Italiëns* heerlijke hemel. Voor de herderspelen als *Aminta* en de *Pastor fido* scheen de natuurlijke decoratie der zoden en bosschaadjen de eigenaardigste van allen; en tot in den laatsten tijd heeft men, in de tuinen van het landgoed *Madama*, te *Rome*, de overblijfselen van een dier landelijke tooneelen kunnen zien.

Wij willen alleen maar aantoonen hoe veel belangrijks eene meer gezette nasporing in dezen zou kunnen opleveren. Bij de beroemde mannen van welke wij reeds zeiden, dat zij bouwstoffen voor eene geschiedenis van de liefhebberij-tooneelen hebben nagelaten, zullen wij, naarmate hunne namen zich aan ons geheugen voordoen, nog eenige andere voegen, zonder te treden in de bijzonderheden van hun leven, of van hunne verdienste als kunstenaars.

LORENZO DE MEDICIS schreef, bij gelegenheid der bruiloft van zijne dochter MAGDALENA, een godsdienstig tooneelstuk: *St. Jan en St. Paulus*, dat in zijn paleis, door zijne kinderen, werd uitgevoerd.

CINTHIO, de romandichter, aan wien SHAKESPEARE meer dan één onderwerp ontleende, bezat ten zijnent een tooneel, op 't welk zijn voornaamste stuk *Orbaccho*, met veel luister, voor den Hertog HERCULES II van *Ferrara* werd vertoond.

Omtrent denzelfden tijd gaf de vermaarde LODOVICO CORNARO, die toen nog niet was begonnen zijn wijn te ontzien, in zijne woning een tooneelfeest, waarop een der stukken van ANGUILLARA gespeeld werd.

CHIABRERA, verkeerdelijk bijgenaamd de *Italiaansche* PINDARUS, was lid van het gezelschap der *Humoristen*, die te *Rome* tooneelstukken maakten en uitvoerden. Hunne schouwburgzaal bestond nog tijdens MURATORI.

Volgens den *Paduaanschen* geschiedschrijver schreef BEOLCO voortreffelijker stukken dan PLAUTUS, en speelde hij beter dan ROSCIUS. Men heeft zijn talent waardig geacht om op zijne tombe in dezer voege herdacht te worden: »*Nullis in scribendis agendisque comœdiis ingenio, facundia, aut arte, secundo.*"

SALVADOR ROSA was een comiek van den eersten rang: in de oude kluchten wekte hij uitbundige vervoeringen van vrolijkheid op. Een ander *Napolitaansch* schilder, wiens naam minder beroemd is, ANDREA BELVEDERO, bestuurde, in 't begin der achttiende eeuw, een liefhebberij-tooneel te *Napels*, en deed in zijne landgenooten zulk een drift voor het tooneelspel ontstaan, dat verscheidene grooten, huistooneelen in hunne paleizen deden daarstellen. AMENTA, een grappig dichter, in 1719 overleden, erfde zijn invloed en deed, gelijk BELVEDERO, aan zijn huis zijne eigene stukken vertoonen door liefhebbers, welke hij-zelf onderwees.

De Hertog HANNIBAL MARCHESA, die in 1740 het bestuur van *Salerno* nederlegde en zich in een klooster te *Napels* begaf, schreef Bijbelsche tooneelstukken voor het bijzonder tooneel van dat klooster, waar ook het *Oratorium* of heilige zangspel is ontstaan en dien naam heeft verkregen.

Tot onze eeuw naderende, zien wij dat de *Xerxes* van BETINELLI, voor de eerste maal, werd opgevoerd op een liefhebberij-tooneel te *Verona;* de Markies ALBERGATI, die zelf verscheiden stukken had gemaakt, vervulde de hoofdrol. Hij had een zoo merkwaardige bekwaamheid als tooneellist, dat GOLDONI van hem getuigt: »Niemand van dit beroep en ook geen liefhebber vertoonde ooit met zoo veel waarheid de historische personen of drukte zoo levendig de liefde uit."

ALFIERI, de eer van 't *Italiaansche* tooneel, nam met de schoone en majestueuze Hertogin VAN ZAGAROLO deel aan de uitvoering zijner *Antigone*. Hij eindigde met zijn klein theater aan de *Lungo van Arno*, bij de brug der *H. Drieëenheid*, te *Florence*, op te rigten; waarop hij achtervolgens de rollen van FILIPS II, Don CARLOS en SAUL in zijne twee oorspronkelijke stukken vervulde. Gedurende het feest der verlichting te *Pisa*, deed hij voor altijd afstand van deze uitspanning. »Ik had" — zegt hij-zelf — »de kinderachtige hoogmoed van er op een avond, voor de laatste keer, mijn geliefkoosde rol van SAUL te gaan spelen, zoodat ik, ten minsten op 't tooneel, als koning gestorven ben.

Even als in *Italië*, ontwikkelde zich de tooneelspeelkunst in *Frankrijk* aanvankelijk op de liefhebberij-tooneelen. Alleen met dit verschil dat de eerste liefhebbers in *Italie* dichters en geleerden, doch in *Frankrijk* burgers of priesters waren.

Letterlijk kan men (getuigt SUARO) zeggen: dat het *Fransche* schouwtooneel in den boezem der kerk ontstond. Onder den invloed van de geestelijke vertooningen, door teruggekomen pelgrims in de veertiende eeuw in verschillende deelen van *Europa* uitgevoerd, vormden eenige vrome burgers te *Parijs* een gezelschap met het doel om die vertooningen nog beter uit te voeren. GREGORIUS van *Nazianze* had reeds vroeger zulk een gezelschap gesticht. Zij rigtten te *St. Maur*, bij *Vincennes*, een tooneel op, waar de aanschouwers in menigte henen stroomden. Velen van hen verzuimden er zelfs de kerkdienst om, die hen veel minder aantrok en te laat in den schouwburg kon doen komen.

VOLTAIRE heeft, in een luim van welwillendheid, die hem niet dikwijls overviel, de Bijbelsche tooneelspelen van dien tijd geregtvaardigd. Hij vond ze niet ongerijmd, zoo als men toen zeide, en hij verzekert dat de *mise en scène* aan de onderwerpen niet onwaardig was. »Er was" — zegt hij — »op het tooneel veel meer pracht en toestel dan wij ooit gezien hebben." Die burgerlijke troep bestond uit meer dan honderd spelers; de figuranten, oppassers en machinisten niet mede gerekend.

De priesters, op hunne schitterende mededingers naijverig, oordeelden met hen in schikking te moeten treden. Zij veranderden de uren van de kerkdienst, om de geloovigen in 't bijwonen der spelen niet te hinderen; gaven dramatische vormen aan onderwerpen uit de H. Schrift getrokken, en eindigden met het bestuur des schouwburgs over te nemen en nu zelf op de planken te komen. Deze eendragt tusschen de kerk en het tooneel duurde niet lang. Er is geen haat zoo hardnekkig als die der coporatiën; vandaar misschien de verbittering welke de geestelijken en de tooneelspelers van toen af tegen elkander hebben getoond.

Het tooneelspel van de eerdienst gescheiden nam zachtjes aan een lager vlugt, en daalde van lieverleê tot den kring van het gewone leven, waarin 't dan ook beter voegt. Een nieuw tooneelgezelschap, *les Enfants sans soucy*, reeds in het begin der regering van KAREL VI gevormd, bloeide nog, eene eeuw later, ten tijde van CLEMENT MAROT. Het doel van hunne voorstellingen, *soties* of *sottises* genaamd, was: 't gispen der slechte zeden en gebreken van den tijd; vooral die der hoogere

klassen, welke door hare maatschappelijke stelling 't meest in 't oog vallen.

Nooit schitterde die vrolijke broederschap méér dan onder LODEWIJK XII, die zoo wijs was hunne berispingen te gedoogen, zelfs wanneer die hem-zelven betroffen. Volgens MAROT, die zeker veel omgang met hen gehad heeft, bestond deze broederschap uit jonge lieden van goeden huize. Zij hebben 't ontstaan van een geregeld tooneel in *Frankrijk* krachtdadig voorbereid.

Vervolgens tot het begin der zeventiende eeuw, toen het treurspel als in eens volschapen uit het brein van CORNEILLE te voorschijn trad, hadden er verschillende ondernemingen op bijzondere schouwburgen of academische tooneelen plaats. De stukken in de *Parijsche* Collegiën gespeeld, wekten doorgaans den toorn der regering op. Er zijn bevelen, zoo van de hoofden der Universiteit als van het Parlement tegen de opvoering van kluchten, *momeriën* en *sottisen*, door de studenten. De drie-koningendag, op welken vooral zulke stukken werden uitgevoerd, is bijzonder daarin genoemd. Die voorzorg was te noodiger, daar de voorbeelden van het verledene deden vreezen dat men spreken zou tegen de regering en de eerste personen in den Staat.

De voorstellingen in de Collegiën waren wel eens roskammen in de hand der geestelijkheid. Zoo werd, bij eene vertooning in het Collegie van *Navarre*, MARGARETHA van *Valois* als eene helsche furie voorgesteld; wijl zij den naam had niet afkeerig te zijn van de Protestantsche leer. De vertoornde Vorstin beklaagde zich deswege bij den Koning, en de geleerde hekelaars werden naar de gevangenis gebragt.

Onder de liefhebbers van dit tijdvak vindt men geene beroemde namen; maar één man, die millioenen geleerde pedanten opweegt, dien men zoo lang zal lezen, als belangwekkende oorspronkelijkheid, een eigen stijl, en wijsbegeerte zonder verwaandheid worden gewaardeerd: MONTAIGNE schitterde in de rijen der liefhebbers.

Het was in 1552 dat het eerste regelmatige treurspel de *Cleopatre* van IODELLE de bewondering van het *Fransche* publiek wekte. Het eerst speelde men dat stuk in het Hôtel *de Rheims* voor den Koning, daarna in het *College de Boncour* voor den dichter en zijne vrienden. »Ik was er met den grooten

FUNÈBE tegenwoordig." — zegt PASQUIER — »Al de acteurs waren lieden van naam: REMY, BELLEAU en JEAN DE LA PERUSE vervulden de hoofdrollen.

Over de verdienste der stukken, die op de *Cleopatra* volgden, en, volgens SUARD, meestal op liefhebberij-tooneelen gespeeld werden, kan de lezer oordeelen uit een klein staaltje van de *intrigue* en de zamenspraak.

In het treurspel *de kracht des bloeds*, werd de heldin, LÉOCADIE, (daar men nog weinig om de eenheden gaf) in het eerste bedrijf verleid, in het tweede gevangen gezet, en in het volgende verscheen zij met een kind van zeven jaren. Een ander stuk, over de liefdesgevallen van ENEAS en DIDO, bewijst hoe ongepast de zamenspanning was, die den armelijken SCUDERI boven CORNEILLE plaatste. De held gaat, na 't beruchte tooneel van de grot, eens uit om te zien welk weêr het is, en komt terug, en zegt tegen de Vorstin: »Mevrouw het regent niet meer — Uwe Majesteit ga."

Van den aanvang der regering van LODEWIJK XIV af bieden de liefhebberij-tooneelen een uitgestrekt veld voor nasporingen aan. Gedurende al den tijd der verwarring van eerzuchtige ontwerpen met vrome kunstenarijën; staande de worsteling van de geestelijkheid met de wijsgeeren, de staathuishoudkundigen en de hovelingen, die van de troonsbeklimming des genoemden Monarchs af tot aan de omwenteling voortduurde, kwamen de liefhebberij-tooneelen nimmer in onbruik. Zij verzamelden onder hare vrolijke banieren schier al de mannen, die door hun hoogen stand, genie en ongelukken zijn bekend geworden.

Toen Madame DE MAINTENON op haar tooneel *Athalia* en *Esther* deed vertoonen, vormden de genoodigden als ware het eene historische gallerij, even belangrijk als de stukken-zelve. LODEWIJK, en zijne schijnheilige minnares, en de groote heeren van dien tijd trekken de aandacht evenzeer als RACINE, die zijne Muze schandvlekte ten believe van de ijdelheid van het koninklijke paar. De verbeelding verplaatst ons onder de aanschouwers en spelers. Wij zien den vermaarden BARON zijne kunst beperken om de liefhebbers die met hem spelen niet geheel te overschaduwen, en RACINE, raad geven aan ATHALIA: de schoone Madame DE CAYLUS, wier zachtheid en bevalligheid hem zoo sterk boeijen. In 1702, eenige jaren vóór het

overlijden des dichters, toen zijn laatste stuk voor LODEWIJK XIV vertoond werd, speelde de Hertogin VAN BOURGOGNE voor JOSABETH, en de Hertog VAN ORLEANS voor ABNER.

Onder LODEWIJK XV muntte een andere Hertog VAN ORLEANS, kleinzoon van den zoo even genoemden, en vader van PHILIPPE *Égalité* uit, door zijne bekwaamheid als comiek acteur. »Hij is de uitmuntendste en meest ware kunstenaar dien ik ooit gezien heb." zeide COLLÉ van hem. Behalve in de voorstellingen te *Bagnolet*, waar hij, tot dat zijn kasteel verkocht werd, een geregelden schouwburg had, speelde hij voor *le Philosophe marié*, op *St.-Cloud*, en in de *Trois cousines*, bij Madame DE FRANCE, op het kasteel *Bellevue*. Hij vervulde dáár de rol van DELORME, en Madame DE POMPADOUR die van COLETTE.

COLLÉ en anderen melden ons allerlei bijzonderheden over de feesten door den Hertog VAN ORLEANS aangerigt; over de blijspelen die hij met Mevrouwen DE MONTESSON, DE SÉGUR en DE BARBAUTAN uitvoerde; over de liefde welke de eerste hem inboezemde, en de smart daarover van eene andere der liefhebsters, die aanvankelijk zijne genegenheid had bezeten. Al die mededeelingen zouden de épisoden betreffende de *coulisses* der liefhebberij-tooneelen zeer piquant kunnen maken.

Doch hoe belangwekkend deze vertooningen mogen zijn, andere voorstellingen, gelijktijdig bij minder doorluchtige personen gegeven, zijn getuigen van een nog veel levendiger belangstelling. De kleine schouwburg van VOLTAIRE te *Parijs*, waar deze de rol van CICERO vervulde, verduisterde voor de kenners al den luister van *Bagnolet* en *Saint-Cloud*. »Nimmer was het zinbedrog volkomener." zegt CONDORCET. Hij (VOLTAIRE) scheen zijne rol te scheppen terwijl hij die opzeide, en toen in het vijfde bedrijf CICERO voor den Senaat sprak van den roem dien hij beminde, toen smolten Dichter en Consul ineen. Men meende CICERO-zelf die zwakheid van groote zielen te hooren belijden en verdedigen. De treurspeler LEKAIN, wiens verdienste ook de dichter der *Henriade* waardeerde, zag hem dezelfde rol, op het tooneel van de Hertogin DU MAINE, uitvoeren, en was door zijn talent verrukt. »Ik geloof niet" — zegt hij, in eene noot, bij het leven van VOLTAIRE door CONDORCET — »Ik geloof niet dat het mogelijk zij iets te hooren, met meer waarheid, aandoening en geestdrift, dan waarmede de Heer VOLTAIRE deze rol vervulde. Hij was inderdaad CICERO,

donderende van het spreekgestoelte tegen den verwoester van het vaderland, de wetten en de godsdienst."

Zoo levendig was de zucht des beroemden twijfelaars voor de *declamatie*, dat een tooneel in zijne woning eene eerste behoefte voor hem was, wáár hij zich ook bevond. Zijne voorstellingen te *Ferney* en de *soupers* die hij dan gaf, bezorgden hem hoorders van twintig mijlen in den omtrek. Toen hij te *Berlijn* woonde, voerde hij, met de broeders en zusters des *Pruissischen* Konings, treurspelen uit, en gedurende zijn verblijf te *Parijs*, was eene groote bovenkamer de tooneelzaal in welke de verzen klonken, opgezegd door hem en zijne nichten en den beroemden LEKAIN.

Terwijl de dichter van *Zaïre* zoo roemrijk het tooneel betrad, deed de wijsgeer van *Genève* dezelfde poging, doch met minder geluk. Mevrouw D'EPINAY-zelve kon, als acteur, niets van hem maken. »In weerwil mijner linkschheid en onbegrijpelijkheid" — zegt hij in zijne *Confessions* — wilde Mevrouw D'EPINAY mij in de vermaken van *Chevrette* (een kasteel bij *Saint-Denis*, aan den Heer DE BELLEGARDE behoorende,) doen deelen. Er was een tooneel waarop men dikwerf speelde. Men gaf mij eene rol, en gedurende zes maanden bestudeerde ik die onophoudelijk, maar bij de uitvoering moest ze mij toch van het begin tot het einde worden *gesouffleerd*. Na die proef deelde men mij geene rol meer toe." — De bekwaamheid van VOLTAIRE kan zeer wel den naijver van ROUSSEAU hebben gaande gemaakt, en van daar misschien zijne bittere hekelschriften tegen het tooneel.

Bij deze berigten omtrent de liefhebberij-tooneelen onder de regering van LODEWIJK XV, moet men die van MARMONTEL voegen, over de voorstellingen te *Passy*, bij den rijken DE LA POPELINIÈRE, en over de prachtige dramatische feesten van eene danseres der opera, Mejufvrouw GUIMARD, voor wier tooneel MARMONTEL spreekwoorden bewerkte. De geschiedschrijver zou ook over het tooneel van den Heer TRUDAINE kunnen handelen, waar men *les Accidents ou les Abbés* speelde; een stuk dat de dichter-zelf te zedeloos voor de drukpers vond, en dat toch ten aanhoore van twee bisschoppen werd uitgevoerd. »Er was, meen ik," — zegt COLLÉ — »nog een derde, wiens naam mij ontgaan is; maar van de twee anderen weet ik zeker dat zij er waren."

Onder de regering van LODEWIJK XVI gaf het Hof op de liefhebberij-tooneelen, even als bij de overige vermaken, den toon. Nooit ging iemand zorgeloozer en langs bloemrijker paden den afgrond te gemoet dan MARIA ANTOINETTA; het is niet mogelijk zonder huivering de beschrijving der feesten van *Marly* en *Trianon* te lezen, als men denkt aan de treurtooneelen die er op volgden. De toen algemeene gewoonte om alle bestaande instellingen te bespotten (een onvermijdelijk gevolg van de gebreken en ongerijmdheden der regenten) vermaakte zelfs het blinde en beuzelende hof, dat de opkomende donderwolken der omwenteling niet bemerkte. De Koningin-zelve en haar vrolijk gevolg gaven belagchelijke vertooningen van de zittingen van het Parlement. Een der Prinsen vertoonde den voorzitter, de schoone DILLON, BESENVAL, en anderen stelden de aanzienlijkste leden voor; alles op de kluchtigste wijze. Bij eene dier grappige zittingen was de procureur-generaal een jong mensch, die verre was van zijn toekomstig lot te gissen. De Markies DE LA FAYETTE dacht toen nog niet, dat hij zou medewerken aan 't oprigten van twee groote republieken, waarvan de eene als een bloedig luchtverschijnsel zou voorbijgaan, en de andere hem door bewijzen van duurzame dankbaarheid zou beloonen.

Deze voor 't Parlement beleedigende maskerade-spelletjes konden echter niet lang voldoen, en werden opgevolgd door *balletten* en gezelschaps-spelen, in den trant van *La peur* en *Décampatio:* het eerste een laf *divertissement*, waarin de spelers stierven om herboren te worden; het andere een verfijnd blindemans-spelletje. De zucht naar uitspanning en vertooningen beheerschte de koninklijke familie in zoo verre, dat de Graaf VAN ARTOIS, later KAREL X, zelfs leerde koorddansen. In de *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la république des lettres, Tom. XV, pag.* 182, leest men: »De Graaf VAN ARTOIS, die door zijn gestel, zijne jeugd en zijne bevalligheden tot alle ligchaamsoefeningen geschikt was, dong ook naar den roem van op de koord te dansen. Hij heeft daarin lang, in stilte, les genomen van den Heer PLACIDE en van den *kleinen-duivel.*"

Eindelijk, verzadigd van balletten en blindemans-spelletjes, kreeg de gezelschapskring der Koningin lust in de deftiger uitspanningen van het blijspel. MARIA ANTOINETTA speelde de kamermeisjes in *la Gageure imprévue* en *le Devin de village.*

Bij 't voldoen aan deze nieuwe neiging had zij echter te kampen met de afkeuring en aanmerkingen harer familie. 's Konings broeder wilde niet dulden, dat zij zich op het tooneel vertoonde, en men zegt zelfs dat LODEWIJK XVI haar den eersten avond uitfloot, om haar afkeerig te maken van een spel zoo weinig bestaanbaar met hare waardigheid. Als de berigten omtrent hare verdienste als tooneelspeelster getrouw zijn, dan verdiende zij dat bewijs van afkeuring, en zouden de aanschouwers gaarne den Koning geholpen hebben. Het eenige oordeel dat men durfde vellen, hebben Mevrouw CAMPAN en MONTJOIE in hare gedenkschriften bewaard: »Men moet erkennen, dat er koninklijk slecht gespeeld is."

Van het *Duitsche* liefhebberij-toóneel is ons niet veel bekend, maar wij twijfelen niet of het zou insgelijks merkwaardige bouwstoffen kunnen leveren tot eene geschiedenis. Tusschen REUCHLIN, die het eerst aan *Duitsche* akademiën stukken schreef en hielp uitvoeren, tot SCHILLER die mede pogingen deed om op het tooneel te declameren, trekken onderscheidene belangrijke feiten de aandacht. De dichter van den *Don Carlos* slaagde niet als acteur. Toen de Hertog VAN WURTEMBERG een bezoek aan de Universiteit van *Stuttgard* bragt, gaf men eene theatrale voorstelling, tot viering van zijn bezoek. SCHILLER koos het tooneelspel *Clavijo* van GÖTHE, en behield de hoofdrol voor zich; maar hij voerde haar zeer onbehendig en verlegen uit.

De oorsprong en ontwikkeling des tooneels in *Engeland* zijn nagenoeg dezelfden als in *Frankrijk* geweest. De kunst ving aan met *mysteriën* of Bijbelstukken, en had geestelijken tot acteurs; doch zij brak haar verbond met de kerk en ging naar de hoogescholen over en bloeide daar lang; ja, heeft die nog niet geheel verlaten. *De naald van moeder Gurton*, een blijspel van den Bisschop van *Bath en Wells*, het eerste eenigzins geregelde stuk van het *Engelsch* tooneel, werd in het *Christ-College* te *Cambridge*, in 1522, gespeeld. Omtrent veertig jaren later declameerden de leden der Universiteiten van *Cambridge* en *Oxford* dramatische gedichten, in 't *Engelsch* en *Latijn*, voor Koningin ELISABETH. Een opstel van dat soort, door een geleerd Doctor in de theologie, te *Cambridge*, had, zegt men, de eer van zijne Majesteit JACOBUS I zoetelijk te doen insluimeren.

WARTON meent dat deze opvoeringen in de hoogescholen voorname oorzaken zijn der ontwikkeling van den volkssmaak voor het tooneel. Het gezelschap liefhebbers dat men de *gentlemen of the inn's court* heette, droeg niet minder door zijne schriften en spelen daartoe bij. Een student van *Gray's inn*, die later Doctor in de regtsgeleerdheid werd, JOHN ROSS, schreef een stuk, dat in 1511 in de zaal van het gezelschap werd uitgevoerd. Het treurspel *Forrex* en *Porrex*, het eerste heldenstuk van 't *Engelsch* tooneel, werd, in 1561, in *Whitehall* voor Koningin ELISABETH vertoond door de studenten van *Inner-Temple*.

Wij hebben gezien dat in *Frankrijk* en *Italie* de adellijke en rijke liefhebbers veel vroeger bestaan hebben dan de kunstenaars van beroep; maar in *Groot-Brittannië* ontstonden al spoedig loontrekkende acteurs: de vertooningen aan het hof en bij de grooten werden daar meestal door betaalde acteurs uitgevoerd. Sedert de eerste daarstelling van een schouwburg in *Engeland* en *Schotland* zijn er tooneellisten in dienst der Koningen geweest. De eenige tooneelmatige vertooningen waarin de koninklijke personen en die van hooge geboorte zich verwaardigden op te treden, waren zinnebeeldige divertissementen, welke de gewoonte aan alle feesten ten hove verbond.

Deze luisterrijke vertooningen kregen langzamerhand een verhevener karakter, en losten zich op in dramatische gedichten, maskers genaamd, in welke zich eenige belangrijke daad met bekoorlijke poëzij vereenigde. MILTON en BEN JOHNSON maakten zich ook door zulke werken onsterfelijk.

De *Arcadiërs* van MILTON werden, op het kasteel *Harefield-Place* bij de Gravin-weduwe VAN DERBY, door de kinderen dier edele vrouw, vertoond. Men speelde den *Comus*, in 1634, te *Ludlow*, bij den Lord-President der provincie *Wallis*; de zonen en dochters van den Graaf VAN BRIDGEWATER vervulden de rollen.

Onder de regeringen van JACOBUS I en zijnen opvolger bereikte dit vermaak zijn hoogsten luister. »Met zoo veel pracht omgeven" — zegt GIFFARD — »werd het spelen in deze gedichten aan geen gewone acteurs overgelaten. Men schreef ze voor prinsen, en prinsen alleen voerden, volgens BACON, ze uit. De beide seksen des hoogsten adels volgden het voorbeeld van den Koning en der Koningin, en vervulden de rollen.

Men mag twijfelen of ooit zoo veel bekoorlijks, bevalligs en schoons eenen anderen dichter is dienstbaar geweest, dan aan BEN JOHNSON. Men meent dat de zangers, spelers van beroep waren, maar dat de edeler personen de zamenspraken en de dansen uitvoerden; welke laatsten men daarom niet te moeijelijk maakte.

Men zou een merkwaardig boek kunnen schrijven over die schitterende, zinnebeeldige en fantastische schouwspelen, welke door de VERES, de DERBYS, de BEDFORDS, de CLIFFORDS, de ARUNDELS en andere in de geschiedenis vermaarde familiën zijn beroemd geworden. In het *masque of blackness* van JOHNSON vertoonden de Koningin, en de Gravinnen van SUFFOLK, DERBY, EFFINGHAM, en HERBERTS de moorsche vrouwen. »Zij hadden" — zegt Sir DUDLEY CARLOTON tamelijk naïf — »het gelaat, en de armen tot aan de ellebogen zwart gemaakt, maar 't stond haar niet zoo goed als de natuurlijke kleur." — »In het *masque Oberon*" — verhaalt Sir JOHN FINNET — »sloop de kleine Hertog KAREL (later KAREL I) gestadig naar de bekoorlijke danseressen." Het schitterend divertissement bij de bruiloft van Lord HADDINGTON, in 1608 uitgevoerd, verduisterde, door zijne pracht, al de vroegere divertissementen, zelfs dat op de landhoeve van BOYLE, eenige maanden vroeger uitgevoerd. De elf liefhebbers die er in optraden hadden elk omstreeks *f* 4000.— voor hun costuum betaald.

Eene proeve om deze spelen weder in trek te brengen werd onder KAREL II genomen. De twee aanstaande Koninginnen MARIA en ANNA traden toen, in het *masque Calisto*, op, met een aantal liefhebbers en liefhebsters uit den hoogen adel. Het stuk was van CROWN, en de ongelukkige Hertog VAN MONMOUTH was een der dansers. EVELYN zegt er van: »Ik heb dezen avond een stuk gezien, alleen door dames uitgevoerd; onder deze waren 's Konings dochters MARIA en ANNA en mijne lieve vriendin Mevrouw BLAGG, die de voornaamste rol vervulde en er zich uitmuntend van kweet."

Daarmede hielden deze spelen in *Engeland* op.

De liefhebberij-tooneelen zijn omstreeks 1820, op het vaste land weder in den smaak gekomen. Stukken, naar de *Lalla Rookh* en *Ivanhoe* bewerkt werden opgevoerd met eene pracht, bij welke die der oude *masques* naauwlijks was te vergelijken. In *Lalla Rookh*, te *Berlijn* in 1822 gespeeld, traden de Keizer

en Keizerin van *Rusland* op als FERAMORS en LALLA ROOKH, de Hertog VAN CUMBERLAND als ABDALLAH, en de andere personaadjes werden uitgevoerd door de prinsen en prinsessen van den bloede, en de voornaamsten van 't hof en der *Berlijnsche* burgers.

Wij hebben niet gesproken van 't geen er gebeurde tijdens de overheersching van CROMWELL, toen de openbare schouwspelen gestreng waren verboden. Er werden toen voorstellingen gegeven door Sir WILLIAM DAVENANT op *Rutland-House*, maar ook andere dergelijke vertooningen, nu en dan, op de kasteelen des adels. Dat gebeurde heimelijk, doch somwijlen ook onder toelating der plaatselijke besturen; maar zij behooren niet tot de geschiedenis van de liefhebberij-tooneelen; want zij dienden voornamelijk tot ondersteuning van de broodelooze acteurs.

Sedert KAREL II tot aan het einde der laatstvorige eeuw doet zich weinig belangrijks op. Men vindt in de gedenkschriften van Lord CLARENDON, onder dagteekening van 1751, de volgende opmerkelijke aanteekening: »Den 7 (?) moest men over de wet op de naturalisatiën beraadslagen; doch de kamer schorste hare werkzaamheden om naar *Drury-Lane* te gaan, waar *Othello* door den Heer DELAVAL en zijne familie werd opgevoerd. Het getal der voorname aanschouwers was zoo groot, dat zelfs de gallerij der knechts met ordebanden overdekt was."

De vertooningen van de Hertogin VAN QUEENSBERRY ten vermake van hare koninklijke gasten, hadden niets merkwaardigs, dan dat zij Lord BUTE gelegenheid gaven om met zijne fraaije beenen, waarop hij trotsch was, in de rol van *Lothario* te pronken.

Wij kunnen ook nog op de dramatische feesten van *Winterslow* aandachtig maken, waar CHARLES FOX, die groote acteur op het staatstooneel, de personaadjen van *Horatio*, in de *Belle repentante* en van Sir HARRY in *the High life below stairs* voorstelde. Ook in de *Jane Shore* trad hij op, toen de schoone Lady SARAH BUNBURY de titelrol vervulde.

Richmond-House bezat insgelijks een tooneelgezelschap uit de groote wereld, waarvan de buitengewone aantrekkelijkheid eens de zitting van het Parlement bekortte en zelfs den Heer PITT als betooverde. Zoo het waar is, dat dit gezelschap toen de eer had van de Heeren PITT, FOX, en SHERIDAN in dezelfde

fiacre te vereenigen, dan zou men van dat rijtuig met regt mogen zeggen: *sideraque alta trahit*, en dit feit vooral wel waardig zijn, om door den geschiedschrijver van de liefhebberij-tooneelen vereeuwigd te worden.

Onze bijdragen zijn welligt reeds te uitvoerig, en toch moeten wij nog spreken van eene *Iersche* stad, die door een liefhebberij-tooneel zoo vermaard is geworden, dat men over de spelen harer liefhebbers een geheel boekdeel geschreven heeft.

De stad *Kilkenny*, die hen van 1802 tot 1809 zag spelen, heeft oude regten op de belangstelling van alle tooneelvrienden. De vermaarde BALE, wiens treurspel *Pammachius*, in 1544, in het *Christ-College* te *Cambridge*, werd vertoond, bewoonde, als Bisschop van *Ossory*, eenigen tijd het paleis van *Kilkenny*, en twee zijner Bijbelsche stukken werden, volgens zijn eigen getuigenis, bij het kruis op de markt dier stad uitgevoerd. Toen MARIA als Koningin te *Kilkenny* werd uitgeroepen, speelden er de jonge lieden des voormiddags een stuk getiteld: *de beloften van God onder de oude wet;* de uitvoering met zang afgewisseld, had mede plaats bij het kruis op de markt, onder geleide van een orgel. Des namiddags vertoonden zij *de prediking van* JOHANNES *den Dooper*, *den doop van* JEZUS, *en de verzoeking van* JEZUS *in de woestijn*.

Tot het midden der achttiende eeuw levert *Ierland* verder weinig bouwstof tot de geschiedenis der liefhebberij-tooneelen. De vorderingen der tooneelkunst waren zoo langzaam in dit land, dat men, in 1600, toen *Engeland* reeds de verhevene voortbrengselen van SHAKESPEARE bewonderde, nog, voor Lord MONTJOY, te *Dublin* het oude treurspel *Forrex* en *Porrex* opvoerde. Toen echter in *Engeland* de smaak voor de liefhebberij-tooneelen herleefde, had hetzelfde ook in voorname kringen van *Ierland* plaats. In 1759 werden er een aantal voorstellingen te *Lurgau*, de residentie van 't voorname *Iersche* Parlementslid WILLIAM BROWNLOW, gegeven. Aan deze voorstellingen heeft men het stuk *Midas* te danken, zegt onze berigtgever. Het werd voor eene bijzondere gelegenheid, door een lid van 't liefhebberij-tooneel, Mr. KANE O'HARA gemaakt en bestond aanvankelijk uit maar één bedrijf, waarin APOLLO in wolken nederdaalde. De leden der familie BROWNLOW verdeelden de rollen onder zich, behalve die van PAN, welke de schrijver voor zich-zelven behield. Het werk werd nader-

hand herzien, verbeterd en aanmerkelijk vermeerderd eer 't werd uitgegeven. Men voegde er ook eene voorafspraak bij van *Jupiter*, statig in eenen leuningstoel gezeten.

Op deze voorstellingen volgde, in 1760, eene soort van *Jubilé*, te *Castletown*, de woonplaats van den Heer THOMAS CONOLLY, waarbij, nadat men het eerste gedeelte van HENDRIK IV had gespeeld, HUSSY BURGH, de aanstaande Baron van den *Exchequer*, een der schranderste advocaten van *Ierland*, eene voorafspraak declameerde. In 1761 wijdde de Hertog VAN LEINSTER zijn vorstelijk kasteel *Cartown* in, met eene reeks van voorstellingen. Op eene lijst van de personen die het zangspel *the Mendicant* uitvoerden, vindt men, onder anderen, Lord CHARLEMONT en Lady LOUISA CONOLLY. Een andere naam, welken men hier gansch niet verwachten zou, is die van den eerwaarden Deken van *Marly*, later Bisschop VAN WATERFORD, die de rol van LOCKIT vervulde. Deze waardige wedergade van den Kardinaal RIBBIENA, aan het hof van Paus LEO X, declameerde eene voorafspraak van hem-zelven, waarvan dit het slot is: »Als deze vermomming is afgeloopen, wordt weêr elk onzer wat hij werkelijk is: LOCKIT zal ophouden een grappenmaker te zijn, en de stokbewaarder is weêr een langdradig godgeleerde."

Onder de verdere belangwekkende voorstellingen in het boekwerk over het tooneel van *Kilkenny* vermeld, trekken vooral die vertooningen de aandacht, welke, in 1771, bij Sir HERCULES LANGRISHE en den Heer HENRY FOOD gegeven werden. De twee beroemde redenaars GRATTAM en FLOOD speelden er voor de doodelijke vijanden MACBETH en MACDUFF; 't was eene soort van voorteeken van hunnen toekomstigen naijver. De naam van GRATTAM komt ook nog in 1776 voor. Na eene vertooning van 't *masque Comus*, op 't landgoed van den Heer DAVID LA TOUCHE, werd er eene slotrede van den vermaarden redenaar voorgedragen. Dit, meent men, is het eenige stuk in dichtmaat van dezen doorluchtigen *Ier*. De verzen van groote staatsmannen zijn merkwaardig, zelfs wanneer zij maar middelmatig zijn, gelijk die van CICERO (?). Er zijn, laatstelijk, eenige verzen van BURKE uitgegeven; en wie zijn proza te dichterlijk vindt zal ongetwijfeld tevreden wezen, als hij zijne verzen zoo prozaïsch ziet uitgevallen. POPE zeide, misschien met te veel hoogmoed op zijne kunst: »dat uit de ontbinding van een dichter een staatsman geboren wordt." Zoo deze regel waarheid behelst, moet de ontbinding van BURKE al ver gevorderd zijn geweest, toen hij deze verzen maakte.

Wij zullen de verschillende vertooningen, welke die van *Kilkenny* voorafgingen, niet opsommen; maar merken nog aan, dat op de lijsten der liefhebbers, die, in 1785, op het kasteel van *Shane* ten tooneele traden, een naam voorkomt die alle *Iersche* harten doet kloppen; die namelijk van Lord EDUARD FITZGERALD.

Met het tooneel van *Kilkenny* verdwenen de laatste overblijfselen van de liefhebberij-tooneelen in *Ierland*. »Vaarwel, maatschappij!" waren de laatste woorden, die een der medestan-

ders van den zamenzweerder BERTON sprak, op het oogenblik dat hij zijn hoofd onder de noodlottige bijl legde. »Vaarwel, maatschappij!" hadden ook de laatste woorden van *Ierland* mogen zijn, toen de vereeniging met *Engeland* was bepaald. De letteroefeningen, de letterkundige uitspanningen zijn er vervangen door bittere en woeste twistredenen. In plaats van voor tooneelvertooningen heeft de adel dezer dagen zijne zalen voor raadsvergaderingen ingerigt. Waar de welluidende toonen van GRATTAM en FLOOD het tooneel deden weêrgalmen, daveren nu de hartstogtelijke klanken der kampioenen over kerkelijke geschillen. De spelen van OTWAY en SHAKESPEARE zijn geweken voor treurspelen, waarin het bloed is vergoten door de hand des beuls.

Het merkwaardige boek over het *Kilkennysche* tooneel, zal eens een schat zijn voor den boekverzamelaar. Het bevat de afbeeldingen van al de beroemde liefhebbers die er gespeeld hebben: GRATTAM, THOMAS MOORE, JAMES CORRY en anderen. Vooraan staat het portret van den grondlegger des gezelschaps, RICHARD POWER, en diens lofrede. »Hij was" — zegt de Schrijver — »een der dienstvaardigste en medelijdendste menschen die, aan onbegrensde welwillendheid, de uitstekendste talenten paarde welke *Ierland* misschien ooit heeft voortgebragt. Men heeft, met reden, van hem getuigd, dat hij zich nooit vijanden maakte en nooit iemands vriendschap verloor. Hoewel het land door burger- en religietwisten werd beroerd, was er geen enkel mensch, die tegen hem, hoe overigens zijne godsdienstige en staatkundige denkwijzen waren, vijandelijke gevoelens koesterde. Deze liefde des volks was echter niet een gevolg van schroomvallige toegevendheid, of overmatige voorzigtigheid. Zijn welwillende aard maakte 't hem tot een lust anderen gelukkig te maken; hij vreesde meer van anderer rampen te hooren, dan zelf rampen te ondervinden. Vaardig met goedkeuring, traag met berisping, toegevend omtrent dwalingen, moedigde hij verdiensten aan. Maar er was ook iets in hem, waarop al wat laag en verachtelijk was afstuitte, en als er vastheid noodig was liet zijne onomkoopbaarheid geene schikking toe, en vreesde zijn moed geenen strijd."

(*Uit het Fransch.*)

ALLERLEI,

UIT DEN VREEMDE EN VAN NABIJ.

Medegedeeld door C. G. WITHUYS.

1.

GELEERDHEID.

Ik weet SAVANT verstaat latijn,
Zijn roem rust op dien vasten grond;
Maar zeg mij eens: wát zou hij zijn
Indien hij géén latijn verstond?

2.

GELUKKIG EFFECT.

MAX RIJMBOL heeft het uitgeschreeuwd,
Wat eer zijn treurspel heeft genoten: —
Ja, 't is gespeeld, en niet gefloten; —
Hoe kan men fluiten, als men geeuwt?

3.

VERRE TOEKOMST.

De Waarheid héérschen? — 't Heeft geen schijn:
't Belang regeert; hoe velen 't wraken. —
Zoo ras 't gelukt de móóren blank te maken,
Zal 't ánders zijn.

4.

BIJ EEN PORTRET.

Europa hing aan zijn behagen;
Hij overwon 't in vijftig slagen,
Maar kwijnde en stierf op St. Heleen:
Wat was hij groot! Wat was hij kleen!

5

BROOSHEID.

Ik zag hem als een godheid eeren.
Hoe dreigend stak hij 't hoofd omhoog;
Wat weerlicht schitterde uit zijn oog;
Hij scheen den donder te overheeren.
Elk bukte voor zijn kracht en moed;
Wie hem weêrstond vertrad zijn voet. . .
Ik ging voorbij met heimlijk beven....
Kwam weêr, en zag naar allen kant:
Waar was de groote man gebleven? —
Toen 'k weêrkwam lag hij onder 't zand!

6.

ELK NAAR ZIJN AARD.

Een honigbij, op honig uit,
Streek gonzend over gras en kruid
En dronk uit alle bloemen.
»Dat kan ik" — sprak de tuinmansvrouw —
»Hoe elk met lust uw vlijt aanschouw,
»Toch niet verstandig noemen.
»Zie, hoe gevaarlijk bloemen zijn:
»De spin verzamelt er fenijn!"....

»»Ja"" — sprak de bij, met kinderzin —
»»Maar IK vind honig; 'k ben geen SPIN.""

MENGELWERK.

GESCHIED- EN OORDEELKUNDIGE BESCHOUWING DER GEVOELENS VAN DE OUDE VOLKEN AANGAANDE HET ZAMENSTEL DES HEELALS, EN IN HET BIJZONDER VAN DE KOSMISCHE STELSELS DER GRIEKSCHE WIJSGEEREN EN STERREKUNDIGEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. A. BAKKER, te Rotterdam.

(*Vervolg van bl.* 516.)

II.

Terwijl zich tot nog toe aan ons, in de *Ionische* en Pythagorische scholen, twee voorstellingen van het wereldgebouw voordeden, die in regelregte tegenspraak met elkander staan, verloren toch (bij de laatste aanhangers daarvan) hare stelsels het oorspronkelijk zuivere karakter en begonnen er gemengde voordragten van te ontstaan. Dit geldt voornamelijk van eene latere *Ionische* en een tweede *Italische* school, die ieder op hunne wijs eene versmelting van de beide stelsels wilden te weeg brengen. Wetenschappelijke vooruitgang en oorspronkelijk onderzoek mogen wij op dien weg wel niet verwachten; maar er doen zich bepaalde en afgeslotene vormen van eene opvatting des Kosmos voor, die eigenaardigheid genoeg bezitten om in de geschiedenis der kosmische stelsels eene plaats te vinden.

Hierom wenden wij ons het eerst tot de tweede *Italische* school, die naar de stad *Elea*, de naam van *Eleatische* verkregen heeft. Hare stichter XENOPHANES van *Colophon* was een *Ioniër* van geboorte en bragt de *Ionische* wijze van beschouwing naar *Italië*, die zich echter moest wijzigen naar de groote resultaten eener zoo magtige en wijsgeerige vereeniging als toen de Pythagorische was. XENOPHANES nam dus de Pythagorische bestanddeelen op, zonder de *Ionische* te laten

varen, waarvan het gevolg was, dat zijne voorstelling zich niet tot eene zuivere stelselmatigheid en innerlijke consequentie ontwikkelde.

De grondstelling dat de aarde oorspronkelijk de vaste bodem van alles is, blijft bij hem heerschende. Hij drukt dit uit door de woorden, »dat de aarde in het oneindige (*apeiron*) hare wortels schiet." Deze uitdrukking heeft ons ARISTOTELES (1) bewaard, en wij kunnen, om hare bijzondere eigenaardigheid, niet twijfelen, dat zij van dien ouden wijsgeer zelf afkomstig is. Het is moeijelijk eene bepaalde beschouwing er aan te verbinden, doch hij schijnt er mede te willen zeggen, dat de aarde niet als eene vlakke schijf op het water drijft, zoo als THALES stelde, noch een vrijzwevend lichaam in het middelpunt der wereld is, zoo als PYTHAGORAS leerde. Echter neemt hij de bolvormigheid aan; wel niet van de aarde, maar van den ganschen Kosmos. De god van XENOPHANES, daarmede eenzelvig (*ident*), heeft dezelfde gedaante; waarin wij de leer van PYTHAGORAS van het bolvormige heelal wedervinden. Hij schijnt zich de aarde zóó te denken, dat zij de helft van den wereldbol vervult met hare vaste massa, zonder door het water of de lucht gedragen te worden. De aarde is van onderen door niets anders begrensd dan door de grenzen van het heelal zelven. Dit schijnt de eenig mogelijke wijs te zijn om de van ARISTOTELES aangevoerde woorden, met de voorstelling van den wijsgeer van *Elea* te vereenigen. Zulk eene beschouwing van XENOPHANES zoude zeer wel passen in den voortgang van THALES op ANAXIMANDER. De eerste beschouwde de aarde als eene dunne schijf op het water drijvende; de andere gaf haar eene dikte van $\frac{1}{3}$ van hare middellijn; XENOPHANES gaf haar eene dikte tot aan de grenzen van het heelal. (2)

Eenvoudig, duidelijk, en zonder moeijelijkheid in de verklaring, is het gevoelen van PARMINEDES over de zamenstelling des wereldgebouws; het staat in eene onmiddellijke afhankelijkheid van dat van PYTHAGORAS.

---

(1) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

(2) Zie KARSTEN, *Fragm.* XENOPH. VICTOR COUSIN, *Nouveaux fragments philosophiques. Sur* XENOPHANE, vergeleken met ARIST., *Xenophanes, Melissus et Gorgias.*

PARMENIDES leert: de wereld, het *Al*, het geheel van al het bestaande, en tevens zoo wel te gelijk God als Kosmos, is bolvormig, de hemel vormt de grens tegen het *Niet*, als eene huid die het geheel omringt. In het midden bevindt zich de aarde die eveneens bolvormig is. Hiermede is alles gezegd en afgedaan, wat van het kosmische stelsel van PARMINEDES wetenschappelijk aangevoerd kan worden; al het overige valt onder den zinneschijn, is aan de meening en het bedrog onderworpen, en kan met evenveel waarschijnlijkheid anders zijn, dan het zich aan ons voordoet. De brug tusschen het algemeene en bijzondere is hier afgebroken, en de middelen van onderzoek en bewijsvoering ontbreken geheel.

Volgens het getuigenis van POSIDONIUS bij STRABO, heeft PARMENIDES het eerst de aarde in streken of *zonen* verdeeld en wel in vijf en heeft aan de middelste, of heete en verzengde, eene groote uitgestrektheid gegeven. Hierin is hij ook van PYTHAGORAS afhankelijk, die de bolvormige aarde ook in het zuidelijk halfrond als bewoond aannam. De klimaten werden dus regelmatig naar de breedtegraden verdeeld, zoodat ook de zuidelijke hemispheer zijne gematigde en koude *zone* heeft; de heete wordt door de evennachtslijn doorsneden. Waarschijnlijk had PARMENIDES reeds kennis van de reis van HANNO verkregen, waardoor het verhaal van die onder PHARAO NECHO gedaan, in een ander licht verschijnen moest.

Het behoeft naauwlijks herinnerd te worden, dat door deze leer van PARMENIDES over de *zonen*, die van het centraalvuur uitgesloten is, en dat dus het gevoelen van dien wijsgeer tusschen deze en die van PYTHAGORAS in ligt. Wij zien hier echter reeds de bestanddeelen zich geldend maken, die later de veronderstelling van het centraalvuur geheel zouden doen vallen. PARMENIDES heeft dit met zijn voorganger gemeen, dat hij den Kosmos door grenzen van het *ledige* of het *niet* afsluit; waarin de *Ionische* zienswijze gehuldigd is. (3)

Het is veel moeijelijker de kosmische voorstelling van EMPEDOCLES tot eene stelselmatige éénheid te brengen, omdat hij als een eklektiker de Pythagorische en *Ionische* wijze van

---

(3) Zie RIAUX, *Fragments de* PARMENIDE en ARIST., *Xenophanes*, *Melissus et Gorgias*.

aanschouwing met eene zekere willekeurigheid dooreen mengt. Het wereldgebouw is begrensd en bolvormig, de hemel is eene vaste gewelving; (4) bij DIOGENES LAËRTIUS (5) wordt hij kristalaardig genoemd. Deze kristallijne hemel heeft eene beweging. (6) Als de hemel zich beweegt staat de aarde stil. Is de aarde bij EMPEDOCLES een bol, of, naar de *Ionische* beschouwing, eene schijf? DIOGENES LAËRTIUS meldt, dat hij de maan als eene schijf aanzag, hetgeen er niet voor pleit dat hij de aarde voor eenen bol zoude gehouden hebben.

Wij vinden inderdaad bij EMPEDOCLES eene voorstelling van den Kosmos, die wij als eene Pythagorische leer van het centraalvuur in *Ionische* vormen zouden kunnen beschouwen. Volgens PLUTARCHUS (7) neemt EMPEDOCLES twee hemispheren aan; dat is: eenen uit twee hemispheren bestaanden hemel, waarvan de eene geheel vurig is, de andere uit lucht met een weinig vuur vermengd bestaat, zoodat de zijde onder welke wij wonen de nachtzijde is. Hij neemt dus geen centraalvuur maar een vurigen halven bol des hemels aan, die de helft der aarde omringt die wij niet bewonen (8). Deze zijde des hemels noemt hij de regter of bovenste, zoodat hier op den hemel overgedragen wordt wat bij de Pythagoreërs van de aarde geldt. EMPEDOCLES schijnt zich deze beide hemispheren dwars doorgesneden gedacht te hebben, en deze doorsnede vormt de aarde met de zee die haar omringt, zoodat hij zeggen kan: »Vuur is onder de zee" (9). Hij schijnt dus weder als bij de *Ioniërs* eene breede vlakke aardschijf aangenomen te hebben. Hij zoekt naar gronden waarom de aarde in het middelpunt van den hemelbol vast blijft staan en niet valt; de draaikring die door de snelle omwenteling des hemels ontstaat, houdt haar op hare plaats. ARISTOTELES zegt ons dit op twee plaatsen (10), waar de vergelijking met een snel gedraaid vat voorgesteld wordt.

Dat EMPEDOCLES de aarde niet als eenen bol aanzag, kan

---

(4) *Placit. phil.*, II, 13.
(5) VIII, 77.
(6) KARSTEN, *Fragm.* XENOPH., V, 203.
(7) Bij EUSEB., *Praep. Evang.*, p. 24.
(8) *Placit. phil.*, II, 20.
(9) *Procl. in Tim.*, p. 141.
(10) ARIST., *de Coel.*, III, 2, en uitvoeriger II, 13.

uit andere gedeelten zijner leer afgeleid worden. Hij zoekt naar verklarende gronden voor de scheefheid der ecliptica en de strekking van de pool. Deze strekking is eene andere geweest, en de zwaarte der zon heeft den hemel naar het zuiden doen neigen (11). Eene verklaring die bij de bolvormigheid der aarde niet alleen overtollig maar onmogelijk is. Uit dit alles schijnt te volgen, dat EMPEDOCLES de wereld van THALES met een tweede halfrond vermeerderd heeft, ofschoon het niet zeker is, dat hij de zijde der aardschijf die naar den vurigen hemispheer toegekeerd was, als bewoond aannam. Hij wil over het algemeen naar de gewone volksmeening terug, omdat hij de meer verhevene gedachte der Pythagoreërs, waarvan hij zich niet geheel kon losmaken, in haar wezen niet kon vatten. Het is door een gebrek aan wiskundige vorming en mathematischen zin, dat hij met HERACLITUS en de meeste *Ioniërs* gemeen had, dat zijne beschouwingen duidelijkheid en juistheid missen. Wat in de leer van EMPEDOCLES onduidelijk blijft, verklaart zich door zijne navolgers: van hem kan men een overgang op ANAXAGORAS en van dezen op LEUCIPPUS en DEMOCRITUS maken. Dit verband van hunne kosmische beschouwingen wordt ook door SIMPLICIUS (12) aangeduid.

Over het wereldstelsel van ANAXAGORAS bezitten wij geen zamenhangende berigten. Daar wij echter bij hem de draaikring van EMPEDOCLES wedervinden en hij de leer van de omdraaijing des Ethers voordroeg, kunnen wij hun zonder twijfel de bolvormigheid des hemels toeschrijven; moeijelijker is het echter te bepalen hoe hij over den vorm der aarde dacht. Zijne kosmische denkbeelden laten zich uit andere omstandigheden eenigzins opmaken. De meteoorsteenval te *Egos Potamos* (13) schijnt op ANAXAGORAS eenen grooten indruk gemaakt te hebben; de aërolith had de dubbele grootte van eenen molensteen, en hij hield het er voor, dat die uit de zon gevallen was; waarschijnlijk omdat het bij dag plaats had. Hij meende dus een stuk van de zon gezien en betast te hebben, en de uitspraak van THALES, dat de sterren aardach-

---

(11) *Placit. phil.*, II, 8, en EUSEB., *Praep. Evang.*, XV, 39.
(12) *Com.* ARIST., *de Coel.*, f. 91.
(13) PLUT., *Lysand*, c. 12.

tig zijn, bevestigd te zien. Daarom zag ANAXAGORAS de zon als een klomp gloeijend ijzer aan.

De wijsgeer van *Clazomene* ging zelfs eene schrede verder en leidde daarvan eene theorie van het ontstaan der sterren af. De sterren zijn gedeelten der aarde, zij zijn daarvan losgerukt door het geweld des snel omdraaijenden Ethers, zij ontbranden hierdoor, en volbrengen daardoor hunnen loop in den ommezwaai des hemels (14). De bronnen waaruit wij dit ontleenen komen woordelijk met elkander overeen. Geldt dit ook van de zon? Men zou dit bevestigend kunnen beantwoorden, daar ANAXAGORAS zich die klein voorstelde: hij gaf haar de grootte van den *Peloponnesus* (15), terwijl de *Placit. phil.* (16) zegt, dat hij ze veelmalen grooter dan dit schiereïland stelde. Dit is echter een misverstand, naar eene valsche analogie opgemaakt. THALES, ANAXIMANDER en alle overige *Ionische* wijsgeeren hielden het voor zeker, dat de zon veel grooter is dan zij schijnt, en namen daarbij de aarde tot maatstaf. Doch ANAXAGORAS wil eene juiste bepaling op eene kleine schaal voordragen, omdat zij dan als een deel der aarde zou kunnen aangemerkt worden. Wij bekomen hier eene theorie veel gelijkende op die welke, in de nieuwere tijden, de planeten als afgestoten deelen van de zonnemassa heeft aangezien, en daardoor hunne planetarische beweging rondom haar heeft pogen te verklaren.

Eene andere vraag is het: of dit vormingsproces nog voortduurt, of de Ether nog stukken van de aarde afbrokkelt en doet ronddraaijen? Volgens PLATO (17) zou men dit bevestigend kunnen beantwoorden. Daar de aarde dus in aanraking met den Ether blijft, doet zich verder de vraag naar hare gedaante voor. Het schijnt dat ANAXAGORAS haar niet als bolvormig aannam, maar haar als *Ioniër* als eene platte schijf aanmerkte, die door de snel omdraaijende Ether als op eene draaibank aan hare randen werd afgerond: eene uitdrukking, die, zoo als wij gezien hebben, HERODOTUS van de wereldkaart van ANAXIMANDER gebruikte.

---

(14) *Placit. phil.*, III, 13. EUSEB., *Praep. Evang.*, XV, 30.
(15) PLUT., *de fac. in orbe Lunae*, c. 19.
(16) *Placit. phil.*, II, 21.
(17) *Leg.*, p. 967, E. S.

Zoo scheen door ANAXAGORAS de oude *Ionische* voorstelling weder in eere te komen, en zich in eenen vasten vorm voor te doen, en tevens de onmiddellijke zinnelijke waarneming tegenover de ideale theoriën der Pythagoreërs gered te worden. De aarde was weder het hoofdligchaam van het heelal en alle andere van haar afkomstig. Er was een teruggang van de grootsche en ruime denkbeelden der Pythagoreërs, tot de meer beperkte der *Ionische* school ontstaan, omdat de eerste niet alle verschijnselen konden verklaren, en den zinnelijken schijn met hunne theoriën moeijelijk overeen te brengen was.

Doch het evenwigt herstelde zich weldra: de *Grieken* konden in het onderzoek van de zamenstelling des Kosmos niet stilstaan; slechts bij zijnen leerling EURIPIDES, in zijn treurspel *Phaëton* (18) en bij DIOGENES van *Apollonia* spiegelt zich de leer van ANAXAGORAS nog af. Wij kunnen de eigenaardige theorie van dien wijsgeer als een overgang tusschen de beschouwingen van EMPEDOCLES en LEUCIPPUS aanmerken.

Ofschoon wij van LEUCIPPUS weinig narigten bezitten, zijn er echter een paar karakteristieke uitdrukkingen tot ons gekomen, die het wezenlijkste van zijne wereldbeschouwing doen kennen. De wereld is bij hem een hollen bol (19). De aarde gelijkt in hare gedaante een *tympanon*. Volgens VARRO (20) is een tympanon een hol en van onder gewelfd ligchaam, even als een keteltrom. Wij bekomen dus eene aarde die van boven vlak en van onder half bolvormig is. Dit past zeer goed met den vorm des heelals,· waarvan de aarde de onderste hemispheer inneemt. Het schijnt dat dit het stelsel van XENOPHANES is, tot zijne volle duidelijkheid gebragt. Van dat van EMPEDOCLES onderscheidt het zich dat dezen onder de aarde nog den vuurhemel aannam.

Wij vinden nog eene bijzondere meening van LEUCIPPUS aangaande de scheefheid der ecliptica opgeteekend, voor welke EMPEDOCLES reeds gronden gezocht had. Hij moest zulks evenzeer doen omdat hij de bolvormigheid der aarde had opgegeven. Hij hield de noordzijde voor onvriendelijker en kouder,

---

(18) DIOG. LAËRT., II, 40.
(19) DIOG. LAËRT., IX, 31. STOB.: *Eclog.*, p. 356.
(20) *De rei rust*, III, 5, 15.

de zuidzijde voor warmer en vruchtbaarder, daarom neigt zich de aarde naar het zuiden heen (21), zoo als een boom zich naar de zon neigt. Eene tegenovergestelde voorstelling van die van EMPEDOCLES; want hier was de vroegere of normale toestand, dat de pool zich in het Zenith bevondt en zich meer naar den horizon verlegde; bij LEUCIPPUS werd hij in den horizon aangenomen. Volgens hem had zich de pool opgeheven, volgens gene had die eene daling ondergaan, door dat de aarde zich zuidwaarts geneigd had. Het gevoelen van LEUCIPPUS over den Kosmos komt dus meer met dat van XENOPHANES dan met dat van EMPEDOCLES overeen. DEMOCRITUS daarentegen nadert meer den laatsten, terwijl hij zich van den eersten verwijderd. Hieruit schijnt te volgen, dat LEUCIPPUS voor EMPEDOCLES te plaatsen is, hetgeen uit hoofde van de onzekerheid die aangaande zijnen leeftijd heerscht, van belang is op te merken.

Inderdaad wijkt DEMOCRITUS, die meestal door de oude en nieuwere geschiedschrijvers der wijsbegeerte met LEUCIPPUS wordt zamengevoegd, nog zoo wezenlijk in zijne kosmische voorstelling van dezen af, dat EMPEDOCLES tusschen beiden als overgangsschakel kan aangenomen worden. DEMOCRITUS heeft ook de bolvormigheid des hemels als grens van het Al; eene zuivere *Ionische* voorstelling. Doch ten opzigte der aarde heeft hij eene geheel andere voorstelling dan die in zijnen tijd heerschende was: zij is bij hem schijfvormig (22) en aan de randen verhoogd en in het midden verdiept. Wij komen hier dus bij hem weder op het punt waarvan wij uitgingen, namelijk bij de Homerische voorstelling, met dit onderscheid: dat hier de hemel niet hemispherisch maar bolvormig is en in het midden is doorgesneden door de aardschijf, waarvan de bovenste vlakte bewoond wordt. Op de andere of onderste zijde is bij hem niets, zij kon dienen voor het schimmenrijk des volksgeloofs. Zij is zeker niet de betere lichtzijde; omdat de Democritische wijsbegeerte al het ideale en het streven naar iets hoogers dan het zinnelijke en zigtbare mist. Zij was eene zuivere materialistische philosophie, zoo goed als die van de XVIII[de] eeuw en als die der laatste tijden.

---

(21) *Placit. phil.*, III, 12.
(22) *Placit. phil.*, III, 10.

De discus of schijf van DEMOCRITUS verschilt wezenlijk van de tympanon van LEUCIPPUS; niet alleen door de meerdere of mindere dikte, want bij LEUCIPPUS vult de aarde de gansche onderste hemispheer, en bij den anderen is er nog lucht onder de schijf voorhanden die haar dragen moet; zij is als »een deksel op een pot" (23). Hieruit volgt, dat de aarde zich onmiddellijk aan den hemel aansluit; de zee wordt niet door den hemel begrensd, maar door de aarde die haar in haren verhoogden rand omsluit, volgens haren ouden schotelvorm (24). ARISTOTELES (25) stelt de leer van DEMOCRITUS met die van ANAXIMENES op ééne lijn; misschien omdat zij beiden de lucht voor het hoofdbeginsel hielden: de oude *Ionische* wijsgeer zal denkelijk geen bolvormigen hemel aangenomen hebben.

De meening van DEMOCRITUS omtrent den melkweg is nog bijzonder merkwaardig: zij ontstaat door de zamenvloeijing van het licht veler nabij elkander zich bevindende sterren (26). MACROBIUS, de *Placit. phil.* en GALENUS maken ook van dit gevoelen gewag, dat te meer verrassend is, als men het met dat van ARISTOTELES vergelijkt, die den melkweg, als een meteoor, binnen onzen dampkring gelegen, aanziet. Eindelijk moet ook nog aangehaald worden, dat DEMOCRITUS met ANAXAGORAS, in de maan bergen en dalen aannam (28), waardoor hare analogie met de aarde nog grooter werd. EMPEDOCLES had haar reeds als bewoond aangezien.

Als wij de wetenschappelijke teruggang nog verder vervolgen, komen wij op het stelsel van EPICURUS, waarvan echter niet veel te zeggen is. Hoewel hij de wijsbegeerte der natuur geheel veronachtzaamde, neigt hij zich nog meer dan DEMOCRITUS naar de onmiddellijke zinnelijke verschijning; vermits hij den vertikalen val der atomen stelde, terwijl de wijsgeer van *Abdera* eene kringvormige beweging daarvan aannam, zoo is bij hem de aarde nog duidelijker de grond en bodem van

---

(23) ARIST., *de Coel.*, II, 13.
(24) *Placit. phil.*, III, 10.
(25) ARIST., *de Coel.*, II, 13.
(26) STOB., *Eclog.*, p. 576.
(27) ARIST., *Meteor.*, I, 1.
(28) STOB., *Eclog.*, p. 550.

alles; want hij stelt bijna vast, dat men de zon en de maan, die onder de aarde hunnen kringvormigen loop voleindigen, als nieuw herboren bij hunne opkomst in het Oosten kan aanzien (29). Hij verklaart de maanëklips, door daar tusschen komende hemelligchamen, of een uitblusschen van haar eigen licht, en op de vraag, hoe groot de zon is, antwoordt hij: »zoo groot als zij schijnt." Het is echter opmerkelijk, dat LUCRETIUS CARUS, die groote bewonderaar van EPICURUS, met veel levendigheid het denkbeeld van de begrensdheid der wereld bestrijdt. Wij zien uit dit alles, dat er een duidelijk onderscheid tusschen de *Ionische* en *Italische* voorstelling van den Kosmos bestaat. De eerste heeft oorspronkelijk eene vlakke aarde, hetzij als schijf of als cylindersegment en daarover een vast hemelgewelf. De Pythagoreërs hadden van hunnen stichter eene bolvormige aarde in het midden van een spherischen hemel, waarin zij vrij zweeft: eene voorstelling die gedeeltelijk tot de *Eleaten* overgegaan is. Later hebben de Pythagoreërs de planetarische beweging der aarde om het centraalvuur en de oneindigheid des hemels aangenomen. Geen dezer gevoelens hebben zij bij de latere *Ioniërs* kunnen doen ingang verkrijgen, niet eens de bolvormigheid der aarde: alles wat de *Ioniërs* van hen overnamen bepaalt zich tot den spherischen vorm des hemels of het Al, terwijl zij, wat de aarde betreft, weder tot het oude gevoelen terugtraden, om eenen vasten bodem onder hunne voeten te hebben, en met de onmiddellijk zinnelijke aanschouwing niet te breken. Hun streven is overal op de ervaring en de waarneming gegrond, en hunne inductive methode van onderzoek kon zich met de stoute en ideale aanschouwing der Pythagoreërs niet vereenigen, die echter de ervaring niet geheel van zich afstootten, maar veeleer uit haar nieuwe kracht tot hunne bespiegeling ontleenden. Hoe was nu de verhouding van den *Attischen* volkstam tot de beide genoemden? Wat heeft *Athene* opgeleverd in vergelijking met *Miletus* en *Croton?* Wij weten hunne verhouding in dichtkunst en wijsbegeerte. De *Attikers* verbonden het *Ionische* Epos met het *Dorische* lierdicht en schiepen den rijksten kunstvorm: het Drama. Ook kon *Athene*, dat hier weder het laatste kwam, den hoogsten palm in de wijsbegeerte wegdragen,

---

(29) DIOG. LAËRT., X, 91.

omdat zij stelsels vormde die, zonder eklektisch te zijn, de gansche philosophie der *Ioniërs* zoowel als die der *Doriërs* in zich opnamen.

Wat weten wij van de kosmische beschouwingen der *Atheensche* wijsgeeren? Hebben zij hierin ook eene zoo groote hoogte bereikt? Volgens alle vermoedens moest juist de tijd van PLATO en ARISTOTELES, rijk aan gedachten over den bouw en de inrigting der wereld zijn, zoodat het niet anders wezen kon of beide moesten daaraan een levendig deel nemen; hoe konden zij ook zulke groote wijsgeeren zijn, zoo als zij waren, zonder daaraan hunne meeste aandacht te schenken.

In de oudheid was men reeds in strijd of PLATO de wenteling der aarde om hare as leerde of niet; inderdaad een gewigtig punt voor de geschiedenis der wijsbegeerte, zoowel als voor die der sterrekunde. Ook in de nieuwere tijden hebben uitstekende geleerden daaromtrent verschillende gevoelens uitgebragt; in de laatste jaren rustte dien strijd, en het had den schijn als of zij tot eene beslissing gekomen ware.

In den Kosmos van A. VON HUMBOLDT (30) lezen wij met duidelijke woorden, dat: »PLATO en ARISTOTELES zich de aarde noch ronddraaijend, noch voortbewegend, maar als onbewegelijk in het middelpunt zwevend hebben voorgesteld." Zoo staan PLATO en ARISTOTELES dus, naar deze uitspraak, geheel op eene gelijke hoogte in de gewigtige leer van de kosmische stelling van het wereldligchaam dat wij bewonen; beiden ontkenden hare dagelijksche en jaarlijksche beweging, en lieten den sterrenhemel — de zon, de maan en de planeten — om haar bewegen. Zij kwamen, niettegenstaande de verscheidenheid hunner wijsgeerige inzigten, en bij de tegenovergestelde rigting van hun wetenschappelijk streven, in hunne kosmische voorstelling overeen. Hoezeer dit bevreemdend en onwaarschijnlijk is, is men thans algemeen daarvan overtuigd, om zulks als vastgesteld aan te nemen, zonder dat men het nu meer noodzakelijk acht hiervoor bewijzen bij te brengen.

Ondertusschen heeft L. IDELER in zijn voortreffelijk geschrift: *Ueber das Verhältniss des* COPERNICUS *zum Alterthum*, reeds

---

(30) II, S. 139.

dit onderwerp opzettelijk behandeld. Hierin vinden wij een geheel ander oordeel over het gevoelen van PLATO aangaande de zamenstelling des wereldgebouws, want men treft er over de plaats in de *Timeus*, over welkers uitlegging het verschil was, het volgende aan: »Het schijnt mij veeleer geheel ondubbelzinnig toe, dat daaruit blijkt dat PLATO werkelijk aan eene wenteling der aarde om hare as gedacht heeft" (31).

Na de verklaring van dit gevoelen door een zoo bevoegd geleerde, dat overigens door goede en duidelijke gronden ondersteund werd, is het inderdaad moeijelijk te begrijpen, hoe of deze beslissing der oude strijdvraag haren invloed heeft kunnen verliezen, zoodat zij voor een tegenovergesteld gevoelen geweken is.

De oplossing van dit raadsel ligt bij IDELER zelf, die zijn in het jaar 1808 uitgebragt gevoelen in 1830 weder geheel teruggenomen heeft. In zijne uitmuntende verhandeling over EUDOXUS (32), zegt hij in het voorbijgaan in eene aanmerking (33): »PLATO leert de wenteling der aarde om hare as niet, zoo als BÖCKH *overtuigend* bewezen heeft." Deze woorden, waarmede IDELER de verandering van zijn gevoelen meldt, komen met die van BÖCKH in zijn geschrift over PHILOLAUS (34) overeen: »Ik heb elders *onomstootelijk bewezen*, dat in de Platonische *Timeus* de aarde als een vaststaand middelpunt voorgesteld is, zonder hare wenteling om de as, die men daarin heeft willen vinden."

Dit *elders* heeft betrekking op een vroeger gelegenheidsgeschrift van dien geleerde: *de Platonis Systemate etc.*, 1810, p. VI—XI. Dezen jeugdigen arbeid van dien beroemden Schrijver moet men eene groote kracht van bewijsvoering toeschrijven, om een IDELER tot het herroepen van zijne vorige overtuiging te brengen. Het kwam dus O. F. GRUPPE niet onbelangrijk of te gewaagd voor, het onderwerp op nieuw te onderzoeken. In het belang der zaak-zelve moest dit ook ondernomen worden. Reeds op zich-zelf is de vraag gewigtig genoeg, en zij staat in zamenhang met eene geheele reeks van

---

(31) II, S. 40.
(32) *Schriften der Berl. Acad.*, 1830.
(33) S. 71.
(34) S. 121.

verdere vragen, die diep in de geschiedenis der wetenschappen en der wijsbegeerte ingrijpen. Om geregeld in dit onderzoek voort te gaan moeten wij met hem nog eens als twijfelachtig stellen, wat reeds als uitgemaakt goldt.

SENECA hield het reeds voor eene belangrijke maar onbesliste vraag: of de aarde waarop wij wonen om hare as wentelt of niet, *zóó* dat het gansche wereldgebouw rondom ons met eene ondenkbare snelheid ronddraait; of, dat de sterrenhemel stilstaat en de aarde in plaats daarvan dagelijks omwentelt. Ook PLUTARCHUS kende het hooge gewigt der vraag; hij was opmerkzaam op de meeningen van vroegere onderzoekers op dit punt, en heeft in zijne *Questiones Platonicae* een bijzonder hoofdstuk, waarin onderzocht wordt welk gevoelen PLATO daaromtrent koesterde, en hoe de besprokene plaats uit de *Timeus* moet uitgelegd worden. PLUTARCHUS was echter niet de eerste die deze vraag opwierp. Wij vinden reeds bij CICERO van dit strijdpunt gewag gemaakt, die zich op andere, waarschijnlijk *Grieksche* Schrijvers beroept, zonder ons die op te noemen. Hij zegt, nadat hij te voren duidelijk over de wenteling der aarde om hare as gesproken had, dat PLATO zulks in zijne *Timeus* leerde (35). Uit de vertaling van CICERO van deze dialoog blijkt echter, dat hij voor zich zelf, van een tegenovergesteld gevoelen was, en de aarde als om een vasten as gehecht maar stilstaande beschouwde. PLUTARCHUS verklaarde zich ook voor deze meening (36), maar op een zoo verkeerden en gezochten grond, dat het schijnt als of hij slechts naar een voorwendsel zoekt, om het toen algemeen aangenomen stelsel der sterrekundigen, aangaande de stilstand der aarde, niet tegen te spreken.

BÖCKH beroept zich voor zijne meening niet alleen op PLUTARCHUS, maar ook op GALENUS, TIMEUS de sophist, PROCLUS en SIMPLICIUS. Het was dus eene algemeene overlevering bij de Platonisten, dat hun meester de ronddraaijing der aarde niet had voorgedragen, te meer daar hij nergens anders daarvan spreekt, en in den *Phedo* duidelijk den stilstand der aarde in het middelpunt van den Kosmos aanneemt. Doch de

(35) *Acad. Quest.*, II, 39.
(36) *Quest. Plat.*, VIII, 3.

getuigenis van ARISTOTELES (37) is hier van het grootste belang, en is geheel iu tegenspraak met het gevoelen van BÖCKH: »Eenige zeggen, de aarde bevindt zich in het middelpunt en draait zich om de door het gansche heelal gaande as, zoo als in de *Timeus* geschreven staat." Het is waar, de woorden van PLATO zijn duister, dubbelzinnig, doch niet door toeval of nalatigheid, maar met een kunstig opzet zoo gesteld; woordelijk vertaald, luidt de bewuste plaats (38) aldus: »De aarde, onze voedster, die gedraaid is om de door het Al gespannen as, maakte hij tot wachterin en voortbrengster van nacht en dag." Als hij verder van de woonplaats der zielen gewag maakt, zegt hij weder: »Eenigen plaatste de wereldschepper op de aarde, anderen op de maan, anderen op de overige organen (aanduiders?) van den tijd." Als de aarde in het middelpunt van den Kosmos onbewegelijk rust, kan zij geen orgaan van den tijd genoemd worden. Er kan dus uit de woorden van PLATO in de *Timeus*, volgens eene onbevooroordeelde uitlegging, alleen die zin gevonden worden, dien ARISTOTELES daarin zag, en als men zich op autoriteiten wil beroepen, vallen die van SIMPLICIUS, PROCLUS en andere Platonikers, bij ARISTOTELES geheel weg. Overigens stemt ook die wijsgeer uitdrukkelijk toe, dat PLATO in zijne *Timeus*, de aarde geene planetarische beweging geeft, maar haar in het middelpunt laat blijven; dat hij hierin van de Pythagoreërs verschilt, die haar om het centraalvuur laten draaijen; maar haar daarentegen om hare eigene as doet rondwentelen, om de wisseling van dag en nacht te verklaren, zoo als ons niet ARISTOTELES, maar PLATO-zelf zegt. Wij weten dus dat PLATO en ARISTOTELES niet dezelfde kosmische denkbeelden koesterden, en wij weten waarin dit onderscheid gelegen was. ARISTOTELES heeft noch de voortgaande, noch de omwentelende beweging. PLATO heeft hier de voortgaande niet, maar duidt de omwentelende aan: hij was dus eene schrede verder tot de waarheid genaderd.

De zoo even wederlegde meening, dat PLATO en ARISTOTELES dezelfde voorstelling van het wereldgebouw zouden gehad

---

(37) *De Coelo*, II, 13.

(38) *Tim.*, p. 40, Ed. S.

hebben, sluit tevens in zich, dat PLATO in zijnen geheelen wijsgeerigen loopbaan dezelfde kosmische leer zoude gevolgd zijn. Dit onderwerp verdient wel eene nadere beschouwing.

In de geschiedenis der wijsbegeerte is het een gewone en dikwijls begane misslag, dat men aan een filozoof eene geslotene leer poogt toe te kennen, en daarbij den vooruitgang en de beweging der gevoelens en denkbeelden geheel over het hoofd ziet. Dit hangt met het vooroordeel te zamen, dat verandering van inzigten iets gebrekkigs en nadeeligs is. Men gelooft dus aan iederen wijsgeer een afgerond en volledig stelsel te moeten aanpassen. Onder deze methode lijden die filozofen het meest, die het grootst in het gebied der wetenschappen zijn; want hoe grooter, hoe bewegelijker en vooruitgaander zij waren, des te meer verwijderden zij zich van hunne voorgangers, van hunnen aanhang, ja, van zich-zelven. Geene wijsgeeren hebben hierdoor meer geleden dan juist PLATO en ARISTOTELES, waarvan de meeste geschiedschrijvers der filozofie eene gedeeltelijk valsche voorstelling geven, die ons de ware grootheid en eigenaardigheid dezer buitengewone mannen meerendeels bedekt. Dit is onder anderen ook volkomen van toepassing op hunne leer van den wereldbouw en de ontwikkeling van hunne kosmische voorstellingen.

De schriften van PLATO zijn van eenen verschillenden tijd; zijne vroegste en laatste verschillen misschien meer dan eene halve eeuw, en gedurende dit tijdsverloop arbeidde de grieksche geest van verschillende zijden aan de ontwikkeling der hoofddenkbeelden aangaande het wereldgebouw, en PLATO nam daaraan een levendig deel. Het is reeds van voren zeer onwaarschijnlijk, dat hij in zijnen hoogen ouderdom, na een leven aan een onophoudelijk onderzoek gewijd, na den omgang met de meest wetenschappelijke mannen van zijne eeuw, nog op hetzelfde standpunt zoude volhard hebben, dat hij in zijne jeugd had aangenomen. Doch het blijkt uit zijne geschriften, dat hij zijn gevoelen over den Kosmos dikwijls veranderd heeft, zoodat het hoogst belangrijk is de opvolging dezer veranderingen en de aanleidingen daartoe, in zamenhang met de heerschende gevoelens zijner tijdgenooten na te gaan.

Volgens de aanduiding van DIOGENES LAËRTIUS is de *Phedrus* een der vroegste van PLATO's dialogen; de inhoud en vorm

geven hiervan ook het inwendig bewijs. In deze zamenspraak vinden wij wel geen sterrekundig stelsel ontwikkeld, maar toch eenige voorstellingen die eene naauwe betrekking hebben op de wijze waarop het wereldgebouw gedacht is. Er is hier sprake van eene onder- en boven-hemelsche wereld, en de hemel is er ook voorgesteld als eene op de aardschijf rustende omgekeerde glazen klok, die het luchtruim daaronder van hetgeen daar boven is afscheidt. Deze gewelving is een vast ligchaam, als van kristal, zoodat hier van den ring des hemels gesproken wordt, als van een koepeldak waarop men wandelen kan. Dit is nog de oude *Ionische* voorstelling die PLATO nog niet verlaten had; er is niets nieuws noch oorspronkelijks in, maar zij is veeleer de populaire denkwijs die in *Griekenland* algemeen was, en die zich ook het natuurlijkste verbindt met hare mythische opvatting van den loop der sterren; in het bijzonder van de zon en de maan, die boven op het kristalgewelf hunnen dagelijkschen loop volbrengen. Zulk eene scheiding des bovensten hemels van het beneden luchtruim, heeft echter een veel dieperen zamenhang met de Platonische ideënleer, met het denkbeeld van eene stoffelijke en onzinnelijke wereld. Tot de zoo even ontwikkelde voorstelling behoort, dat de aarde vlak als eene schijf gedacht wordt. Deze vorm laat alleen de ware tegenstelling van boven en beneden toe, die bij de oud-*Ionische* wijsgeeren eene zoo gewigtige rol speelt, en ook door HERACLITUS zeer sterk werd voorgestaan. Van ARISTOTELES weten wij, dat PLATO in zijne jeugd zich aan de school van HERACLITUS aansloot; hij heeft dus waarschijnlijk zijne kosmische denkbeelden daaraan ontleend, en met zijne ideën eener bovenzinnelijke wereld in verband gebragt.

Maar te *Athene* kon de jonge PLATO niet lang bij deze beperkte en onwetenschappelijke gevoelens volharden. Voorstellingen van eenen geheel tegenovergestelden aard, die nieuw en van een ruimer blik waren, drongen zich van het westen uit de school der Pythagoreërs, aan zijnen, voor al wat grootsch en verheven was, ontvankelijken geest op.

Na de verdrijving der volgelingen van PYTHAGORAS uit *Italië*, hadden eenige daarvan in *Griekenland*, onder anderen te *Thebe* en te *Athene*, zich nedergezet. De schriften van PHILOLAUS werden daardoor bekend, en PLATO kon hiervan niet onkundig

blijven. Böckh heeft zelfs in de *Phedrus* sporen daarvan meenen te ontdekken. Schleiermacher heeft dat wel niet willen toegeven, doch men is echter genoodzaakt reeds hier eenen, al zij het ook maar middellijken invloed te erkennen. De woorden waarop gedoeld wordt luiden aldus (39): »De groote Goden heerschen in den hemel; zeus zijnen gevleugelden wagen mennende trekt het eerste uit, alles verordenende en verzorgende, en hem volgt de schaar van goden en geesten, in elf optogten gerangschikt. Maar hestia blijft alleen in het huis der goden. Alle anderen, die tot het twaalftal der heerschende goden gevormd zijn, voeren de rijen aan, in de orde die aan ieder is aangewezen."

De wijze waarop hier van hestia gewag gemaakt is, zou kunnen doen vermoeden, dat onder den mythischen vorm een wijsgeerige zin verborgen is, en op het centraalvuur gezinspeeld wordt. Voor het overige komen de twaalf hoofdgoden niet met het getal der planeten overeen; doch de geordende rijen, herinneren weder aan de Pythagorische denkbeelden. Men komt echter tot geen zamenhangend geheel, omdat eene wereldhaard met eene platte aardschijf en een hemispherisch kristalhemelgewelf daarover, volstrekt niet te vereenigen is. Wij hebben dus, indien men met böckh geneigd is het Pythagorische centraalvuur te herkennen, hier bij den jongen plato gelijktijdig en digt nevens elkander de voorstellingen der *Italische* en *Ionische* wijsbegeerte, die verre van onderling overeengebragt te kunnen worden, in stellige tegenspraak zijn. Op dit standpunt kon plato niet blijven staan.

Eene tweede zeer opmerkelijke voorstelling van het wereldgebouw vinden wij vervolgens in de *Phedo*, die wij voorzeker vele jaren later dan de *Phedrus* kunnen stellen. (40)

»Vooreerst ben ik overtuigd geworden" — zegt aldaar socrates tegen simmias — »dat als de aarde midden in den hemel staat, zij geen lucht noodig heeft om niet te vallen, noch eene ander ondersteuning behoeft, maar dat om haar in haren stand te houden, de doorgaande eenerleiheid des hemels

(39) *Phedrus*, p. 246, E. S.
(40) *Phedo*, S. 108, E. S

en het evenwigt der aarde zelve genoegzaam zijn. Want een ding dat zich in evenwigt bevindt, in het midden van zulk een ander geplaatst, zal niet gedrongen zijn zich ergens meer of minder naar toe te neigen, en omdat het zich naar alle zijden in dezelfde betrekking verhoudt, zal het zonder neiging blijven." Hierop volgt eene beschrijving van de oppervlakte der aarde, die zelfs uit een geologisch oogpunt beschouwd, merkwaardig is.

Wij vinden hier eene zeer bepaalde kosmische voorstelling, die in het wezenlijke zeer van die in de *Phedrus* afwijkt, en in de gevoelens van PLATO daaromtrent een gewigtig keerpunt vormt. De aarde is geen schijf meer, de hemel geen kristallen klok, noch de aarde het laatste op zich zelf rustende vaste punt, en de hemel niet meer de grens van het onder- en boven-hemelsche; maar zij is een bol die vervolgens met eenen twaalfledigen bal wordt vergeleken. Verder is deze aardbol in het wereldruim vrij zwevende, gewis eene ongehoord stoute gedachte, toen men die voor het eerst opvatte; zij behoudt hare plaats zonder ondersteuning door het evenwigt van den, overal van haar even ver afstaanden hemel, wier middelpunt zij inneemt. De aarde is groot, veel grooter dan zij ons toeschijnt en dan wij haar kennen; zij is niet alleen om de middelzee bewoond, maar overal rondom hare oppervlakte, aan vele andere zeeën; en toch is de aarde slechts klein, zeer klein in vergelijking met het wereldruim dat haar van alle kanten omringt.

Hetgeen vroeger de hemel heette wordt nu de grens van den dampkring, die aan alle kanten de aarde omgeeft en tot deze behoort, als eene lucht-oceaan op wier bodem wij leven, die op vele plaatsen gebroken, verweerd en uitgevreten is. Ten gevolge van een zinbedrog gelooven wij, dat de sterren zich aan de grenzen van den atmospheer bevinden, zoo als het nog in de *Phedrus* aangenomen werd; doch zij zijn veel verder: het wereldruim ligt daar tusschen, en zij bevinden zich aan den tegenovergestelden oever. De uiteinden van het wereldgebouw zijn dus hier wijder uitgestrekt en de hemel is op een grooteren afstand geplaatst. De tegenstelling van het zware en ligte heeft eene andere beteekenis bekomen, en wil niet meer op het onderscheid van het ligchamelijke en gees-

telijke passen. Doch bij deze nieuwe voorstelling vergeet PLATO de tegenstelling van het aardsche en hemelsche, van eene zinnelijke en bovenzinnelijke wereld niet. Wij leven op den bodem van den lucht-oceaan; tot op zijne oppervlakte gestegen zijnde, zouden wij de aarde als een zuiver hemelsch wereldligchaam beschouwen, dat is: in eene eeuwige en onvergankelijke schoonheid, in het midden der andere hemellichten, in evenwigt en rust, terwijl zij nog als de kern van het heelal door PLATO aangezien wordt.

Of wij den hemelbol hier nog met vaste grenzen moeten aannemen, of dat de hemel naar alle zijden oneindig en open is, laten de woorden van PLATO eenigzins onbeslist; doch de uitdrukkingen van eenerleiheid, evenwigt en midden brengen ons nader tot het denkbeeld van eene bolvormige grens, die echter niet te stoffelijk moet gedacht worden. Hierin wordt de aarde, door het evenwigt rustend, op hare plaats gehouden, en wij vinden van eene wenteling om hare as nog geen gewag gemaakt; doch wij bemerken reeds een zachten overgang daartoe en eene zekere voorbeduiding. De aardbol wordt vergeleken met eenen twaalfdeeligen gestreepten lederen bal; zij heeft reeds hare polen en eene as.

Maar dit was nog geene as voor de ronddraaijende beweging der aarde, maar eene wereld-as. Al nam men de aarde als rustend aan, zoo moest men toch eene as voor de beweging des geheelen sterrenhemels vaststellen. Doch met eenerlei beweging kon men den verschillenden loop van zon en maan en van de planeten niet verklaren. Deze verklaring te vinden, gaf aan de oude wijsgeeren en sterrekundigen, ook aan PLATO, veel moeijelijkheid. Een pogen om dit vraagstuk op te lossen, bij de veronderstelling van den stilstand der aarde, in het midden van het wereldstelsel, vinden wij in het X^de^ boek der *Republiek*. SCHLEIERMACHER is de eenigste niet, die daarover klaagt, dat hij zich geene duidelijke voorstelling van dit wijdloopig beschreven en ingewikkeld mechanismus maken kan, waardoor de menigvuldige en verschillende bewegingen der hemelligchamen tot eene gemeenschappelijke teruggebragt moeten worden. (41) De oorzaak ligt in de zaak zelve. Er

---

(41) SCHLEIERMACHER, *Anmerk. Staat.*

worden acht concentrische hemelkringen of spheren aangenomen, die elkander omvatten: een voor de vaste sterren als de buitenste, en zeven anderen voor de planeten, waarbij de Zon en de Maan gerekend zijn; verder voor Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Door deze bolvormige schalen gaat eene as (van diamant, door het noodlot als een spinrok tusschen de knieën gehouden), en elk dier kringen is boven en beneden daaraan vastgemaakt. Nu wordt het geheel in beweging gesteld en elk der hemelspheren aan welke eene bijzondere ster gehecht is, verkrijgt eene verschillende snelheid. Oogenschijnlijk is deze hypothese haren oorsprong verschuldigd aan de poging om, behalven de dagelijksche beweging des sterrenhemels, de ongelijke en teruggaande bewegingen der planeten te verklaren. Dat zij hiervoor ongenoegzaam is, moest spoedig bij nader onderzoek blijken. Deze hypothese bood dus geen rustpunt aan, maar moest weldra tot eene andere aanleiding geven.

De voorstelling in de *Phedo* wordt hierdoor niet opgeheven: de aarde blijft hier ook in het middelpunt van het wereldgebouw stilstaan, en het mechanismus in de Republiek kan als eene nadere ontwikkeling daarvan aangezien worden; ofschoon 't in elkander draaijen der hemelspheren iets eigenaardigs is, dat niet noodzakelijk was. Men kan dus hier ook eene geheel verschillende voorstelling aannemen; want terwijl wij in de *Phedo* eene vrijzwevende door het evenwigt gedragene aarde zien, omgeven van eenen enkelen spherischen sterrenhemel, omringd van evenzeer vrijzwevende planeten, zien wij hier integendeel eene poging, om door de aanhechting aan de kristallijnen spheren, op eene mechanische wijs de verschijnselen des hemels te verklaren. Dit is eene opvatting, die de oud-*Ionische*, welke zich in de *Phedrus* vertoont, eigenlijk veel nader staat, dan de voorstelling in de *Phedo*, waar men die kristallijnen spheren zeer goed ontberen kan. Er moet dus hier weder een bijzonder rustpunt in de Platonische kosmische voorstellingen aangenomen worden. Het zoude in de rij de derde zijn, indien het volkomen zeker ware, dat de *Republiek* na de *Phedo* is geschreven; maar daar nog over de chronologie van het eerste werk gestreden wordt, en C. F. HERMANN aan de verschillende boeken daarvan, eenen anderen

tijd van vervaardiging toekent, zoude het zeer wel mogelijk kunnen zijn, dat het X^de boek der *Republiek*, hetwelk trouwens zich niet wel aan het IX^de aansluit, van eene vroegere dagteekening dan de *Phedo* is: — juist omdat de daarin voorkomende kosmische voorstelling meer *Ionisch* en met die van de *Phedrus* verwant is; terwijl die in de *Phedo* eene Pythagorische opvatting doet doorschemeren. Hier in de *Republiek* is het stelsel geheel mechanisch, in de *Phedo* daarentegen is het dynamisch, en opent den weg tot een hooger standpunt, dat men met zulke mechanische voorstellingen volstrekt niet bereiken kan.

Dit hooger standpunt is aanvankelijk in de *Timeus* bereikt, door de stoutere en eenvoudiger hypothese van de wenteling der aarde om hare as. Men zou de woorden van PLATO aldaar, wat de aanhechting der aarde aan deze as betreft, in verband kunnen brengen met de door de knieën van het noodlot gehoudene spinrok of wereld-as, maar de ware meening van PLATO was eene andere, het was de zelfstandige wenteling der aarde om hare bijzondere as; dat wij tevens als het vierde Platonische denkbeeld van den Kosmos kunnen aannemen.

Hij was daardoor op den goeden weg om tot eene vijfde voorstelling op te klimmen, die nog meer tot de waarheid naderde. Hoe de leer van eenen vrijzwevenden aardbol tot de wenteling om hare as geleidt, die, in plaats van een wijdloopig en ingewikkeld mechanismus aan te nemen, een eenvoudiger stelsel aanbiedt, is duidelijk in te zien, even zoo leidt wederom, de wenteling der aarde om hare as, tot eene andere voorstelling, die haar geheel volledig moet maken; omdat zij, zoo als PLATO in de *Timeus* zelf zegt, slechts het verschijnsel der wisseling van dag en nacht verklaart, benevens de dagelijksche ronddraaijing van den sterrenhemel; terwijl zij de jaarlijksche beweging der zon in den dierenriem, zoowel als de bewegingen der planeten onaangeroerd laat, die nog als eene groote anomalie verschijnen moeten.

Er ontstaat eene hoogst belangrijke vraag: of PLATO bij de eenvoudige wenteling der aarde om hare as is blijven staan, dan of zijn krachtige en onbevooroordeelde geest ook nog eene schrede verder gegaan is? Het eerste zou aan te nemen

zijn, indien de *Timeus* zijn laatste geschrift ware, maar vermits dit het geval niet is, kan men veronderstellen dat, zoo lang hij leefde, het groote vraagstuk van den wereldbouw hem moest bezig houden: ter halver wege te blijven staan, was niet wel mogelijk voor eenen PLATO.

Er bestaat eene merkwaardige overlevering, in twee plaatsen van PLUTARCHUS bewaard (42), die ons melden dat PLATO in zijn hoogen ouderdom zijne kosmische beschouwing veranderd heeft; dat hij, namelijk, aan de aarde eene andere plaats als voorheen heeft aangewezen: hij heeft haar niet meer haar standplaats in het middelpunt laten behouden, maar die aan eene andere en betere ster toegewezen. Men kan hierbij aan het Pythagorische centraalvuur denken, maar men kan hier ook de aanduiding van het heliocentrische stelsel zien, dat de zon tot een vast centraalvuur maakt en de aarde tot een planeet. Wat kan aanlokkender zijn, dan het onderzoek of PLATO wezenlijk tot het laatste denkbeeld zij gekomen?

PLUTARCHUS maakte van de verandering van het gevoelen van PLATO gewag, nadat hij onmiddellijk te voren van het heliocentrische systeem van ARISTARCHUS van *Samos* gesproken had, zoodat het allen schijn heeft dat hij heeft bedoeld, dat PLATO, in zijn ouderdom, de zon in de plaats der aarde in het middelpunt van den Kosmos heeft geplaatst. Hij haalt THEOPHRASTUS, die eene geschiedenis der sterrekunde geschreven heeft, als zijne bron aan, waardoor het nog opmerkelijker wordt dat ARISTOTELES, de meester van deze, daarvan nergens gewaagt; er kan echter eene bijzondere reden hiervoor aangewezen worden, waarop wij later zullen terugkomen. Het blijft de hoofdvraag wie de betere ster is: de zon of het centraalvuur? Deze vraag hebben wij reeds gezien dat voor elken denkenden geest reeds beslist is. Want PLATO kon het centraalvuur niet te gelijk met de wenteling der aarde om hare as aanneemen. PLATO was het stelsel van PHILOLAUS in zijne *Timeus* ver vooruitgestreefd; hij zou in zijne denkbeelden moeten teruggegaan zijn, indien hij in zijnen ouderdom weder daarop gekomen was. De *Timeus* is van zijnen rijpen leeftijd, en het is door uit- en inwendige bewijzen volkomen

(42) *Quest. Plat.*, c. 8, en in *Vita* NUMA, II.

zeker, dat *de Wetten* het laatste werk van onzen wijsgeer zijn; men moet dus daarin de sporen van zijne veranderde denkwijs zoeken.

Wij vinden daar ook eene merkwaardige en niet genoeg, of zoo goed als niet in aanmerking genomene plaats in het VIIe boek (43). De sterrekunde wordt hier aangezien als iets dat onmiddellijk met de leer van den hoogsten God zamenhangt, waarover in PLATO's tijd nog geheel verkeerde denkbeelden heerschten. Het wáre dat men daarvan weten kan, is niet zoozeer voor de ouderen, als wel voor de jeugd geschikt. Deze leer is wonderbaar, niet ligt, maar ook niet zwaar te verstaan, noch eene lange ontwikkeling vereischende. Zij wordt echter paradox en een groot wonder genoemd en als niet te verdragen voorgesteld. De eigenlijke plaats luidt volgens eene woordelijke overzetting aldus: »De leer over de maan en de zon en de overige sterren dat zij zouden *dwalen* is niet juist, maar het is hiermede geheel omgekeerd; want ieder van dezelve beschrijft altijd denzelfden weg, niet vele maar altijd denzelfden in eenen kring. Zij schijnen ieder echter vele te beschrijven. De snelsten onder hen wordt ten onregte voor het langzaamste gehouden en omgekeerd. Terwijl dit dus zoo plaats heeft, zoo oordeelen wij evenzoo, als wanneer wij te *Olympia* over de wedloopen van paarden en menschen oordeelden en den snelsten voor den langzaamsten, en den langzaamsten voor den snelsten hielden, zegeliederen maakten en de overwonnenen in de plaats van de overwinnaars bezingen wilden; ik geloof zulks zouden de wedstrijders niet wel opnemen. Daar wij op dezelfde wijs over de Goden mistasten, zal men dan niet zeggen dat wij iets belagchelijks en verkeerds gedaan hebben."

PLATO maakt hier de hoogst gewigtige onderscheiding tusschen eene schijnbare en eene werkelijke beweging der hemelligchamen: gene is zamengesteld, deze eenvoudig. Hierin ligt vooreerst zeer duidelijk de leer van de wenteling der aarde om hare as. Namelijk slechts dan, als men de dagelijksche draaijing des hemels voor schijnbaar verklaart, en op de omwenteling der aarde terugbrengt, dan kan men zeggen dat de zon en de maan eene kringvormige beweging maken, dat

(43) *Leg.*, p. 822, E. S.

is: wat de zon betreft, eene jaarlijksche, door de teekenen van den dierenriem. Dit is eene eenvoudige kringvormige beweging, waar tegen wij, zoodra er eene dagelijksche beweging der zon gesteld wordt, eene spiraalvormige bekomen; omdat de zon elken dag aan een ander punt van den horizon opkomt en eenen anderen weg aan den hemel beschrijft. Hetzelfde geldt van de maan, dit stelt PLATO hier op den voorgrond, en zoo is het de wenteling der aarde om hare as, die hij voornamelijk door het begin van deze plaats zoo sterk wil aanduiden.

De *Grieksche* wijsgeeren en sterrekundigen in den tijd van PLATO, waren met den grooten afstand der vaste sterren bekend, en velen daarvan moesten natuurlijk een bezwaar maken om den geheelen sterrenhemel in 24 uren eene ondenkbaar snelle omwenteling te laten doen; dit bragt sommigen tot het denkbeeld van de wenteling der aarde om hare as, waardoor het onaannemelijke door eene eenvoudige beweging verklaard wordt. Maar in de woorden van PLATO ligt nog meer: zij moeten op eene tweede en geheel andere beweging betrekking hebben, want nevens de zon en de maan zijn ook de overige planeten, en er wordt van hunne banen melding gemaakt; ook van hen hadden wij geene juiste voorstelling; dat zij zouden *dwalen* is valsch: hunne ware beweging is eene andere, in eene eenvoudige cirkelvormige baan. Het is bekend dat de planeten aan den hemel zeer zamengestelde banen schijnen te beschrijven met eene teruggaande beweging, zoodat er eene golvende lijn in hunnen loop ontstaat; zij schijnen dus te *dwalen*, ofschoon zij eene zuivere kringvormige beweging hebben. Nu is het duidelijk, dat de wenteling der aarde om hare as, niet toereikende is, om deze zamengestelde bewegingslijn in eene eenvoudig cirkelvormige op te lossen; dit is alleen onder eene andere, en wel slechts onder eene éénige veronderstelling mogelijk; namelijk: door den loop der aarde en der overige planeten om de zon.

Het behoeft dus niet verder aangetoond te worden, dat hiermede het heliocentrische stelsel door PLATO is aangeduid; men heeft, als men de aarde zelve als eene planeet beschouwt, voor de overige planeten niet meer vele wegen, maar slechts één weg. Dat er zulk eene beteekenis in deze woorden

ligt, leert de inleiding daarvan duidelijk; want indien men deze gevonden heeft, kan men zeggen die verstaan te hebben. Het gewigt van den inhoud wordt door het geheimzinnige van de inkleeding met voordacht aangeduid. Het is dus meer dan waarschijnlijk, dat de twee boven aangehaalde plaatsen van PLUTARCHUS, op de woorden van PLATO, hier in *de Wetten* gebezigd, doelen. PLATO heeft het geocentrische systeem verlaten, omdat hij de aarde eene andere standplaats heeft aangewezen; en het heliocentrische aangenomen, omdat hij haar vroegere standplaats in het middelpunt aan eene andere en betere ster, die niet anders dan de zon zijn kan, heeft toegekend. Hij zoude, indien zulks het geval niet ware, en hij het centraalvuur konde bedoeld hebben, geene nieuwe leer, maar de oude van PHILOLAUS hebben voorgedragen. Dat hier inderdaad eene nieuwe, verrassende, twijfel en aanstoot veroorzakende leer bedoeld wordt, dit zegt ons de geheele toon der inleiding. Hij noemt haar nieuw, en meer voor de jeugd dan voor de meer bejaarden geschikt; het is eene leer der toekomst, die den vooroordeelen der tijdgenooten ligt als gevaarlijk en onheilig toeschijnen kan. Het is ook zeer opmerkelijk, dat PLATO deze nieuwe leer in betrekking met die van den hoogsten God brengt, voor wien het centraalpunt van het planeetstelsel en de algemeene lichtbron hem een nieuw symbool is.

PLATO zegt uitdrukkelijk, dat de gewone meening valsch is, en dat alle *Grieken* zich omtrent de groote Goden, en zon en maan, bedriegen. Zij moet door eene andere leer vervangen worden, die wel niet *ligt* maar ook niet *zwaar* te verstaan is. Het stelsel van de eenvoudige planetarische cirkelbeweging is verheven boven de gedraaide spheren en de epicykelen der sterrekundigen, waarvan PLATO niets meer weten wil. Elke planeet gaat hare eigene cirkelvormige baan; dat zij een zamengestelden loop aan den hemel heeft, is slechts *schijnbaar*. Hoewel PLATO zijne meening hier omsluijerd voordroeg, kon hij voor de kundigen niet duidelijker spreken. En gesteld het was nog niet ons heliocentrisch, ons Copernicaansch systeem dat PLATO hier aanduidde, het was toch een nieuw en buitengewoon, waarvan zich in later tijd het spoor weder vertoonen moest; want het is onmoge-

lijk dat eene heldere gedachte in het donker verborgen zoude blijven en spoorloos vergaan. Nu vinden wij tusschen ARISTOTELES en PTOLEMEUS slechts eenige aanduidingen van een eigenaardig en groot kosmisch stelsel; namelijk bij ARISTARCHUS en SELEUCUS, en die voeren ons tot deze bron terug, zoo als wij later zien zullen.

PLATO zegt in zijne inleidende woorden niet, dat het de betrekking tusschen de aarde en de zon betreft, daardoor ware alles te voren verraden geworden, maar hij zegt eerst: »de *Grieken* maken zich eene valsche voorstelling van de zon en de maan", en naderhand, als hij meer ter zake komt, zegt hij, nog voorzigtiger: »over de maan en de zon is de gewone meening niet zeker." Volgens de oude, op de onmiddellijke zinnelijke aanschouwing rustende voorstelling, was het voor de *Grieken* zeer moeijelijk zon en maan van elkander af te scheiden, zoo als 't dat ook uit een godsdienstig oogpunt was; doch juist het heliocentrische stelsel rukt beiden van elkander. De zon wordt tot eene centraalster verheven, en de maan vernederd tot een wachter der aarde, die zelve als eene planeet eene ondergeschikte rol aanneemt. Bij de zon en de maan is het onderscheid het grootste; de aarde ligt in het midden. Het nieuwe en karakteristieke ligt voorzeker in de stelling van de zon en de maan; dewijl PHILOLAUS reeds voorlang de aarde tot eene planeet gemaakt had.

Aan den anderen kant schijnt het ook niet meer twijfelachtig te zijn, dat PLATO aan de maan hare juiste plaats heeft aangewezen, hetgeen nog voor ARISTARCHUS eene groote moeijelijkheid opleverde: dat zoo zijnde heeft PLATO werkelijk het geheele stelsel dat naar COPERNICUS genoemd wordt, gekend en geleerd; doch hierbij moet opgemerkt worden, dat dien groote sterrekundige, de epicykel voor de maan nog behieldt, nadat hij die voor de andere planeten reeds verworpen had. Eindelijk schijnt deze plaats in *de Wetten* ook in zich zelve het duidelijke bewijs te bevatten, dat het nieuwe gevoelen geheel aan PLATO-zelf toebehoort, en geenszins aan de Pythagoreërs of aan iemand anders is ontleend; want zijne geheele wijze van uitdrukking of inkleeding zouden dan niet te verklaren zijn. En inderdaad was zijne opvatting voor zijne tijdgenooten zoo nieuw en vreemd, dat zij er

de ware beteekenis niet van raden, noch de juistheid er van waarderen konden.

Het was geene leer voor de toenmalige wereld, maar voor de toekomst: eerst een volgend geslacht wist eenen gezonden zin aan deze Platonische geheimen te verbinden, en er moesten nog bijna tweeduizend jaren verloopen, eer dit grootsche kosmische tafereel, door den *Attischen* wijsgeer met juiste maar met hiëroglyphische karakters geschetst, in de moderne wetenschap zou opgenomen, en wis- en sterrekundig ontwikkeld en bewezen zou worden.

Zelfs voor ARISTOTELES moest de zin der woorden van PLATO in *de Wetten* duister blijven; zijn leerling THEOPHRASTUS wist het eerst te lezen wat daarin vervat is. ARISTOTELES had de wiskundige verbeeldingskracht van eenen PLATO moeten bezitten, om zich tot deze stoute theorie te kunnen verheffen, maar de rigting van zijnen geest leidde hem, zich ook hierin nader aan de onmiddelijke waarneming der zinnen te houden. PLATO en ARISTOTELES vullen elkander wederkeerig aan; door eenen voorspellenden blik zag PLATO vooruit, hetgeen de latere ontdekkingen zouden bevestigen. Maar ARISTOTELES baande het eerst voor de wetenschap die rigting, welke na tweeduizend jaren tot de echte bewijsvoering van het geraadde zoude leiden.

ARISTOTELES kon zich troosten, even als BACO DE VERULAM, met wien hij zoo veel overeenkomst had. Deze wijsgeer kon zich óók met het heliocentrische stelsel niet vereenigen (44); hoewel hij toegeven moest, dat het met de verschijningen des hemels overeen te brengen was, en door de sterrekunde met geen goed gevolg kon wederlegd worden. Hij hield echter staande, dat het met de natuurphilosophie streedt, en dat door deze zijne ongegrondheid kon worden aangetoond. De wetenschap is het werk niet van den enkelen mensch, al zij hij nog zoo groot; maar van de menschheid.

---

(44) *De Augm. Scient.*, III, 4.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

DRIE MAANDEN OP DECIMA.

(UIT HET DAGBOEK VAN EEN NEDERLANDSCH KOOPVAARDIJ-KAPITEIN.)

(*Vervolg van bladz.* 327.)

IV.

Uit de vroegere artikelen zal men zich een denkbeeld hebben kunnen maken van de wijze van leven en de bezigheden der *Nederlanders* op *Decima*. Men denke echter niet dat de *Nederlander* aldaar opgesloten zit; integendeel, hij kan er wandelen zoo veel hij wil, mits het opperhoofd er daags te voren verlof toe aanvrage. Dat van deze vrijheid betrekkelijk maar zelden gebruik gemaakt wordt, ligt geheel aan hem-zelven. Ik moet er echter bijvoegen, dat zulke wandelingen altijd op eene groote schaal moeten aangelegd, en mitsdien nog al kostbaar worden. Daar men namelijk met zijne karavaan des morgens reeds vroeg uittrekt en niet voor den avond terugkomt, moet er voor den geheelen dag proviand meêgenomen worden; en vermits zulk een wandeldag voor het begeleidende personeel van *Japansche* ambtenaren tevens een feest- en smuldag is, brengt het oud gebruik mede, dat de fatsoenlijksten onder hen, van den medegenomen voorraad spijs en drank hun behoorlijk deel krijgen. Die heeren doen bij zulke gelegenheden de tafel alle eer aan, daar zich de magen der onderbanjoosten en tolken vrij wat beter naar onze *Hollandsche* kost, dan de onzen zich naar de *Japansche* schikken.

Bij zulk een wandeltogt bestaat het *Japansch* geleide uit een koeliemeester voorop, drie of vier onderbanjoosten, even zooveel tolken, en een compradoor met eenige knechts om de manden met proviand en de tafelgereedschappen te dragen. Wie zich over den omslag van dien stoet en dat gevolg verwonderen mogt, zal ik met de verklaring antwoorden, mij door een der tolken daar van gegeven. Volgens dezen gaat

namelijk de koeliemeester vooruit om den weg te wijzen, dat voorzeker wel noodig is, daar men dien zonder hem moeijelijk zou vinden, door de kronkelpaden in het gebergte; de tolken vergezellen den wandelaar, om hem, als hij onderweg iets noodig mogt hebben, of iets vragen wil, te woord te kunnen staan en voor hem te kunnen spreken; en de onderbanjoosten gaan mede tot zijne bescherming, indien het *Japansch* gemeen hem eenigen overlast mogt willen aandoen. Deze laatste voorzorg echter komt mij overbodig voor, want zelfs de gemeenste *Japanner* is te ordentelijk om den vreemdeling eenig leed aan te doen, en ik zou vrij wat liever in mijne *Europesche* kleeding alleen door de straten van *Nagasacki* gaan, dan in *Japansche* kleedij door eene mindere buurt van een der groote steden mijns vaderlands. De compradoor is hoogstnoodig om op de proviand toe te zien, want de koelies, die ze dragen, zouden het onderweg wel eens in 't hoofd kunnen krijgen, om hunnen last ten oorbaar van hun eigen maag te verligten.

Wie in *Japan* gaat wandelen moet verzekerd zijn dat zijne beenen hem trouw zullen bijstaan, en zorgen dikke zolen onder zijne schoenen te hebben; vooreerst omdat het een aanhoudend berg-op en berg-af klimmen is, en ten anderen, omdat de paden allen over rotsgrond loopen, zoodat de geheele weg met scherpe gebroken rotssteentjes bezaaid is; hetgeen bij eenigzins langen duur het loopen uiterst pijnlijk maakt. Eer men de stad *Nagasacki* uit is, die men altijd door moet om van *Decima* naar het binnenland te komen, heeft men reeds over de driehonderd trappen op- en af-geklommen. Buiten de stad houden de trappen op, maar de wegen of liever voetpaden slingeren dan op- en neder-waarts langs de helling der bergen, zoodat de wandeling weldra een al te vermoeijende marsch zou worden, indien er niet rustplaatsen of herbergen onderweg te vinden waren, in welke men tusschenbeiden uitrusten en zich door een hartigen dronk, altijd trouwens uit eigen reisvoorraad, verfrisschen kan.

Ik heb in de binnenlanden van *Java* eene onbeschrijfelijk schoone natuur gezien, maar mij dunkt dat ze door die van *Japan* nog overtroffen wordt. Wat mij daar ook bijzonder trof, is de kunst waarmede men de natuur in den landbouw is te hulp gekomen: ik zag er de hoogste bergen bijna tot

aan de kruin bebouwd. Zoo had men b. v. onder aan den voet eens bergs een muur opgetrokken van eenige voeten hoog, hooger-op een tweeden, derden, vierden en zoo vervolgens; waardoor alle de verschillende akkers van elkander gescheiden waren, en de geheele berg naar een reusachtigen trap in de lucht geleek. In de vlakten tusschen het gebergte zijn rondom de rijstvelden lage kaden aangelegd, om het water daarin staande te houden, terwijl er slechts een smal voetpad is overgelaten, waar twee menschen naauwlijks naast elkander kunnen gaan; als vreesde men een enkelen voet gronds aan den landbouw te onttrekken. Overal waar ik rondzag, was dan ook de landman ijverig aan het werk, en in een paar dorpen, die wij doorkwamen, zag ik geen twintig menschen, vermits, zoo als een tolk mij zeide, allen op het veld aan den arbeid waren.

Het stilstaande water op de rijstvelden krielde van een soort van kleine salamanders, zoo groot als hagedissen. Op *Decima* teruggekomen, zond ik een koelie uit, met een paar ledige flesschen, om mij een vijftig stuks van deze diertjes levend te bezorgen. Tot bij mijne terugkomst op *Java*, zoo lang ik *Japansch* water had om hen te ververschen, hield ik hen allen in 't leven, maar toen mijn voorraad daarvan uitgeput was en ik hen in ander water doen moest, stierven zij bijna onmiddellijk. In de hoogere streken wemelde het van zwartgraauwe slangen; ik had er elders nooit zoo veel gezien, en geloof op onze wandeling er meer dan een dozijn met mijn stok te hebben doodgeslagen. Zij waren echter onschadelijk, en de *Japanners* er volstrekt niet bang voor. Over het geheel schijnen de dieren in *Japan* even zoo vreedzaam en onschadelijk te zijn, als de menschelijke bewoners; men vindt er wel is waar kleine wolven en beeren, maar ook deze moeten er zeldzaam zijn, want ik heb alle moeite gedaan, en zelfs aan den compradoor een goeden prijs beloofd, als hij mij een beer konde leveren, maar het was hem niet mogelijk; de tijd was te kort; ik had hem dat, zeide hij, twee maanden te voren moeten bestellen.

Men is op zulk eene wandeling volstrekt niet gehouden altijd bij zijne geleiders te blijven; ieder loopt zoo hard of zacht als hij verkiest, zoodat de voorste en de achterste van 't reisgezelschap dikwijls een kwartier ver van elkander zijn. Ik

kon den lust niet onderdrukken om mij voor eenige oogenblikken van geleïders en reisgenooten af te zonderen, en zette mij op een rotsklomp neder, om de voldoening eens te hebben mij geheel alleen in het *Japansch* gebergte te bevinden. Mijn stille vreugde duurde echter niet lang, want een der tolken had mij spoedig gemist, en kwam mij vragen: »of ik reeds zeer vermoeid was", waarop ik maar »ja" antwoordde; hij zou mij anders misschien als gevaarlijk voor de rust zijns lands hebben aangezien.

De wegen, waar langs wij trokken, waren allen smal en niet veel meer dan voetpaden, en de tolken zeiden mij, dat dit overal elders in *Japan* hetzelfde geval is. Daar men echter geene rijtuigen gebruikt, komt er dat minder op aan. Het eenige fatsoenlijke middel van vervoer op reis is de *norimon* of palankijn, die echter zoo klein is, dat ik mij niet begrijp hoe er iemand in zitten kan. Aan het uiteinde der stokken, waaraan die *norimons* gedragen worden, kan men weten van welken rang de personaadje is, die er inzit, zoodat elke voorbijganger zijne buiging daarnaar kan regelen. Tot vervoer van goederen over land gebruikt men pakpaarden en pakossen; wij kwamen er geheele troepen van tegen die zwaar beladen waren. Om hen bij het klimmen en dalen in het gebergte vaster te doen staan, had men hun een schoeisel van stroo om de pooten gebonden.

Na eene vermoeijende wandeling van drie uren kwamen wij aan de plaats der bestemming, alwaar wij bij eenen *Japannees* het middagmaal zouden gebruiken, dat wij zelve medebragten. Deze man, de tuinman der *Nederlanders*, verstaat de kunst om *Europesche* groenten te teelen, en is daarom ook met de zorg voor den groententuin op *Decima* belast. In zijne woning, aan de helling eens bergs gelegen, had hij een knap vertrekje, met matten belegd, voor ons gereed gemaakt, waaruit wij een heerlijk gezigt op het gebergte hadden. Wij vlijden ons regt gemakkelijk op de matten neder, en deden door den compradoor onzen maaltijd uitstallen, terwijl wij voor de tolken en onderbanjoosten eenige flesschen wijn ten beste gaven, onder voorwaarde dat de ledige flesschen aan den tuinbaas zouden vervallen. Onder het eten werden wij door een bedelaar, den eenigen, dien ik in *Japan* gezien heb, om een aalmoes aangesproken; wij begrepen dat het hier zaak

was de eer der *Hollandsche* liefdadigheid op te houden, en deden hem door den compradoor een *theil* geven; gelukkig was er geen dorp in de buurt, anders hadden wij misschien meerdere zijner landgenooten tot den bedelstaf verleid.

Na ons goed ververscht, en de muren van het vertrek met onze namen beklad te hebben, namen wij langs een anderen weg dan dien wij gekomen waren den terugtogt naar *Decima* aan. Deze weg was, zoo mogelijk, nog vermoeijender en met nog scherper steenen bezaaid, dan de vorige; aan schoone en schilderachtige gezigten ontbrak het echter niet. Een mijner reisgenooten, een artillerie-kapitein van *Java*, die de reis mededeed tot herstel van zijne gezondheid, riep in zijne vermoeidheid gedurig uit: »de hemel beware elk die ooit in dit land oorlog moet voeren!" Ik gaf hem volkomen gelijk en was hartelijk blijde, toen wij met den donker *Decima* weder binnenstapten; ja, niet minder gelukkig dan de compradoor, toen wij hem zeiden, dat hij de overgeblevene spijs en drank voor zich-zelven kon houden.

Meermalen heb ik wandelingen in de stad *Nagasacki* gedaan, die niet minder belangwekkend zijn voor den vreemdeling, dan eene wandeling in het binnenland. Men gaat er onder hetzelfde geleide, maar kan overal rondzien, zoo veel men wil. Wij hielden dan gewoonlijk onze rustplaats in een der tempels, en de priesters waren daarmede zeer vereerd, en hielpen ons volijverig onzen voorraad van drank verbruiken. Wij konden in die tempels overal vrij rondgaan; sommigen er van waren nog al prachtig, en meestal van binnen met zwaar vergulde afgodsbeelden versierd. Eens woonden wij er eene dienst bij, die door zes priesters werd uitgevoerd; zij stonden met hun drieën tegenover elkander op eene rij, terwijl een opperpriester bij het einde van elk gebed met zijn staf op een hollen koperen bal eenige slagen gaf, en dan weder op nieuw begon te bidden. Elk hunner had een rond matje voor zich liggen, om op te knielen, want bij elk gebed werd eenige malen geknield en weder opgestaan. Het prachtig gebouw, het deftig uiterlijk, de geschoren kruinen, de eerbiedige gezigten der priesters, de zware slagen op den koperen trom, alles was zoo indrukwekkend, dat wij onwillekeurig onze hoeden afnamen. Onze *Japansche* geleiders echter stonden er heel onverschillig bij; niemand wierp zelfs eenige

koperen munt op de bedelmat, die in het midden tusschen de priesters lag, en waarop zij-zelven, vóór zij de dienst begonnen, reeds eenige duiten als lokvinken hadden neêrgelegd. Toen het gedaan was, zeide ik tot een der tolken, dat ik het nog al plegtig had gevonden, waarop hij mij zeer onverschillig antwoordde: »Ja, het is een zeer fraaije zaak." Over het geheel meen ik opgemerkt te hebben, dat de *Japanners* in het godsdienstige hoogst onverschillig zijn: zij gaan nooit naar de tempels, maar betalen hunne priesters, en deze moeten daarvoor zes keeren in het etmaal, ook in het holste van den nacht, voor hen bidden. Zoo laten zij de zorg voor hunne zielen geheel aan die priesters over, die meest allen arm en volstrekt niet in aanzien zijn. Ik houd het er dan ook voor, dat hunne vrees voor het Christendom minder ontstaat uit onverdraagzaamheid, dan wel omdat zij steeds met de invoering daarvan de verovering van hun land in verband brengen.

De straten der stad zijn meestal heel zindelijk, daar zij in de mindere buurten geplaveid zijn; in de buurten, waar rijke lieden wonen, is dat het geval niet: »opdat" — zoo als een tolk mij zeide — »de rijke gedwongen zij den arme eenig geld te laten verdienen, om zijne straat schoon te houden." Vele straten zijn vol winkels, waaronder vooral die der koekebakkers en der boek- en prent-verkoopers mijne aandacht trokken. De eersten hebben nog eene andere afdeeling van lieden onder zich, dat zijn »de schikkers"; want het is den *Japanschen* koek- of suiker-bakker niet genoeg, verschillende figuren in allerlei kleuren voor den dag te brengen; hij wil die ook smaakvol in dozen geschikt zien, om ze voor zijnen winkel te pronk te zetten, en daardoor zijne klanten tot koopen aan te moedigen. Zijne dozen met suikergebak verdwijnen dan ook spoedig, want de *Japanners* geven die onder elkander veel ten geschenke; ik-zelf heb er verscheidene malen van gehad. De prentverkoopers hebben allerlei platen voor hunnen winkel hangen, maar vooral troffen mij alle afbeeldingen van *Hollandsche* zaken; zoo zag ik eene prent waarop een man was afgebeeld met een kleinen driekanten hoed (steek), een énorme *jabot*, ligtblaauwen puntrok, en goudgele broek; onder die prent stond de verklaring in 't *Japansch*, en in 't *Hollandsch:* »Hollans man". Tot pendant er van diende een vrouwelijk wezen, dat nergens naar geleek, met een

vermiljoen-rood gezigt, en het onderschrift: »Hollans frou". Als de *Japanners* in de binnenlanden ons naar dergelijke teekeningen moesten beoordeelen, dan zullen zij wel heel verkeerde denkbeelden van ons hebben opgevat. Trouwens, ik hoorde dan ook te *Decima* een staaltje van een *Japansch* reiziger, dat tot bewijs kan dienen hoe vreemd een oordeel de bewoners uit het binnenland over ons kunnen vellen. Deze geleerde reiziger had *Nagasacki* bezocht tijdens er een *Hollandsch* schip in de baai lag; hij zag daarop de matrozen in den mast klimmen, en had nu in de beschrijving van zijne reis aangemerkt, dat het hem voorkwam, er in *Holland* een soort van menschen bestond, in de taal van het land »matrozen" genaamd, die, even als de apen, bij voorkeur in de takken der boomen rondsprongen.

Bij het doorwandelen van een der achterstraten hoorde ik in een huis een vreemd gejoel en geplas; ik keek door een openstaand venster naar binnen, en zag tien of twaalf personen in eene groote waterkuip zitten. Ik vroeg den begeleidenden tolk wat dit voor een huis was, waarop hij mij antwoordde: »dat is het algemeene badhuis." Telkens stapte er een uit, die spoedig zijne kleederen aantrok en weder de straat opging, maar weldra kwam er ook een ander voorbijganger binnen, die voor eenige oogenblikken van de ledige plaats gebruik ging maken. Hoewel de thermometer destijds over de 90° teekende, vond ik niets aanlokkelijks in eene dergelijke badkuur.

De grootste drukte heerscht in de stad bij gelegenheid van het *Matsjoerie*-feest, dat in de maand October invalt; het gejoel en feestvieren is dan, in *Nagasacki* vooral, niet minder, dan op de kermis in een onzer groote steden. Wij hadden bij die gelegenheid eene soort van tribune voor ons doen opslaan op de steenen brug die *Decima* met *Nagasacki* vereenigt. Ongeveer twintig kleine tooneelspelen zagen wij daar door kinderen vertoonen; telkens wanneer een van die stukjes uit was, nam een stevige kerel het tooneel, soms met de spelers en speelsters er bij, op zijnen rug, en droeg het eenige straten verder om daar op nieuw te beginnen; enkele prinsen en prinsessen, die bijzonder mooi opgeschikt waren, genoten de eer van bezijden het tooneel alleen op het hoofd van eenen koelie te zitten, om beter door het volk gezien te kunnen worden.

Naauwelijks was een troep vertrokken of een andere nam de ingeruimde plaats weder in. Daar wij echter niets van de woorden, die dikwijls door het publiek werden toegejuicht, verstaan konden, gingen zeker vele der mooiste en treffendste passages voor ons verloren. Voor zoo veel ik uit de gebaren der kleine tooneelisten kon opmaken, lag de knoop van de *intrigue* der drama's meestal in de ontrouw van eene schoone prinses, wier opgesierde prins, omdat hij de hulde niet ontving, waarop zijn mooi pak hem aanspraak gaf, uit baloorigheid over deze miskenning, zich-zelven of de schoone prinses overhoop stak. Naar de toejuichingen der omstanders te oordeelen moet de uitvoering der stukken zeer naar hunnen smaak zijn geweest; ik voor mij vond de prinsessen te preutsch en de prinsen te pedant; de laatsten lieten niet na om, als zij op de schouders van hunne koelies verder gedragen werden, ons met een verwaand gezigt aan te kijken, als of zij zeggen wilden: »Hebt gij wel ooit iets zóó moois gezien?"

Wij *Europeanen* waren hartelijk blijde toen de tooneelspelers aftrokken, en een paar kunstenmakers, die nog al sterke toeren deden, in hunne plaats kwamen; twintig stukken vol moord en doodslag achter elkander te zien uitvoeren, kwam ons wel wat benaauwend voor. Na den afloop dezer vertooningen gingen wij de stad in, om bij HAKWYA-*sang*, den stofman (*), te dineren, zoo als dat sedert jaren onder de *Nederlanders* op dien dag 't gebruik is. Vader HAKWYA ontving ons zeer vriendelijk, en na onze laarzen voor de deur te hebben nedergezet, traden wij bij hem binnen (†). Wij

(*) De *Europeanen* in *Japan* voegen altijd het woord man achter het beroep dat iemand uitoefent; zoo is stofman, de leverancier der stoffen, die wij noodig hebben; verder heeft men lakman, porceleinman, strooman, spekman, vischman, waterman, enz. Het woordje *sang* achter iemands naam is zoo veel als bij ons *Mijnheer* of *Mejufvrouw*, want het wordt voor de beide geslachten gebruikt; zoo beduidt HAKWYA-*sang*, Mijnheer HAKWYA; WAKAMOERRASAKIE-*sang*, Mejufvrouw WAKAMOERRASAKIE, enz. Men noemt nooit een fatsoenlijk *Japanner* bij zijnen naam, zonder er *sang* achter te voegen.

(†) Alle vertrekken in de huizen zijn met fraai gevlochten, dik gevulde matten belegd; daarom is het steeds gebruikelijk, dat men, alvorens binnen te gaan, zich van zijn schoeisel ontdoet, dewijl men de met matten bevloerde grond tot zitplaats gebruikt. Wie het vooruitzigt heeft eene *Ja-*

zetten ons naar *Japansche* wijze, met de beenen kruislings onder het lijf, op den grond neder; zorgende, daar wij aan deze wijze van zitten niet gewoon waren, den muur zoo digt mogelijk achter ons te houdeu. Na het wisselen van eene menigte komplimenten, werden de spijzen in kleine kommetjes, naar 's lands wijs rondgediend; dat is, dat alles ons geknield door de jonge jufvrouw HAKWYA, een beeldschoon meisje van achttien jaren, werd aangeboden. HAKWYA-zelf had zich eene taak opgelegd die meer in zijnen smaak viel; hij ging namelijk na elk geregt, met een trekpot met *sackie* (*) en een klein drinkschaaltje tot elk zijner, gasten om hem tot drinken aan te moedigen. Wij bevochtigden maar even onze lippen met dien onsmakelijken drank, maar onze gastheer deed ons telkenmale met een volle teug bescheid. Daar wij nu, behalve de ons vergezellende tolken, met ons negenen waren, en ten minsten veertien of vijftien verschillende soorten van kost hadden, zal men, bedenkende, dat HAKWYA bij elken kost negen teugen *sackie* slikte, zich eenig denkbeeld van zijn drinkvermogen kunnen vormen. De spijzen werden niet allen te gelijk opgezet, maar beurt om beurt, met twee schoone stokjes er bij, op de bovengenoemde wijze rondgediend. Meest alles was vochtig en sappig, te weten: eene soort van macaroniesoep, die wel iets van erwtensoep had; vetachtige soepen met meelballen toebereid; gehakte komkommers met soya; gezouten knollensoep, enz.; terwijl in alles stukjes visch ronddreven, en ééne soep zelfs letterlijk niets anders was dan vischwatersoep. Hoewel alles uiterst zindelijk was, en overal rondom ons eene reinheid heerschte, zoo als men in het netste *Hollandsche* huishouden ze niet beter verlangen zou, deed echter de wansmaak van al die kosten, maar vooral de vrees om,

---

pansche woning te moeten binnentreden, zorge dus geene *sous-pieds* onder zijn pantalon te hebben.

(*) *Sackie* is, zoo als ik reeds vroeger gemeld heb, de *Japansche* sterke drank, die van rijst gestookt wordt en als verschaalde Madera smaakt; in bedwelmende kracht staat hij ook nagenoeg met dien wijn gelijk. Elk *Japanner* zelfs de vrouwen gebruiken hem; ook worden de meeste spijzen met eene meerdere of mindere mate er van toebereid. Vele *Japanners* zijn aan de *sackie* verslaafd, en mogen gerust als bepaalde dronkaards beschouwd worden. De *Europeanen* op *Decima* noemen deze lieden: sackineurs of sackieneerders.

in de eene of andere soep, een stuk walvischspek of andere *Japansche* lekkernij te ontmoeten, mij uiterst omzigtig te werk gaan met iets in den mond te steken, dat ik niet kende. Het moet voorzeker een vreemd gezigt zijn geweest, ons naar de *Japansche* wijs te zien eten, en wij zullen in het oog der *Japanners* wel een minder of meer zot figuur hebben gemaakt. Vooreerst toch hadden wij reeds moeite genoeg om overeind te blijven zitten; in de linkerhand hielden wij het kommetje met spijs, en in de regter de beide etensstokjes. Met deze laatsten is het zeer moeijelijk te regt te komen; vooral met soepen waar groote voorwerpen in zijn: zoo als de meelballen-soep. Dikwijls hadden wij, uiterst voorzigtig, één dezer ballen, op de beide stokjes liggende, reeds tot digt bij den mond gebragt; maar ook even dikwijls deed de minste trilling der vingeren hem naar zijne vorige ligplaats terugrollen. De *Japanner* echter, die niet zoo als wij, bevreesd is voor de slijmachtige zelfstandigheden, die men in vele zijner soepen aantreft, zet het etenskommetje aan zijnen mond, en duwt en plast met zijne stokjes, ongeloofelijk snel en onder een walgelijk geslurp, alles naar binnen. Zoo al het maal van HAKWYA-*sang* voor ons niet zeer smakelijk was, hoewel het als een staaltje van een keurig *Japansch diner* kon aangemerkt worden, deden toch de ons geleidende tolken de soepen en sackie-pot zooveel te meer eer aan; trouwens voor vele dezer klaploopers was de gelegenheid, om voor niet te kunnen eten en drinken, te schoon, om daar niet een bijna onmatig gebruik van te maken. Het opperhoofd echter had de beleefdheid gehad een zijner dienaars mede te nemen met eene mand met brood, ham, wijn, bier enz., die ons na den afloop der *Japansche* tafel zéér te stade kwam; daar wij, die meer als eene merkwaardigheid beschouwende, van alles maar even geproefd hadden. De tolken lieten ook ons, noch met het brood, noch met de ham, veel minder met den wijn en het bier in den steek; het eetvermogen dier menschen kwam mij schier bovennatuurlijk voor. Ik moet hier ook nog bij aanteekenen, dat het in *Japan* 't gebruik is, om, bij den gast, die ergens gegeten heeft, al het eten dat hij heeft overgelaten, netjes ingepakt te huis te doen bezorgen. Zoo vonden wij dan ook bij onze te huis komst nog al het een en ander; of de tolken ten hunnent wel iets gevonden zullen hebben, betwijfel ik zeer.

Terwijl wij na den eten nog eenigen tijd in het huis van HAKWYA-*sang* bleven, kwam de *Japansche* Gouverneur, die op dezen dag altijd een der tempels bezoekt, in statigen optogt voorbij. De verschillende korpsen ambtenaren, die in gesloten gelederen, soort bij soort, achter elkander gerangschikt waren, droegen allen hunne complimentmantels of staatsiekleeding, terwijl, buiten dezen, de trein verder bestond uit compagniën fluitblazers, soldaten, dienaars, en eenige fraai opgesierde paarden, die bij den teugel geleid werden. De Gouverneur werd gedragen door fraai gekleede dienaren, in eenen rijk versierden *norimon*, die echter rondom digt was, zoodat ik niets van Zijne Excellentie kon zien. Gelukkig voor mij, dat ik hem weldra, zoo als ik later meê zal deelen, aan mijn boord ontvangen zou. Hoewel de menschen eenige minuten vóór dat de trein passeerde, elkander op de straat bijna doodgedrongen, was er in een oogenblik geen sterveling meer te zien, en geen huis meer open; niemand toch mag terwijl de Gouverneur voorbijkomt op de straat blijven. Wij zagen echter door de nedergelaten matten-gordijnen, door welke men naar buiten doch niet naar binnen kan zien, den geheelen stoet langzaam voorbijtrekken. De eerbied der *Japanners* voor deze hooge overheidspersoon is zoo groot, dat allen, die bij ons in het vertrek waren, naauwelijks adem durfden halen, veel minder nog een enkel woord spreken, zoo lang zij den Gouverneur in de nabijheid wisten. Wij werden onwillekeurig mede met dien geest van eerbied voor den Gouverneur besmet, en spraken elkander slechts fluisterende toe, als of wij vreesden, dat Zijne Excellentie ons hooren zou, hoewel de magt van pijpers alle zorg droeg, dat er geen ander geluid dan van hunne muzijk in zijne ooren kon dringen. In weerwil van den schroom, dien ik voor dezen magtigen *Japanner*, door zoo veel eerbetoon, had opgevat, heb ik hem toch later, als een zeer wellevend man leeren kennen, die evenveel van liqueur en banket houdt als de rest zijner landslieden.

Het is ook bij gelegenheid van het *Matsjoerie*-feest, dat de *Japansche* schoonen hare beste toiletten voor den dag halen, en met zijden kabaaijen en lange schildpadden haarspelden, de aandacht van elken niet ongevoeligen *Japanner* tot zich zoeken te trekken. In plaats van zich als hare zusters in *Europa*

in een hatelijk keurslijf te rijgen, volgen zij een geheel andere hoewel in hare soort weinig betere methode. Al hadden zij vijf-en-twintig zijden kabaaijen, zij zouden ze, geloof ik, op dien dag allen over elkander aantrekken. Meestal echter bepalen zij zich tot acht of tien stuks, de eene al bonter en kostbaarder dan de andere, waardoor zij eénen voor den *Europeaan* afzigtigen omtrek krijgen, en zich naauwelijks onder al die kleedervracht kunnen verroeren. De haarspelden vervangen bij haar de juweelen, en hebben ten deele eene bijna ongeloofelijke waarde, die daarin bestaat, dat de haarspeld van het fijnste schildpad is, effen geel zonder het minste zwarte stipje. Ik voor mij zeg ronduit, dat, in spijt van de tien kabaaijen en onschatbare haarspelden, het *Japansche* dames-toilet mij niet beviel, vooral niet in verband met het schoeisel: een paar kleine holsblokken met hooge hakken, waarop zij, al rammelende, met moeite voortstrompelen. Men begrijpt dus van zelf, dat de *Japansche* schoonen, in bevalligheid van houding en gratie van bewegingen, verre voor de *Europesche* moeten wijken. Men denke echter niet dat de vrouwen er in het gelaat uitzien, zoo als men ze dikwijls op *Japansche* prentjes ziet afgebeeld. Integendeel, men vindt er even zoo veel lieve gezigten als in eenig ander land der wereld: vele der vrouwen zijn uiterst blank en hebben fijne regelmatige trekken, en — zoo als een mijner matrozen, na eene voorafgaande betuiging van verwondering, zich uitdrukte — »roode koonen, zoo goed als de meisjes te *Rotterdam*." De reden waarom zij op de plaatjes allen hetzelfde gezigt hebben, ligt daarin dat de teekenaar voor alle vrouwengezigten één enkele vaste type heeft. De *Japansche* dames zouden den neus optrekken voor hare portretten, zoo als die bij ons gevonden worden, even hoog als de *Europesche* dames 't zouden doen voor de afbeelding van de »Hollans frou" die ik in *Nagasacki* zag.

HET CIJFERSCHRIFT.

I.

Een regter van instructie had, nog niet lang geleden, verhooren te doen omtrent eene geheime vereeniging, die naar eene zamenzwering geleek. Er waren huiszoekingen gedaan, en de bevelen tot gevangenneming hadden eenen jongeling in den kerker gebragt, onder wiens papieren een briefjen in cijferschrift was gevonden.

De beschuldigde stond voor hem.

— Dit cijferschrift, Mijnheer! getuigt tegen u. Vroegere gedragingen strekten om u verdacht te maken. Gij zijt tot vóór omtrent twee jaren lid geweest van bijkans alle genootschappen tegen de regering, en waart, zegt men, ook aan eenige volksbewegingen niet vreemd. De narigten omtrent uw later gedrag zijn gunstiger, maar dat schrift — alleen onder zamenzweerders gebruikelijk — doet mij denken, dat gij u slechts van het openbaar tooneel hebt teruggehouden, doch inmiddels in 't verborgen zijt werkzaam geweest om nieuwe opstanden voor te bereiden.

— Uw vermoeden is niet gegrond, Mijnheer! Er is in dit briefje niets dat naar staatkunde zweemt.

— Als ge mij dat bewijst doe ik u dadelijk in vrijheid stellen; want er is thans niets dan dat briefje ten uwen laste.

— Ik kan u niets anders zeggen, dan dat de inhoud geheel onschuldig is.

— Gij zijt bevreesd den schrijver in gevaar te brengen. Dat is eene reden meer om u te verdenken.

— Ik kan en mag u niets anders zeggen, dan dat het briefje vreemd is aan alle staatsbelangen.

— Gij weigert alzoo mij den sleutel van het cijfer te geven? — Bedenk wel wat gij doet! Uwe vrijheid hangt er van af. Als er werkelijk niets kwaads in steekt, en gij verstandig zijt, dan geeft ge mij den sleutel.

— Onmogelijk.

— Welnu, dan zullen deskundigen dien opsporen.

Daar de jongeling zich niet regtvaardigde, bleef hij gevangen. Welhaast waren de beëedigde deskundigen met de ont-

cijfering bezig, die echter ál hunne scherpzinnigheid te leur scheen te stellen. Na acht dagen zoekens leverden zij nagenoeg de volgende lezing in:

„Alle maatregelen zijn genomen. Zorg ook van uwen kant gereed te zijn. Ik zal u waarschuwen als er gehandeld moet worden. Geheimhouding en voorzigtigheid! — geteekend: WASHINGTON, FRANKLIN."

Het briefje was, volgens hunne opgave, niet geschreven door den gevangene, en moest hem dus zijn toegezonden.

Er volgde een tweede verhoor.

— Beschuldigde de brief is ontcijferd.

De gevangene verbleekte, en zijne ontroering ontging den regter niet.

— Ziedaar den inhoud; lees zelf.

De jongeling las, en sprak lagchende:

— Ik maak de deskundigen mijn compliment.

— Het briefje is niet van uwe hand; gij hebt het ontvangen.

— Dat is zoo.

— En gij erkent dat het den inhoud bevat, dien gij daar voor u hebt?

— In geenen deele: er staat geen woord van in.

— Welnu, geef de uitlegging dan zelf! — De sleutel der deskundigen voldoet mij niet geheel, maar hun verslag, al geeft het geene volkomen overtuiging, versterkt de vermoedens, die tegen u bestaan. Gij zegt, dat het biljet onschuldig is en weigert alle verklaring. Een enkel woord van u ware mij genoeg om u de vrijheid terug te geven, en gij blijft in de gevangenis. Dat is niet de daad van een verstandig mensch, indien hij geen schuld heeft. Het stilzwijgen bezwaart u nog meer dan het verslag der deskundigen.

— Hunne lezing is uit de lucht gegrepen en belagchelijk; méér kan ik niet zeggen.

De jongeling werd weder in de gevangenis gebragt; maar in den toon waarop hij sprak meende de regter dien der waarheid te hooren. Hij was van goeden huize; de eenige zoon eener weduwe, die zijne veroordeeling misschien niet zou overleven, en een man van talent. Dat alles wist de regter; het hardnekkig zwijgen van den gevangene deed hem een geheim van anderen aard vermoeden, en mededoogen

vervulde zijn hart. Geen hoop ziende om den gevangene te doen spreken, besloot hij zelf naar den sleutel van het schrift te zoeken, en zag op nieuw de in beslag genomen papieren na. Daar vielen hem, op den kant van een onbeduidend stuk, teekenen in het oog, die oppervlakkig naar de grillige trekken eener spelende pen geleken, en daardoor vroeger aan de aandacht waren ontsnapt. Toen hij eenigen tijd op dat stuk had getuurd, en het briefje in cijferschrift langdurig had vergeleken, borg hij de stukken weder weg; maar wie de bekommering had gezien die op zijne trekken geteekend stond, zou zich niet anders hebben kunnen voorstellen, dan dat de gevangene verloren was. — Die bekommering ontsproot uit de moeijelijkheid, om zich volkomen te overtuigen, zonder opzien te baren.

II.

Den volgenden dag was er bal ten huize van een voornaam bankier. Bij een der vensters zaten een paar nog jeugdige meisjes, waarvan de eene er bedrukt uitzag, met een paar Heeren te praten over het beuzelachtige der gesprekken tusschen dansenden, toen de opgeruimdste der meisjes eensklaps vroeg:

— Marcelline! kent gij den gedecoreerden Heer daar, die ons schijnt gade te slaan?

— Ik herinner mij niet.

Een der jonge Heeren zag om en zeide:

— Het is de Heer F., de regter ter instructie. Een regt edel mensch. Maar ik wist niet, dat hij met onzen gastheer bekend is.

— Is hij een danser?

— Daar moet ge niet op rekenen. Hij danst, zoo ver ik weet, nooit. Het is de eerste maal, dat ik hem op een bal ontmoet.

Op dat zelfde oogenblik trad de Heer F. nader, en verzocht de juffer die Marcelline genoemd was, om de eer van de eerste *quadrille*. De geheele troep stond verbaasd; maar Marcelline gaf haar woord, en toen haar *cavalier* zich verwijderd had, wenschte elk haar geluk met de behaalde overwinning, op iemand voor wien de dans onverschillig was, indien hij er zelfs geen afkeer van had.

Het orkest ving aan.

— Mejufvrouw! — sprak de danser op ongedwongen toon — ik geloof niet de eer te hebben bij u bekend te zijn. Ik ben de Heer F., regter ter instructie. Als ik mij niet vergis heb ik 't geluk te dansen met Mejufvrouw MARCELLINE BERNIER?

Chaine des dames! klonk het.

— Mijne inlichting zal u verwonderen. Ik moet er zelfs bijvoegen, dat ik mij hier bevind wegens ambtszaken. Ja, vooral om u ben ik hier, en wel om een verhoor voort te zetten: gij zijt voor mij eene getuige, die ik heimelijk ondervraag.

— Mijnheer!....

En avant deux!

— Gij zult mijne handelwijze goedkeuren. Ik moest u dagvaarden; maar welk een gerucht zou dat hebben gemaakt. Ik had uwe ouders kunnen bezoeken en u ondervragen in hunne tegenwoordigheid: maar twijfelde zeer of u dat aangenaam konde zijn. Er bleef niets anders over dan mij-zelven te dagvaarden om in stilte voor u te verschijnen, ten einde te vernemen wat ik moet weten, en daartoe koos ik dit bal.

La poule!

— Een jongman van goeden huize wordt verdacht van deelneming aan eene zamenzwering. Hij zit gevangen, en weigert standvastig den inhoud op te geven van een briefje in cijferschrift, onder zijne papieren gevonden, en dat de eenige oorzaak is van de verdenking, die op hem rust.

De verlegene MARCELLINE werd rood als vuur.

— Ik weet niet, Mijnheer! wat u beweegt om daarover te spreken met mij.

— Is dat briefje niet door u geschreven?

La pastourelle!

— Gij vergist u, Mijnheer!

— Hoe, zou ik mij bedrogen hebben?

— Ik sprak van de figuur, Mijnheer; gij daaste vóór uwe beurt.

De goedige regter had reeds zoo dikwijls iets verkeerds gedaan zonder te regt te zijn gewezen, dat hij deze berisping wel houden mogt voor een gevolg van de verlegenheid die hij veroorzaakte.

— Ik heb getracht dat briefje te ontcijferen, en als mij

dit gelukt is dan is het door u onderteekend. Maar ik moet zekerheid hebben dat ik mij niet in den inhoud vergis. Wilt gij mij zeggen, wat er in staat?

— Mijnheer!....

— De vrijheid en het geluk van den jongen man, die uwe genegenheid verdient omdat hij zich voor u wil opöfferen, hangen daarvan af. Zonder dat gaat hij eene langdurige gevangenis te gemoet.

Galop!

— o Red hem, Mijnheer! Red hem, als dat de reden is van zijne gevangenschap. Hij is mij dierbaarder dan het leven. Een familiegeschil brak onze verkeering af; maar hij schrijft mij in cijfers, en voor 't eerst heb ik beproefd hem daarin te antwoorden. Ik bestrafte hem wegens ongegronde jaloezij, en zeide hem waar hij mij dien middag zou kunnen ontmoeten.

— En de naam van uwen beminde?

— Eugène Loisel.

II.

Aandermaal stond de gevangene voor den regter ter instructie.

— Blijft gij nog altijd weigeren den sleutel te geven tot het briefje, dat u in het ongeluk zal storten, wanneer gij in uw zwijgen volhardt?

— Het doet mij leed, Mijnheer! niets anders te kunnen zeggen, dan hetgeen ik steeds gezegd heb. Indien ik met mijn bloed de dwaasheid om dat cijferschrift te gebruiken konde afkoopen, hoe gaarne zou ik het doen. Mijne gezondheid wordt, door den dwang waarin ik mij bevind geschokt, mijne ziel lijdt, mijne zaken verachteren, en mijne moeder kwijnt. Evenwel ik kan niet anders handelen, en moet het lot mij opgelegd geduldig dragen.

— Ik beklaag u, wegens die halstarrigheid. Maar ik beklaag ook de deftige familie, die er door in opspraak zal worden gebragt.

De beschuldigde verschrok hevig, en staarde den regter met vragende blikken aan.

— Gij ziet, dat ik in het ontraadselen gelukkiger ben

geweest, dan de deskundigen. Ik weet dáárdoor, dat het briefje afkomstig is van eene Juffer van goeden huize, die er bewijzen in geeft van omgang met u, buiten medeweten van hare ouders. Evenwel, ik moet zekerheid hebben, dat ook ik mij niet in de ontcijfering bedrogen heb. Het eenige middel om die te verkrijgen is, dat ik de schrijfster doe dagvaarden om voor mij te verschijnen, en getuigenis der waarheid te geven.

De jongeling stond bleek als een doode, en vroeg met bevende lippen:

— Haar naam, Mijnheer! Om 's hemels wil, haar naam!

— Die naam is u, dunkt mij, veel beter dan aan mij bekend. Doch ik gevoel, dat gij overtuigd wilt zijn van de naauwkeurigheid van mijne lezing. Welnu, ik maak geene zwarigheid u die overtuiging mede te deelen. De naam is JOSEPHINE REBOUL.

Toen de jongeling dien naam hoorde was 't hem als of er een molensteen van zijne borst wierd opgeheven; hij bekwam weder geheel van den angst waarin hij zich bevonden had.

— Ik dank God, Mijnheer de Regter! met al het gevoel waarvoor ik vatbaar ben, dat de vrees, die mij bevangen hield, geen grond heeft. Ja, het geschrevene is van de hand eener vrouw, en bevat uitdrukkingen van genegenheid, mij boven alles dierbaar. Hoe 't u mogelijk zij geweest dat te doorgronden, zonder den waren sleutel op het schrift te kennen, gaat mijne bevatting te boven. Maar zij, die den naam draagt door u uitgesproken, indien zij werkelijk bestaat, is mij geheel onbekend, en heeft geen deel aan het schrift. Ik kan dus mijn lot blijven verwachten met de gelukkige zekerheid, dat de wezenlijke schrijfster — voor welke ik tien levens zou veil hebben, wanneer ik die had! — geen gevaar loopt gekrenkt te worden in haren goeden naam, of onaangenaamheden te ondervinden wegens eene daad tot welke ik haar bewogen heb, en waarbij geene andere dan reine gevoelens haar bestuurden.

De regter was aangedaan, en verborg dat met moeite. Maar hij wilde den jongeling, die zijne redding aan hem te danken zou hebben, nog beter kennen en ging voort hem te beproeven.

— Indien ik 't geheim slechts geraden heb, is ook mij de

wezenlijke inhoud van het schrift en de naam der schrijfster nog bedekt gebleven. Wij zijn dus nog niets verder dan vroeger. Vlei u intusschen niet met de hoop op vrijheid, zoo lang het schrift niet bekend is. Daarentegen hebt ge, om uwe vrijheid terug te bekomen, nu maar de schrijfster te noemen. Haar naam is mij genoeg om de zaak op te helderen. Spreek hem dan uit!

— Ik mag en zal dien naam niet uitspreken, al moest ik er mijn leven lang om in de gevangenis blijven.

— Op mijne eer beloof ik u echter, dat de goede naam der schrijfster in alle opzigten zal worden gespaard; dat het gebeurde geenerlei openbaarheid zal erlangen; dat ik 't mij geschonken vertrouwen zal bewaren in mijn hart. En nu raad en bezweer ik u als een vader, met al den ernst mijner ervaring, en ten beste van u en van de maagd die gij zoo zeer bemint, wees openhartig!

Na eenig zwijgen, sprak de jongeling:

— Ik zou mij zelven verachten als eerloos en alle liefde onwaardig, wanneer ik u haar bekend maakte, zonder hare bewilliging. Haar die bewilliging te vragen zou haar reeds dáárdoor bekend doen worden, en is dus niet mogelijk. En zoo is er dan ook voor mij geene redding mogelijk uit deze zaak, dan door een wonder. Maar ik ben getroost alles te verduren, wat de toekomst mij bereidt.

— Uwe gevangenschap kan vele jaren duren. Een verschiet vol roem lag voor u; wat zal daarvan worden?

— Het zal vergaan als een damp; maar de roem wordt te duur betaald, als hij gekocht wordt voor de eer en de trouw.

— En uwe gezondheid, die reeds geleden heeft van den dwang waaronder gij gebukt gaat! — Uwe krachten zullen verkwijnen, de lijdende ziel zal het lighaam slopen, en in 't bloeiperk der jaren, misschien, zult gij een leven besluiten, dat bestemd was om niet alleen met roem maar ook met grijsheid te worden gekroond.

— De wereld, en ook zij wier naam als gevangene nimmer door mij zal worden geschreven of uitgesproken, zal mij schuldig achten aan eene misdaad van Staat, en mij allengs medelijden in plaats van liefde schenken, en ten laatsten mij vergeten, zoo als men een dwaas altijd vergeet. Dat zal mij eene kwelling zijn. Maar de dood komt nimmer te vroeg

om zulk eene kwelling te eindigen, en wie zijn bestaan aan de liefde ten offer brengt, leeft lang genoeg, al sterft hij ook in de kracht der jaren.

— Maar uwe moeder?

— Helaas, om haar vooral zou ik Gode bidden een wonder te doen, om mij uit den doolhof te redden, in welke jeugdige onbezonnenheid mij deed verdwalen. Maar ik ken mijne moeder genoeg om overtuigd te zijn, dat zij, indien het geval haar bekend ware, mijn gedrag zoude prijzen, en veel liever sterven zou, dan te leven ten prijze van de eer en 't gevoel van waarde van haren zoon.

— Gij zijt dus onbewegelijk? Gij hebt onwankelbaar besloten het cijferschrift niet op te helderen, en de schrijfster niet te noemen. Uw vaste voornemen is om naar de gevangenis terug te keeren, en daar te blijven tot den dood, veeleer dan vrij te worden door een verraad aan de liefde?

— Ik zal den Hemel bidden, dat voornemen nimmer in mij te laten verflaauwen.

— Welnu dan, die vrijheid welke gij niet wilt koopen, schenk ik u. Ga henen! Gij zijt vrij!

— Wat zegt gij, Mijnheer! Aan wien, waaraan heb ik dat te danken?

— Aan God, die de harten der regters vervult met medelijden en ijver voor gevangenen van uwen stempel. Ik noemde JOSEPHINE REBOUL om u te beproeven, maar ken het schrift, en de schrijfster, en de geheele geschiedenis, en heb haar ook reeds onderzocht. De onvoorzigtige, maar beminnelijke schrijfster is MARCELLINE BERNIER, eene allerliefste danseresse, die mij gisteren avond eene dans-les heeft gegeven, terwijl ik haar dansende heb verhoord. Hare bekentenis was wèl geschikt om u verliefd te maken, indien gij 't nog niet waart, en om mij uw gelukkig lot te doen benijden. Gij zijt elkander volkomen waardig. — Ziedaar den inhoud van het cijferschrift. Tot uw behoud zocht ook ik, en vond de vokalen gekrabbeld op het wit van een der in beslag genomen papieren; het overige volgde van zelf.

Het cijferschrift bevatte eenvoudig dit:

»Uw vermoeden grieft mij, maar ik houd mij verzekerd, dat gij-zelf er reeds berouw van hebt. Mijne liefde moet uwe

gerustheid zijn. — Heden middag in de Tuilleriën. MARCELLINE BERNIER."

Wij zullen 't niet wagen de gewaarwordingen te schetsen waarmede EUGÈNE LOISEL afscheid nam van den regter, en terugkeerde in de maatschappij.

Maar het geluk was hem gunstig. Kort na zijne vrijspraak werd het geschil, dat de familiën verdeeld had, door den invloed des edelen regters vereffend, en wisselden EUGÈNE en MARCELLINE hunne trouwringen, en zouden bij die gelegenheid ook gewis hunne harten gewisseld hebben, als die niet reeds door de liefde tot één enkel hart waren zamengesmolten geweest, of, zoo als VONDEL zegt: zaâmgesmeed.

Op het verlovingsfeest opende de regter het bal met MARCELLINE, die nu, als gelukkige bruid, dankbaar doch schalks, hém-zelven in verhoor nam over zijne angsten en benaauwdheden in den dans, toen hij niet schroomde zich aan den spot der lagchers bloot te stellen, om haar uit moeijelijkheden en haren bruidegom uit den kerker te helpen.

(Naar eene anecdote.) W.

BLADVULLINGEN.

Toen *Engeland* bij LODEWIJK XIV deed aandringen op de vrijstelling der Protestanten, na de herroeping van 't Edict van *Nantes* op de galeijen geworpen, vroeg de Koning: »Wat zou *uw* meester wel doen, als ik hém verzocht de boosdoeners van *Botany-bay* vrij te laten?" — »»Sire!"" — antwoordde de gezant — »»mijn meester zou hen dadelijk in vrijheid stellen, als uwe Majesteit die boosdoeners voor broeders erkende."".

Een *Napolitaansch* edelman, die zich steeds in de bres had gesteld om tegen ieder staande te houden, dat DANTE grooter dichter was dan ARIOSTO, en daarvoor zelfs veertien malen zijn leven had gewaagd, verklaarde eindelijk, op zijn sterfbed, de werken dezer groote dichters volstrekt niet te kennen, veel minder nog gelezen te hebben.

MENGELWERK.

GESCHIED- EN OORDEELKUNDIGE BESCHOUWING DER GEVOELENS VAN DE OUDE VOLKEN AANGAANDE HET ZAMENSTEL DES HEELALS, EN IN HET BIJZONDER VAN DE KOSMISCHE STELSELS DER GRIEKSCHE WIJSGEEREN EN STERREKUNDIGEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. A. BAKKER, te *Rotterdam*.

(*Vervolg en slot van bl.* 563.)

III.

Wij hebben het gevoelen van O. F. GRUPPE, over de voortgaande ontwikkeling der denkbeelden van PLATO betreffende het wereldstelsel, uitvoerig medegedeeld, vermits het nieuwe inzigten bevatte, met groote scherpzinnigheid en kracht van overreding voorgesteld. Daardoor echter zijn wij nog niet overtuigd, en kunnen niet onvoorwaardelijk toestemmen, dat PLATO niet alleen de wenteling der aarde om hare as, maar ook haren jaarlijkschen loop om de zon zoude geleerd hebben. Dit gevoelen moest wel dadelijk tegenspraak ontmoeten; vooral bij BÖCKH, van wiens gevoelen het voornamelijk verschilde, en dien GRUPPE beschouwde als de voornaamste voorstander van het tegenovergestelde oude denkbeeld daaromtrent. Niet lang duurde het of er verscheen, onder den titel van *Untersuchungen über das kosmische System des* PLATON, een geschrift van BÖCKH, met betrekking tot het werkje van GRUPPE, en in den vorm van een brief aan A. VON HUMBOLDT, waarin de doorgaans aangenomene denkbeelden omtrent de leer van PLATO over het heelal, met al de gronden die er voor aangevoerd kunnen worden, zijn verdedigd, en de daarmede strijdige, uitvoerig zijn wederlegd. Na de lezing van BÖCKH's tegenschrift

is men wel genoodzaakt, het gevoelen van GRUPPE, hoe wegslepend ook voorgedragen, vaarwel te zeggen, zonder evenwel te kunnen ontkennen, dat het veel aanlokkelijks en verleidelijks heeft, ofschoon het verdwijnt voor het grondig en herhaald onderzoek der Platonische uitdrukkingen. Deze uitdrukkingen, zoo als zij in de *Timeus* en *de Wetten* voorkomen, zijn niet van eene duisterheid vrij te pleiten, die eene verschillende en tegenstrijdige uitlegging toelaat. De wenteling der aarde om hare as, wordt niet in de *Timeus* geleerd, omdat zij met de beweging van het Al of den Kosmos, waarvan eerst sprake is, niet zoude zijn overeen te brengen. De as waaraan de aarde is gehecht, is de as om welke het wereldgeheel draait en niet de as van de aarde, die, volgens PLATO, het vaste en onbewegelijke middelpunt des heelals is. De geheimzinnige plaats in *de Wetten* is geenszins op de aarde, maar alleen op de zon en maan, en op de overige planeten toepasselijk; hetgeen zeer naauwkeurig in het geschrift van BÖCKH betoogd wordt. Het gevoelen van GRUPPE blijft echter merkwaardig en is voor de wetenschap en de geschiedenis der oude sterrekunde van belang; al ware het maar alleen daarom, dat het op nieuw tot een grondig onderzoek van de denkbeelden van een der grootste *Grieksche* wijsgeeren heeft uitgelokt, en het vraagstuk hoe PLATO over de zamenstelling des heelals achtereenvolgend gedacht heeft, nader tot zijne beslissing heeft gebragt. (1)

---

(1) Het gevoelen van BÖCKH en van A. VON HUMBOLDT, dat GRUPPE getracht heeft in zijn geschrift te wederleggen, werd in onzen tijd door de meest bevoegde geleerden voorgestaan, zoo als door FRIES en RITTER in hunne Geschiedenissen der Wijsbegeerte, door BRANDIS en ZELLER in hunne werken over dit zelfde onderwerp, door LINDAU, STALLBAUM, SCHLEIERMACHER, LETRONNE, COUSIN en vooral door den naauwkeurigen HENRI MARTIN, in zijne *Études sur le Timée de Platon*. De laatste vertaler van de *Timeus*, F. W. WAGNER, is van dezelfde denkwijs, terwijl de vroegere meening van L. IDELER, waarop GRUPPE zich voornamelijk beroept, in den jongsten tijd niet gedeeld is dan door CAROVÉ in zijne *Vorhalle des Christenthums oder die letzten Dingen der alten Welt*. Hoe het zij, de voortreffelijke voorstelling van zijn gevoelen door GRUPPE was wel de meesterlijke wederlegging van BÖCKH waardig. Men vergelijke met de *Untersuchungen* van BÖCKH, zijne verhandelingen: *de Min. et Legibus*, *de Platonis Systemate etc.*, en zijne geschriften *Over de vorming van de wereldziel in de Timeus*, (in CREUZERS en DAUBS studiën) en *over* PHILOLAUS.

Hetgeen GRUPPE verder over de kosmische denkbeelden van ARISTOTELES en de latere *Grieksche* wijsgeeren en sterrekundigen zegt, levert zoo vele oorspronkelijke en belangrijke gezigtspunten op, welke aan minderen twijfel onderhevig zijn dan die over PLATO, dat wij hier nog een kort overzigt daarvan doen volgen.

Toen ARISTOTELES 378 j. v. CHRISTUS naar *Athene* kwam om PLATO te hooren, was deze vijftig jaren oud. ARISTOTELES moet twintig jaren in de school van PLATO geweest zijn, die in den ouderdom van 82 jaren stierf. In den laatsten tijd heeft zich de leerling meer en meer van den leermeester verwijderd, die ook niet hem, maar SPEUSIPPUS tot zijnen opvolger in den leerstoel bestemde. ARISTOTELES ontwikkelde zelfstandig hetgeen hij geleerd had, en ook PLATO van zijnen kant bleef niet stilstaan. Aldus ontstond natuurlijk eene steeds grooter wordende verwijdering. Na den dood van PLATO kwam ARISTOTELES in eene volkomen polemische verhouding jegens diens navolgers, die meer eene latere Pythagorische rigting volgden; terwijl hij-zelf meer de Socratische bestanddeelen in de leer van PLATO aanhing. Om die reden moet het niet verwonderen, dat de laatste Platonische ontwikkeling minder door hem werd opgemerkt, of eenigzins onverstaanbaar voor hem bleef. Hij wilde van de jongste leerstellingen zijns meesters niets weten, en zag daarin geen vooruitstreven, maar teruggang; en terwijl deze groote hoogachting voor de Pythagoreërs koesterde, droeg hij hun daarentegen eene groote minachting toe, die van zeer nadeelige gevolgen in de geschiedenis der Wijsbegeerte geweest is. Zijn leerling THEOPHRASTUS zag de zaken weder in met meer onpartijdigheid, en hij is het ook aan wien wij, door PLUTARCHUS, het berigt te danken hebben, aangaande de verandering van PLATO's wereldbeschouwing, door welke deze wijsgeer zijnen tijd zoude zijn vooruitgestreefd.

THEOPHRASTUS is niet zoo ver van ARISTARCHUS van *Samos* verwijderd; want hij stierf 286 j. v. CHR., en CLEANTHES de stoïcijn volgde zijnen meester ZENO in de stoa in het jaar 264 v. CHR. op; dat is slechts 22 jaren na THEOPHRASTUS' dood. Het was deze CLEANTHES die ARISTARCHUS, uithoofde van zijn stelsel, voor het gerigt wilde geroepen hebben.

De billijkheid gebiedt ons hier nog eens op ARISTARCHUS

terug te komen. Ofschoon wij hem den roem van de uitvinding des heliocentrischen systeems niet kunnen toekennen, mogen wij hem toch in dit opzigt niet alle verdienste ontzeggen. Hij kan dat stelsel niet hebben voorgestaan, zonder daarbij een nieuw bestanddeel gevoegd, of een daartegen geopperden twijfel uit den weg geruimd te hebben. Er is namelijk, in den eersten opslag eene gewigtige bedenking op te maken, die ook werkelijk daartegen is ingebragt; maar ARISTARCHUS heeft die bedenking opgelost.

ARISTOTELES had in het voorbijgaan reeds de aanmerking gemaakt (2) dat de vaste sterren hunne stelling onderling niet veranderen; dat is: geen parallax aanduiden; ofschoon wij niet in het middelpunt der wereld wonen; omdat de oppervlakte der aarde eene halve middelijn van haar, van het middelpunt verwijderd is. Dit is op het stelsel van het centraalvuur nog meer toepasselijk, vermits daarin de verwijdering van het middelpunt nog grooter is, en door de rondwenteling telkens veranderd wordt. Bij het heliocentrische systeem echter heeft dit in een nog hoogeren graad plaats, omdat de baan der aarde van een grooter omvang moet genomen worden, dewijl zij niet het digtste bij de zon is, maar Mercurius en Venus nog tusschen haar en de zon rondloopen. Het is ongetwijfeld deze tegenwerping, die een der grootste bezwaren tegen den loop der aarde om de zon uitmaakte, en haar van de meer algemeene toestemming beroofde. Eene zoo voor de hand liggende bedenking, kon aan den uitvinder of volmaker van dit stelsel niet ontsnappen, en zonder dit te kunnen verklaren zoude hij tot de vestiging van zijne theorie niet gekomen zijn. De grond waarop deze bedenking moet worden opgelost, is die welke ARISTOTELES reeds aan de Pythagoreërs toeschrijft, namelijk: de ontzettende uitgebreidheid welke zij aan de kosmische verhoudingen toeschreven, waarbij niet alleen de middellijn der aarde maar ook die van de aardbaan bijna tot niets werden. Deze grond moet dus ook PLATO gehad hebben, omdat het onafscheidelijk is van het heliocentrisch stelsel de vaste sterren zoo oneindig ver te stellen, dat de aardbaan, daarmede vergeleken, bijna tot nul wordt. Dit is het wat PLATO voor den geest zou moeten gehad hebben, doch

---

(2) ARIST., *de Coelo*, II, 13.

door ARISTARCHUS duidelijk is uitgesproken; waardoor het nieuwe stelsel in zijne consequentie en bepaaldheid te voorschijn trad. De afstand der vaste sterren is zoo groot, dat de middellijn van de loopbaan der aarde verdwijnt, en zij, in betrekking tot dezen afstand, voor een punt, namelijk voor het middelpunt van den bol des vasten sterrenhemels, kan gelden; *zóó* dat er geen parallax te verwachten is, en het niet waarnemen daarvan ook niet tot een bezwaar tegen het nieuwe systeem kan worden gemaakt. Dat met duidelijkheid en eene vaste overtuiging te hebben voorgesteld, is misschien de eigenaardige verdienste van ARISTARCHUS geweest, en die verdienste was te grooter, omdat ARISTOTELES in het geheel niet, en ARCHIMEDES niet dan met moeite zich in deze voorstelling konde verplaatsen.

In de veronderstelling dat PLATO het eerst de wenteling der aarde om hare as en hare planetarische beweging zoude geraden hebben, wordt het ontstaan der eerste gedachte van het heliocentrische stelsel omtrent 150 jaren vroeger, dan men het gewoonlijk aanneemt, vooruitgeschoven. Het valt dus in eenen tijd waarin nieuwe gezigtspunten veel waarschijnlijker zijn, hoewel aan hunne verbreiding vele hinderpalen in den weg stonden. Dat PLATO bezwaarlijk van vroegeren, hetzij Pythagoreërs of anderen, deze gedachte volledig kan overgenomen hebben, is hier boven reeds aangetoond, maar iets anders is het of hij hiertoe niet eenige aanleiding ontvangen heeft. Daar het voornamelijk op de natuurlijke ontwikkeling der denkbeelden aankomt, mogen wij zelfs het geringste niet uit het oog verliezen, om PLATO geen grootere verdienste dan hem toekomt toe te schrijven. Wij moeten ieder het zijne geven, en indien hij voorgangers heeft gehad, dan is het van aanbelang die te leeren kennen.

Een Schrijver van de V^de^ eeuw onzer jaartelling, MARCIANUS CAPELLA, levert, in zijn geschrift: *De Nuptis Philologicae et Mercurii*, I, 8, een eigenaardig kosmisch systeem, volgens hetwelk de aarde in het vaste middelpunt blijft, en de Zon en Maan als planeten, met de buitenplaneten Saturnus, Jupiter, en Mars om de aarde wentelen, terwijl Venus en Mercurius, als de binnenste, zich om de zon bewegen. Het is een gedeeltelijk Copernikaansch stelsel, dat moeijelijk in eenen tijd ontstaan kon, toen dat van PTOLEMEUS algemeen door de

sterrekundigen was aangenomen. De oorsprong van hetzelve moet dus tot eenen vroegeren tijd behooren.

Wij vinden reeds tegen het einde der IVde eeuw MACROBIUS *Commentarius van* CICERO's *Somnium Scipionis*, waarin doorgaans het gewone geocentrische systeem schijnt te heerschen; doch eenige onduidelijke woorden omtrent Mercurius en Venus hem gewenschte gelegenheid aanbieden, om zijne geleerdheid ten toon te spreiden. Door hem worden wij weder op eenen voorgaanden tijd gewezen. Ook in eene plaats bij VITRUVIUS (3) wordt duidelijk van den omloop van Mercurius en Venus om de zon gesproken. Men zal echter VITRUVIUS noch een zijner landgenooten, voor den uitvinder van dit gevoelen houden, ofschoon het opmerkelijk is, dat bij geenen *Griekschen* Schrijver eenig spoor van dit stelsel gevonden wordt; waarbij ook nog dient opgemerkt te worden, dat MACROBIUS er den naam van het *Egyptische* aan geeft, dien het ook in latere tijden heeft behouden.

Hierin ligt, dunkt ons, eene duistere aanwijzing, dat dit gevoelen zal zijn gekoesterd door een *Grieksch* wijsgeer, die, in betrekking met *Egypte* gekomen, hetzelve uit de oude priesterlijke wijsheid heeft geput; dit kan geen ander dan PYTHAGORAS zijn geweest. Wij weten uit PLINIUS (4) en uit de *Placit. phil.*, dat hij de avond- en morgenster voor één en dezelfde planeet heeft gehouden. Hij is dus niet verwijderd van het gevoelen om ook Mercurius met de Zon in eene naauwe verbinding te brengen. IDELER (5) meent, dat PYTHAGORAS deze voorstelling uit *Egypte* heeft medegebragt; hoewel het vreemd is, dat zij zich niet meer in *Griekenland* heeft verspreid, en niet in de school der Pythagoreërs is overgegaan.

Maar tot verklaring hiervan kunnen toereikende gronden worden bijgebragt. De *Grieksche* wijsgeeren streefden door hunnen bespiegelenden geest, naar een algemeen kosmisch stelsel, naar één hoofdbeginsel, dat de gansche wereld-orde doordringt; dit deden voornamelijk de Pythagoreërs. Zij konden niet ten halve blijven staan, en van een gevoelen dat van deze eenheid niet doordrongen was, zoo als het onjuist

---

(3) *De Arch.*, IX, 14.

(4) *Hist. Nat.*, II, 8.

(5) *Ueber das Verhältniss des* COPERNICUS *etc.*, S. 443. *Anm.*

zoogenoemde *Egyptische* systeem, konden zij geen gebruik maken en lieten het liever ter zijde liggen. Voor ons is de voorstelling dat Mercurius en Venus hunnen loop om de zon volbrengen, de natuurlijke aanleiding tot het heliocentrische stelsel, omdat de toepassing daarvan op de overige planeten ligt en gebaand is. Maar het wordt geheel anders, als wij de zaak uit het standpunt van de vorderingen van den griekschen geest beschouwen.

Het groote vraagstuk bleef altijd de dagelijksche omwenteling van den sterrenhemel, en geene theorie kon voldoen, die niet te gelijk deze oploste. Het onvolledige heliocentrische systeem doet dit nog niet, zoo lang de wenteling der aarde om hare as daarbij niet opgenomen is; men was hiervan nog ver verwijderd, en dit geeft ons den sleutel van de geschiedenis der kosmische systemen. Hoe groot ook het gezag van PYTHAGORAS en zijne school ware, men voelde zich toch genoodzaakt om het denkbeeld des meesters te verlaten en eene andere voorstelling aan te nemen, die, hoewel van de waarheid verwijderd, echter geschikt was om later grootere vorderingen in de kennis van het wereldstelsel te doen ontstaan. De leer van het centraalvuur maakt de Zon en de Maan zoowel als Mercurius, Venus, Mars, Jupiter, Saturnus niet alleen, maar ook de aarde tot planeten van denzelfden rang. Door de wenteling der aarde om het centraalvuur werd de rondwenteling van den sterrenhemel genoegzaam verklaart, en het gevoelen van de wenteling van Mercurius en Venus om de zon werd hierdoor op den achtergrond geschoven en vergeten.

Volgens hetgeen wij van PLATO gezien hebben, was hij eerst een aanhanger van het *Ionische* stelsel, vervolgens raakte hij met het gevoelen van PHILOLAUS bekend, dit was voor hem, naar de meening van GRUPPE, de trap langs welken hij tot het denkbeeld van de wenteling der aarde om hare as kon opstijgen; waardoor het heliocentrische stelsel niet meer in eenen regelregten tegenspraak met de onmiddellijke verschijning bleef. Volgens zijn gevoelen moest PLATO door analogie en redenering op het heliocentrische systeem gebragt worden, als hij eenmaal de wenteling der aarde om hare as had aangenomen.

CHALCIDIUS meldt (6) dat eenige Pythagoreërs Mercurius en

---

(6) *Comm. in Tim.*, p. 307, ed. TABR.

Venus vóór de zon gesteld hebben, hetgeen misschien op den tijd van EUDOXUS betrekking heeft. Dat het echter voor het overige zeer waarschijnlijk is, dat de *Egyptenaren* lang vóór de *Grieken*, Mercurius en Venus om de zon lieten wentelen, verklaart zich door dat zij geene wijsgeeren en theoristen waren, die naar een algemeen wereldstelsel zochten, maar waarnemers bleven en zich met de partiëele verschijningen vergenoegden, zonder die tot eene stelselmatige éénheid te brengen.

PLATO kon dus de kennis hiervan ligt uit *Egypte* ontvangen hebben zoo hij-zelf aldaar niet geweest is. EUDOXUS wiens verblijf aldaar niet kan betwijfeld worden, moest óók deze priesterlijke voorstellingen naar *Athene* brengen. PLATO was tevens door het *Egyptische* gevoelen van de wenteling van Mercurius en Venus om de zon, op den weg tot het heliocentrisch systeem gebragt, omdat hij de grootste hinderpaal daartegen, door het aannemen der wenteling van de aarde om hare as, reeds te boven zou zijn gekomen.

En toch hebben de *Grieken* het heliocentrische stelsel en het zoogenoemde *Egyptische* weder verlaten; want bij PTOLEMEUS wentelen Mercurius en Venus niet om de zon, maar om een ideaal punt. Ook dit gevoelen had zijne wetenschappelijke gronden, die wel de moeite van hunne beschouwing beloonen.

In eenen tijd waarin de dichtkunst en wijsbegeerte der *Grieken*, slechts eenen zwakken nabloei aan te wijzen had, en hun scheppend genie scheen te sluimeren, stegen de wiskundige wetenschappen tot eenen hoogen trap en vertoonden zich reeds de beginselen dier empirische methode, die in de laatste eeuwen zulke verwonderlijke resultaten heeft opgeleverd. In de Alexandrijnsche periode maakte vooral de sterrekunde groote vorderingen: aan eenen strengen mathematischen regel onderworpen, verkreeg zij toen het eerst de vorm eener wetenschap.

Juist omtrent dezen tijd verliet men den weg waarop ARISTARCHUS van *Samos* en SELEUCUS van *Erythrea* zich reeds bevonden hadden; dat is: men gaf het heliocentrische systeem op. Hoe komt het dus, dat de groote sterrekundigen die hen opvolgden, en met hunne schriften bekend waren, in het bij-

zonder HIPPARCHUS en na hem PTOLEMEUS bij het oude geocentrische systeem gebleven zijn? Het antwoord hierop is: omdat zij minder bespiegelaars, dan wel wetenschappelijke mannen waren. Het heliocentrische gevoelen was nog slechts eene hypothese, zoo lang het nog niet door alle verschijningen, en door het geheel der waarnemingen bevestigd was. Hieraan ontbrak nog veel, ook was er gebrek aan middelen om hiertoe te geraken. De sterrekunde als wetenschap moest door de waarneming den inductiven weg gaan; om hierin te slagen moest zij vooreerst bij het geocentrische stelsel blijven, omdat dit het eerste standpunt der waarnemende astronomie op aarde is.

Wij komen eerst tot EUDOXUS eer wij tot HIPPARCHUS kunnen overgaan. Twee standpunten komen vooral in aanmerking in den na-Platonischen tijd, die beide door eene spreuk gekenmerkt worden. Vooreerst was de uitdrukking *de verschijning redden*, een spreekwoord bij de sterrekundigen geworden, dat slechts eenen zin kon hebben in de veronderstelling dat der verschijning door a-prioristische theoriën geweld was aangedaan.

Het tweede standpunt vinden wij uitgesproken in de door SIMPLICIUS bewaarde woorden van GEMINUS, (7) die, na van het gevoelen van HERACLIDES van *Pontus* gewag gemaakt te hebben, er bijvoegt: »het is in het geheel de zaak der Astrologen niet te onderzoeken welk hemelligchaam stilstaat en welk zich beweegt." Men wilde zich dus uitsluitend aan de verschijningen houden en de theorie geheel achterwege laten. Het eerste standpunt was dat van EUDOXUS, het tweede dat van HIPPARCHUS.

Hiermede is niet gezegd dat de wijsgeeren tot op PLATO volstrekt geen acht op de verschijningen zouden geslagen hebben: — zij vergenoegden zich met eene oppervlakkige waarneming, en zochten voor deze dadelijk eene algemeene kosmische theorie. Noch PYTHAGORAS, noch PLATO, noch de andere filozofen die ons bezig hielden, namen zorgvuldig waar, of lieten zich daaraan gelegen liggen, de waarnemingen op te zamelen waar zij te krijgen waren, te *Babylon* of in *Egypte*. De *Grieken* schijnen echter in dezen vroegeren tijd wel eenige

(7) *Simp. ad.* ARIST. *Phys.*, S. 64, *b*.

kennis aan sommige verspreidde waarnemingen uit deze bron gehad te hebben, doch zij lieten die dikwijls ongebruikt, als zij in hunne theoriën niet pasten.

Dit veranderde ten tijde van PLATO en ARISTOTELES; men naderde met eene andere bedoeling de bron der *Egyptische* waarneming. Toen kwamen er eerst *Grieksche* sterrekundigen te voorschijn; tot nog toe waren er slechts kosmologische bespiegelaars onder de wijsgeeren geweest.

Het zoo verdachte verhaal van SIMPLICIUS, der opgaaf die PLATO aan de sterrekundigen van zijnen tijd gedaan, en die door EUDOXUS ter oplossing aangenomen werd, schijnt ons de onschatbare overlevering in te houden, dat wij dit gewigtig keerpunt in de geschiedenis der wetenschap aan geenen anderen naam kunnen vasthechten. EUDOXUS de leerling van ARCHITAS, bevriend en in wetenschappelijk verkeer met PLATO en ARISTOTELES, stond op de toen hoogst moeijelijke wiskundige hoogte en werd naderhand slechts door eenen ARCHIMEDES overtroffen. Zulk een man ging bij de *Egyptenaren* zijne sterrekundige kennis uitbreiden, om, volgens de waarnemingen, eene steekhoudende theorie te vestigen; hiertoe kwam hij niet, en zijn eerbied voor de verschijningen voerde hem tot zijne zamengestelde spheren-theorie, die onder de kosmische systemen geene plaats nemen kan, en voor meer dan de helft eene wiskundige hypothese is. Maar de wending die hij aan de wetenschap gaf, bleef voor de volgende tijden bestaan.

EUDOXUS moet dus als de grondlegger der wetenschappelijke sterrekunde worden beschouwd. Tot nog toe had men in *Griekenland* slechts eene bespiegelende leer van den Kosmos gehad. SENECA (8) zegt ons, dat hij het eerst de kennis van de beweging der planeten naar *Griekenland* overbragt; dat is: de voortgaande en onafgebrokene waarnemingen daaromtrent, gedurende een lang tijdsverloop. De *Egyptische* waarnemingen betroffen ook de zons- en maansverduisteringen; op den loop der kometen schijnen zij geen acht gegeven te hebben. SENECA zegt ook, dat DEMOCRITUS slechts van meerdere planeten heeft gesproken, doch hunne namen niet heeft geweten; hetgeen niet waarschijnlijk is, want over het getal, de orde en de afstand der planeten hebben de *Grieksche* wijsgeeren, zoo als wij

(8) SEN., *Quest. nat.*, VII, 3.

gezien hebben, al vroeg vóór EUDOXUS onderzoekingen ingesteld.

Voor dit onderzoek openden zich nu nieuwe bronnen, te meer daar men die met meer ijver begon op te sporen. In het Oosten bestonden reeds langen tijd scholen van waarnemende sterrekunde, die op eene godsdienstige behoefte gegrond waren. Maar van de schatten der oude waarnemingen die in *Babylon* opgestapeld lagen, was tot nog toe weinig aan de *Grieken* gekomen. De overwinningen van ALEXANDER, met den ontwakenden wetenschappelijken geest, maakten die meer algemeen. CALLISTHENES bragt de kennis der sterrekundige waarnemingen van bijna tweeduizend jaren naar *Griekenland* over (9). De invloed daarvan openbaarde zich spoedig, en de *Grieken* werden daardoor op de inductive methode gebragt.

EUDOXUS en ARISTOTELES beleefden die verandering, die men met regt eene wetenschappelijke omwenteling noemen kan. ARISTOTELES maakt daarvan (10) reeds gewag, als hij van zijne waarneming eener bedekking van Mars door de maan spreekt: »Wij bezitten" — zegt hij — »van de *Egyptenaren* en *Babyloniërs* vele dergelijke waarnemingen voor iedere planeet", hetwelk geen oudere *Griek* gezegd heeft of zeggen kon.

HIPPARCHUS was de groote opvolger van EUDOXUS. PTOLOMEUS geeft hem den eernaam van *vriend der waarheid*, waarmede het nieuwe karakter dat de *Grieksche* sterrekunde aannam wordt aangeduid. Hij zegt ons dat HIPPARCHUS, uit gebrek aan oude waarnemingen, het niet gewaagd heeft, eene theorie over de planeten zamen te stellen; maar zich heeft vergenoegd de weinige waarnemingen door hem-zelven daarvan gemaakt, te doen dienen om aan te toonen, dat zij met de bestaande hypothese niet overeenkwamen.

HIPPARCHUS stelde zich echter een grootsch doel met zijne waarnemingen voor. PLINIUS verhaalt, (11) dat eene verschijnende en weder verdwijnende ster hem tot de gedachte bragt, om eenen catalogus der vaste sterren te ontwerpen; opdat men zoude kunnen nagaan of zij eenige verandering ondergingen, of eene beweging hadden. Volgens eene merk-

---

(9) A. VON HUMBOLDT, *Kosm.*, II, 196.
(10) ARIST., *de Coel.*, II, 12.
(11) *Hist. Nat.*, II, 24.

waardige uitdrukking van PLINIUS moesten de sterren aan de nakomeling worden *toegeteld*. Een zoo groote inductive geest moest wel van alle a-prioristische theoriën verwijderd blijven. Ofschoon de veelomvattende arbeid van HIPPARCHUS de grondslag der wetenschappelijke sterrekunde uitmaakt, blijkt het niet dat de *Egyptenaren* en *Babyloniërs* hem hierin voorgegaan waren; zij hielden slechts aanteekeningen van de opkomst en den ondergang der sterren en der planeten, van hunne bewegingen in den dierenriem, van de zons- en maansverduisteringen, en van de sterbedekkingen. De waarneming der veranderingen, die aan den hemel plaats hadden, verkregen bij de *Grieken* een meer omvattend en verstandiger doel, zoodat zij wezenlijk den grond voor de nieuwere sterrekunde gelegd hebben.

De vroegere stoute bespiegeling, die zoo vele op elkander volgende kosmische stelsels deed ontstaan, maakte plaats voor eene edele en waarlijk wetenschappelijke onderwerping aan de verschijningen des hemels, die zich aan eene naauwkeuriger geworden waarneming opdeden, welke de wetenschap tot eene verhevene eerdienst der Natuur maakt, en de subjective opvatting als ongenoegzaam, en overijld, en roekeloos, verwerpt.

Men verwierp de theorie echter niet geheel en al, maar zij verkreeg een ander karakter: zij werd het gevolg en de slotsom der waarnemingen, en werd telkens door de nieuwe gewijzigd, in plaats van daarop een onregtvaardig geweld uit te oefenen. De epicykelen boden zich eerst als bekwame hulpmiddelen aan, om de bewegingen der hemelligchamen te verklaren. Doch deze epicykelen werden hoe langer hoe zamengestelder en onnatuurlijker. Van de epicykelen werd men tot de excentrische kringen gevoerd, doch weldra moesten cirkels aan cirkels worden gehecht; en in plaats van tot eene eenvoudige wet te naderen, die men zocht, kwam men tot eene eindelooze verwarring. Als men eindelijk de epicykelen en excentrische kringen, de spheren en vaste cirkels verwierp, bleef toch de ervaring die men door middel van deze hypothesen had opgedaan, en deze kon later tot bewijs van het heliocentrische systeem verstrekken.

Wij zagen, dat in de *Grieksche* wijsbegeerte de twee wegen der zinnelijke en inductive ervaring, en die der bespiegeling

zich spoedig vertoonden; terwijl zij in een naauw verband stonden met het bijzonder karakter der twee *Grieksche* volksstammen. De *Ionische* was zinnelijk, en bij hem heerschte reeds vroeg de waarneming en het opsporen van uitwendige bijzonderheden en zigtbare verschijnselen. Geschiedenis, aardrijks-, land- en volkenkunde werden door de *Ioniërs* het eerst beoefend. De *Doriërs* daarentegen, helden meer tot de bespiegeling over, zij muntten in de wiskundige wetenschappen uit. De Pythagoreërs waren de grondleggers der mathematiek; terwijl de Eleaten de constructie *a priori* tot zulk een uiterste dreven, dat zij de voorgangers der hedendaagsche *Duitsche* speculative wijsgeeren kunnen genoemd worden. De *Attische* wijsgeeren kwamen het laatst, doch het was omdat zij de kroon der *Grieksche* wetenschap moesten uitmaken; bij hen was de *Ionische* ervaringsgeest en de *Dorische* bespiegeling in eene juiste overeenstemming vereenigd; deze overeenstemming bereikte haar toppunt in PLATO, die den weg baande voor ARISTOTELES, dien men als de stichter der nieuwere wetenschappelijke methode kan aanzien.

ARISTOTELES is bijna den omgekeerden weg van PLATO in zijne ontwikkeling gegaan. Hij volgde in het eerst zijnen bespiegelenden meester, maar ongemerkt verdiepte hij zich in het onderzoek der verschijnselen en de onmiddellijke waarneming der zinnelijke dingen, zoodat hij eindelijk daarvoor de bespiegeling geheel opgaf. Wij lezen bij hem de merkwaardige woorden (12): »Nog zijn de verschijnselen niet behoorlijk onderzocht; als zij het eenmaal zullen zijn, dan zal de waarneming meer te vertrouwen zijn dan de bespiegeling, en deze slechts in zoo verre als zij met de verschijnselen zal zijn overeen te brengen." Hoe meer ARISTOTELES in deze zienswijze versterkt werd, die de ware inductive methode is, hoe gewaagder en willekeuriger de ideale beschouwingen der Pythagoreërs hem toeschenen; tegen welke hij zoo zeer ingenomen was, dat zij volgens zijne uitdrukking (13) hem voorkwamen, vermetel in de plaats van den Wereldschepper te treden. Uit dit standpunt veroordeelde hij de kosmische beschouwingen zijns grooten leermeesters, en hij wist niet eens de wente-

---

(12) *De Gen. anim.*, III.

(13) ARIST., *de Coel.*, III, 13.

ling der aarde om hare as. op hare ware beteekenis te schatten.

Uit hoofde van het beginsel dat hij aankleefde, namelijk de waarneming der zinnelijke verschijning, moest hij nog de aarde als vaststaande in het middelpunt der wereld aannemen, en zoowel hare omwenteling als planetarischen loop ontkennen. Hij legde daarentegen den grond voor een voorzigtig inductief onderzoek, dat eene nieuwe en glansrijke ontwikkeling van den griekschen geest ten gevolge had, en die, hoewel minder gekend en geacht, de kiem van de moderne wetenschap uitmaakt. Bijna twee duizend jaren verliepen er eer deze methode in de nieuwere wetenschappen de heerschende werd.

Toen men in den Christelijken tijd de behoefte gevoelde om de *Grieksche* wijsbegeerte nader te kennen, moest in het eerst PLATO meer invloed verkrijgen dan ARISTOTELES; bij den eersten vindt men den Wereldschepper terug; bij den laatsten was zijne leer van de eeuwigheid der wereld voor velen een grooten aanstoot. Het was meer door zijne logische schriften dan door zijnen wetenschappelijken geest, dat ARISTOTELES in de middeleeuwen heerschte. Onder de inductive wetenschappen van den nieuweren tijd neemt de sterrekunde de eerste plaats in. Zij begon echter met eene theoretische bespiegeling. COPERNICUS omhelsde het heliocentrische stelsel, hetwelk hij voor dat van PHILOLAUS hield: ofschoon hij de epicykelen niet aannam, beschouwde hij echter de planetenbanen als cirkels. Intusschen ging de waarnemende sterrekunde op den door PTOLOMEUS gebaanden weg voort, en juist de tegenstander van COPERNICUS, TYCHO BRAHÉ, leverde aan zijnen grooten leerling KEPLER, het middel om het heliocentrisch systeem voor altijd te bevestigen. Door de ellepticiteit der planetenbanen te ontdekken, was eene gewigtige schrede voorwaarts gedaan. In de oudheid was het gevoelen van de goddelijkheid der sterren eene onoverkomelijke hinderpaal, om hen eene andere beweging dan de volkomen cirkelvormige toe te schrijven. De Pythagoreërs konden er niet van afgaan, ook scheen zij de natuurlijkste te zijn. Eindelijk bragt NEWTON door de algemeene wet der zwaartekracht het laatste en onomstootelijkste bewijs voor het heliocentrische stelsel bij, de inductive we-

tenschap was toen eerst tot dezelfde slotsom als de Platonische bespiegeling gekomen.

Wij vinden de wetenschappelijke sterrekunde der *Grieken* zamengevat in de *Almagesta* van PTOLOMEUS. De kosmische beschouwing die daarin voorkomt is de Aristotelische, van welke wij weten dat zij eigenlijk die van PYTHAGORAS is: de aarde is een bol die zich onbewegelijk in het middelpunt der wereld bevindt. Het is waar, PTOLOMEUS zoekt voor deze stelling bewijzen aan te voeren. Dat de aarde in het middelpunt der wereld rust; dit wil hij (14) uitdrukkelijk dáármede bewijzen, dat anders de horizon den hemel in twee ongelijke deelen zoude snijden — hoewel hij toch zelf den oneindigen afstand der vaste sterren kent! Dat de nachtëveningen niet zouden plaats hebben, indien de zon zich niet in het midden der keerkringen bevond. Ook op physische gronden gelooft hij die stelling te kunnen bewijzen; niet onderscheidende dat dit aardsche verschijnselen zijn, die over de kosmische verhoudingen niet beslissen kunnen. De val der ligchamen op de aarde is altijd regthoekig met het vlak van den horizon, en wijst altijd naar het middelpunt der aarde, en hieruit zou volgen dat zij het centrum der wereld zoude zijn?! Op eene dergelijke wijs wil hij betogen dat de aarde zich niet bewegen kan; noch planetarisch om de zon, noch draaijende om hare as. Hij was echter van gevoelen, dat de aarde een onmerkbaar punt was, in vergelijking met den sterrenhemel; omdat waarnemingen op verschillende plaatsen van dien bol gedaan geen parallax aangeven. Van eene beweging in het wereldruim schijnt hij die te verwachten, omdat hij niet zoo stout is de middellijn der aardbaan, in vergelijking met den afstand der vaste sterren voor nul te houden; maar hij maakte hieruit het besluit op, dat zij geene voortgaande beweging heeft. Hetgeen ARISTARCHUS van *Samos* en ARCHIMEDES in zijn *Psammites* hierover gezegd hebben, heeft voor hem geen gewigt.

Hij moest zelf erkennen dat de beweging van den sterrenhemel, gemakkelijk door de wenteling der aarde om hare as zou te verklaren zijn; maar die ontzettend snelle omdraaijing is aan de vurige ligchamen eigen, terwijl de aarde als een koud vast ligchaam moet stilstaan. Door dien snellen omzwaai

(14) *Almag.*, I, 4.

wordt de bolvormige zware massa der aarde op hare plaats gehouden; zij behoeft noch een steunpunt, noch eene beweging. Voor het overige bestaat de sterrekunde van PTOLOMEUS nog voornamelijk in de aanwending der epicykelen en excentrische kringen; een stelsel zoo zamengesteld, dat men zonder eene uitvoerige uiteenzetting, door vele figuren opgehelderd, er geene verklaring van geven kan. Voor ons doel zij het genoeg hier aan te merken, dat reeds ten tijde van CALIPPUS, die te gelijk met ARISTOTELES leefde, het getal der epicykelen en spheren, volgens ALEXANDER APHRODISIAS en SIMPLICIUS tot 55 was aangegroeid. Deze epicykelen waren echter voor PTOLOMEUS slechts wiskundige hypothesen, die hij van HIPPARCHUS overgenomen had, en even als deze alleen ter verklaring van de zamengestelde beweging der hemelligchamen gebruikte. HIPPARCHUS, zagen wij, is er ook de uitvinder niet van geweest. Volgens het berigt van SIMPLICIUS (15) die EUDEMUS in zijne geschiedenis der Astrologie aanhaalt, en naar hem SOSIGENES, was het EUDOXUS die het eerst van alle *Grieken* tot dit denkbeeld kwam; omdat PLATO, zoo als SOSIGENES vermeldt, deze opgaaf aan de sterrekundigen van zijnen tijd voorgesteld had: welke vereeniging van gelijktijdige kringvormige bewegingen hij behoefde, om de verschijningen van den loop der planeten te verklaren? — Vervolgens verhaalt SIMPLICIUS, dat CALIPPUS van *Cyzicus*, POLEMARCHUS een vertrouwend vriend van EUDOXUS bezocht heeft; door dezen heeft hij de nieuwe theorie van EUDOXUS leeren kennen; hij heeft zich daarna met POLEMARCHUS naar *Athene* begeven, en met ARISTOTELES, deze theorie, die hem in de hoofdzaak beviel, verder ontwikkeld. Volgens dit verhaal ging de aanleiding van PLATO uit, en de zaak kreeg door ARISTOTELES haar beslag. Het was deze opgaaf van PLATO aan de sterrekundigen — die DELAMBRE en WHEWELL ook aannemen — welke eene belangrijke omstandigheid in de geschiedenis der sterrekunde uitmaakt. Als men het stelsel van EUDOXUS, in betrekking niet met epicykelen en excentrische kringen, maar op spheren terugbrengt, zal men den invloed hiervan in het kosmische stelsel van PLATO aan het einde der *Republiek* terugvinden. De 55 epicykelen van CALIPPUS worden dan ook

---

(15) SIMPL. *ad Coel.*, p. 119.

in elkander gedraaide spheren, welk groot aantal door ARISTOTELES nog niet genoegzaam gerekend werd. Uit deze spheren ontstonden als van zelve de epicykelen en excentrische kringen. SIMPLICIUS kent de leer daarvan, volgens NICOMACHUS en JAMBLICHUS, aan de Pythagoreërs toe, die zullen voorzeker de latere na-Platonische Pythagoreërs geweest zijn. De Platonisten en allen die de oude *Ionische* voorstelling toegedaan waren, behielden de spheren. De excentrische kringen, die beter met den ruimeren blik der Pythagoreërs overeenkomen, zijn eigenlijk met de spheren niet te vereenigen. Echter heeft PTOLOMEUS de spheren, epicykelen en excentrische kringen in zijn stelsel opgenomen. Hij verklaart zich duidelijk hierover; (16) evenwel zijn de spheren bij hem meer in naam dan wel werkelijk aanwezig. Hoe is dit moeijelijke en krassende raderwerk niet in eene scherpe tegenstelling met het grootsche Pythagorische stelsel, dat door PLATO zijne hoogste ontwikkeling verkreeg! De spheren van EUDOXUS zijn niet anders dan de verschillende kristalgewelven der *Ionische* wijsgeeren, die in beweging gesteld zijn. PLATO moge EUDOXUS geraadpleegd en vooreerst gevolgd hebben, later kwam hij tot het Pythagorische gevoelen van vrijzwevende en door het evenwigt van onzigtbare krachten in het wereldruim zich bewegende hemelbollen terug; waarmede hij de wenteling der aarde om hare as en om de zon, te gelijk met de overige planeten, zou verbonden hebben.

De vraag, of men in de oudheid nooit naar de bewegende krachten die de planeten in hunne banen rondvoeren zoude onderzocht hebben, doet zich als van zelve voor. De oudste *Ioniërs* aan wien het begrip van eene *natuurwet*, dat is: eene noodzakelijke orde waarvan men rekenschap kan geven, nog vreemd was, stelden hiervoor eene onverklaarbare noodwendigheid of het fatum in de plaats. Volgens HERACLITUS is *Helios* (de zon) gedwongen om onveranderlijk zijne baan te doorloopen, zoo niet, dan zouden de Erinnyen (de Furien) hem vervolgen (17).

(16) PTOL., *Hypoth.*, I, 1.
(17) PLUT., *de Exil*, p. 604.

ANAXIMENES zocht reeds naar bewijzen; de planeten en in het bijzonder de maan worden door hunne breedte voor het vallen beschut, de lucht draagt ze. De zon rolt als het ware boven over het kristalgewelf. Misschien dacht hij reeds dat de overige planeten zich ook rondom vaste spheren wentelden; maar door welke kracht gedreven, hiervan vinden wij niets aangeteekend. Bij ANAXIMANDER vinden wij de eerste proef eener mechanische verklaring, in eene voor ons, en misschien ook voor hem-zelven, onduidelijke voorstelling van ringen, waarvan de licht-openingen de sterren vormen; de ringen draaijen, maar de beweegkracht ontbreekt hier ook. Bij PYTHAGORAS ontmoeten wij het eerst een dynamisch systeem. De aarde behoudt hare plaats in het midden van den Kosmos, door het evenwigt. Er is geen boven of beneden in het wereldruim; dus kan zij niet vallen; zij is overal even ver van den hemel verwijderd, of zoo als PLATO het in de *Phedo* uitdrukt: »De aardbol is in evenwigt en bevindt zich in het midden van eenen anderen bol." Het begrip van evenwigt sluit dat van kracht reeds in. De beweging ligt in de natuur der planeten, even als zij cirkelvormige banen beschrijven en zuivere bollen zijn. Bij EMPEDOCLES en ANAXAGORAS vinden wij het eerst van draaikringen gewag gemaakt, die tot op DESCARTES hunne rol in de sterrekunde gespeeld hebben; de Ether waarin de planeten vrij zweven heeft eene kringvormige beweging, die de hemelligchamen medevoert.

ARISTOTELES spreekt van deze theorie aan het slot zijner *Physica*. Hij onderscheidt bij eenen kring en bij eenen bol twee beginselen, het middelpunt en de omtrek. »Het snelste moet zich bewegen, hetgeen het naast aan de beweegoorzaak is", en dat is de omtrek; — men ziet dat hier de bewegende oorzaak buiten den kring of bol gedacht wordt. ARISTOTELES zegt vervolgens uitdrukkelijk, dat deze oorzaak eene oneindige en onstoffelijke is.

De theorie der draaikringen van EMPEDOCLES werd naderhand door de Pythagoreërs ontwikkeld. In plaats van, zoo als later door ARISTOTELES, de beweegoorzaak buiten den omtrek aan te nemen, plaatsten zij die in het middelpunt, en omdat zij eene dynamische theorie toegedaan waren, konden zij zich eene werking in de verte voorstellen; hetgeen voor

de aanhangers eener mechanische werking, tot den tijd van NEWTON eene onmogelijkheid gebleven is. Het is voorzeker zeer belangrijk te zien, dat er reeds in de oudheid twee tegenovergestelde stelsels omtrent de beweegoorzaak bestonden; dat hetwelk ARISTOTELES volgde moest de stilstand der aarde bevestigen en die met de ronddraaijing des sterrenhemels en den loop der planeten vereenigen. PLATO was eenigen tijd van hetzelfde gevoelen, zoo als uit de *Republiek* blijkt, maar hij zou later tot het tegenovergestelde systeem overgegaan zijn. De leer van EMPEDOCLES en ANAXAGORAS, die PLATO in de *Timeus* en in *de Wetten* schijnt gehuldigd te hebben, had echter weinig aanhangers; zij moest voor de onmiddellijke waarneming onderdoen. De ontwikkeling die er de Pythagoreërs aan gaven door de bewegende kracht in het middelpunt te stellen, draagt de kiem en de kern der algemeene zwaartekracht in zich, die echter eerst na bijna tweeduizend jaren tot ontwikkeling mogt komen.

Wij vinden eene merkwaardige plaats bij SIMPLICIUS (18): »Anderen stellen als oorzaak dat de sterren niet vallen eene physieke kracht, namelijk de snelle ronddraaijing die grooter is dan de eigenaardige valkracht; zoo als EMPEDOCLES en ANAXAGORAS zeggen." Hier hebben wij reeds duidelijk twee factoren: de ommezwaai, dat is, de middelpuntschuwende, voortstuwende of tangentiaalkracht, en de neiging tot vallen, of de aantrekkingskracht. Het is echter een anachronismus, dat reeds aan EMPEDOCLES en ANAXAGORAS toe te schrijven, wier draaikringen-theorie daar weinig gemeens mede heeft. Hiermede staat eene zeer gewigtige overlevering in verband, die ons PLUTARCHUS (19) mededeelt. »De maan wordt in eenen kring rondgevoerd als een steen in eenen slinger." Wie erkent hier niet de leer der zwaartekracht; wat voor de maan geldt moet ook voor de andere planeten gelden, vooral wanneer men het heliocentrische systeem aannam. De theorie der zwaartekracht moest in het zwaarmoedige mechanismus der epicykelen en excentrische kringen verdwijnen, maar weder te voorschijn treden als de loopbanen der planeten cirkels en ellipsen werden.

---

(18) SIMPL. *ad Coel.*, p. 91.

(19) PLUT., *de fac. orb. Lun.*

NEWTON was niet zoo zeer de uitvinder van de theorie die zijnen naam draagt. Hij had hierin de oudheid, COPERNICUS en KEPLER tot voorgangers, maar hij bragt de verschijnselen met de theorie der zwaartekracht in overeenstemming.

Wij moeten ten slotte de verstrooide berigten omtrent de denkbeelden der Ouden aangaande het wereldstelsel, onder een bijzonder gezigtspunt te zamenvatten. Als naar de verschillende stelsels het wereldgebouw zich uitbreidt of somwijlen weder enger te zamenkrimpt, dan schijnt de verschillende opvatting van de uitgebreidheid des heelals eene eenvoudige uitdrukking van voor- of achteruitgang. De bekrompenste ruimte van het wereldgebouw hebben wij bij de Oostersche volken en in de Homerische voorstelling: aan gene zijde der Zuilen van HERCULES is het einde der aarde en te gelijk dat der wereld, want de vloed *Oceanus* heeft geene belangrijke breedte, en de kristallijnen hemel sluit het geheel af. Volgens de populaire voorstelling was *Delphos* de navel of het middelpunt der aarde. Het is onzeker of wij deze, onder eenen godsdienstigen invloed ontstane meening, eene kosmische beteekenis moeten geven, in de oudste opvatting schijnt het onderscheid tusschen een godsdienstig geloof en eene wetenschappelijke meening niet groot te zijn.

De voorstelling van THALES en van zijne eerste navolgers is hiervan niet wezenlijk verschillend; slechts heeft hier de Oceaan eene meerdere breedte, waardoor het hemelgewelf eenen grooteren omvang verkrijgt. Men hield toen reeds de zon en maan voor hemelligchamen grooter dan onze aarde.

Wij bezitten van ANAXIMANDER grootheidsbepalingen van zon en maan in betrekking tot de aarde; doch wij missen zijne denkbeelden omtrent de grootte van dit ligchaam zelf. Zijne aarde was echter kleiner dan bij de latere wijsgeeren. Voor zijne denkbeelden omtrent de uitgebreidheid van den Kosmos, ontbreken ons de gegevens. ANAXIMANDER is de eerste die buiten het hemelgewelf uitgaat, doch er zich niet ver van durft verwijderen.

De Kosmos verruimt zijne grenzen aanmerkelijk bij PYTHAGORAS: rondom de aarde is het vrije wereldruim; de planeten wentelen zich rondom haar in harmonische afstanden; — zoo

bekomen wij het eerst een planeetstelsel. Den hemel der vaste sterren nam hij als een bolvormig afsluitsel van het heelal aan. Wij weten niet hoe groot PYTHAGORAS de aarde geschat heeft; hij moet haar echter belangrijk grooter dan vroeger gehouden hebben, omdat bij hem de oude schijf een bol wordt. Daarentegen bezitten wij eene vermelding van den afstand die hij aan de maan, de zon en den vasten sterrenhemel gaf. PLINIUS (20) is de eenige die ons de belangrijke opgaaf doet.

Volgens hem stelde PYTHAGORAS de afstand der aarde van de maan op 126,000 stadiën, van de zon op het dubbele of 252,000 stadiën, en van den sterrenhemel op het drievoudige van het dubbele, dus op 756,000 stadiën; ongeveer 16,000 *Duitsche* mijlen. Hoe grootsch ook de denkbeelden van PYTHAGORAS over den Kosmos in vergelijking van zijne voorgangers en tijdgenooten waren, gaf hij aan den vasten sterrenhemel slechts een afstand van het zesvoudige van dien der maan van de aarde. Doch de Pythagoreërs breidden de denkbeelden van hunnen meester en de grenzen van het heelal nog meer uit. De leer van het centraalvuur gaf daartoe aanleiding; de aarde verkreeg zelve eene loopbaan, die alzoo de loopbanen der planeten weder moest uitbreiden, en vermits de sterrenhemel als stilstaande werd aangenomen, kon hij als oneindig en grenzenloos worden aangezien, dewijl hij niet meer behoefde te wentelen.

Zij die met PHILOLAUS en de latere Pythagoreërs eene tegenaarde en tien rondwentelende hemelligchamen stelden, en hieronder den sterrenhemel-zelven rekenden, moesten van deze grenzenloosheid afstand doen, en tot het oorspronkelijke gevoelen van PYTHAGORAS, of zelfs wel tot het bekrompen standpunt der oude *Ionische* wijsgeeren terugkeeren. De *Eleaten* en latere *Ioniërs*, als: LEUCIPPUS, DEMOCRITUS en HERACLITUS gingen van deze verhevene opvatting nog meer terug. ARISTOTELES (21) leert ons met betrekking tot de kosmische denkbeelden eene hoofd-onderscheiding der wijsgeeren kennen, naarmate zij den hemel begrensd of oneindig aannemen.

Tot de eersten behooren de oude *Ioniërs*, PYTHAGORAS-zelf en de *Eleaten*. Deze opvatting had eenen merkbaren terug-

(20) PLIN, *Hist. nat.*, II, 19.
(21) ARIST., *de Coel.*, II, 13.

gang van denkbeelden en voorstellingen ten gevolge, bij EMPEDOCLES, de latere *Ioniërs* en de atomisten die tot den schijfvorm der aarde terugkeeren. Reeds bij EMPEDOCLES is het centraalvuur weder verdwenen, de aarde is geen planeet meer, zij is weder onbewegelijk in het middelpunt der wereld geplaatst, en hare onderste helft is eene vurige massa geworden.

Zoo vond PLATO den toestand der meeningen. Hij behoefde ál het vermogen en ál de helderheid van zijnen geest, om, van trap tot trap, het verlorene weder te herwinnen, en nog verder te gaan dan dat. Hij nam voorzeker in de *Phedrus* het denkbeeld aan van eenen begrensden hemel, doch hij bleef niet lang daarbij staan. In de *Republiek* en in de *Phedo* is hij van deze meening nog niet geheel vrij, maar in de *Timeus*, waarin hij de aarde, volgens GRUPPE, om hare as laat draaijen, en vooral in de gewigtige plaats van *de Wetten* heeft hij zich tot de verhevene voorstelling van de oneindige onbegrensdheid des hemels pogen op te heffen; ofschoon men begrijpen kan waarom PLATO in de twee laatste geschriften zoo duister sprak, als men in aanmerking neemt, dat CLEANTHES, nog bijkans eene eeuw later, ARISTARCHUS van *Samos* wegens zijne kosmische voorstelling, van goddeloosheid wilde aangeklaagd hebben. Latere wijsgeeren hebben weinig belang in het denkbeeld van de oneindigheid des hemels gesteld; omdat zij het heliocentrische stelsel, dat alleen daarmede overeenkomt, verlaten hebben. HERACLIDES van *Pontus* en SELEUCUS van *Erythrea* hebben volgens STOBEUS (22) met PLATO deze oneindigheid aangenomen, even als later ARISTARCHUS, die, volgens de *Placit. phil.*, de zon tot eene vaste ster maakt en den hemel tot eene oneindige ruimte, waarin het *zaad der sterren* is uitgestrooid. Hiermede staat het gevoelen in verband dat de *Grieksche* wijsgeeren en sterrekundigen zich van den melkweg maakten. Het is zonderling dat het denkbeeld volgens hetwelk hij uit de zamenvloeijing van het licht der opeengepakte starren zoude bestaan, aan DEMOCRITUS wordt toegeschreven, die de begrensdheid des hemels aannam; waarmede deze voorstelling moeijelijk overeen is te brengen.

Wat de bepaalde kosmische afmetingen aanbetreft, hiervoor is het meeste door hen die het heliocentrische stelsel om-

---

(22) *Eclog.*, p. 440.

helsden, aangegeven. ARISTARCHUS van *Samos* heeft de eigenaardige verdienste, dat hij de eerste geweest is die een middel vond om de afstand van de zon en de maan tot de aarde te berekenen; hetgeen ANAXIMANDER slechts bij begrooting deed. Wij bezitten nog een geschrift van ARISTARCHUS over dit onderwerp, waarin deze afstand door middel der driehoeksmeting gevonden wordt. Hij kwam hierdoor tot eene veel te geringe uitkomst, daar hij (*Propos* VII) den afstand der zon als achttien of twintig maal verder dan die der maan opgeeft, terwijl zij meer dan vierhonderd maansafstanden bedraagt. Deze misrekening had ook invloed op de overige kosmische afstanden en de grootte der hemelligchamen; onder anderen op de zon, die veel te klein genomen werd. ARISTOTELES was daarentegen tot de begrensdheid des hemels teruggegaan: de aarde was bij hem in het middelpunt van den Kosmos, die daardoor aanmerkelijk was ingekrompen, en de melkweg een meteorisch verschijnsel in den atmospheer. PTOLOMEUS is hem hierin gevolgd: hij spreekt ook weder van aan het hemelgewelf *gehechte* sterren. Het is echter opmerkenswaardig, dat men in de oudheid over de kometen een gevoelen had dat met het onze overeenkomt; als zijnde zij van eene planetarische natuur, en dienende om het planeetstelsel uit te breiden en met het oneindige wereldruim te verbinden. Wij besluiten dit overzigt van het geschrift van GRUPPE met de opgaaf van de graadmeting door ERATHOSTHENES in het werk gesteld: hij bepaalde volgens STRABO (23) de omvang der aarde onder den evenachtslijn op 252,000 stadiën, waarin hem ook HIPPARCHUS volgde; terwijl deze, volgens PLINIUS (24), die 25,000 stadiën grooter stelde. Men kwam door die metingen tot de overtuiging dat de aarde slechts een punt in het heelal uitmaakt (25).

Welk een afstand van dit verheven denkbeeld tot het kinderlijke der voorstelling van THALES, en der oude Oostersche volken. De hoofdkeerpunten waren PYTHAGORAS en PLATO,

(23) STRAB., II, p. 194.
(24) PLIN., *Hist. nat.*, II, 108.
(25) Idem, II, 68.

die hunne eeuw ver vooruit waren. Van den laatsten kan men zeggen, dat hij, tweeduizend jaren vóór COPERNICUS, KEPLER en NEWTON, met den blik van het genie datgene vermoedde, waartoe zij door eene wetenschappelijke waarneming en berekening zouden geraken. Het heliocentrische stelsel en de oneindigheid des hemels, heeft ons tot dat der melkwegstelsels, tot het aannemen van nieuwe wereldscheppingen in de nevelvlekken, en tot het vermoeden van de beweging der planeet- en wereldstelsels om ééne centraalzon gebragt. De oudheid had het voorgevoel van de oneindigheid des heelals; de nieuwere wetenschap, uit de banden van godsdienstige en wijsgeerige vooroordeelen ontslagen, heeft op eene onomstootelijke wijze dit voorgevoel bevestigd.

Al kan men zich met de hoofdgedachte van GRUPPE's geschrift niet geheel vereenigen, het is echter een der merkwaardigste bijdragen tot de geschiedenis der wetenschappen in de oudheid; waarvan zijn geleerde wederlegger BÖCKH, die een zoo bevoegd beoordeelaar is, de hooge verdienste in de zamenstelling roemen moest, en waardoor zijne beschouwingen, vergelijking en rangschikking der bijzonderheden, duidelijk eenen inwendigen gang der ontwikkeling vertoonen, die kunstig op het voorgestelde doel uitloopt, zonder eene gedwongene voorstelling te verraden. Zulk eenen arbeid nader te doen kennen, kan niet dan voordeelig voor de wetenschap zijn.

SCHETSEN UIT NEDERLANDSCH-INDIË.

(*Vervolg van bladz.* 476.)

III.

KOEPANG. SOLOR. FLORIS. SANDELWOUD.

Koepang, de hoofdplaats der Residentie *Timor*, was oorspronkelijk eene bezitting der *Portugezen*, maar werd reeds in het begin der zeventiende eeuw door de *Oost-Indische* Compagnie bemagtigd, en is sedert onafgebroken in de magt der *Nederlanders* gebleven. Het behoort tot die *Nederlandsche* bezittingen, welke aan den Staat jaarlijks eene niet onbelangrijke som kosten, zonder eenig regtstreeksch voordeel op te leveren. De handel is van geen aanbelang en wordt het meest

door *Maleijers* en *Chinezen* gedreven. Het land is van nature niet bijzonder vruchtbaar, en de vadsige *Timorezen* brengen niet méér voort, dan ter voorziening in hunne levensbehoeften volstrekt noodig is: het eenige artikel van uitvoer is was; gewonnen van wilde bijen, die in de bosschen van *Timor* zeer talrijk zijn. Sandelhout wordt in de binnenlanden veel gevonden, maar weinig te *Koepang* ter markt gebragt; daar de priesters der *Timorezen* den uitvoer van dit welriekende hout tegengaan. *Koepang* wordt zelden door groote schepen bezocht; slechts van tijd tot tijd komt er een walvischvaarder, of een uit *Nieuw-Holland* naar *Calcutta* zeilend schip, zich van water voorzien. Van *Java* komen jaarlijks eenige schepen met wijn, bier, sigaren, meel en andere *Europesche* producten, en door deze schepen worden brieven en couranten medegebragt; maar dikwijls verloopt er een half jaar, zonder dat men uit *Batavia* of *Europa* eenig berigt krijgt. Dit maakt een lang verblijf te *Koepang* minder verkieselijk; voor het overige is het eene aangename en gezonde plaats, met een goed klimaat. Bij dag is de hitte somtijds vrij sterk; zij wordt echter door den zeewind getemperd; de nachten zijn koel en de eerste morgenuren verrukkelijk. Het stadje ligt aan den mond van eene beek, die in een diep, steenachtig bed, door een naauw dal, naar zee kronkelt. Op den regter-oever daarvan wonen de *Europesche* ambtenaren in ruime steenen huizen, die door tuinen en boschjes omringd zijn. Het grootste daarvan is het Residentie-gebouw, aan een ruim, door overoude waringi- en canari-boomen overschaduwd plein. Verder aan het strand wonen omstreeks 600 *Chinezen*, in nette met kalk gewitte huizen; de *Timorezen* en andere inboorlingen hebben hunne hutten grootendeels aan den linkeroever in het dal en op de helling van den heuvel gebouwd. Hier ligt ook op eene steil uit zee oprijzende kalkrots het fort *Concordia*, dat nog van de *Portugezen* afkomstig en zeer stevig gebouwd is. Eene hevige branding beukt aanhoudend de steile, rotsachtige kust, en bij stormweder vliegt het schuim der baren dikwijls over de hoog gelegen huizen. Door deze aanhoudende branding worden de kalkrotsen der kust langzamerhand van onder uitgehold, en vaak ziet men groote blokken daarvan nederploffen.

Het dal, waarin *Koepang* ligt, steekt liefelijk af bij de omliggende kale bergen. Men vindt hier tuinen, met bamboes-

heggen omheind, en met bloemen, capsicum, suikerriet en ook velerlei *Europesche* kruiden beplant. Boven deze lagere gewassen verheffen zich de statige waringi, de tamarinde met hare fijne, gevederde bladen, de oranjeboom, de pompelmoes met zijne groote sappige vruchten, en de nuttige kapokboom. Breedbladige pisangs, waaijer- en kokospalmen staan overal tusschen deze boomen verspreid; maar allen overtreft in schoonheid en bevalligheid de rijzige areca-palm met haar dunnen stam en gepluimde bladerkroon.

Dit dal vertoont zich overigens als eene groene oäse te midden van het dorre woeste land. Eene menigte van wegen en paden leiden naar het binnenland over kalkrotsen en heuvels, die met dor gras of armoedig struikgewas bedekt zijn. Het land is tamelijk bevolkt; intusschen vindt men er geen eigenlijk gezegde dorpen: de hutten staan meestal verspreid en zelden vindt men er meer dan acht of tien bij elkander. Zij zijn uit takken en stammen van den bebak-palm vervaardigd en met de bladen van denzelfden boom gedekt. Eenige maïsvelden, buffels, varkens en paarden maken gewoonlijk de gansche have van eenen *Timorees* uit; de minder vermogenden bezitten veelal maar eenige waaijerpalmen, met wier opbrengst van suiker, stroop en azijn zij hunne noodzakelijkste behoeften bestrijden, die zeer gering zijn. Hunne geheele kleeding bestaat uit twee rokken van grof wit katoen, waarvan de een, als een vrouwenrok, om het midden vastgemaakt is, en de andere los over de schouders hangt. De oorspronkelijk witte kleur dezer kleedingstukken is echter in den regel moeijelijk te herkennen; want de *Timorees* denkt zelden aan het wasschen zijner kleederen, en draagt die, tot zij hem in stukken van het lijf vallen. Zijn voedsel bestaat hoofdzakelijk uit maïs, die geroosterd of gestampt en als pap gekookt wordt; eene soort van koeken, uit maïsmeel met suiker gebakken, zijn voor hem eene bijzondere lekkernij. Met weinig werk zouden deze menschen een zeer goed leven kunnen hebben; maar zij zijn onverbeterlijk lui, en voeden zich dikwijls weken lang alleen met de suiker hunner palmen, liever dan eenig werk te verrigten. In dit opzigt staan de tot het Christendom bekeerde *Timorezen* op een veel hoogeren trap dan de anderen; zij wonen in nette huizen en zijn op verre na niet zoo traag en verdierlijkt. Op zekeren dag reed ik met eenige vrienden

naar zulk eene kleine Christengemeente, die *Oisappa* heet, en op twee uren afstands van *Koepang* ligt. De weg ging langs de kust over kale heuvels, en eindelijk over een met struikgewas bedekten berg, naar een dal, waar het dorpje lag: een twaalftal nette zindelijke huizen, met moestuinen en boomgaarden omringd; in de nabijheid zag men welige wel onderhouden rijstvelden. Het was juist Zondag, en uit de kleine houten kerk klonk ons het gezang der gemeente te gemoet, begeleid door eenige bamboezen-fluiten, wier harmonische toonen zeer goed de plaats van het orgel vervingen. Op het gezang volgden een vrij lange preek en gebed; waarna de menschen, die allen zéér wèl gekleed waren, naar hunne woningen terugkeerden. De schoolmeester, opziener en predikant van deze gemeente was een geboren *Timorees*, die niet van kundigheden ontbloot was en een zeer goed natuurlijk verstand had. Men gevoelde zich in dit nette, zindelijke dorpje regt op zijn gemak, en wij bragten er eenige aangename uren bij den schoolmeester door. Ofschoon er nog eenige zulke gemeenten zijn, waarvan de grootste te *Koepang*, is toch het Christendom op *Timor* veel minder verspreid dan op *Rottie*; hetgeen waarschijnlijk aan de traagheid en vadsigheid der *Timorezen* moet worden toegeschreven.

De oorspronkelijke godsdienst des lands bestaat in een aantal ongerijmde gebruiken. Er zijn, even als op *Rottie*, *Pomali*-huizen, en de priesters oefenen een grooten invloed uit. In alle belangrijke aangelegenheden worden zij door de Radjaas of Vorsten geraadpleegd, en zij weten die meestal naar hunne eigene inzigten te leiden. Deze Radjaas, die zeer talrijk zijn, genieten hier geen onafhankelijkheid, maar gehoorzamen als vasallen een oppersten Vorst, die den weidschen titel van Keizer voert. De in de nabijheid van *Koepang* wonende Radjaas staan overigens allen onder het *Nederlandsch* oppergezag. De Keizer houdt zijn verblijf te *Sonabay* in de binnenlanden, en is sedert verscheidene jaren in oorlog met *Koepang*. Kort voor onze aankomst had de Resident aan het hoofd van duizend *Rottinezen* eenen inval op het gebied van zijne Keizerlijke Majesteit gedaan, om hem tot den vrede te noodzaken. Maar de inboorlingen vloden uit hunne dorpen in de bosschen, waar men hen niet vervolgen kan, en al de resultaten van den vermoeijenden veldtogt waren een paar dozijn gevangenen, die

te *Koepang* werden binnengebragt. Later vestigden zich, op uitnoodiging van den Resident, eenige honderden *Rottinezen* op de grenzen van het *Nederlandsch* gebied; zij vormden aldaar eene soort van grensmagt, even als die der *Croaten* in *Oostenrijk*, en wisten weldra den keizerlijken onderdanen zoo veel ontzag in te boezemen, dat hunne invallen en strooptogten op *Nederlandsch* gebied allengs zeldzamer werden en eindelijk geheel ophielden.

In de oorlogen, die de verschillende stammen op *Timor* dikwijls onderling voeren, komt het zelden tot eigenlijke gevechten. Zij overrompelen meestal des nachts kleine dorpen of afzonderlijk staande woningen, vermoorden mannen, vrouwen en kinderen, plunderen de huizen, en verdwijnen met den gemaakten buit. Komt het tot eenen strijd, dan nemen daaraan, even als op *Rottie*, van beide zijden slechts eenige voorvechters deel. Vroeger waren zij met boog en pijlen gewapend, doch thans heeft bijna ieder *Timorees* zijn schietgeweer, hetwelk hij steeds medeneemt als hij zijn huis verlaat.

Bij de traagheid der *Timorezen* komt het groote aantal paarden op het eiland hun zeer te stade. Ieder heeft een of meer paarden, die alleen onder den man worden gebruikt, maar veel slechter zijn dan op *Rottie* en met 15 tot 30 gulden betaald worden. De *Timorezen* zijn goede ruiters, zitten zonder zadel te paard, en bedienen zich van een eenvoudigen teugel om het te besturen; de paarden worden nooit beslagen.

Rijden was ook voor mij eene voorname uitspanning gedurende mijn verblijf te *Koepang;* ik logeerde bij den garnizoensdocter, die eenige paarden hield, en draafde met hem bijna dagelijks eenige uren in de omstreken rond. Veel afwisseling leverden de wegen overigens niet op; zij liepen meest over kale heuvels van geringe hoogte, die zich eentoonig naar alle kanten uitstrekken; slechts nu en dan zagen wij fraaije boomgroepen en enkele rijstvelden. Somtijds ook gingen wij op de jagt, doch er waren niet veel anders te schieten, dan snippen en duiven; deze laatsten echter hier en daar in groote menigte. Herten en wilde zwijnen zijn er zeer weinige, en verscheurende dieren worden er volstrekt niet gevonden. Apen en slangen, daarentegen, zijn er talrijk, en wilde buffels, die in de bosschen leven, verschrikken den jager wel eens door hunne onverwachte verschijning.

De verschillende stammen, waaruit de bevolking van *Timor* bestaat, en het eigenaardig karakter van elken stam, kan men het best gadeslaan, wanneer men des morgens de markt in den *Chineschen* Kampong bezoekt. In de kramen staan de gele *Chinezen*, met hunne staarten en kleine schuins liggende oogen, en schagcheren en verkoopen met den grijnzenden lach, die een stereotype trek van hun gelaat is; de *Rottinezen*, in hunne schilderachtige kleeding met de witte stroohoeden op het hoofd, loopen bedrijvig heen en weder; de *Solorezen*, meest zeelieden, ontladen hunne kleine vaartuigen of bieden verschen visch te koop; de *Timorezen* zitten met voorraden van vruchten, kippen, suiker, maïs, en toeak: een uit waaijerpalm-sap bereide stroop, die bewaard wordt in vaten uit bladen van denzelfden boom vervaardigd. Somtijds ontmoet men, te midden van dat alles, een staaltje van de *Europesche* beschaving: — beschonkene matrozen, die zwaaijend uit de arak-kramen komen, of te paard als bezetenen voorbijhollen, om aan den eersten hoek den besten zandruiters te worden.

Daar de meesten der inboorlingen heidenen zijn, ziet men ook meer vrouwen en meisjes op de straten, dan op *Java* en in andere Mohammedaansche landen. Men voelt zich over het geheel meer op zijn gemak onder deze heidenen, hoewel zij veel minder beschaafd zijn dan de *Javanen;* die zekere met hunne godsdienst in verband staande gewoonten hebben, door welke de *Europeaan* steeds op een afstand gehouden wordt: zij sluiten b. v. hunne vrouwen op, eten niet aan dezelfde tafel met een ongeloovige, en drinken geen wijn. Op *Timor* en *Rottie* is dat geheel anders: de mannen drinken wijn en arak zoo veel men hun inschenkt, en de vrouwen kouten en schertsen met *Europeanen* als met hunne landgenooten; terwijl de Mohammedaansche vrouwen meestal wegloopen zoo ras zij een blank gezigt zien. De Liplappen (afstammelingen van *Europeanen* en Inlandsche vrouwen) zijn hier vrij talrijk. Hunne levenswijs komt veelal met de onze overeen; maar zij zijn weinig beschaafd, en hebben ook in de gelaatstrekken meer van het *Maleische* dan van het *Kaukasische* ras. Velen zijn klerken of ondergeschikte ambtenaren; te *Koepang* echter vindt men onder hen ook eenige zeer welgestelde lieden.

Gedurende de laatste weken van mijn verblijf te *Koepang*

vierden de *Chinezen* hun zonderling *Goeeh-Poah*-feest. In den *Chineschen* Kampong was tot dat einde eene hooge stellaadje opgerigt, waarop een bordpapieren figuur van den boozen geest te prijk stond, te midden van varkens, ganzen, manden met rijst, stukken lijnwaad en andere voorwerpen, terwijl aan den voet der stellaadje een groote hoop offerpapier lag. Daarnaast was een schouwtooneel opgerigt, en de acteurs schreeuwden en zongen, onder accompagnement van de wanluidende *Chinesche* instrumenten, dat men zich de ooren digt moest houden. De geheele bevolking van *Koepang* was dáár zamengekomen, en gaapte eenige uren lang de vertooning aan. Eensklaps werd het offerpapier in brand gestoken, en de booze geest van boven af in de vlammen geworpen. Op hetzelfde oogenblik bestormden *Chinezen* en inboorlingen de stellaadje, om langs de balken naar boven te klauteren: wie daarin slaagde, mogt uit de te prijk staande dieren en voorwerpen eene keuze doen. Het vlugste waren de *Savonezen*, bewoners van een naburig eiland, die te *Koepang* vrij talrijk zijn. Spoedig was de stellaadje geheel ledig, en elk trok met zijn behaalden buit naar huis. Dit feest vieren de *Chinezen* jaarlijks in Augustus. Niet zelden komt het daarbij tot bloedige vechtpartijen; dat echter ditmaal gelukkig geen plaats had.

De tijd van ons vertrek was eindelijk genaderd, en wij maakten ons gereed voor de terugreis naar *Java*. Ongaarne verlieten wij *Koepang*, waar wij, voor zeelieden, een regt aangenaam leven hadden geleid. Ook onze *Koepangsche* vrienden zagen ons met leedwezen vertrekken; want aan de vijf officieren van de *Pylades* verloren zij een goed deel van hun gezelschap. Maar wij hadden stelligen last om tegen het einde van Augustus naar *Java* terug te komen; de ankers werden dus geligt en wij gingen onder zeil.

Volgens zijne instructie moest de Kommandant op de terugreis de eilanden *Solor*, *Floris* en *Sandelwoud* bezoeken; de koers werd dus naar het eerste dier eilanden gerigt. Na eenige dagen vertoonden zich de bergtoppen van *Lomblem*, en weldra kwamen wij in de straat van dien naam, die *Lomblem* van de ten westen gelegen kleinere eilanden *Solor* en *Adonara* afscheidt. Deze drie eilanden zijn over 't algemeen bergachtig en onvruchtbaar; de kusten zijn steil en tegen de rotsen slaat eene altoosdurende hevige branding. De bergen en heuvels

zijn met laag en schraal gras begroeid; slechts hier en daar ontwaart men de sierlijke takken van den waaijerpalm. In de kloven, en tusschen de heuvels gelegene kleine valleijen, is de plantengroei weliger; ook boomen en struiken staan daar digter bijeen. De hoogere bergtoppen zijn iets meer begroeid; doch ook dáár ziet men geen eigenlijke bosschen.

De hoogste berg van *Lomblem*, een kegelvormige vulkaan, ligt ten noorden aan den ingang der straat; in vorm en hoogte (omtrent 4000 voet) gelijkt hij naar de *Wokka* op *Adonara*, welks krater wij goed onderscheiden konden, wijl er juist geen rook uit opsteeg. Deze vulkanen zijn veel hooger dan de overige bergen en van den top af door diepe kloven gespleten. Uitbarstingen hebben, gelijk de inboorlingen ons verhaalden, sedert lang niet plaats gehad; hetgeen trouwens ook uit den plantengroei genoegzaam bleek.

De breedte van straat *Lomblem* wisselt af tusschen eene halve en twee mijlen. Met een zachten zuid-oosten wind stevenden wij er in; de kusten schenen als een beweegbaar panorama voor ons heen te zweven, en leverden door den eigenaardigen vorm van het gebergte, de hooge vulkanen, en de kale rotsen, een woest romantisch tafereel op, zoo als men het in andere gedeelten van *Indië* zelden aantreft.

Van deze eilanden heeft *Solor* het meest woeste voorkomen. Steil rijzen de rotsen en bergen uit de zee op, en verheffen zich landwaarts-in al hooger en hooger, afgewisseld door diepe kloven en kale valleijen. Met dat al is het eiland sterk bevolkt. Wij zetteden koers naar den grooten Kampong *Lamarquera*, die aan de noordkust terrasgewijze op de helling van een steilen berg gebouwd is. Nog vóór dat wij de reede bereikten, verscheen de Radja dier plaats, in eene groote praauw vol juichend en zingend volk. Met de gewone deftigheid der *Indische* grooten klom hij op het dek en maakte aan den Kommandant zijn compliment. Hij heette PLEMBAN en scheen reeds hoog bedaagd, hoewel zijn voorkomen nog zeer krachtig was. Zijne kleeding was van gekleurde zijde, zoo als de *Indische* grooten ze meestal dragen, en bestond uit een broek, een korten *sarong* en een lang bovenkleed; in de hand droeg hij een rotting met een zilveren knop; het gewone onderscheidingsteeken, waarmede de aan het *Nederlandsch* gezag onderworpen vorsten vereerd worden. De lieden, die den

Radja vergezelden, waren mede aan boord gekomen, en boden ons kakatoes, bogen, pijlen en vischnetten te koop, waartegen messen, kleêren, borden, glazen, wijn, ledige flesschen en ook allerlei oude prullen in ruiling gegeven werden. Onze gasten, die *Maleisch* verstonden, en waarmede wij dus goed konden spreken, waren zeer luidruchtig; ook moest men hun naauwkeurig op de handen zien. De zon was juist ondergegaan toen wij ter reede kwamen, en vlak voor den Kampong het anker lieten vallen. De Radja ontving eenige geschenken en, wat hem nog meer verheugde, de toezegging van een saluut van negen schoten; hetwelk echter eerst den volgenden morgen kon worden gegeven, daar dit na zons-ondergang nooit geschiedt. Na wederkeerige pligtplegingen verliet hij ons eindelijk, en keerde met zijn luidruchtig volkje naar den wal terug.

Den volgenden morgen voer ik met een paar officieren door de hevige branding naar wal, waar wij doornat aankwamen en door een troep *Solorezen* afgewacht werden. Wij begonnen met eene wandeling te doen en sloegen een pad in, dat naar een steilen kegelvormigen berg leidde, waar niets te zien waren dan steenen en dorre grasplekken; alleen de hoogere bergen zijn eenigzins begroeid, en aan de hellingen hier en daar met maïs beplant. Op den bergtop aangekomen, vermaakten wij ons een tijdlang met het schoone uitzigt over de straat en de tegenoverliggende eilanden. De *Solorezen*, die ons drok snappend vergezeld hadden, bragten ons langs een anderen zeer vermoeijenden weg weder naar beneden, door een woest dal, aan welks uiteinde zich een diepe bron bevindt. Verscheidene uren in het rond wordt geen ander water gevonden, en de bewoners der omliggende streken moeten zich op vrij verren afstand hier van drinkwater komen voorzien; hetwelk daarenboven zóó brak is, dat wij het onmogelijk konden drinken.

Van hier gingen wij naar het dorp terug en maakten onze opwachting bij den Radja; wij vonden hem bezig met een groot aantal hoenders te ontvangen, die hem van alle kanten gebragt werden, en tot geschenken voor ons waren bestemd. Het huis van den Radja zag er vrij onaanzienlijk uit. Over het geheel had het dorp een ellendig voorkomen: de hutten waren klein en van palmtakken gebouwd; wij zagen slechts

één houten huis. De straten zijn hard en droog, maar met allerlei vuilnis bedekt, zoodat wij blijde waren toen wij den Kampong weder achter den rug hadden. Op onze verdere wandeling langs de rotsachtige kust zagen wij de graven der Radjaas; eenvoudig opgestapelde vierkante steenhoopen, waarop ruwe houten beelden liggen.

De *Solorezen* zijn Mohammedanen, maar bekreunen zich weinig aan de voorschriften hunner godsdienst, en zijn vooral groote liefhebbers van jenever en arak. Hunne taal heeft veel overeenkomst met het *Maleisch*, waarvan zij een dialect schijnt te zijn. Van de gewone *Maleijers* onderscheiden zij zich door een meer ovaal gezigt; hunne lippen zijn fijner, ook is hun haar kort en krullend. Volgens oude overleveringen zijn hunne voorvaders van de *Moluksche* eilanden herwaarts gekomen; en men schijnt hen dus voor een uit *Maleijers* en *Papoeaas* gemengd ras te moeten houden. Hunne kleeding is zeer eenvoudig en bestaat alleen uit een wijde broek; sommigen hebben een palmblad om het voorhoofd gebonden. Hunne wapens zijn bogen, pijlen en pieken; echter gaan zij meest ongewapend; zelfs de Radjaas droegen noch *kris* noch *klewang*. De landbouw wordt bij hen niet drok beoefend; maïs en een weinig rijst zijn de eenige voortbrengselen van den grond. Vruchtboomen zag ik er geheel niet, en alleen in de nabijheid van *Lamarquera* vonden wij eenige kokos- en waaijerpalmen. Door de onvruchtbaarheid van den grond zijn de *Solorezen* genoodzaakt in andere bedrijven hun onderhoud te zoeken; te weten in scheepvaart en visscherij, waarin zij ook zeer bedreven zijn. Met hunne praauwen, van omstreeks 30 voet lang, die goed zee bouwen, varen zij naar de naburige eilanden om handel te drijven; hunne vischvaartuigen zijn meestal uit een enkelen boomstam gemaakt, en slaan ligt om. Echter blijven zij daarmede dagen lang in zee, en vangen zelfs niet zelden walvisschen, die in deze wateren vrij talrijk zijn.

Radja PLEMBAN bragt ons nog een bezoek, waarbij hij door eenige Radjaas van *Adonara* vergezeld werd. Wij onthaalden de heeren op wijn en rhum, en de oude PLEMBAN begon weldra de uitwerking van deze ongewone dranken te ondervinden. Bij abuis werd hem een glas uit een liqueurflesch ingeschonken, en naauwlijks had hij daarvan geproefd, of hij

pakte de flesch met de beide handen aan en wilde haar niet weder los laten. Ook de andere heeren wilden alles medenemen wat hun aanstond en wij waren hartelijk verheugd toen dit lastige gezelschap eindelijk vertrok.

Na een verblijf van twee dagen verlieten wij de reede van *Lamarquera* en zeilden tusschen *Solor* en *Adonara*, straat *Floris* in, waar men zeer schoone gezigten heeft, daar de bergachtige kusten van *Floris* niet minder schilderachtig zijn dan die van *Solor*. In deze straat gaat een sterke stroom, die ons spoedig tot aan de zuidelijke punt van *Floris* bragt, van waar wij, westwaarts, langs de kust van dat eiland zeilden. Ook deze is woest, kaal en bergachtig; talrijke baaijen en kreeken loopen diep landwaarts in. De schoonste en ruimste dier baaijen is die van *Ende*, welke ten Oosten begrensd wordt door eenen ver in zee uitspringenden, 3000 voet hoogen vulkaan. Wij zeilden digt langs zijnen uit de golven regt oprijzenden voet henen en konden hem naauwkeurig opnemen. De berg is van allen plantengroei ontbloot, en met zwartachtig gruis en asch bedekt; de krater, waaruit onophoudelijk digte rookwolken opstijgen, ligt aan de eene zijde van den berg, eenige honderden voeten beneden den top; bovendien ziet men rook uit talrijke kloven en spleten te voorschijn komen. Het schouwspel, dat deze vuurspuwende berg oplevert, heeft iets schrikwekkends, en wij waren blijde toen wij hem achter ons zagen liggen. Omstreeks eene mijl van denzelven verwijderd ligt de groote Kampong *Ende*, aan den voet van eenige steile bergen, waaronder de *Tafelberg;* een regelmatig afgeknotte kegel, die het voorkomen heeft van een uitgebranden vulkaan. *Ende* ligt in een groot bosch van kokospalmen, dat zich aan den voet der bergen een paar uren ver uitstrekt; de inboorlingen schijnen bij voorkeur dezen boom aan te kweeken.

Toen wij *Ende* naderden kwam een broeder van den Radja bij ons aan boord, en zoodra wij ten anker gekomen waren voeren wij met dezen prins naar den wal, waar wij door den Radja en zijne voornaamste onderdanen met veel onderscheiding werden ontvangen. Deze menschen zijn vrij beschaafd; van de lompe manieren, op het zoo naburige *Solor*, gelijk mede op *Timor* en *Ombaay*, zagen wij hier geen spoor. Toen wij eene wandeling door den Kampong deden, verwekte

onze tegenwoordigheid wel eenig opzien, maar de bewoners, zelfs de kinderen niet uitgezonderd, gedroegen zich hoogst fatsoenlijk en bescheiden.

De bewoners van *Ende* zijn Mohammedanen en gaan nagenoeg evenzoo gekleed als de *Solorezen*. De bevolking van den Kampong bedraagt 3 à 4000 zielen; de straten zijn zindelijk, en de woningen vrij ruim; zij rusten op stammen van kokospalmen en zijn met kokosbladen gedekt. Over het geheel speelt deze boom te *Ende* eene belangrijke rol. De noten worden tot het bereiden van kokos-olie gebezigd, die door *Europesche* en *Chinesche* kustvaarders opgekocht en meest naar *Java* gebragt wordt. Waarschijnlijk is het door dit handelsverkeer, dat de bewoners in beschaving boven hunne oostelijke naburen op *Solor* en *Timor* uitmunten. Zij ondernemen ook zelven zeereizen; waartoe zij zich van groote, sterke praauwen bedienen, die op *Ende* zelf gebouwd worden. In vroeger tijd lagen zij onder zware verdenking van zeerooverij, en nog in 1808 werd de Kampong door eenige *Nederlandsche* oorlogschepen gebombardeerd: bij welke gelegenheid tachtig menschen omkwamen en de meeste huizen in de asch gelegd werden. Deze gebeurtenis was nog niet vergeten; echter sprak men er van als van eene onverschillige zaak.

Het binnenste van *Floris* is tot nog toe door geen *Europeaan* bezocht en zoo goed als geheel onbekend. Het wordt door een onbeschaafd volk bewoond, dat, even als de bergbewoners van *Ombaay*, met de Mohammedanen aan de kust ruilhandel drijft, maar voor het overige alle aanraking vermijdt en aan geen vreemdeling den toegang tot zijne woonplaatsen vergunt. Wij zagen te *Ende* eenigen dezer bergbewoners, die in menig opzigt veel overeenkomst met de *Ombaayers* hebben. Hunne geheele kleeding bestond uit een korten broek; over de schouders droegen zij een uit plantenvezelen gevlochten net of tasch, met koperen ringen, waarin zich een beteldoos en andere voorwerpen bevonden. Aan hun linkerzijde hing een kruidhoren af, aan een lange keten van koperen ringen. Echter had niemand hunner een geweer. Zij droegen lange bogen, en in den gordel een *kris* en een bundel pijlen. Het haar was boven op het hoofd zamengebonden, even als bij de *Ombaayers*. Zij waren zeer welgemaakt en zagen er sterker uit dan de bewoners van *Ende*. Aangaande hunne zeden en

godsdienst kon ik niets anders vernemen, dan dat zij heidenen zijn en een weinig landbouw uitoefenen.

Van *Ende* zeilden wij zuidwaarts naar het groote eiland *Sumba* of *Sandelwoud*, en kwamen in de baai van *Nangamessie* op de noordkust van dat eiland ten anker. *Sandelwoud* behoort tot de kalk-formatie, gelijk de omstreken van *Koepang*. In de baai vervloeit een klein riviertje, na een bekoorlijk door pisang en andere vruchtboomen beschaduwd dal besproeid te hebben. Een aantal zulke dalen strekken zich van het binnenland naar de kust uit, door lage heuvels van elkander gescheiden, wier ruggen vlak en vrij breed zijn, maar die steil als muren uit de dalen oprijzen. Naar alle kanten loopen paden en wegen door het land, en even als op *Rottie* ziet men de inwoners meest te paard. De paarden, die hier in menigte aangefokt worden, zijn grooter en krachtiger dan op *Timor;* op *Java* zijn zij zeer gezocht, en jaarlijks worden er vele derwaarts uitgevoerd. Wij vonden in de baai twee schepen, waarvan het eene 50 het andere 200 paarden aan boord moest nemen. Deze paardenhandel wordt grootendeels door tusschenkomst van een *Arabier* gedreven, die in den Kampong *Kambera* nabij de baai woont en daarmede goede zaken doet.

De inboorlingen zijn kloek van bouw, even als hunne paarden, maar hebben iets lomps in hunne manieren. Hunne dorpen zien er vrij goed uit, en de huizen zijn ten deele van hout. De mannen dragen meestal eene broek en een wambuis, beide van donkerkleurige stoffen; de vrouwen, die sterk en welgemaakt zijn, dragen slechts een *sarong*, en de armen en boezem ontbloot. Zij zijn handig in het weven, en vervaardigen al deze kleedingstukken uit katoen van den kapokboom. Alle bewoners van het eiland zijn heidenen en staan onder kleine vorsten, die in naam het *Nederlandsche* oppergezag eerbiedigen. Intusschen is hier geen enkel *Nederlandsch* ambtenaar, en men schijnt dus in dit kale onvruchtbare land weinig belang te stellen. In de binnenlanden wordt nog al sandelhout gevonden, hetwelk echter zelden of nooit uitgevoerd wordt, daar de priesters het voor *pomali* verklaard, en den uitvoer van dit heilige hout op straffe des doods verboden hebben. Overigens groeit hier de sandelboom niet in zoo groote menigte, dat het eiland den naam van *Sandelwoud* ver-

dient, waarbij men aan uitgestrekte welriekende bosschen denkt, terwijl het geheele eiland er kaal en dor uitziet, en op zijn hoogst in de dalen eenige boomgroepen gevonden worden.

Uit een geologisch oogpunt is het opmerkelijk, dat de eilanden *Sandelwoud*, *Rottie* en het zuidelijke deel van *Timor*, die op dezelfde breedte (tusschen 11 en 13 graden) liggen, ook tot dezelfde formatie behooren. Men vindt er meest kalkrotsen, maar geen spoor van vulkanisch gesteente; bovendien zijn deze eilanden heuvelachtig, zonder vlakten, en zonder hooge bergen. Geheel anders is het met de eilanden, die zich, op dezelfde hoogte als *Java*, naar het Oosten uitstrekken en een weinig meer noordelijk tusschen 6 en 10 graden Zuiderbreedte liggen. *Ombaai*, *Solor*, *Floris* hebben niet alleen uitgebrande maar ook brandende vulkanen, even als *Sumbawa*, *Lombok* en *Bali*. De berg *Tombora* op het eerste dier eilanden heeft eene treurige vermaardheid gekregen door de uitbarsting van 1815, waardoor vreeselijke verwoestingen aangerigt zijn.

Van *Sandelwoud* zeilden wij langs de zuidkusten der evengenoemde eilanden, vervolgens door de schoone straat *Bali*, en kwamen na vijf maanden te *Soerabaija* terug, waar wij gretig op de brieven en dagbladen aanvielen, die gedurende onze afwezigheid waren ontvangen.

GIBBON EN VOLTAIRE.

Het was omstreeks 1768. VOLTAIRE was verzadigd van lof en eerbewijzen; lang genoeg hadden de vorsten hem gevleid, de wijsgeeren hem bewierookt, de zotten hem vergood, de gansche wereld hem bewonderd. Hij was zijne twisten met DESFONTAINES moede; voor de vriendschap van den grooten FRITS werd hij koel; de Markiezin DU CHÂTELET was gestorven: VOLTAIRE verveelde zich.

Reeds waren drie-vierde gedeelten van zijn leven voorbijgegaan, en de groote Schrijver, die zich naast Koningen kon plaatsen als hij het wilde, verkoos op zijne beurt eens op een troon te zitten en een eigen koningrijkje te hebben.

Het kasteel van *Ferney* was welhaast gebouwd en de ware hoofdstad van *Europa* geworden. De wijsbegeerte (?) had het

koningschap onttroond; de koningen bewezen haar hulde, en zij zag hoogmoedig neder op de grooten der aarde, die zich bogen voor hare voeten. Er was nog wel eene oudere hoofdstad, *Versailles* genaamd, waar een andere Koning, LODEWIJK XV, zetelde; maar, het bloed van ROBERT *de Sterke* kroop maar langzaam door zijne aderen, en de adel scheen het hoofd te hebben verloren. De Hertog VAN CHOISEUL, door eene van 's Konings minnaressen gebannen, hield óók wel zijn hof te *Chanteloup*, en die aanhangers van het koningschap, welke in hunne borst nog een hart voelden kloppen, waren den verstooten minister gevolgd; maar noch *Versailles*, noch *Chanteloup* konden halen bij *Ferney*. Aan dit hof echter, waar zelfs vorsten niet anders dan op hunne bede werden toegelaten, waren in het algemeen de gebruiken en gewoonten minder gepast en edel, dan die, welke aan het ware koningschap eigen zijn, en Mevrouw DENIS nam de eer van het paleis doorgaans wat burgerlijk waar. Men dient evenwel in het oog te blijven houden, dat men er kwam aan het hof eens Schrijvers, en die titel is, gelooven wij, voldoende om minder knellende banden van *étiquette* te regtvaardigen. Intusschen was de vorst, of, beter gezegd, de patriarch van *Ferney* moeijelijk te genaken, en niet zelden waren hoog-edele bezoekers genoodzaakt om naar hunne haardsteden weder te keeren, zonder zelfs een schaduw van den bewoner te hebben bespeurd. Hij toonde zich vooral gestreng ten opzigte van den beroemden *Engelschen* historieschrijver GIBBON, die door het nageslacht wel op ééne lijn zal geplaatst worden met zijne groote landgenooten HUME en ROBERTSON.

Onder de geschiedschrijvers, die gedurende de achttiende eeuw *Groot-Brittanje* tot eere strekten, had GIBBON zich den lof verworven, van de meeste waarheidsmin en naauwgezetheid. Zijne liefde tot de waarheid in alles wat de geschiedenis betrof, was bijna tot een spreekwoord geworden, en de waardige Schrijver dreef de orthodoxie zoo ver, dat hij liever twintig staatkundige of andere stelsels zou hebben opgegeven, dan de naauwkeurigheid ook van het minste historische feit. Vandaar misschien de sceptische kleur, die over de werken van dezen geschiedschrijver verspreid ligt, maar toch te verkiezen is boven de onbeschaamde beweringen van auteuren, die niet vreezen de waarheid der feiten naar de

logica hunner individuële opvattingen te verdraaijen, en zich aanmatigen om hunnen lezer het juk van hunne eigene stelselmatige droomerijen op te leggen. In onze dagen zou men over de strengheid van GIBBON de schouders ophalen, en velen van onze tegenwoordige historieschrijvers zouden misschien hun best doen, om den naauwgezetten geleerde, die de waarheid alleen tot grondslag van zijne werken wilde kiezen, in een belagchelijk licht te plaatsen. VOLTAIRE behoorde wel tot de negentiende eeuw, maar niemand zal hem den lof kunnen schenken, dat hij zich altijd aan de waarheid gehouden heeft; velen van zijne vrienden zelfs meenen dat hij de eerste geweest zij, die in *Frankrijk* het zoo gemakkelijke gebruik heeft ingevoerd om de geschiedenis als een roman te behandelen. Hoe dit zij, de Schrijver van *le Siècle de* LOUIS XIV had het aantal zijner historiële werken verrijkt met het verhaal der avonturen van den held van *Zweden*, en hij had dit verhaal luisterrijk gedoopt met den titel van: *Histoire de* CHARLES XII. GIBBON was verontwaardigd over deze soort van onteering van 't genie; en gaf aan zijnen toorn over de onkieschheid van VOLTAIRE openlijk lucht. Er verscheen te *Londen* eene vreeselijke diatribe, die binnen korten tijd de ronde deed door geheel *Europa*. VOLTAIRE, wiens letterkundige gevoeligheid zoo gemakkelijk werd opgewekt, was op zijne beurt verontwaardigd over den *Engelschen* Schrijver, en zwoer hem een eeuwigen haat. — Weldra deed zich eene gelegenheid voor om dat te doen blijken, en hij liet die niet voorbijgaan.

GIBBON was in *Zwitserland;* want hij zou de laatste hand leggen aan zijne geschiedenis der *Helvetische* Republiek, en had op de plaatsen-zelve bouwstoffen willen verzamelen, ter voltooijing en verbetering van dit belangrijke werk. Reeds waren er jaren verloopen sedert zijn vlugschrift tegen VOLTAIRE zoo veel gerucht had gemaakt.

In dien tijd, gelijk wij gezegd hebben, was het hof van *Ferney* in vollen luister, en GIBBON wilde niet naar zijn vaderland terugkeeren, zonder VOLTAIRE een bezoek gebragt en den koning der *Fransche* letterkunde gezien te hebben. Tot bereiking van dit doel bleef hij te *Genève* en zond een schriftelijk verzoek aan VOLTAIRE, om de eer van hem in persoon te mogen naderen. VOLTAIRE was beleedigd en haatdragend: hij had den *Engelschen* vlugschrijver nog niet vergeten, en deze

ontving dus tot antwoord: dat hij zich onthouden moest van *Ferney* te bezoeken. GIBBON verwachtte die weigering; maar als een *Engelschman* van den echten stempel hield hij aan, en beschouwde zich niet als overwonnen. Eenige weken verliepen; nieuwe verzoeken werden aan VOLTAIRE gerigt, en nieuwe afwijzingen aan GIBBON gezonden. Maar de bezwaren verheffen den moed van groote geesten: GIBBON zweert dat hij VOLTAIRE zal zien. Intusschen begrijpt hij van taktiek te moeten veranderen; de weg der onderhandeling is niet meer houdbaar, en de vesting niet anders binnen te dringen dan door geweld of door list. Hij besloot tot den laatsten; geweld toch kon onder wijsgeeren bezwaarlijk worden gebruikt.

Op een goeden morgen vult GIBBON zijne zakken met klinkende guinjes, neemt zijn wandelstok op, en begeeft zich naar VOLTAIRE op weg. *Ferney* is niet ver van *Genève* gelegen, zoodat GIBBON reeds vroegtijdig voor het hek van 't kasteel staat. — Maar nu is het oogenblik daar, om den held van het verhaal in persoon voor te stellen. GIBBON was afschuwelijk leelijk: zijn groot, dik hoofd, gelijk dat van zoo vele echte zonen van *Albion*, was zwaar van rood haar voorzien, en stond tusschen een paar schouderbladen, die meer schenen te behooren aan een viervoetig dier, dan geschikt te zijn om een menschen-hals te dragen; in zijne grijsachtige oogen lag, wel is waar, die verwonderlijke gloed, waar men altijd den buitengewonen man aan kan herkennen; maar die gloed lag bedolven onder de ongeloofelijk dikke vuurroode wenkbraauwen, die het grootste gedeelte van zijn voorhoofd bedekten. Voeg nog bij dit alles een hoog gekleurden neus, met ongemeen groote openingen; violetkleurige lippen en eene breede, vierkante kin, en denk u dat gelaat doorsneden met een aantal rimpels, en omlijst met havelooze gele bakkebaarden, dan zult gij het niet aantrekkelijk, maar gelijkend afbeeldsel van den beroemden GIBBON voor den geest hebben. Uit eerbied gaan wij den fantastischen bult op zijnen rug, en de wonderlijke draaijing zijner misvormde beenen met stilzwijgen voorbij.

Met deze uitwendige gedaante, die niet te verbergen was, trekt GIBBON aan de schel van het hek. De concierge verschijnt; maar in het oogenblik dat hij den grooten sleutel in het slot zal steken, en terwijl GIBBON zijn hart voelt popelen,

wordt deze reeds herkend. Trouwens, men kon zich niet in zijn persoon vergissen: GIBBONS signalement was aan VOLTAIRE, op zijn verzoek, door den raad van *Genève* gezonden, al de bedienden van 't kasteel waren er mede bekend, en de *consigne* was gestreng: de ongelukkige *Engelschman* kon dus onmogelijk zijn *incognito* bewaren, en moest aan den terugtogt denken. Doch neen, GIBBON wil het lot onder de oogen blijven zien! Terwijl de concierge zich wreed vermaakt met de bevelen zijns meesters in het breede te ontwikkelen, en de trekken van den vreemdeling hoogst naauwkeurig opneemt, rammelt deze in zijne guinjes, haalt die voor den dag, en doet ze, schitterend in de zonnestralen, met een veelbeteekenend knikjen er bij, den hebzuchtigen poortier in de oogen blinken. Daarmede is de zaak beklonken; GIBBON zal overwinnen; het goud heeft de trouw van den dienaar doen zwichten, het hek wordt geheimzinnig geopend, en GIBBON staat in het park. — Maar nog is hij geen meester van het slagveld; de eerste stap is nog maar gedaan, en deze was nog maar de minst moeijelijke. Het komt er nu op aan vol te houden! Zal GIBBON op de hoogte der omstandigheden zijn? Zijn genoegen en eer hangen er van af.

Moede van het ijdel nadenken, keert GIBBON zich tot den concierge en vraagt hem naar allerlei bijzonderheden van het huiselijk leven van VOLTAIRE; er bijvoegende, dat hij *Ferney* niet wil verlaten, zonder ten minste eenige herinnering mede te nemen aangaande den grooten man, die zoo onbarmhartig zijne deur voor hem sluit. Concierges zijn spraakzaam van nature, en die van *Ferney* maakte geene uitzondering op den regel. Hij kwam als in zijn element, en verhaalde tot het geringste wat hij van de gewoonten zijns meesters wist: hoe laat VOLTAIRE zich ter ruste begaf, hoe vroeg hij opstond, wanneer hij dronk, wanneer hij at, wanneer hij een kus drukte op de hand van Mevrouw DENIS; in één woord: ál de momenten van het huiselijk leven op *Ferney* werden door hem ontleed; maar terwijl hij zijne tong den vrijen teugel vierde, helderde het gelaat van GIBBON van lieverlede op, en toen de concierge eindelijk zweeg, speelde er een vrolijke lach om de violetkleurige lippen van den *Brit.* Onder al de gehoorde bijzonderheden had ééne vooral zijne aandacht getroffen en hem tot de volgende menschkundige opmerking geleid: alle mannen

van genie hebben een bijzonder stokpaardje, waaraan zij dikwerf hunne wezenlijke belangen opofferen; ook VOLTAIRE heeft zijn stokpaardje: ik zal hem zien.

Zie hier wat GIBBON op het spoor bragt, om zijnen vijand te verschalken.

VOLTAIRE bezat een jong paardje van *Engelsch* ras, en was er gek mede. Hij alleen had het regt om het dier te verzorgen; hij was het, die zijne ruif van het beste hooi voorzag; hij, die hem drinken gaf uit een zilveren emmer, opzettelijk daartoe gemaakt. Als bij ongeluk iemand zich veroorloofde aan een puntje der manen van het paard te raken, ontstak *Monseigneur* in zulk eene woede, dat Mevrouw DENIS er eene gansche week de gevolgen van ondervond. Maar ook door welke schitterende hoedanigheden heeft het beestje zich de gunst zijns meesters niet waardig gemaakt! Bezit het niet een volmaakt stel van alle mogelijke volmaaktheden? Hoe edel draagt het den fraaijen kop, hoe deftig spitst het de ooren, en hoe coquet strekt het den hals uit, en houdt de oogen op het stukje suiker gevestigd, dat VOLTAIRE in de palm zijner hand heeft! Hoe glad en blinkend is zijne huid! Hoe fijn zijn de beenen, hoe krachtig de kniën; en hoe gevuld is het kruis! Elk ander zou even als VOLTAIRE dat paard beminnen, en niemand kan zonder aandoening zien, hoe zacht het den kop op den schouder zijns meesters legt, hoe beschroomd en onderdanig het achter hem aanstapt, alleen om een stukje beschuit te krijgen. VOLTAIRE had het beestje lief tot aanbiddens toe, en daar de eerste wet der liefde hare verdeeling verbiedt, wilde VOLTAIRE ook de eenig beminde zijn: van daar het streng bevel dat niemand het paard mogt naderen. Dat bevel was ongetwijfeld wijs, en VOLTAIRE zou gelukkig zijn geweest, als men het nooit had overtreden. Maar, de gestrenge Heer van *Ferney* had gerekend buiten het goud van GIBBON. Nogmaals zal de *Brit* zegevieren. Er moesten nieuwe geldige redenen zijn om den reeds ongetrouwen dienaar de bevelen zijns meesters ten tweedenmale te doen overschrijden; maar de *Engelsche* guinjes lossen alle gewetensbezwaren op, en de overeenkomst, die het gelaat van VOLTAIRE zal overleveren aan GIBBONS blikken, wordt gesloten. De concierge zal het paard van VOLTAIRE losmaken en naar de groote laan van

het park leiden; terwijl het verder aan GIBBON verblijft, daar partij van te trekken.

Zoo als wij zeiden: het was nog vroeg; de luiken van het kasteel waren nog digt: alles scheen de avontuurlijke onderneming te begunstigen; geen onbescheiden getuige, die GIBBON verraden kon, was er te vreezen. Toen de bepalingen waren gemaakt, wandelde de *Engelschman* naar den ingang van het park en verborg zich daar achter een dikken boom. De concierge van zijn kant begaf zich naar den stal, maakte het paard los, vloog er mede naar de groote laan en liet het daar loopen. De opwekkende morgenlucht en de onverwachte vrijheid werken te gelijk op het dartele, jeugdige dier: daar snelt het springend en hinnekend voort in het midden van den tuin; doet den grond dreunen onder zijnen galop, en werpt met de hoeven het zand der lanen in stofwolken op. Maar het duurt niet lang, of daar wordt met groot geweld een venster geopend, en aan dat venster vertoont zich het gelaat van VOLTAIRE, door uitbundigen toorn verwrongen. Hij spreekt afgebroken zinnen uit, hij vloekt, hij wenscht de bedienden naar den drommel, en zweert dat hij hen allen zal wegjagen. Op zijn geschreeuw komen er een aantal knechts te voorschijn, die het paard willen grijpen; maar VOLTAIRE gebiedt hun geen stap meer te doen, en vooral het paard niet aan te raken.... Hij-zelf zal beneden komen om het dier te vatten, en door zijne liefkozingen eene uitgelatenheid te bedaren, die gevaarlijk kan worden voor zijn jeugdigen kweekeling. VOLTAIRE verlaat inderdaad zijne kamer, begeeft zich naar den tuin en begint de schreden van zijn lieveling te volgen; terwijl hij het bij den naam roept, en met suikerzoete woorden weêr naar den stal tracht te lokken. Intusschen, verborgen achter een dikken boom, kan GIBBON op zijn gemak de trekken beschouwen van den grooten Schrijver, dien hij reeds zoo lang gewenscht had te leeren kennen. Hoe groot moet zijne verwondering niet zijn geweest, toen hij daar den dichter van de *Henriade*, den onsterfelijken treurspeldichter, den vorst der wijsbegeerte aanschouwde, zoo wonderlijk toegetakeld als hij was in een langen kamerjapon, met eene groote paruik *à la* LOUIS XIV op het hoofd, en belagchelijk bedekt met eene nachtmuts, den vorigen avond door Mevrouw DENIS met een geel lint versierd. Zijt gij het wel, o groote

man! die in zulk een opschik verschijnt voor de oogen des beroemden GIBBONS; voor de blikken uws tegenstanders; voor het aangezigt van hem, die, terwijl hij u reeds als geschiedschrijver heeft verscheurd, niet zal nalaten u ook als wijsgeer door den modder te slepen! Maar VOLTAIRE had thans wel wat anders te doen, dan zich met zulke beuzelingen op te houden! Was zijn paard niet weggeloopen! Maakte de dauw zijne jonge hoeven niet nat, die nog zoo teeder waren en gemakkelijk te beschadigen! Helaas, terwijl VOLTAIRE alle moeite deed om zijn paard voor eene verkoudenheid te bewaren, dacht hij er zelfs niet aan, dat zijne glorie eensklaps bedreigd konde worden.... Hij vervolgde zijn morgendrafjen en bevond zich eindelijk vlak voor den boom, waarachter GIBBON al zijne bewegingen bespiedde. Plotseling verlaat de *Engelschman* zijne schuilplaats, treedt snel vooruit, plaatst zich voor VOLTAIRE met al het flegma van zijnen landaard, en noemt zijnen naam; terwijl hij verklaart nu tevreden naar zijn vaderland te zullen terugkeeren, daar het hem gegeven is den grooten man te zien.

VOLTAIRE, verstomd door de leelijkheid van den *Brit* en door de stoutheid van diens bedrijf, raakte geheel in de war; hij liet het paard aan zijn lot over, en liep weg zoo hard als hij kon, zonder den verraderlijken GIBBON een woord toe te spreken.

Eenige minuten gaan voorbij, en fier op zijn triomf heeft de *Engelschman* het park nog niet verlaten. Gestreeld door het denkbeeld overwinnaar te zijn, schept hij er vermaak in het slagveld in oogenschouw te nemen, dat zijn vijand voor hem heeft ontruimd. Eindelijk echter maakt hij zich vaardig om naar *Genève* terug te keeren, toen hij wordt aangesproken door een bediende in groote liverei, die, na eene diepe buiging, aanvangt met zich te verontschuldigen over de zonderlinge boodschap, waarmede hij voor den vreemdeling belast is; maar zijn meester heeft bevolen en hij moet gehoorzamen. GIBBON, nieuwsgierig naar het doel van deze ambassade, haast zich den knecht gerust te stellen en verzoekt hem zich spoedig te verklaren.

— *Monseigneur!* — zegt deze daarop — heeft mij naar den Heer GIBBON gezonden, om hem twaalf guinjes te vragen, voor het zien van het groote beest (*la grosse bête*).

— Ziedaar, mijn vriend! — hernam de *Engelschman* oogenblikkelijk — daar hebt gij er vier-en-twintig. — Zeg aan uwen meester dat ik voor twee maal betaald heb, om hem nog ééns te zien; ik zal uwe terugkomst afwachten.

De bediende verwijderde zich, maar kwam weldra terug; doch ditmaal belast met eene in allen deele behoorlijke uitnoodiging van VOLTAIRE aan GIBBON, om den dag verder te *Ferney* te willen doorbrengen en op het kasteel te blijven dineren. GIBBON, lagchende over de gelukkige uitwerking van zijnen krijgslist, neemt de uitnoodiging aan, en verheugt zich reeds in het vooruitzigt op de aangename uren, die hij nu zal doorbrengen. Doch, de beleedigde auteur, de wrokkende geschiedschrijver wilde óók zijn tegenstander niet zegepralend laten vertrekken: — VOLTAIRE liet zich derhalve den ganschen dag niet zien, en kwam ook niet aan het *diner*. GIBBON trachtte er zich zoo goed mogelijk over te troosten: aan tafel at hij voor vier, dronk in dezelfde verhouding, en scheen naar het uiterlijke volkomen in zijn schik. Toen het maal was afgeloopen, nam hij een blaadje uit zijne portefeuille, en zond het aan zijnen gastheer met eenige woorden er op, die zoo wat naar het volgende zweemden:

»GIBBON dankt den Heer VOLTAIRE, die als de Godheid onzigtbaar is, maar spijst en drenkt wie hem aanroepen."

Toen nam hij zijnen stok weder op, en wandelde naar *Genève*. Kort daarna keerde hij naar *Londen* terug, en eenige maanden later gaf hij zijne geschiedenis der *Helvetische* Republiek uit, die zijn letterkundigen roem voltooide.

Het doet mij leed, niet te kunnen melden hoe VOLTAIRE het bedankje heeft opgenomen; maar zeker was het toen naar den smaak van velen; want het was in den stijl van den toenmaligen ongodsdienstigen tijd.

(*Naar het Fransch.*)

GOED EN KWAAD; UIT LEVENS VAN KUNSTENAREN.

I.

De zanger DARBOVILLE was in zeedienst, en onder BONAPARTE in *Egypte*. Zijn talent als tooneelzanger kwam bij toeval dáár aan het licht.

Bonaparte had een aantal geleerden, letterkundigen en kunstenaars medegenomen. Onder de laatsten bevond zich ook de pianist rigel. Deze kreeg te *Kaïro* last, om bij den generaal te komen. Hij ging onverwijld en werd terstond binnengeleid. Bonaparte zeide, met de hem eigene kortheid:

— Burger rigel! de soldaten zijn neerslagtig; de officieren zijn het niet minder: uit verveling spelen of duëlleren zij. Zij moeten eenig tijdverdrijf hebben, dat hen verstrooit. Zorg dat wij een tooneel krijgen, voor blijspel, treurspel, maar bovenal voor opera: iets dat hen aan *Frankrijk* herinnert.

— Generaal! ik zie niet hoe 't mogelijk zou wezen.

— Waarom niet?

— Er zijn geen kunstenaars.

— Neem de knapsten uit mijn staf, uit de administratie, uit de geleerden; dan ben ik zeker dat gij een goeden troep bijeen krijgt. Ik ken uw talent, en ijver. Als men maar wil, is niets onmogelijk.

— *Acteurs* zouden nog te *improviseren* zijn; maar zangers! Daar zijn goede stemmen, muzijkale opleiding en gevoel voor noodig.

— Dat komt alles te regt. Kortom, ik *moet* een tooneel hebben; ik *wil* het.

— Maar hoe zal men komedie-spelen zonder vrouwen?

Bonaparte bedacht zich, en antwoordde toen met een glimlach:

— Zoek onder de kadetten eenigen die er wèl uitzien, en trek hun 't vrouwenpak aan, dan is de zaak gevonden. Nog eens: ik wil het, en reken op uwen ijver.

Aan den uitgedrukten wil des Generaals moest men gehoorzamen. De kunstenaar deed zijn best, om een dramatischen, lyrischen troep zamen te stellen. Als directeur, componist en professor in de declamatie vaardigde hij eene oproeping uit, en onder hen die zich aanmeldden was ook darboville, die een uitmuntende baryton-stem had. Rigel was om een operatekst verlegen; maar balzac, die als teekenaar de expeditie bijwoonde, hielp hem uit den nood. De kleine opera *de twee molenaars*, werd in korten tijd geschreven, gecomponeerd, en ingestudeerd. Er kwam eene *romance* in voor: *petits oiseaux, le printemps vient de naître*, die bijzonder beviel en welhaast door geheel *Europa* gezongen werd. Darboville vond in deze

opera zoo grooten bijval, dat hij besloot de zeedienst te verlaten, en zich geheel aan het tooneel te wijden.

Het kleine dramatische korps deelde in het lot des legers. Men speelde en zong te *Alexandrië*, te *Damiette*, aan den voet der Pyramiden. JUNOT, MURAT en COLBERT vervulden daarbij geregeld eene rol.

In *Frankrijk* teruggekeerd bragt DARBOVILLE zijn besluit ten uitvoer, en behaalde als zanger grooter roem, dan hij ooit als zeeman had kunnen inoogsten.

II.

In het hôtel *Salm* was eene buitengewone vergadering, om een gedeelte te hooren uitvoeren van eene nieuwe opera, het eerste werk van een jong, veelbelovend componist. Kunstenaars en liefhebbers waren door de geheel oorspronkelijke, liefelijke muzijk als betooverd. Onder hen was ook de bekende rijke OUVRARD. Het was reeds laat toen OUVRARD vertrok. Naar zijn rijtuig gaande zag hij een papier liggen, en nam het op. Te huis gekomen onderzocht hij 't en zag dat het een protest was, hetwelk den schuldenaar geene keuze liet, dan om het verschuldigde te betalen of naar de gevangenis te gaan. OUVRARD las verder en vond er tot zijne verbazing den naam in van den jongen componist, wiens muzijk hem zoo verrukt had. Het gold drieduizend franks; en om zulk eene betrekkelijk geringe som zou een jong mensch van onbetwistbaar talent eene schitterende toekomst verliezen! — Den volgenden morgen ontving de kunstenaar dezen brief:

»Wat gij gisteren avond in het hôtel *Salm* verloren hebt is in goede handen geraakt. De vinder acht zich gelukkig eene ontdekking te hebben gedaan, die hem het middel verschaft om eenen man van dienst te zijn wiens talent hij waardeert. De mededeeling dat M. (de schuldeischer) niets meer te vorderen heeft, zal u, zoo ik denk, niet onaangenaam zijn. Daar de vinder weet, hoe stoffelijke zorgen menigmaal de ontwikkeling van den gelukkigsten aanleg verijdelen, verzoekt hij u de inliggende tien bankbiljetten, elk van 1000 franks aan te nemen. Geen dank, Mijnheer! voor dit kleine voorschot op eene schitterende toekomst! Maar wat

hij u verzoekt is te volharden om den roem te verdienen, die u verbeidt. De vreugde daarover zal hem zijne geringe dienst ruimschoots vergelden."

De man, aan wien deze brief gerigt was, heette NICOLO ISOUARD, de later zoo beroemde componist der opera's *le Rossignol*, *Cendrillon*, en *Jeannot et Collin*, die jaren achtereen zijnen roem over geheel *Europa* hebben doen klinken.

III.

Tusschen de zangeressen CAMBRICI en MARINA, van de Opera te *Napels*, bestond een ijverzucht die spoedig in haat verkeerde.

De *Signora* MARINA behaalde den voorrang, en verscheen gedurende veertien dagen in de voornaamste zangspelen van het *répertoire*. Zoo dikwerf zij optrad daverde de zaal van toejuichingen. Hare bewonderaars lieten ook de bloemruikers en de lauwerkransen niet ontbreken, de zegepraal der jeugdige zangeres was volkomen.

Onvoorzigtige kunstgenooten vonden er behagen in de vernederde CAMBRICI te plagen met haren nederlaag, en het verdriet dat zij er over gevoelde.

— Integendeel — sprak zij met verbeten woede — ik verheug mij er over. MARINA zingt inderdaad verrukkelijk; zij verdient hare kransen, en ik-zelve zal er haar eene toewerpen.

Hare mededingster werd dien avond met ongemeene toejuiching begroet, en toen het eerste bedrijf uit was regende het weder bloemruikers en kransen. Maar toen viel ook uit eene der bovenste loges eene vergulde kroon op het ongedekte hoofd der zegevierende kunstenares, en zij gaf een gil en zonk stervend ineen.

Die kroon was — van massief brons.

Van de nalatenschap der te *Parijs* overledene in der tijd zoo gevierde *Ecuyère* PAULINE CUZENT, die men ook hier te lande vóór eenige jaren bewonderd heeft, is een uitvoerige catalogus verschenen, in welken de zijden en fluweelen kleeden en amazones, de shawls, pelterijen, braceletten, ringen, colliers, broches, horologiën, diamanten, paarlen en andere kostbaarheden vele bladzijden vulden. Aan het slot vond men een veelomvattend zedelijk betoog in drie woorden: *peu de linge*.— WEINIG LINNENGOED.

MENGELWERK.

DE ISRAËLITEN.

REDEVOERINGEN,

VAN WIJLEN

Dr. *G. H. VAN SENDEN.*

II.

DE DRIE KONINGEN. (*)

Mijne Heeren!

Tot de belangrijkste veranderingen die in eenen bestaanden Staat kunnen plaats hebben, behoort die van den regeringsvorm. Wanneer het bestuur, dat door éénen enkelen slechts werd uitgeoefend, en dus *monarchaal* was, overgaat op velen, en dus *republikeinsch* wordt, (hetzij dan dat de voornaamsten die republiek besturen en zij *aristokratisch* is, hetzij dat vertegenwoordigers het doen, die van het geheele volk bij vrije keus benoemd en aan hetzelve verantwoordelijk zijn, en zij eene *demokratische* is,) het is eene gewigtige verandering voor dien Staat, evenzeer wanneer hij van eene aristokratische of demokratische republiek in eene monarchie overgaat. Het volk moge als volk hetzelfde blijven, de grond waarop het gevestigd is, het luchtgestel waaronder het leeft moge daardoor niet veranderen, — verwisseling van regeringsvorm oefent eenen invloed uit, die het geheele maatschappelijke ligchaam, in zijn zamenstel aantast, zijne kracht ondermijnt of versterkt, en de werking er van beperkt of uitbreidt. Hiervandaan dat de geschiedenis, die zich tot Staten bepaalt, hare tijdperken veelal

---

(*) De eerste dezer Redevoeringen over de *Israëliten*, de *Wetgeving*, werd geplaatst in N°. X van dezen Jaargang (bladz. 405). De derde, *het rijk Israël*, en de vierde, *het rijk Juda*, zullen over een paar maanden volgen.

Leur, den 7 Nov. 1853. G. H. VAN SENDEN.

opent en sluit met regerings-verandering, omdat zij de oorzaken nasporende van nieuwe en belangrijke verschijnselen, welke eene andere gedaante aan een rijk gaven, die aantreft in de verwisseling van den vorm des bestuurs.

Het was dus, M. H.! een gewigtig keerpunt, waarop wij het *Israëlitisch* rijk bij onze beschouwingen verlieten, toen wij haar staakten bij het begin van het Koninklijk bewind. Tot op dat tijdstip toe was het bestuur een demokratisch-theokratisch geweest. JEHOVA, die het tot millioenen aangewassen kroost van JAKOB uit het diensthuis van *Egypte* verlost en aan hetzelve door MOZES uitnemende wetten gegeven had, was Koning, — de Hoogepriester zijn eerste staatsminister en tolk, onder wien weder de Priesters en Levieten stonden, die alomme onder het volk verspreid waren. — Intusschen was het geen zuiver Theokratisch bewind; alle regering toch ging niet van den Priesterlijken stand uit. Immers bij de vestiging der Theokratie was de van ouds bestaande stamverdeeling erkend, die zich op de afkomst van JAKOBS zonen grondde; ten gevolge waarvan het volk zich in twaalf afdeelingen scheidde, van welke iedere eenen stamvorst en onder dezen weder oudsten had, die hunnen stam bestuurden. Toen JOZUA *Kanaän* verdeelde, ontving het stambestuur meer gewigt, want het werd nu een bestuur niet alleen over volk, maar ook over land. Elke stam maakte een kleinen Staat op zich-zelven uit, die zekere zelfstandigheid had, zoowel van bestaan, als van regeringsvorm en nu ook al meer en meer eenen eigenaardigen gang van ontwikkeling insloeg, onder den invloed van luchtgestel, bodem, bedrijf en lotverwisseling. — De band echter, die deze kleine demokratische republieken vereenigde, was die van één geloof, het geloof aan JEHOVA als den eenigen waarachtigen God, den Koning van hen allen. Was dit geloof onwankelbaar, levendig en werkzaam, dan was er eenheid; JAKOBS telgen stonden dan niet alleen als twaalf zonen, maar als de ééne JAKOB voor JEHOVA; — verloor daarentegen dat geloof zijnen invloed, wankelde het, dan kwijnde de betrekking en de Staat der verbondenen stond zelfs bloot voor algeheele oplossing. De geschiedenis heeft ons reeds gezegd, dat weldra dit het geval is geworden. De eene stam voor, de andere na kreeg de afgoderij der gespaarde *Kanaänieten* of der naburige volken lief, en heulde met de godendienst. De staats-

zaken werden niet gemeenschappelijk behandeld, maar dikwerf sloot één stam, of sloten meerdere verbonden, zonder de andere te kennen, en voerden zij, zonder deze, oorlogen tegen uitheemsche vijanden; ja wel eens vatteden in onderling hevigen twist de stammen tegen elkander de wapenen op en verzwakten zich in burgeroorlogen. Hiervandaan dat vijanden gemakkelijk hen overwonnen, die, in het geloof aan JEHOVA vereenigd en door hunnen God beschermd, evenzeer *Kanaäns* grondgebied onschendbaar zouden bewaard hebben, als zij het eens door de kracht van dat geloof en de hulp van JEHOVA vermeesterd hadden. — Dat zij niet geheel vernietigd werden deze twaalf kleine Staten, hadden zij dank te weten aan helden, die, van JEHOVA verwekt om in den nood redders van het volk te zijn, zich aan het hoofd plaatsten, en, de verstrooide krachten met hunnen moed vereenigende, tevens de afgewekenen van God en de wet met hunnen Godsdienstigen zin vervulden. Intusschen eerst in hooggaand gevaar trad de Rigter op, en, schoon hij gedurende zijn leven grooten invloed bleef uitoefenen, hij werd niet dadelijk door eenen anderen opgevolgd, althans niet wanneer er vrede was. Ten einde nu ook in vrede de voordeelen te genieten van deze waardigheid en tijdig tegen den nood gewapend te zijn, besloot men vervolgens om Rigters te hebben bij *geregelde opvolging* en eindelijk werd zelfs de Rigterlijke en hoogepriesterlijke waardigheid in éénen persoon vereenigd in ELI, SAMUËLS voorganger en opvoeder; ja het schijnt, dat hij deze vereenigde hooge betrekkingen erfelijk in zijn huis heeft willen maken. Doch ELI'S zonen werden gedood; en het Hoogepriesterschap werd door eenen uit AÄRONS geslacht, het Regterambt over *Israël* door SAMUËL waargenomen, die, tevens Profeet zijnde, zijne twee zonen tot medehelpers in het bestuur aanstelde. Het schijnt dat toen het voornemen was om de waardigheid als Rigter erfelijk te verbinden aan ééne familie, tot welk einde vroeger reeds aan GIDEON aanbieding was gedaan; — doch SAMUËLS zonen bezaten noch het helder verstand, noch het edel en godvruchtig hart van hunnen uitnemenden vader; men kon ook van zulk eene inrigting vooreerst weinig heil verwachten. Dus bleef er bijna niets over dan den *koninklijken* regeringsvorm te beproeven, tot invoering van welken, door dit een en ander, volkomen de weg gebaand en alles voorbereid was. Het geschied-

verhaal, van deze verandering van regeringsvorm berigt gevende, zegt, dat het volk tot SAMUËL sprak: *zet nu eenen Koning over ons om te rigten, gelijk alle volken hebben.* (*) Dit laatste doet zien, dat de koninklijke regeringsvorm van de *Israëliten* naar het voorbeeld van de naburige natiën werd gekozen, en geeft te kennen, dat die vorm hen ook door den luister die den troon omringt en op het volk afdaalt, bekoord hebbe. — Het was dus niet alleen ten einde de regtszaken te beslissen en de krijgszaken te leiden dat men eenen alleenheerscher wenschte, ook ten einde met andere volken gelijk te staan en niet minder te zijn dan die, wilde *Israël* onder den schepter leven.

Intusschen kon het koninklijk bestuur over *Israël* nooit een monarchaal zijn, zóó dat de wetgevende en uitvoerende magt in den wil van den alleenheerscher en in dezen alleen berustte. Immers de Staat had reeds eene wet, die althans in de hoofdzaak niet veranderd mogt worden, terwijl ook de uitvoering zeer beperkt werd door de Godsregering, ten gevolge van welke JEHOVA Opperkoning was en de *Israëlitische* vorst onder Hem regeerde. — Zelfs was in de Mozaïsche wetgeving in het thans bestaande geval reeds bij voorraad voorzien. Immers onder de bepalingen daar voorkomende vond men er ook rakende den Koning. Zij stelde vast dat de Koning geen vreemde, maar een *Israëliet* moest wezen, — dat hij geene ruiterij hebben mogt, — geenen grooten Harem mogt aanleggen, — en geene schatten mogt vergaderen; dat hij zijne onderdanen als zijne broeders aanmerken en zich niet boven hen onmatig verheffen moest. Integendeel behoorde hij een afschrift der wet tot zijn dagelijks handboek te hebben en de voorschriften van haar zorgvuldig op te volgen. — Niet het volk, JEHOVA-zelf stelde den Koning aan en liet hem zalven. — Aldus was in het belang van de vrijheid des volks en de heiligheid der Godsdienst tegen het misbruik der alleenheersching gewaakt, en een dam gelegd tegen het despotisme, hetwelk de troonen van vele Oostersche rijken tot de zetels van bandelooze willekeur en helsch geweld misvormde, aan welke millioenen menschen in elkander opvolgende geslachten tot offers strekten.

(*) I SAM. VIII: 5.

Doch in weerwil van al deze voorzorgen en eigenaardige beperkingen, hing toch oneindig veel af van het persoonlijk karakter, hetwelk diegene welke Koning werd bezat of op den duur zou aannemen. Immers eenen slechten Koning door wetten te beteugelen, door magt tot stilstand te brengen, is moeijelijker dan een hollend paard, dat zijne krachten kent en misbruikt, te besturen. — De koningskeus werd nog door andere bezwaren gedrukt. Werd een uit de meest talrijke en magtige stammen genomen, die stam zou zich ligtelijk daarop nog meer boven de andere verheffen en deze, gedreven door naijver, onderdanigheid weigeren. Het was dus wijs van SAMUËL dat hij den eersten Vorst van *Israël* uit den kleinen en in vorige inwendige onlusten bijna versmoltenen stam BENJAMIN nam. — Daarenboven de door hem gekozene had eene uitnemende ligchaamsgestalte, zijnde schoon, sterk en rijzig, iets hetgeen in de oogen van min beschaafde volken niet weinig tot aanbeveling strekkende, vooral bij de Oosterlingen op grooten prijs gesteld wordt. Eindelijk den gekozenen ontbrak het niet aan goeden aanleg om legerhoofd en regent te zijn, want hij had een goed natuurlijk verstand, was gevoelig van hart, had godsdienstigen zin, en paarde moed met beleid. Intusschen opleiding en vorming had hij noodig, en alles hing er van af of hij bij voortduring deze zou willen ontvangen en zich te nutte maken, en aldus waardig zou blijven de eerste kroon in *Israël* te dragen. SAUL — zoo was de naam van dezen — scheen in het eerst de verwachting, die op hem gevestigd was, niet te zullen beschamen; want te hulp geroepen door de inwoners van het Over-Jordaansche *Jabes*, wekte hij als door een' tooverslag geheel *Israël* tot wapening, en versloeg door beleid en kracht de *Ammonieten*. Doch aan deze eerste luisterrijke daad, die hem in de heerschappij bevestigde, waren zijne volgende bedrijven niet gelijk. Verblind door den luister der kroon, steunende op de magt, die hem in handen was gegeven, begon hij trotsch te worden en eigendunkelijk te handelen, zoodat de wijze SAMUËL zich aan hem onttrok en hij de liefde des volks verloor. — Zijne ziel die groot had kunnen worden, werd klein; en ofschoon hij vervolgens niet altijd ongelukkig was in den oorlog, diende die voorspoed zijner wapenen slechts om zijn karakter nog meer te bederven. Zijnen heldhaftigen en uit-

nemenden zoon JONATHAN zou hij uit bekrompenheid en eigenzin hebben laten ter dood brengen, indien het leger, welks lieveling hij was, den edelen jongeling niet uit de handen des onnatuurlijken vaders had gered; — terwijl hij daarentegen den schuldigen aanvoerder van een roofvolk, de *Amalekieten*, die in zijne handen gevallen was, sparen wilde, niettegenstaande hij dezen in den verdelgingsoorlog had moeten dooden. — En toen nu SAUL werd aangekondigd dat de schepter van zijn huis zou worden genomen — omdat hij zich ongeschikt en onwaardig had gemaakt voor eenen troon als die van *Israël*, hoe toont hij nu al meer en meer het karakter van den despoot, die zich aan Goddelijke noch menschelijke regten kreunt; die de speelbal is in de handen van laaghartige vleijers en listige bedriegers, die alleen door zijne driften zich laat regeren en die driften, zonder perk en paal te kennen, opvolgt; die, door achterdocht en vrees gejaagd, geene ruste vindt en in woede en bloeddorst menschen slagt als schapen, ja voor wiens moordzucht ook zijne naaste betrekkingen geenen oogenblik beveiligd zijn! Immers toonde hij zich als den zoodanigen, toen hij den Hoogepriester ACHIMELECH en diens geheele huis, vijf-en-tachtig mannen in getal, door DOËG den *Edomiet* (daar geen *Israëliet* zich tot dien afschuwelijken moord wilde leenen) onregtvaardig liet dooden. Hij betoonde zich als zulk een ook tegen DAVID. Deze, die *Israël* had gered, alleen strijdende tegen den *Filistijnschen* reus; die, de harp in handen, de tirannen-spoken, welke SAUL benaauwden, vaak had weggetooverd; — die niet alleen de hartevriend van SAUL's zoon, JONATHAN, maar ook met MICHAL, de eigene dochter van den Koning, gehuwd was, beproefde hij bij herhaling te doorboren. Terwijl hij den vlugtenden overal vervolgt, telkens weder ongevoelig wordende voor de grootmoedigheid van DAVID, die het leven van SAUL in zijne hand hebbende, het steeds verschoonde, als zijnde dat van den gezalfden van JEHOVA. — Intusschen had de ongelukkige dwingeland veelal heldere oogenblikken, waardoor zijn bestuur dan min ondragelijk en minder verderfelijk werd. Terwijl hij eindelijk na eene veertigjarige regering in den veldslag tegen de *Filistijnen* op het gebergte *Gilboa* jamerlijk omkwam, zich, om niet levend in de handen der vijanden te vallen, stortende in zijn zwaard.

Na den dood van SAUL werd DAVID Koning. Hij was evenmin

als SAUL voor deze hooge waardigheid geboren en opgevoed; maar wat SAUL niet was, dat was hij: een zeldzaam *genie*. Een niet ongegoede bezitter van land en vee, ISAÏ te *Bethlehem*, was DAVIDS vader, en hij de jongste der zeven zonen van dezen. Belast met de zorg voor de kudde, zwierf hij met de kudde door de gebergten van *Juda*; hij leidde haar niet alleen op die weiden waar geen gevaar dreigde, maar ook verder in de diepe dalen, langs de omzoomingen van donkere bosschen en de afhellingen der bergen, waar wilde dieren zich verschuilden en de voetstap onzeker is. Hier vond zijne kudde eenen grooten overvloed, want weinigen waagden zich zoo ver; maar DAVID vreesde het gevaar niet, en wanneer het daar was toonde hij die kalmte, beradenheid, dien moed en die kracht, door welke hij het niet alleen ontkwam, maar ook roem inoogstte. Eens valt een leeuw in de kooi zijner schapen; eene andere keer stort zich een beer op de kudde. Tegen deze verscheurende dieren waagt hij, hij alléén den strijd; en niet alleen den beer verslaat hij, ook den leeuw, niettegenstaande hij geen ander wapen ter hand had dan zijnen herdersstaf. — En diezelfde jongeling is geen woeste, ruwe bergzoon, neen, van natuur tot zachte aandoeningen gestemd, is de harp de vriend zijner jeugd, en zijn onafscheidelijke togtgenoot op iedere schrede. Maar terwijl zijne vingers de snaren tokkelen en de toonen waarop zijn hart gestemd is uitdrukken, geeft hij dat gevoel ook door woorden te kennen en de harpenaar wordt dichter. Hij kon, hij moest het worden; want rijk in leven en gloed is zijne verbeelding; zijn hart klopt warm en gevoelt ligt en diep. Intusschen, waarvan zingt hij? — waarvan anders, dan van de natuur, wier kind hij was, aan welker boezem hij lag, die hem opkweekte en omringde met hare grootsche tooneelen? — waarvan anders dan van het vaderland hetwelk hem had geboren, en dat hij lief had in teedere betrekking? — waarvan anders dan van de Godsdienst, die van kindsbeen hem was geleerd en die geheel zijn binnenste had vervuld? Aan deze grootsche en waardige onderwerpen oefende de zoon van ISAÏ zijne dichterlijke talenten, en op de wieken der reine berglucht zweefden de klanken zijner harp, de toonen van zijn lied. — Aldus rijpte in stille eenzaamheid de jongste zoon van ISAÏ voor de groote bestemming, waartoe de Voorzienigheid hem verordend had, zonder dat hij zelf haar kende; —

maar toen daar SAMUËL in de vaderlijke woning treedt en de heilige olie over het hoofd van DAVID uitstort, hem zalvende tot Koning van *Israël*, wordt alles wat in hem was verheven. Van herder der kudde tot herder der natie wordende, zet zich de kring zijner denkbeelden in eene onbeperkte ruimte uit; groote ontwerpen, heilige gewaarwordingen verruimen zijn binnenste; een koningsgeest, een koningszin, een koningsmoed bezielt hem. — Maar in het stille heiligdom van het gemoed blijft besloten, wat een diep geheim voor SAUL en *Israël* zijn moest, tot hij zich door tentoonspreiding van zijne talenten als den waardigsten om de kroon te ontvangen, zou kenbaar gemaakt en de baan van oefening met eere zou doorloopen hebben. — Zijne eerste daad in het openbaar is het verslaan van GOLIATH, die *Israëls* slagordening en *Israëls* God hoonde. Tegen hem, den van top tot teen in ijzer gehulden reus, voor wien *Israëls* helden beefden, treedt DAVID in den kampstrijd op, gewapend met slinger en steen en gekleed met den korten herdersrok — en, den ontzaggelijken verslaande beslist hij den geheelen oorlog. — Hij wordt aan het hof geroepen om SAUL's wapendrager te zijn; maar hij die de wapenen hanteert, tokkelt ook de snaren der harp, en het paleis staat thans, gelijk vroeger *Juda's* gebergte, versteld op die toonen, die zelfs de woede van SAUL bedaren en tranen uit de oogen des Konings lokken. — Ziet hem vervolgens op de baan des gevaars, strijdende voor SAUL of vlugtende voor den vervolger van woestijn tot woestijn, van spelonk tot spelonk, hier in diepe bosschen, dáár in diepe dalen, elders over kloven en bijna lijnregte afhellingen op- en nederklauterende — gij ziet den schijnbaar roekeloozen, maar inderdaad bedachtzamen moed, het uitnemendst krijgsbeleid dat van plaatselijke ligging, van toekomende omstandigheden, dat van alles partij weet te trekken — gij ziet den man, die voor legerhoofd geboren eene heldenschaar om zich verzamelt, haar met eerbied, liefde en onbepaald vertrouwen voor zich weet te vervullen, haar oefent in krijgstucht en krijgsbedrijf en aan het hoofd dier schare onoverwinnelijk is, al staan ook duizenden tegenover hem en zijnen heldenstoet. — Maar diezelfde man, die zich door wapenen den weg kan banen tot den rijkszetel, hij laat zich liever als een veldhoen jagen en zoekt buiten de grenzen van het vaderland een verblijf, zich kronkelende in alle bogten om

zijn leven te bewaren, dan dat hij door bloed wil treden tot den troon. — En toen nu eindelijk SAUL valt en zijne zonen, terwijl ook JONATHAN valt, stort hij zijn gevoel uit in een lied, hetwelk nog meer DAVIDS hart dan *Israëls* zangberg verheerlijkt; en toen nu zijne billijke aanspraak op de regering van het geheele volk niet wordt verwezenlijkt, toen alleen JUDA's stam hem huldigt, en de elf broederstammen ISBOSETH, SAUL's zoon, kroonen, wacht hij geduldig zeven lange jaren, tot eindelijk gewillig geheel *Israël* de heerschappij legt op zijne schouders, en te *Hebron* de juichtoon opgaat: »DAVID, onze Koning leve!"

In zeven-en-dertig-jarigen ouderdom aanvaardt DAVID het bewind. Hij aanvaardt het met een gerust geweten, hetwelk hem geene verwijting deed van onbetamelijke middelen te hebben gebezigd; hij aanvaardt het, hoorende naar den eenstemmigen wil des volks, midden in den krachtigen mannelijken leeftijd en toegerust met groote talenten, die lang en veelzijdig geoefend zijn, niet alleen om krijg te voeren, maar ook om te regeren. Vervuld is hij van geestdriftig verlangen om alles voor zijn volk te worden, wat hij zijn kan. Wat heeft *Israëls* Godsdienst, *Israëls* veiligheid, *Israëls* roem en geluk niet van dezen man te wachten! Een kort overzigt van DAVIDS regering zal ons overtuigen, M. H.! dat hij de billijke verwachting méér dan vervuld heeft.

De eerste daad waarmede DAVID de reeks van zijne koninklijke wapenfeiten opende, was de verovering van *Jerusalem.* In dat gedeelte des lands, hetwelk den stam BENJAMIN was toegevallen, lag *Jebus*, maar de *Benjaminieten* konden de bovenstad niet bemagtigen, zoodat, terwijl zij in de benedenstad woonden, de *Jebusieten* de bovenstad in hunne magt hielden. Inderdaad van zoo veel belang het was *Jebus* te veroveren, zoo moeijelijk was het tevens. Op den heuvelachtigen bergrug van *Juda* gebouwd, ter plaatse waar die, even beneden den oorsprong van de beek *Kedron* en ten westen van haar vier heuvels vormt, lag deze stad bijna in het midden des lands; en hoe geschikt *Machanaïm* ook geweest was om de zetel te wezen van ISBOSETHS bestuur over de elf stammen, — hoe welgelegen *Hebron*, om tot dat zelfde einde voor *Juda* te dienen, het vereenigd *Israël* moest DAVID's troon en schepter op deze bergstad zien stralen; dáár moest het middel-

delpunt wezen van de godsdienst en regering. Intusschen, *Sion* te veroveren werd gerekend onmogelijk te wezen. Trouwens, de *Sion* verheft zich boven den oostelijk gelegenen *Moria* en de noordelijk gelegen *Akra* en heeft eene hoogte van 2381 voeten. Hij is eene rots en bestaat uit steen, die hoe verder naar beneden hoe harder wordt. Ten westen en zuiden daalt hij in steile bergwanden af in een diep dal, *Hinnom* geheeten, ten oosten wordt hij door eene minder diepe bergkloof van *Moria*, gelijk ten noorden van *Akra* gescheiden. Op de kruin van dien vervaarlijken rotsbrok hadden de *Jebusieten* hunne veste; en geene kunst of kosten waren er gespaard om deze hoogte voor de toenmalige middelen van belegering onneembaar te maken. Vierhonderd jaren hebben zij van daar *Israëls* wapenen getart; zal DAVID die ongerepte maagd veroveren? Toen hij haar opëischte ontving hij het honend antwoord: »dat blinden en kreupelen haar wel konden verdedigen"; — doch voor DAVIDS berghelden kon ook het nest der arenden niet te hoog hangen, en, de krijgshaftige JOAB aan het hoofd, klouteren de waaghalsen van rotspunt tot rotspunt, zich vasthoudende aan struik en heester en staan voor, en staan op de muren van *Sion* met het blinkend zwaard, dat zij niet eens behoefden, daar de *Jebusieten* reeds door schrik verslagen, zich overgeven.

Dit eerste wapenfeit werd weldra door een tweede achtervolgd, dat niet minder luisterrijk was. De vijanden waren thans de *Filistijnen*. Reeds ten tijde van ABRAHAM komen de *Filistijnen* voor, doch zij waren geene inboorlingen des lands. Waarschijnlijk van *Noord-Afrika* naar *Kreta* eerst verhuisd, en vervolgens van daar naar de kust van *Kanaän* gestevend, waar zij zich in de woonplaatsen der *Avieten* neêrzetteden, die zij verdrongen. Zij vormden vijf kleine Staten, van welke iedere eene hoofdstad en eenen Koning had; doch die Staten waren door bondgenootschap vereenigd. Zij heetten: *Ekron*, *Gath*, *Asdod*, *Askalon* en *Gaza*. Bij de verdeeling van *Kanaän* waren de beide eerstgenoemde steden aan den stam GAD, de drie laatstgenoemden aan JUDA toegewezen; en inderdaad werden de meeste van haar aanvankelijk door hen bemagtigd; weldra echter zijn de *Israëliten* daaruit verdreven geworden en werden nu op hunne beurt door hen beoorloogd. In den tijd der Rigteren maakten de *Filistijnen* hen meermalen cijnsbaar en SAUL en JONATHAN sneuvelden in eenen veldslag tegen hen.

Het schijnt dat er verbonden tusschen de *Filistijnen* en *Jebusieten* bestonden; althans naauwelijks had DAVID *Jebus* veroverd, of de *Filistijnen* vereenigden al hunne strijdkrachten en vielen in het land. Aldus verbraken zij van hunne zijde al de banden van betrekking, die er vroeger tusschen hen en DAVID hadden bestaan, en de nieuwe Koning was gedwongen ter verdediging. Hij overviel de zorgeloozen, die reeds tot onder *Jerusalems* muren waren voortgedrongen en tastte hen, die zich andermaal hadden vereenigd, in den rug aan. Niet alleen was ook thans weder de overwinning aan zijne zijde, maar die overwinning was ook grooter dan er ooit eene door *Israëlitische* wapenen op de *Filistijnen* was behaald geworden. — Doch in weerwil daarvan verhieven deze oude vijanden eenige jaren later weder het hoofd. Deze keer echter werden zij niet alleen geslagen, maar ook de sterkste van hunne rijkssteden, *Gath*, viel den overwinnenden DAVID in handen, en de *Filistijnen* werden aan *Israël* nu op hunne beurt schatpligtig.

De gelukkige uitkomst van dezen oorlog was te hooger te schatten, naarmate er meer onweders tegen DAVID dreigden en zich van alomme zamentrokken. Ten westen waren pas de *Filistijnen* overwonnen en reeds verhieven zich ten oosten de *Moabieten*, ten zuiden de *Edomieten*, ten noorden de *Damascenen*, en ten noord-oosten de *Zobaïten*; — inderdaad vijanden niet gering te achten, gelijk eene korte beschouwing van deze volken ons leeren zal.

De *Moabieten* en *Edomieten* waren beide volken van het noordoostelijk gedeelte van *Arabië*, hetwelk ten zuiden door de beide armen waarin de *Roode Zee* eindigt wordt begrensd, en van wege zijne rotsige bergen, het *Petreïsch* of rotsachtig *Arabië* genoemd wordt. — Het noord-oosten was het land der *Moabieten*. Het liep tot aan de rivier *Arnon*, die de noordelijke grens van *Moab* tegen de *Ammonieten* was. Aldus was de oostkust van de *Doode Zee* hun toebehoorende. Hoe ver de grens ten oosten ging laat zich moeijelijk bepalen, maar het gebergte *Abarim* scheidde het land der *Moabieten* ten zuiden van *Edom*. Ofschoon *Moab* over het geheel bergachtig is, zoo zijn het toch geene dorre rotsen. De meesten zijn waterrijk en vormen vruchtbare hoogvlakten, of besluiten weelderige valleijen. Het land had voortreffelijke wijnbergen, rijke

graanvelden, en ontelbare kudden bedekten zijne dreven (*). — De hoofdstad des lands was *Rabba* of *Rabbath-Moab*, welks puinhoopen vóór eenige jaren weder ontdekt zijn geworden. Op eenen eenigzins verhevenen heuvel, die de geheele omliggende vlakte beheerscht, zijn deze merkwaardige overblijfselen van de oude hoofdstad der *Moabieten* gevonden. Deze vlakte munt uit door vruchtbaarheid, en door haar ziet men nog de sporen loopen der waterleiding, die de stad, welke geene bronnen had, drenkte. — De vlakte waarop *Rabba* gelegen was, strekt zich zuidelijk uit tot *Kerek*, eene bergstad der *Moabieten*. — Intusschen hadden zij ook nog ten noorden van den *Arnon*, over welken zij dikwerf hunne grenspalen uitzetteden, verscheidene steden.

Gelijk de *Moabieten* van LOTH, zoo waren de *Edomieten* van IZAÄK herkomstig, zijnde voortgesproten uit ESAU, die ook den naam EDOM droeg. Reeds van dezen wordt vermeld, dat hij zich op het gebergte *Seïr* vestigde; en inderdaad bewoonden zijne nakomelingen den bergrug die van het zuidelijke punt der *Doode Zee* tot aan de noord-oostelijke golf der *Roode Zee* voortloopt. Zij leefden daar eerst in stammen; doch terwijl de nood-oostelijk wonenden de Koninklijke regering hadden aangenomen, was door de op de bergen wonenden de staminrigting behouden. De hoofden van genen komen in den Bijbel voor onder den naam *stamvorsten van Edom*, (†) die van deze worden Koningen van *Edom* genoemd. Intusschen niet bij erfelijke opvolging, maar door vrije keus of door het zwaard ging de kroon van *Edom* over (§). — De hoofdstad der *Edomieten* was *Sela*, naderhand *Petra* geheeten, drie of vier dagreizen van *Jericho* en drie van *Kerek* gelegen. Eerst vóór weinig jaren zijn de prachtige overblijfselen van deze oude *Idumesche* stad wedergevonden, die den reiziger in verbazing opgetogen houden. Door eenen engen pas, tusschen hooge rotswanden besloten, komt men naar *Petra*. Eene beek vloeit door dat dal en aan weerszijden zijn in de rotsen graven ingehouwen. De bedding der beek is gemetseld, ten einde zijn

---

(*) RUTH I: 1; JES. XVI: 8, 9, 10; II *Kon*. III: 4.
(†) *Exod*. XV: 15.
(§) *Gen*. XXXVI: 31—39.

water, dat de stad moest drenken, niet mogt verloren gaan. De bergkloof is van boven door eenen gemetselden boog verbonden; prachtige gedenkteekenen, grootendeels beschadigd, brokken van zuilen en overblijfselen van tempels en schouwburgen bedekken den grond. — Behalve *Sela* waren *Elath* en *Ezeon-Geber* gewigtige *Idumesche* steden, zijnde beide aan den oostelijken boezem van de *Roode Zee* gelegen en toen reeds havens.

Eenigzins meerdere moeijelijkheid schijnt te zijn in de bepaling van het rijk van *Zoba*, den derden Staat die tegen DAVID de wapenen aangordde. Vroeger zocht men dat rijk in *Coele-Syrië*, en deed vele doch vruchtelooze moeite het dáár aan te wijzen; doch vóór eenige jaren werd men er opmerkzaam op, dat de *Perzische* stad *Nisibis* door *Syrische* Kerkvaders *Zoba* genoemd wordt, en men vroeg of men niet dáár den zetel van het hier vermelde rijk had ontdekt? Ik geloof, dat deze vraag volkomen toestemmend moet worden beantwoord, vooral omdat *Aram Zoba* met *Aram Naharaïm* (*Ps.* LX) wordt zaâmgevoegd. *Naharaïm* is, gelijk wij weten, de Bijbelsche benaming van *Mesopotamië*, en zoo lag *Zoba* over den *Eufraat*, in het noorden van *Mesopotamië*. — Intusschen kon daar, ten tijde dat de *Assyrische* monarchie zich over het grootst gedeelte van *Azië* uitstrekte, geen eigenlijke koning bestaan. De Koning van *Zoba* was Stadhouder, Satraap eener afdeeling van het *Assyrisch* grondgebied, doch zijn rijk strekte zich over den *Eufraat* uit, en de vlakten tusschen deze rivier en de *Jordaan* rekende hij de zijne.

De vierde Staat, die vijandig in die dagen tegen DAVID opstond, was die, van welke eene der oudste steden de hoofdplaats was, *Damascus*. Geen wonder dat hier vroeg zich menschen vestigden. De wateren van den *Antilibanon* naar het oosten afvloeijende, vereenigen zich hier om eene vlakte te besproeijen, die náar de zuid- en oostzijde open is, doch ten westen en noorden van bergen wordt ingesloten. Geen plekje in *Syrië* heeft zoo veel bevalligheid, als dit bekoorlijke Tempe, hetwelk de *Arabieren* een der vier paradijzen van het Oosten noemden; op welks gezigt MUHAMMED, die de heerlijkheid van *Damascus* van eene nabijgelegen hoogte aanschouwde, zoodanig getroffen was, dat hij het niet waagde daar binnen te

gaan, verklarende dat daar den mensch slechts één paradijs ten deel kon vallen, hij besloten had het zijne niet in deze wereld te zoeken. — Intusschen ligt de geschiedenis van het *Syrische* rijk, dat *Damascus* tot hoofdstad had, tot op de tijden van DAVID in het donkere. Het werdt *Aram-Dammesek* genoemd.

Deze vier volken hebben zich tegen het *Israëlitische* verbonden, en het scheen dat het voor hunne vereenigde strijdkrachten meer dan toereikend moest wezen, om den ontluikenden Koningsstaat te verdrukken. Intusschen DAVID wachtte den vereenigden of gelijktijdigen aanval dezer volken niet af. Eerst wendt hij zich naar *Moab;* hij overwint de *Moabieten*, die niet alleen verraderlijk maar ook wreed gehandeld hebbende, zeer gestreng worden gestraft; want twee derde gedeelte der gevangenen laat hij dooden. — Inmiddels is reeds uit het noorden *Zoba*, uit het zuiden *Edom* opdagende. — DAVID wil beide en wel gelijktijdig aantasten. Aan zijne neven JOAB en ABISAI geeft hij een gedeelte van het leger en deze ontmoeten de vijandelijke magt in het *Zoutdal*, nabij de *Doode Zee*. Tweemaal verslaan de heldhaftige zonen van ZERUJA de *Edomieten*, wier sterke steden en aan de *Roode Zee* gelegen havens de *Israëlitische* bezetting moesten innemen.

Inmiddels had DAVID zelf zich met de hoofdmagt gewend tegen den Koning van *Zoba*, HADAD-EZER. Deze daagde niet alleen met talrijke voetbenden op, maar vooral met wagenen en ruiteren. Ofschoon geene nadere bijzonderheden van den veldslag zelven bekend zijn, doet de uitkomst veronderstellen, dat DAVID de *Mesopotamiërs* in eene streek aantastte, niet geschikt om deze strijdkrachten te ontwikkelen. Immers de overwinning bleef niet alleen volkomen op DAVIDS zijde, maar ook wagens en ruiters vielen in zijne magt. — Door deze zegepraal had DAVID de handen ruim en keerde met groote haast naar zijn land terug, in welk inmiddels de *Damascenen* gevallen waren. Reeds hadden zij het Over-Jordaansche verwoest; en, de *Jordaan* overgetrokken zijnde, liepen zij het eigenlijk *Palestina* af, welks bewoners achter de muren der sterke steden gevlugt waren. Doch eensklaps staat DAVID met zijne zegepralende benden voor hen. *Hij sloeg van de Syriërs twee-en-twintig-duizend man;* en DAVID, zegt het verhaal: *leide*

bezetting in Damasceensch Syrië en de Syriërs werden DAVID *dienstbaar, geschenken brengende* (*).

Een volk, dat ook tot de aan *Palestina* grenzenden behoorde, was in dezen oorlog niet mede begrepen, het *Ammonietische*. Het was in dezen krijg onzijdig gebleven. NAHAS, de Koning van dat rijk, stond zelfs in vriendschappelijke betrekkingen tot DAVID; maar het scheen dat DAVID met al zijne naburen vechten moest en zij thans in vergelding ook van vroegere verdrukking der *Israëliten*, het wraakzwaard van dezen held gevoelen zouden. Althans van de zijde van DAVID was de aanleiding niet; zij lag veeleer in den euvelmoed en de roekeloosheid van HANUN, den zoon van NAHAS, die, zijnen vader opgevolgd zijnde in de regering, de gezanten van DAVID mishandelde en hoonde, en aldus het regt der volken op eene gruwelijke wijze schond. — Thans was de oorlog onvermijdelijk, en vooruit te zien was het, dat hij een vernielende zou worden. — De *Ammonietische* Koning zocht hulp waar hij ze nog vinden kon. *Idumea*, *Damascus*, *Moab* en de *Filistijnen* droegen reeds DAVID's juk; maar *Zoba's* Koning was slechts geslagen en kon weder in het veld verschijnen, met op nieuw verzamelde kracht; daarenboven zwierven er nog stammen rond in *Arabië*, die voor geld hunne wapenen wilden leenen. Voor die allen werd de welvoorziene vaderlijke schatkist ontsloten en weldra zag zich het grondgebied van *Ammon* in een groot strijdperk herschapen. — Dit grondgebied lag in het Over-Jordaansche. Het paalde ten zuiden aan dat der *Moabieten*, want de *Arnon* was de grens tusschen beide, en ten noorden strekt het zich uit tot den snelvlietenden *Jabbok*. Doch daar de stammen RUBEN en GAD zich in een gedeelte van dit grondgebied hadden gevestigd, was er reeds meermalen gestreden geworden. — JEPHTHA en SAUL hadden tegen de *Ammonieten* geoorloogd. Intusschen, de hoofdstad van dit volk was nooit veroverd geworden; *Rabbath-Ammon*, dat is, de *groote stad der Ammonieten*, bleef, ofschoon andere steden gevallen waren, onoverwonnen. Hare ruïnen, die onlangs wedergevonden zijn, wijzen ons de plaats aan, waar zij eens gebouwd was. Zij lag aan de bron van den *Jabbok*, of wil men liever van eenen hoofdtak des *Jabboks*. Nog is eene hooge gewelfde brug over de rivier

(*) II SAM. VIII: 5, 6.

in wezen, en overblijfselen zijn er van eenen *Romeinschen* schouwburg, van tempels en paleizen. De stad was op heuvels gebouwd en op de spits van den meest noordelijken dier heuvels lag een burgt. In groote steenbrokken, die zonder kalk of cement op elkander gelegd zijn en desniettemin thans nog even goed zamenhouden, als of zij pas waren opeengestapeld, verheft zich de muur, die deze rots omsluit. — Zal het DAVIDS heir gelukken de verbondenen te slaan? — De *Ammonieten* zelve staan onder de muren van *Rabba*, doch de verbondene *Syriërs* zijn in hinderlaag verscholen. DAVID zelf was niet mede uitgetrokken; aan het heldenpaar broeders JOAB en ABISAÏ heeft hij het opperbevel toevertrouwd. Gelukkig ontdekken deze den krijgslist, en terwijl ABISAÏ zich tegen de *Syriërs* wendt en hen aldus belet JOAB in den rug te vallen, tast deze de hoofdmagt aan. Beide vijandelijke benden worden verslagen; doch *Rabba* niet veroverd. — In het volgende jaar zal de strijd hervat worden. Andermaal en thans talrijker dagen HADAD-EZERS benden op; van over den *Eufraat* komen zij, die *Israël* zullen bevechten. — Maar ook DAVID roept alles te wapen en plaatst zich zelven aan het hoofd. Hij wacht niet tot de *Mesopotamiërs* zich vereenigd hebben met de *Ammonieten*, maar gaat genen, die op weg zijn, te gemoet. En andermaal blijkt het op de vlakten tusschen de *Jordaan* en den *Eufraat*, dat niet wagenen en ruiters, een welgeoefend en goed aangevoerd leger van voetvolk overwinnen kunnen, want gene werden door dit geslagen en de ontvlugtenden verkondigden aan de boorden van den *Eufraat*, DAVIDS roem; hun Koning sloot met DAVID den vrede.

De derde oorlog tegen de *Ammonieten* begon eerst in het volgende jaar. JOAB was weder legerhoofd, en dat het een verwoestings- en verdelgings-oorlog zou wezen, bleek reeds daaruit, dat hij, met zwaard en fakkel zijnen weg naar *Rabba* kenmerkte, voor welke hij thans het beleg sloeg. Bij de sterkte der stad kwam de wanhoop der belegerden, die zich ten laatste in den vasten burgt als woedenden verdedigden. Aan verdrag was niet te denken; stormenderhand moest de veste worden ingenomen. DAVID zelf kwam ten dien einde over; *Rabba* bezweek, en verschrikkelijk was het lot, hetwelk een groot gedeelte van de *Ammonieten* trof, daar het wreede krijgsregt dier ruwe tijden in al zijne gestrengheid aan hen werd uitgeoefend.

Dit was het laatste der roemrijke wapenfeiten van DAVID, die door dezelve eene plaats onder de grootste helden der oudheid heeft verworven. Hij verdient die te meer, omdat hij ook zijn leger gevormd had. Immers toen hij Koning werd, vond hij wel eene wet, die iederen *Israëliet* tusschen de twintig en zestig jaren tot de krijgsdienst verpligtte, maar eerst bij het uitbarsten van den oorlog werden deze manschappen opgeroepen. Dan was dikwerf reeds de vijand, die onverhoeds aanviel, in het land; dan was in allen gevalle de oorlogskans, die hem veelal toelacht, welke den vijand voorkomt, voorbij. Doch ook indien dit niet het geval mogt zijn, wat kon de meest bekwame veldheer met zulk een verbazend getal menschen uitvoeren, die elk bedrijf en handel, behalve dat van de wapenen kenden, ten eenenmale ongeoefend waren en zonder de minste denkbeelden van orde en krijgstucht? — DAVID hervormde ten eenenmale het krijgswezen. Uit de dienstpligtigen volgens de wet, las hij hén uit die boven anderen óf gewillig óf geschikt waren, en deze schikte hij in twaalf groote afdeelingen; iedere telde vier-en-twintig-duizend man en had eenen bekwamen veldoverste aan het hoofd, die met bevelhebbers van minderen rang, zoodanige afdeeling bestuurde. Slechts ééne maand van het jaar was eene afdeeling onder de wapenen en gedurende dien tijd werden de manschappen tot haar behoorende geoefend in den wapenhandel, en aan orde en krijgstucht gewend. — Het denkbeeld tot zoodanige inrigting had DAVID niet van anderen ontleend; wie ook zou in die dagen het hem hebben kunnen aan de hand geven? — neen, het was de slotsom zijner eigene ervaring, die hij met weinige welgeoefende en geregelde manschappen had verkregen, in de jaren zijner omzwerving. Dat hij zulke verbazende dingen met deze had uitgevoerd, was toe te schrijven aan de goede orde en de bedrevenheid. — Daarenboven, dat groote militaire ligchaam wist hij te bezielen met eenen geest van beradenheid en heldenmoed. Een voorbeeld daarvan levert zijne geschiedenis op; te meer opmerkelijk, omdat soortgelijke ook bij andere helden der oudheid gevonden worden. Hij was in de nabijheid van *Bethlehem*, hetwelk toen in de handen van het *Filistijnsche* leger zich bevond. — Eensklaps zegt hij: »wie durft mij uit den put, die op de markt te *Bethlehem* is, eene

teug water halen?" (*) Drie van zijne helden wagen het; het gelukt hun tot den put door te dringen en terug te keeren. De vijanden staan versteld, maar DAVID drinkt het water niet uit de bronwel zijner kindschheid en jeugd; hij wil geen water ten koste van levensgevaar verkregen. — Ook heeft de geschiedenis sporen, dat hij verdiensten wist te beloonen. Zij maakt toch behalve van de *Krethi en Plethi*, eene uitgelezene lijfwacht, melding van eene heldenschaar, in welke alleen zij, die zich door bewijzen van groote dapperheid onderscheiden hadden, werden opgenomen. Zoo bezigde hij den prikkel der eer, die op elken mensch, die vooral op den krijgsman oneindig veel vermag. — Welke verbetering hij aan de wapening zelve toebragt, is moeijelijk te bepalen; en evenmin naauwkeurig aan te wijzen zijne taktiek zelve. — Ook hebben wij, gaande weg, daaromtrent het een en ander reeds opgemerkt. Daaruit bleek ons, dat DAVID snel was in zijne bewegingen, hevig in den aanval, en dat zoowel in het een als het ander groot beleid tot grondslag lag. Alle zijne wapenfeiten verrigtte hij met voetvolk; hij is nooït overwonnen; hij heeft nooit eene veste belegerd, zonder haar in te nemen.

Ligtelijk zou men, de grootheid van den man als veldheer in aanmerking nemende, op het vermoeden kunnen komen, dat hij om het zwaard den schepter, om de werken en daden des oorlogs, die van den vrede verwaarloosd had. Doch dit is zoo niet; een genie als hij, was alles in allen.

Wij zien daarvan reeds in het begin zijner regering blijken. Immers pas heeft hij haar door de inneming van *Jeruzalem* luisterrijk geopend, of hij verheft dadelijk die stad tot den rijkszetel. Ten einde haar niet alleen meer te bevestigen maar ook het aanzien van eene hoofdstad te geven, begon hij den ouden burgt met hooge muren te omringen en vele gebouwen te stichten. Om het laatste te doen had hij bouwstoffen noodig en kunstenaars die ze zamenstelden. Zoowel het een als het ander kon hij van niemand beter verkrijgen, dan van de *Fenicische* naburen, en daarom werd den toen regerenden Koning van *Tyrus* een verbond aangeboden, hetwelk deze gaarne aannam. De cederen van den *Libanon* en de kunst der *Feniciërs* zag men aan den *Kedron*. — Pas van

(*) II SAM. XXIII: 15.

de overwinning op de *Filistijnen* teruggekeerd, is zijn eerste werk, om het heiligdom der natie, de ark des verbonds, naar *Jeruzalem* over te brengen, en aldus den zetel van het rijksbestuur, ook tot dien der godsdienst van het rijk te maken. — De plegtige offerdienst werd hersteld; en terwijl van *Sions* hoogte de walm omhoog rees, weergalmde van de omliggende bergen de klank van de zang- en toonkunst der *Levieten*, uit welke hij de bekwaamsten tot zangers en spelers koos, vierduizend in getal, welke onder tweehonderd en tachtig hoofden in twaalf ordeningen verdeeld waren. — Hierbij werden de vorsten der stammen geraadpleegd in eene plegtige raadsvergadering. -- Immers de koninklijke regering had die der stamhoofden niet doen ophouden; maar van het hoogste belang was het dat de stamvorsten mannen waren, geschikt om de huiselijke belangen in hunne afdeeling wijs en regtvaardig te regelen en met andere stammen den vrede te bewaren en den band der eenigheid. DAVID, ten einde te verhoeden, dat de keus op ongeschikte voorwerpen viel, besloot om de benoeming aan zich te houden. Zij maakten met de Koninklijke zonen, de opperhoofden der leger-afdeelingen, de Opperpriesters en andere mannen, door achtbaarheid of schranderheid uitmuntende, den Staatsraad uit; een centraal bewind dus, onder voorzitting van den Koning. — Het Rigterlijke bleef aan den stam van LEVI, doch werd alleen aan zulken toevertrouwd, die in de wet en andere kundigheden toereikend onderwijs ontvangen hadden en opgeleid waren.

In deze weinige trekken zien wij het beeld van DAVIDS karakter en verdiensten voleindigd. Het staat voor ons in eene waarlijk idealische grootheid! Intusschen, naarmate wij het meer bewonderen, betreuren wij ook meer, dat deze man in zijne huiselijke betrekkingen zoo ongelukkig was. Zij verwoestten zijn levensgeluk en zijne krachten. — De rampzalige gewoonte van die dagen, welke de veelwijverij begunstigde, volgende, nam hij verscheidene vrouwen, en, die der Oostersche Vorsten nabootsende, vergaderde hij een Harem. Hij bevlekte zijn karakter door de wijze, waarop hij zich eene, die echtgenoot van eenen zijner helden was, toeëigende door eene despotische daad, die hem naderhand diep berouwde. — De naijver tusschen de kinderen van deze verschillende vrouwen, bragt onheil en moord in zijn paleis, en eindelijk een oproer te weeg.

Zijn eigen zoon ABSALOM, volleerd in alle kunst om het hart des volks te stelen, bonsde den ouden vader van den troon; doch werd overwonnen en doorstoken; terwijl nog aan den avond van 's Vorsten leven ADONIA, ABSALOMS broeder, den troon wilde overweldigen, dien de vader voor SALOMO bestemd had. DAVID zag nog bij zijn leven dezen erfgenaam naast zich op den rijkszetel, dien hij weldra, door den dood, in gezegenden ouderdom afgeroepen, geheel aan hem overliet.

Indien ooit een vorstenzoon onder de gelukkigste omstandigheid een rijksbewind aanvaardde, dan voorzeker SALOMO. Immers het rijk van *Israël* strekte zich toen veel verder uit, dan het eigenlijk *Palestina.* Van daar de *Middellandsche Zee* de kust van *Kanaän* bespoelt, tot waar de *Eufraat* zijne stroomen doet vlieten langs de boorden; van daar waar de *Roode Zee* aan rotsen van het steenachtig *Arabië* zijne eeuwige dijken vindt, tot waar de *Libanon* hoog in de lucht zijne ruischende ceders statig verheft — was dit gebied. Cijnsbaar waren de omliggende kleinere volken, onderdanig in vreeze voor *Israëls* wapenen; verbondenen waren de magtige natiën *Fenicië* en *Egypte.* Zag men op het leger, hetwelk DAVID naliet, er was toen geen ter wereld zoo goed ingerigt, zoo wèlgeoefend, zoo vaak met lauweren gekroond. Zag men op het Staatsbestuur, dit was in alle deelen uitnemend geregeld. De godsdienst, welke de hechte band van dit ligchaam, welke de ziel er van was, stond waardiglijk op hare plaats, en geene afgoderij was in *Israël;* zij mogt voor de uitwendige vereering geenen tempel hebben, voor de inwendige had zij harten. De beschaving was vooruitgegaan en het volk stond op eenen veel hoogeren trap, dan toen SAUL het achterliet. Daarenboven *Israël* was rijk geworden. Niet alleen had het den oogst, dien vroeger dikwerf de vijand nam, zelf verzameld en was beschermd bij elk vreedzaam bedrijf en elke wèlverkregene bezitting, maar ook veel buit had het verzameld. Vooral de Koninklijke kas bezat onmetelijke schatten, deels in den krijg veroverd, deels ontsproten uit de inkomsten des Konings, en dagelijks vloeiden haar meerdere toe. — Intusschen in dit al is nog geenszins de vaste grondslag gelegd voor het gelukkig bestuur van DAVIDS opvolger. Alles hangt er van af hoe hij op dezen grondslag bouwen, welken weg hij inslaan, tot wat einde hij de rijke middelen gebruiken zal? — Zijne eerste bedrijven zullen kenmerkend zijn voor zijne regering.

Hij treedt niet op met het zwaard in handen; hij haakt er niet naar om zijne loopbaan met eene schitterende heldendaad te openen; neen; nadat hij de kroon onder godsdienstige handelingen ontvangen heeft, bidt hij om wijsheid ten einde te regeren. Regeren wil hij; niet oorlogen. Een vredevorst wil hij zijn, en inwendig en uitwendig de rust bewaren. Ten einde de rust binnen 's lands te handhaven, laat hij ADONIA en JOAB ter dood brengen en voorkwam daardoor oproer en burgerkrijg, die anders zouden zijn uitgebarsten. Ten einde den vrede buiten 's lands te doen voortduren, maakt hij den band met *Fenicië* door vernieuwing van een verdrag; dien met *Egypte* door een huwelijk met de Faraö's dochter vast. — Intusschen den vrede willende, weet hij ook waartoe hij dien wil; het is om de wetenschap die onder dezen olijftak groeit; het is om de kunst die onder deze schaduwen gekweekt wordt; het is om den landbouw, dien de vrede zegent; om den koophandel die op zijne vleugelen zweeft. — *Israël* zal in deze heilgoederen de vruchten plukken van den vrede, dien het zich eervol heeft verworven door lange en bloedige worsteling; en gelijk DAVID zijn roemrijke vader is voorgegaan om in den krijg en door den krijg alles te zijn, zoo wil hij zijn zoon voorgaan om in den vrede en door den vrede alles te zijn.

Ziet daar, M. H.! de beginselen van SALOMO, en in die beginselen den sleutel tot zijne regering. Wie is in schranderheid hem gelijk, die daar uitspraak doet tusschen twee moeders, die twisten om een kind? — Wie heeft zoo veel honger en dorst naar wetenschap als hij, die alles wil onderzoeken en Koning onder de geleerden is? — Wie bezit die levenswijsheid, welke hij bij elke gelegenheid openbaart? — dat vernuft en die vinding, welke niet staan voor de verwardste raadsels, de fijnste strikvragen? — En wie beminde de *kunst* als hij onder zijn volk? — Immers beloofd had hij te *Jeruzalem* voor JEHOVA eenen tempel te bouwen, en bouwstof bij menigte, schatten om daaraan te besteden had de vader hem nagelaten; maar de zamenstelling was aan hem overgegeven. Ofschoon gebonden aan den vorm, zijnde die van een regthoekig vierkant, zoekt hij het gebouw uit te voeren met eene tot in de kleinste bijzonderheden kennelijke pracht en kostbaarheid, met eenen smaak en zuiverheid, met eene eenheid

bij verscheidenheid, die den tempel van SALOMO tot den rang van de wonderen der wereld heeft verheven (*). — Vrijer was hij bij het oprigten van zijne paleizen, waarvan het voornaamste te *Jeruzalem* werd gebouwd. Hier dongen *Fenicische* kunst, *Israëlitische* rijkdom, en Salomonisch vernuft om den prijs, ten einde het prachtigste koningshuis daar te stellen. — Onder zijne lusthuizen was dat in de vallei van den *Libanon* zeer vermaard. — Hij ging verder. Eerst paleizen gebouwd hebbende, bevestigde hij steden, *Opper- en Neder-Beth-Horon*, *Megiddo Hazor* en *Gezer;* ja, hij bouwde eindelijk *geheele* steden. Als zoodanige worden inzonderheid twee genoemd: *Baälath* en *Thadmor*. Beide steden werden buiten het Joodsche land gevestigd; *Baälath* of *Baalbek* tusschen den *Libanon* en *Antilibanon*, in eene der schoonste streken van *Azië;* doch *Thadmor* of *Palmyra* verder oostelijk, op eene oäse in de woestijn. In groote en prachtige gebouwen rezen deze steden op. Zij zouden niet alleen dienen tot grensvestingen, maar ook tot handelplaatsen, want de karavanenweg naar *Babel* ging over *Palmyra*. — Aan den handel trouwens liet SALOMO zich zeer gelegen zijn; het verbond met de *Feniciërs* werd allengskens een handelverbond. Terwijl hunne gemeenschappelijke schepen van *Ezeon-Geber* naar *Ofir* stevenden, trokken hunne karavanen door de woestijnen van *Afrika* en *Azië*. — Niemand was grooter in den handel, dan hij. — En nog heb ik niet gesproken van de alles te boven gaande pracht zijner leefwijs: van zijnen paardenstoet, zijne vrouwenschaar, zijne ontelbare dienaren en hofbeambten; — van de kostbare leefwijs en den waarlijk verblindenden luister, waarmede hij zich naar de wijze der Oostersche Alleenheerschers omringde. — Maar waartoe de optelling van deze weelde, die wel eenen tooverschijn van gelukzaligheid verspreidt, doch niet gelukkig maakt; die althans eenen man als SALOMO niet kon voldoen. Hij zelf klaagde in den toon van het onbevredigde hart: *ijdelheid der ijdelheden;*

(*) De Salomonische tempel was niet groot. Hij was slechts 60 ellen lang, 20 breed en 30 hoog. Het Heilige der Heiligen besloeg 20 ellen van die lengte en was dus een vierkant; het Heilige de andere 40 en was dus een langwerpig vierkant, tweemaal zoo lang als breed. — Aan drie zijden was de tempel omringd door gebouwen van 15 ellen hoogte. Voor den ingang des tempels twee kolommen *Jachin* en *Boas*.

dat ál is ijdelheid. De weelde strafte ook in SALOMO haren dienaar door walging en ontvreemdde eindelijk hem ook de harten der onderdanen, terwijl de rust van buiten bedreigd werd. SALOMO was SALOMO niet meer toen hij stierf; — maar wat hij geweest was, zijn weinigen geworden.

Ik heb gezegd.

RICHARD LEEUWENHART EN SALADIJN.

Volgens de *Syrische* Chronijk van BARHEBRAEUS, uit het oorspronkelijke vertaald door

Dr. *D. BURGER, Jr.*

Toen toog de Koning van *Engeland* uit en ontnam *Cyprus* aan de *Grieken*. Vervolgens kwam hij het beleg slaan voor *Acco*. De *Franken* nu werden door zijne komst zeer versterkt. Binnen *Acco* waren twintig opperhoofden der *Arabieren*. Dezen zonden tot SALADIJN, zeggende: »Wij zijn reeds vermoeid en uitgeput door den langdurigen oorlog; en daarenboven benaauwt ons ziekte." Toen deed SALADIJN hen aan den zeekant uit de stad gaan en deed er anderen in hunne plaats binnentrekken. En daar dezen aan den strijd op de muren niet gewoon waren, kregen de *Franken* zeer de overhand, en rigtten zeven belegeringswerktuigen tegen éénen burgt op. De Koning van *Engeland* nu zond een gezant aan SALADIJN, en zeide: »Het schaadt niet wanneer ik en gij op ééne plaats zamenkomen en eene overeenkomst maken, die voor beide partijen voordeelig is." SALADIJN antwoordde: »Zoowel een overeenkomst van vrede als eene zamenkomst van ons beiden verdient tot stand gebragt te worden; want na eene vriendelijke zamenspreking en een maaltijd is oorlog niet meer betamelijk." — In deze dagen werd de Koning van *Engeland* ziek aan eene hevige ziekte, en de *Franken* werden door zijne ziekte in het oorlogvoeren belemmerd. En toen hij hersteld was zond hij weder naar SALADIJN, en zeide: »Gij zult het niet kwalijk nemen, dat ik mijn gesprek met u heb afgebroken, omdat de ziekte mij daarin verhinderde. Nu ben ik hersteld, en zend u de verklaring dat, indien gij het toelaat, ik u geschenken zal zenden; daar het koningen niet past,

geschenken, gezantschappen en vriendelijke woorden aan elkander te onthouden, ook al wordt er oorlog tusschen hen gevoerd; aldus toch leeren ons de instellingen onzer vaderen, de vorige koningen." — SALADIJN nu antwoordde: »Het is goed. Indien gij van ons wederkeerige geschenken aanneemt, dan nemen ook wij geschenken van u aan." En de gezant zeide: »Bij ons zijn valken, arenden en andere geleerde vogels, doch zij zijn ongesteld geworden, en wij verlangen, dat gij ons kippen en jonge duiven geeft, opdat wij ze voeden, en zij versterkt worden, en wij ze vervolgens aan u geven." En MALEK ADEL, de broeder van SALADIJN, die in een vrolijke luim was, zeide tot den gezant: »Dewijl de Koning van *Engeland* uit eene ziekte hersteld is, is hij belust op jonge duiven, en gebruikt de valken tot een voorwendsel." SALADIJN nu bekleedde den gezant met koninklijke kleederen en zond met hem vele kippen en jonge duiven en duiven. Daarna kwamen er wederom drie gezanten van de *Franken* tot SALADIJN en verlangden vruchten en sneeuw, en bekwamen het, en vertrokken. En men zeide, dat de Koning van *Engeland* met van tijd tot tijd gezanten met zulke ijdele boodschappen te zenden, geen ander oogmerk had dan om zich naauwkeurig te doen onderrigten aangaande de sterkte van SALADIJN, en van de koningen die met hem waren. En toen de strijd voor hen, die binnen *Acco* waren, te zwaar werd, zonden zij tot SALADIJN, en zeiden: »Indien gij ons geen hulp doet toekomen, dan geven wij de stad over." En daar SALADIJN, behalve dat hij de *Franken* door den strijd, die zij met hem moesten voeren, bezig hield, niets anders doen kon, verdeelden de *Franken* zich in twee deelen, en één deel streed met die van buiten, het andere met die van binnen. Toen die van binnen nu zagen, dat zij reeds zoo goed als overwonnen waren, wilden zij op voorwaarde van levensbehoud onderhandelen. En de *Franken* zeiden: »Wij geven u geen levensbehoud, zoo SALADIJN ons niet al de gevangene *Franken*, die bij hem zijn, overgeeft; en ons al de steden teruggeeft, die hij van ons heeft genomen." En toen zij tot SALADIJN gezonden en hem dit gemeld hadden, zeide hij: »Ik geef slechts drieduizend gevangenen voor de *Arabieren*, die binnen *Acco* zijn. En zoo de *Franken* mij *Acco* laten, geef ik hun voor die stad ééne andere stad. En zoo niet, laat hen dan *Acco*

met het zwaard innemen, als zij kunnen, even als ik de overige steden heb ingenomen." En toen de *Franken* dit hoorden, weêrhielden zij zich niet langer, maar beklommen de muren met ladders en drongen de stad binnen. En nadat zij veel bloed vergoten hadden, verzamelden zij diegenen, die overgebleven waren, in éénen hoek. En deze *Arabieren* zeiden tot de *Franken:* »Doodt ons niet, voordat wij naar SALADIJN zenden, met verzoek, dat hij ons met goud en gevangene *Franken*, overeenkomstig uwen eisch, loskoopt." En de *Franken* keurden het goed, en zeiden: »Indien SALADIJN ons binnen veertien dagen, namelijk vóór de nieuwe maan, tweehonderdduizend gouden dinars geeft en honderd gevangenen uit hen, wier namen wij zullen opschrijven, graven en heeren, enz., en vijftienhonderd gevangenen, wier namen ons niet bekend zijn; dan laten wij u los." En toen de *Arabieren* van *Acco* tot SALADIJN zonden, en hem de zaak bekend maakten, verzamelde hij zijne grooten en raadpleegde met hen. En zij zeiden allen met éénen mond: »Die *Arabieren* zijn onze broeders, en hoe zullen wij ons dan aan hen onttrekken?" En SALADIJN nam op zich het verlangde te geven. En terstond zond hij naar de verschillende streken van zijn rijk en verzamelde de gevangene *Franken*. En ten aanzien van het goud zeide hij: »Iedere tien dagen zal ik een derde geven." En toen tien dagen vervuld waren, zond hij tot de *Franken*, en zeide tot hen: »Laat terstond al de *Arabieren*, die bij u zijn, los, en ik zal u één derde van het goud geven, en onderpanden voor de twee andere derden; of geeft gij ons onderpanden voor het derde van het goud, dat gij ontvangt." En de *Franken* zeiden: »Ons woord alleen is u genoeg, en onze trouw die wij u in plaats van onderpanden geven." En het hart van SALADIJN werd verhard en hij nam het niet van hen aan. Toen werden de *Franken* vertoornd, en bonden al de *Arabieren* met touwen, en bragten ze buiten de stad op een heuvel, en hoopten vele stukken hout, en oude touwen, en wijnvaten, die betati genoemd worden, als een muur rond hen op, en trokken de zwaarden en kwamen er binnen en doodden ze allen; terwijl een wachtpost der *Arabieren* het stond aan te zien. En het getal der *Arabieren*, die op de muren van *Acco*, en daar binnen, en daar buiten, op den heuvel, gedood werden, klom op tot honderdduizend en achthonderd

zielen. Dit geschiedde in de zevende maand der *Arabieren*, in het jaar 587 der *Arabieren*, hetwelk is het jaar 1502 der *Grieken*, in de maand Ob. (1191 na CHRISTUS).

En wij hebben de vermelding van deze verovering een weinig uitvoerig gemaakt, omdat zij zeer beracht is onder de *Arabieren*, en zij boeken geschreven hebben over de nederlaag, die de *Arabieren* in dien tijd van de *Franken* ondervonden hebben.

En toen de *Franken Acco* hadden ingenomen, lieten zij daarin eene bezetting die voldoende was, om het te bewaren, en bouwmeesters om deszelfs muren op te bouwen, en zij togen naar den kant van *Arsof*. En SALADIJN trok ook met hen op. En dagelijks schermutselden zij met elkander, terwijl zij over den weg togen. En op een zekeren dag, toen de *Arabieren* op de bagaadje der *Franken* aanvielen, werd de Koning van *Engeland* vertoornd en viel met groot geweld op de *Arabieren* aan. En de *Arabieren* verstrooiden zich en velen hunner vloden, en er bleven bij SALADIJN niet meer dan zeventien mannen van de uitgelezensten der *Arabieren* en de hoornblazers en vaandeldragers. En zoo de *Franken* niet gevreesd hadden, dat er een hinderlaag was, en waren teruggetrokken; dan hadden zij op dien dag SALADIJN gevangen genomen, en de steunpilaar der *Arabieren* was gevallen.

En in die dagen zond SALADIJN bouwmeesters en ruiters, die het kasteel van *Bagras* van voorraad moesten gaan berooven en hetzelve verwoesten. En toen zij derwaarts gegaan en het voor een klein gedeelte verwoest hadden, hoorden zij, dat LEON, de bestuurder van *Cilicië* zich gereed maakte om hen te vertreden; en zij verlieten het en vloden. En de *Antiocheners* hoorden hunne vlugt, en zij kwamen naar *Bagras*, en vonden aldaar twaalfduizend maten tarw, en bragten die naar *Antiochië*. En dit was voor hen een groote vertroosting, dewijl de honger toen aldaar hevig was. En na eenige dagen kwam LEON en overmeesterde de *Franken* en ontnam hun *Bagras*.

En SALADIJN zond heen en verwoeste *Ascalon* en maakte dat ledig van menschen, omdat de *Franken Joppe* reeds opbouwden en daarin woonden, en dit tusschen *Jeruzalem* en *Ascalon* is. Daarom zeiden de *Arabieren*: »Wij kunnen het niet behouden." En SALADIJN ging naar *Jeruzalem*, en

nam het in oogenschouw, en versterkte het met mannen enz.

En in die dagen kwam tot hem MOEZ-EDDIN, de heer van *Melitene*, en beklaagde zich over zijnen vader, sultan KILIDZJ ARSLAN, en over zijne broeders, omdat zij hem *Melitene* wilden ontnemen. En SALADIJN ontving hem met eere, en gaf hem de dochter van MALEK ADEL, zijnen broeder tot vrouw, en zond hem naar *Melitene*, en sprak hem moed in zeggende, dat hij niet meer voor zijne broeders of voor zijnen vader moest vreezen.

En de Koning van *Engeland* zond tot SALADIJN, en zeide tot hem: »Zie! de zonen van onze partij en die van de uwe worden door het zwaard verdelgd. Tot wanneer zal het zóó zijn, dat onze zwaarden en uwe zwaarden dronken worden van bloed? Geef terstond de plaatsen terug, die gij van ons genomen hebt, vooral *Jeruzalem*, de plaats onzer aanbidding, want daarom zijn wij uitgetogen; opdat wij wederkeeren, en naar ons land gaan, en gij rust van ons hebt." Maar SALADIJN antwoordde: »Deze plaatsen waren oudtijds niet van u, maar van de *Grieken*. En in het begin van hunnen uittogt hebben de *Arabieren* ze aan de *Grieken* ontnomen. En toen de *Arabieren* een weinig verzwakt waren, zijt gij gekomen, en hebt ze hun ontrukt. En wij hebben onze plaatsen wederom aan u ontnomen. En wat gij van *Jeruzalem* zegt, dat het de plaats uwer aanbidding is; het is ook de plaats onzer aanbidding. En wij eeren en verheerlijken het meer dan gij, gelijk God ons bevolen heeft in zijnen koran."

En de Koning van *Engeland* zond wederom tot SALADIJN, en zeide: »Ik wil, dat uw broeder, MALEK ADEL, zich met mij verzwagere, door mijne zuster te trouwen, die met mij gekomen is, om in *Jeruzalem* te aanbidden. Indien gij dan de steden van de zeekust aan uwen broeder geeft, opdat hij alleen over de kasteelen en de steden heersche, terwijl al de dorpen voor de tempeliers en de hospitaliters zullen zijn, dan komt deze verzwagering tot stand. En ook ik geef aan mijne zuster al de steden van de zeekust, die in de handen der *Franken* zijn, en mijne zuster zal in *Jeruzalem* haar verblijf houden." Ook dit keurde SALADIJN niet goed, maar ADEL, zijn broeder werd ontstoken door begeerte, en zond grooten en oudsten tot zijnen broeder SALADIJN, opdat hij het zou aannemen. En toen hij zich er zeer tegen verzette, zeiden die

wijze mannen tot hem: »Wij weten, dat dit nooit gebeuren zal, en dat die vrouw, de dochter van een grooten koning, niet met een *Arabier* zal willen trouwen. En haar broeder weet dit ook wel, en het kan wel zijn, dat hij bij wijze van scherts, gelijk hij gewoon is, om zich door een vernuftigen inval te vermaken, deze boodschap heeft gezonden. Bedroef daarom uwen broeder niet." En aldus werd SALADIJN overgehaald en zond een gezant met het berigt zijner aanneming naar den Koning. En toen deze den gezant drie dagen bij zich had gehouden, zeide hij op den derden dag tot hem: »Deze drie dagen beproef ik dag en nacht mijne zuster over te halen, maar zij laat zich niet overhalen, en zij zegt, dat indien hij een opregt Christen wordt de zaak geschieden kan, en anders niet." Aldus ging de gezant van SALADIJN teleurgesteld heen.

En in die dagen stierf TAKI-EDDIN OMAR, de zoon van een der broeders van SALADIJN, op weg naar *Kelat*, toen hij het ging belegeren. En hij bragt hem terug en begroef hem in *Maifarkiet*. Deze haatte de Christenen zeer, en vergoot zonder barmhartigheid het bloed van ongelukkige *Armenische* landlieden in het land van *Gablegor*. Zijn zoon, MALEK MANZOR nu was bij hem. Deze versterkte zich in *Maifarkiet*, en zond tot SALADIJN, en zeide tot hem: »Indien gij mij de landen van mijnen vader, TAKI-EDDIN, niet laat behouden, verbind ik mij met BOKTAMAR, den heer van *Kelat*." Toen brak SALADIJN voor eenigen tijd de gemeenschap met hem af. En kort daarna gaf hij de landen van zijnen vader aan ADEL. En aan MALEK MANZOR gaf hij *Edessa* en *Charan* en *Samosate*.

En toen beide partijen, die der *Franken* en die der *Arabieren*, naar *Ascalon* optogen, en zich op zekeren dag neêrsloegen, stelden de *Arabieren* eene hinderlaag voor die *Franken*, die uit de legerplaats gingen, om hout te verzamelen. En toen de *Franken* de hinderlaag zagen te voorschijn komen, besteeg een ieder zijn paard en zij reden de hinderlaag der *Arabieren* te gemoet, en zij doodden drie grooten uit de dienaars van SALADIJN. En van de *Franken* werden slechts twee gemeene ruiters gevangen genomen.

En de Koning van *Engeland* zond een gezant tot ADEL en beklaagde zich bij hem over de hinderlaag, en zeide tevens tot hem: »Ik verlang u te zien en met u te spreken." En de *Franken*

plaatsten eene groote tent buiten hunne legerplaats, en ADEL kwam tot den Koning van *Engeland* en vertoefde dien geheelen dag aldaar, en tegen den avond scheidden zij van elkander. En de Koning zeide tot ADEL: »Ik verlang ook met den sultan, uwen broeder, even zoo in deze tent te vertoeven, en hem te zien, en met hem te spreken." En toen ADEL dit aan SALADIJN zeide, wilde hij niet, om twee redenen. Vooreerst omdat hij bevreesd was, en ten andere dewijl hij geen lust had, om zelf tot hem te gaan. Daarom antwoordde hij: »Het past niet, dat koningen te zamenkomen, voor dat de vrede gesloten is. En deze is tot nog toe niet gesloten. En indien hij verlangt, dat dezelve gesloten worde, dan versta ik zijne taal niet en hij de mijne niet, en er moet noodzakelijk een tolk tusschen ons zijn. Laat hem dus een gezant tot tolk maken, doch voor eene ontmoeting is geene noodzakelijkheid."

En toen het winter was, ging de Koning van *Engeland* naar *Acco*, en SALADIJN ging naar *Jeruzalem*. En hij zond vier-en-twintig-duizend gouden dinars, en kocht daarmede gevangene *Arabieren* uit de handen der *Franken* los.

En toen het jaar 588 der *Arabieren* was begonnen, kwamen de *Franken* naar *Ascalon* en begonnen de gebouwen dier stad te herstellen.

De markies nu die over *Tyrus* het bevel voerde, was in twist gekomen met den Koning van *Engeland*, omdat hij geen onafhankelijk beheerscher van *Tyrus* zijn mogt, en de Koning van *Engeland* voornemens was *Tyrus* aan hem te ontnemen. Daarom beloofde hij aan SALADIJN, dat hij met de *Arabieren* zou zijn en den oorlog tegen zijne stamgenooten zou ondernemen. En terwijl zijn gezant over deze zaak bij SALADIJN was, vielen op den markies, toen hij te paard reed, twee *Ismaëlitische* mannen als monniken gekleed aan. En toen een hunner hem met een dolk getroffen had, vlugtte zijn medehelper naar eene kerk, welke in die nabuurschap was. Den markies nu, die gewond was, bragt men ook in deze kerk. En toen de *Ismaëlitische* monnik, de medehelper van hem, die den markies getroffen had, zag dat deze nog sprak, viel ook hij midden in de kerk op hem aan en herhaalde den stoot, en hij stierf terstond. En toen de *Franken* deze twee *Ismaëliten* gevangen namen en hen pijnigden, zeiden zij, dat

de Koning van *Engeland* hen gezonden had. En wegens den haat, die tusschen hen beiden was, geloofden de *Franken* de woorden van deze moordenaars. En naderhand kwam het uit, dat SINAN, het opperhoofd der *Ismaëlieten* hen gezonden had. De Koning van *Engeland* nu gaf *Tyrus* aan graaf HENRI. En deze trouwde tegen de wet de vrouw van den markies, terwijl zij zwanger was.

En de *Franken* versterkten zich en gingen *Arom* belegeren. En zij ontnamen het stormenderhand aan de *Arabieren*, en doodden een iegelijk, die daar binnen was.

En in dien tijd overmeesterden de *Franken* eene groote karavaan der *Arabieren*, die uit *Egypte* kwam en goud aan SALADIJN bragt.

En SALADIJN hoorde, dat de *Franken* zich met groote kracht gereed maakten, om naar *Jeruzalem* te gaan. En hij zond heen, en verzamelde zijne troepen, en maakte zich tot den strijd gereed. En hij versterkte de muren van *Jeruzalem* en bedierf al de vijvers met water, die buiten *Jeruzalem* waren. En toen de *Franken* gereed waren om naar *Jeruzalem* te gaan, stond de Koning van *Engeland* het hun niet toe, want hij zeide: »Het land van *Jeruzalem* is een dorstig land, en de *Arabieren* hebben al het water, dat rond de stad is, bedorven, en de rivier is meer dan een parasang verwijderd. En meent niet, dat *Jeruzalem* gelijk is aan *Acco*. Gelooft, dat indien er geen zee was, wij het geen twee dagen voor *Acco* hadden kunnen uithouden." En zij gaven allen aan zijnen raad gehoor, en braken op naar den kant van *Gaza*. Hoezeer nu SALADIJN zich verheugde, dat zij hun aangezigt van *Jeruzalem* hadden afgekeerd, werd hij echter bevreesd voor *Egypte*. Toen zond de koning een gezant tot SALADIJN, en zeide: »Meen niet, dat ik mij uit vrees of zwakheid verwijderd heb; want de ram gaat niet achterwaarts dan om te stooten. Daarom indien gij op de voorwaarde, die wij verlangen, vrede maakt, dan is dit goed voor u. Zie! ik heb het u doen weten." En na vele gezantschappen werd er vrede gemaakt, op voorwaarde, dat de *Franken* de streken, die zij hadden, te weten: *Joppe* en deszelfs gebied, en *Cesaréa*, en *Arsof*, en *Chaifa*, en *Acco* zouden behouden; maar dat *Antiochië*, en *Tripoli* en de overige plaatsen in de magt der *Arabieren* zouden blijven, en *Ascalon* verwoest zoude wezen. En SALADIJN gaf aan

de *Arabieren* de som goud, die zij aan het opbouwen van *Ascalon* besteed hadden. En de weg werd geopend, en vele *Franken* kwamen in *Jeruzalem* om te aanbidden. En SALADIJN eerde hen allen en gaf hun geschenken en voertuig. En men zegt, dat de Koning van *Engeland* tot SALADIJN zond en zeide: »Eenen iegelijk uit de *Franken*, die mijn teeken niet bij zich heeft, moet gij niet toelaten in *Jeruzalem* binnen te komen." En SALADIJN vergaderde zijne wijzen, en vroeg hun: »Wat bedoelt de Koning hiermede?" En toen zij geraadpleegd hadden, antwoordden zij hem: »De groote reden van het uittrekken der *Franken* is niets anders dan het aanbidden in *Jeruzalem*. En wanneer zij dit verkregen hebben en naar hun land wederkeeren, verlangen zij niet meer om uit te trekken. Daarom belet de Koning hen dit, opdat zij op een anderen tijd, wanneer hij wil uittrekken, bereidwillig en vaardig mét hem uittrekken." En toen SALADIJN dit begreep, zond hij en zeide tot den Koning: »Deze lieden zijn vreemdelingen, en na den vrede kan ik ze niet bedroeven. Indien gij het hun beletten wilt, staat het u vrij."

En na den vrede ging SALADIJN naar *Beirut*. En tot hem kwam BOHEMUND, de vorst van *Antiochië*. En SALADIJN vereerde hem met groote eerbewijzen, en bekleedde hem en de veertien grooten, die bij hem waren, met koninklijke kleederen, en gaf hem de helft der inkomsten van het land van *Antiochië*, dat de *Arabieren* genomen hadden. En SALADIJN bewonderde den vorst, omdat hij zonder vrees en met vertrouwen tot hem gekomen was. En daarom eerde hij hem des te meer, en liet hem heengaan in vrede.

En van daar toog SALADIJN naar *Damascus*. En de Koning van *Engeland* stelde in *Acco* Graaf HENRI, den zoon zijner zuster aan, en voer zelf over de zee om naar zijn land te gaan. En men zegt, dat hij stierf vóór dat hij het bereikte.

EEN BEZOEK BIJ DEN PASCHA VAN SMYRNA, IN HERFSTMAAND 1853.

(Uit den brief van een *Nederlandsch* Zee-Officier ter reede aldaar.)

Zaturdag, den 24sten September, ontvingen wij eene dienstnoodiging om den Schout-bij-nacht naar den Pascha te ver-

gezellen. In groot uniform gekleed begaven wij ons in vijf sloepen ten tien ure van boord, namen den Consul-Generaal VAN LENNEP, met den Kanselier KUHN en verder gevolg in onze sloepen op, en roeiden vervolgens naar het west-einde der stad, waar wij bij de nieuwe en groote kazerne aan wal stapten.

Aan de landingplaats stonden twee lieve rijtuigjes, ieder met twee paarden bespannen, en 5 rijdpaarden van echt *Arabisch* ras, voor ons gereed. De paarden waren rijk getuigd en één vooral was een schilderachtig vlug, mooi beest. Het rijkst waren de zadelkleeden of sjabrakken; zij waren rood, paarsch, of blaauw, met goud- of zilverdraad geborduurd. Daar het huis van den Pascha zeer nabij was, verkoos de Schout-bij-nacht er heen te wandelen.

Vóór de kazerne, een ruim, groot gebouw, in den smaak der onzen, stond een gedeelte der soldaten onder de wapenen; zij waren gekleed als de *Europesche* infanterie, met uitzondering van het roode *Turksche* mutsje (*fez*), dat zij in plaats van de sjako droegen. Het huis van den Pascha-zelf zag er van buiten oud en vervallen uit; het is een vierkant gebouw met een plein er voor, door niets Oostersch of vreemds gekenmerkt. Het beneden gedeelte scheen voor de bedienden en wachters bestemd.

Naar binnen gaande, traden wij langs eene dubbele rij officieren, soldaten, bedienden, enz., gingen toen eenige trappen op, en kwamen zoo op de tweede verdieping, waar ons de Pascha aan de deur eener bijna vierkante zaal stond op te wachten. Hij geleidde den Schout-bij-nacht naar eene canapé, waarop beiden toen plaats namen. Intusschen waren wij, naarmate wij binnenkwamen, aan den Pascha voorgesteld, en hadden achtervolgens plaats genomen òf op eene breede ottomane onder de ramen, die uitzigt op de baai en reede verleenden, òf op leuningstoelen, die met eene tweede canapé langs de wanden der zaal waren geplaatst. De Schout-bij-nacht zat aan de linkerzijde van den Pascha, aan wiens rechterhand de Consul zat; daarnaast de Kolonel W., gelijk aan de linkerzijde van den Schout-bij-nacht de Kolonel S.; dit schenen bepaalde plaatsen te zijn. Wij anderen bemoeiden ons minder met de etikette, en namen plaats, waar wij die vonden. De opgenoemde meubelen waren allen naar den laatsten

smaak, met zijde overtrokken; de grond was belegd met eene soort van fijne matten; ook hing er een spiegel in de zaal waarboven de *Turksche* halve maan was uitgesneden. Andere meubelen of versiersels waren er geene.

Pascha ISMAËL is een man van omstreeks 40 jaren en van een zeer innemend, aangenaam voorkomen; hij is van middelbare lengte, vlug in zijne bewegingen, en juist het tegengestelde van het bekende *Turksche* type. In plaats van een deftigen, onbeweeglijken *Turk* zagen wij een *Europeaan* uit de beschaafdste kringen voor ons. Behalve het roode mutsje was ook hij geheel op de *Europesche* wijze gekleed, en droeg een blaauw jasje, welks kraag en opslagen, borst en rug, rijk met goud geborduurd waren. De witte cachemiren broek was belegd met een breed galon, en zijn schoeisel was mede *Europeesch.* Aan het gevest van zijn sabel blonken eenige edelgesteenten. Zijne oogen waren bruin en levendig; zijn haar, baard, en knevels waren donkerbruin.

De Pascha is een geboren *Griek* van *Bournabas*, een dorpje nabij *Smirna*, waar al de buitenverblijven der *Smirnioten* liggen. Als kind nog werd hij voor slaaf verkocht aan een rijken *Turk*, die hem naar *Constantinopel* medenam en hem daar eene goede opvoeding deed geven. Steeds evenzeer met hem ingenomen zond hij hem later naar *Frankrijk*, waar hij toen verscheidene jaren te *Parijs* vertoefde en in de medicijnen studeerde; hij kwam vervolgens als bekwaam en gunstig bekend geneesheer naar *Turkijë* terug. Spoedig werd hij daar lijfarts van den Grooten-Heer, en steeg alras zoo hoog in diens gunst, dat hij met verschillende staats-ambten bekleed werd; laatstelijk was hij Minister van koophandel te *Constantinopel.* Doch toen de *Oostenrijksch-Amerikaansche* oneenigheid ter reede van *Smirna* de tegenwoordigheid eener krachtige hand noodig maakte, werd hij tot Pascha van dit gedeelte van *Klein-Azië* benoemd.

Niet lang na onze aankomst bij den Pascha werden ons *Turksche* pijpen aangeboden; ook deze zijn, op de aarden koppen na, een voortbrengsel van *Europesche* nijverheid. De tabak was uitmuntend; wij rookten twee pijpen, terwijl, gelijk men weet, het aanbieden van meer dan éóne pijp een bewijs van groote welwillendheid is. Tusschenbeiden werd ons een kopje echte *Turksche* koffij — in *Holland* zou men het

koffijdik genoemd hebben — aangeboden. De kopjes waren zeer klein en hadden in vorm iets van een klein soort *Japansche;* zij stonden in zilveren bekertjes, ongeveer als onze eijerdopjes, doch zonder voet; zoodat men ze niet dan uiterst voorzigtig kon neêrzetten. Niettegenstaande de koffij op dik geleek, was de smaak zeer goed en sterk, zoodat wij dien nog langen tijd daarna proefden.

De bedienden waren, met uitzondering der roode mutsjes, mede op *Europesche* wijze gekleed, en geleken sterk op onze koffijhuisjongens. Met groote behendigheid en naauwkeurigheid wisten zij de ondereinden der bijna twee *Nederlandsche* ellen lange pijpen, aldus op den grond en op een daarvoor bestemd zilveren of koperen bord te plaatsen, dat zij, met eene sierlijke wending, de mondstukken bijna in den mond der rookers bragten. Die mondstukken waren van amber, en verscheidene daaronder versierd met een juweelen ring; hun waarde wordt op twee- of driehonderd guldens geschat, zoodat de dertig pijpen nagenoeg eene waarde van *f* 9000 hadden. ISMAËL-Pascha heeft tegen de gewoonte van het Oosten slechts ééne vrouw; men zegt echter, dat hij ook eenige slavinnen heeft.

Wij vertrokken op dezelfde wijze als wij gekomen waren.

TWEE SCHEPEN.

Wij zaten op den spoortrein in eene diligence, waar niet gerookt mogt worden, en waarvan de acht plaatsen door vijf dames en drie heeren bezet waren. Allerlei ongelukken en tegenspoeden waren de *revue* reeds gepasseerd; men had reeds menig verhaal gedaan, en kwam nu tot de vraag: welke rampen of verliezen wel het smartelijkste vallen?

— Ik weet niet — zeide een der heeren, een bejaard man van deftig voorkomen, op wiens gelaat zich hoogen ernst aan innemende vriendelijkheid paarde — ik weet niet, of gij het wel ééns met mij zult zijn, maar het komt mij voor, dat een ongeluk niet zóó veel smart veroorzaakt als een toevallig verzuimd geluk. Een bezoek niet gebragt, eene reis niet ondernomen te hebben, omdat er geene bepaalde noodzakelijkheid voor bestond, en dan te vernemen, dat men daardoor de

vervulling van dierbare wenschen verijdeld, zijn levensgeluk misschien verspeeld heeft, dat geeft wel niet het bitterste maar het pijnlijkste berouw. Het ongeluk laat zich uitputten en heeft, gelijk alles wat in wezenlijkheid bestaat, zijne grenzen; maar de verbeelding is onuitputtelijk in het afmalen der zaligheden van een geluk, dat wij verzuimd hebben te grijpen toen het nabij was.

Meer dan twintig jaren geleden woonde ik in *Zwitserland*, niet ver van een *Engelschman* die de *spleen* had. In het eerst trok ik mij dat niet bijzonder aan, omdat deze ziekte gewoonlijk meer voortkomt uit den invloed van het klimaat en ligchamelijke ongesteldheid, dan uit stoornis der zielsverrigtingen; bovendien loopen de zonen van *Albion*, als zij daarmede behebt zijn, er zoo lastig meê te koop, dat het opwellend medelijden spoedig onderdrukt wordt. Hier echter was het anders, gelijk ik eerst laat vernam, toen de man mijn medelijden niet meer behoefde; het was een volmaakt geregtvaardigde melancholie: het was rouw over verzuimd geluk.

De *Engelschman* heette ARTHUR GIBBON en had in *Britsche* zeedienst den rang van Kapitein verworven. Toen hij nog een minderen rang bekleedde maar toch reeds over eenen bodem bevel voerde, werd hij door eene hevige ziekte aangetast, juist op het oogenblik dat zijn schip in eene *Amerikaansche* haven binnenliep, waar het eenigen tijd zou vertoeven. Gelukkig woonde in de nabijheid dier haven een vriend van zijnen vader, die een uitgestrekt landgoed bezat, en het zich tot een geluk rekende den zieken Kapitein bij zich te huisvesten en hem zorgvuldig te doen oppassen. Deze *Amerikaan*, BINET geheeten, had een talrijk gezin, en zijn oudste zoon GEORGE was verloofd met zekere Miss JESSIE, de dochter van een arm geworden koopman, die op het kantoor van BINET geplaatst was.

GEORGE BINET beminde de schoone JESSIE hartstogtelijk, en zijn vader, hoewel hij, wat rang en vermogen betrof, liever wenschte dat zijn zoon eene andere keuze deed, wilde niet hardvochtig zijn, maar door zijne toestemming het geluk van den jongeling bevorderen. Deze echter was naauwelijks verloofd en van het bezit zijner geliefde verzekerd, of een andere hartstogt, die eene poos gesluimerd had, ontwaakte in hem met nieuwe hevigheid: de zucht tot het spel. Daar hij, buiten

zijnde, aan die drift geen teugel kon vieren, maar ze zorgvuldig geheim moest houden, was GEORGE onder allerlei voorwendsels dagen achtereen afwezig. JESSIE scheen zich dit niet bijzonder aan te trekken, en zoo werd dan ook door de overigen aan zijne gedurige uitstappen niet veel gewigts gehecht.

De zieke Kapitein herstelde langzamerhand en sleet in den familiekring van BINET, waartoe nu ook JESSIE met hare ouders behoorde, alleraangenaamste dagen. Maar terwijl zijn ligchaam eene weldadige rust genoot, verdween de rust van zijn gemoed al meer en meer; in één woord, om niet in den romanstijl te vervallen: — hij vatte eene hevige liefde voor JESSIE op. Dat kon bij eenen man, die reeds zoo veel van de wereld gezien had, en na eene loffelijke loopbaan reeds naar eene rustige haven begon uit te zien, geen vlugtige luim zijn. Hij gevoelde dat JESSIE de vrouw was, die de Voorzienigheid voor hem bestemd had. Maar hoe kon hij eenige hoop op haar bezit voeden, of zelfs eene bekentenis zijner gevoelens wagen? Zij was de toekomstige schoondochter van zijnen gastvriend. En JESSIE-zelve bleef in haar gedrag jegens hem zoo ernstig en koel, dat hij zelfs niet in zijn hart de vraag durfde wagen: of zij haren bruidegom wel inderdaad lief had. Over het geheel scheen zij voor liefde niet zeer vatbaar te zijn; hij hield het er voor, dat zij ook hare betrekking tot GEORGE als 't gevolg beschouwde van eenen pligt jegens hare ouders, die er gelukkig door konden worden; als eene roeping die zij met méér naauwgezetheid volgde, naarmate die minder met de neiging van haar hart overeenkwam.

Na verloop van eenige weken ontving hij bevel om met zijn schip naar de *Kaapverdische eilanden* te stevenen, en in die wateren op kapers en zeeroovers te kruisen. Met nameloose smart in den boezem, maar met eenen glimlach en een gelukwensch voor de aanstaande verbindtenis van JESSIE op de lippen, nam hij afscheid.

Haar lot nam welhaast een gansch anderen keer dan hij had kunnen voorzien. De speelwoede van haren verloofde leidde tot eene katastrophe, waarbij niet alleen de som die voor zijne vestiging bestemd was te loor ging; maar die zijnen vader ook noopte om, op den aannemelijken grond dat zijn zoon nog te ligtzinnig was om te huwen, eene verbindtenis te verbreken, die van den aanvang af zijnen bijval toch

niet gevonden had. JESSIE ontving dat berigt kalm en met eenen glimlach. Zij wist haren vader te bewegen om nu niet langer op de plaats te blijven, maar eene betrekking te aanvaarden, die hem uit eene der *Spaansche* Koloniën was aangeboden. Van GEORGE nam zij geen afscheid, en weldra bevonden zich vader, moeder en dochter op zee, aan boord van de oorlogsbrik *Penthesilea*.

De bedrukte ARTHUR GIBBON had inmiddels met zijn schip, den *Dolfijn*, eenige rijke bodems genomen, zoodat zijn aandeel in de prijzen belangrijk was; daarbij kreeg hij uitzigt op spoedige bevordering, en hij had zich dus gelukkig mogen noemen, wanneer niet juist deze lotsverwisseling, die hem in staat stelde aan het voorwerp zijner liefde een bevoorregt leven aan te bieden, hem dieper haar onherstelbaar verlies had doen gevoelen. In de gesprekken met zijne officieren liet hij het voornemen blijken, om dadelijk na hunne aankomst in *Engeland* de dienst vaarwel te zeggen. Diepe zwaarmoedigheid had zich van hem meester gemaakt, en alle pogingen om hem te verstrooijen en op te beuren waren vruchteloos.

Zoo was het met hem gesteld toen op zekeren morgen een schip gepraaid werd; het was de *Penthesilea*. De officieren der beide schepen waren met elkander bekend, en die van den *Dolfijn* werden genoodigd om aan boord van de *Penthesilea* te komen ontbijten. Dat oogenblik, helaas, was het beslissende, door een ongunstig lot uitgekozen om twee menschen van hun levensgeluk te berooven, juist toen zij onverwacht in de gelegenheid waren om het voor altijd te verzekeren. Men trachtte GIBBON te bewegen om van de partij te zijn; maar hij had aan boord van de *Penthesilea* niets te doen; in zijne sombere stemming schuwde hij vreemde gezigten, en hij was blijde eene reden van weigering te vinden in de noodzakelijkheid om aan zijn eigen boord te blijven, gedurende de afwezigheid van den eersten officier, die vurig wenschte zijne vrienden te bezoeken, en aan wien hij het verlof daartoe niet wilde weigeren. De sloep werd uitgezet en roeide weg: de teerling was geworpen.

De officieren keerden terug, de beide schepen vervolgden hunnen koers en verloren elkander weldra uit het gezigt. GIBBONS kameraden verhaalden hem van een ongemeen schoon *Amerikaansch* meisje, dat zij aan boord van de *Penthesilea*

ontmoet hadden. Ofschoon hij naar geene verdere bijzonderheden vroeg, moest toch eene nadere beschrijving zijne opmerkzaamheid gaande maken, en toen hij den naam JESSIE hoorde uitspreken, beving hem een angstig voorgevoel. Maar JESSIE moest immers sinds lang de gade zijn van GEORGE BINET? En men sprak immers van eene Miss? En BINET kon niet mede op het schip zijn geweest; want niemand had hem gezien, of hooren noemen! Maar indien zij het eens ware geweest!... indien eens hare betrekking tot BINET ware verbroken!.....

De *Penthesilea* zette inmiddels hare reize voort; maar na eenige dagen werd zij door een hevigen orkaan overvallen. Zij verloor hare masten, kreeg een lek, en was den ondergang nabij, die, door de inspanning van het scheepsvolk aan de pompen, vertraagd maar niet verhoed scheen te kunnen worden. In die omstandigheden verloochende JESSIE haren moed en geestkracht niet. Zij bemoedigde hare ouders, en bewoog hen zelfs om eenige rust te zoeken; maar zij-zelve ging op het dek en zag den strijd der elementen biddend, doch onverschrokken aan. Een oude matroos, die later deze bijzonderheden verhaalde, en op wien hare moedige houding en godsdienstige kalmte diepen indruk maakten, naderde haar en vroeg:

— Hebt ge nog iemand op de wereld, Miss! die u dierbaar is, en zich niet hier bevindt?

Op deze vraag van den eenvoudigen zeeman barstte zij uit in tranen.

— Het is niet gezegd — ging hij voort — dat wij niet nog allen te zamen weêr op het drooge komen, maar zoo gij, voor 't ergste geval, nog aan iemand eenig berigt wilt geven, schrijf het dan op; wij zullen 't in eene flesch doen en in zee werpen.

JESSIE ging dadelijk in de kajuit, en schreef op een stukje papier het volgende:

»Aan ARTHUR GIBBON, Officier bij de *Engelsche Marine*.

»Ik ben op het schip *Penthesilea*, dat vergaat. Het uit»zigt op den dood geeft mij vrijheid om u te zeggen, dat »ik u onuitsprekelijk lief heb gehad, en met die liefde mijn »laatste oogenblik te gemoet zie.

»JESSIE."

De matroos hielp haar het blaadje in eene flesch doen en deze waterdigt sluiten, waarop JESSIE zelve haar over boord wierp.

Er verliep nog een geheel jaar eer het schip, waarop GIBBON zich bevond, naar *Engeland* terugkeerde. Gedurende al dien tijd bleef hij ter prooi aan de onzekerheid en twijfelingen, die de ontmoeting der *Penthesilea* in hem hadden doen ontstaan. Hij wilde terstond na zijne aankomst naar *Amerika* schrijven, en naauwkeurig naar het wedervaren zijner vrienden aldaar onderzoeken. Naauwlijks aan wal gestapt ontving hij zijne benoeming tot kapitein en kommandant van een naar *Indië* bestemd fregat, maar tevens in een verzegeld paket van de Admiraliteit, het briefje van JESSIE, dat in de flesch aan een verre kust gevonden en naar *Londen* gezonden was.

ARTHUR GIBBON kon er nu niet langer aan twijfelen, dat zij het geweest was, die hij aan boord van de *Penthesilea* had kunnen wedervinden. Dat het schip gezonken was, en maar zes matrozen zich met een der sloepen hadden kunnen redden, was algemeen bekend. BINET zond hem uit *Amerika* nadere inlichtingen omtrent de aanleiding tot de reis van JESSIE en hare ouders. ARTHUR zag nu hoe rampzalig het verzuimd bezoek op de *Penthesilea* in de gevolgen voor hem was. Hij zou er JESSIE, ontslagen van hare vroegere verbindtenis hebben wedergevonden; haar en hare ouders had hij aan boord van den *Dolfijn* kunnen overnemen, om hun een zéker geluk aan te bieden in plaats van de onzekere toekomst, die zij te gemoet gingen. Met hem zou JESSIE behouden in *Engeland* zijn aangekomen; zij ware dan nu zijne gade, en hij de gelukkigste der stervelingen geweest! — Wanhopend wrong hij de handen, en beschuldigde in ijlhoofdige smart den Hemel, het toeval, maar bovenal zich-zelven.

Geen wonder dat hij de dienst vaarwel zeide en *Engeland* verliet. Hij begaf zich naar *Zwitserland* en woonde eenige jaren nabij *Lausanne*. Menigmaal zag ik hem dáár eenzaam rondzwerven. Zeker zou het verlies van JESSIE langs den gewonen weg hem niet zoo geheel hebben vernietigd. Maar hij had zijn geluk kunnen bereiken, en de gelegenheid daartoe verzuimd; dit maakte hem de wereld, de menschen, zichzelven tot een last, en wij gevoelen er de mogelijkheid van.

Daarom zeg ik: dat geen ongeluk zulk een diepe smart kan veroorzaken, als een verzuimd geluk.

Eens ontving GIBBON bezoek van een vreemdeling, en ik zag hem, in diens gezelschap, zoo niet opgeruimder dan toch spraakzamer en levendiger dan te voren. Zij deden te zamen uitstapjes in de omstreken, en bezochten de menigvuldige schoone punten aan het meer van *Genève*. Op eenen avond toen zij van de overzijde in eene boot terugkeerden, kwam er plotseling een onweder op; hevige rukwinden verkeerden het anders kalme watervlak in eene woedende zee, die het ranke vaartuig dreigde in te zwelgen. GIBBON stond kalm aan het roer, gaf den schipper bevelen, en scheen zich weder aan boord van een schip te midden van den bruisenden oceaan verplaatst te gevoelen. Toen echter de storm begon te bedaren en de boot het gevaar te boven was, drukte hij eensklaps den vreemdeling de hand, en sprong — of sloeg over boord. Hem te redden ging menschelijke krachten te boven.

De vreemdeling was GEORGE BINET, die van de dwalingen zijner jeugd teruggekomen en een achtenswaardig man geworden was. De geheimzinnige betrekking tusschen zijne voormalige bruid en den Kapitein was hem niet onbekend gebleven, en hij verlangde GIBBON in zijne smart op te beuren. Het treurige uiteinde van dezen trof hem diep, en van hem vernam ik de geschiedenis in al hare bijzonderheden.

DE VRIJBUITER IN 1573. (1)

DOOR

C. G. WITHUYS.

Heeft vaak de Spaansche tirannij,
Toen ALVAAS wreede hand ons land
Omsloot als met een ijzren band,
Hier goed gekost en bloed er bij;
Zag nacht bij nacht en dag aan dag
Er droef op streek en steden neêr,
Waar ieder etmaal graven meer
Voor martelaren delven zag!...
Ook menig gruwel, koel begaan,
Kwam 't Spaansche bloedheir duur te staan.

(1) *Vide* HOOFT, *Nederl. Hist.*, in f°., bladz. 309. Uitgave van 1703.

Ruw stak, in de oude gramme luim,
De gure Maart den bitsen kop
Vol onverbidbre buijen op (2),
En huifde 't meir met barnend schuim,
En joeg, op d' adem van het Noord,
Gestaâge orkanen, met de plaag
Van vloed aan vloed, bij vlaag aan vlaag
Van regens, over Holland voort,
Toen ALVAAS trots, door klei en slijk,
Naar Haarlem hulp zond langs den dijk. (3)

Ruim honderd ruiters rukten aan (4),
Om FREDRIK in 't verhard beleg,
Met lans en zwaard, ter dienst te staan;
Toen 'T HOEN, verwittigd van hunn' weg,
Om roem en buit een daad bestond,
Die, 't brein eens kloeken veldheers waard, (5)
In de uitkomst geen gelijke op aard
Dan mooglijk eens in Peru vond; (5)
Een daad die in 't Geschiedboek leeft,
Waar eeuwige eer zijn naam omgeeft.

De vrije buiter ploegt het IJ:
Twee open jagten, zaâm bemand
Met zestien roeijers, wijst zijn hand
Een rak, waar 't best te landen zij. (7)
De Spanjaard denkt niet aan gevaar...
Wat zou dat kleine geuzental? —
Doch wie de kans van d' overval
En de achttien vuurroers zijner schaar (8)
Miskenn'; niet 'T HOEN: hij kent hun kracht
En weet — de bende is in zijn magt.

---

(2) In Maart; zegt WITSEN GEYSBEEK in de aant. op den *Y-stroom* van ANTONIDES, bladz. 231.

(3) Waarschijnlijk de *Sloterdijk*.

(4) Honderd-en-vijftig, volgens HOOFT.

(5) 'T HOEN was maar een eenvoudige huisman (boer).

(6) PIZARRO, met een handvol volks, onderwierp bijkans geheel *Peru* aan zich door de magt der vuurwapenen. 'T HOEN was hier eenigermate in hetzelfde geval als PIZARRO; want de *Spaansche* ruiters hadden maar speren en zwaarden, en waren dus weerloos; vermits zij niet voortkonden, evenmin te voet als te paard.

(7) „Een rak dyx, daar ter *zyde* geen' uitvlucht was"; schrijft HOOFT.

(8) Van zestien roeijers en twee stuurlieden, waaronder, denkelijk, 'T HOEN-zelf.

Hij laadt en zet er negen af,
In 's vijands rug. Zijn tweede boord
Roeit snel hem langs het dijkrak voort,
Dat hij bestemt tot 's vijands graf. —
De bende struikelt tred voor tred
En vloekt den poelweg dat het klinkt,
Waar 't ros bij elken stap verzinkt. —
'T HORN stuift in 't hem gedienstig wed
Vooruit, en onder krijgsgeschal
Treên de andre negen óók aan wal.

Met pantser noch helmet bezwaard,
In 't luchtig kleed een ligte last,
Staan ze op de weeke dijkkruin vast,
En wachten, man aan man geschaard.
Den vijand, die 't hem dreigend lot
Niet gist; maar 't schamel negental,
Dat honderd ruiters stuiten zal,
Als arme bedelhoop bespot;
Tot hij, hoe traag het strijdros loop',
In 't schot komt van dien bedelhoop.

Dáár barsten negen donders los,
En weêr, en weêr, en immer voort,
En, zéker mikkend, treft en moordt
Een kogelregen man en ros;
En paard aan paard, en man aan man
Stort neder en verspert den dijk,
En nergens is er schuts of wijk
Waar één den dood ontvlieden kan:
Als halmen door een zeis geveld
Slaan paard op paard, en held op held.

De vóórste rijen zonken reeds,
De ontbloote dunnen meer en meer;
En storten vérdre rijen neêr:
De koele negen náadren steeds.
Zij laden 't kruid, zij laden 't lood,
En leggen 't vuurroer op den mik,
Gewis van hand, gewis van blik,
En streng als de engel van den dood;
Geen lont verflaauwt, geen kogel mist,
Geen schot, geen enkel, wordt verkwist.

Geklag, gebrul, gevloek, geween,
De wanhoopskreet, de jammertoon,
Gekerm van levenden en doôn,
Klinkt zielverscheurend ondereen.
„Gewend! Gewend! Terug! Terug!
„Geen uitkomst is er dan in 't vliên!
„Wat nood, dat ze onze hoeven zien!
„Maak, Moeder Gods! de paarden vlug!"
Schreeuwt alles, alles; doch de moord
Dooft stem aan stem, bij ieder woord.

En 't immer smeltend overschot,
Dat glijdt, of valt, of zakt in 't slijk,
Wendt moeilijk op den smallen dijk,
En vloekt den weg, en vloekt het lot,
En vloekt zijn hopliên bovenal
Wier misslag hen verdelgt van de aard;
Want dreigend, man aan man geschaard,
Staat vóór hen 't andre negental:
Dat wacht hen op, en slist hun lot,
Zoo ras zij komen onder 't schot.

Dáár barsten negen donders los,
En weêr, en weêr en immer voort,
En, zéker mikkend, treft en moordt
Een kogelregen man en ros;
En paard aan paard, en man aan man
Stort neder en verspert den dijk,
En nergens is er schuts of wijk
Waar één den dood ontvlieden kan:
Als halmen door een zeis geveld
Slaan paard op paard, en held op held.

„Geef 't op! Geef 't op, of 't is te spâ!"
Schreeuwt elk. — Iets wits: een doek of veêr,
Wordt opgestoken aan een speer. —
Vergeefsch: géén uitkomst; geen genâ!
Van vóór en achter zwelgt en braakt
Het achttiental van roeren, dood
Of doodswond, in onmijdbaar lood:
Geen buiter, die zijn wit niet raakt;
Geen lont verflaauwt, geen kogel mist,
Geen schot, geen enkel wordt verkwist.

Hier baten harnas, zwaard noch lans,
Noch jeugd noch kracht; — ervaring, list,
Noch krijgsmanskunst, noch moed beslist:
Het vuurroer laat geen keus, geen kans.
Geen ros, geen ruiter, die 't ontkomt. —
Vernield, vernietigd, ligt de schaar
Der Spaanschen, dood of stervend, daar,
Als eindlijk 't moordend vuur verstomt,
En 'T HOEN op 't rak, nu lijkenveld,
Zijn werk aanschouwt, en de offers telt.

De buit was klein, maar vlug de faam,
En groot de roem. Triomfgeschal
Ging op uit Haarlem om 't geval;
Onsterflijk werd des buiters naam.
En ook de ontroerde Spanjaard prees
Zijn dóórzigt, moed, en koel bestaan;
Zelfs één bood hem geschenken aan. (9)
Maar 'T HOEN, altijd bedachtzaam, wees
Die af; doch niet, voor later tijd,
Zijn gunst: bij onspoed in den strijd.

En toen, in later tijd, het boord
Des buiters voer met Spaansche vlag,
Terwijl hij zich gevangen zag,
Hield trouw het Spaansche Hoofd zijn woord;
En werkte voor den dappren 'T HOEN —
Den held van 't dijkrak aan het Y —
Bij Hooge en lager Magt, tot hij
Hem vrijkreeg, zonder krijgsrantsoen. —
Die trouwe blijft bij 't nageslacht,
Met 's buiters roem in eer herdacht!

---

(9) Een *Spaansch* veldoverste, „de Baroen *van Liques*", verzocht hem bij zich en zond hem daartoe een vrijgeleide. 'T HOEN schroomde niet te gaan, en kwam er goed af. Toen de Baroen zag, dat hij maar een eenvoudige huisman was, bood hij hem eenige geschenken, waarschijnlijk ook geld aan. 'T HOEN wees die bescheiden af, maar niet de gunst des Baroens, als hij eens in gevaar kwam. Dat gebeurde en de Baroen maakte, dat hij zijne vrijheid terugkreeg. Men weet inderdaad niet wien men in dit geval het méést moet bewonderen. Misschien gevoelden de *Spanjaarden* zich aan 'T HOEN verpligt voor de harde maar gewigtige les die hij hun gegeven had; de les: dat men in ons lage Land, nu er vuurwapenen bestonden, de ruiterij opöfferde wanneer men die uitzond buiten magte om weêrkeerig op een goeden afstand nadeel toe te brengen. — De *Spaanschen* hebben overigens te *Haarlem*, helaas, ontzettend wraak genomen.

MENGELWERK.

DE ISRAËLITEN.

REDEVOERINGEN,

VAN WIJLEN

Dr. *G. H. VAN SENDEN.*

III.

HET RIJK ISRAËL.

Mijne Heeren!

Het woord *omwenteling* wordt niet alleen gebezigd voor groote omkeeringen in de Natuur, maar ook voor zoodanige in den Burgerlijken Staat. Inderdaad is er eene grootere overeenkomst tusschen beide dan velen in den eersten opslag wel zouden vermoeden. Immers omwentelingen in de Natuur hebben haren oorsprong in het verbroken evenwigt van krachten, die in evenredige verhouding tot hetzelfde doel bestemd zijn te werken, en de botsing, die dan plaats heeft, beoogt niets anders dan dat evenwigt te herstellen, ten einde de gemeenschappelijke werking regelmatig weder plaats hebbe en voortga. Met omwentelingen in het staatkundige is het niet anders gelegen. — Wanneer de inrigting en het bestuur van eenen Staat ontworpen en vastgesteld zijn overeenkomstig de behoeften van een min beschaafd volk, maar dat volk allengs in beschaving is voortgegaan, zoodat nieuwe denkbeelden en behoeften zich algemeen onder hetzelve verspreid hebben, dan is de goede verhouding tusschen het hoofd en het ligchaam van den Staat verbroken, en de geregelde werking tusschen beide is belemmerd of houdt geheel op. Hetzelfde is het geval wanneer de verhouding tusschen het hoofd en het ligchaam van den Staat, waar zij beantwoordt aan den stand der volksbeschaving, en op het volksleven regelmatig werkt, verbroken wordt door de willekeur van het Bestuur, en de

bestaande regten der onderdanen gekrenkt worden. — Slechts twee middelen zijn er dan voorhanden om de harmonie te herstellen: *hervorming* of *omwenteling*. Waar het eerste middel tijdig en bedachtzaam wordt ondernomen, daar wordt het laatste verhoed. Immers, ofschoon er enkelen mogen zijn, die eene Staatsomwenteling boven eene Staatshervorming zouden begeeren, zulken namelijk die eene overhellende neiging hebben tot revolutie, of die hun bijzonder belang daarmede beoogen, dezulken zullen toch geenen algemeenen bijval, geene toereikende ondersteuning bij het gezond verstand van het volk vinden; want het volk weet, dat gewelddadige Staatsomkeeringen gelijk zijn aan orkanen, die groote verwoestingen aanrigten, en dat langs den weg der vreedzame schikking hetzelfde doel, dat de revolutie zich voorstelt, op veel betere wijze bereikt wordt. — Wanneer daarentegen het Staatsbestuur zich niet wil voegen naar de regtmatige eischen van den tijdgeest en de volksontwikkeling; wanneer het met hardnekkigheid het eenmaal bestaande, hoe gebrekkig en versleten dan ook, volstrekt wil vasthouden; wanneer voorstellingen met bescheidenheid voorgedragen vruchteloos blijven; wanneer eene regering, die reeds veel onregt gedaan heeft, in weerwil van klagten en bezwaren, hare harde maatregelen verdubbelt en met willekeur en geweld over de goederen, de vrijheid en het geweten van de onderdanen beschikt, dan wordt eene Staatsomwenteling het noodzakelijke gevolg van dergelijke onregtvaardige en dwaze handelwijs. — Is een volk geduldig van aard, het zal langer lijden; is het verkleefd aan het regeringshuis, omdat het in vroegere waardige regenten veel heil aan het vaderland gebragt heeft, het zal ook den onwaardigen telg uit hetzelve langer dragen; — maar is daartegen het karakter van een volk driftig en voortvarend; gevoelt zich het volk slechts gedeeltelijk aan den regentenstam verbonden, dan zullen de gekrenkten en bedreigden spoedig het hoofd opsteken en het lastige juk van de schouders afwerpen. De revolutie is geboren, en in haar de poging om het verbroken evenwigt, de evenredige zamenwerking der krachten van het Staatsligchaam te herstellen; doch het is eene gewaagde onderneming, die dikwerf eerst na lange en bloedige worsteling vruchten en niet altijd de gewenschte vruchten voortbrengt.

Ik heb, M. H.! deze opmerking laten voorafgaan, omdat

zij ons dadelijk op het regte standpunt plaatst waarvan wij het verschijnsel moeten beschouwen en beoordeelen, hetwelk de geschiedenis ons biedt, verhalende van hetgeen na den dood van SALOMO in het rijk, hetwelk hij naliet aan zijnen zoon REHABEAM, heeft plaats gehad. Dit verschijnsel is toch geen ander dan revolutie, door tien Stammen ondernomen; nadat vruchteloos voorstellen tot hervorming gedaan waren geworden. Daar intusschen, oogenblikkelijk na den dood van SALOMO, de ontevredenheid zich tegen den wettigen erfgenaam der Kroon openbaarde, worden wij gedrongen om den grond van haar in de regering van SALOMO te zoeken; en inderdaad vinden wij dat de volksstem, die zich tegen REHABEAM verhief, hare grieven ontleende van des vaders bestuur, zeggende: »uw vader heeft ons juk hard gemaakt." (*)

De regering van SALOMO kan waarlijk meer schitterend dan heilbrengend voor Israël genoemd worden. Immers, terwijl hij de wapenen liet verroesten, rustende op de lauweren, die zijn vader verzameld had, sloop de weelde het land binnen en vestigde zich onder de daken van Koning en onderdanen. Op zich-zelve is zij niet te veroordeelen, de weelde; want zij bevordert het levensgenot des menschen, ontwikkelt de wetenschap en kunst, begunstigt de nijverheid en den koophandel, en brengt aldus veel goeds te weeg, hetwelk de mensch in den beschaafden staat op prijs moet stellen; maar de weelde heeft hare perken. Overschrijdt zij die, ontaardt zij in verkwisting en hoovaardij, wordt zij weeldrigheid en verwijfdheid, dringt die geest alomme door, om elk, zonder acht te slaan op de beperktheid der middelen, boven zijn stand en betrekking te doen leven, en zinnelijk genot tot het doel te stellen van alle wenschen, dan verzwelgt zij de edelste krachten van eenen Staat; dan gaat door haar de zedelijkheid en de godsdienstigheid van een volk verloren. — Dit was, helaas! het geval onder SALOMO's regering, althans in de laatste jaren van zijn bewind. Hij-zelf ging voor in eene alle perken te buiten gaande weelde, en oefende aldus eenen allerverderfelijksten invloed uit op zijn volk, hetwelk hem daarin al te gereed navolgde; daar Koningen hetgeen zij doen, schijnen te gebieden. — Daarenboven, hij week in meer dan één opzigt

(*) I *Kon.* XII: 4.

af van de Mozaïsche Wet. Terwijl deze den Koning verbood ruiterij te houden, stelde hij ruiterbenden toe, ten getale van 12000 en 1400 krijgswagenen bovendien, van welke ieder met drie paarden bespannen was. — Terwijl de Mozaïsche Wet den koophandel van Israëliten met vreemde natiën niet toeliet, verbond zich SALOMO met het handeldrijvende *Fenicië;* zijne vloten doorkliefden de zeeën, zijne karavanen doorwaadden de woestijnen. — Terwijl de Mozaïsche Wet verordende, dat een Koning van Israël niet vele vrouwen mogt hebben, was zijn *harem* opgevuld met alle schoonheden van de omliggende volken. — Het is wel waar, dat dezelfde Vorst van de andere zijde veel had gedaan voor de instandhouding en den luister der uitwendige Godsvereering, — maar al die verdiensten konden kwalijk opwegen tegen deze persoonlijke afwijkingen. Ergernis moest hij op dezen weg geven en anderen medeslepen, vooral toen hij oud begon te worden en zijne vrouwen zijn hart neigden tot andere goden, zoodat hij zelfs ASTARÔTH en MILCHOM nawandelde, dat is: gedoogde, dat zijne afgodische bijwijven tempelen en altaren voor deze hare ellendige voorwerpen van vereering in zijn rijk stichtten. — Eindelijk, zijne regering werd al meer en meer drukkend voor het volk. Het is waar, hij had rijke schatten gevonden, door DAVID uit den buit der overwinningen verzameld, maar het waren geene goudmijnen, in welke men steeds kan voortgaan te delven; het waren schatkameren, die eens geledigd zijnde ophielden middelen te geven. Weldra was SALOMO bepaald tot zijne koninklijke inkomsten. — Deze waren groot. Immers jaarlijks vloeiden hem toe de geschenken der schattingpligtige natiën. »SALOMO" — zegt het berigt — »voerde heerschappij over al de Koningrijken van de groote rivier (*Eufraat*) af, tot het land der *Filistijnen* en de grenspalen van *Egypte;* geschenken brengende en dienstbaar zijnde aan SALOMO al de dagen zijnes levens." (*) Daarenboven, hij genoot de Koninklijke tienden, en behalve deze de inkomsten van de Koninklijke domeinen; welke opbrengsten op niet minder dan 666 talenten gouds, dat is naar eene gematigde berekening 15 millioen gulden worden geschat; terwijl zijn handel buiten twijfel niet onvoordeelig was, althans die in paarden en lijnwaad van

---

(*) I *Kon.* IV: 21.

Egypte, van welke hij als schoonzoon van eenen FARAO het monopolie genoot. — Intusschen, ook de grootste inkomsten kunnen door nog grootere uitgaven verslonden worden. Dit laatste was, helaas! het geval. En toen nu het te kort van jaar tot jaar, bij de toenemende bouwzucht van SALOMO, toenam, te meer ook daar de *Edomieten* en *Damascenen* afvielen en geene schattingen meer betaalden, kwam er meer en meer ten laste der onderdanen en werden de opbrengsten drukkender. — Voegen wij er eindelijk nog bij, dat, in de latere jaren, SALOMO, te midden van handel en weelde, evenzeer de belangen van het volk als die der Godsdienst uit het oog verloor; dat hij zich zeer zelden aan het volk vertoonde, maar in zijn paleis leefde en van daar uit door ambtenaren liet regeren; dan kan het ons geenszins bevreemden dat de staat van het rijk bij zijnen dood niet gunstig was, en er geklaagd werd over het »harde juk", dat deze Koning had opgelegd.

En nog zou de ontevredenheid zich niet zoo dadelijk en zoo luide tegen den opvolger hebben geopenbaard, indien het geheele volk door éénen geest, gelijk door éénen schepter, ware vereenigd geweest. Doch dit was niet het geval. — *Efraïm* was naijverig op *Juda*, dat den schepter droeg; want deze Stam had niet minder kracht en heerschzucht dan gene. *Efraïm* had tegen *Juda* gestaan, en tien Stammen met hem, toen *Juda* DAVID huldigde, en zeven jaren lang had het in IZBOZETH eenen Tegenkoning opgehouden. *Efraïm* had met leede oogen het aangezien, dat het heiligdom door DAVID van *Silo*, zijn grondgebied, naar *Sion* en dus tot den Stam van *Benjamin* was vervoerd. En steeds was *Jeruzalem* de zetel van Godsdienst en Staatsbestuur gebleven, waarhenen de schatten vloeiden, op welks bergen de offers rookten, terwijl de overige Stammen van de voorregten van dit een en ander verstoken bleven. — Inderdaad, M. H.! de opvolger in het bestuur had groote wijsheid en standvastigheid noodig, om zulk eenen Staat onverdeeld te bewaren en het geluk van dien op hechte gronden te vestigen. Ten dien einde behoorde hij zich dadelijk als een onpartijdige te hebben doen kennen, die jegens alle Stammen met dezelfde toegenegenheid vervuld was, en in een wijs en vaderlijk bestuur voor allen dezelfde zorg wilde dragen; ten dien einde had hij de noodza-

kelijkheid van hervorming zelf te kennen geven en de eerste moeten zijn, die, raadplegende met tijd en omstandigheden, daartoe de hand leende; maar juist het tegendeel zien wij. — Immers, in plaats van zich door alle Stammen te gelijk te laten huldigen, neemt hij eerst de hulde van *Juda* en *Benjamin* afzonderlijk aan en gaat dan naar *Sichem*, waar de hoofden der tien Stammen vergaderd waren, om zich ook door deze als Koning te laten kroonen. — In plaats van dadelijk toe te stemmen toen deze verklaarden: »uw vader heeft ons juk hard gemaakt; gij dan nu maak de harde dienstbaarheid uwes vaders en het zware juk, dat hij ons opgelegd heeft, ligter, zoo zullen wij u dienen", stelde hij zijn antwoord drie dagen uit. En welk antwoord gaf hij eindelijk? Dat, hetwelk de oude en ervarene raadsleden van SALOMO hem aan de hand gaven, zeggende: »indien gij éénen dag dezen volke ten dienstknecht en hun ten wille zijt en antwoordt en spreekt tot hen goede woorden, zoo zullen zij uwe dienstknechten zijn alle dagen"? — Neen, aan den raad van jonge losbollen leende hij het oor, die hem aanvuurden om te antwoorden: »mijn kleine vinger zal dikker zijn dan mijnes vaders lenden. Ik zal u nog zwaarder drukken. Mijn vader heeft u met geeselen gekastijd, ik zal u met schorpioenen tuchtigen." (*) Inderdaad de taal van het onbepaalde despotismus; mogelijk toereikend om een onder het slavenjuk geheel ontzenuwd volk schrik in het hart te jagen, vooral wanneer zij werd geruggesteund door eene toereikende gewapende magt, die dadelijk had kunnen optreden om nadruk bij te zetten. Hier intusschen was zij kwalijk aangebragt. Immers REHABEAM had in deze oogenblikken geene benden ter hand; hooghartig waren de mannen, tegen welke hij dus sprak; zij, reeds van het ongelijk hun aangedaan doordrongen, moesten nu door de toegevoegde beleediging tot diepe verontwaardiging ontstoken worden. Daarenboven onder hen bevond zich een man, die, reeds onder SALOMO's regering eene poging gedaan hebbende om opstand te stoken, nu de gemoederen nog meer ontvlamde om eenen beslissenden stap te doen — en zoo moest de uitkomst zijn, zoo als zij was: — revolutie. — De tien Stammen

(*) I *Kon.* XII: 4—14.

zeiden aan REHABEAM de gehoorzaamheid op en scheurden zich af van DAVIDS Koningshuis. Twee middelen wilde REHABEAM, die te laat zijnen misstap inzag, beproeven, om te herstellen: minnelijke onderhandeling; en, zoo hij in deze niet slaagde: geweld. Doch bij de dwaasheden reeds door hem in dezen begaan voegde hij eene nieuwe. Immers, in plaats van tot onderhandelaar eenen man te kiezen die in de algemeene achting en liefde des volks en bepaaldelijk der misnoegden deelde, koos hij ADORAM of HADORAM (ook ADONIRAM genoemd), den ontvanger der Koninklijke schattingen; juist iemand, die, niettegenstaande zijnen ongetwijfeld reeds ver gevorderden leeftijd en het vertrouwen dat zoo wel DAVID en SALOMO in hem gesteld hadden, even als REHABEAM, echter uit hoofde van deze zijne betrekking, en mogelijk ook door de wijze waarop hij bij het innen der belastingen was te werk gegaan, zeer gehaat was. Van zulk eenen bemiddelaar wilden de oproerigen geen woord hooren, integendeel vierden zij nu bot aan hunne wraakzucht en steenigden hem, zoodat hij stierf. — REHABEAM-zelf liep gevaar voor zijn leven; hij redde het ter naauwernood door eenen wagen te beklimmen en naar *Jeruzalem* de vlugt te nemen. Thans was het tot het uiterste gekomen; terugkeering was onmogelijk; en in eene nieuwe volksvergadering te *Sichem* werd besloten, om eenen Koning aan het hoofd van den nieuwen Staat te stellen. Dadelijk werd den reeds genoemden JEROBEAM de Koninklijke waardigheid opgedragen, die aldus zijnen wensch verkreeg. — Thans wilde REHABEAM geweld gebruiken; hij bragt een talrijk leger op de been, ten einde door kracht van wapenen de afgevallenen te doen bukken; maar een Profeet (SEMAJA) trad tusschen beide en verklaarde in naam van JEHOVA: »gij zult geenen krijg voeren tegen uwe broeders!" (*) Dat goede woord werd opgevolgd en aldus een bloedige burgeroorlog vooreerst verhoed.

Zoo was dan het rijk van DAVID en SALOMO, dat een schoon geheel uitmaakte, gescheiden in tweeën. De kracht der twaalf Stammen, die zich in één middelpunt vereenigd had, was gebroken; de volksontwikkeling, welke in die vereeniging voorspoedig was voortgegaan, eensklaps gestuit. Er mogten zijn, welke zich met de hoop, dat de tijd die breuke zou heelen, vleiden,

(*) I *Kon.* XII: 24.

weldra bleek het dat dit een ijdel drogbeeld was; en dat uit deze scheuring eene reeks van burger-oorlogen onder de *Joodsche* natie zouden voortvloeijen, waardoor *Israël* zich in zichzelf verwoesten en aldus eindelijk ter prooi worden moest van naburige volken. — Doch laat ik den gang der geschiedenis niet vooruitloopen; maar integendeel beide deze rijken afzonderlijk beschouwen.

De Stamprovinciën die zich afgescheiden hadden en nu he rijk van *Israël* (ook dat van *Efraïm* of van de Tien Stammen genoemd) uitmaakten, besloegen voor een groot gedeelte het noorden van *Palestina*. *Aser*, *Nafthali*, *Zebulon*, *Half-Manasse*, *Issaschar* en *Efraïm* waren aan elkander gelegen; zij vormden nagenoeg eenen kegel, van welken de zuidelijke grenslijn van *Efraïm* de basis was, terwijl de *Jordaan* de oostelijke en de *Middellandsche Zee* de westelijke zijde van dien kegel uitmaakten. De bezittingen van *Dan* en *Simeon* waren voor de afscheiding minder gelegen, want *Dan* lag ten westen slechts gedeeltelijk aan *Efraïm*, doch gedeeltelijk aan *Benjamin*, en *Simeon* lag in *Juda*. *Simeons* bezitting bleef geheel bij *Juda*, en *Dan* gedeeltelijk; zoodat het rijk van *Juda* aldus nagenoeg den vorm ontving van een kwadraat, hetwelk ten westen door de *Middellandsche Zee*, ten oosten door de monden van de *Jordaan* en de *Doode Zee* besloten was, terwijl ten noorden de landpaal van *Efraïm* en ten zuiden die van *Juda* deszelfs grens was. — Deze algemeene grensscheiding schijnt bij wijze van verdrag, waarschijnlijk door tusschenkomst van denzelfden Profeet, die den burger-oorlog verhinderde, SEMAJA, tot stand gekomen te zijn. In vervolg van tijd onderging zij echter meermalen verandering; althans wij vinden in de geschiedenis sporen dat een gedeelte van *Efraïm* aan *Juda* is gekomen, maar daarentegen ook dat *Jericho*, hetwelk in *Benjamin* lag, aan *Israël* behoorde. — De derdehalf Over-Jordaansche Stammen behoorden tot *Israël* en dus ook werden aan hetzelve de daaraan palende overwonnen volken, de *Ammonieten* en *Moabieten* cijnsbaar. (*) — Daarentegen kwam het *Filistijnsch* grondgebied, ten westen, en dat der *Edomieten*, ten zuiden, aan *Juda's* rijk.

(*) De cijns van *Moab* was op jaarlijks 100,000 lammeren en even zoo veel rammen met de wol, bepaald. Zij werd tot de tijden van ACHAB voldaan.

Het is van belang de Staats- en Godsdienst-inrigting van het nieuw gevormde rijk eenigzins nader te leeren kennen. De regeringsvorm, dien de Tien Stammen aannamen, was de Koninklijke. In zeker opzigt kan het bevreemding baren, dat zij dezen kozen, te meer daar zij reeds gedeeltelijk in de laatste jaren van SALOMO's bewind de nadeelen daarvan ondervonden en in de dreigende taal van REHABEAM de ontaarding van deze regeringswijze, die vroeger SAMUËL zoo treffend geschilderd had, hadden voor oogen gezien. — Wij zouden dus denken, dat zij veeleer tot de republikeinsche Staats-inrigting, hoedanige hunne vaderen vóór de invoering van het Koningschap gehad hadden, zouden zijn teruggekeerd; als strookende deze daarenboven veel meer met hunnen vrijgeestigen zin. Intusschen waren zij reeds te zeer aan een Koninklijk bestuur gewend, en vreesden van den anderen regeringsvorm te veel verdeeling van de krachten, die zij, vooral tegen *Juda*, vereenigd moesten houden. — Doch de willekeur der Koninklijke magt werd beperkt door eenen rijksraad, hoedanige ook in *Juda* bestond; terwijl de aanzienlijke familiën grooten invloed uitoefenden en dikwerf zelfs het regerend huis van den troon stieten, om zich op den rijkszetel te verheffen. — Het tegenwigt echter van eenen gevestigden Priesterstand tegen het Koninklijk vermogen, was in *Israël* niet. — Immers dadelijk bij de oprigting van dat rijk werden alle wettige Priesters uit hetzelve verdreven en eene geheele verandering in de Godsdienst ingevoerd. — Het geschiedverhaal, hiervan gewagende, zegt dat JEROBEAM aldus redeneerde: »Indien dit volk opgaat om offeranden te doen in den tempel van JEHOVA te *Jeruzalem*, zoo zal het hart dezes volks weder omkeeren tot hunnen Heer REHABEAM, den Koning van *Juda*." — Inderdaad eene zeer gegronde vrees, want eene en dezelfde denkwijs in het Godsdienstige, ééne vereeringswijze niet alleen, maar ook in hetzelfde heiligdom, vereenigt de menschen en knoopt ligtelijk de banden weder aan, die broedertwist in het staatkundige verscheurd heeft. — Ten einde dit voor te komen werd hij te rade: »dat hij twee gouden kalveren maken zoude; en hij zeide tot hen: »het is te veel voor u, dat gij zoudt opgaan näar *Jeruzalem!* Ziet hier uwe Goden, die u uit *Egyptenland* hebben opgevoerd!" — »Het eene stelde

hij te *Beth-el* en het andere stelde hij te *Dan*" (*). — Het voorwerp der vereering was en bleef dus JEHOVA; maar terwijl de grondwet van MOZES elke aanbidding onder beelden verbood, voerde hij zoodanige in. Dat hij *Egyptische* beelden, die van den *Apis*, een rund, koos, daarvoor had hij twee redenen. De eene was in de oude voorliefde van het *Israëlitische* volk voor dat beeld gelegen, waarvan het reeds aan den *Sinaï* blijken had gegeven, en welks gebruik hij mogelijk door de toegeeflijkheid van AÄRON, die het toen had helpen maken, verschoonde; — de andere was eene staatkundige. Immers door eene dienst, die veel met de *Egyptische* overeenkwam, in te voeren, beval hij zich bij de *Egyptenaren* aan, van welke hij reeds vriendschap had genoten en op welker bondgenootschap hij, als zijnde die van eene magtige naburige Natie, grooten prijs stelde. — Ook was het niet zonder reden dat hij het eene beeld te *Dan*, het andere te *Beth-el* plaatste. Immers beide waren grenssteden, en het was te verwachten dat het volk deze, als zijnde heilige plaatsen, des te meer zoude beschermen; althans de grenzen, die anders, wanneer er slechts één heiligdom en dat in het midden des lands gestaan had, bij de godsdienstige optogten van het geheele volk ontbloot zouden geweest zijn, werden nu juist door die volksmenigte gedekt. — Vooral was er zulk een groot volksfeest op den vijftienden dag der achtste maand, en dus ééne maand na het loofhuttenfeest. Het schijnt, gelijk dit, een oogstfeest en insgelijks van *Egyptischen* oorsprong geweest te zijn.

Waar altaren zijn op welke geofferd wordt, zijn Priesters noodig. Ten opzigte van deze week hij echter niet alleen van de Mozaïsche, maar ook van de *Egyptische* inrigting af. Immers, terwijl hij de familie van AÄRON en den Stam van LEVI verwierp, verwierp hij ook eene geslotene Priesterkaste. Integendeel stelde hij Priesters aan uit alle standen des volks, zegt het verhaal, en zettede aldus de bediening des altaars voor allen open. De Opperpriester woonde te *Beth-el*, hetwelk de hoofdzetel van die Godsdienst schijnt geweest te zijn. — Tot zijne residentie-stad verhief JEROBEAM *Sichem* op *Efraïms* bergrug, tusschen den *Ebal* en *Gerizim* gelegen.

Aldus werd dat Staatsligchaam geboren; aldus zaamgesteld

(*) I *Kon.* XII: 27—29.

en geplaatst; aldus in werking gebragt. — Het staat daar als eene zonderlinge bijeenvoeging van oud-Mozaïsche, *Egyptische* en willekeurige bestanddeelen; getuigende voor den ondernemingsgeest, de list en slimheid van JEROBEAM, die ál de eigenschappen bezat van eenen volksmenner, en eene Koningskroon behaalde, zonder haar door ware grootheid verdiend, of door roemrijke daden zich harer waardig gemaakt te hebben. — Immers de geheele geschiedenis van zijne regering komt hierop neêr, dat hij, in weerwil van profetische vermaningen en geduchte herinneringen, bij zijn gedrogtelijk Godsdienststelsel volhardde, eenige steden versterkte, en eenen oorlog met *Juda* voerde, in welken hij het onderspit delfde. Zijn zoon NADAB volgde hem op, doch regeerde slechts twee jaren. Terwijl hij het beleg voor de *Filistijnsche* stad *Gibbethon* had geslagen, brak eene zamenzwering tegen hem in het leger uit en hij werd door de wapenen zijner eigene krijgsbenden gedood. — Met hem eindigde het Huis van JEROBEAM; want het hoofd der zaamgezworenen deed de nakomelingen van JEROBEAM wreedaardig ombrengen, zoodat er niet ééne spruit over bleef.

De man die dit deed was BAËSA, de zoon van zekeren AHIA, uit den Stam van *Issaschar*. Met hem begint reeds de tweede dynastie, die den pas gevestigden troon beklom. Hij was een beter veldheer dan zijne voorgangers, want hij »hernam de steden, die zij tegen *Juda* verloren hadden", en veroverde zelfs *Rama* in de nabijheid van *Jeruzalem*, aan de heirbaan naar het noorden gelegen. Intusschen werd hij op de baan zijner overwinningen gestuit door eenen inval der *Damasceensche Syriërs*, die het aan gene zijde der *Jordaan* gelegen gedeelte van het rijk overstroomden. — Vier-en-twintig jaren handhaafde hij zich op den troon door bloed verkregen en op verkeerde beginsels gevestigd. Toen volgde zijn nietswaardige zoon hem op, ELA geheeten. Deze bezat niets van des vaders krijgshaftigen aard; immers terwijl zijn leger voor *Gibbethon* lag, baadde hij zich te *Thirza* in weelde. Hier trof hem de dolk van ZIMRI, eenen zijner hofbeambten, en de door wijn bedwelmde Vorst ging doorboord plotseling in de eeuwigheid over. Intusschen zou het bij deze gelegenheid weder blijken dat eene zamenzwering van het leger zekerder haar hoofd op den troon brengt, dan eene zamenzwering van het hof. — Immers ZIMRI's daad werd door het leger afgekeurd, hetwelk zijnen Veldheer OMRI de Koninklijke waardigheid opdroeg. ZIMRI, die in zeven dagen niets anders

gedaan had dan bloedvergieten, die al de leden van het Huis van BAËSA en al de vrienden van BAËSA's Huis onbarmhartig had doen vermoorden, zag zich eensklaps door het leger te *Thirza* ingesloten. Gelijk later SARDANAPAL stak hij, geene uitkomst meer ziende, den brand in zijn paleis, nadat hij daarin zijne vrouwen en kostbaarheden had bijeenverzameld. — Het schijnt dat dit schijnbaar heldhaftig uiteinde grooten indruk gemaakt, en zijnen aanhang met moed tegen OMRI bezield heeft. Althans zekere TIBNI handhaafde zich eenen tijd lang tegen OMRI, die eerst na vier jaren in het onverdeeld bezit van den rijkszetel geraakte.

Met OMRI zien wij reeds het derde regeringshuis van *Israël*. Het vestigde zich tevens in eene nieuwe residentie. JEROBEAM had, gelijk wij vernamen, het aartsvaderlijk *Sichem* tot hoofdstad gemaakt; doch vervolgens was deze stad meestal van het hof verlaten en daarvoor *Thirza* gekozen, gelegen in de bekoorlijkste landouwen van *Palestina*. Paleis bij paleis was verrezen, de Kunst had de Natuur, in hare tentoonspreiding van schoonheid en bevalligheid, hulp verleend. Doch *Thirza's* Koningswoningen waren met bloed bevlekt en in vlammen opgegaan, — en te midden van eene stad van zulke herinneringen scheen zelfs een OMRI geen rustig genot te voorzien. Hij besloot dus naar elders den troon over te brengen. Bij de keus zorgde hij niet slechts voor bevalligheid, maar ook sterkte van ligging. — Om beide scheen een berg in *Issaschars* grondgebied zich aan te bevelen. Hij kocht dien van zekeren SCHOMER en noemde den naam der stad *Schomron*, in de Grieksche uitspraak *Samaria*. Geduchte sterkten werden op deze rots gesticht, heerlijke paleizen binnen die muren gebouwd, en weldra bragt het Koninklijk hof op dezen vroeger stillen en armen berg het leven en de weelde van de vorstenwoning.

De opvolger van OMRI, die twaalf jaren regeerde, was zijn zoon, de ligtzinnige en willekeurige ACHAB. Deze huwde de dochter van ETHBAÄL, Koning van *Tyrus* en *Sidon*, die door eenen Koningsmoord de Koninklijke kroon verkregen had. Dit huwelijk is het eerste van eenen Koning van *Israël* met eene uitheemsche Prinses, en was buiten twijfel uit staatkunde gesloten. Immers, indien het regeringshuis, dat zich aldus verzwagerde, op hulp en ondersteuning bij den Staat mogt rekenen, van welken de Koningin herkomstig was, dan had OMRI's dynastie en *Israëls* [rijk eenen] krachti-

gen ruggesteun aan de *Fenicische* Staten, en mogt zich groote voordeelen voor den koophandel en de zeevaart van die betrekking beloven. Zoo scheen dan in het huwelijk van ACHAB met IZEBEL eene zon van glorie en zegen voor *Israël* te rijzen. Weldra echter werd die zon bewolkt en een dag van groote ellende werd door haar voor het rijk der Tien Stammen geboren. Immers IZEBEL, wier vader ETHBAÄL zelf vóór het vermoorden van den Koning PHELES Priester van ASTARTE was, in plaats van de Godsdienst van haar nieuwe vaderland aan te nemen, bleef bij de *Fenicische* volharden — en koesterde eerlang zelfs het denkbeeld om deze Godsdienst in het geheele land in te voeren. Zoo laag de Godsdienst van JEROBEAM bij de Mozaïsche stond, zoo laag en nog vele trappen lager stond de *Fenicische* bij die van JEROBEAM. Zij was Natuurdienst, vereering van de zon onder den naam BAÄL, van de maan onder dien van ASTARTE of ASTARÔTH, en bij deze hoofdgodheden was eene menigte van andere hersenschimmige wezens gevoegd, die insgelijks hulde ontvingen. En hoedanig was die hulde? Eene wreede, die in den waan van ontzondiging en verzoening tot menschen-offers verzonk; — eene wellustige en zedelooze, die alle beginselen van eerbaarheid en deugd uitroeide, en in talrijke Priesters en Priesteressen eene schaar van volksbedervers kweekte. Ongelukkig was ACHAB een bekrompen en zwak mensch, doch IZEBEL listig en trotsch. Opgekweekt en volleerd in hofkabalen, wist zij ACHAB te leiden aan haar snoer, en weldra rees voor den *Sidonischen* BAÄL een tempel op *Samaria's* hoogte, voor ASTARTE een bosch in de nabijheid der hoofdstad. — *Jisreël*, eene plaats in de heerlijke vlakte die naar haar genoemd is, werd in een versterkt zomerverblijf veranderd, en hier spreidde IZEBEL al de weelde van *Fenicië* ten toon. — Het stond geschapen dat het rijk der Tien Stammen eerlang geheel van Godsdienst en zeden veranderen en den afval van MOZES' wet door het overgaan tot de *Fenicische* afgoderij voltooijen zoude. Reeds waren er onder de Priesters van *Dan* en *Beth-el* die de Baälsdienst aannamen; — terwijl de Priesters van JEHOVA, die, sedert JEROBEAM, steeds voor de ware Godsdienst geijverd hadden en meer of min geduld waren geworden, van IZEBEL hevig vervolgd werden. — Die toen opstond en met den ijver van eenen hervormer, met de onverschrokkenheid van eenen held voor ACHAB trad, die zich evenmin door den

luister, welke met bedriegelijke glorie den troon omringt, zich verblinden, als door het geweld der tirannen verschrikken liet, is ELIA de *Thisbiter*. Door daden, welke alleen door eene Goddelijke tusschenkomst konden plaats hebben, zet hij klem bij aan zijne mannentaal, tot op *Karmels* voorgebergte, — waar eindelijk het groote pleit beslist zal worden, wie God van *Israël* zal zijn: JEHOVA of BAÄL. Hemelvuur om het outer te ontsteken wordt te vergeefs verwacht door BAÄLS priesterschaar; te vergeefs verdubbelen zij hunne gebeden; razend worden zij van woede en spijt, toen ELIA in bitter sarkastischen spot hun toevoegt: »gijlieden moet wat harder roepen tot uwen BAÄL; waarschijnlijk heeft uwe Godheid het thans buitengemeen drok; waarschijnlijk zit hij in diep gepeins thans verzonken; waarschijnlijk houdt eene andere zaak hem geheel bezig; mogelijk ook is hij thans op reis of houdt in het heete van den dag een middagslaapje." — Maar terwijl er geen teeken plaats heeft waaruit blijken kan dat BAÄL eene Godheid is, of dat er zelfs een BAÄL bestaat, schiet op het gebed van ELIA een bliksemstraal uit de wolken; hemelvuur ontsteekt JEHOVA's outer, en terwijl de vlammen van hetzelve omhoog flikkeren valt het volk eerbiedig op de knieën neder, en de uitroep: »JEHOVA is God!" galmt van *Karmels* hoogte over de golven der *Middellandsche Zee*, over de dalen van *Esdrelon*. — IZEBEL echter blijft onbewogen; ELIA voor eenen toovenaar of bezweerder houdende, gaat zij voort van kwaad tot erger. Zij dwingt zelfs door bedreigingen de overheden van *Jisreël*, om, op grond van eene beschuldiging, die zij door omgekochte getuigen tegen zekeren NABOTH liet inbrengen, dezen als Godslasteraar te steenigen, ten einde aldus de goederen van dezen verbeurd verklaard mogten worden en zij in het bezit van 's mans wijnberg komen mogt. — Toen verhief nog eens ELIA onverschrokken zijne stem: »Moordenaar en erfgenaam van den vermoorde tevens!" — zoo spreekt hij ACHAB aan — »in JEHOVA's naam verkondig ik u: hier waar de honden NABOTH's bloed geslorpt hebben, zullen zij ook uw bloed slorpen; ja, het uwe!" — Inderdaad werd deze bedreiging vervuld; want toen ACHAB, wiens wapenen vroeger tegen de *Syriërs* gelukkig waren geweest, nog eens tegen hen strijdt, wordt hij door eenen pijl doodelijk getroffen. Den pijl uit de wond trekkende, loopt de wagenbak vol bloed; en de honden slorpten

het Koninklijk bloed, toen de wagen des Vorsten aan eenen vijver van den lusttuin aangelegd op NABOTH's bezitting, werd afgewasschen en gereinigd.

Intusschen IZEBEL blijft leven en grooten invloed op het bestuur — dat in de handen van ACHAB's zoon AHAZIA overging — uitoefenen. In zijne afgoderij en wraakzucht betoonde hij zich eenen zoon IZEBEL waardig. De val van een balkon, welks leuning, waarop hij rustte, brak, deed hem dood neêrstorten. — Zijn broeder JORAM volgde hem op; hij onttrok de regering aan den invloed, dien zijne moeder op haar gehad had; want terwijl AHAZIA IZEBEL's afgoderij liet voortduren, wierp hij de Sidonische BAÄL's- en ASTARTE's-beelden omver. — Zijn bewind onderscheidde zich door eenen niet ongelukkigen oorlog tegen de *Moabieten*, die hij, verbonden met de Koningen van *Juda* en *Edom*, aanviel; de *Doode Zee* ten zuiden omgaande en aldus in hun grondgebied vallende. Toen echter de in de bergveste *Kir* ingesloten Koning van *Moab*, in het aangezigt der belegeraars, zijnen eigen zoon slagtte en als offer aan zijne Goden verbrandde, werden de belegeraars door schrik en afgrijzen ontwapend. In den krijg tegen de *Syriërs* was hij minder gelukkig, niettegenstaande hij ook hier den Koning van *Juda* tot zijn' bondgenoot had. — Teruggekeerd met dezen naar *Jisreël*, terwijl het leger te *Ramoth* in *Gilead* bleef, werd JEHU, een der Veld-oversten, de Koninklijke waardigheid opgedragen, die straks aan het hoofd van zijne ruiters naar de residentieplaats snelt en JORAM doodt.

Met JEHU beklimt de vierde dynastie den zetel der Tien Stammen. Maar, nog meer dan bij vroegere regeringsveranderingen, ging thans de weg tot den troon door bloedplassen. Immers, nadat hij zegevierend de stad was ingereden, treft, het eerst na den Koning, IZEBEL zijne wraak. Zij, die het lot kende dat haar wachtte, blanket haar aangezigt en tooit zich in een prachtig staatsiekleed. Uit een bovenvenster van haar paleis liggende, ziet zij JEHU naderen en voegt hem bits toe: »Moordenaar van uwen Heer! die als een andere ZIMRI zult ondergaan, is dat de vrede, dien gij brengt?" — »»Werpt haar van boven neder!"" is het bevel aan de hovelingen, dat JEHU tot antwoord geeft. — Het geschiedt; haar bloed spat tegen den muur; JEHU's paarden trappelen in hare ingewanden, en de honden, aangelokt door het maal dat voor hen scheen bestemd te zijn, verslinden het ligchaam; zoodat zij

die later het wilden begraven, slechts een ellendig overschot van hetzelve vonden: den schedel, twee voeten en de palmen der handen. Zoo trof de wraak hier, de lang uitgestelde, haar voorwerp met des te grooter verschrikking.

Intusschen JEHU ging voort in bloedstorting. Al de zonen en naastbestaanden des voorgangers vallen als offers aan de schimmen der vermoorden door OMRI's Huis. — Te *Samaria* komende, waar de hoofdzetel van BAÄL is, veinst hij de dienst van dezen afgod weder te willen invoeren; — alle aanhangers van deze afgoderij worden uitgenoodigd, om in feestelijk gewaad in den tempel te verschijnen. Zij komen; reeds rooken de altaren, reeds weergalmen de gewelven van het woeste afgodenlied, — toen eensklaps JEHU's krijgslieden de zwaarden trekken en allen ombrengen. En over de lijken valt de neêrgerukte tempel, en de plaats van het afgodshuis wordt bestemd om de vuilnisbak van *Samaria* te zijn. — Nog ééne schrede — en de Jehova-dienst zonder beelden is hersteld; maar JEHU deed haar niet; de staatkunde van JEROBEAM bleef de zijne. — Acht-en-twintig jaren regeerde hij, maar die voorspoed volgde zijn krijgszwaard niet, welke zijn wraakzwaard bestuurd had. Ook muntte zijn zoon JOACHAZ geenszins door de deugden van regent of veldheer uit, zoodat in de laatste drie jaren JOAS, de zoon van dezen, tot medebestuurder werd aangenomen, die zestien jaren, één jaar minder dan zijn vader, regeerde. Hij was de beste spruit uit JEHU's stam. Door moed en beleid bevrijdde hij *Israël* van het juk der *Syriërs* en was driemalen overwinnaar van *Damascus*', aan het zegevieren gewone, legerbenden. Zoo werd het Over-Jordaansche teruggebragt en verzekerd. — Te betreuren is het echter dat JOAS zijne wapenen tegen het broedervolk van *Juda* wendde, en, ten gevolge van den veldslag bij *Beth-Semes*, *Jeruzalem* zelf veroverde, hetwelk hij, gelijk het paleis en den tempel, plunderde.

Van niet minder heldhaftigen geest was zijn zoon JEROBEAM, in onderscheiding van den zoon van NEBAT, JEROBEAM II genoemd. Zijn oog viel vooral op het Over-Jordaansche; de oude bezittingen van DAVID, die zich tot aan den *Eufraat* uitstrekten, maar allengskens, vooral door de magt van *Damasceensch Syrië*, waren weggenomen, wilde hij terugbrengen tot onderdanigheid. Het mogt hem gelukken *Damascus* te

vernederen en *Israëls* landpaal te herstellen, van den ingang van *Hamath* af tot aan de Zee der vlakte. Een-en-veertig jaren duurde zijne regering; doch zijn dood was de leus van verwarring en regeringloosheid; immers eerst twaalf jaren na zijnen dood werd zijn zoon ZACHARIA Koning. — Kort was het bestuur, waarop deze zoo lang had moeten wachten, want reeds na zes maanden trof hem het verraderlijke staal. — Met hem viel het Huis van JEHU, de vierde dynastie van *Israël*. SALLUM, dus heette de troons-overweldiger, werd na vier weken reeds door eenen anderen, die zijn regt van het regt van dezen ontleende, gedood. MENAHEM — zoo was zijn naam — als veldoverste den rijkszetel met het bloedig wapen in de hand bemagtigd hebbende, wilde ook door het zwaard zijn gebied uitbreiden en door hetzelve regeren. — Intusschen, juist toen hij Koning werd, had het *Assyrische* rijk zich hersteld uit vroegere lethargie en latere onlusten, en PUL was Alleenheerscher in het oude *Ninivé*. — MENAHEM, zijne veroveringen tot aan de boorden van den *Eufraat* vervolgende, tastte roekeloos dien magtigen leeuw aan, welke aan den *Tiger* rustte. Omdat *Thapsakus*, gelegen aan den *Eufraat*, niet dadelijk voor hem de poorten had willen openen, nam hij eene bloedige wraak op de bewoners. Met storm haar veroverd hebbende, pleegde hij daar de grootste wreedheden. — »Hij sloeg ze" — zegt het verhaal (*) — »en hij reet het ligchaam van alle zwangere vrouwen op." — Het gerucht hiervan deed den Koning van *Assyrië* besluiten om MENAHEM in zijne eigene Staten aan te tasten, en slechts door eene groote som, de som van duizend talenten zilvers, redde *Israëls* Koning zijne Kroon en zijn leven. Immers de *Assyriër* liet hem als afhankelijk Vorst bestaan, en waarschijnlijk had hij het aan de bescherming van dezen magtigen Alleenheerscher te danken, dat hij een natuurlijken dood stierf: een toen sedert vele jaren ongewoon uiteinde van de Koningen der tien Stammen. — Dat geluk mogt echter zijnen zoon PEKAJAH niet te beurt vallen, die na een tweejarig bestuur onder de slagen van eenen zijner veldoversten, PEKAH, viel.

Het Huis van MENAHEM was de laatste dynastie van de Tien Stammen. Wel is waar, deze Koning zocht het *Israëli-*

(*) II *Kon*. XV: 16.

tisch rijk in eenen beteren staat terug te brengen, en naar het schijnt werd het met hem weder van *Assyrië* onafhankelijk. Hij sloot vervolgens een verbond met het rijk van *Damascus*, hetwelk zich van de slagen door JEROBEAM II toegebragt, weder hersteld had. — Indien PEKAH door dit verbond slechts beoogd had de kracht van het Westen te vereenigen en te versterken, ten einde bestand te zijn tegen de overmagt der *Assyriërs*, dan zoude dit verbond tusschen de anders elkander vijandige rijken eene proeve zijn geweest van onbekrompen vrije en bedachtzame staatkunde; intusschen had het geenszins dit uitnemende doel. — PEKAH van *Israël* en REZIN van *Damascus* sloten hun verbond tegen *Juda*. Dat rijk, waarin toen de dwaasheid van een jong Regent onvergenoegdheid en verwarring had te weeg gebragt, wilden zij te gelegener ure aanvallen, aan zich onderwerpen, en het grondgebied van hetzelve verdeelen. Inderdaad was de gang van den oorlog allezins voorspoedig. PEKAH en REZIN vielen ieder van eene zijde het rijk van *Juda* aan. De Koning van *Juda* moest dus zijn leger verdeelen. De afdeeling welke tegen de *Syriërs* streed werd verslagen en verloor vele gevangenen; die welke tegen PEKAH vocht werd bijna geheel vernield. De benden van *Israël* stroopten het land af. Ook de *Edomieten* ten zuiden en de *Filistijnen* ten westen stonden op, om het plan van PEKAH en REZIN te bevorderen, en zoo scheen het, dat, wanneer, na afloop van den regentijd, de vernieuwde aanval met vereenigde krachten tegen *Juda* geschiedde, het deerlijk geschokte Staatsgebouw dadelijk ineen storten zoude. — Intusschen, voor den bedreigden ACHAZ waren nog twee wegen open: hulp bij JEHOVA, of bij den Koning van *Assyrië* te zoeken. Hij zocht ze bij dezen, en in *Ninivé* verschijnen eensklaps gezanten van *Juda*, en leggen aanzienlijke geschenken aan de voeten van TIGLATH-PILEZER neder, hem verzoekende om hulp tegen REZIN van *Damascus* en PEKAH van *Israël*. — TIGLATH-PILEZER, indachtig dat zijn voorganger PUL eenen heertogt naar die westelijke landen gedaan, en van dezelve een tijd lang schatting ontvangen had, die sedert vele jaren had opgehouden; begeerig tevens op buit en verovering, trekt over den *Eufraat*. *Damascus* is het doel van zijnen krijgstogt in de eerste plaats. REZIN snelt van *Juda* terug om zijne eigene Staten te hulp te komen; PEKAH volgt hem; doch hunne legers worden ge-

geslagen. De *Assyriër* neemt *Damascus* in, REZIN doodt hij en de inwoners worden gevankelijk weggevoerd over den *Eufraat*.— Daarop keerde zich TIGLATH-PILEZER tegen *Israël;* hij nam het geheele Over-Jordaansche in, en niet alleen dit, maar ook het grondgebied van *Nafthali* en *Zebulon*. En toen hij het verwoest en geplunderd had, nam hij niet alleen de goederen, maar ook de inwoners-zelven mede, en liet het geplonderde en ontvolkte land als woestijn achter. — PEKAH bleef, door eene bijzondere gunst van den *Assyriër*, nog als vasal een gedeelte van zijn rijk behouden, maar gelijk hij den troon verkregen had zoo verloor hij dien ook weder. Hij werd door HOSEA, eenen zijner veldoversten, gedood.— Intusschen schijnt deze HOSEA niet in den geest van het geheele volk gehandeld, of het volk geen genoegzaam vertrouwen in hem gesteld te hebben. Althans eerst na negen jaren werd HOSEA als Koning van *Israël* erkend, doch weldra schatpligtig gemaakt aan *Assyrië;* welks Koning, SALMANASSAR, zegt het verhaal, »optrok tegen HOSEA, zoo dat HOSEA hem dienstbaar werd en hem een geschenk moest opbrengen." (*) Het verhaal is kort, en het vermeldt niet de aanleiding tot dezen *Assyrischen* krijgstogt; — intusschen, welke deze ook moge geweest zijn, *Assyrië's* Koningen hadden er meer en meer belang bij zich van de onderdanigheid van *Israël* te verzekeren. Immers hun oog was reeds sedert eenigen tijd op *Egypte* gevestigd, en de begeerte van hun hart werd ontvonkt door de onheugelijke eeuwen lang opeengestapelde schatten in het *Nijl*-dal. — Tusschen *Assyrië* en *Egypte* lag het rijk van *Israël*. Heulde *Israël* met *Egypte*, dan had *Egypte* een voormuur tegen *Assyrië*, dan kon het van daar uit zelfs *Assyrië* bestoken; was *Israël* daarentegen in handen van *Assyrië*, dan stond de weg open langs de kusten der *Middellandsche Zee* naar de monden van den *Nijl*.

Natuurlijk was het dan te voorzien wat het gevolg moest zijn van den stap, dien de *Assyrische* vasal, HOSEA, deed, toen hij, afvallende van SALMANASSAR, de zijde van *Egypte* koos. De magtige Koning van het Oosten daalde af met een leger, niet alleen sterk genoeg om HOSEA te verslaan, maar ook om eener *Egyptische* magt het hoofd te bieden. — *Israëls* Koning was weldra binnen *Samaria* besloten en bepaalde zich tot de

(*) II *Kon.* XVII: 3.

verdediging dier veste. Mondkost was er genoeg, ook waren er genoeg wapenen, en ook zulken die ze konden voeren, en sterk was *Samaria*, die bevestigde bergstad. Daarenboven, de belegerden vleiden zich met de hoop op ontzet; want het verbond met *Egypte* behelsde de belofte van bijstand en hulp in tijd van nood. — Maar, gelijk HOSEA zijn woord jegens SALMANASSAR had gebroken, zoo hield ook thans *Egypte's* Farao het woord niet jegens HOSEA. De trouwelooze *Egyptenaar* zag het waarschijnlijk niet ongaarne, dat SALMANASSAR's magt voor *Samaria* werd opgehouden; zoo lang althans was zij voor *Egypte* onschadelijk. Hij wilde liever den bondgenoot opofferen, dan met den *Assyrischen* Alleenheerscher eenen strijd wagen waarvan de uitkomst onzeker was; waarvan men daarenboven de gevolgen in de verdere toekomst niet kon berekenen. — Zoo werd *Samaria* aan haar lot overgelaten; de laatste straal van hoop op ontzet verdween; de nood in de dagelijks meer bedreigde stad klom tot eene verbazende hoogte.— Eindelijk, na eenen wanhopigen tegenstand van drie bange jaren, bezweek de hoofdstad van *Israël*. De lang getergde wraak der *Assyriërs* openbaarde zich in gruwelen van wreedheid; *Samaria's* trotsche paleizen gingen op in rook en vlammen; een asch- en puinhoop lag op den berg van *Schomer*, en wat nog niet gevlugt of gedood was, werd weggevoerd over den *Eufraat*. HOSEA eindigde in eene nare gevangenis zijn leven, en de weggevoerden versmolten onder de heidensche volken, in welker midden hun streken om te bewonen en te bebouwen werden aangewezen. — Aldus eindigde, omtrent het jaar 722 vóór de geboorte van CHRISTUS, het rijk der afgescheidenen, dat omtrent 250 jaren had bestaan. — Daar het van de oprigting af de kiem der ontbinding in zijn staatsligchaam had gedragen; daar de afgoderij de zenuwen van hetzelve onophoudelijk verscheurde; — daar de Kroon al meer en meer een speelbal werd van hovelingen en soldaten, en de eene staatkundige misslag bij den anderen werd gevoegd, is het inderdaad te verwonderen dat het zoo lang bestaan heeft.

Ik heb gezegd.

VRIENDSCHAP.

In de dagen toen de *Fransche* vlag de halve maan in *Algiers* nog niet had overschaduwd, en de galeijen van dezen *Barbarijschen* roofstaat de blaauwe wateren der *Middellandsche Zee* nog kliefden, tot schrik van Christen koopvaarders en strandbewoners, bevonden zich twee matrozen als gevangenen in de stad van dien naam. De een, een *Spanjaard*, noemde zich ANTONIO; de andere, die in *Frankrijk* het levenslicht had aanschouwd, heette ROGER. Toevallig werden zij beiden met denzelfden slaven-arbeid belast, en zoo klaagden zij elkander hun leed en verhaalden elkander hunne herinneringen. Elk hunner dacht zich dan terug in zijn vaderland, te midden van een bemind gezin. Somtijds stelden zij zich voor, dat zij hunne vrijheid weder eens terug zouden erlangen, en verloren zich dan in dat gelukkige verschiet.

Eens te zamen arbeidende aan eenen weg, die over een bergrug liep, liet ANTONIO zijn gereedschap vallen. — »Vriend!" sprak hij, terwijl hij de armen kruiste en een verlangenden blik wierp over de zee — »Vriend! al mijne wenschen gaan over dien grooten plas! Och, konden wij hem eens te zamen oversteken! Het is mij altijd als of ik mijne vrouw en kinderen zie, die aan het *Spaansche* strand de armen naar mij uitstrekken, of mij als dood beweenen! Nooit" — vervolgde hij met een diepen zucht — »nooit zie ik de zee, die mij van de mijnen afscheidt, of het vurige verlangen om hen weêr te zien komt bij mij op, en de onmogelijkheid om aan dat verlangen te voldoen, verscheurt mij het hart!"

Zoo sprekende staarde hij met diepe smart op de golven; maar eensklaps slaakte hij een kreet van vreugde:

— ROGER! — riep hij uit — ROGER! ik zie een schip! — Dáár, regt voor ons uit aan den horizon! — 't Zal hier wel niet aanleggen; maar morgen zijn wij vrij, als gij durft en wilt. — Ik heb reeds dikwerf den koers dien de schepen volgen opgemerkt: morgen kan dat vaartuig tot op twee mijlen van de kust zijn genaderd.

— En dan? — vroeg ROGER.

— Dan storten we ons van gindsche rots in zee; dan zwemmen we naar het schip, en bereiken dat — of komen om in de golven. Ik voor mij ben liever dood, dan hier nog langer in slavernij te verkwijnen.

— Als gij u redden kunt, ANTONIO! — antwoordde ROGER — dan zal ik met meer onderwerping mijn lot dragen. Één ding echter moet ge mij beloven: ge moet mijn ouden vader opzoeken; en als hij nog leeft zeg hem dan.....

— Wilt gij dan de proef niet met mij wagen?

— Ik kan niet zwemmen, ANTONIO!

— Ik wel, ROGER! Ge houdt u vast aan mijn gordel: als 't God behaagt, zal ik u zóó redden.

— Maar dat zou niet gaan; uw leven zou gevaar loopen! Neen, dat gebeurt niet! Red u alleen!

— Ik heb mijn besluit genomen, ROGER! ge gaat mede! Maar de wachters hebben het oog op ons, en onze makkers zijn óók niet te vertrouwen.... Daar luidt de klok, ik moet weg — tot morgen!

De volgende morgen brak aan; maar het gewone uur waarop de slaven hunne gevangenis moesten verlaten, verstreek, en men had hen nog niet tot den gewonen arbeid opgeroepen. De *Spanjaard* achtte in wanhoop de kans op redding reeds verloren; terwijl zijn vriend niet wist of hij zich over dat oponthoud verheugen of bedroeven moest. Eindelijk echter voerde men hen weder naar het werk; doch een wachter, die in de nabijheid bleef, belette hen zich met elkander te onderhouden. ANTONIO moest zich vergenoegen met zijn vriend te bemoedigen, door de blikken steelsgewijze nu en dan op de zee te rigten en op het schip dat steeds nader kwam; maar hij brandde van ongeduld. Eindelijk, tegen den avond, waren zij alleen.

— Welaan! — riep de *Spanjaard* — Nu of nooit!

— Neen — sprak ROGER — ik wil niet dat gij 't leven om mijnentwille verliest! Ga alleen! Vaarwel! Red u! Ik smeek er u om! Verzuim geen tijd! Denk somwijlen aan mij, en vergeet niet mijn ouden vader!... Ga nu!

— Hoe, ROGER! durft ge niet? — Moed gehouden, mijn vriend! wij zullen beiden gered worden! Het oogenblik is

kostbaar: zonder u ga ik niet, en als ge weigert mede te gaan, verbrijzel ik mij 't hoofd tegen die rotsen. Kies!

ROGER bad en smeekte, en telde de gevaren op, waaraan ANTONIO zou zijn blootgesteld, zelfs wanneer hij alleen ging. Dit leverde reeds zóó vele nadeelige kansen op, dat er ook dan maar weinig hoop kon bestaan op redding. Intusschen was ROGER zijnen vriend naar eene rotspunt gevolgd, die over de zee uitstak. Daar grijpt plotseling ANTONIO hem aan en stort zich met hem in de bruisende golven. Nu spant hij al zijne reuzenkracht in, en, terwijl hij ROGER, die vreest zijnen vriend te zullen doen zinken en hem niet vast wil houden, met de eene hand grijpt, klieft hij met de andere de baren.

Doch ROGER luistert welhaast naar rede, en maakt, terwijl hij zijne ziel aan Gode beveelt, zijnen vriend de zware taak ligter. Nu kon ANTONIO de beide armen gebruiken en sneller vorderen. Na langer dan een uur aldus met de zee geworsteld te hebben, worden zij van het schip bemerkt; doch van den wal steekt eene sloep af met soldaten bemand. De bevelhebber van het schip begrijpt dat de zwemmers vlugtende slaven zijn, en doet óók eene boot te water brengen, om hen te helpen indien 't geschieden kan. ANTONIO heeft de beide vaartuigen gezien, en verdubbelt zijne inspanning om dát te naderen, waar hij voor zich-zelven en voor zijn dierbaren last het leven, en de vrijheid, die méér dan het leven is, hoopt te vinden. Maar ook ROGER ziet zoo wel het naderende gevaar als de naderkomende redding. — »ANTONIO! ik houd u op! Ik verlam uwe pogingen! Laat mij!" — roept hij uit, en met een krachtigen ruk scheidt hij zich af van zijnen vriend en zinkt weg in de diepte; maar ANTONIO volgt hem ook daar en beiden verdwijnen uit het oog.

De *Algerijnsche* sloep ligt stil: de stuurman denkt dat de vlugtelingen, wier krachten naar zijne meening reeds lang moesten zijn uitgeput, eindelijk gezonken zijn, en dat het vergeefsche moeite ware verder in zee te gaan; maar de schepelingen ter redding uitgezonden, hebben de plaats opgemerkt waar de ongelukkigen zijn verdwenen, en roeijen met nog krachtiger slagen derwaarts. Hunne hoop en wenschen worden vervuld. Terwijl zij roeijende rondstaren — God! — daar komt ANTONIO weêr boven, en niet alleen, maar met

ROGER. Nu bereikt hen de boot en zij zijn gered. — Naauwelijks echter hebben hen de matrozen niet zonder moeite binnenboords gewerkt, of ANTONIO, uitgeput van vermoeijenis, valt in zwijm en ligt als een doode. Na eene wijle herkrijgt ROGER zijn bewustzijn, maar ziet nu zijnen vriend bleek en bewegingloos daar liggen, zonder eenig blijk van leven.

— o Mijn God! — roept hij uit — dood! Om mij dood! Dood, omdat hij mij heeft willen redden!

In die vlaag van wanhoop rukt hij een der matrozen een mes uit den gordel en wil er zich mede ombrengen; maar men ontwringt hem het staal, en nu werpt hij zich op het ligchaam van zijnen vriend en zweert hem toch in den dood te zullen volgen.

Doch het schip wordt bereikt, en, terwijl dat met magt van zeilen de *Barbarijsche* kust zoo snel mogelijk ontwijkt, wenden de manschappen alle pogingen aan om den drenkeling in het leven terug te roepen. Eindelijk gelukt ook dat; hij slaakt een zucht, opent de oogen, grijpt de hand van ROGER, en staart hem aan, en zijne eerste woorden zijn:

— o, Hoe dank ik God, dat ik u mogt redden!

ROGER vond zijnen ouden vader en ANTONIO vond zijne vrouw en kinderen nog in het leven; maar zij vergaten elkander niet, en bleven tot den dood in hunne vriendschap getrouw.

CHINESCHE ZEDEN.

I.

Er is, van overoude tijden af, in *China* eene soort van regtbank, die de deugden en ondeugden der regerende Vorsten moet opteekenen. Keizer TAIST-SONG gebood haar om hem inzage te geven van de beschrijving van zijne regering. »Gij weet" — antwoordde de Voorzitter — »dat wij zoo wel de gebreken als de goede hoedanigheden onzer Vorsten moeten vermelden, en als gij uwe oogen liet gaan over onze geschrif-

ten, wij zouden geene vrijheid meer hebben om de waarheid te zeggen." — »Hoe!" — riep de Keizer uit" — »wilt gij het nageslacht met ál mijne feilen en gebreken bekend maken?" — De Voorzitter hernam: »Noch mijn karakter, noch de waardigheid die ik bekleed, vergunt mij te gedoogen dat de waarheid verminkt of verbloemd worde. De regtbank zal dus niets verzwijgen. Als gij u te buiten gaat, zal het haar bedroeven; als gij onregt pleegt, zal 't haar smarten; maar zij zal niets verborgen houden. Zóó gestreng is haar pligt, zóó naauwkeurig moeten hare aanteekeningen zijn, dat zelfs dit onderhoud niet mag verzwegen worden." — TAIST-SONG was groot van ziel, en antwoordde: »Het zij zoo. Ga voort, en schrijf de waarheid. Mogen mijne deugden of ondeugden het volk nuttig en tot onderrigting zijn van mijne opvolgers! Uwe regtbank is vrij; ik neem haar in mijne bescherming." — Aldus kan de geschiedenis het boek der koningen en hun beste raadgever zijn; mits zij geschreven worde door mannen, niet alleen vrij, maar ook in den vollen zin des woords onpartijdig.

II.

Verontwaardigd over den druk der belastingen en de knevelarijen der beambten, drong een *Chinees* tot den Keizer door en vroeg hem om regt. »Ik weet het" — sprak hij — »zes honderd anderen hebben u reeds met dezelfde klagten vermoeid en zijn wreedaardig ter dood gebragt; maar dat heeft mij niet weêrhouden, en zoo gij niet tot regtvaardigheid besluit, maak u dan gereed om eindeloos te vonnissen. Er zijn nog achttien honderd mannen in *China*, die één voor één zich voor u zullen plaatsen, om hetzelfde te zeggen, in afwachting van hetzelfde lot." — Die stoutmoedigheid trof den Keizer, en in plaats van den klager te doen dooden, onderzocht hij de zaak, en strafte de knevelaars, en verminderde de belastingen.

BIJ HET EINDE VAN 1853.

DOOR

L. VAN DEN BROEK.

— Alweêr een mijlpaal ons nabij
Waarop wij 't cijfer mogen lezen!
Zou die welligt de laatste wezen? —

— Dat weet slechts God, en geen dan Hij.
Maar dat Zijn liefde ons wil vergunnen
Dat we aan dien mijlpaal rusten kunnen,
Om 't oog te wenden naar de baan
Waar langs Hij veilig ons deed gaan,...
Dat noopt ons, dat we ons nederzetten,
Op 't geen voorbij is dankbaar letten,
En dan vóóruit de blikken slaan! —

— Wat was die lange weg vol leed:
Hoe dor en bar aan alle kanten;
Hoe kwetsten ons de distelplanten
Wier scherpte door de voetzool sneed!
Helaas, wat heete tranen vloten
Op 't schrale zand des tegenspoeds!
Wat werd er schoons, wat werd er goeds
In 't altijd gapend graf gesloten!
't Was jamm'ren hier, en schreijen dáár;
't Was voortgaan onder rouw en vreezen;
Geklag van weeûwen en van weezen:
Des Heeren hand bezocht ons zwaar! —

— Maar toch, wij hadden stof tot danken:
We ontvingen daaglijks kracht naar kruis;
Vertroostend ruischten hemelklanken:
Gij gaat naar huis, naar 's Vaders huis!
Zoo voelden we onze tranen droogen;
Rees soms een nevel voor onze oogen:
Een schijnsel van onstoflijk licht
Daalde af en blonk ons in 't gezigt.

Ja, boven bidden, boven hopen,
Viel 't goede ons op den weg ten deel;
De zegeningen waren veel,
Die elken dag ons pad bedropen!
God hoorde menig bede en wensch,
En wat er storm en vloed verwoestten,
En wat wij soms betreuren moesten....
Met welke regten klaagt de mensch?

Zoo spreken zij — en al wie reizen
Door 't leven, onder last en lust,
Zien dankend om, van rust tot rust. —
Ook ons — in stulpen of paleizen; —
Ook ons — bedeeld in overvloed
Met aardsch bezit en vreugd voor 't harte,
Of arm aan goed en prooi van smarte; —
Zwel, bij dien blik, van dank 't gemoed!

Ja, 't hart naar boven, reisgenooten!
Gods vaderzorg heeft ons geleid!
Wie ook ontbeerd hebbe of geschreid...
Geen wraakfiool werd uitgegoten;
Geen Cherub vloog ontvolkend rond,
Om talloos levens uit te blusschen:
't Was Liefde die haar Engel zond —
Ons voegt de zachte roê te kussen!
Leeft dat besef in hart en geest,
Dan schatten we ook de minste gaven;
Dan zien wij 't leven op de graven;
En elke wond van 't hart geneest! —
Voorwaar! de last is ligt te dragen
Wanneer de ziel opregt vertrouwt,
Dat Hij, wiens hand de teugels houdt,
Ons nimmer plaagt uit lust tot plagen;
Maar dien Hij mint zelfs d' alsemdronk
Ter redding voor den hemel schonk!
Dat rein gevoel moge ons bezielen
Wanneer het plegtig klokgeluid
Een onvergeetlijk jaar besluit,
Waarin toch velen ons ontvielen;
Waarin wèl treffend werd geleerd:
„Gelooft, aanbidt! de Heer regeert!"

Dan zal dat weêr de krachten sterken;
Dan nemen wij Gods Woord in hand,
En kweeken ons voor 't beter Land,
Zoo lang het dag is om te werken.
Hoe zwaar of ligt ons pad ook loop',
Het zij ons leed of lust verbeiden,
Een drietal gidsen zal ons leiden:
Zij zijn: Geloof en Liefde en Hoop!
Waartoe bekomm'ring, angstig zorgen
En somber staren in 't verschiet? —
De nacht is bode van den morgen:
Zij, die gelooven haasten niet!
't Genoten goed verbiedt het vreezen;
Nog rijk bezit vergoedt gemis;
En wat er in 't *verleden* is
Kan maatstaf voor de *toekomst* wezen:
Zoo worde op nieuw een vaste tred
Op 't voor ons liggend pad gezet!

Zijt welkom! Nieuwling bij de jaren!
Wij brengen u een warmen groet!
Wat zult gij — rozen voor den voet
Ons werpen? — of slechts doornen baren?
Uw taak is nog in nacht gehuld;
Maar dat gij dienstbaar wezen zult
Om ons voor Hooger Kring te vormen,
Dat weten, dat erkennen wij! —
Zijt welkom dan, met stilte of stormen:
Toch ál wat ge aanbrengt gaat voorbij!

Den togt hervat! — Zal 't peinzen baten,
Dan pare zich de daad aan 't woord!
Voort, reisgenooten! moedig voort!
De mijlpaal worde alweêr verlaten! —
De Vader leidt ons aan Zijn hand!
Gegroet, gegroet, geliefde dooden!
Ons pad gaat over kerkhofzoden....
God dank! ginds blaauwt het Vaderland!

